

Akademia Ekonomiczno-Humanistyczna
w Warszawie

Instytut Nauk Prawnych

Agnieszka Olszewska-Dąbrowska

Rozprawa doktorska na temat:

**Efektywność systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie
w Polsce – analiza teorii, prawa i praktyki**

Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem:

Promotor:

prof. dr hab. Zbigniew Lasocik

Warszawa, rok 2022

Agnieszka Olszewska-Dąbrowska

imię i nazwisko autora rozprawy doktorskiej

OŚWIADCZENIE

Świadom(a) odpowiedzialności prawnej oświadczam, że złożona rozprawa doktorska na temat: „**Analiza teorii, prawa i praktyki w systemie przeciwdziałania przemocy w rodzinie w Polsce**”

- I. została przygotowana przeze mnie przy wykorzystaniu wykazanej w tej rozprawie literatury przedmiotu i materiałów źródłowych.
- II. Oświadczam jednocześnie, że rozprawa ta nie narusza praw autorskich, dóbr osobistych chronionych prawem cywilnym oraz nie zawiera informacji i danych uzyskanych w sposób niedozwolony prawem i nie była dotychczas przedmiotem żadnej procedury, związanej z uzyskaniem dyplomów lub tytułów zawodowych uczelni wyższej.
- III. Oświadczam ponadto, że niniejsza wersja rozprawy doktorskiej jest identyczna z załączoną wersją elektroniczną.
- IV. Wyrażam zgodę na udostępnianie egzemplarza mojej rozprawy doktorskiej w czytelni Biblioteki Akademii Ekonomiczno-Humanistycznej w Warszawie.

Data
Czytelny własnoręczny podpis autora rozprawy

Oświadczenie promotora rozprawy:

Niniejsza rozprawa jest gotowa do oceny przez recenzentów.

Data
Czytelny własnoręczny podpis promotora rozprawy

Streszczenie

Praca dotyczy analizy teorii, prawa i praktyki w systemie przeciwdziałania przemocy w rodzinie w Polsce. Składa się z siedmiu rozdziałów. W rozdziałach teoretycznych kolejno zostały scharakteryzowane przemoc w rodzinie, prawa kobiet i zjawisko przemocy w rodzinie w świetle uregulowań międzynarodowych, a następnie autorka opisała polskie regulacje prawne w kontekście praw kobiet i przemocy w rodzinie. W dalszej kolejności omówiona została rola mediacji w przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz rozwiązania systemowe stosowane w tym obszarze. Praca porusza też zagadnienia sprawcy, ofiar i rodzajów przemocy domowej w świetle badań własnych. Celem pracy było przeprowadzenie badania własnego, które miało wyłonić obraz osób doświadczających przemocy, obraz sprawców oraz rolę procedur i organów kontroli społecznej w kontekście ich efektywności.

Słowa i frazy kluczowe: przemoc, agresja, mediacja, przestępstwo, ofiara, sprawca, agresor, przemoc domowa, przeciwdziałanie przemocy domowej, przemoc wobec dzieci, wykorzystywanie seksualne, procedura Niebieskiej Karty, mediacja w przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, zapobieganie przemocy, trauma, PTSD, Sieć Pomocy Ofiarom Przestępstw, kodeks karny, kompensata dla ofiar przemocy domowej.

The work concerns the analysis of theory, law and practice in the system of counteracting domestic violence in Poland. It consists of seven chapters. In theoretical chapters, domestic violence, women's rights and the phenomenon of domestic violence in the light of international regulations were successively characterized, and then the author described Polish legal regulations in the context of women's rights and domestic violence. Next, the role of mediation in counteracting domestic violence and systemic solutions applied in this area were discussed. The work also deals with the issues of the perpetrator, victims and types of domestic violence in the light of own research. The aim of the study was to conduct an own study, which was to reveal the image of people experiencing violence, the image of perpetrators and the role of procedures and social control bodies in the context of their effectiveness.

Keywords: violence, aggression, mediation, crime, victim, perpetrator, aggressor, domestic violence, preventing domestic violence, violence against children, sexual abuse, Blue Card procedure, mediation in preventing domestic violence, preventing violence, trauma, PTSD , Crime Victims Support Network, penal code, compensation for victims of domestic violence.

Spis treści

Streszczenie	3
Wykaz skrótów	7
Wstęp	10
ROZDZIAŁ I	
PRZEMOC W RODZINIE – CHARAKTERYSTYKA ZJAWISKA	17
1.1. Przyczyny przemocy	22
1.2. Rodzaje przemocy w rodzinie	28
1.3. Cykl przemocy	31
1.4. Skutki doświadczania przemocy	33
1.5. Mity i stereotypy dotyczące przemocy w rodzinie.....	38
1.6. Sprawcy przemocy.....	48
1.7. Ofiary przemocy.....	52
ROZDZIAŁ II	
PRAWA KOBIEC I PRZEMOCY W RODZINIE W ŚWIELTE UREGULOWAŃ MIĘDZYNARODOWYCH.....	54
2.1. Prawa kobiet i dzieci w praktyce Narodów Zjednoczonych	56
2.2. Ochrona praw kobiet w systemie Rady Europy	63
2.3. Unia Europejska a prawa kobiet i zjawisko przemocy w rodzinie.....	75
2.4 Ochrona ofiar przemocy w rodzinie w świetle prawa międzynarodowego – podsumowanie.....	79
ROZDZIAŁ III	
POLSKIE REGULACJE PRAWNE W KONTEKŚCIE PRAW KOBIEC I PRZEMOCY W RODZINIE	82
3.1. Konstytucyjna ochrona osób doświadczających przemocy	84
3.2. Ochrona osób doświadczających przemocy w rodzinie w przepisach kodeksowych... 86	
3.2.1. Kodeks karny – przestępstwo znęcania się nad rodziną i inne przestępstwa współistniejące	86
3.2.2. Kodeks rodzinny i opiekuńczy	94
3.2.2.1. Relacje między małżonkami - wina za rozpad pożycia małżeńskiego a znęcanie się nad rodziną.....	95
3.2.2.2. Obowiązki rodziców względem dzieci - wybrane zagadnienia.....	97
3.3. Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie	108
3.4. Ustawa o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka	120
3.5. Ustawa o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw z dnia 30 kwietnia 2020 r.....	122

ROZDZIAŁ IV

ROLA MEDIACJI W PRZECIWDZIAŁANIU PRZEMOCY W RODZINIE 124

- 4.1. Mediacja w sprawach cywilnych i rodzinnych 129
- 4.2. Mediacja w sprawach karnych 131
- 4.3. Rola mediacji w przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie..... 134

ROZDZIAŁ V

ROZWIĄZANIA SYSTEMOWE W PRZECIWDZIAŁANIU PRZEMOCY W RODZINIE W POLSCE..... 137

- 5.1. Procedura „Niebieskie Karty” 148
- 5.2. Kompensata dla osób pokrzywdzonych przestępstwem 154
- 5.3. Zasady przyznawania odszkodowania za wyrządzoną szkodę..... 157
- 5.4. Prawo uzyskania zaświadczenia i obdukcji przez osoby doświadczające przemocy w rodzinie – obowiązki ochrony zdrowia 161
- 5.5. Sieć Pomocy Ofiarom Przestępstw 163
- 5.6. Tydzień Pomocy Ofiarom Przestępstw 167
- 5.7. Specjalistyczne ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie (SOW) 168

ROZDZIAŁ VI

SPRAWCY, OFIARY, RODZAJE PRZEMOCY DOMOWEJ I SYSTEM JEJ ZAPOBIEGANIA W POLSCE – W ŚWIETLE BADAŃ WŁASNYCH 171

- 6.1. Przedmiot i cel przeprowadzonych badań..... 171
- 6.2. Pytania badawcze 171
- 6.3. Metody, techniki, narzędzia badawcze 172

ROZDZIAŁ VII

WYNIKI BADAŃ WŁASNYCH 179

- 7.1. Rodzaj i czas trwania przemocy doświadczanej przez osoby pokrzywdzone. 181
- 7.2. Obraz osób doświadczających przemocy w świetle przeprowadzonych badań empirycznych 189
- 7.3. Obraz sprawców przemocy w rodzinie na podstawie przeprowadzonych badaniach empirycznych 209
- 7.4. Ocena procedury „Niebieskie Karty” przez osoby doświadczające przemocy w rodzinie oraz specjalistów wszechynających i prowadzących tę procedurę w świetle obowiązujących przepisów prawnych..... 221
- 7.5. Rola organów kontroli społecznej (ośrodki pomocy społecznej, policja, komisje rozwiązywania problemów alkoholowych, oświata, służba zdrowia) w skutecznym przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie 229
- 7.6. Efektywność i skuteczność działań organów kontroli społecznej w przypadku przemocy w rodzinie 234
- 7.7. Obowiązujące przepisy prawne oraz ich przestrzeganie w ocenie osób doświadczających przemocy w rodzinie i specjalistów pracujących z takimi osobami.... 249

7.8. Przygotowanie merytoryczne specjalistów pracujących w systemie przeciwdziałania przemocy w rodzinie.	260
7.9. Prawne aspekty pracy specjalistów z uzależnionymi i chorymi psychicznie sprawcami przemocy w rodzinie.	270
Wnioski końcowe.....	280
Bibliografia	292
Aneksy	303
Aneks nr 1	304
Aneks nr 2	308
Aneks nr 3	309
Aneks nr 4	310
Spis wykresów.....	319

Wykaz skrótów

Źródła prawa

Konstytucja	Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 02.04.1997 r. (Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483 z późn. zm.)
k.c.	Ustawa z dnia 23.04.1964 r. Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. 2020 poz. 1740)
k.p.c.	Ustawa z dnia 17.11.1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz.U. 2020 poz. 1575)
k.r.o.	Ustawa z dnia 25.02.1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (t.j. Dz.U. 2020 poz. 1359)
k.k.	Ustawa z dnia 06.06.1997 r. Kodeks karny (t.j. Dz.U. 2020 poz. 30)
k.p.k.	Ustawa z dnia 06.06.1997 r. Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz.U. 2020 poz. 30)
k.k.w.	Ustawa z dnia 06.06.1997 r. Kodeks karny wykonawczy (t.j. Dz.U. 2020, poz. 523)
u.p.p.r.	Ustawa z dnia 29.07.2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (t.j. Dz.U. 2020 poz. 218)
u.o.d.o.	Ustawa z dnia 29.08.1997 r. o ochronie danych osobowych (t. jedn. Dz.U. 2002 nr 101 poz. 926 z późn. zm.)

Czasopisma

KZS	„Krakowskie Zeszyty Sądowe”
LEX	„System informacji prawnej wydawnictwa Wolters Kluwer Business”
LexisNexis	„System informacji prawnej wydawnictwa LexisNexis”
OSN	„Orzecznictwo Sądu Najwyższego”
OSNC	„Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Cywilna”
OSNCP	„Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Cywilna/Pracy”
OSNCK	„Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Cywilna i Karna”
OSNKW	„Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Karna i Wojskowa”
OSNPG	„Orzecznictwo Sądu Najwyższego Wydawnictwo Prokuratury Generalnej”
OSP	„Orzecznictwo Sądów Polskich”
OSPİKA	„Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych”

ProkiPr „Prokuratura i Prawo”
RPEiS „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”

Inne

i nast. i następne
SN Sąd Najwyższy
z późn. zm. z późniejszymi zmianami

Wstęp

Przemoc w rodzinie jest zjawiskiem wielowymiarowym, o którym możemy mówić w ujęciu społecznym, psychologicznym, a także prawnym.

Przemoc w rodzinie różni się od ogólnie pojętej przemocy przede wszystkim tym, że agresorem jest członek rodziny, a więc dochodzi do sytuacji, w której osoba mająca być sprzymierzeńcem, opiekunem i wsparciem staje się zagrożeniem dla życia i zdrowia pozostałych członków rodziny.

Należy zatem rozważyć, dlaczego w ostatnich latach tak często mówi się o przemocy w rodzinie, jako o zjawisku wyjątkowo negatywnym, godzącym w podstawowe prawa człowieka? Dlaczego wcześniej problem ten nie był tak żywo dyskutowany? Czy to oznacza, że kiedyś rodziny milczały na temat przestępstw, do których dochodziło wśród najbliższych? Czy przemoc w rodzinie jest tematem tabu? Szukając odpowiedzi na te pytania, należy sięgnąć do aktów prawa międzynarodowego oraz idei równouprawnienia kobiet. W ocenie autorki to milczące przyzwolenie na zachowania przemocowe było spowodowane przekonaniem o prawidłowości tychże zachowań, które w obecnej rzeczywistości społeczno-prawnej są już nie do zaakceptowania.

Historia przemocy ma swoje korzenie w starożytności. W prawie rzymskim ojciec rodu, czyli *pater familias* miał prawo decydowania o życiu i śmierci zarówno żony, jak i dzieci. Cesarz Neron zlecił morderstwo swojej żony, Oktawii i prawdopodobnie również Poppei. Prawo, które zezwalało ojcu rodu rzymskiego mordować bezkarnie członków własnej rodziny, zostało zniesione dopiero w 365 r. n.e.¹. W późniejszych wiekach, wraz z rozwojem filozofii i myśli społecznej oraz postępowaniem cywilizacyjnym i gospodarczym, kobiety zaczęły się domagać respektowania ich praw na równi z prawami, jakimi dysponowali mężczyźni. Warto podkreślić, że dotychczas nie zostały przeprowadzone badania dotyczące jakości udzielanej pomocy osobom doświadczającym przemocy w rodzinie. Wszelkie dane są raczej danymi statystycznymi pokazującymi w liczbach, jaka jest skala zjawiska przemocy w rodzinie.

Zdecydowana większość osób doświadczających przemocy w rodzinie uważa otrzymaną pomoc prawną za najbardziej skuteczną spośród wszystkich otrzymanych form pomocy, ale jednocześnie wielu klientów placówek zgłasza uwagi dotyczące jakości przekazywanej wiedzy prawnej. Z powyższych powodów zasadne okazało się przeprowadzenie badań na

¹ J. Delumeau, D. Roche przekł. J. Radożycki, M. Paloetti - Radożycka, *Historia ojców i ojcostwa*, Warszawa 1995, s. 99.

temat poziomu wiedzy prawnej osób doświadczających przemocy i pracowników instytucji wspierających oraz poznanie ich opinii na temat obowiązujących w Polsce przepisów prawnych, regulujących funkcjonowanie polskiego systemu pomocy ofiarom przemocy rodzinie.

Zjawisko przemocy w rodzinie jest bardzo trudne do jednoznacznej diagnozy. Dane statystyczne różnią się znacznie od wyników badań empirycznych prowadzonych w tym obszarze. Z badań na reprezentatywnej grupie Polaków wynika, że co trzeci Polak (36%) doświadczył kiedykolwiek jakiegokolwiek formy przemocy ze strony najbliższych, a więc każdego roku w Polsce ofiarami przemocy staje się blisko 800 000 kobiet. Tymczasem z danych Ministerstwa Sprawiedliwości za 2013 rok wynikało, że 19 883 osób zostało pokrzywdzonych przestępstwem znęcania się, a według Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej 52 000 osób doświadczało przemocy w rodzinie². Natomiast, zgodnie z danymi statystycznymi policji, w 2019 roku liczba osób doświadczających przemocy w rodzinie wynosiła 88 032³.

Problematyka przemocy w rodzinie to zagadnienie złożone, na które można spojrzeć z wielu perspektyw m. in. prawa, psychologii i socjologii. Przemoc w rodzinie jest przedmiotem wielu publikacji. Wciąż jednak są kwestie, o których pisze się niewiele, lub wcale. Niniejsza rozprawa ma ambicję kompleksowego ujęcia zagadnienia przemocy w rodzinie, obejmującego zarówno aspekt prawny, jak i praktykę. Obszar badawczy zawężony został do przemocy wobec kobiet, gdyż z badań, nie tylko polskich, ale także prowadzonych za granicą, oraz z doświadczenia autorki w pracy w Ogólnopolskim Pogotowiu dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia” Instytutu Psychologii Zdrowia PTP wynika, że to kobiety najczęściej doświadczają przemocy w rodzinie. Zdaniem autorki obowiązujące przepisy prawne pozwalają na skuteczną ochronę osób doświadczających przemocy w rodzinie, natomiast praktyka stosowania wspomnianych przepisów nie jest wystarczająca, aby mówić o pełnej skuteczności systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie w Polsce. W celu weryfikacji prawdziwości tej tezy autorka podjęła wiele czynności badawczych, oraz rozważań teoretycznych mieszczących się w trzech kluczowych obszarach, które hasłowo można określić jako: prawo, praktyka i rozwiązywanie konfliktów. W pierwszym rozdziale niniejszej rozprawy autorka ukazała charakterystykę zjawiska przemocy w rodzinie. Przytoczyła w nim definicje przemocy z punktu widzenia różnych autorów, polskich oraz

² Więcej na ten temat w: M. Lewoc, *Diagnoza skali zjawiska przemocy w rodzinie w Polsce*, www.ms.gov.pl/pl/probacja/2014/ (dostęp w dniu 21.03.2016 r.)

³ Oficjalna strona statystyczna Komendy Głównej Policji, www.statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przemoc-w-rodzinie/50863,Przemoc-w-rodzinie/ (dostęp w dniu 22.04.2020 r.)

zagranicznych. Wskazała, jakie są znane przyczyny występowania przemocy w rodzinie, jej rodzaje oraz skutki. Ostatni podrozdział traktuje o stereotypach związanych z występowaniem zjawiska. W tym rozdziale autorka wykorzystwała badania Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej z zakresu przemocy w rodzinie. Rozdział drugi ma za zadanie przybliżenie praw kobiet w uregulowaniach międzynarodowych, głównie w aspekcie przemocy domowej. Autorka omawia w nim akty prawne dotyczące zjawiska występowania przemocy wobec kobiet oraz ich praw w tym względzie, pochodzące z praktyki Narodów Zjednoczonych, Rady Europy oraz Unii Europejskiej. Następnie przedstawia je w postaci podsumowania. Rozdział trzeci dotyczy polskich regulacji prawnych, w obszarze praw kobiet vs. doświadczania przemocy w rodzinie. W rozdziale trzecim autorka poddaje analizie polskie regulacje prawne dotyczące przemocy w rodzinie, ale widziane w kontekście praw kobiet. Przedstawia ujęcie poprzez Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej, Kodeks karny, Kodeks rodzinny i opiekuńczy, ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie i procedury „Niebieskie Karty”, ustawy o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka. Ponadto, zaznacza występowanie szczególnej ochrony dzieci i zakaz stosowania kar fizycznych, jak również możliwość uzyskania należnych odszkodowań dla osób pokrzywdzonych. Rozdział czwarty omawia przydatność mediacji w kontekście występowania przemocy w rodzinie. Autorka porusza ten temat od strony spraw cywilnych, rodzinnych, ale i karnych. Rozdział piąty natomiast, skupia się na systemie przeciwdziałania przemocy w rodzinie w Polsce. Znajdują się tutaj informacje na temat sieci pomocy ofiarom przestępstw, wydarzenia pod nazwą „Tydzień Pomocy Ofiarom Przestępstw”, oraz dane związane ze specjalistycznymi placówkami dla ofiar przemocy w rodzinie. Kolejny rozdział informuje o metodologii badań opisanych w pracy, następny natomiast zawiera wyniki badań własnych. Przedmiotem rozległych badań i pogłębionych studiów autorka uczyniła funkcjonowanie krajowego systemu instytucji publicznych (państwowych i samorządowych) oraz organizacji pozarządowych, których celem jest ochrona osób doświadczających przemocy w rodzinie, a także udzielanie pomocy takim osobom. Autorka przybliżyła również kontrowersyjne zagadnienia dotyczące mediacji jako alternatywnej formy rozwiązywania konfliktów, coraz częściej wykorzystywanej w sytuacjach związanych z przemocą w rodzinie.

Praca opiera się na wielu źródłach. Kwestie teoretyczno-prawne oparto przede wszystkim na analizie aktów prawa międzynarodowego i innych dokumentach międzynarodowych, regulacjach europejskich, polskich aktach prawnych. Korzystano też z polskiej i obcojęzycznej literatury przedmiotu, a także własnych doświadczeń zawodowych w obszarze przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Od blisko 15 lat autorka współpracuje z

Ogólnopolskim Pogotowiem dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia” Instytutu Psychologii Zdrowia PTP, a także innymi organizacjami pozarządowymi zajmującymi się tą problematyką.

Analiza rozległej literatury przedmiotu, stały monitoring doniesień medialnych oraz obserwacja praktyki życia społecznego pozwalają stwierdzić, że przemoc domowa jest ciągle obecnym zjawiskiem i ciągle nierozwiązanym problemem społecznym. Z drugiej strony wszyscy, którzy znają regulacje prawne, dotyczące tej sfery są zgodni, że w polskim porządku prawnym istnieje solidna podstawa prawna do skutecznego eliminowania tego zjawiska. W każdym razie do istotnego zredukowania jego rozmiarów. Pojawia się zatem uzasadnione pytanie, dlaczego te dwie sfery, prawna i praktyczna nie idą ze sobą w parze? Jakie czynniki sprawiają, że stosunkowo dobre prawo nie przekłada się na równie dobrą praktykę? Te i podobne pytania legły u podstaw sformułowania problemu badawczego, który z kolei stał się inspiracją do podjęcie studiów tej problematyki, analizy materiałów źródłowych oraz rozległych badań empirycznych.

Z jednej strony należało poddać gruntowanej, krytycznej analizie przepisów, które w szerokim zakresie mogą odnosić się do kwestii przemocy w rodzinie. Z drugiej, konieczne było między innymi, odtworzenie obrazu zjawiska przemocy w rodzinie w świetle zadań i działań instytucji specjalizujących się w pomocy osobom doświadczającym przemocy. Niezbędne było także ustalenie, na jakie trudności w pracy z osobami doświadczającymi przemocy natrafiają pracownicy służb i instytucji wspierających. Wreszcie należało zbadać jakie jest przygotowanie merytoryczne pracowników służb i instytucji wspierających do pracy z osobami doświadczającymi przemocy w rodzinie. Wszystkie te kwestie i pytania oraz wynikające z nich działania badawcze znalazły materializację w niniejszej pracy doktorskiej.

Autorka oparła się na następujących założeniach:

- System wsparcia ofiar przemocy nie jest dostatecznie rozwinięty i efektywny.
- Sprawcy przemocy nie są obejmowani w wystarczającym stopniu wsparciem psychologicznym.
- Policja i oferowane przez nią wsparcie nie stanowi kluczowego instrumentu przeciwdziałania przemocy domowej.
- Instytucje społeczeństwa obywatelskiego, choć obecne i aktywne, także nie są w stanie zaoferować działań prewencyjnych i wsparcia, które mogłyby stanowić masę krytyczną.
- Pracownicy służb i instytucji zajmujących się przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie często nie dysponują wystarczającą wiedzą na temat prawnych aspektów przeciwdziałania

przemocy w rodzinie, nie stosują też obowiązujących przepisów prawnych co nie wiąże się z żadnymi ujemnymi konsekwencjami.

Badania własne dotyczące działania systemu przeciwdziałania przemocy zostały podzielone na dwa etapy. Pierwszy, zasadniczy, miał miejsce w latach 2013–2015, natomiast badania weryfikujące zostały przeprowadzone w latach 2020-2021. Była to zarówno analiza danych zastanych w postaci dokumentów oficjalnych, jak również rozległe badania empiryczne, które będą opisane w rozdziale siódmym. W toku tych badań autorka postanowiła ustalić między innymi, jaki jest obraz zjawiska przemocy w rodzinie w świetle danych statystycznych instytucji specjalizujących się w udzielaniu pomocy osobom doświadczającym takiej przemocy, oraz z jakimi trudnościami w pracy z osobami doświadczającymi przemocy spotykają się pracownicy służb i instytucji wspierających. Ponadto, czy pracownicy służb i instytucji wspierających są przygotowani merytorycznie do pracy (w tym pracy interwencyjnej) z osobami doświadczającymi przemocy w rodzinie. Badania miały też przynieść odpowiedź na pytanie jak osoby doświadczające przemocy i pracownicy instytucji wspierających oceniają rolę i skuteczność pracy następujących służb: ośrodków pomocy społecznej, policji, komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, oświaty i służby zdrowia w systemie przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Szczególnie istotne wydaje się też wskazanie jak osoby doświadczające przemocy i pracownicy służb i instytucji wspierających oceniają skuteczność obowiązujących przepisów prawnych oraz procedurę „Niebieskie Karty” w świetle obowiązujących przepisów prawnych.

W celu zgromadzenia danych niezbędnych do opisanie tak sformułowanych zagadnień i odpowiedzi na postawione tezy w założeniach metodologicznych pracy wykorzystano technikę sondażu diagnostycznego i technikę analizy dokumentów. Badania zrealizowano w grupie osób doświadczających przemocy oraz w grupie pracowników instytucji i służb wspierających na terenie województwa mazowieckiego. Jak wspomniała autorka powyżej – większość dostępnych badań to badania opierające się na danych statystycznych. Celem było przedstawienie badań jakościowych na tle dostępnych statystyk.

W trakcie własnej pracy zawodowej autorka wielokrotnie spotyka się ze stanowiskiem, iż „przepisy prawne są niewystarczające”, „obowiązujące prawo jest złe”, „prawo chroni sprawcę”. Jako prawniczka z dużym doświadczeniem zawodowym w obszarze przeciwdziałania przemocy ma odmienne zdanie. Uważa, że obecnie jest wiele przepisów prawnych – ciągle udoskonalanych – które pozwalają na skuteczną ochronę osób doświadczających przemocy. Natomiast jako badacz stawia sobie pytanie: skoro tak dobrze są skonstruowane przepisy prawne, to dlaczego nie działają skutecznie, a osoby doświadczające

przemocy wymagają pomocy i zaangażowania wielu służb – w tym również prawników? Na te pytania autorka szukała odpowiedzi, prowadząc własne badania, których wyniki prezentuje w niniejszej pracy. Jak już wskazano, przemoc w rodzinie to przede wszystkim przemoc mężczyzny wobec kobiety⁴. Dlaczego tak się dzieje? Bez wątplenia możemy wiązać ten fakt z tradycyjnym, uwarunkowanym historycznie i kulturowo, podziałem ról społecznych. Przez setki lat agresja fizyczna wobec żony była akceptowana w społeczeństwach zachodnich i traktowana jako prawo lub nawet jako pewnego rodzaju obowiązek mężczyzny⁵. W czasach starożytnych w uregulowaniach prawnych państwa mąż–ojciec był właścicielem żony i dzieci, nad którymi miał nieograniczoną władzę. Mógł decydować o ich życiu i śmierci, a jego decyzje nie podlegały właściwie żadnej kontroli. W Cesarstwie Rzymskim prawo bezkarnego zabójstwa żony zamieniono na możliwość przeprowadzenia rozwodu, przy czym dzieci pozostawały przy ojcu. Choć w okresie reformacji rozszerzono zakres prawnie sankcjonowanych powodów rozwiązania małżeństwa (głównie o wykroczenia w większym stopniu dotyczące mężczyzny, np. impotencją), przede wszystkim wymagano od kobiety utrzymania zgody domowej w imię trwałości małżeństwa, posłuszeństwa wobec męża, podporządkowania mu swojej woli, a także przywiązania do współmałżonka⁶. W XVII wieku we wzorcowym małżeństwie żona była podporządkowana mężowi. Taki układ był skutecznie wspierany przez prawo cywilne, które sankcjonowało zależność żony od męża⁷. Dopiero pod koniec XIX wieku rozpoczął się proces delegalizacji praktyki dyscyplinowania żony przez męża. Aż do lat siedemdziesiątych XX wieku prawo rodzinne wielu państw uznawało mężczyznę za tzw. głowę rodziny i nakazywało kobietom posłuszeństwo wobec niego.

Obecnie mężczyźni stosujący przemoc domową są silnie przywiązani do tradycyjnego modelu relacji, w którym mężczyzna ma pozycję dominującą. Badanie M. Kordaczuk – Wąs (2019)⁸ wskazuje, że konserwatywne poglądy na temat roli kobiety i mężczyzny w rodzinie, wyznawane przez mężczyznę, zwiększają prawdopodobieństwo stosowania przemocy wobec żony. Badanie wykazało również, że najczęściej doświadczanym typem przemocy ze strony mężczyzny jest wówczas przemoc ekonomiczna wobec żony oraz przemoc fizyczna wobec

⁴ Takie wnioski wynikają z badań przeprowadzanych cyklicznie przez TNS OBOP, Millward Brown SMG/KRC, omówionych we Wstępie.

⁵ K. Miłoszowska., J. Różyńska, *Przemoc wobec kobiet w rodzinie*, Centrum Praw Kobiet, Warszawa 2006; oraz R. Emmerson Dobash, P.R. Dobash, *Violence Against Wives*, New York Press, 1979.

⁶ W. Musialik, *Pozycja mężczyzny w rodzinie (od historii ku współczesności)* (w:) *Rodzina. Historia i współczesność*, Korzeniowska W. (red.), Szuścik U. (red.), Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2006, s. 169-170.

⁷ B. Czerwińska-Górz, *Kobieta w stadle rodzinnym w XVII w.* (w:) *Rodzina. Historia i współczesność*, Korzeniowska W. (red.), Szuścik U. (red.), Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2006, s. 161.

⁸ M. Kordaczuk-Wąs, *Działania profilaktyczne Planowanie i realizacja*, Wydawnictwo Drugie, 2019

dzieci. Ofiary przemocy z rodzin o tradycyjnym postrzeganiu relacji – gdzie żona jest niejako podległa mężczyźnie, aż czterokrotnie rzadziej zgłaszają się po pomoc do odpowiednich instytucji, a nawet sąsiadów, czy dalszej rodziny, niż w przypadku rodzin o bardziej liberalnym postrzeganiu ról rodzinnych. Wychodzą bowiem z założenia, że szukanie pomocy „na zewnątrz” jest grzechem i występkiem przeciwko rodzinie, czy małżeństwu, zdradą. To daje sprawcom przemocy ogromną przewagę⁹. Mężczyźni silnie przywiązani do tradycji uważają, że mają prawo do dyscyplinowania żony/partnerki i wymagać od niej posłuszeństwa. Akceptacja władzy mężczyzny powoduje, że wiele kobiet godzi się na jakiś stopień podporządkowania mężczyźnie. Jako specyficzną formę przemocy w relacji między kobietami a mężczyznami psychologowie wskazują pewien rodzaj zniewolenia i kontroli, którego podstawą jest właśnie tradycyjnie rozumiana rola i pozycja kobiety w społeczeństwie, a celem uzyskanie bezwzględnej dominacji nad kobietą w życiu prywatnym, a także publicznym¹⁰. Przemoc (zarówno fizyczna, jak i psychiczna, seksualna, czy ekonomiczna) nie jest zatem zjawiskiem neutralnym płciowo, a stanowi najbardziej drastyczny przejaw dyskryminacji ze względu na płeć¹¹.

Stan prawny na 1 marca 2021 roku.

⁹ A. Śledziwski, *Przestępstwo znęcania się w kontekście przemocy w rodzinie*, Uniwersytet w Białymstoku, Białystok 2018, s. 34.

¹⁰ B. Szymkiewicz, *Zniewolenie i kontrola. Przemoc domowa jako łamanie praw człowieka*, „Niebieska Linia” 2009, nr 5, s. 1417.

¹¹ S. Spurek, *Prawa człowieka w preambule*, „Niebieska Linia” 2010, nr 4, s. 24-26.

ROZDZIAŁ I

PRZEMOC W RODZINIE – CHARAKTERYSTYKA ZJAWISKA

Wprowadzenie

Rozważania na temat przemocy należy zacząć od bliższego przyjrzenia się definicji przemocy w jej szerokim ujęciu, a także w jej zawężonej kategorii przemocy w rodzinie oraz zdefiniować pojęcie agresji. Według Thomasa Hobbesa w naturze człowieka odnaleźć można trzy podstawowe przyczyny nieporozumień: rywalizację – która sprawia, że ludzie dokonują napadów dla zysku, nieufność – wynikającą z braku poczucia bezpieczeństwa i żądze sławy¹².

Badacze zajmujący się tematyką przemocy, za jeden z czynników odpowiedzialnych za zachowania przemocowe, uważają agresję. Według Tadeusza Tomaszewskiego agresja to „zachowanie się skierowane przeciw komuś lub czemuś. Może mieć dwa kierunki: na zewnątrz, przeciw przedmiotom lub osobom zewnętrznym, na przykład przeciw samej przeszkodzie, lub osobie będącej sprawcą trudności albo przeciw sobie samemu”¹³. Jenó Ranschburg uważa, że „agresja to każde zamierzone działanie w formie otwartej lub symbolicznej, mające na celu wyrządzenie komuś lub czemuś szkody, straty lub bólu”¹⁴. Psychologia rozwojowa postrzega agresję jako „zachowanie, które jest umyślnym działaniem na szkodę jednostek lub własności, którego nie da się społecznie usprawiedliwić”¹⁵. Agresja jest to szczególny stan emocjonalny. Może być skutkiem przemocy, jakiej sprawca doświadczył sam w dzieciństwie. Może być także aktem przeniesienia – mechanizmu obronnego, który następuje w sytuacji, gdy sprawca nie potrafi sobie emocjonalnie poradzić z jakąś sytuacją dla niego trudną, wówczas zachowanie agresywne staje się kanałem ujścia dla trudnych emocji, których nie rozumie lub nie chce dopuścić do siebie. W. Eichelberger (2017) podkreśla, że agresor nigdy nie jest jedynie sprawcą. Jest „nosicielem” bardzo trudnych emocji, obciążeń psychicznych, takich jak doświadczenie zaniedbania, poczucia winy, poczucie strachu, poczucie wstydu, przemoc fizyczna i psychiczna. Nigdy nie został nauczony, jak poradzić sobie z tymi emocjami. Nikt nie zaprezentował mu także prawdopodobnie, jak rozładowywać emocje w sposób nie wiążący się z agresją.

¹² T. Hobbes, *Lewiatan*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1954, s. 210.

¹³ T. Tomaszewski, *Wstęp do psychologii*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1963, s. 138.

¹⁴ J. Ranschburg, *Lęk, gniew, agresja*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1980, s. 77.

¹⁵ Z. Skorny, *Psychologiczna analiza agresywnego zachowania się*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1969, s. 157.

Agresja stanowi źródło przemocy, natomiast jej szczególnym rodzajem jest przemoc w rodzinie. Istnieje wiele różnych definicji przemocy, ujmujących to zjawisko z perspektywy psychologicznej, socjologicznej, prawnej. Światowa Organizacja Zdrowia w 1996 roku przyjęła obowiązującą do tej pory definicję przemocy, zgodnie z którą przemoc jest „celowym użyciem siły fizycznej lub władzy, sformułowanym jako groźba lub rzeczywiście użytym, skierowanym przeciwko samemu sobie, innej osobie, grupie lub społeczności, które albo prowadzi do albo z którym wiąże się wysokie prawdopodobieństwo spowodowania obrażeń cielesnych, śmierci, szkód psychologicznych, wad rozwoju lub braku elementów niezbędnych do normalnego życia i zdrowia”¹⁶.

Ze względu na to, że zachowania agresywne mają swój podmiot i przedmiot, można dokonać następującej klasyfikacji form agresji¹⁷:

- agresja bezpośrednia (jawny atak na ofiarę),
- agresja przemieszczona (atak na obiekty zastępcze, nie będące właściwym przedmiotem agresji),
- agresja ukryta (pomówienia, oszczerstwa),
- autoagresja (działania agresywne, skierowane na samego siebie),
- antyspołeczna agresja (czyny o charakterze społecznie destruktywnym, które powodują szkodę osób lub własności, ale niekoniecznie są sprzeczne z prawem),
- agresja interpersonalna (umyślne działanie na szkodę jednostki lub grupy).

Według Jadwigi Bińczyckiej przez przemoc należy rozumieć takie wywieranie wpływu na ludzi, w wyniku którego ich aktualny poziom rozwoju somatycznego i duchowego jest mniejszy niż potencjalny poziom ich rozwoju. Z tak przedstawionej definicji wynika, że jednym ze skutków przemocy domowej jest zahamowanie osobistego rozwoju ofiary takiej sytuacji¹⁸. Według Jerzego Mellibrudy „przemoc to działania lub rażące zaniedbania dokonywane przez jednego z członków rodziny przeciwko pozostałym, wykorzystujące istniejącą lub stworzoną przez okoliczności przewagę sił lub władzy i powodujące u ich ofiar

¹⁶ WHO - Global status report on violence prevention 2014, Part 1 - Background, 1996 Violence Definition, p. 2 pol. WHO - Sprawozdanie na temat globalnej sytuacji w dziedzinie zapobiegania przemocy, Część 1 - Podstawy, Definicja przemocy z roku 1996, s. 2.

¹⁷ J. Cichła, *Dynamika i uwarunkowania przemian psychospołecznego funkcjonowania kobiet – ofiar przemocy domowej – w trakcie procesu terapeutycznego*, Wydawnictwo PWSZ, Głogów 2015, s. 21.

¹⁸ J. Bińczycka, *Sprawca przemocy*, [w:] J. Papież, A. Płukis (red.), *Przemoc dzieci i młodzieży w perspektywie polskiej transformacji ustrojowej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2003, s. 61.

szkody lub cierpienie, godzące w ich prawa lub dobra osobiste, a w szczególności w ich życie lub zdrowie (fizyczne lub psychiczne)”¹⁹.

W. Badura – Madej i A. Dobrzyńska – Mesterhazy uwzględniają trzy najważniejsze kryteria, świadczące o występowaniu przemocy w rodzinie. Są to: rodzaj zachowania sprawcy, intencje sprawcy oraz konsekwencje działań sprawcy u osoby doświadczającej przemocy. Jeżeli celem działania jest wyrządzenie komuś krzywdy, intencjonalne działanie, mające wywołać w kimś fizyczny lub psychiczny ból, jest to przemoc²⁰. Sprawca przemocy stosuje pewne strategie, wymieniane przez Instytut Psychologii Zdrowia PTP, jak: kwestionowanie odpowiedzialności własnej za dokonywaną przemoc; kwestionowanie szkody wyrządzonej ofierze; kwestionowanie ofiary na rzecz uznania jej za osobę słusznie ukaraną; potępienie potępiających przemoc i odwoływanie się do wyższych racji, zgodnie z którymi sprawca działa („żebyś tyle nie tyła”, „żebyś nie przynosił wstydu”, „żebyś nie robiła głupot”)²¹.

Ustawowa definicja przemocy w rodzinie zawarta jest w art. 2 pkt. 2) ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie²². Zgodnie z tym przepisem „przemoc w rodzinie to jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste osób najbliższych, w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodujące szkody na ich zdrowiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą”²³.

Zgodnie z najbardziej rozpowszechnioną wśród badaczy zjawiska definicją przemoc w rodzinie to „zamierzone, wykorzystujące przewagę sił działanie, skierowane przeciwko członkowi rodziny, naruszające jego godność oraz podstawowe prawa i dobra osobiste, powodujące cierpienie i szkody fizyczne oraz psychiczne”²⁴. Cechy charakterystyczne przemocy w rodzinie to: intencjonalność (przemoc w rodzinie jest działaniem zamierzonym, ma na celu podporządkowanie ofiary), naruszanie praw i dóbr osobistych drugiego człowieka (czyli prawa do godności, nietykalności fizycznej, szacunku) oraz asymetria sił (ofiara jest

¹⁹ J. Mellibruda, *Wybrane problemy patologii życia rodzinnego*. [w:] J. Strelau (red.), *Psychologia. Podręcznik akademicki. Jednostka w społeczeństwie i elementy psychologii stosowanej*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2002, s. 755.

²⁰ A. Lewicka – Zelent, *Przemoc rodzinna. Aspekty psychologiczne, pedagogiczne i prawne*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2015, s. 34.

²¹ A. Siemaszko, *Granice tolerancji*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1993, s. 56-57.

²² Ustawa z dnia 29 lipca 2005 roku o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (t.j. Dz.U. 2020 poz. 218)

²³ Ibidem, art. 2 pkt. 2.

²⁴ L. Tomaszewska, *Przemoc wobec kobiet w rodzinie. Niezbędnik policjanta*, Centrum Praw Kobiet, Warszawa 2007, s. 37.

słabsza, a sprawca wykorzystuje posiadaną przewagę, przy czym przewaga nie musi być fizyczna – może to być przewaga psychiczna, ekonomiczna, społeczna).

Spójrzmy na badania dotyczące rodzajów interwencji instytucji publicznych. W Polsce głównym organem wykonującym zadania związane z przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie jest Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej. Od 2007 roku TNS Ośrodek Badania Opinii Publicznej dokonuje na zlecenie Ministerstwa diagnozy wybranych zagadnień dotyczących zjawiska przemocy w rodzinie. Badania podłużne przeprowadzone w latach 2009-2016 wskazują, że najczęściej stosowaną formą interwencji jest rozmowa funkcjonariuszy (90%) z ofiarą i sprawcą. Kolejnym dość częstym działaniem policjantów było przekazanie informacji instytucjom pomocy społecznej (83%). Kuratorzy zaś najczęściej przekazywali ofierze przemocy informację o instytucjach, w których może ona szukać pomocy (80%), stosunkowo często zdarzało się im także współpracować z policją (83%). Działania podejmowane przez pracowników ochrony zdrowia w sytuacji, gdy zetknęli się z przypadkami przemocy w rodzinie, polegały przede wszystkim na rozmowach z pacjentami w celu uzyskania bliższych informacji na temat obrażeń doznanych przez pacjenta i okoliczności ich powstania (90%). Pracownicy socjalni przede wszystkim rozmawiali z ofiarą (75%), rzadziej ze sprawcą (49%), by motywować go do zaprzestania przemocy, a także poinformować o grożących mu konsekwencjach i sankcjach. Przedstawiciele komisji rozwiązywania problemów alkoholowych podejmowali przede wszystkim współpracę z policją, strażą miejską, kuratorem, sądem, prokuraturą oraz nieco rzadziej z jednostkami organizacyjnymi pomocy społecznej (90%). Zapytani o największe problemy, jakie napotykali podczas interwencji związanych z przemocą w rodzinie, profesjonaliści wskazywali na postawę ofiary przemocy i trudności w porozumiewaniu się z nią (93%). Zdaniem respondentów, w dalszym ciągu poważnym problemem jest rozmowa ze sprawcą oraz brak odpowiednich procedur i przepisów, które mogłyby pomóc w rozwiązaniu tego problemu (96%). Prawie wszyscy badani praktycy (97%) wiedzieli o nowelizacji ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, która weszła w życie 1 sierpnia 2010 roku, choć nie wszyscy dysponowali pełną wiedzą na temat zmian, jakie ona wprowadziła. Ci z ekspertów, którzy nie wierzą, że wprowadzone zmiany będą skuteczne, argumentują, że ludzie boją się zwracać z takimi sprawami do różnych instytucji oraz że polskie prawo jest nieskuteczne. Większość (od 46% do 64%) pracowników pierwszego kontaktu jest zdania, że w regulacjach prawnych dotyczących przeciwdziałania przemocy w rodzinie są luki, niedoskonałości, zagadnienia, które należałoby poprawić lub dodać, aby poprawić pracę służb i aby pomoc udzielana ofiarom przemocy w rodzinie była skuteczniejsza. Pytani o to, co wymaga

poprawy, profesjonalści najczęściej mówili o zastrzeżeniach dotyczących procedur, pracy służb, a przede wszystkim o powolność, opieszałość w prowadzeniu postępowań i podejmowaniu decyzji (89%)²⁵.

W roku 2011 i 2012 badania dotyczące skali i zakresu problematyki przemocy w rodzinie przeprowadził Millward Brown SMG/KRC. W badaniu *Diagnoza dotycząca osób stosujących przemoc w rodzinie: przemoc w rodzinie z perspektywy dorosłej populacji Polski* wzięło udział 1500 pełnoletnich respondentów wybranych drogą losową – 714 mężczyzn i 786 kobiet. Respondenci wskazywali, że częściej spotykają się z przemocą psychiczną niż fizyczną. 69% osób badanych uważa, że w ciągu ostatnich 5 lat przemoc psychiczna w rodzinach zdarza się coraz częściej. Co czwarty respondent (25%) zna w swoim najbliższym otoczeniu co najmniej jedną rodzinę, w której występuje przemoc fizyczna. Według 32% badanych w ciągu ostatnich 5 lat nasiliło się zjawisko przemocy seksualnej w rodzinach, jednak blisko dziewięciu na dziesięciu badanych twierdzi, że w ich najbliższym otoczeniu nie ma rodzin, w których występowałby problem przemocy seksualnej. Jako przyczynę występowania przemocy w rodzinie badani najczęściej podawali nadużywanie alkoholu oraz stosowanie innych środków odurzających, problemy związane z sytuacją materialno-zawodową, problemy w relacjach z najbliższymi oraz bycie obecnie bądź w przeszłości ofiarą przemocy w rodzinie. Zdecydowana większość badanych uważa, że wobec osób stosujących przemoc w rodzinie powinna być zastosowana kara pozbawienia wolności (74%)²⁶. Z badań tych wynika, że w społeczeństwie polskim przeważa pogląd, iż przemoc w rodzinie pojawia się wśród 20% do 39% rodzin.

Warto także przytoczyć wyniki kolejnego badania – tym razem ekspertów zajmujących się zawodowo problematyką przeciwdziałania przemocy w rodzinie „*Diagnoza dotycząca osób stosujących przemoc w rodzinie: komentarz do wyników badań*” – raport z badania eksperckiego zrealizowanego na zamówienie Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej przez Instytut Millward Brown SMG/KRC z 2011 roku. Badanie to jest swoistym komentarzem i uzupełnieniem do wyników realizowanego projektu badawczego IDEABLOG. Projekt ten składał się z ogólnopolskich badań opinii reprezentatywnej próby dorosłych Polaków na temat przemocy w rodzinie, profesjonalistów prowadzących programy oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych dla sprawców przemocy w rodzinie oraz osób

²⁵ *Diagnoza zjawiska przemocy w rodzinie w Polsce wobec kobiet i wobec mężczyzn, Część II – Raport z badań profesjonalistów*, Wyniki badań TNS OBOP dla Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa, 2010, s.7-12.

²⁶ *Diagnoza dotycząca osób stosujących przemoc w rodzinie: przemoc w rodzinie z perspektywy dorosłej populacji Polski*. Raport z badania zrealizowanego dla Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej przez Instytut Badawczy Millward Brown SMG/KRC, Warszawa 2011, s. 9-12.

stosujących przemoc w rodzinie, biorących udział w takich programach. Razem z tym projektem zostało zrealizowane badanie pilotażowe osób stosujących przemoc w rodzinie, odbywających karę pozbawienia wolności w jednostkach penitencjarnych. Badanie IDEABLOG przeprowadzone zostało na specjalnej platformie internetowej w formie moderowanego forum dyskusyjnego w gronie ekspertów. W dyskusji uczestniczyli przedstawiciele wybranych grup zawodowych zajmujący się problemem przemocy w rodzinie. Celem badania było w szczególności poznanie opinii specjalistów na temat wyników przeprowadzonych badań oraz wybranych zagadnień dotyczących przeciwdziałania zjawisku przemocy w rodzinie w Polsce. Podstawowe zagadnienia poruszone w trakcie badania IDEABLOG dotyczyły między innymi: skali zjawiska przemocy w rodzinie w Polsce oraz czynników mających wpływ na ujawnianie przemocy w rodzinie, przyczyn jej występowania, oddziaływań interwencyjnych i prawnych wobec sprawców przemocy w rodzinie, realizacji programów oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych dla sprawców przemocy w rodzinie, oceny funkcjonowania systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie w Polsce²⁷. Do szczegółowych wyników tych badań wrócę w rozdziale poświęconym badaniom własnym.

1.1. Przyczyny przemocy

Przemoc w rodzinie jest uważana za jeden z rodzajów patologii społecznej. Termin patologii społecznej jest różnie definiowany ze względu na złożoność i różnorodność przedmiotu, którego dotyczy. Jednak, cechą wspólną tych zachowań jest dysfunkcyjność i szkodliwość społeczna²⁸.

Jedną z koncepcji mówiącej o przyczynie powstawania przemocy w rodzinie jest koncepcja przemocy jako patriarchalnej władzy²⁹. W rodzinie typu patriarchalnego prawo sprawdzania i wymierzania kary wobec kobiety ma mężczyzna. To on bowiem, podejmuje decyzje ważne dla rodziny, nadaje kierunek życiu rodziny, a kobieta zobowiązana jest do wykonywania prac domowych, opieki nad dziećmi. Taka rodzina jest zdominowana przez mężczyznę. Elementem powyżej przedstawionej kultury jest przemoc, która służy wymuszaniu posłuszeństwa. Zapewnia formę kontroli i podporządkowywania się³⁰. W psychologicznym podejściu klinicznym, podkreśla się odpowiedzialność układu nerwowego

²⁷ *Diagnoza dotycząca osób stosujących przemoc w rodzinie: komentarz do wyników badań*, Raport z badania eksperckiego IDEABLOG zrealizowanego na zamówienie Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej przez Instytut Badawczy Millward Brown SMG/KRC, Warszawa 2011.

²⁸ J. Mazur, *Przemoc w rodzinie. Teoria i rzeczywistość*, Warszawa 2002, s. 87.

²⁹ T. Comito, *Przemoc, której nie widać*, Wydawnictwo GWP, Gdańsk 2020, s. 56.

³⁰ *Ibidem*, s. 88-89.

za agresywność i chęć dominacji mężczyzn – jest to występowanie większej ilości testosteronu. Badania Kempera (1990) jako pierwsze wskazały, że wysoki poziom testosteronu odpowiada za gotowość do agresywnego zachowania celem osiągnięcia prywatnych celów. Także nowsze badania Vetulaniego (2015) wskazują, że neurochemia mózgu odpowiada za skłonność do agresji – im wyższy poziom testosteronu u mężczyzny, tym mniejszy poziom serotoniny i większa skłonność do impulsywnych zachowań, ze szczególnym uwzględnieniem zachowań mających na celu zastraszenie celem osiągnięcia własnej satysfakcji³¹. Z badań wynika, że hormon ten wpływa neurobiologicznie na aparat agresji poprzez hamowanie wpływu kory przedczołowej na ośrodki strachu. Jednocześnie, wzmacnia połączenie między ośrodkiem strachu i ośrodkiem pobudzenia³². W koncepcji tej ważnym zagadnieniem jest również podejście ekonomiczne. Kobieta, która nie ma pracy i wykształcenia, częściej może padać ofiarą przemocy domowej. Jednak, z drugiej strony próba usamodzielnienia, także może rozdrażnić agresora, który dąży do dominacji. Według teorii patriarchalnego typu rodziny uwarunkowania społeczne, historyczne i obyczajowe stawiają rolę ojca i małżonka jako pierwszoplanową. Kobieta natomiast traktowana jest przedmiotowo, a jej rola w rodzinie jest znacznie mniej ważna. W rodzinie patriarchalnej, prawa kobiet nie są należycie przestrzegane. Taka nierówność płci może przyczyniać się do przemocy w relacjach³³.

Czynnikami mogącym mieć wpływ na występowanie przemocy w rodzinie jest międzypokoleniowy przekaz wzorców przemocowych³⁴. Zgodnie z tym założeniem, dziecko będące świadkiem i doświadczające przemocy ze strony rodziców, samo będzie ją stosowało wobec swojej rodziny. Psychologia określa to mianem dziedziczonych wzorców. Jednocześnie podkreślić należy, że mężczyźni doświadczający przemocy w dzieciństwie, częściej będą tę przemoc stosować sami. Kobiety doświadczające przemocy w dzieciństwie, statystycznie częściej prezentują w dorosłym życiu postawę odwrotną, niż ta, którą wykazywali się wobec nich rodzice lub opiekunowie. A zatem mężczyźni będący ofiarami przemocy w rodzinie niemal o 30% częściej stosować będą przemoc w życiu dorosłym, niż kobiety³⁵. Jednocześnie występuje tutaj również pojęcie dominacji jednej z płci, zazwyczaj mężczyzny. Normy obyczajowe ukazują kobietę jako istotę słabszą, pasywną, czekającą aż ktoś inny wykona krok w celu udzielenia jej pomocy³⁶. W teorii społecznego uczenia się

³¹ J. Vetulani, *Neurochemia impulsywności i agresji*, [w:] „Psychiatria Polska” 2019, tom XLVII, nr 1, s. 105.

³² J. Bauer, *Granica bólu. O źródłach agresji i przemocy*, tłum. M. Skalska, Słupsk 2015, s. 83-87.

³³ B. Gruszczyńska, *Przemoc wobec kobiet w Polsce. Aspekty kryminologiczne*, Warszawa 2007, s. 27-28.

³⁴ J. Hołub, *Beze mnie jesteś nikim*, Czarne, Wrocław 2020, s. 57.

³⁵ Ibidem, s. 58.

³⁶ J. Mazur, op. cit., s. 90.

przemoc traktowana jest jako zjawisko wyuczone. Dzieci poprzez obserwację agresywnych zachowań rodziców uczą się rozwiązywać problemy właśnie w ten sposób. A gdy sami zostają rodzicami, interakcje z dziećmi także przebiegają w sposób gwałtowny³⁷. Według badaczy zjawiska przemocy, m.in. Anselma Straussa, u dzieci-świadków przemocy, występuje trzykrotnie większe prawdopodobieństwo, że będą one stosować przemoc wobec swoich partnerów, w stosunku do dzieci, które nie zetknęły się z przemocą w swoim otoczeniu. Warto również zaznaczyć, że jeszcze większe prawdopodobieństwo wystąpienia przemocy partnerskiej zdarza się gdy osoby były zarówno świadkami przemocy w dzieciństwie oraz jej doznawały. Inne badania potwierdzają, że osoby będące świadkami przemocy w dzieciństwie mają większą skłonność do wchodzenia w rolę ofiary przemocy³⁸. Jak również, w wyniku nowoczesnych diagnoz pracy mózgu odkryto, że doznawanie przemocy w dzieciństwie uszkadza miejsca w mózgu odpowiadające za regulowanie emocji. Jak ustalono, w jądrze migdałowatym dochodzi do nieodwracalnych zmian, które towarzyszą już przez całe życie³⁹.

Kolejnym czynnikiem przemawiającym za powstaniem przemocy w środowisku rodzinnym może być status socjoekonomiczny⁴⁰. Zazwyczaj przemoc kojarzona jest z niskim statusem rodziny, jednak nie znaczy to, że w rodzinach o wyższym statusie nie występują tego rodzaju zdarzenia. Wpływ na przemoc rodzinną mogą mieć niskie zarobki, zagrożenie utraty pracy, bezrobocie, co prowadzi do narastania frustracji. Stres społeczny powoduje zakłócenia w funkcjonowaniu środowiska rodzinnego. Jednym ze sposobów na rozładowanie napięcia jest właśnie agresja, wykorzystywana w stosunku do słabszych osób w rodzinie. Dzięki temu agresor ma pozorne poczucie kontroli i władzy. Ponadto, w odczuciu agresora, zagrożenie karą za czyn wobec rodziny jest mniejszy niż gdyby dotyczył osoby obcej. Z powyższym statusem związana jest również izolacja społeczna rodziny polegająca na kontaktach ze środowiskiem zewnętrznym, sąsiadami. Czasami występuje sytuacja, w której sąsiedzi w obawie o skutki swojej interwencji (np. konieczność zeznawania przed sądem w charakterze świadka), nie podejmują żadnych działań zmierzających do pomocy ofiarom przemocy w rodzinie sąsiedzkiej⁴¹.

Socjologiczny punkt widzenia dotyczący przyczyn przemocy w rodzinie zakłada, że rozwój człowieka odbywa się poprzez przenikanie dwóch elementów: środowiska

³⁷ W. Badura- Madej, A. Dobrzyńska- Masterhazy, *Przemoc w rodzinie. Interwencja kryzysowa i psychoterapia*, Kraków 2000, s. 18.

³⁸ B. Gruszczyńska, op. cit., s. 26-27.

³⁹ J. Mellibruda, *Przeciwdziałanie przemocy domowej*, Warszawa 2009, s. 56.

⁴⁰ L. Priestess, *Jedenaste: nie dotykaj*, Replika, Warszawa 2019, s. 39.

⁴¹ J. Mazur, op. cit., s. 91-92.

społecznego oraz środowiska wewnętrznego. Występują tutaj zróżnicowane układy bliższe i dalsze jednostce nazywane mikrosystemem, makrosystemem, egzosystemem, mezosystemem, oddziałujące na rozwój człowieka. Twórcą tego założenia jest Urie Bronfenbrenner (2016), który tak tłumaczy poszczególne układy komponentów środowiska⁴²:

- mikrosystem są wzorcami, w których znajdują się role społeczne, stosunki międzyludzkie, działania. Jest to historia jednostki, zawierająca wzory ról pełnionych w rodzinie przez jej członków, sposoby rozwiązywania konfliktów, przekonania, wzory reagowania na różne sytuacje życiowe;

- mezosystem zawiera powiązania między układami, których częścią jest człowiek np. szkoła, dom;

- egzosystem to układy, które nie dotyczą bezpośrednio jednostki, ale dotyczą ją pośrednio np. praca rodziców. Można tu odnaleźć przede wszystkim instytucje, które podtrzymują wartości makrosystemu. Może to być szkoła, ośrodki pomocy, media, miejsca kultu. W zależności od przekazywanych treści, jednostki mogą wychwycić wzorca zachowań, w tym zachowań agresywnych;

- makrosystem są to elementy ideologii i kultury, które mają wpływ na pozostałe trzy układy. Dotyczy występującej w obecnym świecie jednostki, systemu władzy, religii, państwa, prawa. Znaleźć tu można wartości kulturowe, dotyczące funkcji rodziny a w tym kobiety, mężczyzny i dziecka w związku. Obowiązujące systemy wpływają w mniejszym lub większym stopniu na zachowanie jednostki. Kształtują postawy ofiary i sprawcy poprzez określanie relacji pomiędzy kobietą i mężczyzną⁴³.

Zgodnie z inną koncepcją, przyczyną przemocy jest traktowanie jej przez sprawcę, jako źródła nagrody. Sprawcy przemocy mogą uważać przemoc za atrakcyjną, ze względu na swoją skuteczność. Rezultaty są natychmiastowe a osoby stosujące przemoc czują się silniejsze. Atrakcyjność przemocy uwidacznia się także poprzez spektrum jej wykorzystania (może być użyta jako sposób na zdyscyplinowanie, jak i sposób na zmuszenie do preferowanych zachowań). Poczucie bezkarności sprawcy, z uwagi na niedoskonałość przepisów prawnych mających zapobiegać zjawisku przemocy w rodzinie, wzmacnia samoocenę agresora⁴⁴. Dodatkowymi korzyściami jakie mogą działać na zachowanie sprawcy to korzyści interpersonalne, czyli zwiększanie wpływu na inne osoby i możliwość ich kontrolowania. Jak również, materialne, gdyż poprzez przemoc umacniają swoją pozycję, utrzymują niesprawiedliwy podział dóbr czy obowiązków w rodzinie. Ponadto, występują

⁴² J. Formański, *Psychologia środowiskowa*, Wydawnictwo PZWL, Warszawa 2016, s. 112.

⁴³ Ibidem, s. 93-94.

⁴⁴ Ibidem, s. 94.

korzyści psychologiczne, ponieważ, jak już było wspomniane wcześniej, sprawca przez wykorzystywanie siły umacnia swoją pozycję, czuje się bardziej pewny siebie⁴⁵. Koncepcja ta nazywana jest także koncepcją motywacji. Według naukowców badających tę teorię, powyższa koncepcja opiera się na działaniu komórek nerwowych jako producentów substancji neuroprzekaznikowej warunkującej dobre samopoczucie. Badania neuronaukowe z tym związane ukazały, że dla układu motywacji, możliwość okazania agresji albo zadania komuś bólu w przypadku gdy nie wystąpiło sprowokowanie do tego zachowania nie jest atrakcyjne. Dlatego też agresor może argumentować swoje zachowanie nieposłuszeństwem ofiary⁴⁶.

Za nasilenie występowania przemocy w rodzinie często odpowiadają przekonania, że w problemy rodzinne i małżeńskie nie powinny ingerować osoby z zewnątrz, gdyż dotyczą one tylko i wyłącznie komórki rodzinnej – przytoczone na początku niniejszej pracy badania K. Browne i M. Herberta (2016) wskazują, że zgłaszanie przemocy rodzinnej jest traktowane, jako zdrada rodziny szczególnie w rodzinach o konserwatywnych poglądach. Ofiary przemocy również działają poprzez schematy myślowe takie jak: wstyd przed innymi ludźmi, chęć utrzymania pozorów dobrej rodziny, mylne przekonania z domu rodzinnego o nieuchronności przemocy, przekonanie o posiadaniu umiejętności samodzielnego poradzenia sobie z tym problemem, obawa przed eskalacją przemocy w przypadku sprzeciwu i wiele innych. Szczególnie podatne na tego typu myślenie są osoby starsze, będące ofiarami przemocy domowej, częściej prezentujące poglądy konserwatywne i pojmujące rodzinę w sposób tradycyjny, jako strukturę zamkniętą i rozwiązującą swoje problemy jedynie w ścisłym gronie jej członków. Badanie IPSOS pt. „Przemoc w rodzinie” z 2014 roku wskazuje, że osoby starsze nie zgłaszają przemocy, ponieważ co piąty respondent uważa, że sprawy rodzinne powinno się załatwiać w rodzinie i nie „wnosić ich na zewnątrz”⁴⁷. Ponadto, według naukowców, brak akceptacji wynikającej ze stereotypizacji rodzin przez otoczenie, wpływa na osoby dokonujące aktów przemocy, jak i ofiary, podobnie jak ból fizyczny. Jest rejestrowany przez mózg jako stymulant mogący doprowadzić do aktów agresji⁴⁸.

Specjaliści pracujący w obszarze przemocy rodzinnej jako możliwą przyczynę jej powstawania wyróżniają także uzależnienia (głównie alkoholizm)⁴⁹. Uzależnienie doprowadza do powstania mechanizmu nazywanego nałogową regulacją uczuć. Używka, taka

⁴⁵ J. Mellibruda, op. cit., s. 63.

⁴⁶ J. Bauer, op. cit., s. 35-38.

⁴⁷ J. Maćkiewicz, *Osoby starsze, jako ofiary przemocy domowej. Ujęcie wiktymologiczne*, Wydawnictwo Impuls, Kraków 2017, s. 21.

⁴⁸ J. Bauer, op. cit., s. 69.

⁴⁹ J. Mellibruda, op. cit., s. 69.

jak alkohol prowadzi do odblokowania popędów, takich jak strach, nieśmiałość, smutek, niepowodzenie, poczucie krzywdy. Osoba pijąca, może stosować przemoc właśnie w wyniku uaktywnienia popędów, chęci zagłuszenia tych negatywnych. Według autorów badających problem bezrobocia, u osób nieposiadających pracy, znacznie obniża się samoocena. Co z kolei może doprowadzić do sięgania po używki, w celu zniwelowania tego odczucia. Wtedy też, kontakty współmałżonków mogą ulegać pogorszeniu. Mogą pojawiać się napięcia, wybuchy złości i agresja. W takiej rodzinie może pojawić się też mechanizm współzależnienia, występujący w szczególności u partnera/partnerki osoby przemocowej/uzależnionej, ale też wśród dzieci. Objawiać się może nadmiernym kontrolowaniem innych, pomaganiem im, opiekowaniem się. Osoby współzależnione mają niską samoocenę, wysokie poczucie winy oraz dużą tolerancję na nieprawidłowość związkową. Zaniedbują siebie, poświęcając w znacznym stopniu swoją uwagę uzależnionemu, tłumaczą jego zachowania (przez co pogłębiają chorobę alkoholową)⁵⁰. Coraz częściej jednak osoby badające zjawisko przemocy zwracają uwagę na nałogowe zachowania: hazard, agresywność, zachowania seksualne, specyficzne formy odżywiania. W przypadku uzależnionego agresora, nie zwraca on uwagi na wywoływane przez siebie szkody oraz cierpienie bliskich. Zabezpieczenie swoich potrzeb wynikających z uzależnienia ma dla niego pierwszorzędową rolę. Jerzy Mellibruda, w przypadku sprawców przemocy cierpiących na rodzaj uzależnienia behawioralnego, zwraca uwagę na trzy podstawowe obszary, w których zachodzą zaburzenia samokontroli: emocjonalny, funkcjonowanie umysłu, tzw. *struktura Ja* – czyli zdolność lub brak zdolności do samokontroli. Obszar emocjonalny opisuje, że w przypadku doznawania jakichkolwiek uczuć negatywnych (smutku, przygnębienia), osoba ulegająca nałogowej agresji przekształca je w złość. Zmiany w funkcjonowaniu mózgu opisują, iż dzięki irracjonalności myślowej sprawcy, potrafi on odnaleźć łatwe usprawiedliwienie dla aktów przemocy. Twierdzą wręcz, że za ich zachowanie odpowiedzialne są ofiary, które ich sprowokowały do działania. Powoduje to brak poczucia winy sprawcy oraz zmniejszanie jego samokontroli. Trzecim obszarem jest *struktura Ja*, czyli zanikaniem, rozmywaniem się struktury własnego Ja. Występuje brak decyzyjności co do zachowania sprawcy, może odczuwać przymus działania⁵¹.

Z kolei teoria strukturalna, dotycząca nierówności płci zakłada, że zasoby kobiety pochodzące z pracy zarobkowej rosną wolniej niż mężczyzny, głównie z uwagi na mniejsze

⁵⁰ Ibidem, s. 98-102.

⁵¹ J. Mellibruda, op. cit., s. 59-62.

wynagrodzenie⁵². Przez co można zauważyć, że system społeczno-ekonomiczny powoduje niższą pozycję społeczną kobiety i narażenie na przemoc. Z badań nad przemocą wynika, że kobiety zależne ekonomicznie częściej doznawały przemocy. Jednakże, jej poprawa sytuacji finansowej nie oznacza szybkiego zmniejszenia zjawiska przemocy. Osiągnięcie przez kobiety niezależności od sprawcy jest procesem długofalowym⁵³.

1.2. Rodzaje przemocy w rodzinie

Przemoc w rodzinie może przybierać różne formy. J. Mellibruda zachowania przemocowe dzieli na cztery kategorie: przemoc fizyczną, przemoc psychiczną, przemoc seksualną oraz przemoc ekonomiczną⁵⁴.

Najbardziej charakterystycznym rodzajem przemocy jest przemoc fizyczna. Zalicza się do niej m.in.: popychanie, odpychanie, obezwładnianie, przytrzymywanie, policzkowanie, szczypanie, kopanie, duszenie, bicie otwartą ręką i pięściami, bicie przedmiotami, ciskanie w kogoś przedmiotami, parzenie, polewanie substancjami żrącymi, użycie broni, porzucanie w niebezpiecznej okolicy, nieudzielanie koniecznej pomocy⁵⁵.

Następnym rodzajem przemocy jest przemoc psychiczna. W jej ramy wchodzi zachowania takie jak: wyśmiewanie poglądów, religii, pochodzenia, narzucanie własnych poglądów, karanie przez odmowę uczuć, zainteresowania, szacunku, stała krytyka, wmawianie choroby psychicznej, izolacja społeczna (kontrolowanie i ograniczanie kontaktów z innymi osobami), domaganie się posłuszeństwa, ograniczanie snu i pożywienia, degradacja werbalna (wyzywanie, poniżanie, upokarzanie, zawstydzanie), stosowanie gróźb.

Kolejnym rodzajem jest przemoc seksualna. Zaliczyć można do niej wymuszanie pożycia seksualnego, wymuszanie nieakceptowanych pieszczot i praktyk seksualnych, wymuszanie seksu z osobami trzecimi, sadystyczne formy współżycia seksualnego, demonstrowanie zazdrości, krytyka zachowań seksualnych kobiety. Warto również w tym miejscu zaznaczyć występowanie przemocy seksualnej w małżeństwach. Często można spotkać się z uproszczeniem, że w małżeństwie nie występuje wymuszenie czynności seksualnych, ponieważ jest to obowiązek wynikający z zawarcia małżeństwa⁵⁶.

Jadwiga Mazur podaje za Dawidem Finkelhorem oraz Kersti Yllo, trzy rodzaje zgwałcenia w małżeństwie:

⁵² Ibidem, s. 61.

⁵³ B. Gruszczyńska, op. cit., s.30.

⁵⁴ J. Mellibruda, op. cit., s. 65.

⁵⁵ Ibidem.

⁵⁶ M. Dębski, *Krzywdzenie dziecka w rodzinie*, Gdynia 2011, s. 42.

- zgwałcenie agresywne – któremu towarzyszy zazwyczaj pobicie. Partner stosuje różne formy przemocy, nie tylko przemoc seksualną. W związkach tego typu występuje często problem różnego rodzaju uzależnień.
- zgwałcenie nieagresywne – jest to zachowanie pojawiające się w związkach, w których inne formy przemocy fizycznej są nieobecne. Ma to zazwyczaj związek ze zmuszaniem do zachowań seksualnych, których druga strona nie akceptuje.
- zgwałcenie obsesyjne – związane jest z różnego rodzaju fobiami i obsesjami seksualnymi jednego z partnerów. Często także wiąże się z pobiciem i innymi formami przemocy⁵⁷.

Przemoc ekonomiczna objawia się w odbieranie zarobionych pieniędzy, uniemożliwianie podjęcia pracy zarobkowej, niezaspakajaniu podstawowych, materialnych potrzeb rodziny. Przemocą jest także zaniedbanie, charakteryzujące się brakiem opieki i ograniczaniu bądź wręcz uniemożliwianiu zaspokojenia potrzeb fizjologicznych tj. sen, jedzenie, higiena.

M. Dębski proponuje podział przemocy na przemoc bezpośrednią i przemoc pośrednią⁵⁸. Pierwsza z nich obejmuje sytuacje, w których przemoc nakierowana jest wprost na osobę będącą ofiarą przemocy (zarówno przemoc fizyczna, jak i psychiczna. Druga natomiast ma na celu zadanie emocjonalnego bólu, bez bezpośredniego ataku na tę osobę (plotka, fałszywe zeznania, przemoc fizyczna wobec osób, na których zależy ofierze). W literaturze występuje także pojęcie przemocy strukturalnej, która wiąże się z niesprawiedliwymi strukturami społecznymi. Jak również, przemocy wyrażającej się w negatywnym wpływie- oznacza to, że dziecko wychowane w atmosferze przemocy, w dorosłym życiu częściej może jej używać, jako jedyne rozwiązanie w dojściu do celu albo czując zagrożenie.

Jerzy Mellibruda wskazał, że przemoc może się dzielić na gorącą i chłodną⁵⁹. W gorącej mamy do czynienia z dynamicznym rozładowaniem gniewu, agresywnym zachowaniem, dużą emocjonalnością. W tej przemocy dochodzi do nagłych wybuchów uczucia złości, wściekłości i wyraża się przez akty bezpośredniej agresji fizycznej i psychicznej. Sprawca pragnie wywołać cierpienie, spowodować szkody, ma przeświadczenie, że ofiara jest bezbronna. Słabość ofiary w tym przypadku wynika z przewagi fizycznej sprawcy lub okoliczności, w jakich przemoc się objawia. Sprawca tej przemocy odczuwa

⁵⁷ J. Mazur, op. cit., s. 50.

⁵⁸ M. Dębski, *Krzywdzenie dziecka...*, op. cit., s. 42.

⁵⁹ J. Mellibruda, op. cit., s. 65.

poczucie winy i może wykazywać chęć naprawy szkód. W przemocy chłodnej można się spotkać z pozorowanym spokojem, w którym kryje się wiele emocji skutecznie tłumionych i kontrolowanych. Ten rodzaj przemocy wiąże się z realizowanym przez sprawcę planem, obmyślanego w jego głowie. Sprawca przemocy zazwyczaj odnajduje wytłumaczenie dla takiego swojego zachowania⁶⁰. Z kolei u ofiar przemocy domowej dochodzi często do procesu wiktyimizacji, który zmienia poczucie tożsamości ofiary przemocy. Zaczyna ona zauważać, że zasługuje na przemoc. Jest to efekt zespołu zaburzeń stresu pourazowego. Utrata poczucia bezpieczeństwa to utrata zaufania do samego siebie, co łączy się z chęcią wycofania się z życia społecznego i izolacji⁶¹.

Bardzo często mamy do czynienia ze zjawiskiem współwystępowania różnych form przemocy. Przemocy fizycznej często towarzyszy przemoc psychiczna czy seksualna. Jak wynika z badań IVAWS (*International Violence Against Women Survey*) Międzynarodowych Badań nad Przemocą Wobec Kobiet, przeprowadzonych w Polsce w 2004 roku, duża liczba badanych kobiet przedstawiała, że w przypadku doznawania od partnera przemocy seksualnej, była ona poprzedzana wyzwiskami, uderzeniami (a więc przemocą psychiczną i fizyczną). Podczas formułowania gróźb, dochodziło do uderzenia w twarz, ciało. Przemoc ekonomiczna polegająca na tym, że sprawca przemocy nie przeznaczał pieniędzy na utrzymanie rodziny, zazwyczaj połączona była z przemocą fizyczną. Głównie w przypadku, gdy kobieta domagała się o pieniądze na zakup niezbędnych produktów⁶².

Badania porównawcze oraz diagnoza skali występowania przemocy w rodzinie wśród osób dorosłych i dzieci, z podziałem na poszczególne formy przemocy wraz z opisem charakterystyki ofiar i sprawców przeprowadzone w ramach Norweskiego Mechanizmu Finansowego 2009-2014, pod przewodnictwem Moniki Miedzik, Justyny Godlewskiej-Szurkowej, we współpracy z Jakubem Rutkowskim, wykazało, że świadkowie przemocy częściej wiedzieli o przypadku takiego działania w stosunku do kobiety. W swoich wypowiedziach zwracali uwagę, że najczęściej występującą formą przemocy jakiej sami doświadczyli albo byli jej świadkami, to przemoc psychiczna. Badani informowali również, że spotkali się w swoim otoczeniu z przemocą wobec dzieci najczęściej w formie zaniedbania. Natomiast, wobec osób starszych i niepełnosprawnych najczęściej zauważali występowanie przemocy ekonomicznej. Jeżeli chodzi o przemoc seksualną, badani rzadko ją

⁶⁰ M. Dębski, *Krzywdzenie dziecka...*, op. cit., s. 42-43.

⁶¹ J. Mellibruda, *Przeciwdziałanie przemocy domowej*, Instytut Psychologii Zdrowia, Warszawa 2009, s. 28.

⁶² B. Gruszczyńska, *Przemoc wobec kobiet...*, op. cit. 67-71.

wskazywali. Jak sugerowali badający, mogło to wynikać z niechęci do poruszania trudnego tematu⁶³.

1.3. Cykl przemocy

Przemoc w rodzinie to zjawisko rozwijające się według pewnego cyklu, powtarzanych się faz. Amerykańska psycholog Leonorę E. Walker opisuje cykl przemocy składający się z trzech powtarzających się faz⁶⁴. Są to następujące fazy:

Faza narastania napięcia – w tej fazie narastają konflikty, napięcie w rodzinie staje się coraz bardziej odczuwalne. Przyczyny często tkwią poza rodziną, najczęściej są to błahe sytuacje i powody, które prowadzą jednak do coraz większego wzrostu agresji. Osoba pokrzywdzona w tej fazie może próbować opanowywać sytuację i oddalać pojawiające się zagrożenie.

Faza ostrej przemocy – w tej fazie dochodzi do wybuchu agresji. Eksplozja przemocy jest zazwyczaj poprzedzona drobnym, mało istotnym zdarzeniem, zupełnie nieadekwatnym do reakcji sprawcy. W tej fazie ofiary przemocy najczęściej wzywają policję i szukają pomocy instytucjonalnej.

Faza miodowego miesiąca – jest to czas skruchy i okazywania miłości przez sprawcę. Zdaje się on dostrzegać wyrządzone zło, stara się załagodzić sytuację, przeprosić ofiarę. Obiecuje, że nigdy więcej tego nie zrobi, że nie wie, dlaczego tak postąpił, zapewnia o swojej miłości, a także, że rodzina jest dla niego najważniejsza. Ofiara przemocy wierzy w te deklaracje i najczęściej wybacza sprawcy. W tej fazie najczęściej ofiary przemocy wycofują się z podjętych wcześniej działań interwencyjnych⁶⁵.

Ponadto w pierwszej fazie mogą pojawiać się niedyspozycje fizyczne, dolegliwości somatyczne takie jak: ból głowy, żołądka, bezsenność, brak apetytu. W fazie drugiej odczuciami towarzyszącymi ofierze są: przerażenie, złość, utarta chęci do życia. Faza miesiąca miodowego powoduje, że osoba doświadczająca przemocy odczuwa miłość i szczęście związane z uregulowaniem sytuacji z partnerem⁶⁶.

Wskazany cykl przemocy może się powtarzać i trwać nawet wiele lat, a przemoc z upływem czasu coraz bardziej się nasila. Fazy narastania napięcia są coraz częstsze, fazy

⁶³ Raport cząstkowy *Badania porównawcze oraz diagnoza skali występowania przemocy w rodzinie wśród osób dorosłych i dzieci, z podziałem na poszczególne formy przemocy wraz z opisem charakterystyki ofiar i sprawców, 2009-2014*, pod przewodnictwem Moniki Miedzik, Justyny Godlewskiej-Szurkowej, we współpracy z Jakubem Rutkowskim, s. 10.

⁶⁴ L. Walker, *The Battered Woman Syndrome*, New York, 1979, s.42.

⁶⁵ H.D. Sasal, *Niebieskie Karty. Przewodnik do procedury interwencji wobec przemocy w rodzinie*, Warszawa 2006, s. 28-30.

⁶⁶ S. Spurek, *Izolacja sprawcy od ofiary*, Warszawa 2013, s. 27-28.

ostrej przemocy coraz dłuższe i groźniejsze, a fazy miodowego miesiąca coraz krótsze i mniej intensywne.

Powtarzalność cyklu przemocy sama z siebie nigdy nie ustępuje, potrzeba do tego interwencji z zewnątrz oraz najczęściej dramatycznego zdarzenia, po którym osoba doświadczająca przemocy gotowa jest zwrócić się po pomoc. Pomoc psychologiczna ofiarom przemocy domowej zaczyna się od uświadomienia im cykliczności tego zjawiska i konieczności przeciwstawienia się mu i przerwania cyklu. Natomiast, w świadomości osób pomagających powinna znajdować wiedza o rozchwianiu emocjonalnym ofiary oraz często utraceniu zdolności realnej oceny sytuacji⁶⁷. Nie jest to jedyna koncepcja, związana z ustąpieniem cyklu przemocy. Zdaniem A. Barszczewskiej (2018) rosnąca świadomość na temat skutków stosowania przemocy, nie omija także sprawców. Ogromną rolę w gotowości do przerwania cyklu przemocy pełni coraz wyższy poziom edukacji sprawców przemocy. W 2019 roku sami zgłaszali się na terapię o 3% częściej, niż w roku 2018 i o 9,7% częściej, niż w roku 2010⁶⁸.

J. Żółć upatruje genezę cyklu przemocy w systemie patriarchalnym, który od zarania dziejów ludzkości był typem rodowej organizacji społecznej, bazującej na roli mężczyzny, który stał na czele rodu. To mężczyzna był głową rodziny, dbał o jej byt i – przez to, że sam narażał siebie – miał prawo decydować o życiu i śmierci członków rodziny. Jako najważniejszy z rodu, miał prawo do zmiennych uczuć i postaw wobec innych, co przez stulecia społeczeństwa usprawiedliwiały, a nawet uważały za słuszne, by utrzymać rodzinę w posłuszeństwie wobec jej „zbawcy”⁶⁹. W związku z przemianami społecznymi, kulturowymi i gospodarczymi, wynikającymi z postępującej feminizacji poglądów, nowym, aczkolwiek coraz silniejszym zjawiskiem, staje się przemoc stosowana przez kobiety – badania wskazują, że najczęściej jej ofiarami padają partnerzy/mężowie i jest to przemoc psychiczna lub ekonomiczna. J. Żółć uznaje, że jest to pewne kulturowe przerwanie dotychczasowego cyklu przemocy, zdominowanego przez patriariat. Dzieci stają się ofiarą przemocy ze strony kobiet zazwyczaj w sytuacji zaburzeń psychicznych lub w przypadku problemów uzależnień⁷⁰.

⁶⁷ H.D. Sasal, *Niebieskie Karty...*, op. cit., s. 28-30.

⁶⁸ A. Barszczewska, *Cykl przemocy: pomoc ofierze, pomoc sprawcy, pomoc rodzinie*, Uniwersytet Humanistyczno – Przyrodniczy w Siedlcach, Siedlce 2020, s. 58.

⁶⁹ Red. Ł. Wirkus, P. Kozłowski, *Przemoc w rodzinie. Ujęcie interdyscyplinarne*, Wydawnictwo Impuls, Kraków 2017, s. 76.

⁷⁰ M. Cabalski, *Przemoc stosowana przez kobiety*, Wydawnictwo Impuls, Kraków 2017, s. 56.

1.4. Skutki doświadczania przemocy

Skutki przemocy w rodzinie obejmują wiele obszarów życia jej ofiary. Można podzielić je na: uszkodzenia ciała, zaburzenia emocjonalne, zaburzenia postrzegania siebie i rzeczywistości przez ofiary przemocy w rodzinie. Przemoc prowadzi do szkód fizycznych i psychicznych (z zagrożeniem życia łącznie).

U osób doświadczających przemocy często dochodzi do wykształcenia się zespołu stresu pourazowego (PTSD)⁷¹. Zdaniem B.O. Rothbaum, B. Foa oraz E.A. Hembree jest to najbardziej podstawowy i długofalowy skutek przemocy. Coraz popularniejsza staje się teoria, że to właśnie PTSD powoduje inne skutki przemocy (poza, oczywiście, skutkami przemocy fizycznej, jak pobicie itp.)⁷². Charakteryzuje się on stanami nadmiernego pobudzenia ofiara przemocy jest w stanie ciągłej mobilizacji, aby w każdej chwili być przygotowaną na odparcie ataku sprawcy; często występują zaburzenia snu i łaknienia; ciągły stan napięcia prowadzi do rozchwiania emocjonalnego – ofiara przemocy ma napady płaczu, ataki paniki i lęki, jest drażliwa, wybuchowa, nerwowa⁷³.

Kolejną cechą charakterystyczną PTSD jest poczucie bezradności, brak wiary w możliwość zmiany sytuacji, problemy z podejmowaniem decyzji, bierność, obniżenie nastroju, wtargnięcia – pojawiające się niespodziewanie i mimowolnie wspomnienia traumatycznych przeżyć, którym towarzyszą intensywne uczucia. Ponadto występuje odcięcie od własnych emocji co może budzić podejrzenia, że zeznania składane przez ofiary przemocy są mało wiarygodne, poczucie niskiej wartości, winy i wstydu, skłonności autodestrukcyjne i nieufność wobec ludzi⁷⁴. Ponadto, warto zauważyć, że w przypadku pojawienia się tego zaburzenia u osób, które doświadczyły jednorazowo aktu raniącego pomoc terapeutyczna może znacząco przyczynić się do załagodzenia objawów. Niestety, gdy ofiary przemocy domowej doświadczają agresji na każdym kroku praca nad ich równowagą psychiczną jest bardzo wymagająca⁷⁵. Psychoterapeuci podkreślają, że współpraca z osobą cierpiącą na to zaburzenie jest bardzo trudna. Ciężko jest bowiem nawiązać relację ufności. Charakterystycznym elementem w występowaniu tego zespołu jest także nieufność ofiary w stosunku do osoby znanej w przeszłości. Równocześnie, badacze zauważają, że w przypadku występowania długotrwałej przemocy, gdzie wielokrotnie pojawia się ekspozycja na działanie

⁷¹ R.C. Carson., J.N. Butcher., S. Mineka, tłum. W. Dietrich, *Psychologia zaburzeń*, Gdańsk 2006, s. 220-241.

⁷² B.O. Rothbaum, E.B. Foa, E.A. Hembree, *Odzyskaj życie po traumie. Przedłużona ekspozycja w terapii PTSD*, Wydawnictwo GWP, Gdańsk 2020, s. 45.

⁷³ J. Różyńska, *Przemoc wobec kobiet w rodzinie. Niezbędnik pracownika socjalnego*, Warszawa 2007, s. 33-35.

⁷⁴ Ibidem, s. 35-39.

⁷⁵ J. Mellibruda, *Przeciwdziałanie przemocy...*, op. cit., s. 27-28.

agresji, zarówno pośredniej i bezpośredniej, kryteria dotyczące rozpoznawania PTSD mogą być niewystarczające. Zaproponowano więc wprowadzenie diagnozy Complex- PTSD (C-PTSD). Rozpoznawanie powyższego dokonywane jest poprzez obserwacje następujących zachowań: występowanie zachowań autodestrukcyjnych, myśli samobójczych, ryzykownych zachowań. Jak również, zmiany w obrębie uwagi i świadomości np. dysocjacje, amnezje. Charakterystyczne jest też postrzeganie swojej osoby w sposób zniekształcony oraz problemy w relacjach z ludźmi. Mogą występować objawy somatyczne (przewlekły ból, zaburzenia układu oddechowego, pokarmowego, krążenia) oraz negatywne postrzeganie świata i swojej sytuacji (bezradność, brak pozytywnych myśli)⁷⁶. C-PTSD to skutek nabycia nieskutecznych przekonań i zachowań, które ofiara przemocy nabyła, ale które można zastąpić zachowaniami mającymi korzystny wpływ na samopoczucie ofiary – są to pewne techniki uważnościowe i relaksacyjne, które mają na celu odzyskanie przez ofiarę integralności psychicznej oraz kontroli nad własnymi emocjami, jak terapia akceptacji i zaangażowania (ACT), czy terapia behawioralno-poznawcza (CBT)⁷⁷.

Najczęściej obserwowanym skutkiem przemocy jest wyuczona bezradność⁷⁸. Jest to poddanie się, zaprzestanie jakichkolwiek działań, wynikające z przekonania, że bez względu na podjęte działania, traumatyczna sytuacja nie ulegnie poprawie. Wyuczona bezradność jest pogłębiana przez nieskuteczne bądź niewłaściwie przeprowadzone interwencje specjalistów mających przeciwdziałać przemocy w rodzinie. Skutki wyuczonej bezradności to deficyty poznawcze (polegające na uogólnionym przekonaniu, że nie ma takich sytuacji, w których możliwy jest wpływ na przebieg wydarzeń), deficyty motywacyjne (ofiara przemocy zachowuje się biernie, jest zrezygnowana, nie podejmuje żadnych działań mających na celu zmianę sytuacji) oraz deficyty emocjonalne (przeżywanie stanów lęku, apatii, depresji, uczucia zmęczenia, niekompetencji, wrogości)⁷⁹. Kobieta, u której można zaobserwować wyuczoną bezradność żyje w lęku przed kolejnym atakiem. Taka sytuacja rodzi skłonności depresyjne, co wiąże się z apatią. Następuje utrata umiejętności planowania niezbędna do zapewnienia bezpieczeństwa sobie, dzieciom. Spowodowane jest to myślą, że nikt nie może w tej sytuacji pomóc⁸⁰. Czynnikiem ryzyka wystąpienia u osób krzywdzonych zjawiska wyuczonej bezradności mogą być negatywne doświadczenia w

⁷⁶ E. Pragłowska, A. Popiel, *Przemoc jako trauma wielomodalna* [w:] Mapa pomagania. Jak rozpoznać przemoc w rodzinie i skutecznie jej przeciwdziałać, Warszawa 2009, s. 20-26.

⁷⁷ A. Schwartz, *Złożony zespół stresu pourazowego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Warszawa 2016, s. 45.

⁷⁸ Ibidem, s. 47.

⁷⁹ Ibidem, s. 35-39.

⁸⁰ R.J. Ackerman, S.E. Pickering, *Zanim będzie za późno*, Gdańsk 2004, s. 50.

okresie dzieciństwa (przemoc fizyczna, molestowanie, wykorzystanie seksualne, nagłe kryzysy takie jak rozwód rodziców, śmierć bliskiej osoby), negatywne przeżycia związane z poprzednimi związkami (agresja i przemoc – zarówno próby, jak i akty, znęcanie się psychiczne, izolacja od innych osób, nieakceptowalne zachowania seksualne, okrutne zachowania partnera względem ludzi, zwierząt a nawet przedmiotów). Przedstawiany proces jest dynamiczny i oddziałuje na wszystkie sfery funkcjonowania, w tym także na sferę zawodową⁸¹.

Kolejnym skutkiem pozostawania w sytuacji długotrwałej przemocy jest identyfikacja ze sprawcą (syndrom sztokholmski)⁸². Jest to skłonność ofiar do identyfikacji ze sprawcą i gotowość do działania w jego obronie. Ta tendencja to podświadomie przyjęta strategia przetrwania. Podporządkowanie woli sprawcy nie jest wolną decyzją ofiary, ale bezpośrednim skutkiem przemocy. Cechą charakterystyczną tego syndromu jest występowanie silnego zaangażowania emocjonalnego ofiary do sprawcy. Mimo to jest to nadal reakcja obronna, która wyraża się w fascynacji osobą agresora i poszukiwaniem wyjścia z opresji właśnie u niego. Jak wynika z badań przeprowadzonych nad tym zjawiskiem, 4-5 dni funkcjonowania jako „zakładnik” oraz występowanie znacznego zagrożenia życia może spowodować wykształcenie się tego syndromu u ofiary. Dodatkowymi warunkami decydującymi o większym prawdopodobieństwie wystąpienia *syndromu sztokholmskiego* są: świadomość ofiary o realnym zagrożeniu zabójstwem, życie ofiary zależy od sprawcy, izolacja ofiary od otoczenia, tylko sprawca ma wpływ na dalszy rozwój sytuacji, sprawca jest w stosunku do ofiary niezwykle uprzejmy. Powyższa reakcja ma w sobie znamiona racjonalności, ponieważ w sytuacji izolacji i zależności od sprawcy, takie rozwiązanie może dać szansę na przetrwanie i zachowanie względnej równowagi psychicznej. Zdaniem B.O. Rothbaum, B. Foi oraz E.A. Hembree u osoby z wykształconym syndromem można zauważyć występowanie 4 faz⁸³. Pierwsza z nich jest zaprzeczeniem bycia w sytuacji krzywdzenia, wynikającej z niedowierzania, że mogło to się wydarzyć właśnie jej. Kolejna jest pełną świadomością znajdowania się w sytuacji zagrożenia. Specjaliści zwracają uwagę na wykształcanie się w tej fazie infantylizmu. Trzecia faza cechuje się depresją i stresem związanymi z niewolą. Czwarta faza natomiast jest już przyjęciem strategii działania ułatwiającej przetrwanie. Przy występowaniu tego zjawiska, ofiara skupia całą swoją energię na przetrwaniu, brak jest zachowań niekontrolowanych. Może także występować *patologiczne przeniesienie*, które rozumie się jako zmianie sposobu postrzegania sprawcy. Ofiara stara się

⁸¹ I. Pospiszył, *Razem...*, op. cit., s. 57-58.

⁸² B. Wojciszke, *Człowiek wśród ludzi*, Warszawa 2002.

⁸³ B.O. Rothbaum, E.B. Foa, E.A. Hembree, op.cit., s. 87.

przekonać samą siebie, że agresor tak naprawdę jest człowiekiem dobrym, a skoro tak to może nie wyrządzi jej krzywdy. Taka postawa może się utrwalić i trwać po zakończeniu zagrożenia. Jak zauważyli badacze, przebywanie w długotrwałym związku, w którym przewaga jest jednostronna tworzy się więź traumatyczna. Mechanizm występujący w więzi powoduje czerpanie przyjemności z układu zarówno przez sprawcę, jak i przez ofiarę. Stąd też, ofiara może sprawiać wrażenie zadowolenia ze swojej sytuacji, a sprawca stara się tę więź utrwalać⁸⁴.

Skutkiem przemocy w rodzinie może być także BWS – Battered Women Syndrome (syndrom bitych kobiet). Jest to efekt nagromadzonych przeżyć przemocowych, cechujący się ciągłym lękiem i *wyuczoną bezradnością*. Występują tu także: unikanie kontaktów z otoczeniem, niska samoocena, wstyd przed ujawnieniem doświadczenia przemocy. Zdarza się, że zachowanie kobiety doświadczającej przemocy, uchodzi za nietypowe, dziwne, odbiegające od pewnych standardów – kobieta nie spotyka się z koleżankami, jest wycofana, unika kontaktów społecznych, podporządkowuje wszystkie decyzje (nawet najprostsze) mężowi i jego woli. Może również zdarzyć się, że podejmie próbę odebrania sobie życia, a nawet odebrania życia dzieciom, co prowadzi do umieszczenia kobiety w placówce psychiatrycznej⁸⁵. Jak wynika z badań tego zjawiska, kobiety nie pozostają całkowicie bierne. Czynią próby i starania by przetrwać przemoc, jednak ograniczają je do działań zmniejszających ryzyko ataków agresora i ochronie siebie. Można więc zauważyć, że są bardziej strategiami przetrwania niż próbą zmiany sytuacji. Ponadto, w powyższym syndromie, charakterystyczne jest również występowanie braku szacunku do samej siebie, co doprowadzało do samoistnego obwiniania się przez kobiety i nieumiejętności wyrażania gniewu w otwarty sposób- nauczyły się bowiem, że to może grozić wybuchem przemocy⁸⁶.

Skutkiem przemocy, będącym sposobem na adaptację do sytuacji jest efekt „psychologicznej pułapki”. Jako główny problem zauważa się tu brak umiejętności zmiany strategii działania, albo powstrzymania się od czynności wyczerpujących jednostkę. B.O. Rothbaum, B. Foa oraz E.A. Hembree zwracają uwagę na podobieństwo do mechanizmu uzależnienia⁸⁷. Niebezpieczeństwo wystąpienia efektu jest wtedy, gdy ofiara ma poczucie, że jej zaangażowanie w realizację celu nie przynosi oczekiwanych efektów. Proces rozpoczyna się wtedy, gdy ofiara mimo niepowodzenia kontynuuje realizację celu, gdyż uważa, że zbyt wiele zainwestowała by teraz przestać. U podstaw efektu pułapki jest przyjmowanie całej

⁸⁴ I. Pospiszył, *Razem przeciw przemocy*, Warszawa 1999, s. 60-63.

⁸⁵ B. Gruszczyńska, *Przemoc wobec kobiet....* op. cit., s. 98.

⁸⁶ W. Badura-Madej, A. Dobrzyńska- Mesterhazy, *Przemoc w rodzinie....*, op. cit., s. 24-25.

⁸⁷ B.O. Rothbaum, E.B. Foa, E.A. Hembree, op.cit., s. 73.

odpowiedzialności za działania, w momencie gdy nie zależą one tylko od jednej osoby. Prowadzi to do prób zrealizowania celu niezależnie od poniesionych kosztów i rzeczywistego wpływu na rezultat. Warto wskazać, że występują czynniki niosące ze sobą prawdopodobieństwo wpadnięcia w pułapkę. Pierwszym jest odczucie, że koszty, które poniosła ofiara są nieodwracalne a kolejnym, że związek z agresorem jest samodzielnym wyborem ofiary. Występowanie świadomości ryzyka związanego z osiągnięciem celu oraz rozłożenie w czasie ponoszonych kosztów, przez co konflikt jest postrzegany jako błąh a postawa ofiary staje się bierna. Ostatnim czynnikiem jest przeświadczenie, że takie zachowanie partnera jest normą obyczajową, zdarzającą się w rodzinach często⁸⁸.

Skutkiem przemocy jest także wiktymizacja ofiary. Osoba, która składa zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa musi się liczyć ze wzrostem zagrożenia, często także z potępieniem społecznym, znikomymi korzyściami oraz wysokimi kosztami emocjonalnymi ukarania bliskiego sobie człowieka (co ma wpływ na pozostawanie ofiary w poczuciu winy)⁸⁹. Bardzo często ofiara odczuwa niechęć otoczenia, ponieważ zakłada ono, że: ofiara mogła odejść od partnera wcześniej, ofiara chce rozbicia rodziny, ofiara myśli egoistycznie – nie bierze pod uwagę uczuć i problemów sprawcy etc. Zdaniem J. Przylewskiej (2017) niemal połowa ofiar przemocy domowej spotyka się ze społecznym ostracyzmem i obarczaniem odpowiedzialnością za przemoc⁹⁰. Wraz z doświadczeniem przemocy utracone zostaje poczucie bezpieczeństwa, uporządkowane życie, zaufanie do samej siebie. Często odczuwa potrzebę odizolowania się od innych i wycofania z dorosłego życia. Niewłaściwe reakcje ze strony otoczenia powodują z kolei tzw. *wtórne zranienia*. Czasami rodzina albo inni ludzie ze środowiska ofiary z różnych powodów wykazują podejrzliwość co do prawdziwości przedstawianych zdarzeń, umniejszanie wagi wypowiedzanych słów albo wręcz obwinianiem ofiary o taki stan rzeczy. W skutek tego osoba krzywdzona rozpoczyna przystosowywanie się do roli ofiary. Pojawia się brak tolerancji dla własnych słabości, czasami próbuje odebrać sobie życie. Dlatego, jeżeli ofiara przemocy w rodzinie nie otrzyma specjalistycznej pomocy z zewnątrz, jej szanse na uratowanie są nieduże⁹¹.

Nie tylko kobiety są ofiarami przemocy domowej. Jest to dość często spotykane zjawisko – szczególnie przemoc związana z fizycznymi karami. Dzieci są nie tylko ofiarami bezpośredniej agresji, często, jako świadkowie przemocy wobec jednego z rodziców, doznają ciężkich urazów psychicznych. W rodzinie, w której więzi są głęboko zaburzone, a członkom

⁸⁸ I. Pospiszyl, *Razem...*, Warszawa 1999, s. 58-60.

⁸⁹ L. Tomaszewska, *Przemoc wobec kobiet w rodzinie. Niezbędnik psychologa*, Centrum Praw Kobiet, Warszawa 2007, s. 10-37.

⁹⁰ J. Przylewska, *Wiktymizacja ofiar przemocy a skutki przemocy*, GWP, Gdańsk 2017, s. 56.

⁹¹ J. Mellibruda, *Przeciwdziałanie...*, op. cit., s. 28-29.

rodziny codziennie towarzyszy poczucie zagrożenia, dziecko doświadcza chronicznej traumy. U dzieci, ofiar przemocy wzrastających w poczuciu absolutnej dominacji sprawcy, rozwija się często chorobliwe przywiązanie do osób, które je krzywdzą. Dzieci takie wskazują nie tylko na strach przed aktami przemocy, ale także na obezwładniające poczucie całkowitej bezsilności i niemożności zmiany traumatycznej sytuacji. Ofiary przeraża także nieprzewidywalność przemocy⁹². Po raz pierwszy zjawisko przemocy wobec dzieci zostało zdefiniowane w latach 60. XX wieku, gdy grupa badaczy amerykańskich użyła terminu „syndrom dziecka maltretowanego”, co dało początek fali badań na temat skutków przemocy wobec dzieci⁹³. Stopniowo kwestionować zaczęto znaczenie kar fizycznych, jak klapsy, czy głodzenie, popychanie, wyzwiska, które to jeszcze na początku XX wieku uchodziły za wskazane w procesie wychowawczym.

Formą przemocy, doświadczaną w rodzinie, jest przemoc seksualna, która zawsze prowadzi do spustoszeń w psychice ofiary, a gwałt w małżeństwie powoduje uraz na całe życie. Ofiary przemocy seksualnej wymagają długoletniej psychoterapii. Ta forma przemocy jest najbardziej dotkliwa i pustosząca ze wszystkich aktów przemocy, gdyż skupia zarówno komponenty psychiczne, jak i fizyczne⁹⁴. Obowiązek współżycia w małżeństwie jest często traktowany w społeczeństwie bezwarunkowo, szczególnie widoczny w mentalności ludzi mieszkających na obszarach wiejskich, gdzie patriarchalny model rodziny jest niezwykle zakorzeniony. W obcowaniu płciowym zakazana jest każda forma przemocy, która narusza wolę drugiej strony. Z gwałtem w małżeństwie najczęściej współwystępuje groźba, podstęp lub przemoc fizyczna. Należy też zwrócić uwagę na fakt, iż nie tylko mężczyźni są sprawcami gwałtu w małżeństwie. Czynów takich dopuszczają się również kobiety, choć mówi się o tym bardzo rzadko⁹⁵.

1.5. Mity i stereotypy dotyczące przemocy w rodzinie

Stereotyp to uproszczone przekonanie na temat jakiejś osoby, czy zjawiska, niezależne od osobistego doświadczenia⁹⁶. Jest to konstrukcja myślowa nacechowana emocjonalnie, jednak nie mająca uzasadnienia w rzeczywistości i w faktach. Stereotyp, jako przekonanie i

⁹² J.L. Herman, *Przemoc. Uraz psychiczny i powrót do równowagi*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2000, s. 108-109.

⁹³ E. Jarosz, *Przemoc w wychowywaniu. Między prawnym zakazem a społeczną akceptacją*, Monitoring Rzecznika Praw Dziecka, Warszawa 2015, s. 16.

⁹⁴ J. Mazur, *Przemoc w rodzinie. Teoria i rzeczywistość*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2002, s. 50.

⁹⁵ I. Pospiszyl, *Razem...*, op. cit., s. 109-110.

⁹⁶ A. Siejak, *ibidem*, s. 32.

sąd powoduje uprzedzenia, czyli negatywne postawy, które to mogą przekształcić się w zachowania wrogie o podłożu dyskryminacyjnym⁹⁷. W społeczeństwie funkcjonują różne stereotypy dotyczące przemocy w rodzinie. W powszechnej świadomości istnieje pewien uproszczony obraz tego zjawiska. Do najczęściej spotykanych można zaliczyć następujące:

1) *przemoc domowa to zjawisko marginalne* – w rzeczywistości jest zjawiskiem powszechnym, co potwierdzają wyniki badań związanych z występowaniem zjawiska przemocy w rodzinie. Szacowane jest, że około jedna trzecia kobiet doświadcza w jakiś sposób przemocy ze strony swoich partnerów. Jest to traktowane jako bardzo poważny społeczny problem. Osobami doznającymi przemocy w rodzinie są głównie kobiety i dzieci. Ponadto, przemoc w rodzinie stawia się za częstszą przyczynę uszkodzeń ciała, niż wszystkie inne przyczyny, jak na przykład: zgwałcenia, wypadki samochodowe i inne, napady, gdzie napastnikami są osoby obce.

2) *przemoc w związkach to prywatna sprawa* – przemoc w rodzinie to prywatny problem rodziny, ale także przestępstwo, którego ściganie odbywa się w Polsce z urzędu. Brak reakcji na przemoc prowadzi tylko i wyłącznie do jej wzrostu, zagraża zdrowiu i życiu ofiar. Zagrożone jest także zdrowie psychiczne osoby doznającej przemocy. W związku z tym, że przemoc traktowana jest jak przestępstwo każdy, kto poweźmie informację o przestępstwie, szczególnie z racji wykonywania zawodu pomocowego ma obowiązek zgłosić podejrzenie popełnienia przestępstwa na policji.

3) *przemoc zdarza się tylko w określonych środowiskach, dotyczy rodzin patologicznych, innych kultur* – tymczasem w rzeczywistości występuje we wszystkich grupach społecznych i nie zależy od zajmowanego stanowiska czy wykształcenia partnerów. Zdarze się, że gdy przemoc domowa występuje w domach lepiej sytuowanych, sprawca traktowany jest z wyrozumiałością ze strony służb a problem jest minimalizowany. Przemoc w takich domach jest mniej widoczna, gdyż ofiary podejmują inne kroki zaradcze np. wyprowadzają się z mieszkania, wynajmują prywatną pomoc prawną. Wynika to jednak z zamożności jednostki.

4) *kobieta prowokuje swoim zachowaniem, do przemocy dochodzi z jej winy* - pogląd ten jest związany z przekonaniem o dominującej roli mężczyzny w rodzinie i uprawnieniu partnera do dyscyplinowania nieposłusznej żony. Jeżeli występuje akceptacja powyższego mitu, sprawca otrzymuje przyzwolenie na stosowanie przemocy w określonych okolicznościach. Twierdzenie, że ofiara dokonuje prowokacji jest niesłusznym oskarżaniem jej oraz zdejmowaniem odpowiedzialności ze sprawcy.

⁹⁷ R.B. Pilzer, *Stereotyp*, Helion, Katowice 2018, s. 14.

5) *skoro ofiary nie odchodzą, to widocznie lubią być bite* - w rzeczywistości za tą decyzją stoi bardzo wiele przyczyn, ale zwykle kluczowym powodem jest lęk przed odebraniem dzieci przez sprawcę i względy finansowe, ofiary boją się, że zostaną bez środków do życia. Jednocześnie, niekiedy twierdzenie to wskazuje na przemoc jako objaw uczucia i przywiązania co oczywiście jest twierdzeniem nieprawidłowym. W rzeczywistości jednak, kobiety nie odczuwają tego rodzaju zachowań jako będącymi potwierdzeniem uczuć partnera.

6) *dla dobra dzieci należy za wszelką cenę utrzymać rodzinę* - głęboko w społeczeństwie zakorzeniony pogląd, że nie jest ważne, jakiego dzieci będą miały ojca, najważniejsze jest, aby on w ogóle był bo tylko dzieci wychowujące się w pełnej rodzinie mają szansę na prawidłowy rozwój. Ważne jest tutaj, że dzieci będące świadkami przemocy domowej również odczuwają cierpienie emocjonalne, jak i fizyczne. Zdrowie dzieci w wielu aspektach polepsza się, gdy zostają odizolowane od sprawcy przemocy.

Można spotkać się również z twierdzeniami, że:

7) *przyczyną przemocy w rodzinie jest nadużywanie alkoholu* - alkohol, jako substancja psychoaktywna zaburzająca świadomość, nie jest przyczyną, a czynnikiem nasilającym występowanie aktów przemocy. Osoby nadużywające alkoholu traktują uzależnienie jako rodzaj usprawiedliwienia dla swojej agresji. Jednocześnie, zauważono, że gdy mężczyźni stosujący przemoc i używający alkoholu przestają pić, cierpienie ofiar się nie zmniejsza. Nadal dochodzi do aktów przemocy. Ponadto, mężczyźni, którzy nie nadużywają alkoholu łatwiej unikają odpowiedzialności karnej.

8) *kobiety fałszywie oskarżają o przemoc, żeby uzyskać rozwód* - choć zdarzają się takie przypadki, to mają one charakter marginalny. Gdy przemoc zdarza się pierwszy raz, kobiety rzadko o tym mówią. Zazwyczaj przemoc zaczyna występować gdy związek jest już ugruntowany, kobieta jest przywiązana do mężczyzny, mężczyzna ma na partnerkę/ żonę duży wpływ a fizyczna przemoc jest poprzedzona etapem kontroli kobiety (w kontaktach z rodziną, znajomymi, spędzania dnia). Ofiary przez długi czas nie decydują się na rozstanie, ponieważ nie wiedzą, że zachowania te doprowadzą do eskalacji przemocy.

9) *przemoc jest wynikiem choroby psychicznej* – nie ma ścisłego związku pomiędzy przemocą w rodzinie a chorobami psychicznymi, przemoc w rodzinie jest motywowana dążeniem do uzyskania kontroli i władzy nad ofiarą. Skutkiem doznawania przemocy mogą być zaburzenia psychiczne.

Przyjmuje się również, że:

10) *mężczyzna z natury jest agresywny i nie potrafi w związku z tym kontrolować swojej agresji* – należy zauważyć, że większość sprawców przemocy jest agresywna tylko w domu, poza nim jawią się jako kulturalni, kochający współmałżonkowie i rodzice (w większości przypadków sprawca przemocy stosuje ją wówczas, gdy nie ma świadków). W dużej mierze akty przemocy domowej są zaplanowane, świadomie następuje wybór czasu i miejsca zdarzenia. Natomiast, uderzenia sprawcy kierowane są w miejsca na co dzień zakryte, mało widoczne.

11) *bita kobieta może odejść w każdej chwili, a jeśli tego nie robi, widocznie akceptuje sytuację* – wskazane wcześniej skutki psychologiczne bycia ofiarą przemocy w rodzinie jasno pokazują, że opuszczenie partnera nie jest łatwe zarówno z przyczyn psychologicznych, ekonomicznych, jak i prawnych. Ponadto, po kilkukrotnych próbach ucieczki, kobiety nie wierzą w powodzenie kolejnej⁹⁸.

Autorka w tym miejscu omówi badania, analizujące wpływ stereotypów dotyczących przemocy na zachowania Polaków. Jak autorka wspomniała we wcześniejszej części rozdziału, Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej jest organem zajmującym się przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie. Dlatego też, od 2007 roku TNS OBOP dokonuje na jego zlecenie diagnozy wybranych zagadnień dotyczących zjawiska przemocy w rodzinie. Pierwsze badanie, wykonane w 2007 roku, dotyczyło postaw Polaków wobec zjawiska przemocy w rodzinie, a także opinii ofiar, sprawców i świadków o występowaniu i okolicznościach występowania przemocy w rodzinie⁹⁹. W celu zbudowania obrazu sytuacji i przedstawienia w jaki sposób problem przemocy był postrzegany przez ogół społeczeństwa oraz jak na przestrzeni lat to postrzeganie się zmieniało autorka omówi powyższe badania, a w dalszej części przedstawi badania z kolejnych lat.

Badania z 2007 roku pokazały, że wśród Polaków w dalszym ciągu obecne są stereotypy w odniesieniu do tego zjawiska. 49% badanych było zdania, że ofiary przemocy akceptują swoją sytuację i dlatego nie szukają pomocy. Co czwarty respondent odpowiedział, że sprawca zaprzestanie przemocy, gdy nie będzie prowokowany. Znaczna część społeczeństwa uznała za normalne przejawy agresji podczas kłótni w rodzinie – obrażanie i wyzwiska (24%), a także popychanie i szarpanie (18%). Według 16% badanych dopiero siniaki i rany na ciele ofiary mogły być powodem do zaniepokojenia sytuacją w rodzinie. Wyniki tych badań pokazały, jak wiele osób nie rozumie właściwie zjawiska przemocy w

⁹⁸Ł. Wirkus, P. Kozłowski, *Przemoc w rodzinie. Ujęcie interdyscyplinarne*, Impuls, Warszawa 2019, s. 45.

⁹⁹ *Polacy wobec zjawiska przemocy w rodzinie oraz opinie ofiar, sprawców i świadków o występowaniu i okolicznościach występowania przemocy w rodzinie*. Wyniki badań TNS OBOP dla Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2007.

rodzinie, uważając wiele sytuacji przemocowych za niegroźne konflikty. Wielu badanych dostrzega przemoc dopiero w przypadku fizycznych obrażeń na ciele ofiary. Poparcie dla wszelkiego rodzaju stereotypów dotyczących przemocy było wyraźnie wyższe od przeciętnego wśród osób po pięćdziesiątym roku życia, z wykształceniem podstawowym lub zasadniczym zawodowym oraz wśród mieszkańców wsi. Stereotypy odrzucali najczęściej mieszkańcy dużych miast i osoby młode, a także ludzie posiadający wyższe wykształcenie. Badania pokazały także, że zjawisko przemocy w rodzinie dotyczy średnio około połowy rodzin w Polsce. Prawie dwie trzecie Polaków (64%) podawało, że zna w swoim otoczeniu i sąsiedztwie rodziny, o których wiedzą, bądź słyszeli, że dochodzi w nich do różnych form przemocy. Ponad dwie piąte Polaków (42%) zamieszkiwało wcześniej, bądź w trakcie badania w domu, w którym dochodziło do przemocy. Kiedykolwiek jakiegokolwiek formy przemocy od członka rodziny doświadczył więcej niż co trzeci Polak (36%). Większość z tych osób było ofiarami przemocy co najmniej kilkakrotnie i wcześniej niż przed 12 miesiącami. Osób wielokrotnie krzywdzonych przez członków rodziny było 11%. Jako najbardziej rozpowszechnioną formę przemocy wskazywano przemoc psychiczną (31%), rzadziej mówiono o przemocy fizycznej (17%), ekonomicznej (8%) i seksualnej (3%). Do bycia ofiarami przemocy najczęściej przyznawały się kobiety (39%), osoby z miast powyżej 500 tys. mieszkańców (42%)¹⁰⁰.

W 2010 roku TNS OBOP przeprowadził badania, w których wzięły udział zarówno osoby niezwiązane zawodowo z przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie, jak i profesjonaliści na co dzień zajmujący się tą problematyką. Wyniki tych badań pokazują, że w dalszym ciągu stereotypy na temat przemocy są bardzo żywe w społeczeństwie. Najbardziej rozpowszechniona jest opinia, że w małżeństwie nie istnieje zjawisko polegające na zgwałceniu żony przez męża (19%). Badani podzielają także opinię, że w małżeństwie nie istnieje prywatna własność i mąż ma prawo dowolnie dysponować rzeczami żony (14%). Respondenci uważają również, że jeśli mężowi (partnerowi) zdarzy się uderzyć żonę (partnerkę), to jeśli jest to jednorazowe zachowanie, nie można go nazwać przemocą (11%) i że gdy w domu dochodzi do kłótni, to obrażanie żony (partnerki) przez męża (partnera), wyzwiska pod jej adresem są czymś normalnym (7%). Wśród badanych 60% potwierdza, że znają w swoim otoczeniu przynajmniej jedną rodzinę, w której dochodzi do przemocy wobec kobiet, natomiast 32% – że wobec mężczyzn. Według badań sprawcami przemocy w rodzinie najczęściej są współmałżonkowie i rodzice. Sporadycznie wskazuje się na przemoc

¹⁰⁰ *Polacy wobec zjawiska przemocy w rodzinie oraz opinie ofiar, sprawców i świadków o występowaniu i okolicznościach występowania przemocy w rodzinie*. Wyniki badań TNS OBOP dla Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2007, s. 5-9.

ze strony dziadków, częściej – ze strony dzieci. Kobiety będące ofiarami przemocy w rodzinie charakteryzują sprawcę najczęściej jako osobę w wieku 40-49 lat (32%), 30-39 lat (25%) lub 50-59 lat (15%). Mężczyźni będący ofiarami przemocy charakteryzują sprawcę jako osobę młodszą – w 26% przypadkach badani wskazali na grupę wiekową 40-49 lat, ale 22% – na 18-29 lat (następnie: 30-39 lat – 19%, 50-59 lat – 15%). W sumie o sprawcy poniżej 30. roku życia mówiło 16% kobiet – ofiar przemocy w rodzinie i 28% mężczyzn – ofiar przemocy w rodzinie. Jeśli chodzi o wykształcenie sprawcy, to kobiety–ofiary przemocy najczęściej wskazywały na osobę z wykształceniem zasadniczym zawodowym (35%), rzadziej ze średnim (29%). Mężczyźni będący ofiarami przemocy wskazywali na średnie (34%) i zasadnicze zawodowe (25%) wykształcenie sprawcy¹⁰¹.

Badani profesjonaliści zdecydowanie odrzucali stereotypy dotyczące przemocy w rodzinie. 94% pracowników ochrony zdrowia i 100% kuratorów uczestniczących w badaniu nie zgodziło się ze stwierdzeniem, że w małżeństwie nie istnieje zgwałcenie– 83% wśród pracowników ochrony zdrowia i 99% wśród kuratorów odrzuciło to stwierdzenie. Profesjonaliści niemal powszechnie uważają, że sprawcami przemocy wobec kobiet są mężczyźni (od 58% do 100% – w zależności od grupy zawodowej respondentów i form przemocy). Natomiast badani przedstawiciele grup zawodowych pierwszego kontaktu stykające się z przemocą w rodzinie: pracownicy socjalni, psychologowie, policjanci wskazywali na zwiększenie się liczby ofiar oraz sprawców przemocy w rodzinie niezależnie od ich płci. Należy podkreślić, że jeśli respondenci mówią o znacznym wzroście to najczęściej dotyczy to kobiet ofiar i mężczyzn sprawców. Wśród przedstawicieli różnych grup zawodowych objętych badaniem najwięcej służbowych kontaktów z przypadkami przemocy w rodzinie w ciągu ostatnich 3 lat mieli funkcjonariusze policji oraz pracownicy gminnych komisji rozwiązywania problemów alkoholowych. Gdy profesjonaliści omawiali ostatnie zdarzenie dotyczące przemocy w rodzinie, z którym mieli kontakt, wskazywali, że tam, gdzie ofiarą przemocy była kobieta, sprawca znajdował się pod wpływem alkoholu (wyjątkiem były przypadki przemocy ekonomicznej omawiane przez kuratorów i pracowników ochrony zdrowia). W większości przypadków, gdy ofiarą przemocy był mężczyzna, sprawca nie był pod wpływem alkoholu. Profesjonaliści, zapytani o funkcjonowanie rodzin, których dotyczył ostatni przypadek przemocy w rodzinie, z którymi mieli styczność, bardzo rzadko wskazywali na rodziny z tzw. marginesu społecznego. Najczęściej mówili, że do przemocy dochodziło w tzw. normalnych, przeciętnych rodzinach.

¹⁰¹ *Diagnoza zjawiska przemocy w rodzinie w Polsce wobec kobiet i wobec mężczyzn, część I – Raport z badań ogólnopolskich*, Wyniki badań TNS OBOP dla Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2010, s. 10-14.

Edukowanie społeczeństwa na temat przemocy w rodzinie to konieczne działania, wymierzone przeciw stereotypom. Dotychczasowe działanie nie jest wystarczające i nadal należy wykonywać stałe, uaktualniające czynności zmierzające do lepszego poznania zjawiska przemocy wśród obywateli. Stereotypy dotyczące procesu przemocy w rodzinie wciąż występują w świadomości ludzi, co może powodować brak reakcji na zachowania z tego obszaru ze strony osób trzecich. Jak również, w badaniach przedstawione zostało, że większą świadomość na temat omawianego zjawiska mają osoby z wyższym wykształceniem, młode albo pochodzące z miast. Ukazane zostało także, iż badani profesjonalści w większości odrzucają stereotypy związane ze zjawiskiem przemocy. Ponadto, profesjonalści zauważyli wzrost zachowań przemocowych wśród środowisk z pozoru funkcjonujących prawidłowo, a jedną z największych trudności w pracy z ofiarą była niechęć komunikacyjna.¹⁰²

Istnieje pewien szczególny i specyficzny rodzaj stereotypów dotyczących przemocy w rodzinie – obecnych w sądach i wśród przedstawicieli organów ścigania (przede wszystkim prokuratorów). Są to stereotypy powielane przez pracowników wymiaru sprawiedliwości. Badania w tym kierunku prowadzone były przez Centrum Praw Kobiet – m.in. poprzez obserwacje na salach sądowych, czy lekturę akt sądowych¹⁰³. Z jakim sposobem postrzegania osoby doświadczające przemocy spotykają się najczęściej w kontakcie z wymiarem sprawiedliwości? Oto kilka z nich:

stereotyp porządnej kobiety, dobrej żony i matki – Co prawda żyjemy w XXI wieku, a w kwestii praw kobiet i równouprawnienia obu płci w różnych obszarach życia społecznego i zawodowego zrobiono wiele, to nadal postrzeganie kobiecych i męskich ról w rodzinie jest bardzo tradycyjne. „Rola” kobiety jest strzeżenie ogniska domowego, oczekuje się od nich, aby były oddane rodzinie, a nawet rezygnowały z własnych ambicji zawodowych, aby poświęcić się wychowaniu dzieci i dbaniu o dom. Nadal istnieje społeczne oczekiwanie, że kobieta przede wszystkim będzie wspierała męża w jego karierze, dbała o dom i dzieci, a jeśli coś w sytuacji domowej nie jest idealne, to najczęściej obwinia się o to właśnie kobietę. „Dobra żona” powinna być pracowita, dbać o dom i dzieci, dodatkowo jeszcze pracować. Kobiety są oceniane nie tylko przez pryzmat bycia dobrą żoną i matką, ale również poprzez pojęcie „kobiety porządnej”. „Porządna kobieta” powinna być skromna, bierna, nie powinna przejawiać agresji, egoizmu, inicjować kontaktów z nieznanymi mężczyznami (przede wszystkim kontaktów seksualnych), nie powinna nadużywać alkoholu (albo najlepiej w ogóle

¹⁰² Tamże

¹⁰³ K. Sokołowska, M. Sylburski, *Przekonania, stereotypy. Ich wpływ na nasze życie*, Difin, Warszawa 2018, s. 28.

go nie pić), powinna być altruistyczna i uważna na potrzeby innych. Kobiety, których zachowanie odbiega od przypisanych im ról i związanych z nimi norm zachowań są oceniane bardzo surowo¹⁰⁴.

stereotyp prawdziwej ofiary - Zeznania składane przez kobiety, których wizerunek odbiega od wizerunku „prawdziwej ofiary” są zazwyczaj poddawane surowej ocenie i traktowane jako mniej wiarygodne. „Prawdziwa ofiara” przemocy domowej to kobieta, bez zarzutu wywiązująca się z jej najważniejszej roli - żony i matki, wspiera męża, nie odmawia współżycia, nie daje mężowi pretekstów do zazdrości i nie prowokuje go swoim niewłaściwym zachowaniem. Centrum Praw Kobiet monitorowało wiele spraw, w których zachowanie sędziów i prokuratorów na Sali było bardzo niewłaściwe. W kilku monitorowanych sprawach o przemoc w rodzinie zadbany wygląd osoby doświadczającej przemocy był argumentem służącym podważeniu bycia prawdziwą ofiarą. W jednej z takich spraw adwokat oskarżonego konfrontował wizerunek pokrzywdzonej z wizerunkiem prawdziwej ofiary, argumentując, że pokrzywdzona jest nie tylko kobietą atrakcyjną, zadbaną, ale bierze również udział w grupie wsparcia, zapisała się na kursy tańca, wyjechała na wycieczkę. W ocenie adwokata *„nie jest więc taka bezradna za jaką się podaje”*¹⁰⁵. W kolejnej sprawie sędzia wielokrotnie powtarzała z powątpiewaniem, że *„powódka, jako kobieta, która wygląda na taką, co umie o siebie zadbać, chyba nie pozwoliłaby mężowi traktować się w sposób, który przedstawia na sali”*¹⁰⁶. Wiele kobiet, z którymi przeprowadzone zostały wywiady przez Centrum Praw Kobiet podkreślało, że podważana była ich wiarygodność na salach sądowych w oparciu o zarzut, że nie odeszły wcześniej, nie wносиły żadnego oskarżenia, nie zgłaszały każdego incydentu przemocy i nie rozwiodły się.

„kobiety fałszywie oskarżają” - Trudno powiedzieć, skąd bierze się to przekonanie, jednak niewątpliwie wpływa ono na sposób traktowania osób doświadczających przemocy w toku postępowania sądowego oraz na orzeczenia, jakie zapadają zarówno w sprawach rodzinnych jak i karnych. W sprawach badanych przez Centrum Praw Kobiet z zarzutem o fałszywe oskarżenia spotykały się kobiety, które wносиły sprawę o rozwód, ustalenie miejsca pobytu dzieci lub ograniczenie ojcu dziecka władzy rodzicielskiej a jednocześnie kierowały wobec męża lub partnera zarzut dotyczący stosowania przemocy. Nie tylko policjanci i prokuratorzy, ale również sędziowie sugerują, że kobiety rozpoczynają sprawy karne w celu uzyskania jak

¹⁰⁴ Dominiczak A., Nowakowska U., Sękowska-Kozłowska K. *„Temida pod lupą stereotypy w sądzie w sprawach dotyczących przemocy wobec kobiet”*, Centrum Praw Kobiet, Warszawa 2016, s. 41-42.

¹⁰⁵ T. Comito, *Przemoc, której nie widać. Jak rozpoznać i przerwać cykl przemocy psychicznej*, GWP, Gdańsk 2019, s. 143.

¹⁰⁶ Ibidem.

najkorzystniejszego rozstrzygnięcia w sprawie rodzinnej. W prokuraturach i sądach powszechne jest mówienie np. o konflikcie okołorozwodowym, uzasadniając tym odmowę wszczęcia postępowania karnego, bądź podejmując decyzję o jego umorzeniu lub uniewinnieniu sprawcy. Z jednej strony zarzuca się osobom doświadczającym przemocy, że są niekonsekwentne, a jednocześnie gdy starają się one uporządkować swoje sprawy, to są traktowane podejrzliwie i oskarżane o rozgrywanie nieporozumień rodzinnych za pomocą prawa karnego. Często to obrońcy reprezentujący sprawców przemocy stosują agresywne przesłuchania na salach sądowych. W jednej ze spraw monitorowanych przez Centrum Praw Kobiet obrońca oskarżonego dążył do podważenia wiarygodności zeznań pokrzywdzonej i świadków, próbując sprowadzić toczącą się sprawę do „konfliktu o mieszkanie”. Dowodził też, że jako „osoba żywo interesowana skazaniem męża nie może być obiektywna i do jej zeznań sąd powinien podchodzić z dużą rezerwą” (w sprawie było wiele dowodów jednoznacznie świadczących o znęcaniu się nad pokrzywdzoną - zeznania świadków, w tym funkcjonariusza policji, obdukcje lekarskie, trzy wcześniejsze wyroki za znęcanie się nad rodziną). Kiedy pokrzywdzona wskazywała konkretne dni, w których dochodziło do przemocy, adwokat dowodził, że dobrze się przygotowała i spreparowała oskarżenie, bo „*kto może tak dobrze pamiętać daty*”. Jeśli natomiast nie była w stanie dokładnie sprecyzować daty lub okoliczności, zarzucał jej, że jest nieprecyzyjna i „*jak widać zmyśla*”. Kiedy nie była w stanie zapanować nad emocjami, adwokat sprawcy przemocy zarzucał jej, że osoba tak emocjonalna nie może być obiektywna i zapewne wyolbrzymia zdarzenia do których doszło. Kiedy natomiast próbowała panować nad sobą i spokojnie odpowiadać na pytania, zarzucał jej, że wszystko zaplanowała z wyrachowaniem. Podejrzliwy stosunek do zeznań składanych przez osoby doświadczające przemocy, a także sprowadzanie spraw o przemoc do konfliktu okołorozwodowego, czy też rodzinnego może osobę doświadczającą przemocy kosztować życie. Kiedy sprawca przemocy orientuje się, że traci kontrolę nad sytuacją może stać się poważnym i realnym zagrożeniem¹⁰⁷.

„kobiety prowokują i same stosują przemoc” - Tego rodzaju zarzut czy argumentacja jest często stosowaną częstą strategią obrony sprawców przemocy. Chętnie jest też wykorzystywana przez ich pełnomocników w sprawach sądowych. Osoby stosujące przemoc w rodzinie próbują w ten sposób minimalizować swoją odpowiedzialność. W kilku sprawach monitorowanych przez Centrum Praw Kobiet w sprawach o znęcanie się nad rodziną sprawcy przemocy posługiwali się sprytną taktyką – natychmiast wnosili sprawy o rozwód i

¹⁰⁷ Dominiczak A., Nowakowska U., Sękowska-Kozłowska K. „*Temida... op. cit.* s. 46-48

powoływali się w toku postępowania przygotowawczego, bądź sądowego m.in. na przemoc wzajemną i prowokacyjne zachowania żony, które związane są z trwającym rozwodem. Badania prowadzone przez Centrum Praw Kobiet wykazały, że kobiety również skarżyły się, że w sprawach sądowych sędziowie nie traktują stron w sposób równy. Kiedy w sprawie rozwodowej sędzią jest mężczyzna, zdecydowanie łagodniej jest on postrzegany przez sąd, a naganne zachowanie strony płci męskiej często jest usprawiedliwiane chorobliwą zazdrością partnerki, „wymyśleniem przez nią całej historii”, aby go ukarać, bo chciał odejść lub się rozwieść. Ciekawym zjawiskiem jest również to, że kobieta bywa oskarżana o prowokowanie męża lub partnera nie tylko wtedy, gdy sama jest zazdrosna, ale także wówczas, kiedy to on okazuje zazdrość. Mężczyzna oświadcza wtedy, że nie wiedział co robi bo poniosły go emocje i oskarża partnerkę, że dawała mu powody do zazdrości. Takie zachowanie często spotyka się ze współczuciem, a jeśli jest to już etap postępowania sądowego, to okoliczności te są traktowane jako łagodzące jego winę i karę. Jedną z badanych spraw o rozwód Centrum Praw Kobiet opisuje następująco: *W jednej ze spraw o rozwód, w której uczestniczyła przedstawicielka Fundacji, kobieta była oskarżana przez męża skazanego za znęcanie się nad rodziną, że dawała mu powody do zazdrości pozwalając się podwozić koledze do pracy co odbierał jako prowokację. Sąd badał, czy pokrzywdzona rzeczywiście dawała mężowi podstawy do zazdrości, przesłuchując świadków na okoliczność wspólnych podróży pokrzywdzonej z kolegą. W uzasadnieniu wyroku orzekającego obopólną winę sędzia uznał, że winą kobiety było to, że nie unikała zachowań, które mogły mężowi dawać podstawy do zazdrości. Zachowanie zazdrosnego sprawcy przemocy było w dużym stopniu usprawiedliwione.*¹⁰⁸

„Prawdziwy gwałt to taki, którego dopuszcza się obcy mężczyzna” - Gwałt w małżeństwie to temat niezwykle trudny. Powszechne przekonanie jest takie, że „prawdziwy” gwałt to taki, którego dopuszcza się obcy mężczyzna. Jeżeli natomiast kobieta oskarża o ten czyn, to organy ścigania (a także sądy cywilne) traktują takie zgłoszenia podejrzliwie, gdyż jest to sprzeczne z powszechnymi przekonaniem dotyczącymi obowiązków małżeńskich żony – w tym seksualnych. Mimo, że gwałt w małżeństwie powinien być ścigany tak jak każdy podobny czyn, to w praktyce dominuje przekonanie, że mąż ma prawo w każdej chwili żądać współżycia seksualnego od swojej żony. W praktyce udowodnienie gwałtu małżeńskiego jest bardzo trudne. Jak opisuje Centrum Praw Kobiet jedną z monitorowanych spraw: *Męża jednej z klientek Centrum Praw Kobiet (RP), która oskarżyła go o znęcanie się i gwałt, skazano za znęcanie się nad rodziną, natomiast uniewinniono od zarzutu popełnienia przestępstwa z art.*

¹⁰⁸ Dominiczak A., Nowakowska U., Sękowska-Kozłowska K. „Temida... op. cit. s. 48-50

197 kk z uwagi na fakt, że pokrzywdzona nie zgłosiła na policję gwałtu natychmiast po zdarzeniu, ale dopiero następnego dnia i nie pamiętała „jak długo trwał stosunek”. Pomimo opisanych w zaświadczeniu lekarskim obrażeń w okolicy narządów płciowych, sąd stwierdził, że wobec sprzecznych zeznań pokrzywdzonej i oskarżonego nie ma wystarczających dowodów, iż do stosunku doszło bez zgody pokrzywdzonej. Jej zeznań nie uwiarygodnił w oczach sądu fakt, że za wiarygodne uznano zeznania samej pokrzywdzonej i innych świadków wskazujące na długotrwałą przemoc, jakiej kobieta doznawała ze strony męża. Co warte podkreślenia - jeśli w związkach dochodzi do przemocy seksualnej, to nawet jeśli w akcie oskarżenia uwzględnia się informację o tym fakcie, to najczęściej ta forma przemocy wrzucana jest do „jednego worka” z przestępstwem znęcania się nad rodziną. Takie podejście powoduje, że sprawcy – nawet jeżeli są pociągani do odpowiedzialności karnej – to tylko z artykułu 207 kk, co powoduje, że zasądzona kara jest niska i zazwyczaj w zawieszeniu¹⁰⁹.

Powyższe to tylko nieliczne przykłady nierównego traktowania osób doświadczających przemocy w polskiej rzeczywistości sądowej, które od lat są monitorowane przez Centrum Praw Kobiet.

1.6. Sprawca przemocy

Badacze zjawiska przemocy, jak T. Comito, I. Surmik i C. Glass wyróżniają różne typy sprawców przemocy wewnątrzrodzinnej z uwzględnieniem określonego profilu posiadanych przez nich czynników osobowościowych oraz określonych cech temperamentu¹¹⁰. Badania prowadzone na przestrzeni dziesięcioleci wskazują, że mężczyźni znęcający się nad swoimi partnerkami, przede wszystkim charakteryzują się takimi cechami, jak: niepewność siebie, poczucie lęku, poczucie własnej nieudolności, gorsza samoocena, niski poziom asertywności, słaba samokontrola, brak umiejętności społecznych, brak empatii i współczucia¹¹¹. Na podstawie określonych cech, występujących u sprawców przemocy, wspomniani badacze wyróżnili cztery kategorie sprawców w zakresie czterech podskal: ze względu na poziom inteligencji, poziom samoakceptacji, poziom umiejscowienia kontroli wewnętrznej oraz poziom agresywności¹¹²: sprawcy grupy A, sprawcy grupy B, sprawcy grupy C i sprawcy grupy D.

¹⁰⁹ Dominiczak A., Nowakowska U., Sękowska-Kozłowska K. „*Temida... op. cit.* s. 50-51

¹¹⁰ C. Madanes, *Przemoc w rodzinie*, GWP, Gdańsk 2019, s. 39.

¹¹¹ D. Rode, *Psychologiczne uwarunkowania przemocy w rodzinie. Charakterystyka sprawców*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2020, s.238.

¹¹² C. Madanes, *op.cit.*, s. 43.

Grupa A są to sprawcy reaktywnie agresywni. Charakteryzują się przede wszystkim wysoką agresją fizyczną i słowną. To osoby wysoce reaktywne emocjonalnie, skłonne do irytacji, umiarkowanie aktywne i umiarkowanie wytrzymałe. Mają poczucie zewnętrznego umiejscowienia własnej kontroli (co oznacza, że za sytuacje ich spotykające obwiniają innych, nie szukając w sobie odpowiedzialności za swoje życie i swój los). Akceptują siebie w stopniu zaledwie przeciętnym, mają niskie lub umiarkowane poczucie winy w sytuacjach trudnych i niewygodnych dla nich. Ich poziom inteligencji równy jest przeciętnie 85, co charakteryzuje ociężałość umysłową¹¹³.

Charakteryzują się przede wszystkim dużą pobudliwością emocjonalną. Silna reakcja występuje u nich nawet w sytuacji wydarzeń błahych, nieszkodliwych. Są skłonni do zachowań impulsywnych – co przekłada się na ich komunikację oraz mowę niewerbalną: krzyk, wulgaryzmy, groźby. Nie powstrzymują się przed stosowaniem siły fizycznej wobec innych. Bardzo często szybko załamują się w sytuacjach trudnych, co łączy się z nadwrażliwością na słabe bodźce i brakiem zdolności reagowania na bodźce silne. Jednocześnie charakteryzują się przeciętną wrażliwością sensoryczną¹¹⁴. Silnie koncentrują się na własnych przeżyciach i problemach, jednak bez zdolności do analizowania ich w sposób szczegółowy, mający na celu znaleźć zrozumienie sytuacji i znalezienie wyjścia z problemu. Wykazują przekonanie, że to inni odpowiadają za to, co im się przytrafia – jeżeli nie osoby, to określone okoliczności losu, co pozwala im zawsze znaleźć usprawiedliwienie dla swoich zachowań. Jednocześnie takie przekonanie sprawia, że osoby te nie są zaangażowane w rozwiązywanie swoich problemów, wybierają uniki, czy agresywną obronę, znajdując dla nich uzasadnienie. Ich regulacyjny mechanizm obronny opiera się na zachowaniach emocjonalnych i osłabieniu mechanizmu kontroli. Agresja reaktywne może być reakcją na wysokie przeciążenia stymulacyjne – pozwala rozładować napięcia, ponieważ cierpią na deficyty możliwości aktywnego zadaniowego radzenia sobie w sytuacjach trudnych.

Grupa B to sprawcy o niskich kompetencjach zaradczych. Charakteryzują się przeciętną agresją fizyczną, umiarkowaną reaktywnością, umiarkowaną skłonnością do irytacji, niską aktywnością, niską samooceną, zewnętrznym poczuciem umiejscowienia kontroli własnej i umiarkowanym poczuciem winy¹¹⁵. Ich inteligencja plasuje się w na pograniczu upośledzenia umysłowego i normy. To wpływa na obniżenie precyzji odbioru

¹¹³ A. Pilszyk, *Obraz psychopatologiczny sprawcy przemocy w rodzinie*, [w:] „Psychiatria Polska”, 2007, tom XLI, nr 6, s. 828.

¹¹⁴ Ibidem.

¹¹⁵ K. Dudka, T. Gardocka, *Skuteczność nie izolacyjnych środków zapobiegawczych*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2012, s. 45.

informacji oraz na obniżenie zdolności do wykonywania abstrakcyjnych operacji intelektualnych. Sprawcy typu B przetwarzają je za pomocą kodu obrazkowego, co sprawia, że nie potrafią właściwie klasyfikować tego, co widzą. Ich umiejętności poznawcze są zaburzone, szczególnie spostrzeganie, uwaga i pamięć. Dlatego mają problemy z podejmowaniem decyzji, z rozwiązywaniem zaistniałych problemów oraz podejmowaniem odpowiedzialności za swoje czyny.

Jednocześnie są to osoby o niskiej samoakceptacji. Mają słabe poczucie tożsamości, co przejawia się w osłabionej ocenie siebie w porównaniu z innymi i utrudnia rozwiązywanie problemów i konfliktów. To stanowi źródło wielu napięć emocjonalnych i wpływa na zaburzenia nieprzystosowania społecznego. Sprawcy typu B mają wysokie poczucie kontroli zewnętrznej. Za sytuacje, które ich spotykają, obwiniają innych, nie mają wiary we własne możliwości, stąd charakteryzują się niską motywacją w obszarze zmiany zachowań i postaw. Innych atakują bezpośrednio lub pośrednio, najczęściej za pomocą słów. Ich agresja fizyczna i pośrednia plasuje się na przeciętnym poziomie. Zwykle silna reakcja nawet na drobne bodźce mija szybko, zaraz po zaprzestaniu działania bodźca. Nie wracają do tego, co wywołało tę reakcję – zdają się zapominać. Rozpamiętywanie i analiza są poza ich zdolnościami poznawczymi i intelektualnymi.

Grupa C są to sprawcy psychopatyczni – odwetowi. Charakteryzują się przede wszystkim tendencją do odczuwania wysokiej i niewspółmiernej do sytuacji urazy, wysoką podejrzliwością, niską reaktywnością emocjonalną, niską wrażliwością sensoryczną, umiarkowaną agresją fizyczną, wysoką wytrzymałością i wysoką aktywności¹¹⁶. Mają bardzo wysoką samoakceptację oraz wysokie wewnętrzne poczucie kontroli przy jednoczesnym niskim poczuciu winy. Ich poziom inteligencji plasuje się na przeciętnym poziomie. Najważniejsze cechy, to: wysoka wrogość wobec otoczenia, nienawiść do innych ludzi, poczucie gniewu i rozgoryczenia, wywołane przekonaniem, że inni chcą im wyrządzić krzywdę. Są to osoby odporne na presję społeczną, nastawione na kontrolę otoczenia. Wykazują się niską aktywnością emocjonalną, jednocześnie nie odczuwając lęku. Zachowania agresywne są dla nich źródłem największej stymulacji, kompensując im niedobory w tym obszarze. Regulatorami zachowania są aktywne działania o dużej wartości stymulacyjnej, prowadzące do osiągnięcia osobistego celu, bez uwzględnienia potrzeb innych ludzi. Tacy sprawcy często bardzo agresywnie reagują na monotonię i brak nowych wrażeń. Nie są wrażliwi na konsekwencje swoich działań – koncentrują się na tym, co sami chcą

¹¹⁶ D. Kubacka – Jasiocka, *Sprawcy przemocy partnerskiej: w niewoli dążenia do kontroli i mocy*, [w:] „Chowanna” nr 1, Warszawa 2005, s. 25.

poczuć w danym momencie, wykazując przy tym brak zainteresowania tym, że ich ofiary mogą cierpieć. Nie dostrzegają cudzego bólu i strachu, co łączy się z niskim poczuciem winy za swoje zachowania. Sprawcy typu C zrzucają odpowiedzialność za przemoc na ofiarę, pomniejszając wagę swoich zachowań, które prowadzą do przemocy.

Grupa D to sprawcy z dużym potencjałem przystosowawczym. Są to osoby uchodzące za tak zwane „normalne” – dobrze funkcjonują, nie mają dysfunkcji osobowościowych. Ich zasoby emocjonalne, poznawcze, społeczne i intelektualne plasują się na wysokim poziomie. Jednocześnie mają wysokie poczucie kontroli wewnętrznej oraz wysoką samoakceptację¹¹⁷. W małym stopniu są podejrzliwi, agresja fizyczna i pośrednia znajduje się na przeciętnym poziomie. Jednocześnie są to osoby wytrzymałe psychicznie, aktywne, żwawe. Ich poczucie winy znajduje się na wysokim poziomie, zaś reaktywność emocjonalna i wrażliwość sensoryczna na poziomie przeciętnym. To sprawcy o dużym potencjale przystosowawczym, wysokim krytycyzmie, działające konstruktywnie w przypadku sytuacji trudnych, nastawione na informację zwrotną co do swojego postępowania ze strony innych. Sprawcy tego typu charakteryzują się elastycznością w zachowaniu, gotowością do radzenia sobie z trudnościami wyższego rzędu. Czasem ujawnia się u nich pewna impulsywność, czy skłonność do ryzyka. Ich zachowania agresywne są wynikiem niekontrolowanej reakcji na zewnętrzne czynniki sytuacyjne, jak duży stres, odbiór informacji niekorzystnych dla siebie, czy interpretacja własna czyjegoś zachowania.

Posiadane kompetencje zaradcze decydują o tym, czy dana osoba będzie mieć skłonności do przemocy, czy też nie. Im są niższe, tym wyższe prawdopodobieństwo, że osoba taka będzie skłonna do przemocy wobec innych¹¹⁸. Na podatność przemocową wpływają przede wszystkim: słabe umiejętności społeczne, brak kontroli impulsów i nieumiejętność radzenia sobie z problemami. Sprawcy przemocy zwykle minimalizują problem, co przyczynia się do tego, że stres, jakiego doświadczają, pozostaje, a wręcz narasta. Bardzo często problemem, jaki pojawia się w przypadku sprawców przemocy jest podatność na nałogi, ze szczególnym uwzględnieniem alkoholu i narkotyków. Nałogi są źródłem kompensacji wysokich napięć emocjonalnych, wynikających z nieumiejętności radzenia sobie z problemami. Potęgują skłonności do zachowań agresywnych. R.T. Ammerman (2013) wskazuje na to, że nadużywanie alkoholu jest najważniejszą przyczyną przemocy domowej, ponieważ alkohol pozwala sprawcy uwolnić się od odpowiedzialności za swoje czyny. Można jednak tu spojrzeć na problem alkoholowy z innej strony, odnosząc się do poruszonych w

¹¹⁷ Ibidem.

¹¹⁸ D. Rode, op.cit., s. 248.

niniejszym podrozdziale treści – alkohol staje się niejako „lekarstwem” na pewne deficyty emocjonalne i poznawcze, jedynie potęgując zachowania agresywne, które i tak zapewne by zaistniały¹¹⁹.

1.7. Ofiara przemocy

C. Barea wyodrębnia trzy typy ofiar przemocy domowej¹²⁰. Pierwszym typem są osoby, które nie ujawniają agresji lub ujawniają ją w jedynie niewielkim stopniu. Zachowują się wobec sprawcy zazwyczaj biernie. Najczęściej dochodzi w tym przypadku do zachowań wobec ofiary szczególnie okrutnych¹²¹. Ten typ ofiary przede wszystkim stanowią osoby o niskim poczuciu własnej wartości, niskiej samoakceptacji, zewnętrznym poczuciu umiejscowienia kontroli. Bardzo często ich poczucie wartości zaniżone jest przez wieloletnie działania sprawcy – ofiara jest podatna na manipulację i wierzy, że faktycznie „jej życie nie ma znaczenia”, „nie poradzi sobie sama”, „nikt jej nie pomoże”. To osoby, które wierzą w to, że ich życie stanie się jeszcze gorsze, jeżeli sprawca je porzuci, albo jeśli same odejdą od sprawcy, ponieważ np. jest on jedynym żywicielem rodziny, jest osobą powszechnie lubianą itp.

Drugim typem ofiary są tak zwane osoby dokuczliwe. To ludzie, którzy preferują konfliktową postawę, są nastawieni na agresję, bardzo często prowokują pewne napięcia w rodzinie. Cechuje je agresywność, wulgarnie zachowania – przeklinanie, prowokacje słowne, agresywny język¹²². Bardzo często są uzależnione od alkoholu lub narkotyków. Takie ofiary pojawiają się częściej w środowiskach grup wykluczonych społecznie, gdzie na przykład członek rodziny jest osobą karaną, przyzwala się na popełnianie przestępstw, a także panuje bezrobocie, ubóstwo. O takich rodzinach zwykło się piętnująco mówić: „patologia społeczna”. Ta postawa bardzo często przyczynia się do bagatelizowania aktów przemocy, do jakich dochodzi. Jeżeli policjant jedzie na wezwanie do rodziny, w której ofiara, na przykład pobita żona, jest agresywna, stosuje wulgaryzmy, grozi sprawcy lub funkcjonariuszom, bardzo często reakcją jest lekceważenie sytuacji (chyba, że w rodzinie są dzieci), w myśl niebezpiecznego przekonania, że: sama zasłużyła, są siebie warci (w sensie sprawca i ofiara). C. Barea wskazuje, że najczęściej w przypadku takich ofiar dokuczliwych dochodzi do zabójstw, ponieważ ofiara stara się swoją agresją dorównać sprawcy, sprowokować go, czy

¹¹⁹ Ibidem.

¹²⁰ C. Barea, *Kobieta – ofiara przemocy domowej*, Alatea, Kraków 2018, s. 20.

¹²¹ A. M. Basak, *Ofiary przemocy w rodzinie*, [w:] „Pedagogika Rodziny” nr 3/1, Warszawa 2013, s. 78.

¹²² Ibidem.

pokonać w myśl sobie tylko znanych celów i własnego poczucia honoru. Tym samym przemoc eskaluje.

Trzecim typem ofiary są osoby agresywne z podłożem manipulacyjnym. Często odgrywanie ofiary ma dla nich charakter instrumentalny, wykorzystania sytuacji na swoją korzyść (na przykład w przypadku rozvodu, sprawy o opiekę nad dziećmi, podział majątku, podział spadku itp.)¹²³. Celem ostatecznym jest uwolnienie się od partnera z możliwie jak największymi korzyściami dla siebie.

Psychiczny wymiar osobowości jest bardzo ważny, aby zrozumieć, kim jest ofiara przemocy. Ofiary przemocy wykazują się brakami socjalizacyjnymi oraz zaburzeniami, związanymi z poczuciem własnej tożsamości, co utrudnia im funkcjonowanie w społeczeństwie i zaburza postrzeganie siebie¹²⁴. Wybierają tkwienie w granicach, jakie znają, bo je przeżyły w dzieciństwie. To daje im poczucie bezpieczeństwa. Jakakolwiek zmiana mogłaby przynieść ból, ponieważ byłaby czymś nieznanym. Dobrze znane wzorce są bezpieczne, sprawiają, że ofiara wie, jak się zachować w danej sytuacji (uciec, zamknąć się w innym pokoju, podać alkohol, włączyć TV). Tkwienie w takim schemacie jest jedynie pozornie dobrym wyborem, bowiem stwarza zagrożenie życia.

Ofiary przemocy stosują pewne mechanizmy obronne. Długotrwałe odczuwany stres prowadzi do trwałych konsekwencji emocjonalnych i intelektualnych, dlatego w automatyczny i nieświadomy sposób ofiary podejmują działania, które mają pomóc im rozładować napięcie emocjonalne i zmniejszyć lęk, jeśli sytuacja stanie się wyjątkowo trudna¹²⁵. Przede wszystkim wśród stosowanych mechanizmów obronnych pojawia się racjonalizacja, czyli usensowienie doznawanej przemocy. Ofiary stosują też projekcję (przypisując sobie negatywne cechy partnera), wyparcie (wymazują z pamięci doznawane krzywdy), fantazjowanie (o tym, że partner się zmieni), odreagowanie (stosowanie przemocy wobec innych w reakcji na doznawaną przemoc, bardzo często ofiarą przemocy staje się dziecko), internalizację (zniekształcanie obrazu swojej osoby, odbieranie sobie godności i prawa do szacunku) i reakcje upozorowane (zbyttna przychylność wobec sprawcy przemocy)¹²⁶.

¹²³ K. Wawrzycka, *Czynniki warunkujące stosowanie przemocy wobec partnerek życiowych przez sprawców przestępstw*, [w:] „Ogrody Nauk i Sztuk”, nr 2, Warszawa 2012, s. 196.

¹²⁴ Ibidem.

¹²⁵ Ibidem, s. 198.

¹²⁶ J. Piotrkowska, A. Synakiewicz, *Dość milczenia*, Fundacja Feminoteka, Warszawa 2011, s. 39.

ROZDZIAŁ II

PRAWA KOBIET I PRZEMOCY W RODZINIE W ŚWIELTE UREGUŁOWAŃ MIĘDZYNARODOWYCH

Wprowadzenie

Jak wskazuje Krzysztof Motyka, niektórzy badacze dopatrują się międzynarodowej ochrony praw człowieka już w XIII wieku przed Chrystusem, traktując jako swoiste prawo człowieka prawo do azylu terytorialnego w traktatach zawieranych z sąsiadami przez władców imperium Hetytów¹²⁷. Załącznikiem myśli dotyczących praw człowieka były również starożytne idee odnoszące się do filozofii i myśli społecznej. Kodeks Hammurabiego stanowił, że władza króla jest ustanowiona w celu strzeżenia sprawiedliwości, a także w celu ochrony słabych przed złymi uczynkami silnych¹²⁸. Sofiści greccy i stoicy jako pierwsi głosili naturalną wolność i równość ludzi, a także wyższość praw naturalnych nad prawem stanowionym¹²⁹. Poza tymi starożytnymi aktami prawnymi i myślami filozoficznymi jako początek bytu praw człowieka w prawie międzynarodowym uważa się zawierane od XVI wieku traktaty gwarantujące niektórym mniejszościom narodowym wolność religijną. W tym zakresie na pierwszym miejscu wymienia się pokój w Augsburgu z 1555 roku, które wprowadziły wprawdzie zasadę *cuius regio, eius religio* (poddani musieli przyjąć wyznanie swego pana), jednakże w miastach utrzymano wolność religijną. Epoka Oświecenia zapoczątkowała myślenie o człowieku, jako o podmiocie rzeczywistości, który czyni sobie poddanym świat, wykorzystując posiadane przez siebie zasoby umysłowe. W naturalny sposób konflikt między ludźmi opiera się zatem na konflikcie wiedzy, poglądów i nauki. Władzę posiadać mogą ci, którzy wiedzą więcej. Są oni niejako predestynowani do kreowania praw, rządzących rzeczywistością, z racji swojej wiedzy, mądrości i umiejętności wynikających z doświadczeń empirycznych¹³⁰. W XIX i XX wieku miało miejsce wiele interwencji w suwerenność państw w celu ochrony mniejszości, głównie chrześcijańskich mniejszości religijnych w Turcji – za myśl przewodnią mając idee Grocjusza odnoszące się

¹²⁷ K. Motyka, *Prawa człowieka. Wprowadzenie. Wybór źródeł*, Lublin 2004, s. 33.

¹²⁸ M. Stępień, *Kodeks Hammurabiego*, wersja elektroniczna dostępna wraz ze na: www.zrodla.historyczne.prv.pl (dostęp w dniu: 03.04.2018 r.).

¹²⁹ R. Kuźniar, *Prawa człowieka. Prawo, instytucje, stosunki międzynarodowe*, Warszawa 2004, s. 10-14.

¹³⁰ M. Cieński, *Oświecenie*, Nowa Era, Warszawa 2017, s. 45.

do konieczności odstępstwa od zasady suwerenności państw w niektórych, szczególnych przypadkach¹³¹.

Działania na rzecz ochrony praw człowieka (choć bez używania wprost tego terminu) były prowadzone także przez Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża. Począwszy od 1864 roku powstawały tzw. konwencje genewskie¹³², które tworzyły międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych. Szczególny i największy wzrost znaczenia praw człowieka datowany jest na okres po II wojnie światowej¹³³. Od uchwalenia w 10 grudnia 1948 roku przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka zostało przyjętych około stu różnych konwencji, protokołów i innych, równie ważnych dokumentów międzynarodowych, mających zarówno charakter uniwersalny, jak i regionalny. Jak podkreśla Roman Kuźniar, ochrona praw człowieka „stała się przedmiotem polityki państw, aktywności ruchów społecznych, w tym coraz liczniejszych i potężniejszych organizacji pozarządowych, doktryny i nauczania kościołów chrześcijańskich”¹³⁴. Dotychczas powstały cztery regionalne systemy promocji oraz ochrony praw człowieka, do których zalicza się systemy: europejski, amerykański, afrykański i obejmujący kraje arabskie. Podkreślenia wymaga fakt, że ani Azja ani Oceania nie posiadają takiego systemu¹³⁵.

Prawa człowieka wyrażane są w dokumentach narodowych i międzynarodowych o różnej randze. Deklaracje, zalecenia, wytyczne, zasady, rezolucje uchwalane przez organy międzynarodowe bądź krajowe mają jedynie znaczenie polityczne i ideologiczne. Dokumenty te nie są wiążące prawnie, stanowią natomiast zbiór preferowanych wartości, wytyczają program dalszego działania w określonych sprawach. Są wiążące wyłącznie dla wewnętrznych organów i sekretariatów danej organizacji. Dokumentami wiążącymi prawnie są zaś pakt, a także konwencje i protokoły dodatkowe, nakładające zobowiązania na państwa, które je ratyfikowały. Podobny charakter prawny mają konstytucje i ustawy poszczególnych państw¹³⁶.

¹³¹ K. Motyka, *Prawa człowieka...*, op. cit., s. 34.

¹³² Uchwalonych zostało 8 konwencji i 3 protokoły dodatkowe. Pierwsza Konwencja pochodzi z 22.08.1864 roku, druga z 6.07.1906 roku, trzecia i czwarta Konwencja (trzecia – o polepszaniu losu chorych i rannych w armiach czynnych, czwarta – dotycząca traktowania jeńców wojennych) – z dnia 27.07.1929 roku. W dniu 19.08.1949 roku zostały podpisane kolejne 4 konwencje (dotyczące polepszenia losu rannych i chorych w armiach czynnych na lądzie, polepszenia losu rannych, chorych i rozbitków sił zbrojnych na morzu, traktowania i ochrony osób cywilnych podczas wojny). Do tych ostatnich Konwencji podpisane zostały trzy protokoły dodatkowe – dwa w 1977 roku i jeden w 2005 roku.

¹³³ Ibidem, s. 36.

¹³⁴ R. Kuźniar, op. cit., s. 10-14.

¹³⁵ M. Grochowski, *Nowożytna historia cywilizacji*, Nowa Era, Warszawa 2018, s. 34.

¹³⁶ A. Łopatka, *Jednostka. Jej prawa człowieka*, Warszawa 2002, s. 10-12.

Wszelkie zagadnienia odnoszące się do praw kobiet, dzieci i przemocy w rodzinie w szerokim ujęciu, zawierają się w wielu konkretnie ogólnych prawach człowieka, do których należy zaliczyć w szczególności: prawo do równego korzystania ze wszystkich praw człowieka i podstawowych wolności; zwalczanie dyskryminacji; prawo do życia; wolność od tortur, okrutnego, niehumanitarnego i poniżającego traktowania lub karania; wolność od niewolnictwa, poddaństwa i pracy przymusowej; prawo do wolności osobistej i bezpieczeństwa; prawo do prywatności; wolność myśli, sumienia, religii i przekonań; prawo do posiadania opinii i do jej wyrażania; prawo mężczyzny i kobiety do zawarcia małżeństwa i założenia rodziny.

Funkcjonujące na świecie rozwiązania odnoszące się zarówno do równouprawnienia kobiet, jak i konkretnie do zagadnień związanych z przemocą w rodzinie różnią się obszarem obowiązywania, a także zakresem skuteczności wobec innych państw na arenie międzynarodowej. Z tego punktu widzenia za właściwy autorka uznała podział na praktykę Narodów Zjednoczonych, Rady Europy oraz Unii Europejskiej.

2.1. Prawa kobiet i dzieci w praktyce Narodów Zjednoczonych

Organizacja Narodów Zjednoczonych powstała 26 czerwca 1945 roku na konferencji międzynarodowej w San Francisco. Roman Kuźniar uznaje ten fakt za początek procesu internacjonalizacji ochrony praw człowieka¹³⁷. Statut ONZ w pełni odzwierciedlał przekonanie, że jednym z naczelných warunków utrzymania pokoju i dążenia do postępu jest skuteczna, międzynarodowa ochrona praw człowieka. Konferencja założycielska NZ, która odbyła się w San Francisco, nie doprowadziła do zdefiniowania praw człowieka ani do sformułowania jakiegoś ich katalogu. Nie ulega jednak wątpliwości, że karta założycielska NZ stała się doskonałym punktem wyjścia dla rozwoju instytucji i prawa międzynarodowego w obszarze praw człowieka w obrębie ONZ¹³⁸.

W kwestii praw kobiet w systemie ONZ należy odnotować przede wszystkim fakt, że kobiety uzyskały prawa i wolności obywatelskie znacznie później niż mężczyźni. Przykładowo można wskazać, iż prawo do studiowania na wyższych uczelniach zostało zagwarantowane kobietom dopiero w 1867 roku w Szwajcarii, kiedy to Uniwersytet w Zurychu jako pierwszy umożliwił kobietom podjęcie nauki na uniwersytetach. W Rosji prawo do równej płacy za równą pracę, a także równe z mężczyznami prawa majątkowe i rodzicielskie kobiety uzyskały dopiero w 1917 roku po Rewolucji Październikowej. W Polsce

¹³⁷ R. Kuźniar, op. cit., s. 62-63.

¹³⁸ Ibidem.

prawa wyborcze przyznano kobietom w roku 1918, a w niektórych państwach jeszcze później – np. Francja przyznała prawa wyborcze kobietom w roku 1944. Jako ostatni w Europie prawa wyborcze kobietom przyznał szwajcarski kanton Appenzell-Innerrhoden – miało to miejsce w roku 1989¹³⁹. Wypada także zauważyć, że w takich krajach, jak Arabia Saudyjska czy Brunej kobiety wciąż nie posiadają praw wyborczych¹⁴⁰.

Jednym z pierwszych dokumentów odnoszących się do ochrony praw kobiet była Międzynarodowa Konwencja o zwalczaniu handlu kobietami i dziećmi podpisana w Genewie 30 września 1921 roku¹⁴¹. Zgodnie z tą konwencją państwa–strony zobowiązane są do podejmowania wszelkich środków mających na celu ściganie i karanie osób zajmujących się handlem dziećmi obu płci, a także niezbędnych do ukarania usiłowań przekroczenia i przygotowania czynów karalnych, o jakich mowa w art. 1 i 2 Międzynarodowej Konwencji z dnia 4 maja 1910 roku podpisanej w Paryżu, dotyczącej zwalczania handlu żywym towarem¹⁴².

Przyjrzyjmy się teraz najważniejszym regulacjom prawnym Organizacji Narodów Zjednoczonych dotyczącym praw kobiet i dzieci. Omówione zostaną:

- Powszechna Deklaracja Praw Człowieka,
- Konwencja w Sprawie Zwalczania Handlu Ludźmi i Eksploatacji Prostytycji,
- Konwencja nr 100 Międzynarodowej Organizacji Pracy,
- Konwencja o prawach politycznych kobiet z dnia 31 marca 1953 roku,
- Konwencja nr 111 Międzynarodowej Organizacji Pracy,
- Konwencja ONZ w sprawie zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty sporządzona w Paryżu dnia 15 grudnia 1960 roku,
- Konwencja ONZ w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet z 1979 roku,
- Deklaracja o eliminacji przemocy wobec kobiet.

¹³⁹ *Postęp dla wszystkich. Równe prawa, równe szanse dla kobiet i mężczyzn*, Materiały informacyjne Ośrodka Informacji ONZ w Warszawie, Warszawa 2010, s. 3.

¹⁴⁰ M. Waszak, J. Zbieranek, *Propozycja obniżenia wieku czynnego prawa wyborczego do lat 16. Wybrane zagadnienia*. Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2010, s. 72.

¹⁴¹ Międzynarodowa Konwencja o zwalczaniu handlu kobietami i dziećmi podpisana w Genewie 30.09.1921 roku, ratyfikowana zgodnie z ustawą z dnia 13.02.1924 roku. Dz.U. R.P. Nr 20 poz. 211; Dz.U. 1925 nr 125, poz. 893.

¹⁴² Międzynarodowa Konwencja z dnia 04.05.1910 r., podpisana w Paryżu, dotycząca zwalczania handlu żywym towarem. Rząd Polski zgłosił w dniu 12.01.1921 r. swoje przystąpienie do Międzynarodowego Porozumienia z dnia 18.05.1904 r. i do Międzynarodowej Konwencji z dnia 04.05.1910 r. wraz z uzupełniającym ją protokołem zamknięcia z dnia 04.05.1910 r., podpisanych w Paryżu, dotyczących zwalczania handlu żywym towarem. Fakt ten ogłoszono w Oświadczeniu Rządowym z dnia 08.09.1922 r. Porozumienie i Konwencja zostały ogłoszone w Dz.U. 1922 nr 87, poz. 783, sprostowane w Dz.U. 1929 nr 62, poz. 487.

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka¹⁴³, została uchwalona 10 grudnia 1948 roku przez Zgromadzenie Ogólne ONZ. W związku z tym wydarzeniem – niezwykle ważnym dla rozwoju praw kobiet – dzień 10 grudnia uznany został Międzynarodowym Dniem Praw Człowieka. Deklaracja jest pierwszym międzynarodowym dokumentem zawierającym kompleksowy katalog praw człowieka. Ma doniosłe międzynarodowe znaczenie, chociaż nie nakłada na państwa obowiązków o charakterze prawnym i nie przewiduje żadnych środków kontroli międzynarodowej nad przestrzeganiem zawartych w niej postanowień. W deklaracji wyróżnione zostały trzy grupy praw i wolności. Po pierwsze prawa i wolności osobiste, obejmujące w szczególności prawo do życia, wolności, bezpieczeństwa, zakaz niewolnictwa, zakaz tortur lub okrutnego, niehumanitarnego albo poniżającego karania, równość wobec prawa i prawo do jednakowej ochrony prawnej, prawo do prywatności, a także tajemnicy korespondencji. Drugą grupą są prawa i wolności publiczne, w szczególności prawo do obywatelstwa, wolność słowa, prawo dostępu do funkcji publicznych i demokratycznych wyborów. Należy wskazać także prawa ekonomiczne, socjalne i kulturalne, przede wszystkim prawo do pracy, do słusznego wynagradzania za pracę, do urlopu i wypoczynku, do godziwego poziomu życia oraz do opieki lekarskiej¹⁴⁴.

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka po raz pierwszy w historii stwierdza, że kobiety mają takie samo prawo do ochrony i poszanowania swoich praw jak mężczyźni¹⁴⁵. Zgodnie z art. 1 deklaracji wszyscy ludzie rodzą się wolni i równi pod względem swej godności i swych praw. Są oni obdarzeni rozumem i sumieniem i powinni postępować wobec innych w duchu braterstwa (art. 1). Natomiast zgodnie z art. 2 każdy człowiek posiada wszystkie prawa i wolności zawarte w niniejszej deklaracji bez względu na jakiegokolwiek różnicę rasy, koloru, płci, języka, wyznania, poglądów politycznych i innych, narodowości, pochodzenia społecznego, majątku, urodzenia lub jakiegokolwiek innego stanu (art. 2 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka).

Kolejnym ważnym dokumentem jest Konwencja w Sprawie Zwalczenia Handlu Ludźmi i Eksploatacji Prostytycji z dnia 02.12.1949 roku, ratyfikowana przez Polskę dnia 29.02.1952 roku¹⁴⁶. Konwencja ta wzywa do karania osób czerpiących zyski z prostytucji, a także zakazuje prowadzenia legalnych domów publicznych, rejestracji prostytutek, a także

¹⁴³ Powszechna Deklaracja Praw Człowieka przyjęta i proklamowana rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 217 A (III) w dniu 10.12.1948 r.

¹⁴⁴ R. Kuźniar, op.cit., s. 63-66.

¹⁴⁵ *Postęp dla wszystkich. Równe prawa, równe szanse dla kobiet i mężczyzn*, s. 4.

¹⁴⁶ Konwencja ONZ w sprawie zwalczania handlu ludźmi i eksploatacji prostytucji z dnia 02.12.1949 r. (Dz.U. 1952 nr 41 poz. 278). Została ratyfikowana na podstawie ustawy z dnia 29.02.1952 r. (Dz.U. 1952 Nr 13, poz. 78).

innych działań wobec osób prostytuujących się. Konwencja uznaje handel ludźmi w celu prostytucji za przestępstwo międzynarodowe, zobowiązując jednocześnie państwa–strony do współpracy w ściganiu i karaniu sprawców¹⁴⁷. Zgodnie z przepisami konwencji prostytucję i handel ludźmi uznano za zjawisko sprzeczne z godnością i wartością człowieka oraz zagrażające dobru jednostki, rodziny i społeczeństwa. Konwencja stanowi, że jej strony zobowiązują się do ukarania każdego, kto dostarcza, zwabia lub uprowadza w celach prostytucji inną osobę, nawet za jej zgodą; eksploatuje prostytucję innej osoby, nawet za jej zgodą; utrzymuje, prowadzi bądź świadomie finansuje dom publiczny albo bierze udział w jego finansowaniu oraz każdego, kto świadomie wynajmuje komuś lub odnajmuje od kogoś budynek bądź inne pomieszczenie lub jakąkolwiek ich część dla celów prostytucji innych osób (art. 1 i 2 konwencji).

Ważną rolę odgrywa także Konwencja (nr 100) Międzynarodowej Organizacji Pracy ONZ dotycząca jednakowego wynagrodzenia dla pracujących mężczyzn i kobiet za pracę jednakowej wartości, przyjęta w Genewie dnia 29 czerwca 1951 roku¹⁴⁸. Zgodnie z art. 2 wspomnianej konwencji każdy Członek Międzynarodowej Organizacji Pracy powinien ją popierać, za pomocą środków dostosowanych do obowiązujących metod ustalania stawek wynagrodzenia i (o ile jest to zgodne z tymi metodami) zapewniać stosowanie do wszystkich pracowników zasady jednakowego wynagrodzenia pracujących kobiet i mężczyzn za pracę jednakowej wartości. Zasada ta będzie mogła być stosowana za pomocą: ustawodawstwa krajowego bądź wszelkiego systemu ustalania wynagrodzenia określonego lub uznanego przez ustawodawstwo, bądź układów zbiorowych zawartych pomiędzy pracodawcami a pracownikami albo też przez połączenie tych różnych sposobów¹⁴⁹. Omawiana konwencja zapewnia zatem równe szanse kobiet i mężczyzn na rynku pracy, gwarantując im obiektywnie równe wynagrodzenie.

Kolejnym dokumentem międzynarodowym przyznającym kobietom istotne prawa jest Konwencja o prawach politycznych kobiet z dnia 31 marca 1953 roku¹⁵⁰, która uprawnia kobiety do głosowania we wszelkich wyborach na równych warunkach z mężczyznami. Kobiety są ponadto wybierane na równych warunkach z mężczyznami do wszelkich organów, pochodzących z wyborów publicznych, a przewidzianych w ustawodawstwie krajowym, a także uprawnione na równych warunkach z mężczyznami do piastowania urzędów

¹⁴⁷ *Postęp dla wszystkich. Równe prawa, równe szanse dla kobiet i mężczyzn*, s. 8.

¹⁴⁸ Konwencja nr 100 Międzynarodowej Organizacji Pracy dotycząca jednakowego wynagrodzenia dla pracujących mężczyzn i kobiet za pracę jednakowej wartości, przyjęta w Genewie dnia 29.06.1951 r. (Dz.U. 1955 nr 38, poz. 238).

¹⁴⁹ *Ibidem*, art. 2.

¹⁵⁰ Konwencja ONZ o prawach politycznych kobiet z dnia 31.03.1953 r. (Dz.U. 1955 nr 16, poz. 86).

publicznych i do wykonywania wszelkich funkcji publicznych, przewidzianych w ustawodawstwie krajowym – bez żadnych dyskryminacji¹⁵¹.

Konwencja Nr 111 Międzynarodowej Organizacji Pracy, przyjęta w Genewie dnia 25 czerwca 1958 roku¹⁵², odnosząca się do dyskryminacji w zatrudnianiu i wykonywania zawodu, jest podstawą uregulowań prawnych zwalczających dyskryminację kobiet na rynku pracy ze względu na płeć. Zgodnie z przepisami tej Konwencji pojęcie „dyskryminacja” zdefiniowano jako wszelkie rozróżnienie, wyłączenie lub uprzywilejowanie oparte na rasie, kolorze skóry, płci, religii, poglądach politycznych, pochodzeniu narodowym lub społecznym. Zgodnie z definicją, są to takie zachowania, które powodują zniweczenie albo naruszenie równości szans lub traktowania w zakresie zatrudnienia lub wykonywania zawodu, a także wszelkie inne rozróżnienie, wyłączenie lub uprzywilejowanie powodujące zniweczenie albo naruszenie równości szans lub traktowania w zakresie zatrudnienia. Dla celów Konwencji pojęcia „zatrudnienie” i „zawód” obejmują dostęp do szkolenia zawodowego, dostęp do zatrudnienia i do poszczególnych zawodów, jak również warunki pracy¹⁵³.

Konwencja ONZ w sprawie zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty sporządzona w Paryżu dnia 15 grudnia 1960 roku¹⁵⁴, która została przyjęta przez Konferencję Ogólną UNESCO, umożliwia kobietom i dziewczętom równy dostęp do edukacji i zakazuje dyskryminacji w dziedzinie oświaty¹⁵⁵. W rozumieniu Konwencji przez „dyskryminację” należy rozumieć wszelkiego rodzaju wyróżnianie, wykluczanie, ograniczanie lub uprzywilejowanie ze względu na rasę, kolor skóry, płeć, język, wyznanie, przekonania polityczne lub jakiegokolwiek inne, narodowość lub pochodzenie społeczne, sytuację materialną lub urodzenie, które ma na celu albo którego skutkiem jest przekreślenie lub naruszenie zasady jednakowego traktowania w dziedzinie oświaty, a w szczególności zamknięcie dostępu jakiegokolwiek jednostce lub grupie osób do oświaty jakiegokolwiek stopnia lub typu, ograniczenie dla jakiegokolwiek osoby lub grupy osób oświaty do niższego jej stopnia, utworzenie lub utrzymywanie oddzielnych systemów oświatowych lub zakładów nauczania dla jakichkolwiek osób lub grup osób poza przypadkami przewidzianymi w artykule 2

¹⁵¹ Ibidem, art. 1-3.

¹⁵² Konwencja Nr 111 Międzynarodowej Organizacji Pracy dotycząca dyskryminacji w zakresie zatrudnienia i wykonywania zawodu przyjęta w Genewie dnia 25.06.1958 r. (Dz.U. 1961 nr 62, poz. 218).

¹⁵³ Ibidem, art. 1.1 i 1.3.

¹⁵⁴ Konwencja ONZ w sprawie zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty sporządzona w Paryżu dnia 15.12.1960 r. (Dz.U. 1964 nr 40, poz. 268), weszła w życie dnia 15.12.1964 r.

¹⁵⁵ *Postępowanie dla wszystkich. Równe prawa, równe szanse dla kobiet i mężczyzn*, s. 12.

niniejszej Konwencji albo stawianie jakiegokolwiek osoby lub grupy osób w sytuacji nie dającej się pogodzić z godnością człowieka¹⁵⁶.

Zgodnie z założeniami Konwencji ONZ w sprawie wyrażania zgody na zawarcie małżeństwa, najniższego wieku małżeńskiego i rejestracji małżeństw z 1962 roku¹⁵⁷, poza sytuacjami nadzwyczajnymi, zawarcie małżeństwa może mieć miejsce wyłącznie w warunkach pełnej i swobodnej zgody obu stron, która powinna być wyrażona osobiście, po podaniu do wiadomości publicznej, w obecności właściwej władzy, przed którą małżeństwo ma być zawarte, a także świadków. Państwa będące stronami konwencji zobowiązały się do podjęcia kroków ustawodawczych w celu ustalenia najniższego wieku dla zawarcia małżeństwa¹⁵⁸.

Konwencja ONZ w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet z 1979 roku¹⁵⁹ uznawana jest za międzynarodową kartę praw kobiet. Konwencja wyraźnie zabrania różnicowania, ograniczania bądź wykluczania ze względu na płeć. Dokument ten kładzie nacisk na to, że tradycyjne role kobiet i mężczyzn w rodzinie oraz społeczeństwie muszą ulegać ewolucji, aby równe traktowanie kobiet i mężczyzn było możliwe¹⁶⁰. Zgodnie z przepisami konwencji pojęcie „dyskryminacja kobiet” oznacza wszelkiego rodzaju różnicowanie, wyłączenie lub ograniczenie ze względu na płeć, powodujące lub mające na celu uszczuplenie albo uniemożliwienie kobietom przyznania, realizacji bądź korzystania na równi z mężczyznami z praw człowieka oraz podstawowych wolności w dziedzinach życia politycznego, gospodarczego, społecznego, kulturalnego, obywatelskiego i innych – niezależnie od ich stanu cywilnego¹⁶¹. Na mocy przepisów konwencji państwa – strony konwencji zobowiązały się do:

- wprowadzenia zasady równości mężczyzn i kobiet do swych konstytucji państwowych lub innych odpowiednich aktów ustawodawczych – jeżeli dotychczas tego nie uczyniły – a także zapewnienia realizacji tych zasad w praktyce – na drodze ustawodawczej lub za pomocą innych środków;
- podjęcia właściwych kroków ustawodawczych oraz innych działań, obejmujących sankcje i zabraniających wszelkiej dyskryminacji kobiet tam, gdzie jest to niezbędne;

¹⁵⁶ Art. 1 Konwencji w sprawie zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty.

¹⁵⁷ Konwencja ONZ w sprawie zgody na zawarcie małżeństwa, najniższego wieku małżeńskiego i rejestracji małżeństw otwarta do podpisu w Nowym Jorku w dniu 10.12.1962 r. (Dz.U. 1965 nr 9, poz. 53).

¹⁵⁸ Ibidem, art. 1 i 2.

¹⁵⁹ Konwencja ONZ w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne NZ 18.12.1979 r, obowiązująca od 3.09.1981 r. Polska ratyfikowała zarówno konwencję (Dz.U. 1982 nr 10, poz. 71), jak i protokół dodatkowy (Dz.U. 2003 nr 41, poz. 343).

¹⁶⁰ A. Łopatka, *Międzynarodowe prawo praw człowieka*, Warszawa 1998, s. 86-87.

¹⁶¹ Art. 1 Konwencji ONZ w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet.

- ustanowienia ochrony prawnej praw kobiet na zasadach równości z mężczyznami oraz zapewnienia skutecznej ochrony kobiet przed wszelkimi aktami dyskryminacji na drodze postępowania przed właściwymi sądami państwowymi i innymi organami publicznymi;
- powstrzymywania się od wszelkich działań i praktyk dyskryminujących kobiety i zapewnienia, aby władze i organy publiczne działały zgodnie z tym obowiązkiem;
- podejmowania wszelkich stosownych kroków w celu likwidowania dyskryminacji kobiet przez jakiegokolwiek osoby, organizacje i przedsiębiorstwa;
- podejmowania wszelkich stosownych kroków, łącznie z ustawodawczymi, w celu zmiany bądź uchylecia wszelkich ustaw, zarządzeń, zwyczajów lub praktyk, które stanowią dyskryminację kobiet;
- uchylecia wszelkich przepisów karnych dyskryminujących kobiety¹⁶².

Na podstawie konwencji powołano Komitet do Spraw Likwidacji Dyskryminacji Kobiet. Główny cel Komitetu stanowiło prawo wyrażania sugestii i zaleceń ogólnych na podstawie badania sprawozdań i informacji otrzymanych od państw stron. Do zadań Komitetu należy także składanie Zgromadzeniu Ogólnemu Narodów Zjednoczonych rocznego sprawozdania dotyczącego jego działalności za pośrednictwem Rady Gospodarczej i Społecznej. Sugestie i zalecenia ogólne są włączane do sprawozdania komitetu wraz z ewentualnymi komentarzami państw stron. Sekretarz Generalny przekazuje sprawozdania komitetu do wiadomości Komisji Statusu Kobiet¹⁶³.

Doniosłe znaczenie w dziedzinie ochrony praw kobiet ma deklaracja o eliminacji przemocy wobec kobiet uchwalona w 1993 roku przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych¹⁶⁴. Deklaracja uznaje przemoc wobec kobiet za jeden z mechanizmów, który uniemożliwia kobietom pełne uczestnictwo we wszystkich aspektach życia. Uznaje także, że przemoc wobec kobiet jest pogwałceniem praw człowieka i podstawowych wolności, które przysługują kobietom¹⁶⁵. Pojęcie „przemoc wobec kobiet” zdefiniowano jako wszelkiego rodzaju akty przemocy związane z faktem przynależności danej osoby do konkretnej płci, którego rezultatem jest, lub też może być, fizyczna, seksualna lub psychiczna krzywda lub cierpienie kobiet, włącznie z groźbą popełnienia takich czynów, wymuszeniem lub arbitralnym pozbawieniem wolności, bez względu na to, czy czyny te mają miejsce w życiu

¹⁶² Ibidem, art. 2.

¹⁶³ Ibidem, art. 17 i 21.

¹⁶⁴ Deklaracja o eliminacji przemocy wobec kobiet uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych – rezolucja 48/104 z 20.12.1993 Zgromadzenia Ogólnego ONZ.

¹⁶⁵ *Postępowanie dla wszystkich. Równe prawa, równe szanse dla kobiet i mężczyzn*, s. 15.

publicznym czy prywatnym¹⁶⁶. Jako przejaw przemocy wobec kobiet deklaracja wymienia: fizyczną, seksualną i psychiczną przemoc występującą w rodzinie; maltretowanie, wykorzystywanie seksualne dzieci w domu rodzinnym; przemoc związaną z obowiązkiem wniesienia posagu; gwałt małżeński; okaleczanie genitalne kobiet oraz inne tradycyjne praktyki szkodliwe dla kobiet; przemoc w związkach pozamałżeńskich; fizyczną, seksualną i psychiczną przemoc o charakterze społecznym, do której zalicza się gwałt, molestowanie seksualne, wykorzystywanie seksualne i zastraszanie w miejscu pracy, placówkach edukacyjnych i innych miejscach publicznych; handel kobietami i zmuszanie do prostytucji¹⁶⁷. Powyższy katalog jest katalogiem otwartym.

2.2. Ochrona praw kobiet w systemie Rady Europy

Rada Europy powstała w roku 1949, natomiast Polska stała się jej członkiem w roku 1991. Uchwalony w dniu 5 maja 1949 roku w Londynie Statut Rady Europy w preambule stwierdza, że państwa (sygnatariusze) są niewzruszenie przywiązane do wartości moralnych i duchowych, które stanowią wspólne dziedzictwo ich narodów i leżą u podstaw wolności jednostki, wolności politycznej i prymatu prawa, na których opiera się każda prawdziwa demokracja¹⁶⁸.

Do najważniejszych dokumentów w systemie Rady Europy, które mogą mieć zastosowanie w sprawach związanych z przemocą w rodzinie, zaliczyć należy Europejską Konwencję Praw Człowieka, Europejską Kartę Społeczną, Europejską Konwencję o zapobieganiu torturom oraz nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu oraz Konwencję Rady Europy w sprawie zapobiegania i zwalczania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej.

Pierwsza światowa konferencja w sprawach kobiet, która miała miejsce w Meksyku w 1975 roku, odbywała się w czasie proklamowanego przez ONZ Międzynarodowego Roku Kobiet. w raporcie końcowym konferencji podkreślono, że zapoczątkowała międzynarodowe starania na rzecz naprawy złej historii w sprawie kobiet. Główny cel konferencji to wzmocnienie działań na rzecz promowania równości kobiet i mężczyzn. Na konferencji przyjęty został światowy plan działań dotyczący wprowadzenia w życie celów

¹⁶⁶ Art. 1 Deklaracji o Eliminacji Przemocy wobec Kobiet.

¹⁶⁷ Ibidem, art. 2.

¹⁶⁸ J. Hołda, Z. Hołda, D. Ostrowska, J.A. Rybczyńska, *Prawa człowieka, zarys wykładu*, Warszawa 2004, s. 68-69.

Międzynarodowego Roku Kobiet. Proklamowana również została dekada ONZ na rzecz kobiet w latach 1976-1985¹⁶⁹.

Druga światowa konferencja w sprawach kobiet miała miejsce w Kopenhadze w 1980 roku. Podczas konferencji oceniony został postęp, jaki nastąpił w pierwszej połowie dekady kobiet. Przyjęty został także program działania na drugą połowę ONZ-towskiej dekady kobiet pod hasłem „Równość, Rozwój i Pokój”. Głównym założeniem tego programu była identyfikacja działań, które powinny zostać podjęte na rzecz podniesienia statusu kobiet¹⁷⁰.

Trzecia światowa konferencja w sprawach kobiet odbyła się w Nairobi w 1985 roku. w trakcie tej konferencji podsumowano osiągnięcia dekady kobiet, został przyjęty także dokument końcowy zatytułowany „Strategie długoterminowe na rzecz podniesienia statusu kobiet”. Strategie te zakładały przyspieszenie zmian politycznych oraz legislacyjnych uwzględniających w większym zakresie prawa kobiet. Za zagadnienia szczególnej wagi uznane zostały: polityka zatrudnienia kobiet, zdrowie, świadczenia socjalne, edukacja, równy dostęp do działalności gospodarczej, a także zasobów finansowych i kredytów, ubóstwo kobiet wiejskich, rola mediów w zwalczaniu stereotypowego wizerunku kobiet, zapewnienie kobietom szerszego dostępu do informacji, sytuacja kobiet z rejonów konfliktów zbrojnych, sytuacja kobiet będących jedynymi żywicielami rodziny oraz kobiet fizycznie i psychicznie niepełnosprawnych¹⁷¹.

Czwarta światowa konferencja w sprawach kobiet miała miejsce w Pekinie w 1995 roku i była największym spotkaniem międzynarodowym dotyczącym kobiet, które poświęcone zostało dyskryminacji, równości i uwłasnowolnieniu kobiet w skali globalnej, regionalnej, a także w każdym państwie. Dokumentem końcowym tej Konferencji jest tzw. Platforma Działania, w której zostały wskazane następujące cele strategiczne działań, do podjęcia których zobowiązane zostały poszczególne państwa, m.in.: analizowanie przyczyn i skutków występowania przemocy wobec kobiet oraz skuteczność metod prewencyjnych; tworzenie i rozpowszechnianie zbiorów danych i informacji podzielonych zgodnie z kryterium kulturowej tożsamości płci (*gender-disaggregated*) oraz rozpowszechnianie ich dla celów planowania i oceny sytuacji; promowanie i ochranianie praw kobiet jako praw człowieka poprzez pełne wprowadzenie w życie wszystkich międzynarodowych instrumentów ochrony praw człowieka, zwłaszcza konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet; zapewnienie równości i niedyskryminowanie kobiet w prawie i w praktyce; promowanie wyważonego i nieobciążonego stereotypami wizerunku kobiet w

¹⁶⁹ *Postęp dla wszystkich. Równe prawa, równe szanse dla kobiet i mężczyzn*, s. 16.

¹⁷⁰ M. Stożek, *Przemoc w rodzinie. Zapobieganie w świetle przepisów prawa*, Warszawa 2009, s. 29.

¹⁷¹ *Postęp dla wszystkich. Równe prawa, równe szanse dla kobiet i mężczyzn*, s. 17.

środkach masowego przekazu; zlikwidowanie wszelkich form dyskryminacji dziewczynek; likwidowanie negatywnych kulturowo postaw i praktyk wobec dziewcząt; promowanie i ochrona praw dziewczynek oraz podnoszenie świadomości na temat ich potrzeb i możliwości oraz zlikwidowanie przemocy wobec dziewczynek¹⁷².

Od czasu czwartej światowej konferencji w sprawach kobiet organizowane są co pięć lat w Nowym Jorku specjalne sesje Zgromadzenia Ogólnego, których celem jest monitorowanie procesu wdrażania platformy działania. W dniach 1-12 marca 2010 roku podczas obrad 54 sesji Komisji ds. Statusu Kobiet odbyła się trzecia konferencja. W czasie tego spotkania dokonana została ocena postępu we wdrażaniu postanowień Deklaracji Pekinńskiej i Platformy Działania, a także podsumowanie wyników XXIII Specjalnej Sesji Zgromadzenia Ogólnego NZ w 2000 roku, której tematem było równouprawnienie kobiet i mężczyzn. Komisja przyjęła także program pracy na lata 2010-2014. Na obrady komisji do Nowego Jorku przyjechało ponad 3500 reprezentantów organizacji pozarządowych, przedstawiciele rządów, sektora prywatnego i systemu Narodów Zjednoczonych. Komisja ds. Statusu Kobiet skupiła się na czterech obszarach tematycznych: umieralności okołoporodowej, przemocy wobec kobiet – Sekretarz Generalny ONZ wyznaczył Margot Wallström na stanowisko specjalnej przedstawicielki ds. przemocy na tle seksualnym. Ogłoszona także została kampania „Zjednoczmy się, aby wyeliminować przemoc wobec kobiet”, przewidziana na lata 2008-2015. Rola kobiet w podejmowaniu decyzji oraz nowa jednostka systemu ONZ zajmująca się sprawami płci (Sekretarz Generalny ONZ zaproponował połączenie w jedno czterech, dotychczas funkcjonujących niezależnie od siebie, jednostek systemu ONZ – czyli Biura Specjalnego Doradcy ds. Równego Statusu Kobiet i Mężczyzn i Promocji Kobiet (OSAGI), Wydziału ONZ ds. Awansu Kobiet (DAW), działającego w ramach Departamentu Spraw Gospodarczych i Społecznych ONZ (DESA), Funduszu Narodów Zjednoczonych na rzecz Kobiet (UNIFEM) oraz Międzynarodowego Instytutu Kształcenia i Badań nad Postępem Kobiet (INSTRAW)¹⁷³.

Obrady na kolejnej konferencji w Pekinie (Pekin + 15) – pokazały, że sytuacja kobiet ulega zmianom, ale nadal we wspólnocie można się spotkać z nierównością w traktowaniu kobiet i mężczyzn. Referenci akcentowali w szczególności segregację płciową na rynku pracy – zarówno horyzontalną, jak i wertykalną. Różnice w wynagrodzeniach kobiet i mężczyzn nie malały, a w niektórych krajach wręcz rosły. Niemalże wszystkie kraje wskazały jako priorytet aktywizację kobiet na wsi, a także kwestie godzenia życia rodzinnego z życiem zawodowym,

¹⁷² E. Majewska, *Przemoc wobec kobiet w rodzinie i relacjach intymnych. Podstawowe informacje*, Warszawa 2005, s. 20-23.

¹⁷³ Dane według: www.unic.un.org.pl/rownouprawnienie/konf_pekina+15.php (dostęp w dniu 05.04.2018 r.)

promując m.in. urlopy ojcowskie i zachęcając ojców do większego udziału w życiu i wychowaniu dzieci. Zgodnie z raportem, pomimo wzrostu zatrudnienia, kobiety wciąż obarczone były większością obowiązków domowych i rodzinnych¹⁷⁴.

Europejska Konwencja Praw Człowieka¹⁷⁵ została podpisana w Rzymie 4 listopada 1950 roku, a weszła w życie 3 września 1953 roku. Preambuła konwencji odnosi się do Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, a także do celów Rady Europy. Stanowi ona, że deklaracja zmierza do zapewnienia powszechnego i efektywnego stosowania zawartych w niej praw, zaś celem Rady Europy jest osiągnięcie większej jedności jej członków i że jednym ze sposobów osiągnięcia tego celu jest ochrona oraz rozwój praw człowieka i podstawowych wolności¹⁷⁶. Z punktu widzenia praktycznego stosowania konwencji podstawowe znaczenie ma stworzony przez nią mechanizm kontrolny. Pierwotnie konwencja tworzyła dwa organy, których zadaniem było kontrolowanie przestrzegania jej postanowień. Były to Europejska Komisja Praw Człowieka i Europejski Trybunał Praw Człowieka. Siedzibą tych instytucji był Strasburg. Po zmianach, jakie nastąpiły na przestrzeni lat, utworzony został jeden organ – Europejski Trybunał Praw Człowieka. Jest to instytucja działająca w sposób stały. Orzeka poprzez komitety złożone z 3 sędziów, izb złożonych z 7 sędziów oraz Wielkiej Izby złożonej z 17 sędziów. Postępowanie przed Trybunałem toczy się na podstawie skargi – państwowej bądź indywidualnej. Formalnie wyrok jest wiążący dla państwa, które było stroną postępowania, jednakże faktycznie wyroki Trybunału uwzględniane są również przez inne państwa zarówno w trakcie ustanawiania, jak i stosowania prawa¹⁷⁷.

Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka dotyczące przemocy w rodzinie rozwija się dwutorowo. Zgodnie z jednym z kierunków art. 8 ust. 2 konwencji, ustanawiający prawo do poszanowania prywatności i życia rodzinnego, zezwala państwom na podjęcie środków ingerujących w życie rodzinne, jeżeli celem takiego działania jest ochrona praw i wolności innych osób. Drugi kierunek skupia się na art. 2 i art. 3 konwencji, które nakładają na państwo obowiązek podejmowania przez właściwe organy działań prewencyjnych, efektywnego prowadzenia postępowań w sprawach związanych z przemocą w rodzinie, a także ostateczne oskarżanie i skazywanie sprawców.

W Polsce nad implementacją wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka do porządku prawnego czuwa międzyresortowy Zespół ds. Europejskiego Trybunału Praw

¹⁷⁴ *15-lecie Pekinńskiej Platformy Działania*, Departament ds. Kobiet, Rodziny i Przeciwdziałania Dyskryminacji Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2010, s. 32-33.

¹⁷⁵ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z dnia 04.11.1950 r. (Dz.U. 1993 nr 61, poz. 284 z późn. zm.).

¹⁷⁶ Ibidem, preambuła.

¹⁷⁷ J. Hołda, Z. Hołda, D. Ostrowska, J.A. Rybczyńska, op. cit. s. 69-74.

Człowieka. Przewodniczącym tego organu jest pełnomocnik Ministra Spraw Zagranicznych do spraw postępowań przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka. Jego głównym zadaniem jest wypracowywanie propozycji stanowisk rządu w odniesieniu do wydawanych przez Trybunał wyroków w sprawach przeciwko Polsce¹⁷⁸. Podkreślenia wymaga fakt, że orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w zasadzie nie zawiera spraw, które są bezpośrednio związane z przemocą w rodzinie. Jedynymi orzeczeniami, które łączyć można z tym zagadnieniem, są niektóre z tych dotyczących zakazu kontaktu rodziny z dzieckiem¹⁷⁹ – jak chociażby wyrok w sprawie X&Y przeciwko Austrii z 1962 roku (decyzja z 8 maja 1962 roku, skarga nr 900/60) – w którym Trybunał uznał za zgodne z Konwencją zabronienie kontaktu z dziećmi ojcu, który się nad nimi znęcał (mimo podniesienia przez dzieci, że doszło do naruszenia ich prawa do życia rodzinnego)¹⁸⁰.

Europejski Trybunał Praw Człowieka po raz pierwszy wyraźnie zabrał głos w sprawach dotyczących przemocy domowej w sprawie ze skargi Nahide Opuz przeciwko Turcji¹⁸¹. W latach 1995–2002 Nahide Opuz i jej matka były maltretowane przez męża Nahide. Ona sama wielokrotnie składała zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa w tureckiej prokuraturze, ale wycofywała zeznania ze strachu, jaki odczuwała w związku z byciem ofiarą przemocy domowej. Gdy po kolejnej kłótni domowej, zakończonej skazaniem męża na karę grzywny za kilkakrotne ugodzenie jej nożem, skarżąca próbowała odejść od niego i zamieszkać ze swoją matką, mężczyzna zastrzelił teściową. Mimo skazania za zabójstwo i nielegalne posiadanie broni w pierwszej instancji na karę 15 lat i 10 miesięcy pozbawienia wolności, sąd zarządził zwolnienie mężczyzny z aresztu z uwagi na okres jego pobytu w areszcie oraz fakt wniesienia apelacji. W obawie przed zemstą Nahide Opuz występowała do prokuratury z wnioskami o zapewnienie jej środków ochrony, jednakże organy ścigania nie podjęły stosownych działań w tym zakresie. Rozstrzygając sprawę, ETPC stwierdził naruszenie art. 2 konwencji (prawo do życia w związku ze śmiercią matki skarżącej) oraz art. 3 konwencji (zakaz okrutnego traktowania w związku z brakiem reakcji organów ścigania na przemoc domową). Jednocześnie w opinii Trybunału sytuacja, w której kobiety–ofiary przemocy domowej, nie mają zapewnionej dostatecznej ochrony państwa, może być odczytywana jako dyskryminacja ze względu na płeć (art. 14 konwencji). W wyroku Trybunał zaakcentował potrzebę ścigania sprawców przemocy domowej w interesie publicznym oraz konieczność współpracy organów ścigania m.in. z organami opieki

¹⁷⁸ M. Stożek, op. cit., s. 41-43.

¹⁷⁹ Informacje uzyskane w czasie osobistej rozmowy z przedstawicielem Biura Pełnomocnika ds. Postępowań przed Międzynarodowymi Organami Ochrony Praw Człowieka Ministerstwa Spraw Zagranicznych.

¹⁸⁰ M. Stożek, op. cit., s. 41.

¹⁸¹ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 09.06.2009 r., sygn. 33401/02.

socjalnej, a także wymóg odpowiedniej reakcji służb, wyrażającej się w skutecznej i efektywnej pomocy ofiarom przemocy domowej, do czego obliuguje je odpowiedni tryb ścigania przestępstw danego rodzaju¹⁸².

Drugim ważnym dokumentem w systemie Rady Europy, który może mieć zastosowanie w sprawach związanych z przemocą w rodzinie, jest Europejska Karta Społeczna, która wspólnie z Europejską Konwencją o Ochronie Praw Człowieka z 1950 roku tworzy podstawowe ramy europejskiego systemu ochrony praw człowieka, uzupełniając zawarte w konwencji prawa polityczne i obywatelskie o katalog praw społecznych.¹⁸³ Europejska Karta Społeczna definiuje cele polityki społecznej, a także chroni podstawowe prawa ekonomiczne i społeczne. Do kwestii przemocy w rodzinie odnosi się w sposób pośredni. Mianowicie – umawiające się strony przyjęły za cel swojej polityki, realizowanej za pomocą wszelkich odpowiednich środków zarówno o charakterze krajowym, jak i międzynarodowym, stworzenie warunków, w których prawo dzieci i młodocianych do szczególnej ochrony przed zagrożeniami fizycznymi i moralnymi, na jakie są narażeni, będzie mogło być skutecznie realizowane¹⁸⁴. Prawo to zostało skonkretyzowane w art. 7 pkt. 10 karty, zobowiązującym strony do zapewnienia dzieciom i młodocianym szczególnej ochrony przed fizycznymi i moralnymi zagrożeniami, na jakie są narażone, a szczególnie przed tymi, które bezpośrednio lub pośrednio wynikają z ich pracy (art. 7 konwencji). Ponadto art. 17 karty nakłada na umawiające się strony zobowiązanie do podejmowania wszelkich koniecznych i odpowiednich środków w celu zapewnienia skutecznego wykonywania prawa matek i dzieci do ochrony społecznej i ekonomicznej, włączając w to ustanowienie lub utrzymywanie odpowiednich instytucji lub służb.

Rada Europy podejmowała temat przemocy w rodzinie w szczególności w rekomendacjach dla państw członkowskich i rezolucjach. Do najważniejszych należy zaliczyć:

- Rekomendację nr R(79) 17 odnoszącą się do ochrony dziecka przed złym traktowaniem z dnia 13 września 1979 roku.
- Rekomendację nr R(85) 11 odnoszącą się do pozycji ofiar w prawie karnym materialnym i proceduralnym z dnia 28 czerwca 1985 roku.
- Rekomendację nr R(85) 4 odnoszącą się do przemocy w rodzinie z dnia 26 marca 1985 roku.

¹⁸² M. Drewicz, glosa do wyroku ETPC z dnia 09.06.2009 r. (skarga nr 33401/02), „Przegląd Sejmowy”, 2010, nr 3, s. 167-170.

¹⁸³ Europejska Karta Społeczna z 18.10.1961 r. (Dz.U. z 1999 nr 8, poz. 67).

¹⁸⁴ Ustęp wprowadzający część I Europejskiej Karty Społecznej.

- Rekomendację nr R(87) 21 odnoszącą się do pomocy ofiarom przestępstw i zapobiegania wiktyimizacji z dnia 17 września 1987 roku.
- Rekomendację nr R(90) 2 odnoszącą się do środków społecznych w przypadkach związanych z przemocą w rodzinie z dnia 15 stycznia 1990 roku.
- Rekomendację nr R(91) 11 odnoszącą się do wykorzystywania seksualnego, pornografii, prostytucji i handlu dziećmi oraz młodymi osobami po osiągnięciu pełnoletniości z dnia 9 września 1991 roku.
- Rekomendację nr R(93) 2 odnoszącą się do medyczno-socjalnych aspektów krzywdzenia dzieci z dnia 22 marca 1993 roku.
- Rekomendację nr R(91) 9 odnoszącą się do doraźnych środków w sprawach rodzinnych z dnia 9 września 1991 roku.
- Rezolucję 1099(1996) o seksualnym wykorzystywaniu dzieci z 25 września 1996 roku.
- Rekomendację 1371(1998) odnoszącą się do krzywdzenia i zaniedbywania dzieci z 23 kwietnia 1998 roku.
- Rekomendację 1523(2001) o niewolnictwie w domu, przyjętą 26 czerwca 2001 roku.
- Rekomendację Rec. (2002)5 w sprawie ochrony kobiet przed przemocą z 30 kwietnia 2002 roku.
- Rekomendację 1450(2000) o przemocy wobec kobiet w Europie z 3 kwietnia 2000 roku.
- Rezolucję Res. AP (2005) 1 o ochronie dorosłych i dzieci niepełnosprawnych przed wykorzystywaniem z 2 lutego 2005 roku.
- Rezolucję 1307(2002) o seksualnym wykorzystywaniu dzieci: zero tolerancji z 27 września 2002 roku.
- Rekomendację 1666 (2004) o ogólnoeuropejskim zakazie stosowania kar fizycznych wobec dzieci z 23 czerwca 2004 roku.
- Rekomendację Rec. (2006) 19 o polityce wspierania pozytywnego wychowywania dzieci z 13 grudnia 2006 roku.
- Rekomendację 1778(2007) – odnoszącą się do dzieci – ofiar przemocy i eliminacji wszelkich form przemocy, wykorzystywania i nadużyć z 23 stycznia 2007 roku.
- Rekomendację R(91) 9 w sprawie środków nadzwyczajnych dotyczących rodziny z 9 września 1991 roku.

- Rekomendację 1065(1987) w sprawie handlu dziećmi i innych form eksploatacji z 6 października 1987 roku.
- Rekomendację 135(2003) o lokalnej współpracy na rzecz prewencji i zwalczania przemocy w szkole z 22 maja 2003 roku.
- Rekomendacja nr R(85) 4 Komitetu Ministrów RE w sprawie przemocy w rodzinie z 26 marca 1985 roku¹⁸⁵.

W odniesieniu do przemocy wobec dzieci warto zaznaczyć, że w czerwcu 2004 roku Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy przyjęło Zalecenie do Ogólnoeuropejskiego Zakazu Stosowania Kar Fizycznych Wobec Dzieci¹⁸⁶. W roku 2006 Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy przyjęło Rezolucję 1512(2006) wzywającą do jedności parlamentarnej w zwalczaniu przemocy domowej, apelując do parlamentów poszczególnych państw o wszczęcie działań na rzecz poprawy sytuacji ofiar przemocy w rodzinie, a także wskazując potrzeby związane uwzględnieniem działań koordynujących, badań, a także ich finansowania. W kontekście przemocy domowej może być także stosowana Rekomendacja Komitetu Ministrów Rec. (2002) 5 w sprawie ochrony kobiet przed przemocą z dnia 30 kwietnia 2002 roku, a także Rekomendacja Rady Europy 1450(2000) dotycząca przemocy wobec kobiet w Europie¹⁸⁷.

Kolejnym aktem prawa międzynarodowego, którego celem jest zwalczanie przemocy, w tym przemocy domowej jest Konwencja Rady Europy w sprawie zapobiegania i zwalczania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej z 2011 roku¹⁸⁸. W początkowej fazie pracy nad konwencją odbył się 16–17 maja 2005 roku w Warszawie szczyt szefów państw i rządów 46 państw członkowskich Rady Europy. Została wówczas przyjęta deklaracja, w której m.in. zwrócono uwagę na potrzebę przeciwdziałania przemocy wobec kobiet, w tym również przemocy ze strony członków rodziny. W celu przygotowania odpowiedniej konwencji został powołany komitet CAVAHIO. Komitet spotykał się 9 razy, a wynikiem jego prac był projekt konwencji Rady Europy w sprawie zapobiegania i zwalczania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej. Konwencja została przyjęta przez Komitet Ministrów Rady Europy w Stambule w maju 2011 roku¹⁸⁹. Ujmuje ona zjawisko przemocy wobec kobiet oraz przemocy domowej w sposób wieloaspektowy i zintegrowany. Uznaje przemoc wobec kobiet oraz

¹⁸⁵ M. Stożek, op. cit., s. 38.

¹⁸⁶ Zalecenie Zgromadzenia Parlamentarnego nr R1666(2004), przyjęte 24 czerwca 2004 r.

¹⁸⁷ *Broszury Daphne: Problemy i doświadczenia związane ze zwalczaniem przemocy wobec dzieci, młodzieży i kobiet. Przemoc w rodzinie*. Belgia 2008, s. 10-11.

¹⁸⁸ *Konwencja Rady Europy w sprawie zapobiegania i zwalczania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej* została sporządzona w Stambule 11 maja 2011 roku. Polska podpisała Konwencję 18.12.2012 roku.

¹⁸⁹ H. Kłębicka, *Konwencja Rady Europy w sprawie zapobiegania i zwalczania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej jako nowy instrument w polityce prewencyjnej*, „Niebieska Linia” 2011, nr 6, s. 10-22.

przemoc domową za naruszenie praw człowieka oraz przejawy dyskryminacji płciowej. Wyodrębnia również przemoc ekonomiczną, która najczęściej występuje z innymi formami przemocy i stanowi formę przemocy psychicznej¹⁹⁰. „O przemoc ekonomicznej mówimy wtedy, gdy sprawca używa pieniędzy albo innych wartości materialnych do zaspokojenia swojej potrzeby władzy i kontroli, podporządkowując sobie partnerkę lub przerzucając na nią całą odpowiedzialność za utrzymanie domu. Sprawca wykorzystuje uzależnienie partnerki od swoich dochodów lub majątku do znęcania się nad nią”¹⁹¹. Konwencja Rady Europy definiuje przemoc w rodzinie, jako występującą niezależnie od biologicznie uznanych lub prawnych więzi, co oznacza, że aby mówić o przemoc w rodzinie – dyskryminacji, wykorzystaniu seksualnym, czy przemoc ekonomicznej, nie wystarczy zawęzić się do tradycyjnie pojmowanych ról, typu mąż, ojciec, brat, gdyż zakres rodziny wykracza poza te tradycyjne pojęcia¹⁹².

Jako główne cele uregulowań konwencja wskazuje w szczególności ochronę kobiet przed wszelkimi formami przemocy oraz zapobieganie i eliminowanie przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, promowanie faktycznej równości między kobietami i mężczyznami, opracowywanie polityk i środków, których celem będzie udzielenie ochrony i pomocy ofiarom przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, promowanie międzynarodowej współpracy z myślą o eliminacji przemocy wobec kobiet i przemocy domowej¹⁹³. Zgodnie z definicjami przyjętymi w konwencji, *przemoc wobec kobiet* rozumiana jest jako *naruszenie praw człowieka i jako forma dyskryminacji kobiet oraz oznacza wszelkie akty przemocy uwarunkowanej płcią, które prowadzą lub mogą prowadzić do krzywdy fizycznej, seksualnej, psychicznej lub ekonomicznej bądź do cierpienia kobiet, w tym groźby takich aktów, przymus lub samowolne pozbawienie wolności w życiu publicznym lub prywatnym*¹⁹⁴.

Natomiast *przemoc domowa* to *wszelkie akty przemocy fizycznej, seksualnej, psychicznej lub ekonomicznej w rodzinie lub w domu albo między byłymi lub obecnymi małżonkami bądź partnerami, bez względu na to, czy sprawca dzieli lub dzielił to samo miejsce zamieszkania z ofiarą*¹⁹⁵. Do obowiązków państw, które podpisały konwencję (w tym

¹⁹⁰ E. Kowalewska – Borys, *Przemoc w rodzinie w aspekcie Konwencji Rady Europy*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2015, s. 25.

¹⁹¹ M. Bładowska – Wrzodak, *Od przemocy ekonomicznej do niezależności*, Centrum Praw Kobiet, Warszawa 2016, s. 15.

¹⁹² E. Kowalewska – Borys, op.cit., s. 35.

¹⁹³ Art. 1 Konwencji Rady Europy w sprawie zapobiegania i zwalczania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej.

¹⁹⁴ Ibidem, art. 1 pkt. a i b.

¹⁹⁵ Ibidem.

Polski) należy m.in. przeznaczanie konkretnych zasobów finansowych na rzecz przeciwdziałania przemocy wobec kobiet, wspieranie organizacji pozarządowych zajmujących się tą problematyką, gromadzenie danych statystycznych dotyczących zjawiska przemocy wobec kobiet, a także aktywne uczestnictwo w prowadzonych w tym zakresie badaniach międzynarodowych. Państwa-strony Konwencji mają obowiązek zapobiegać występowaniu przemocy wobec kobiet w szczególności poprzez podnoszenie świadomości społecznej, edukację, szkolenia profesjonalistów, podejmowanie interwencji i wprowadzanie programów terapeutycznych. Państwa-strony mają obowiązek zapewnić kobietom doświadczającym przemocy wszelkiej formy ochrony i pomocy (mowa tu w szczególności o poradach prawnych i psychologicznych, pomocy finansowej, zakwaterowaniu, edukacji, szkoleniach i pomocy w znalezieniu zatrudnienia, a także zapewnieniu dostępu do służb opieki zdrowotnej i służb socjalnych). Państwa-strony są zobowiązane do zapewnienia kobietom doświadczającym przemocy specjalistycznych usług wsparcia, łatwego dostępu do schronisk i całodobowych, bezpłatnych telefonów zaufania. Konwencja zawiera także wiele postulatów odnoszących się do prawa materialnego i procesowego przewiduje również mechanizm monitoringu, który opiera się na grupie ekspertów ds. działań na rzecz zwalczania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, składającej się z minimalnie 10, a maksymalnie 15 członków¹⁹⁶.

W świetle przepisów konwencji, Polska zobowiązana jest do przeglądu obowiązujących przepisów prawnych tak, aby w pełni odpowiadały one celom podpisanego aktu międzynarodowego. Podkreślenia wymaga fakt, że podpisanie omawianej konwencji budziło kontrowersje, a przedstawiciele wielu środowisk podejmowali działania, mające na celu niedopuszczenie do jej podpisania. Uchwałę popierającą ratyfikację przez Polskę konwencji przegłosowała Parlamentarna Grupa Kobiet, powstała w 2000 roku celem propagowania działań na rzecz praw kobiet – „za” było 90% głosujących. Tym samym odrzucono argumenty ówczesnego Ministra Sprawiedliwości Jarosława Gowina, że konwencja otwiera drogę do legalizacji małżeństw homoseksualnych i że walczy z tradycyjnym modelem małżeństwa i macierzyństwa. Za ratyfikacją opowiedziała się ówczesna Minister Sportu Joanna Mucha oraz ówczesna pełnomocniczka ds. równego traktowania Agnieszka Kozłowska-Rajewicz, która w liście otwartym wyjaśniała, że konwencja ma za zadanie między innymi walczyć ze stereotypami dotyczącymi statusu kobiet

¹⁹⁶ Na podstawie analizy zapisów *Konwencji Rady Europy w sprawie zapobiegania i zwalczania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej*.

(że kobiety są gorsze, głupsze), bo te stereotypy leżą u podłoża przemocy wobec kobiet¹⁹⁷. Polska wprowadziła rozwiązania prawne zapobiegające i zwalczające przemoc wobec kobiet i przemoc domową (w szczególności w ustawie o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, prawie karnym, prawie cywilnym oraz w regulacjach prawnych dotyczących pomocy społecznej i ochrony zdrowia). Realizowane są również programy i projekty, których celem jest przeciwdziałanie przemocy w rodzinie, np. Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie, Rządowy program ograniczania przestępczości i aspołecznych zachowań „Razem bezpieczniej” oraz Krajowy plan działań przeciwko handlowi ludźmi. Dzięki tym działaniom zmniejszyła się skala zjawiska przemocy w rodzinie¹⁹⁸. W uchwale podkreślono również, że konwencja wzmocni funkcjonującą politykę krajową w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie i wzbogaci ją o aspekt płci. Przyspieszy także planowane działania na rzecz zapobiegania przemocy, a także wzmocni wagę, jaką przykładą się do podniesienia świadomości społeczeństwa i uwrażliwienia na przypadki przemocy. Podpisanie konwencji jest również aktem solidarności z innymi państwami, dla których zwalczanie przemocy jest priorytetowym działaniem w zakresie ochrony praw człowieka, a także pozwoli na pełniejszą wymianę informacji o metodach zwalczania i zapobiegania przemocy wobec kobiet i w rodzinie¹⁹⁹. Na mocy art. 77 pkt 1 każde państwo lub Unia Europejska ma prawo w chwili ratyfikowania określić terytorium lub terytoria, do których konwencja będzie miała zastosowanie. Podkreślenia wymaga fakt, że Unia Europejska również może zostać stroną konwencji. Będzie to możliwe po jej przystąpieniu do Konwencji Rady Europy o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności²⁰⁰.

Polska złożyła dwa zastrzeżenia do konwencji. Pierwsze do artykułu 30 (ust. 2) dotyczącego odszkodowań od państwa, których mogą żądać ofiary przemocy. Polska zastrzega, że będzie stosować ten artykuł wyłącznie w stosunku do pokrzywdzonych obywateli Polski lub Unii Europejskiej oraz „w trybie własnego prawa krajowego”, czyli zgodnie z własnym, wewnętrznym porządkiem prawnym. Drugie zastrzeżenie dotyczy art. 44 ust. 1 lit. e) i stanowi, że Polska zastrzega, że nie będzie stosować postanowień konwencji w

¹⁹⁷Zob.: www.wyborcza.pl/1,76842,12027803,Kobiety_nie_ulegly_Gowinowi.html#TRrelSST (dostęp w dniu: 05.04.2018 r.)

¹⁹⁸ Jako dowód wskazywany jest spadek liczby skazań w sądach rejonowych z art. 207 Kodeksu karnego, który obrazują dane statystyczne Ministerstwa Sprawiedliwości z 2013 roku w stosunku do danych z lat ubiegłych.

¹⁹⁹ Zob.: Uchwała w sprawie udzielenia zgody na podpisanie Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, sporządzonej w Stambule z 11.05.2011 r., przedłożoną

przez pełnomocnika rządu do spraw równego traktowania, www.premier.gov.pl/wydarzenia/decyzje-rzadu/uchwale-w-sprawie-udzielenia-zgody-na-podpisanie-konwencji-rady-europy-o.html (dostęp w dniu: 05.04.2018 r.).

²⁰⁰ H. Kłębicka, op. cit., s.10-22.

przypadku, kiedy przestępstwo popełnione zostało przez osobę z miejscem stałego zamieszkania na terytorium Polski, ale niebędącą obywatelem państwa polskiego. Po podpisaniu dokumentu swój sprzeciw wyrazili także biskupi z Prezydium Konferencji Episkopatu Polski uznając, że konwencja, jest poświęcona istotnemu problemowi, ale to jej podbudowę stanowią założenia ideologiczne niezgodne z prawdą w założeniach, że przemoc wobec kobiet jest systemowa, a jej źródłem są religia, tradycja i kultura. Biskupi, obecni na konferencji Episkopatu Polski uznali, że konwencja całkowicie pomija naturalne biologiczne różnice pomiędzy kobietą i mężczyzną, i zakłada, że płeć można wybierać. Szczególny niepokój Episkopatu wzbudza „łączenie słusznej zasady przeciwdziałania przemocy z próbą niebezpiecznej ingerencji w system wychowawczy i wyznawane przez miliony rodziców w Polsce wartości”²⁰¹. Sprzeciw ten stanowi sygnał, że Kościół w Polsce z dużą ostrożnością, a nawet niechęcią podchodzi do zmian w kwestii sprawowania ról społecznych i rodzinnych, upatrując w tym upadku dawno ustalonego systemu wartości. Takie radykalne stanowisko może tworzyć przeszkodę w tworzeniu systemu ochrony osób doświadczających przemocy w rodzinie w Polsce i pogłębia już istniejące stereotypy.

Ostatecznie *Konwencja o zapobieganiu i przeciwdziałaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej* została ratyfikowana przez ówczesnego Prezydenta RP Bronisława Komorowskiego w dniu 13.04.2015 roku²⁰².

Na dzień 13.04.2015 roku konwencję podpisało 37 z 47 państw Rady Europy, w tym 23 z 28 należących do UE. Ratyfikowało ją 17 krajów, w tym 10 członków UE²⁰³.

Przeciwnicy konwencji w Polsce wskazują, iż kontrowersyjne jest jej założenie, zgodnie z którym przemoc wobec kobiet to skutek nierównych stosunków władzy pomiędzy kobietami a mężczyznami, warunkowanymi na przestrzeni wieków przypisywaniem kobietom i mężczyznom specyficznych ról społecznych. Założenia te prowadzą do wniosku, że tak długo, jak będzie istniało zróżnicowanie pomiędzy kobietami i mężczyznami, będzie też istniała przemoc wobec kobiet. Jako wątpliwa wskazywana jest też zgodność przepisów konwencji z konstytucją, w szczególności mowa tu o art. 25 ust 2 Konstytucji w związku z art. 13; art 48 ust 1; art. 18; art. 32 i art. 33 oraz art. 42 ust 2 i art. 2 w związku z art. 45 ust 1 Konstytucji. Przeciwnicy Konwencji wskazują również na wątpliwość co do zgodności tego

²⁰¹W. Tochman, *Ostry sprzeciw polskich biskupów po podpisaniu konwencji o zapobieganiu przemocy wobec kobiet*, według: www.wyborcza.pl/1,75478,13069943,Ostry_sprzeciw_polskich_biskupow_po_podpisaniu_konwencji.html#ixzz2YIIRebuq (dostęp w dniu:06.04.2018 r.).

²⁰² Konwencja Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, sporządzona w Stambule dnia 11 maja 2011 r.

²⁰³M. Obara, www.gazetaprawna.pl/artykuly/865037,prezydent-ratyfikowal-konwencje-antyprzemocowa.html (dostęp w dniu:06.04.2018 r.).

aktu prawnego z zasadą bezstronności światopoglądowej państwa oraz podkreślają ingerencję w prawo rodziców do wychowania swych dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem, chronione konstytucyjnie²⁰⁴. Mimo wielu kontrowersji, ratyfikowanie Konwencji jest niewątpliwie krokiem we właściwym kierunku. Sposób wprowadzenia jej przepisów w polski porządek prawny pokaże, czy założenia tego dokumentu zostały w pełni zrealizowane.

2.3. Unia Europejska a prawa kobiet i zjawisko przemocy w rodzinie

Zgodnie z orzecznictwem Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości UE, a także traktatami, Unia Europejska nie posiada ogólnych uprawnień w kwestii praw podstawowych – w tym praw dzieci i kobiet. Zgodnie z art. 6 ust. 2 Traktatu o Unii Europejskiej²⁰⁵ UE szanuje prawa podstawowe w każdym z działań, jakie podejmuje stosownie do swoich kompetencji. Jednym z najważniejszych dokumentów unijnych, które odnoszą się do praw człowieka, jest Karta Praw Podstawowych²⁰⁶, przyjęta na szczycie w Nicei w 2001 roku. Zadaniem tego dokumentu jest umocnienie konstytucyjnego charakteru traktatów, rozszerzenie i skonsolidowanie praw podstawowych deklarowanych we wcześniejszych dokumentach i orzecznictwie ETS. W ten sposób Karta Praw Podstawowych ma wzmocnić ochronę praw jednostki w prawnym systemie wspólnotowym, a także być punktem odniesienia instytucji europejskich i władz państw członkowskich w sferze prawa wspólnotowego i środków unijnych. Inne znaczenie Karty to również jest zmiana postrzegania Unii Europejskiej na arenie światowej jako nie tylko organizacji gospodarczej, ale również organizacji, w której ochrona praw człowieka ma duże znaczenie²⁰⁷.

W roku 1997 Europejskie Lobby Kobiet stworzyło inicjatywę *European Policy Action Centre* oraz *Observatory on Violence against Women*²⁰⁸. W styczniu 1999 roku Komisja Europejska rozpoczęła ogólnoeuropejską kampanię przeciwko przemocy domowej. Dzięki tej kampanii wzrosła świadomość społeczna i zrozumienie zagadnienia przemocy w rodzinie. W maju 2006 roku Europejski Komitet Społeczno-Gospodarczy wydał opinię nr 2006/C 110/15, wzywającą ponownie do skupienia się na tematyce przemocy domowej i stworzenia wspólnej, europejskiej strategii. Komitet wezwał szczególnie do badań w skali europejskiej, mających

²⁰⁴ D. Bach-Golecka, J. Banasiuk, A.M. Jaśkiewicz, (pod red.), *Czy Polska powinna ratyfikować Konwencję Rady Europy o zapobieganiu i przeciwdziałaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej?*, Instytut Ordo Iuris, Warszawa 2014, s. 4-15.

²⁰⁵ Traktat o Unii Europejskiej z 07.02.1992 r. (Dz.U. 2004 nr 90, poz. 864/30 z późn. zm.).

²⁰⁶ Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej (2007/C 303/01), Dz. Urz. UE z 14.12.2007 r., C 303/1.

²⁰⁷ J. Hołda, Z. Hołda, D. Ostrowska, J.A. Rybczyńska, *Prawa człowieka...*, op. cit., s. 88-89.

²⁰⁸ Jest to międzynarodowa organizacja non-profit, która podejmuje działania na rzecz równości kobiet i mężczyzn oraz eliminacji wszelkich form przemocy wobec kobiet. Więcej na temat: www.womenlobby.org, (dostęp w dniu 08.04.2018 r.).

na celu określenie powszechności zjawiska przemocy domowej, wpływu przemocy domowej na jednostkę oraz na całe społeczeństwo, a także związanych z nim kosztów finansowych²⁰⁹. Jednym z szerszych działań Unii w kwestii przemocy w rodzinie była kampania „Zero tolerancji dla przemocy wobec kobiet” (prowadzona przez Komisję Europejską w latach 1999/2000)²¹⁰. Kampania ta była odpowiedzią na rezolucję Parlamentu Europejskiego na temat potrzeby zorganizowania tego typu przedsięwzięcia. W marcu 1999 roku w Kolonii miało miejsce międzyministerialne spotkanie dotyczące przemocy wobec kobiet, a końcowa konferencja odbyła się w Lizbonie w maju 2000 roku. W trakcie kampanii i konferencji ustalono, że przemoc domowa istnieje we wszystkich krajach Unii i we wszystkich klasach społecznych. Komisja sformułowała komunikaty dla różnych grup docelowych, w tym m.in.:

- dla sprawców przemocy:
 - przemoc domowa jest przestępstwem;
 - przemoc domowa zrujnuje życie sprawcy tak samo jak życie jego ofiary;
 - jeśli sprawca chce zaprzestać stosowania przemocy, może zwrócić się o pomoc;
- dla ofiar przemocy:
 - należy przełamać mur milczenia otaczający przemoc domową;
 - nie należy tolerować istniejącej przemocy;
 - należy dowiedzieć się, jak uzyskać pomoc;
- dla świadków przemocy:
 - trzeba pomóc kobietom – ofiarom przemocy przełamać milczenie;
 - trzeba pomóc im uniknąć wiktymizacji²¹¹.

Rok 2007 był uznany przez Unię Europejską za rok walki z przemocą wobec kobiet. Jego inauguracja odbyła się w Madrycie 27 listopada 2006 roku kampanią społeczną, której celem było przyczynienie się do upowszechnienia podejścia do przemocy wobec kobiet jako naruszania praw człowieka, a także uświadomienie, że istnieje nie tylko przemoc fizyczna, ale także psychiczna, ekonomiczna i seksualna. Dążeniem twórców Kampanii było zachęcanie państw członkowskich do aktywniejszego wdrażania środków prawnych oraz programów, które umożliwiłyby skuteczniejsze przeciwdziałanie przemocy²¹².

Najważniejszą inicjatywą Unii w odniesieniu do problemu przemocy w rodzinie jest program *Daphne*, zapoczątkowany w 1997 roku jako element reakcji KE na wzrastające

²⁰⁹ Broszury *Daphne...*, s. 10-11.

²¹⁰ Ibidem.

²¹¹ M. Stożek, *Przemoc w rodzinie ...*, s. 51-52.

²¹² Rada Europy w walce z przemocą wobec kobiet. *Przemoc wobec kobiet zagrożeniem dla podstawowych wartości Europy*, Prawo i płęć, 2008, nr 9, s. 19.

zaniepokojenie związane z przemocą wobec dzieci, młodzieży i kobiet w Europie. Program trwał trzy lata, a jego budżet na ten okres wynosił 11 milionów euro. w związku z sukcesem inicjatywy i ogromnym zainteresowaniem ze strony państw członkowskich, w 2000 roku KE zatwierdziła i rozpoczęła czteroletni *program Daphne* (2000-2003), z budżetem 20 milionów euro. w roku 2003 Komisja zaproponowała kontynuowanie akcji, co spotkało się z pozytywnym przyjęciem społeczności międzynarodowej. Tym samym Parlament Europejski i Rada zatwierdziły nowy program *Daphne II* na okres 2004-2008, z budżetem 50 milionów euro. Ogólnym celem *Daphne II* była walka z przemocą wobec dzieci, młodzieży i kobiet, a także wspieranie oraz ochrona ofiar i grup ryzyka. Przemoc – zarówno fizyczna jak i psychiczna – rozumiana była bardzo szeroko. Za przemoc uznano wykorzystywanie seksualne, jak i przemoc w rodzinie, wykorzystywanie seksualne w celach zarobkowych, nękanie słabszych w szkołach, handel ludźmi, a także przemoc wynikającą z dyskryminacji i skierowaną przeciwko niepełnosprawnym, mniejszościom, migrantom i innym grupom na nią narażonym. Program ten uznawał przemoc za przestępstwo. Co roku ustalane były roczne priorytety, które można znaleźć na stronie internetowej *Daphne* oraz w corocznym „Wezwaniu do składania propozycji” (ang. *call for proposals*). w okresie od 1997 do 2004 fundusze *Daphne* otrzymało 361 projektów²¹³.

Trzecia edycja programu *Daphne* pod hasłem „Zapobieganie i zwalczanie przemocy wobec dzieci, młodzieży i kobiet oraz ochrona ofiar i grup ryzyka” jako program szczegółowy Unii Europejskiej na lata 2007–2013 został przyjęty przez Parlament Europejski i Radę Unii Europejskiej w dniu 20 czerwca 2007 roku (wszedł w życie w dniu 7 lipca 2007 po jego publikacji w Dzienniku Urzędowym UE). Do najważniejszych celów programu *Daphne III* należy w szczególności walka z wszelkimi formami przemocy (fizycznej, seksualnej i psychicznej) wobec dzieci, młodzieży i kobiet (w tym m.in.: zapobieganie i zwalczanie wykorzystywania seksualnego, przemocy w rodzinie, przemocy w szkole) oraz zapewnienie wsparcia ofiarom przemocy i grupom ryzyka²¹⁴.

Adresatami programu są wszystkie grupy bezpośrednio lub pośrednio zajmujące się zjawiskiem przemocy. Jednym z podstawowych elementów programu *Daphne III* jest wspieranie podmiotów realizujących cele programu w zakresie zapobiegania i zwalczania przemocy wobec dzieci, młodzieży i kobiet oraz pomocy ofiarom m.in.:

²¹³ *Program Daphne II 2004–2008 na rzecz zapobiegania i zwalczania przemocy wobec dzieci, młodzieży i kobiet oraz ochrony ofiar i grup ryzyka. Przewodnik po operacyjnym, administracyjnym i finansowym zarządzaniu projektem Daphne II 2006-1*, Komisja Europejska, DG Ds. sprawiedliwości, Wolności i Bezpieczeństwa, Dyktoriał C: Sprawiedliwość społeczna, prawa i obywatelstwo, *Jednostka C4: Finansowe wsparcie sprawiedliwości, praw i obywatelstwa*, s. 3-4.

²¹⁴ *Broszury Daphne...*, s. 13.

- udzielanie dotacji operacyjnych – tzw. *operation grants* – dla organizacji pozarządowych (zgodnie z warunkami określonymi przez KE);
- udzielanie dotacji na konkretne projekty ponadnarodowe leżące w interesie UE – tzw. *action grants* – przedstawione przez podmioty z co najmniej dwóch państw członkowskich (m.in. przez organizacje pozarządowe, władze lokalne na właściwym poziomie, lokalne jednostki służb bezpieczeństwa i porządku publicznego, ośrodki naukowe i badawcze itd.).

Program przewiduje podjęcie działań przez Komisję Europejską, takich jak: studia i badania naukowe, badania opinii publicznej, opracowywanie wskaźników i wspólnych metodyk, zbieranie, opracowywanie i rozpowszechnianie danych i statystyk, organizacja kampanii i imprez publicznych, tworzenie i prowadzenie witryn internetowych, przygotowywanie i rozpowszechnianie materiałów informacyjnych, wsparcie dla sieci ekspertów krajowych.

Obecnie zalecenia dla Unii Europejskiej w odniesieniu do ochrony ofiar przemocy w rodzinie są następujące: po pierwsze UE powinna podjąć niezbędne środki w celu rozwiązania i likwidacji wszelkich form przemocy wobec kobiet – jako nieodłączną część strategii, polityk i działań w zakresie równości płci²¹⁵. W szczególności powinno się stworzyć w ramach obecnej struktury UE podstawę prawną do zapewnienia, że formy przemocy wobec kobiet będą rozwiązywane za pomocą szerokich i feministycznych definicji przemocy mężczyzn wobec kobiet. Należałoby również przedstawić dyrektywę w sprawie przemocy wobec kobiet, której zadaniem będzie zapewnienie ochrony i pomocy dla kobiet, oraz kary dla sprawców przemocy. Powinien być również opracowany europejski plan działania w sprawie przemocy wobec kobiet, o szczególnym finansowaniu.

Po drugie UE powinna zapewnić stały i systematyczny monitoring pomiaru postępów w odniesieniu do zwalczania wszelkich form przemocy wobec kobiet. Ostatnim zaleceniem jest zapobieganie i ochrona kobiet – ofiar handlu ludźmi w celu wykorzystywania seksualnego, a także ściganie kupujących i czerpiących dochody z nierządu i prostytucji²¹⁶.

Jak wynika z wyżej przedstawionej analizy, Unia Europejska od wielu lat podejmuje działania na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie, również przez finansowanie programów profilaktycznych i pomocowych realizowanych przez poszczególne państwa członkowskie. Przez nakładanie dyrektyw zobowiązuje państwa członkowskie do

²¹⁵ M. Stożek, *Przemoc w rodzinie ...*, s. 54.

²¹⁶ Materiały informacyjne Międzynarodowej Konferencji pod patronatem Izabeli Jarugi-Nowackiej na temat: *Rozwiązywanie problemów przemocy z perspektywy europejskiej*, która odbyła się w Warszawie, w dniu 08.12.2009 r.

systematycznego i zdecydowanego dostosowywania prawa wewnętrznego do ustalonych norm europejskich.

2.4 Ochrona ofiar przemocy w rodzinie w świetle prawa międzynarodowego – podsumowanie

Pierwszym krokiem ochrony ofiar przemocy w rodzinie jest przeciwdziałanie jej. Jego celem „powinno być zatrzymanie przemocy na etapie, kiedy nie wypełnia jeszcze ona znamion przestępstwa”²¹⁷. Zachowania przemocowe nie zawsze są przestępstwem i łamią prawo karne, jednak każdorazowo ograniczają czyjeś poczucie swobody, bezpieczeństwa, wartości własnej, naruszając prawa jednostki, jak prawo do intymności, do samostanowienia o sobie, a nawet prawo do popełniania błędów. Jednym z najważniejszych założeń przeciwdziałania przemocy w rodzinie jest stwierdzenie, że to sprawca ponosi odpowiedzialność za tę przemoc, co podkreśla prawo międzynarodowe²¹⁸. Ochrona ofiar przemocy w rodzinie w świetle tego prawa powinna obejmować kilka perspektyw: prawną, psychologiczną, moralną i społeczną. Tylko łączenie ich umożliwia właściwą diagnozę problemów i tym samym pozwala na udzielenie kompleksowej pomocy. Tym samym prawo międzynarodowe wymaga stałej współpracy służb i instytucji, specjalistów, którzy uzupełniają się wzajemnie, działając zgodnie ze swoją wiedzą, kompetencjami, możliwościami i doświadczeniem²¹⁹. W Art. 3 Ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie ustawodawca omawia zakres działań adresowanych do osób dotkniętych przemocą w rodzinie. Przede wszystkim powinna to być bezpłatna pomoc medyczna, psychologiczna, prawna, socjalna, zawodowa i rodzinna, co obejmuje interwencję kryzysową, wsparcie, zapewnienie bezpiecznego schronienia i ochronę przed dalszym krzywdzeniem²²⁰.

Każdy z wymienionych wcześniej systemów prawnych reguluje w inny sposób poszczególne prawa człowieka. Co roku raport z zakresu przestrzegania praw człowieka przez poszczególne państwa jest przygotowywany przez organizację Amnesty International. W tym miejscu, na zakończenie omówienia międzynarodowych rozwiązań prawnych odnoszących

²¹⁷ K. Michalska, D. Jaszczak – Kuźmińska, *ABC przeciwdziałania przemocy w rodzinie – diagnoza, interwencja, pomoc*, Wydawnictwo Edukacyjne Remedium, Warszawa 2014, s. 14.

²¹⁸ Ibidem, s. 48.

²¹⁹ Ibidem, s. 49.

²²⁰ S. Spurek, *Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2019, s. 101.

się do praw kobiet, warto przedstawić wyniki raportu Amnesty International za rok 2012²²¹ dotyczącego realizacji praw człowieka na świecie, który niestety nie napawa optymizmem.

Jak wynika z raportu, w czerwcu 2012 roku Polska poddana została powszechnemu okresowemu przeglądowi praw człowieka ONZ²²². W wyniku tego działania Amnesty International poleciła, aby nasze państwo zwiększyło dostęp do usług dotyczących zdrowia reprodukcyjnego, w tym do zgodnej z prawem aborcji, jednakże w październiku polski parlament odrzucił propozycję zwiększenia dostępu do aborcji, wprowadzenia powszechnej edukacji seksualnej i dotowania antykoncepcji²²³. Co znamienne, w tym samym czasie, w dniu 30 października 2012 roku, zapadł wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawie P. i S. przeciwko Polsce²²⁴, w którym państwo zostało uznane za winne naruszenia prawa nastolatki do prywatności oraz wolności i bezpieczeństwa osobistego, a także złamany został zakaz nieludzkiego lub poniżającego traktowania²²⁵. Pierwsza ze skarżących, 14-letnia P., padła ofiarą przemocy seksualnej, w wyniku której zaszła w ciążę. Pomimo że prokurator wydał odpowiednie zaświadczenie (wymagane przepisami ustawy o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży), potwierdzające, że ciąża była skutkiem czynu zabronionego, szpitale oraz pracownicy służby zdrowia odmówili wykonania legalnego zabiegu aborcji, powołując się na klauzulę sumienia. Ostatecznie, po interwencji Ministerstwa Zdrowia, zabieg przerywania ciąży został przeprowadzony dyskretnie w odległym mieście. Wcześniej jednak doszło do naruszenia tajemnicy lekarskiej i tożsamość skarżących została ujawniona, przez co P. stała się obiektem nacisków ze strony środowisk katolickich oraz aktywistów broniących życia poczętego. Decyzją sądu, z powodu rzekomych nacisków ze strony matki dotyczących poddania się zabiegowi aborcji, zastosowano środek zabezpieczający w postaci umieszczenia małoletniej w pogotowiu opiekuńczym, natomiast wobec jej matki wszczęto postępowanie o pozbawienie praw rodzicielskich.

Europejski Trybunał Praw Człowieka stwierdził, że skuteczny dostęp do informacji na temat legalnej aborcji oraz procedur w tym zakresie ma bezpośrednie znaczenie dla korzystania z prawa do osobistej autonomii. Stosowne procedury powinny zapewnić dostęp do legalnej aborcji w przewidzianym ustawą czasie, ponieważ pojęcie życia prywatnego

²²¹ *Raport roczny Amnesty International 2013. Sytuacja praw człowieka na świecie*, dostępny na stronie internetowej: www.amnesty.org.pl/uploads/media/AIR13_Raport_roczny_pl_01.pdf (dostęp w dniu.08.04.2018 r.).

²²² Ibidem.

²²³ Ibidem, s. 11.

²²⁴ Skarga nr 57375/08 dotycząca zarzutu naruszenia artykułów 3, 5 ust. 1 oraz 8 konwencji.

²²⁵ *Raport roczny Amnesty International 2013*, s. 11-12.

w rozumieniu artykułu 8 konwencji ma zastosowanie do decyzji o posiadaniu bądź nieposiadaniu dziecka. W przytoczonej powyżej sprawie sądowej doszło do uderzającej niezgodności pomiędzy teoretycznym prawem do legalnej aborcji, a rzeczywistym jego stosowaniem w praktyce.

Oceniając zarzut poniżającego i nieludzkiego traktowania, Trybunał rozpatrzył okoliczności sprawy, traktując je jako całość, mając w szczególności na uwadze ich kumulacyjny wpływ na sytuację małoletniej i wskazał w konkluzji, że P. została potraktowana przez organy państwa w sposób godny ubolewania oraz że wywołane cierpienie przekroczyło minimalny próg dolegliwości w rozumieniu artykułu 3 konwencji. Dziewczynka znajdowała się w sytuacji szczególnego zagrożenia, a działania władz charakteryzował zamęt, brak dostępu do właściwej i obiektywnej pomocy oraz informacji. Umieszczenie jej w pogotowiu opiekuńczym stanowiło, zdaniem Trybunału, naruszenie artykułu 5 ust. 1 konwencji i było podyktowane potrzebą odseparowania jej od rodziców oraz niedopuszczenia do zabiegu przerwania ciąży. Odnosząc się do klauzuli sumienia, Trybunał stwierdził, że państwo ma obowiązek zorganizowania systemu ochrony zdrowia w taki sposób, by skuteczne korzystanie przez lekarzy z wolności sumienia nie ograniczało prawa pacjentów do świadczeń, do których są uprawnieni zgodnie ze stosownym ustawodawstwem²²⁶. ETPC ochrania ofiary przemocy w charakterze uzupełniającym w stosunku do ochrony, wynikającej z przepisów państwa. Może zatem pociągnąć państwo do odpowiedzialności, jeżeli ofiara nie uzyskała pomocy od państwa, mimo że państwo wiedziało o tej przemocy i z mocy przepisów prawa krajowego zostało zobowiązane do działania. ETPC ocenił także, jak skuteczne są przepisy krajowe w obszarze przeciwdziałania przemocy i czy przepisy te nie są zbyt iluzoryczne²²⁷.

Ocena, jakiej dokonuje Trybunał ma na celu wywołać odpowiednie zmiany w zakresie funkcjonowania państwa – zarówno w obszarze legislacji, jak i w kontekście stosowania prawa. Można więc powiedzieć, że ETPC niejako stymuluje zmiany na szczeblach krajowych²²⁸.

²²⁶ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 30.10.2012 r. w sprawie P. i S. przeciwko Polsce, Skarga nr 57375/08.

²²⁷ L. Mazowiecka, *Jak skutecznie chronić ofiary przemocy w rodzinie*, Wolters Kluwer, Warszawa 2016, s. 89.

²²⁸ *Ibidem*, s. 90.

ROZDZIAŁ III

POLSKIE REGULACJE PRAWNE W KONTEKŚCIE PRAW Kobiet I PRZEMOCY W RODZINIE

Obecne polskie regulacje dotyczące prawnych aspektów przeciwdziałania przemocy w rodzinie nie odbiegają od standardów uregulowań międzynarodowych, w tym w szczególności europejskich, zapewniając osobom doświadczającym przemocy w rodzinie skuteczną ochronę prawną. Można zaobserwować dużą dynamikę zmian w tym zakresie. Jako postępu można tu podać chociażby wspomnianą *Konwencję Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej*, która została omówiona w poprzedniej części. Choć konwencja została ratyfikowana przez Polskę w 2015 roku, podkreślenia wymaga fakt, że część zawartych w niej uregulowań wprowadzono już uprzednio do polskiego systemu prawnego – chociażby w nowelizacji ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie z dnia 10 czerwca 2010 roku. Kolejnym wyrazem dostosowywania zapisów polskiego prawa do standardów światowych jest nowelizacja Kodeksu karnego i Kodeksie postępowania karnego w zakresie ścigania przestępstw na tle seksualnym z dnia 27 września 2013 roku. Według znowelizowanych przepisów dopuszczenie się gwałtu— zarówno na osobie małoletniej, jak i na dorosłym — podlega karze z urzędu, a nie jak wcześniej na wniosek pokrzywdzonego lub jego prawnego opiekuna²²⁹. W tym rozdziale skupiłam się na polskich regulacjach prawnych mających odniesienie do praw kobiet oraz przemocy w rodzinie ze względu na to, iż jak wynika ze sprawozdania policji z realizacji procedury „Niebieskie Karty” za rok 2019, to kobiety są głównie ofiarami przemocy w rodzinie²³⁰.

Dzięki istniejącym obecnie procedurom i budowanemu od ponad dwudziestu lat systemowi pomocy, osoby doświadczające przemocy mogą liczyć na wsparcie instytucji państwowych i wielu organizacji pozarządowych. Polski system pomocy ofiarom przemocy w rodzinie budowany jest przez wiele służb, między innymi oparcie społeczne, wymiar sprawiedliwości, ochronę zdrowia, system oświaty, resort spraw wewnętrznych i administracji, placówki pozarządowe i wiele innych. Procedura Niebieskiej Karty integruje

²²⁹ Ustawa z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2013 poz. 1247).

²³⁰ *Informacja dotycząca realizacji przez Policję procedury „Niebieskie Karty” w 2019 r.*, Warszawa 2019, s. 14, dostępne na stronie: www.statystyka.policja.pl/st/wybrane-tatystyki/przemoc-rodzinie/137709,Sprawozdania-z-realizacji-procedury-quotNiebieskie-Kartyquot (dostęp w dniu 11.04.2018 r.).

działania wszystkich tych służb wokół idei pomagania ofiarom przemocy. Ponadto, wiele osób korzysta z pomocy placówek specjalizujących się w udzielaniu profesjonalnej i adekwatnej do potrzeb pomocy ofiarom przemocy w rodzinie, aby była ona jak najbardziej skuteczna w kontaktach indywidualnych i grupowych szeroko wykorzystywane są metody wsparcia emocjonalnego, edukowanie osób doświadczających przemocy na temat mechanizmów rządzących tym zjawiskiem, a także rozwijanie praktycznych umiejętności niezbędnych do ochrony swoich praw. Pomoc prawna jest dla osób doświadczających przemocy niezwykle istotna, ofiary przemocy korzystają z pomocy prawnej, przygotowując się do rozpraw sądowych w sądzie cywilnym np. do spraw rozwodowych i separacyjnych, spraw dotyczących alimentów, sposobu sprawowania opieki nad dziećmi. Często są to osoby uzależnione finansowo od stosujących przemoc partnerów, co powoduje, że nie mają środków na korzystanie z płatnej pomocy prawnej, gdy tymczasem sprawca przemocy bardzo często ustanawia pełnomocnika z wyboru w celu osiągnięcia w sądzie własnych korzyści i udowodnienia swoich racji. Zdarza się coraz częściej, że przedstawiciele organizacji pozarządowych towarzyszą osobom doświadczającym przemocy podczas rozpraw sądowych – i to nie tylko w sprawach karnych, ale także rozwodowych czy opiekuńczych. Takie działania dodają osobom doświadczającym przemocy pewności siebie i budują poczucie bezpieczeństwa. Z badań zrealizowanych przez Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej w ramach Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2014-2020 w grupie klientów placówek wspierających wynika, że pomoc prawna, zaraz po wsparciu psychologicznym, to drugi ważny element oferty specjalistycznych placówek wspierających, niezwykle pomocny w procesie odzyskiwania poczucia sprawczości przez ofiary przemocy w rodzinie.

Tu warto podkreślić, że chociaż ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie z 2005 roku definiuje przemoc domową i wymaga utworzenia krajowego programu działań, nie zawiera ona sankcji karnych i nie istnieje obecnie prawo dotyczące przemocy w rodzinie. Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki opracowuje od 2018 roku projekt nowej ustawy – zgodnie z nią przemoc zostałaby przedefiniowana, wykluczając pierwszy przypadek nadużycia siły ze strony partnera/współmałżonka. Opublikowanie proponowanej poprawki 31 grudnia 2018 roku wzbudziło szereg protestów ze strony obywateli i obrońców praw człowieka, co poskutkowało stwierdzeniem ze strony premiera Morawieckiego, że tekst ten był opublikowany przedwcześnie i oczywiście już pierwsze doświadczenie przemocy czyni

osobę jej doświadczającą ofiarą²³¹. Sytuacja pomocy w obszarze przemocy domowej jest jednak niejasna – co ujawniła kontrola przeprowadzona przez NIK w 2016 roku. Przede wszystkim istnieje niedobór miejsc schronienia dla ofiar przemocy domowej. Raport Parlamentu Europejskiego z 2017 roku ujawnił, że w Polsce w tymże roku istniało zaledwie 35 finansowanych przez państwo specjalistycznych ośrodków pomocy dla ofiar przemocy domowej i tylko jedno schronisko (na 26 miejsc). Problemem jest również wykluczanie społeczne kobiet, doświadczających przemocy domowej – bardzo często trafiają one do schronisk dla bezdomnych, ośrodki położone są w odległych lokalizacjach, brakuje również pomocy medycznej i psychologicznej. Nie są to standardy zgodne z normami europejskimi, zgodnie z którymi w samej Warszawie powinno być gwarantowanych 177 miejsc na 10 000 mieszkańców²³². Analiza NIK wskazała, że realizacja indywidualnego planu pomocy spowodowała skuteczne rozwiązanie problemu tylko dla 2,6% osób doświadczających przemocy²³³. NIK podkreśla, że odpowiedzialność ponoszą tu władze lokalne, które nie dostrzegają wagi i znaczenia problemu przemocy domowej. Jeżeli władze lokalne nie mogą określić potrzeb, nie mogą też dobrać odpowiednich środków i działań na rzecz osób doświadczających przemocy oraz jej sprawców²³⁴.

3.1. Konstytucyjna ochrona osób doświadczających przemocy

Konstytucja jako akt prawny najwyższej rangi zawiera przepisy dotyczące równouprawnienia i ochrony praw człowieka i obywatela.

Jedną z najważniejszych jej norm jest zasada równości wszystkich ludzi (nie tylko obywateli) wobec prawa, co oznacza, że nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny (art. 32 Konstytucji). W doktrynie i orzecznictwie pojawiły się wątpliwości odnośnie do zgodności art. 75 § 1 k.k. z zasadą równości wyrażoną w art. 32 ust. 1 Konstytucji, opierające się na tezie o istotnym podobieństwie między kategoriami podmiotów objętych dyspozycją art. 75 § 1 k.k., przewidującym podstawy obligatoryjnego zarządzenia wykonania kary i art. 75 § 2 k.k., ustanawiającym podstawy fakultatywnego zarządzenia wykonania kary. Kwestionowano także przyjęcie przez ustawodawcę w art. 75 § 1 k.k. formalnego kryterium podobieństwa przestępstw jako przesłanki obligatoryjnego zarządzenia wykonania kary. Trybunał

²³¹ Human Right Watch, *Oddech władzy na plecach. Ataki na prawa kobiet w Polsce*, Warszawa 2019, s. 23.

²³² Ibidem, s. 25.

²³³ Najwyższa Izba Kontroli, *Informacja o wynikach kontroli. Pomoc osobom dotkniętym przemocą domową*, Warszawa 2016, s. 20.

²³⁴ Ibidem, s. 21.

Konstytucyjny uznał jednak, że art. 75 § 1 k.k. jest zgodny z zasadą równości wyrażoną w art. 32 ust. 1 Konstytucji²³⁵.

Konstytucja ustanawia także prawną ochronę wolności człowieka, polegającą na tym że każdy ma obowiązek szanować wolności i prawa innych, a także na zakazie zmuszania ludzi do czynienia tego, czego prawo im nie nakazuje. Ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być ustanawiane tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej albo wolności i praw innych osób. Ograniczenia te nie mogą naruszać istoty wolności i praw (art. 31 Konstytucji).

Zgodnie z Art. 40 Zasada ochrony życia Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, każdy człowiek ma zagwarantowaną prawną ochronę życia, co oznacza, że nikt nie może być poddany torturom ani okrutnemu, niehumanicznemu lub poniżającemu traktowaniu i karaniu, a stosowanie kar cielesnych jest zabronione²³⁶. Rodzice mają prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem, jednak wychowanie to powinno uwzględniać stopień dojrzałości dziecka, a także wolność jego sumienia i wyznania oraz jego przekonania (art. 48 ust. 1). Jednocześnie Konstytucja zapewnia ochronę praw dziecka. Każdy ma prawo żądać od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją. Dziecko pozbawione opieki rodzicielskiej ma prawo do opieki i pomocy władz publicznych. W toku ustalania praw dziecka organy władzy publicznej oraz osoby odpowiedzialne za dziecko są obowiązane do wysłuchania i w miarę możliwości uwzględnienia zdania dziecka (art. 72 ust. 1-3).

W jednym z wyroków Trybunał Konstytucyjny zwrócił uwagę, że wprawdzie art. 48 ust. 1 zd. 2 i art. 72 ust. 3 Konstytucji oraz art. 12 ust. 1 konwencji o prawach dziecka nakazują zapoznać się z opinią dziecka w jego własnych sprawach oraz uszanować zajęte przez nie stanowisko w miarę możliwości i z uwzględnieniem stopnia jego dojrzałości, nie wymagają jednak, aby ze zdaniem tym wiązać jakiegokolwiek bezpośrednie skutki prawne, a także nie przewidują sankcji za naruszenie ustanowionego w nich obowiązku ani też konieczności odwołania się do osoby trzeciej, gdy podmiot powołany do decydowania o sytuacji małoletniego nie zgadza się z jego zdaniem. W przytoczonej sprawie zaskarżone zostały przepisy odnoszące się do praw małoletniego pacjenta powyżej lat 16, które nadają

²³⁵ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 05.04.2011 r. P 6/2010, Krakowskie Zeszyty Sądowe 2011 nr 4, poz. 3.

²³⁶ Art. 40 Konstytucji. Kwestii kar cielesnych wobec dzieci poświęcony został oddzielny rozdział niniejszej pracy.

jego zgodzie na leczenie doniosłość prawną i wiąże z nią konkretne skutki. Trybunał uznał, że uregulowania będące przedmiotem rozstrzygnięcia wykraczają ponad standard obligujący lekarzy do wysłuchania i rozważenia zdania dziecka przed podjęciem decyzji dotyczących jego osoby. Dokonanie właściwej oceny tego, co jest zgodne z dobrem małoletniego, wymaga znajomości potrzeb, sytuacji i wrażliwości konkretnego dziecka. W opinii Trybunału najlepiej są do tego predystynowane osoby bliskie²³⁷.

3.2. Ochrona osób doświadczających przemocy w rodzinie w przepisach kodeksowych

Zagadnienia związane z udzielaniem pomocy osobom doświadczającym przemocy w rodzinie zostały wprowadzone przede wszystkim w Kodeksie karnym, w którym spenalizowane zostało przestępstwo znęcania się nad rodziną oraz inne przestępstwa współistniejące, a także w Kodeksie postępowania cywilnego oraz Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym. W kolejnym rozdziale omówię przepisy Kodeksu karnego, w szczególności art. 207 penalizujący przestępstwo znęcania się nad rodziną, a także inne przestępstwa współistniejące w przypadkach przemocy w rodzinie. W następnej kolejności omówię Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Kodeks postępowania cywilnego, a także pozostałe szczególne akty prawne zostaną opisane w rozdziale poświęconym przepisom szczególnym.

3.2.1. Kodeks karny – przestępstwo znęcania się nad rodziną i inne przestępstwa współistniejące

Zgodnie z art. 207 § 1 k.k. kto znęca się fizycznie lub psychicznie nad osobą najbliższą lub nad inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy albo nad małoletnim lub osobą nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. Jeżeli czyn określony powyżej połączony jest ze stosowaniem szczególnego okrucieństwa, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10. Jeżeli następstwem czynu określonego w poprzednich paragrafach jest targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 12 (art. 207 k.k.).

Podkreślenia wymaga fakt, że przestępstwo znęcania się podlega ściganiu z urzędu, jednak ze względu na jego szczególny charakter wyrażający się m.in. w fakcie, że sprawca i ofiara pozostają w stałym kontakcie ze sobą, ochrona ofiary również powinna być

²³⁷ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11.10.2011 r., K 16/10.

zapewniona z urzędu. Szczególny charakter tego przestępstwa został dostrzeżony przez państwa na całym świecie, które wprowadziły różnego rodzaju rozwiązania, w tym rozwiązania prawne, w celu zapewnienia bezpieczeństwa osobie pokrzywdzonej.

Poza wieloczynnościowym przestępstwem znęcania się przemoc w rodzinie może również przyjmować m.in. postać naruszenia nietykalności cielesnej (art. 217 k.k.), naruszenia czynności narządu ciała lub rozstroju zdrowia (art. 157 k.k.) bądź groźby bezprawnej (art. 190 k.k.) oraz przestępstwa zgwałcenia (art. 197 k.k.)²³⁸, a także inne zachowania spenalizowane w Kodeksie karnym.

Przedmiotem ochrony opisanym w art. 207 k.k. jest rodzina, jej prawidłowe funkcjonowanie oraz opieka nad jej członkami. Autorzy komentarzy wskazują też, że przepis chroni zdrowie oraz bezpieczeństwo osobiste osób wymienionych w dyspozycji art. 207 § 1 k.k.²³⁹. Krąg tych osób jest szeroki, gdyż obejmuje nie tylko najbliższych, ale także osoby nienależące do rodziny sprawcy (osoby pozostające wobec sprawcy w stałym lub przemijającym stosunku zależności, małoletni oraz osoby nieporadne ze względu na swój stan psychiczny lub fizyczny).

Pojęcie osoby najbliższej zdefiniowane jest w art. 115 § 11 k.k. Odnosi się ono do współmałżonka, wstępnych, zstępnych, rodzeństwa i powinowatych, a także do osób pozostających w faktycznym wspólnym pożyciu. Za osobę nieporadną uważa się tego, kto z uwagi na swój stan nie może samodzielnie decydować o swoim losie czy zmieniać miejsca zamieszkania. Przyczynami tego stanu może być zarówno podeszły wiek, jak i kalectwo, choroba umysłowa czy upośledzenie umysłowe. Zgodnie z art. 10 k.c. małoletni to osoba, która nie ukończyła 18. roku życia. Osoba pozostająca w stosunku zależności to ten, czyje położenie i los są zależne od sprawcy. Istnienie stosunku zależności może wynikać z przyczyn natury faktycznej, prawnej bądź z umowy²⁴⁰.

O pojęciu stosunku zależności wielokrotnie wypowiedział się Sąd Najwyższy, jeszcze w odniesieniu do uprzednio obowiązującego Kodeksu karnego z 1969 roku. Sąd Najwyższy podkreślił, że przepis art. 184 § 1 k.k. z 1969 roku ma zastosowanie nie tylko wówczas gdy zachodzi stosunek prawny zależności, wynikający z samego prawa lub umowy, ale także wtedy gdy określone okoliczności faktyczne stworzyły taką sytuację, w której widoczne są

²³⁸ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (druk sejmowy nr 3639), według: www.orka.sejm.gov.pl/proc4.nsf/opisy/3639.htm (dostęp w dniu: 08.04.2018 r.).

²³⁹ K. Buchała (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do art. 117-277 Kodeksu karnego*, Kraków 1999, s. 611; Z. Siwik, *Komentarz do art. 207 k.k. (w:) Kodeks karny. Komentarz* (red.), Warszawa 2010, s. 1148; *Kodeks karny. Komentarz* (red.), Warszawa 2011, s. 907.

²⁴⁰ Z. Siwik, op. cit., s. 1148.

cechy zależności osoby pokrzywdzonej od sprawcy²⁴¹. Stosunek zależności stanowiący znamię przestępstwa z art. 207 § 1 k.k. to stan, w którym sytuacja jednej osoby (materialna, zdrowotna lub choćby tylko psychiczna) uzależniona jest od sprawcy. Stosunek zależności zachodzi wtedy, gdy pokrzywdzony nie jest zdolny, z własnej woli, przeciwstawić się znęcaniu i znosi je z obawy przed pogorszeniem swoich dotychczasowych warunków. Może to wynikać także z sytuacji faktycznej stwarzającej dla sprawcy sposobność znęcania się, przy wykorzystaniu przewagi sprawcy nad słabszym pokrzywdzonym²⁴².

Strona przedmiotowa przestępstwa określonego w art. 207 k.k. polega na znęcaniu się. Za słuszny należy uznać pogląd, że katalog zachowań wypełniających znamię czasownikowe „znęca się fizycznie lub psychicznie” jest otwarty i że nie jest możliwe stworzenie zamkniętej listy tego typu zachowań²⁴³. W literaturze przedmiotu podkreśla się, że ustawodawca bardzo szeroko określił przedmiot ochrony w odniesieniu do omawianego przepisu, gdyż bierze pod uwagę zarówno członków rodziny sprawcy, jak również inne osoby, które nie są członkami rodziny dla sprawcy, ani osobami mu najbliższymi w rozumieniu Kodeksu karnego. Takie rozwiązanie jest uzasadnione względami praktycznymi, choć wykracza poza systematykę rodzajową rozdziału XXVI k.k.²⁴⁴. Sąd Najwyższy wielokrotnie precyzował w swoich orzeczeniach sposób rozumienia tego pojęcia. Istota przestępstwa znęcania się nad rodziną polega na innym jakościowo zachowaniu się sprawcy względem pokrzywdzonego, odmiennym od przypadków znieważania, naruszenia nietykalności cielesnej itp., gdyż zakłada zaistnienie przewagi po stronie sprawcy nad ofiarą w zakresie określonego zachowania polegającego na wyrządzaniu rażących dolegliwości psychicznych lub też fizycznych, którym ona nie może się przeciwstawić lub może to uczynić w niewielkim stopniu²⁴⁵. Podkreślenia wymaga fakt, że aby można było mówić o znęcaniu się, niezbędne jest właśnie istnienie przewagi sprawcy nad ofiarą. Nie jest ona jednak rozumiana jako przewaga fizyczna – możemy także mówić o przewadze psychicznej, ekonomicznej, społecznej itp. Znęcanie się jest niezależne od tego, czy pokrzywdzony, nad którym sprawca się znęca, sprzeciwia mu się i próbuje się bronić, czy też nie. Stosowane przez taką osobę środki obronne należy uznać za usprawiedliwione, ponieważ są podejmowane w obronie przed bezpośrednim, bezprawnym zamachem na jej dobro. Nie można więc uznać, że obrona

²⁴¹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 08.05.1972 r., III KR 53/72, OSNPG 1972/9-10 poz. 153, s. 19.

²⁴² Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 13.11.2008 r., II AKa 303/2008, Orzecznictwo Sądu Apelacyjnego w Katowicach i Sądów Okręgowych 2009/1, poz. 7, s. 7.

²⁴³ D.J. Sosnowska, *Przestępstwo znęcania się*, „Państwo i Prawo” 2008, z. 3, s. 63.

²⁴⁴ A. Marek, *Komentarz do kodeksu karnego. Część szczególna*, Warszawa 2000, s. 163-164.

²⁴⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13.09.2005 r., WA 2005, nr 24, OSNK 2005, poz. 1655.

osoby, nad którą sprawca się znęca, odbiera jego działaniu cechy przestępstwa²⁴⁶. Sąd Najwyższy podkreślił także, że kryterium przedmiotowo-podmiotowe zachowania się oskarżonego, wyczerpujące znamiona czynu określonego w art. 207 § 1 k.k., nie może ograniczać się do systematyczności lub zwartego czasowo i miejscowo zdarzenia, jeśli nie towarzyszy temu intensywność, dotkliwość i poniżanie w eskalacji ponad miarę oraz cel przewidziany w pojedynczych czynnościach naruszających różne dobra chronione prawem²⁴⁷. O uznaniu za „znęcanie się” zachowania sprawiającego cierpienie psychiczne ofiary powinno decydować nie subiektywne odczucie pokrzywdzonego²⁴⁸, a „hipotetyczne odczucie wzorcowego obywatela, tzn. człowieka o właściwym stopniu socjalizacji i wrażliwości na krzywdę drugiej osoby. O występowaniu znęcania się rozstrzygają społecznie akceptowane wartości wyrażające się w normach etycznych i kulturowych”²⁴⁹. W znamionach tego przestępstwa nie mieszczą się ujemne następstwa obciążające stan zdrowia pokrzywdzonego. Wywołanie skutku wykraczającego poza zakres znamienia znęcania się oraz wyczerpywanie znamion innego przestępstwa uzasadnia przyjęcie kumulatywnej kwalifikacji czynu²⁵⁰.

Jedną z głównych trudności w sprawach związanych z rozpoznaniem przemocy w rodzinie jest konflikt między partnerami. W sytuacji gdy wzajemne oskarżenia dwóch stron na skutek rozkładu pożycia małżeńskiego polegają na wzajemnym naruszeniu nietykalności cielesnej i wzajemnym znieważaniu oraz na podejmowaniu czynności, które można określić jako złośliwe dokuczanie, nie ma przesłanek do przyjęcia, iż tylko jedna ze stron działała z zamiarem znęcania się. Pojęcie „znęcanie się” na gruncie art. 207 k.k. zawiera w sobie istnienie przewagi sprawcy nad osobą pokrzywdzoną, której nie może się ona przeciwstawić lub może to uczynić w niewielkim stopniu. Nie jest zatem możliwe wzajemne znęcanie się małżonków w tym samym czasie²⁵¹. Sąd Apelacyjny w Krakowie uznał, że jeżeli konflikt małżonków (wzajemne znieważanie czy nawet używanie pod adresem żony gróźb, szarpanie za odzież, uniemożliwianie jej skorzystania z samochodu i pomieszczenia mieszkalnego) był uzależniony od określonej sytuacji konfliktogennej, nie prowadził do eskalacji w zadawaniu cierpień fizycznych i psychicznych żonie przez małżonka, ani nie wskazywał na znaczną przewagę oskarżonego nad żoną, to nie stanowił sytuacji wyczerpującej okoliczności czynu z

²⁴⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17.08.1970 r., IV KR 146/70, OSPiKA 1971, nr 2, poz. 41.

²⁴⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9.01.2001 r., WA /2000, nr 43.

²⁴⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11.02.2003 r., IV KKN 312/99, ProkiPr 2003 nr 9 poz. 3.

²⁴⁹ K. Buchała (red.), op. cit., s. 611-612.

²⁵⁰ M. Szwarczyk, A. Michalska-Warias, J. Piórkowska-Flieger, T. Bojarski (red.), op. cit., s. 784.

²⁵¹ Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 12.12.2006 r., IV KK 397/2006, OSNK 2006, poz. 2413.

art. 207 § 1 k.k.²⁵². Natomiast zachowanie małżonków może wyczerpywać jednostkowo znamiona przestępstw znieważania bądź naruszania nietykalności fizycznej²⁵³.

Jednym z podstawowych problemów w trakcie postępowania karnego jest odmawianie składania zeznań przez ofiary, mimo początkowego złożenia zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa i wyrażenia chęci ścigania sprawcy. Zazwyczaj prowadzi to do umorzenia postępowania. Jak podkreślił Sąd Najwyższy, w pojęciu znęcania się zawarte jest odczuwanie przez sprawcę, że jego zachowania są dla ofiary dolegliwe i poniżają ją przed sprawcą. Gdy taki stan pokrzywdzonego bądź jego odczucia nie zostaną przez pokrzywdzonego wyrażone w postępowaniu, a brak jest możliwości ustalenia tego inaczej, nie da się dokonać owego ustalenia, zatem i nie da się przypisać znęcania²⁵⁴.

Za jedną z form znęcania psychicznego nad członkami rodziny orzecznictwo uznaje także uśmiercenie zwierząt należących do członków rodziny sprawcy. Sąd Apelacyjny w Katowicach, rozstrzygając sprawę oskarżonego, który strzelając z wiatrówki uśmiercił należące do jego dzieci, świnkę morską i kanarka, uznał, iż oskarżony świadomie i umyślnie zabił te zwierzęta. Ponadto jego działanie było podyktowane chęcią sprawienia przykrości członkom rodziny, podporządkowania ich swojej woli, wyrazem zademonstrowania siły i poczucia bezkarności. Jak wyjaśnił sąd, „Zastosowana w tym przypadku przemoc skierowana została do otoczenia osób pokrzywdzonych, czyli zwierząt, i miała na celu oddziaływanie na ich świadomość oraz wolę”²⁵⁵.

Przestępstwo znęcania się nad rodziną można popełnić zarówno przez działanie (np. bicie, lżenie), jak i zaniechanie (np. dręczenie głodem). Ma ono charakter formalny, w jego znamionach nie mieszczą się ujemne następstwa wywołane w stanie zdrowia pokrzywdzonych. Wywołanie skutku, który będzie wykraczał poza zakres znamienia „znęcania się” i wyczerpywał znamiona innego przestępstwa, będzie uzasadniało przyjęcie kumulatywnej kwalifikacji czynu. Przestępstwo określone w art. 207 § 1 k.k. można popełnić zarówno w zamiarze bezpośrednim, jak i ewentualnym²⁵⁶. W wyroku z 23 lutego 1995 roku, na gruncie uprzednio obowiązującego Kodeksu karnego z 1960 roku, Sąd Najwyższy wyraził inny pogląd, stwierdzając, że: *Przestępstwa z art. 184 § 1 można dopuścić się tylko z zamiarem bezpośrednim. Znęcanie się bowiem ze swej istoty polega na tym, że sprawca chce zadać pokrzywdzonemu cierpienia fizyczne lub moralne. Dlatego też godzenie się sprawcy na taki charakter zachowania się nie jest wystarczające do przypisania popełnienia występku z*

²⁵² Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 25.03.1998 r., II AKa 40/98, KZS 1998/4-5, poz. 53.

²⁵³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16.11.1999 r. WA 16/99.

²⁵⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13.09.2005 r., WA 24/2005, OSNK 2005, poz. 1655.

²⁵⁵ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 22.06.2006 r., II AKa 199/06, KZS 2006, nr 11, poz. 59.

²⁵⁶ *Kodeks karny...*, op. cit., s. 784.

art. 184 § 1 (obecnie art. 207 k.k.)²⁵⁷. Podobne stanowisko zajął Sąd Najwyższy w wyroku z 21 października 1999 roku, stwierdzając, że przestępstwo określone w art. 184 § 1 k.k. z 1969 roku, obecnie art. 207 § 1 k.k., może być popełnione umyślnie i to wyłącznie z zamiarem bezpośrednim, o czym przesądza znamię intencjonalne <<znęca się>>, charakteryzujące szczególne nastawienie sprawcy²⁵⁸. Art. 207 § 2 k.k. penalizuje łagodniejszą odmianę kwalifikowanego typu znęcania się ze względu na znamię szczególnego okrucieństwa. Szczególne okrucieństwo jest kategorią ocenną. W zachowaniu sprawcy znamię to związane jest w szczególności z rodzajem oraz sposobem działania (szczególne natężenie dolegliwości zadawanych konkretnej ofierze). Polega przede wszystkim na wyjątkowo drastycznym (brutalnym, bezlitosnym i nieludzkim) sposobie zadawania cierpień fizycznych i psychicznych osobie pokrzywdzonej. Istotna jest również konkretna relacja sprawcy czynu zabronionego do osoby pokrzywdzonej, np. bicie i zniewagi rodzica, cierpienia zadawane małemu dziecku. Szczególne okrucieństwo należy interpretować zgodnie z wykładnią przestępstwa zgwałcenia zbiorowego (art. 197 § 3 k.k.), gdyż w przypadku przestępstwa znęcania się nie jest możliwe ściśle wyznaczenie granicy, której przekroczenie będzie świadczyć o szczególnym okrucieństwie.

Art. 207 § 3 k.k. penalizuje zaś surowszą odmianę kwalifikowanego typu znęcania się. Znamieniem ustawowym, decydującym o surowszej odpowiedzialności, jest następstwo polegające na targnięciu się pokrzywdzonego na własne życie. Jest to przestępstwo skutkowe, dokonane w momencie aktu samobójczego. Jednocześnie nie chodzi tu o skuteczne targnięcie się na życie (udane samobójstwo). Dla odpowiedzialności karnej sprawcy nie ma istotnego znaczenia, czy faktycznie doprowadził on do śmierci ofiary, wystarczy, iż doszło tylko do usiłowania zamachu samobójczego. Sprawca ponosi odpowiedzialność z tego przepisu, nawet jeśli nie przewidywał, że osoba pokrzywdzona umyślnym znęcaniem podejmie zamach samobójczy, ale gdy co najmniej mógł i powinien to przewidzieć (wystarczy nieumyślność). Dla tej oceny istotne może być między innymi widoczne cierpienie osoby pokrzywdzonej i jej stan psychiczny, a także intensywność znęcania się²⁵⁹. Przy ocenie kwestii możliwości i powinności przewidywania przez skazanego następstw swojego czynu, należy mieć na uwadze, iż o tej ocenie będą decydować takie okoliczności, jak: właściwości osobiste skazanego, środowisko, w jakim dokonał przestępstwa, częstotliwość i intensywność znęcania

²⁵⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23.02.1995 r., II KRN 6/95, ProkiPr 1995, nr 6, poz. 5.

²⁵⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 21.10.1999 r., V KKN 580/97, ProkiPr 2000, nr 2, poz. 7.

²⁵⁹ Kodeks karny..., op. cit., s. 784.

się nad ofiarą, jej reakcja na to zachowanie, a także stan psychiczny, w jakim się wówczas znajdowała osoba krzywdzona²⁶⁰.

Psychiczne znęcanie się może być rozumiane jako dokonywanie czynności polegających zwykle na: groźbie karalnej (art. 190 k.k.), zmuszaniu do określonego zachowania (art. 191 k.k.), zniewadze (art. 216 k.k.), niszczeniu lub uszkodzeniu mienia (art. 288 k.k.). W takim przypadku zachodzi pomijalny zbieg przepisów karnych²⁶¹. Takie stanowisko prezentuje Sąd Najwyższy, podkreślając, że jeżeli poszczególne fragmenty działania polegającego na znęcaniu się wyczerpują znamiona przestępstw zagrożonych karą łagodniejszą od przewidzianych za przestępstwo znęcania się albo nawet taką samą karą jak przewidziana w tym przepisie – skazanie następuje za przestępstwo znęcania się. Nie stosuje się przy tym instytucji kumulatywnego zbiegu przepisów, ponieważ zachodzi tu jedynie pozorny zbieg tych przepisów²⁶².

Przestępstwo znęcania się nad rodziną jest przestępstwem bezskutkowym (formalnym), dokonany z chwilą znęcania się – niezależnie od skutku, jaki znęcanie się spowodowało. Wystarczy, żeby poszczególne akty lub działanie jednorazowe osiągnęły stopień odpowiadający pojęciu znęcania się²⁶³.

Za przestępstwa współistniejące z przestępstwem przemocy rodzinie należy uznać w szczególności: ciężki uszczerbek na zdrowiu (art. 156 k.k.); inne uszkodzenie ciała (art. 157 k.k.); narażenie na niebezpieczeństwo (art. 160 k.k.); nieudzielanie pomocy (art. 162 k.k.); pozbawienie wolności (art. 189 k.k.); groźba karalna (art. 190 k.k.); stalking (art. 190a k.k.); zmuszenie (art. 191 k.k.); przestępstwo zgwałcenia (art. 197 k.k.); obcowanie płciowe z małoletnim (art. 200 k.k.); kazirodztwo (art. 201 k.k.); zmuszanie do prostytucji (art. 203 k.k.); rozpijanie małoletniego (art. 208 k.k.); uchylanie się od obowiązku alimentacyjnego (art. 209 k.k.); zniewaga (art. 216 k.k.); naruszenie nietykalności (art. 217 k.k.).

Z punktu widzenia ewaluacji przepisów prawnych dotyczących znęcania się nad rodziną, istotna jest Ustawa z dnia 10 czerwca 2010 roku o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw²⁶⁴, która weszła w życie z dniem 1 sierpnia 2010 roku i w bardzo istotny sposób znowelizowała art. 157 § 4 i 5 k.k. Zgodnie z jego nowym brzmieniem, ściganie przestępstwa naruszenia czynności narządu ciała lub spowodowania rozstroju zdrowia trwającego nie dłużej niż 7 dni odbywa się z oskarżenia

²⁶⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 03.06.2004 r., V KK 13/2004, OSNSK 2004, poz. 1067.

²⁶¹ Z. Siwik, Komentarz do art. 207 k.k., op. cit. s. 1148.

²⁶² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25.03.1975 r., IV KR 16/75, niepubl.

²⁶³ Z. Siwik, op. cit., s. 1148.

²⁶⁴ Ustawa z dnia 10.06.2010 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2010 r. Nr 125, poz. 842).

prywatnego, chyba że pokrzywdzonym jest osoba najbliższa zamieszkująca wspólnie ze sprawcą. Jeżeli pokrzywdzonym jest osoba najbliższa, ściganie przestępstwa naruszenia czynności narządu ciała lub spowodowania rozstroju zdrowia trwającego nie dłużej niż 7 dni, popełnionego nieumyślnie, następuje na jej wniosek (art. 157 k.k.). Jest to niezwykle istotna zmiana, gdyż praktyka postępowań przygotowawczych pokazała, że w przypadku gdy ofiary przemocy w rodzinie dysponowały obdukcją, w której było określone, że doszło do naruszenia czynności narządu ciała trwającego nie dłużej niż 7 dni, to zazwyczaj sytuacja taka nie była traktowana jako przemoc w rodzinie, ale samoistne przestępstwo – i w takim przypadku postępowanie umarzano, wskazując na konieczność wystąpienia na drogę postępowania prywatnoskargowego.

W dniu 6 czerwca 2011 roku wszedł w życie art. 190a k.k., penalizujący tzw. stalking. Za to przestępstwo odpowiada ten, kto przez uporczywe nękanie innej osoby lub osoby jej najbliższej wzbudza u niej uzasadnione okolicznościami poczucie zagrożenia lub istotnie narusza jej prywatność (art. 190a § 1 k.k.), a także ten, kto podszywając się pod inną osobę, wykorzystuje jej wizerunek lub inne jej dane osobowe w celu wyrządzenia jej szkody majątkowej lub osobistej (art. 190a § 2 k.k.). W obu przypadkach ściganie przestępstwa następuje na wniosek pokrzywdzonego, a sprawca podlega karze pozbawienia wolności do lat 3 (art. 190a § 3 k.k.). Jeżeli następstwem jednego z określonych powyżej czynów jest targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10 (art. 190a § 4 k.k.). Jednocześnie została wprowadzona nowelizacja art. 41a k.k., wprowadzając możliwość orzeczenia środka karnego w postaci obowiązku powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, zakazu kontaktowania się z określonymi osobami, zakazu zbliżania się do określonych osób, zakazu opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu lub nakazu opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym w razie skazania za inne przestępstwo przeciwko wolności, czyli np. stalking. Przed wejściem w życie nowelizacji ustawy przepisy dotyczące czynów, które mogły być zakwalifikowane jako stalking, były rozproszone i nie oddawały w sposób kompletny istoty tego przestępstwa, a co za tym idzie – nie zapewniały należytej ochrony pokrzywdzonym. Uporczywe nękanie może mieć miejsce w przypadku kontynuacji przemocy po rozwodzie, gdy dla zaistnienia przestępstwa znęcania nie ma już możliwości uznania ofiary za osobę najbliższą²⁶⁵. W Polsce zjawisko stalkingu przez ostatnie lata

²⁶⁵ Badania nad stalkingiem przeprowadzone we Włoszech na próbie reprezentatywnej 9600 osób (kobiety i mężczyźni w wieku od 18 do 70 lat) wykazały, że w około 55% przypadków napastnikiem jest partner lub były partner. Zob. M. Lattanzi, J. Skarżyńska-Sernaglia, *Od wielbiciela do zabójcy*, „Niebieska Linia” 2009, nr 5, s. 23-25.

znacząco się rozwinęło. W 2011 roku liczba osób prawomocnie skazanych za stalking wynosiła 38, przy czym w 2018 roku wzrosła do 1307 osób²⁶⁶.

Zjawisko stalkingu (uporczywego nękania) jest ściśle związane z sytuacją przemocy w rodzinie, szczególnie po ustaniu bezpośredniego kontaktu sprawcy przemocy z osobą jej doświadczającą. Zazwyczaj, gdy zaczyna on tracić kontrolę nad życiem i postępowaniem dotychczas zależnej od niego osoby. W takiej sytuacji sprawcy przemocy w dalszym ciągu starają się „być obecni” w życiu ofiary, co prowadzi do niechcianej ingerencji w formie śledzenia, wysyłania wiadomości SMS, e-mail lub listów, częstych kontaktów telefonicznych (również głucho telefony, także w nocy), nachodzenia w miejscu pracy, prób kontroli, nawiązywania kontaktu przez inne znajome osoby lub z rodziny poszkodowanej, a także rozpowszechniania plotek i oszczerstw. To również szantażowanie i grożenie, wykorzystywanie czyjegoś wizerunku bez jego zgody, robienie niechcianych zdjęć lub nagrywanie filmów z udziałem osoby poszkodowanej, przesyłanie niechcianych prezentów, przebywanie w okolicy domu, pracy ofiary, składanie w imieniu ofiary różnego rodzaju zamówień na towary lub usługi, włamanie się do domu lub samochodu ofiary, wykradanie rzeczy należących do ofiary. W skrajnych przypadkach również dochodzi do napaści i pobicia ofiary lub członków rodziny i przyjaciół osoby poszkodowanej. Tego typu podążanie za ofiarą jest szczególnie uciążliwe i trudne do zaakceptowania, szczególnie jeśli wcześniej dochodziło do sytuacji przemocy w rodzinie, zatem w mojej ocenie słusznie traktuje się takie zachowania jako dalszy etap sytuacji przemocowej.

3.2.2. Kodeks rodzinny i opiekuńczy

Ustawa z dnia 25.02.1964 roku – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (t.j. Dz.U. 2020 poz. 1359) reguluje w szczególności kwestie związane z funkcjonowaniem małżeństwa na gruncie prawa rodzinnego, a także z relacjami rodzice – dzieci. Sytuacja przemocy w rodzinie zawsze ma swój wpływ na funkcjonowanie poszczególnych członków rodziny i łamie ich prawa, co wiąże się z nierespektowaniem przepisów prawa rodzinnego. Sprawcy przemocy zazwyczaj nadużywają swojej władzy rodzicielskiej, ale również niewłaściwie zarządzają wspólnym majątkiem małżeńskim z pokrzywdzeniem osoby doświadczającej przemocy. Zdarza się, że kwestie ekonomiczne stają się jednym z aspektów przemocy – np. sprawca nie pozwala na podjęcie pracy zawodowej, ale jednocześnie nie widzi konieczności przekazywania środków

²⁶⁶ Prawomocnie skazani dorośli z oskarżenia publicznego na podstawie art.190a par. 1-3 Kodeksu karnego w latach 2011-2018- czyn główny, dane według: www.isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie, (dostęp w dniu 20.04.2019 r.)

na utrzymanie rodziny lub przekazanie takich środków jest uzależniane od zgodnego z wolą sprawcy zachowywania się ofiary (co oznacza całkowite podporządkowanie). Tym samym odniesienie się w niniejszej pracy do działu prawa rodzinnego w niezbędnym zakresie jest, w moim odczuciu, niezwykle istotne.

3.2.2.1. Relacje między małżonkami – wina za rozpad pożycia małżeńskiego a znęcanie się nad rodziną

Zgodnie z Kodeksem rodzinnym i opiekuńczym małżonkowie są zobowiązani do wspólnego pożycia, do wzajemnej pomocy i wierności oraz do współdziałania dla dobra rodziny, którą przez swój związek założyli (art. 23 k.r.o.). O istotnych sprawach rodziny rozstrzygają wspólnie, natomiast w braku porozumienia każdy z nich może zwrócić się o rozstrzygnięcie do sądu (art. 24 k.r.o.).

Każdy z małżonków może żądać, żeby sąd rozwiązał małżeństwo przez rozwód, jeżeli nastąpił między nimi zupełny i trwały rozkład pożycia (art. 56 § 1 k.r.o.). W orzecznictwie przyjmuje się, że rozkład pożycia jest trwały, jeżeli ustały wszystkie więzi łączące małżonków, natomiast zupełny – jeżeli więzi te ustały na tyle dawno, że wedle zasad doświadczenia życiowego powrót małżonków do wspólnego pożycia nie nastąpi²⁶⁷.

Sąd orzeka także, czy i który z małżonków ponosi winę za rozkład pożycia (art. 57 § 1 k.r.o.). Należy pamiętać, iż tylko na zgodne żądanie małżonków sąd zaniecha orzekania o winie. Nie każde naruszenie obowiązków małżeńskich stanowić będzie o winie danego małżonka, lecz tylko takie, które miało wpływ na spowodowanie (bądź utrwalenie) rozkładu pożycia małżeńskiego²⁶⁸. Dla ustalenia, który z małżonków ponosi winę za rozkład pożycia małżeńskiego, istotne są zachowania małżonków, które miały miejsce przed jego powstaniem i utrwaleniem, ponieważ tylko one, (stosownie do art. 361 § 1 k.c.), mogą być uznane za przyczynę rozkładu i ocenione jako zawinione spowodowanie rozkładu pożycia. Jednakże zachowania małżonków w okresie, gdy rozkład ich pożycia małżeńskiego był już zupełny i trwały, nie są bez znaczenia dla oceny przesłanek rozwodowych określonych w art. 56 k.r.o., ponieważ na małżonkach spoczywa obowiązek wzajemnej lojalności i przyzwoitego zachowania wobec siebie przez cały czas trwania małżeństwa. Jeżeli ich niewłaściwe zachowanie miało miejsce już po powstaniu i utrwaleniu rozkładu pożycia i nie może być uznane za jego przyczynę, oceniać je należy z punktu widzenia przesłanki zasad współżycia społecznego, jaką przewiduje art. 56 § 2 i 3 k.r.o. dla oceny zgodności orzeczenia rozwodu z

²⁶⁷ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 12.03.2010 r., I ACa 51/10, LEX nr 1120376.

²⁶⁸ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 12.03.2010 r., I ACa 35/10, LEX nr 2657130.

tymi zasadami oraz oceny zgodności z nimi odmowy zgody na rozwód małżonka, któremu nie można przypisać winy²⁶⁹. Przykładowo jeżeli mąż dopuszcza się wobec żony rękoczynów i używa gróźb karalnych, to jej wyprowadzenie się z domu nie może być uznane za przyczynę rozkładu pożycia²⁷⁰.

Przenosząc się na grunt relacji między winą za rozkład pożycia małżeńskiego, a znęcaniem się przez jednego z małżonków nad drugim, warto zwrócić uwagę, że ustalenia prawomocnego wyroku wydanego w postępowaniu karnym prawomocnego wyroku, skazującego co do popełnienia przestępstwa, wiążą sąd w postępowaniu cywilnym (art. 11 zd. 1 k.p.c.). Istota związania sądu cywilnego skazującym wyrokiem karnym wyraża się w tym, że w skład podstawy faktycznej rozstrzygnięcia sądu cywilnego wchodzi czyn opisany w sentencji karnego wyroku skazującego, a sąd ten pozbawiony jest możliwości dokonywania ustaleń w tym zakresie. W szczególności ustaleń odmiennych niż przeniesione na podstawie tego wyroku z procesu karnego²⁷¹. Związanie sądu cywilnego prawomocnym wyrokiem skazującym nie rozciąga się na inne niż wskazane w art. 11 k.p.c. okoliczności, co oznacza, że w sprawie o rozwód sąd ma obowiązek samodzielnie badać i ocenić, czy popełnienie przestępstwa na szkodę współmałżonka miało wpływ na rozkład pożycia małżeńskiego, a w konsekwencji, czy uzasadnia obciążenie winą tego małżonka za rozkład pożycia²⁷². Trudno jednak zaprzeczyć, że stosowanie przemocy wobec współmałżonka (szczególnie jeśli zachowania te wypełniają znamiona przestępstwa znęcania się nad osobą bliską) zazwyczaj będzie miało istotny wpływ na rozpad więzi małżeńskich. Doświadczenie pokazuje, że nawet jeśli osoba doświadczająca przemocy mówi o „silnych więziach”, ma najczęściej na myśli względy ekonomiczno – socjalne, a nie emocjonalne czy uczuciowe. Nie ulega wątpliwości, że pomiędzy ofiarą przemocy a sprawcą istnieje szczególnego rodzaju silna więź – lecz jest to związek oparty na patologicznej, toksycznej relacji, która nie jest pozytywna, a jedynie wyniszczająca psychicznie i emocjonalnie.

Co istotne z punktu widzenia sytuacji osób doświadczających przemocy w rodzinie – jeżeli małżonkowie zajmują wspólne mieszkanie, sąd w wyroku rozwodowym orzeka także o sposobie korzystania z tego mieszkania przez czas wspólnego w nim zamieszkiwania rozwiedzionych małżonków. W wypadkach wyjątkowych, gdy jeden z małżonków swym rażąco nagannym postępowaniem uniemożliwia wspólne zamieszkiwanie, sąd może nakazać jego eksmisję na żądanie drugiego małżonka. Na zgodny wniosek stron sąd może w wyroku

²⁶⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 21.03.2003 r., II CKN 1270/00, LEX nr 78843.

²⁷⁰ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 13.05.2005 r., I ACa 2184/04, LEX nr 151748.

²⁷¹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 09.08.2013 r., I ACa 355/13, LEX nr 1362665.

²⁷² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 26.03.2003 r., II CK 91/02, LEX nr 78825.

orzekającym rozwód orzec również o podziale wspólnego mieszkania albo o przyznaniu mieszkania jednemu z małżonków, jeżeli drugi małżonek wyraża zgodę na jego opuszczenie bez dostarczenia lokalu zamiennego i pomieszczenia zastępczego – o ile podział bądź jego przyznanie jednemu z małżonków są możliwe (art. 58 § 2 k.r.o.). W orzecznictwie Sądu Najwyższego²⁷³ prezentowany jest jednolity obecnie pogląd, zgodnie z którym art. 58 § 2 k.r.o. ma zastosowanie wyłącznie w toku sprawy rozwodowej. Jego zastosowanie związane jest ze szczególną więzią istniejącą w stosunkach między małżonkami, która ustaje w razie rozwiązania małżeństwa. Dopuszczenie możliwości zastosowania omawianego przepisu po rozwiązaniu małżeństwa przez rozwód prowadziłyby do zastępowania rozstrzygnięcia dotyczącego podziału majątku wspólnego i mogłoby powodować niespójność między orzeczeniami sądowymi. Przykładowo – w sytuacji przyznania mieszkania w sprawie o podział majątku małżonkowi, który miałby obowiązek jego opuszczenia na podstawie wyroku eksmisyjnego nakazującego wydanie go osobie, która równocześnie nie ma już tytułu prawnego do korzystania z tego mieszkania w wyniku dokonanego podziału majątku wspólnego. Ponadto przeciwko stosowaniu art. 58 § 2 k.r.o. po orzeczeniu rozwodu przemawia jego formalny charakter jako przepisu określającego kognicję sądu rozwodowego, a w przypadku gdy sąd orzekł w sprawie o rozwód o niedopuszczalności eksmisji powaga rzeczy osądzonej wyroku rozwodowego. Tym samym właściwą drogą dla eksmitowania rozwiedzionego małżonka jest najpierw wystąpienie z wnioskiem o podział majątku wspólnego, a następnie (jeżeli otrzyma się prawo do takiego lokalu) złożenie pozwu o eksmisję z uwagi na brak tytułu prawnego do lokalu byłego współmałżonka²⁷⁴.

3.2.2.2. Obowiązki rodziców względem dzieci – wybrane zagadnienia

Prawo rodzinne i opiekuńcze gwarantuje każdemu małoletniemu stałą opiekę i nadzór wychowawczy do momentu osiągnięcia pełnoletniości poprzez poddanie go władzy rodzicielskiej (art. 92 k.r.o.) bądź poprzez ustanowienie opieki w sytuacji, gdy żadnemu z rodziców nie przysługuje władza rodzicielska albo jeżeli rodzice są nieznani (art. 94 § 3 k.r.o.).

Kodeks rodzinny i opiekuńczy nie definiuje pojęcia władzy rodzicielskiej, ale określa jej elementy. Doktryna i judykatura²⁷⁵ zgodnie przyjmują, że jest to ogół obowiązków

²⁷³ M.in.: uchwała Sądu Najwyższego z dnia 20.09.1990 r., III CZP 53 /90, OSNCP 1991, nr 4, poz. 43; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27.10.2006 r., I CSK 190/96, niepublikowany.

²⁷⁴ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 26.11.2009 r., III CZP 96/09, LEX nr 560491.

²⁷⁵ H. Ciepla, B. Czech, T. Domińczyk, S. Kalus, K. Piasecki, M. Sychowicz, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2006, s. 620-622.

spoczywających na rodzicach i praw im przysługujących względem dziecka, przyznanych im przez ustawodawcę w celu należytego wykonywania pieczy nad jego osobą i majątkiem. Mimo że ta ogólna definicja jest poprawna, nie daje jednak pełnego obrazu treści władzy rodzicielskiej. Użyty w art. 95 § 1 k.r.o. zwrot „w szczególności” wskazuje, że zawarte w nim wyliczenie nie jest wyczerpujące. W celu poznania istoty tej szczególnej więzi łączącej rodziców i dzieci należy kierować się orzecznictwem Sądu Najwyższego, wskazującego na najistotniejsze przepisy określające jej elementy – art. 95 § 1, 96 oraz 98 § 1 k.r.o.

Władza rodzicielska obejmuje w szczególności obowiązek i prawo rodziców do wykonywania pieczy nad osobą i majątkiem dziecka oraz do wychowania dziecka, z poszanowaniem jego godności i praw (art. 95 § 1 k.r.o.). Rodzice wychowują dziecko pozostające pod ich władzą rodzicielską i kierują nim. Zobowiązani są troszczyć się o fizyczny i duchowy rozwój dziecka i przygotować je należycie do pracy dla dobra społeczeństwa, odpowiednio do jego uzdolnień. Rodzice, którzy nie mają pełnej zdolności do czynności prawnych, uczestniczą w sprawowaniu bieżącej pieczy nad osobą dziecka i w jego wychowaniu, chyba że sąd opiekuńczy ze względu na dobro dziecka postanowi inaczej (art. 96 k.r.o.). Rodzice są przedstawicielami ustawowymi dziecka pozostającego pod ich władzą rodzicielską. Jeżeli dziecko pozostaje pod władzą rodzicielską obojga rodziców, każde z nich może działać samodzielnie jako przedstawiciel ustawowy dziecka (art. 98 § 1 k.r.o.). Jak wynika z przytoczonych powyżej przepisów, władza rodzicielska stanowi ogół obowiązków i praw względem dziecka, mających na celu zapewnienie mu należytej pieczy i strzeżenie jego interesów. Rodzice mają jednak względem dziecka także prawa i obowiązki nieobjęte władzą rodzicielską, niestanowiące jej elementu, jak np. prawo do osobistej styczności z dzieckiem²⁷⁶. Rodzice oraz ich dziecko mają prawo i obowiązek utrzymywania ze sobą kontaktów niezależnie od władzy rodzicielskiej (art. 113 § 1 k.r.o.).

Wykonywanie władzy rodzicielskiej oznacza, że rodzice osobiście zajmują się sprawami dziecka, tzn. wykonują wszystkie obowiązki, dzięki którym dziecko będzie wychowane w sposób, który zapewnia jego prawidłowy rozwój. Władzę rodzicielską powinni wykonywać oboje rodzice, jednakże może się zdarzyć, że na skutek różnych okoliczności wykonywanie władzy rodzicielskiej będzie powierzone jednemu z nich bez pozbawiania praw rodzicielskich drugiego rodzica.

Kodeks rodzinny i opiekuńczy nakłada także obowiązki na małoletnich. Mianowicie dziecko pozostające pod władzą rodzicielską powinno być posłuszne rodzicom, a w sprawach, w których może samodzielnie podejmować decyzje i składać oświadczenia woli, powinno

²⁷⁶ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 05.05.2000 r., II CKN 761/00. LEX nr 51982.

wysłuchać opinii i zaleceń rodziców formułowanych dla jego dobra (art. 95 § 2 k.r.o.). Jednocześnie rodzice przed powzięciem decyzji w ważniejszych sprawach dotyczących osoby lub majątku dziecka, powinni go wysłuchać, jeżeli rozwój umysłowy, stan zdrowia i stopień dojrzałości dziecka na to pozwala, oraz uwzględnić w miarę możliwości jego rozsądne życzenia (art. 95 § 4 k.r.o.). Obowiązek wysłuchania dziecka wiąże się z art. 72 ust. 3 Konstytucji RP, nakazującym osobom odpowiedzialnym za dziecko wysłuchanie go w toku ustalania jego praw. Także sąd ma obowiązek wysłuchania dziecka poza salą posiedzeń, jeżeli jego rozwój umysłowy, stan zdrowia i stopień dojrzałości na to pozwala – uwzględnienia jego zdania i rozsądnego życzenia.

Generalną dyrektywą wykonywania władzy rodzicielskiej jest dobro dziecka (art. 95 § 3 k.r.o.). Oceniając, czy rodzice postępują zgodnie z interesem dziecka, należy wziąć pod uwagę kryteria obiektywne, przyjęte jako reguły prawidłowego postępowania w społeczeństwie, z uwzględnieniem m.in. wieku dziecka, jego stanu zdrowia, uzdolnień, cech charakterologicznych, stopnia przywiązania do poszczególnych rodziców, dotychczasowych kontaktów i stosunków pomiędzy dzieckiem a rodzicami, właściwości rodziny i środowiska, w którym się wychowuje. Fakt przypisania w wyroku rozwodowym jednemu z małżonków winy rozkładu pożycia nie oznacza wcale, że np. kontakty dziecka z tym właśnie rodzicem są sprzeczne z jego interesem. Istnienie złych stosunków pomiędzy małżonkami nie musi mieć wpływu na relacje pomiędzy dzieckiem a jednym z rodziców²⁷⁷.

Polskie prawo rodzinne przyjęło za podstawę koncepcję więzi między rodzicami a dzieckiem opartej na uczuciu miłości, co z reguły stanowi dostateczną gwarancję prawidłowego wykonywania władzy rodzicielskiej. Z tego względu rodzice, odmiennie niż opiekunowie, nie podlegają *ex lege* nadzorowi sądu opiekuńczego. Jest on natomiast uruchamiany wówczas, gdy staje się to konieczne z uwagi na ochronę dobra dziecka²⁷⁸. W sytuacji zagrożenia dobra małoletniego sąd opiekuńczy ma prawo wydawać odpowiednie zarządzenia, a w szczególności zobowiązać rodziców oraz małoletniego do określonego postępowania lub skierować rodziców do placówek albo specjalistów zajmujących się terapią rodzinną, poradnictwem lub świadczących rodzinie inną stosowną pomoc - z jednoczesnym wskazaniem sposobu kontroli wykonania wydanych zarządzeń. Sąd rodzinny może także określić, jakie czynności nie mogą być przez rodziców dokonywane bez zezwolenia sądu albo poddać rodziców innym ograniczeniom, jakim podlega opiekun, objąć wykonywanie władzy rodzicielskiej stałym nadzorem kuratora sądowego, skierować małoletniego do organizacji

²⁷⁷ J. Gajda, Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 05.01.2001 r., V CKN 915/00, OSP 2001/6/92.

²⁷⁸ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 28.04.2000 r., II CKN 452/00, LEX nr 52548.

lub instytucji powołanej do przygotowania zawodowego lub do innej placówki sprawującej częściową pieczę nad dziećmi, zarządzić umieszczenie małoletniego w rodzinie zastępczej albo w placówce opiekuńczo-wychowawczej. Sąd opiekuńczy może także powierzyć zarząd majątkiem małoletniego ustanowionemu w tym celu kuratorowi (art. 109 k.r.o.). Postępowanie w sprawie ograniczenia władzy rodzicielskiej toczy się w trybie nieprocesowym. Art. 579 k.p.c., zgodnie z którym postanowienia w sprawie o ograniczenie i pozbawienie władzy rodzicielskiej mogą być wydane tylko po przeprowadzeniu rozprawy, dotyczy również zarządzeń wydawanych na podstawie art. 109 k.r.o. oraz zmiany prawomocnych postanowień w tym przedmiocie w trybie art. 577 k.p.c.²⁷⁹.

W przypadku występowania w rodzinie zachowań przemocowych rodzice najczęściej niewłaściwie wykonują swoją władzę rodzicielską. Nie dotyczy to tylko sprawców, zdarza się bowiem, że również osoby doświadczające przemocy, tracąc kontrolę nad swoim życiem, a przede wszystkim w obliczu niemocy panowania nad sytuacją domową, dopuszczają się nadużyć rodzicielskich bądź są bezradne wychowawczo. Zdarzają się też sytuacje zaniedbania dzieci – zarówno pod względem fizycznym czy socjalnym, jak i emocjonalnym. W takich sytuacjach niezbędna okazuje się ingerencja sądu rodzinnego i podjęcie odpowiednich działań nakierowanych na poprawę sytuacji dzieci w rodzinie, w której dochodzi do przemocy. Zasadą jest, że sąd opiekuńczy może wydać każde zarządzenie, jakie w danych okolicznościach jest konieczne lub celowe ze względu na dobro dziecka²⁸⁰, jednakże tylko wtedy gdy zagrożenie dobra dziecka jest poważne, bowiem ingerencja sądu z przyczyn błahych mogłaby przynieść więcej szkody niż pożytku. Zagrożenie dobra dziecka może dotyczyć zarówno jego interesów osobistych, jak i majątkowych²⁸¹.

Ingerencja sądu nie ma charakteru represyjnego wobec rodziców. Jej celem jest nie tylko ochrona dziecka, lecz także niesienie pomocy rodzicom, którzy z powodu trudności wychowawczych lub życiowych nie radzą sobie z prawidłowym wykonywaniem władzy rodzicielskiej. Z treści art. 109 § 1 k.r.o. wynika dyrektywa profilaktycznego działania sądu, nakazująca podjęcie ingerencji w sferę władzy rodzicielskiej już w razie zagrożenia dobra dziecka, by zapobiec ujemnym skutkom niewłaściwego lub nieudolnego jej sprawowania²⁸². Nie mają przy tym znaczenia okoliczności stanowiące genezę zagrożenia dobra małoletniego, takie jak niewłaściwe postępowanie rodziców, ich nieudolność czy mylne wyobrażenie o tym,

²⁷⁹ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 15.10.1970 r., III CRN 275/70, OSNCP 1971, nr 6, poz. 108.

²⁸⁰ Uchwała Pełnego Składu Izby Cywilnej z dnia 09.06.1976 r. III CZP 46/75, OSNCP 1976, nr 9, poz. 184.

²⁸¹ Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 05.03.1947 r., II C. 1043/46, OSN(C) 1947/2/59.

²⁸² Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 13.09.2000 r., II CKN 1141/00, LEX nr 51969.

czym jest dobro dziecka ani to, czy rodzice zawinili świadomie²⁸³. Ustawa nie uzależnia wydawania potrzebnych zarządzeń od przyczyn nienależytego wykonywania władzy rodzicielskiej, lecz zmierza do usunięcia wszelkiego rodzaju źródeł zagrożenia dobra dziecka, bez względu na fakt, czy trudności w wykonywaniu władzy rodzicielskiej są zawinione przez rodziców²⁸⁴.

Brak należytej staranności ze strony rodziców dowodzi, że nie sprawują oni prawidłowo władzy rodzicielskiej. Niezależnie od możliwości ograniczenia lub pozbawienia ich władzy rodzicielskiej brak staranności może również uzasadniać obowiązek naprawienia przez rodziców ewentualnej szkody poniesionej przez dziecko (art. 471 k.c.). Może to być też odpowiedzialność *ex delicto* (art. 415 k.c.), np.: wyrządzenie dziecku szkody w postaci uszkodzenia ciała na skutek niedozwolonego karcenia lub przywłaszczenia majątku dziecka. Rodzice, wykonując władzę rodzicielską, mogą też swoim działaniem lub zaniechaniem dopuścić do wyrządzenia przez dziecko szkody osobom trzecim (art. 427 k.c.)²⁸⁵.

Należy także zwrócić uwagę na ustawowy obowiązek sądu opiekuńczego i innych organów władzy publicznej o udzielaniu pomocy rodzicom, jeżeli jest ona potrzebna do należytego wykonywania władzy rodzicielskiej. W takim przypadku sąd opiekuńczy lub inne organy władzy publicznej zawiadamiają jednostkę organizacyjną wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej, (w rozumieniu przepisów o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej,) o potrzebie udzielenia rodzinie dziecka odpowiedniej pomocy. Właściwa jednostka organizacyjna wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej jest obowiązana informować sąd o rodzajach udzielanej pomocy i jej rezultatach (art. 100 k.r.o.).

Dopiero w sytuacji, w której rodzice konsekwentnie wykazują negatywną postawę, nadużywają władzy rodzicielskiej, rażąco zaniedbują obowiązki względem dziecka albo jeżeli – mimo udzielonej pomocy – nie ustały przyczyny umieszczenia małoletniego w pieczy zastępczej, (a w szczególności, gdy rodzice trwale nie interesują się dzieckiem) sąd opiekuńczy pozbawi ich władzy rodzicielskiej. Pozbawienie władzy rodzicielskiej może być orzeczone także w stosunku do jednego z rodziców. W razie ustania przyczyny, która była podstawą pozbawienia władzy rodzicielskiej, sąd opiekuńczy może władzę rodzicielską przywrócić (art. 111 k.r.o.). Pozbawienie władzy rodzicielskiej nie ma charakteru generalnego i może być orzeczone tylko co do jednego dziecka²⁸⁶. Przykładowo – w orzecznictwie podaje

²⁸³ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 27.10.1997 r., III CKN 321/97, LEX nr 236525.

²⁸⁴ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 07.06.1967 r., III CR 84/67, OSNCP 1968/2 poz. 21.

²⁸⁵ M. Sychowicz, H. Ciepla, S. Kalus, B. Czech, T. Domińczyk, K. Piasecki (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2009, s. 1152.

²⁸⁶ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 12.09.2000 r., III CKN 1143/00, LEX nr 532145.

się, że nadużywanie alkoholu, uprawianie przestępczego procederu i uchylanie się od świadczeń alimentacyjnych względem dziecka są wystarczającą przyczyną pozbawienia władzy rodzicielskiej²⁸⁷. Ponadto zabójstwo matki dziecka przez jego ojca – mającego negatywne cechy osobowości, które zagrażają dobru dziecka – niszczy jego naturalne środowisko rodzinne i stanowi rażące zaniedbywanie obowiązków rodzica względem dziecka, co uzasadnia pozbawienie władzy rodzicielskiej²⁸⁸.

Niezależnie od władzy rodzicielskiej, rodzice oraz ich dziecko mają prawo i obowiązek utrzymywania ze sobą kontaktów (art. 113 § 1 k.r.o.). Powierzenie jednemu z rodziców w wyroku rozwodowym wykonywania władzy rodzicielskiej nie pozbawia drugiego z rodziców prawa do osobistego kontaktowania się z dzieckiem (wyraźne określenie tego uprawnienia w wyroku jest zbędne). Wyłączenie lub ograniczenie osobistej styczności rodziców z dzieckiem może być orzeczone jedynie w przypadku pozbawienia rodziców władzy rodzicielskiej lub ograniczenia tej władzy, a nie w przypadku powierzenia jej w wyroku rozwodowym lub w wyroku unieważniającym małżeństwo jednemu z rodziców²⁸⁹. Nawet nieprzyznanie w razie sądowego ustalenia ojcostwa ojcu dziecka władzy rodzicielskiej nad nim nie wyłącza prawa ojca dziecka do osobistej z nim styczności²⁹⁰.

W sytuacji występowania przemocy w rodzinie zdarza się, że sprawca przemocy wykorzystuje dzieci do całkowitego kontrolowania zachowań członków rodziny. Ma to miejsce również po rozstaniu się osoby doświadczającej przemocy ze sprawcą. Innym aspektem tego problemu jest bezpośrednie krzywdzenie dzieci przez stosowanie różnych rodzajów przemocy w celu emocjonalnego wpływania na dorosłą osobę – najczęściej matkę. W tej sytuacji konieczna może się okazać sądowa ingerencja w przebieg kontaktów rodzica z dzieckiem. Obowiązujące przepisy prawne umożliwiają różny sposób tego rodzaju interwencji, łącznie z zakazem bezpośrednich kontaktów z dzieckiem. „Kontakty” obejmują w szczególności przebywanie z dzieckiem (odwiedziny, spotkania, zabieranie dziecka poza miejsce jego stałego pobytu) i bezpośrednie porozumiewanie się, utrzymywanie korespondencji, korzystanie z innych środków porozumiewania się na odległość, w tym ze środków komunikacji elektronicznej (art. 113 § 2 k.r.o.). Jeżeli dziecko przebywa stale u jednego z rodziców, sposób utrzymywania kontaktów z dzieckiem przez drugiego z nich rodzice określają wspólnie, kierując się dobrem dziecka i biorąc pod uwagę jego rozsądne życzenia; w braku porozumienia rozstrzyga sąd opiekuńczy. Podobnie wygląda sytuacja w

²⁸⁷ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 12.01.2000 r., III CKN 834/99, LEX nr 51565.

²⁸⁸ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 17.11.1998 r., II CKN 893/97, OSP 2001, nr 3, poz. 46.

²⁸⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 30.09.1980 r., II CR 277/80, LEX nr 8270.

²⁹⁰ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 26.09.1983 r., III CZP 46/83, OSNC 1984, nr 4, poz. 49.

przypadku, gdy dziecko nie przebywa u żadnego z rodziców, a pieczę nad nim sprawuje opiekun lub gdy zostało umieszczone w pieczy zastępczej (art. 113 § 1 k.r.o.).

Jeżeli wymaga tego dobro dziecka, sąd opiekuńczy może ograniczyć utrzymywanie kontaktów rodziców z dzieckiem. Może w szczególności zakazać spotykania się z dzieckiem, zabierania dziecka poza miejsce jego stałego pobytu, zezwalając jedynie na spotkanie się z dzieckiem w obecności drugiego z rodziców albo opiekuna, kuratora sądowego lub innej osoby wskazanej przez sąd, ograniczyć kontakty do określonych sposobów porozumiewania się na odległość lub też sąd może zakazać porozumiewania się na odległość (art. 113 k.r.o.).

Podkreślić należy, że na każdym, komu znane jest zdarzenie uzasadniające wszczęcie postępowania z urzędu, ciąży społeczny obowiązek zawiadomienia o nim sądu opiekuńczego. Obowiązek prawny ciąży na sądach, prokuratorach, policji, placówkach oświatowych, opiekunach społecznych oraz organizacjach i zakładach zajmujących się opieką nad dziećmi lub osobami psychicznie chorymi (art. 572 k.p.c.). W wypadkach nagłych sąd opiekuńczy wydaje z urzędu wszelkie potrzebne zarządzenia nawet w stosunku do osób, które nie podlegają jego właściwości miejscowej, zawiadamiając o tym sąd opiekuńczy miejscowo właściwy (art. 569 § 2 k.p.c.).

Jak wynika z powyższego, relacje pomiędzy rodzicami a dziećmi w przypadku wystąpienia przemocy w rodzinie wymagają najczęściej ingerencji sądu rodzinnego, a obowiązujące przepisy prawne dają dużo możliwości korygowania negatywnych postępowań rodziców. Podkreślić jednak należy, że gdy w rodzinie pojawia się przemoc, to dzieci zawsze stają się jej ofiarami, nawet jeżeli bezpośrednio nie są adresatami ataków ze strony sprawcy. W takich sytuacjach dzieci obserwując zachowania przemocowe, które stosuje jeden rodzic wobec drugiego, kształtują w sobie niewłaściwe wzorce zachowań, stosując je często później we własnym życiu²⁹¹. Większość ludzi czerpie bowiem wskazówki dotyczące postępowania od innych, zwłaszcza dzieci uczą się agresywnego rozwiązywania konfliktów, naśladując najbliższych członków rodziny. Z tej perspektywy zachowania

²⁹¹ Kwestia naśladowania zachowań przemocowych przez dzieci obserwujące przemoc ma ścisły związek z odkryciem dokonany w neuropsychologii, tzw. neuronów lustrzanych. Według tej teorii człowiek jest pobudzany do działania, zanim zdąży się nad tym zastanowić. Neurony te skłaniają do naśladowania tego, co się obserwuje, za sprawą tzw. efektu lustrzanego, który polega na odzwierciedlaniu emocji i zachowań zaobserwowanych gdzie indziej. Powoduje to, że stajemy się tacy jak otoczenie, w którym przebywamy. Tym samym jest duże prawdopodobieństwo, że dzieci, obserwujące przemoc, same staną się jej sprawcami bądź ofiarami w przyszłości (więcej na temat neuronów lustrzanych: B. Sosnowska, *Czy neurony lustrzane stanowią współczuciowy podkład ludzkiej moralności?*, „Roczniki Pomorskiej Akademii Medycznej w Szczecinie”, Neurokognitywistyka w patologii i zdrowiu 2009-2011, Sympozja I, Szczecin 2011, s. 23.

nacechowana przemocą i agresją mają destrukcyjny wpływ na późniejsze życie dorosłych ludzi²⁹².

Kary cielesne przez stulecia były prawnie usankcjonowaną metodą egzekwowania bezwzględności posłuszeństwa dzieci wobec rodziców, popieraną przez ówczesnych pedagogów. Taki stan utrzymywał postawę nadużywania władzy rodzicielskiej w stosunku do dziecka²⁹³. Aby zmienić nastawienie społeczne i zakończyć wielowiekową tradycję karcenia małoletnich, od kilkudziesięciu lat specjaliści, psychologowie, pedagodzy, pracownicy socjalni czy prawnicy, wielokrotnie podejmowali dyskusje na temat tego, gdzie jest granica między kląpssem a przemocą, między wychowywaniem a znęcaniem się²⁹⁴. Zwolennicy wprowadzenia zakazu bicia dzieci argumentowali m.in., że jeżeli uznamy przemoc za działanie silniejszego, które narusza zarówno dobra, jak i prawa dziecka oraz powoduje jego cierpienia i szkody w psychice, to kogo możemy uznać za ostatecznego sędziego w określaniu, co jest dobrem i prawem dziecka? Wielu rodziców stoi na stanowisku, iż dziecko jest niejako ich własnością, wiedzą co będzie dla niego dobre, uważają, że to oni powinni stanowić prawo, bo rodzina to ich obszar rządzenia. Istnieją ważne powody, dla których właśnie w rodzinie powinno się lokować odpowiedzialność za dobro dzieci, za pilnowanie ich prawa do szczęścia i rozwoju. Nie zapominajmy, że wielu rodziców nie ma do tego odpowiedniego przygotowania psychologicznego i często są po prostu niegotowi do rodzicielstwa²⁹⁵.

Zarówno umowy międzynarodowe, Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, jak i polskie ustawy zakazują stosowania kar cielesnych. Najważniejszym dokumentem międzynarodowym chroniącym dzieci i ich prawa jest Konwencja o prawach dziecka²⁹⁶.

Zgodnie z art. 19 konwencji o prawach dziecka państwo ma obowiązek podejmować wszelkie właściwe kroki w dziedzinie ustawodawczej, administracyjnej, społecznej oraz wychowawczej dla ochrony dziecka przed wszelkimi formami przemocy fizycznej. Wykładnia Komitetu Praw Dziecka dotycząca tego przepisu stanowi, iż żadna forma przemocy wobec dziecka nie może być usprawiedliwiona. Stosowanie kar fizycznych wobec

²⁹² E. Aronson, T.D. Wilson, R.M. Akert, *Psychologia społeczna*, Poznań 2012, s. 349-350.

²⁹³ S. Różycka-Jaroś, *Karcenie dzieci – czyn zabroniony, czy okoliczność uchylająca bezprawność?*, (w:) *Profilaktyka społeczna i resocjalizacja*, Prace Instytutu Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji Uniwersytetu Warszawskiego, t. 18 (pod red.), Warszawa 2011, s. 25.

²⁹⁴ W 1981 roku powstał Komitet Ochrony Praw Dzieci, w 1991 roku Fundacja Dzieci Niczyje, w 2003 roku Fundacja Mederi.

²⁹⁵ J. Mellibruda., *O zjawisku krzywdzenia dzieci w rodzinie, czyli długa historia krzywdzenia, krótka historia pomagania*, „Niebieska Linia”, 2001, nr 2.

²⁹⁶ Konwencja ONZ o prawach dziecka z dnia 20.11.1989 r. (Dz.U. 1991 nr 120 poz. 526).

dziecka nie może być tradycją lub obyczajem. Żadna kara fizyczna, w tym „umiarkowana” czy „racjonalna”, nie może zostać zaakceptowana²⁹⁷.

W niecały rok po uchwaleniu Konwencji o prawach dziecka, we wrześniu 1990 roku w Nowym Jorku odbył się Światowy Szczyt w Sprawach Dzieci. Dokumentami końcowymi tego Szczytu są „World Declaration on Survival, Protection and Development of Children”²⁹⁸ oraz „Plan of Action for Implementing the Declaration”²⁹⁹. Zawierają one dziesięciopunktowy program, wokół którego powinny się koncentrować działania na szczeblu krajowym i międzynarodowym. Są to m.in.:

- upowszechnianie i wdrażanie Konwencji o prawach dziecka,
- zdrowie dzieci,
- dzieci żyjące w szczególnie ciężkich warunkach,
- ochrona dzieci w czasie konfliktów zbrojnych,
- walka z biedą i ożywienie wzrostu gospodarczego³⁰⁰.

W roku 1995 Rada Europy opublikowała dokument określający modelowy zakres ochrony prawnej dziecka, który powinien obowiązywać państwa członkowskie, pod nazwą „Europejska strategia na rzecz dzieci”³⁰¹. Wzywa się w nim do uznania, że dziecko chce i jest w stanie aktywnie uczestniczyć w życiu społecznym i rodzinnym, jako jednostka ludzka, która posiada własne prawa i własną odpowiedzialność. Jednym z rezultatów przyjęcia powyższej strategii, a jednocześnie kolejnym etapem tworzenia przez społeczność międzynarodową systemu prawnej ochrony dziecka jest Europejska Konwencja o wykonywaniu praw dzieci³⁰². Dokument ten wprowadza gwarancje dotyczące realizacji praw dziecka w postępowaniu sądowym, szczególnie w sytuacji separacji lub rozvodu rodziców, przez prawo do żądania wyznaczenia specjalnego przedstawiciela do reprezentowania go w tym postępowaniu. Ponadto podkreśla prawo dziecka do otrzymywania wszystkich istotnych informacji, do pytania go o zdanie i do wyrażania swojego stanowiska, a także do bycia informowanym o ewentualnych skutkach jego stanowiska oraz o ewentualnych skutkach każdej decyzji³⁰³.

²⁹⁷ A. Łopatka, *Międzynarodowe prawo...*, op. cit., s. 48-49.

²⁹⁸ Według: www.un-documents.net/wsc-dec.htm#opportunity (dostęp w dniu 10.04.2018 r.).

²⁹⁹ Według: www.unicef.org/wsc/plan.htm, (dostęp w dniu 10.04.2018 r.).

³⁰⁰ J. Szymańczak, *Konwencja o prawach dziecka ONZ...*, op. cit.,

³⁰¹ *Europejska strategia na rzecz dzieci*, raport Komitetu ds. socjalnych, zdrowia i rodziny, Strasburg, 10.11.1995 r., AS/Soc (1995) 21 rev.3.

³⁰² *Europejska Konwencja o wykonywaniu praw dzieci*, sporządzona w Strasburgu dnia 25.01.1996 r. (Dz.U. 2000 nr 107 poz.1128).

³⁰³ Art. 3-5 Europejskiej Konwencji o wykonywaniu praw dzieci.

Opinia Komitetu Praw Dziecka ONZ z 1995 roku, dotycząca sprawozdania z wykonania Konwencji o prawach dziecka była w znacznej mierze krytyczna. W latach dziewięćdziesiątych XX w. Polska podjęła działania w celu poszerzenia zakresu ochrony praw dziecka poprzez zmienienie niektórych przepisów prawa wewnętrznego dotyczącego dzieci (np. w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym zmieniono cały dział dotyczący przysposobienia³⁰⁴), przyjęcie nowych regulacji stanowiących rozwinięcie przepisów konwencyjnych (np. art. 40, 48 i 72 Konstytucji), a także ratyfikowanie kilku umów międzynarodowych regulujących szczegółowe kwestie z zakresu prawnej ochrony dzieci (Konwencję dotyczącą cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę³⁰⁵, Europejską Konwencję o uznawaniu i wykonywaniu orzeczeń dotyczących pieczy nad dzieckiem oraz przywracania pieczy nad dzieckiem³⁰⁶, Konwencję o ochronie dzieci i współpracy w dziedzinie przysposobienia międzynarodowego³⁰⁷, Europejską Konwencję o przysposobieniu dzieci³⁰⁸, Europejską Konwencję o statusie prawnym dziecka pozamałżeńskiego³⁰⁹)³¹⁰.

W Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej jest wiele przepisów odnoszących się do problemu przemocy wobec dzieci. Art. 40 Konstytucji bezpośrednio, a więc bez konieczności wydania ustawy, wprowadza zakaz stosowania kar cielesnych, natomiast w art. 72 zapewnił ochronę praw dziecka. Zgodnie z tym przepisem każdy ma prawo żądać od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją. Należy jednak podkreślić, iż adresatami przedstawionych powyżej przepisów są przede wszystkim władze publiczne.

Art. 48 ust. 1 Konstytucji stanowi, iż rodzice mają prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem. Wychowanie to powinno uwzględniać stopień dojrzałości dziecka, a także wolność jego sumienia i wyznania oraz jego przekonania. Z kolei art. 18 ustawy zasadniczej mówi o tym, że rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod opieką i ochroną Rzeczypospolitej Polskiej. Art. 48 i 18 Konstytucji oznaczają, iż to rodzice są w pierwszej kolejności odpowiedzialni za dziecko i mają prawo do jego

³⁰⁴ Ustawa z dnia 26.05.1995 r. o zmianie ustawy - Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 1995 nr 83 poz. 417).

³⁰⁵ Konwencja dotycząca cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę, sporządzona w Hadze dnia 25.10.1980 r. (Dz.U. 1995 nr 108, poz. 528).

³⁰⁶ Europejska Konwencja o uznawaniu i wykonywaniu orzeczeń dotyczących pieczy nad dzieckiem oraz o przywracaniu pieczy nad dzieckiem, sporządzona w Luksemburgu dnia 20.05.1980 r. (Dz.U. 1996 nr 31, poz. 134).

³⁰⁷ Konwencja o ochronie dzieci i współpracy w dziedzinie przysposobienia międzynarodowego, sporządzona w Hadze dnia 29.05.1993 r. (Dz.U. 2000 nr 39, poz. 448).

³⁰⁸ Europejska Konwencja o przysposobieniu dzieci, sporządzona w Strasburgu dnia 24.04.1967 r. (Dz.U. 1999 nr 99, poz. 1157).

³⁰⁹ Europejska Konwencja o statusie prawnym dziecka pozamałżeńskiego, sporządzona w Strasburgu dnia 15.10.1975 r. (Dz.U. 1999 nr 79, poz. 888).

³¹⁰ Zob. J. Szymańczak, *Konwencja o prawach dziecka ONZ...*, op. cit.,

wychowania. Szczegółowe normy określające relację rodzic – dziecko znajdują się przede wszystkim w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym. Dziecko pozostaje pod władzą rodzicielską aż do osiągnięcia wieku pełnoletniego (art. 92 k.r.o.). Władza ta przysługuje z założenia obojgu rodzicom jednocześnie (art. 93 § 1 k.r.o.), obejmuje prawo i obowiązek rodziców do wykonywania pieczy nad majątkiem i osobą dziecka, powinna być wykonywana zgodnie z poszanowaniem godności i praw dziecka (art. 95 § 1 k.r.o.). Jeżeli rodzice nie mogą się porozumieć w kwestiach istotnych dotyczących dziecka, to rozstrzygnięcie w tej materii należy do sądu opiekuńczego (art. 97 § 2 k.r.o.). Sąd opiekuńczy wraz z innymi organami państwowymi są obowiązane do udzielania rodzicom pomocy w kwestii należytego wychowania dziecka, jeżeli jest ona potrzebna (art. 100 § 1 zd. 1 k.r.o.).

Nowelizacja ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie z 2010 roku wprowadziła w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym art. 96, zgodnie z którym osobom wykonującym władzę rodzicielską oraz sprawującym opiekę lub pieczę nad małoletnim zakazuje się stosowania kar cielesnych. O konsekwencjach złamania powyższej normy można mówić jedynie w kontekście zagrożenia dobra małoletnich. W przypadku stwierdzenia, że dobro dziecka jest zagrożone, sąd opiekuńczy może w szczególności: po pierwsze zobowiązać rodziców oraz małoletniego do określonego postępowania lub skierować rodziców do placówek albo specjalistów zajmujących się terapią rodzinną, poradnictwem lub świadczących rodzinie inną stosowną pomoc z jednoczesnym wskazaniem sposobu kontroli wykonania wydanych zarządzeń. Pod drugie sąd może określić, jakie czynności nie mogą być przez rodziców dokonywane bez zezwolenia sądu albo poddać rodziców innym ograniczeniom, jakim podlega opiekun. Sąd może także poddać wykonywanie władzy rodzicielskiej stałemu nadzorowi kuratora sądowego, skierować małoletniego do organizacji lub instytucji powołanej do przygotowania zawodowego albo do innej placówki sprawującej częściową pieczę nad dziećmi, a w ostateczności także zarządzić umieszczenie małoletniego w rodzinie zastępczej albo w placówce opiekuńczo-wychowawczej. W ostatnim przypadku sąd opiekuńczy zawiadamia o wydaniu orzeczenia właściwą jednostkę organizacyjną pomocy społecznej, która udziela rodzinie dziecka odpowiedniej pomocy i składa sądowi opiekuńczemu sprawozdania dotyczące sytuacji rodziny i udzielanej pomocy, w terminach określonych przez sąd, a także współpracuje z kuratorem sądowym (art. 109 k.r.o.).

Instytucją stojącą na straży praw dziecka, które są określone w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, Konwencji o prawach dziecka i innych przepisach prawa, przy jednoczesnym poszanowaniu odpowiedzialności, praw i obowiązków rodziców jest Rzecznik

Praw Dziecka³¹¹. Podejmuje on działania mające na celu zapewnienie dziecku pełnego i harmonijnego rozwoju, ochrony jego praw, w szczególności: prawa do życia i ochrony zdrowia, prawa do wychowania w rodzinie, prawa do godziwych warunków socjalnych oraz prawa do nauki, a także ochrony dziecka przed okrucieństwem, przemocą, wyzyskiem, demoralizacją, zaniedbaniem oraz innym złym traktowaniem³¹². Obecna sytuacja dzieci w Polsce ulega systematycznemu pogorszeniu. W 2020 roku liczba prób samobójczych, podejmowana przez osoby nieletnie, wzrosła niemal o 8% w stosunku do roku 2019³¹³. Jednocześnie zamykane są oddziały dziecięce w szpitalach psychiatrycznych, ze względu na brak funduszy na ich utrzymanie. W 2020 roku na jedno miejsce na oddziale czekało 14 tysięcy dzieci³¹⁴. Mimo oficjalnych apeli środowiska medycznego oraz fundacji zajmującymi się prawami dzieci i pomocą nieletnim, Rzecznik Praw Dziecka nie podjął żadnych działań w celu poprawy sytuacji. Jest on również oficjalnie przeciwnikiem wdrożenia mechanizmu analizy śmiertelnych przypadków krzywdzenia dzieci Serious Case Review. W Wielkiej Brytanii działanie programu analitycznego pozwoliło zmniejszyć liczbę zabitych na skutek przemocy dzieci o niemal 94%³¹⁵. Mikołaj Pawlak uważa, że stworzenie takiego systemu nie jest potrzebne, zaś państwo powinno skupiać się na wspieraniu tradycyjnych wartości rodzinnych. Tym samym obecnie ochrona życia i praw dzieci i młodzieży w Polsce jest jedynie wartością „na papierze”³¹⁶.

3.3. Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie

Podstawowym aktem prawnym, regulującym w Polsce kwestie przeciwdziałania przemocy w rodzinie jest ustawa z dnia 29 lipca 2005 roku, która weszła w życie dnia 21 listopada 2005 roku³¹⁷. Z całą pewnością dokument ten uznać należy za wyraz postępu w ochronie ofiar przemocy w rodzinie. W ustawie tej pierwszy raz zdefiniowano bowiem pojęcie przemocy w rodzinie. Zgodnie z art. 2 ust. 2 ustawy *przemoc w rodzinie należy rozumieć jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste osób wymienionych w pkt 1, w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną,*

³¹¹ Art. 1 ustawy z dnia 06.01.2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka (Dz.U. 2000 nr 6 poz. 69 z późn. zm.).

³¹² Art. 3 ustawy o Rzeczniku Praw Dziecka

³¹³ M. Ważna, *Dramatyczna sytuacja psychiatrii dziecięcej w Polsce*, medonet.pl, data dostępu: 06.12.2021 r.

³¹⁴ Ibidem.

³¹⁵ A. Kowalska, *W Polsce traktujemy dzieci jak własność biologiczną*, oko.press, data dostępu: 06.12.2021 r.

³¹⁶ Ibidem.

³¹⁷ Ustawa z dnia 29.07.2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz.U. z 2005 roku, Nr 180, poz. 1493 z późn. zm.).

wolność, w tym seksualną, powodujące szkody na ich zdrowiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą (art. 2 ust. 2 u.p.p.r.). Poza samą definicją ustawa w pierwotnym brzmieniu zawierała wiele nowatorskich pomysłów mających chronić ofiary przemocy. Na gminy nałożono obowiązek tworzenia gminnego systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie, prowadzenia poradnictwa i interwencji, opracowywania i realizacji programów ochrony ofiar oraz prowadzenia gminnych ośrodków wsparcia. Z kolei organy powiatu zostały zobligowane do tworzenia i prowadzenia specjalistycznych ośrodków wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie oraz do opracowywania i realizacji programów korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc³¹⁸. Ustawa wprowadziła możliwość zastosowania przez sąd dozoru policji zamiast tymczasowego aresztowania – pod warunkiem, że oskarżony opuści w wyznaczonym przez sąd terminie lokal zajmowany wspólnie z osobą pokrzywdzoną i określi swoje miejsce pobytu (art. 14). Przed wprowadzeniem ustawy to osoby poszkodowane musiały opuszczać w poszukiwaniu schronienia przed sprawcą miejsce zamieszkania. Nowy przepis nie położył kresu praktyce konieczności opuszczenia swojego miejsca zamieszkania przez ofiarę przemocy. Przepis był wykorzystywany znacznie rzadziej niż wskazywałyby na to potrzeby osób doświadczających przemocy³¹⁹.

Równie ważnym rozwiązaniem było wprowadzenie przez omawianą ustawę do polskiego kodeksu karnego art. 72 § 1, przewidującego możliwość określenia sposobu kontaktowania się sprawcy przemocy z ofiarą, a także możliwość orzeczenia zakazu zbliżania się sprawcy do ofiary. O wprowadzenie takiego przepisu zabiegały organizacje udzielające pomocy i wsparcia osobom doświadczającym przemocy w rodzinie³²⁰. Jak wskazuje się w literaturze, ustawa co prawda poszerzała możliwości stosowania nakazu opuszczenia domu i zakazu kontaktowania się sprawcy z pokrzywdzonym, w rzeczywistości jednak wprowadzone zmiany nie przekształciły istotnie możliwości, które art. 72 k.k. stwarzał dotychczas³²¹. Zarówno możliwość zastosowania dozoru policji zamiast tymczasowego aresztowania, jak i możliwość zakazania lub określenia sposobu kontaktowania się sprawcy przemocy z ofiarą zyskałyby znacznie większą skuteczność, gdyby mogły być stosowane bezpośrednio przez funkcjonariuszy policji³²². Przedstawiciele organizacji pozarządowych wskazywali, iż

³¹⁸ M. Stożek, *Nowela ustawy*, „Niebieska Linia”, 2008, nr 4, s. 28-29.

³¹⁹ A. Mrozik, E. Rutkowska, I. Stefańczyk, *Kogo chronimy przed przemocą? Dwa lata ustawy z dnia 29.07.2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie - raport krytyczny*, Warszawa 2007, s. 11-12.

³²⁰ Ibidem.

³²¹ M. Stożek, *Nowela ustawy*, op. cit., s. 28-29.

³²² A. Mrozik, E. Rutkowska, I. Stefańczyk, op. cit., s. 11-12, podobnie, odnosząc się do przyznania policji kompetencji do wydawania nakazu opuszczenia mieszkania oraz zakazu zbliżania się i kontaktowania z

zdecydowanie lepszym rozwiązaniem byłoby przyjęcie, że dozór taki jest możliwy w przypadku zaistnienia przesłanki zastosowania jakiegokolwiek środka zapobiegawczego, a nie tylko tymczasowego aresztowania³²³. Argumentem przemawiającym za rozszerzeniem kompetencji policji o możliwość podjęcia decyzji o warunkowym dozorze zgodnie z ustawą miał być fakt, że wymóg zgody sądu i wystąpienia przesłanek do zastosowania tymczasowego aresztowania przedłuża postępowanie³²⁴.

Osoby pracujące z ofiarami przemocy w rodzinie jako wadę ustawy wskazywały fakt, iż nie zachowuje ona spójności z przepisami Kodeksu karnego, ponieważ określa własną definicję przemocy w rodzinie, podczas gdy w postępowaniu karnym orzeka się w sprawie o czyn określony w kodeksie karnym. Penalizacji nie podlega zatem „przemoc w rodzinie”, lecz określone w art. 207 k.k. przestępstwo znęcania się, które nie jest tożsame z przemocą w rodzinie³²⁵. Innym mankamentem ustawy był brak regulacji, np. kwestii związanych z przemocą ekonomiczną³²⁶. Jest to równoznaczne z tym, że ofiary przemocy ekonomicznej nie podlegały ochronie z omawianej ustawy, gdyż definicja przemocy w rodzinie nie zawierała wszystkich jej możliwych form. Nakazy i zakazy nakładane na sprawcę przemocy w rodzinie istniały w formie szczątkowej, a przepisy o krajowym systemie przeciwdziałania przemocy w rodzinie w praktyce okazały się martwe³²⁷.

Ponadto zarzucano ustawie, że jej przepisy w rzeczywistości powielają regulacje innych ustaw, a jej rozwiązania tylko pozornie wydają się nowatorskie, natomiast z praktycznego punktu widzenia ustawa nie poprawia sytuacji ofiar, chociażby dlatego, że sędziowie niechętnie uruchamiają jej mechanizmy³²⁸.

Organizacje pozarządowe postulowały o to, by realizacją ustawy z dnia 25 lipca 2005 roku o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie zajęły się służby i instytucje państwa na poziomie administracji rządowej i samorządu terytorialnego³²⁹. Ponadto zwróciły uwagę na to, aby zakaz kontaktowania się i zbliżania do ofiary mógł być integralną częścią środka

pokrzywdzonymi U. Nowakowska, *Nie tracimy nadziei. Nowelizacja ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie na tle standardów międzynarodowych*, „Prawo i Płeć” 2009/2010 wydanie specjalne, s. 17.

³²³ M. Stożek, op. cit., s. 28-29; podobnie jak P. Dudka, *Środki zapobiegawcze stosowane wobec sprawców przemocy w rodzinie*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2006, nr 2, s. 44.

³²⁴ A. Mroziak, E. Rutkowska, I. Stefańczyk, op. cit., s. 13.

³²⁵ Ibidem, s. 14.

³²⁶ R. Durda., D. Sasal-Gaszyńska, op. cit., s. 19-22.

³²⁷ J. Polanowski, *Prawo w ochronie ofiar przemocy*, (w:) *Przewodnik do realizacji ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie*, Instytut Psychologii Zdrowia PTP, Ogólnopolskie Pogotowie dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia”, Warszawa 2005, s. 55; A. Mroziak, E. Rutkowska, I. Stefańczyk, op. cit., s. 16-31. Konieczność wprowadzenia zmian w ustawie postulowała również K. Kądziela, *Jaka ustawa jest nam potrzebna?*, „Prawo i Płeć” 2008, nr 10, s. 59-63.

³²⁸ M. Stożek, op. cit., s. 28-29.

³²⁹ A. Mroziak, E. Rutkowska, I. Stefańczyk, op. cit., s. 70.

zapobiegawczego w postaci nakazu opuszczenia domu³³⁰. Organizacje pozarządowe zwróciły także uwagę na konieczność nałożenia na prokuratora obowiązku wydania nakazu opuszczenia miejsca zamieszkania oraz zakazu kontaktowania się i zbliżania do poszkodowanego w sytuacji, gdy sprawca dopuszcza się przemocy z użyciem niebezpiecznego narzędzia, gdy grozi lub w przeszłości groził zabójstwem lub dopuścił się innych podobnych czynów, a sąd odmawia zastosowania tymczasowego aresztowania³³¹. Jak również zauważyły słuszność tworzenia koalicji na rzecz przeciwdziałania przemocy domowej w społeczności lokalnej (pomoc społeczna, służba zdrowia, policja, gminna komisja rozwiązywania problemów alkoholowych)³³².

Z kilkunastoletniego doświadczenia autorki w pracy z ofiarami przemocy w rodzinie wynika, że ustawa w zasadzie nie była znana organom ścigania (mimo iż zgodnie z hierarchią aktów prawnych jest to taka sama ustawa jak chociażby Kodeks karny, czy Kodeks postępowania karnego), prokuratorzy i sędziowie wydziałów karnych sądów wprost nazywali te uregulowania „kreatywnym stosowaniem prawa”.

Długo oczekiwana przez specjalistów pracujących z ofiarami przemocy domowej nowelizacja ustawy została dokonana dokumentem z dnia 10 czerwca 2010 roku o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw³³³, która weszła w życie dnia 1 sierpnia 2010 roku. Nowelizacja przyniosła rewolucyjne wręcz zmiany w odniesieniu do ochrony ofiar przemocy w rodzinie. Ustawodawca w preambule nowelizacji podkreśla, że przemoc w rodzinie narusza podstawowe prawa człowieka, w tym prawo do życia i zdrowia oraz poszanowania godności osobistej, a władze publiczne mają obowiązek zapewnić wszystkim obywatelom równe traktowanie oraz poszanowanie ich praw i wolności. Jako uzasadnienie dla wprowadzenia praw człowieka do preambuły posłowie wskazywali, że przemoc nie jest prywatną sprawą rodziny ani kwestią obyczajową, ale problemem naruszania podstawowych praw i wolności człowieka. Państwo, stwarzając warunki do zapobiegania i ograniczania przemocy w rodzinie, wypełnia swoją rolę gwaranta bezpieczeństwa obywateli. Opinia przygotowana dla Biura Analiz Sejmowych wskazuje także, że tytuł ustawy odnoszący się do przemocy w rodzinie, może błędnie sugerować, iż dobrem chronionym jest tu przede wszystkim pewna zbiorowość w postaci rodziny, a nie prawa i wolności

³³⁰ U. Nowakowska, op. cit., s. 18.

³³¹ Ibidem, s. 18-19.

³³² E. Naja-Pasek, *Policyjne „Niebieskie Karty”*, „Niebieska Linia” 2007, nr, s. 7-9.

³³³ Ustawa z dnia 10.06.2010 roku o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2010 nr 125 poz. 842).

indywidualnych osób pokrzywdzonych lub zagrożonych przemocą³³⁴. Mimo tych zastrzeżeń, sama definicja przemocy pozostała jednakże niezmienną.

W ustawie został przede wszystkim nałożony na gminy obowiązek podejmowania działań na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie, w szczególności w ramach pracy w zespole interdyscyplinarnym (art. 9a ust. 1 u.p.p.r.). Koncepcję pracy grupowej, w której pracownik socjalny miałby być wspierany przez zespół interdyscyplinarny, sformułował Aleksander Kamiński w połowie XX wieku. Zespoły takie funkcjonują w wielu krajach zachodnich. W Polsce, przed wejściem w życie Ustawy z dnia 10 czerwca 2010 roku o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw, zespoły takie funkcjonowały tylko tam, gdzie wyrażono zgodę na ich utworzenie. Ustawa usankcjonowała i wprowadziła zespoły interdyscyplinarne jako standard w każdej gminie, regulując sposób ich działania³³⁵.

W skład zespołu interdyscyplinarnego obligatoryjnie wchodzi przedstawiciele jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, policji, oświaty, ochrony zdrowia, organizacji pozarządowych a także kuratorzy sądowi. Do zespołu mogą także dołączyć prokuratorzy i przedstawiciele innych podmiotów działających na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Na pierwszym posiedzeniu zespołu spośród jego członków wybierany jest przewodniczący zespołu interdyscyplinarnego (art. 9a ust. 3 i 4 u.p.p.r. oraz art. 9a ust. 6 u.p.p.r.). Zespół realizuje działania określone w gminnym programie przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz ochrony ofiar przemocy w rodzinie. Zadaniem zespołu jest integrowanie i koordynowanie działań podmiotów działających na rzecz ochrony ofiar oraz specjalistów w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie. W szczególności chodzi o: diagnozowanie problemu, podejmowanie działań w środowisku rodzinnym, inicjowanie interwencji, rozpowszechnianie informacji o instytucjach, osobach i możliwościach udzielenia lokalnej pomocy, a także inicjowanie działań w stosunku do osób stosujących przemoc w rodzinie (tzw. programy korekcyjno-edukacyjne). Obecnie przyjmuje się, że tylko ścisła współpraca służb (a więc właśnie w formie zespołu interdyscyplinarnego) daje szansę na skuteczną i trwałą pomoc rodzinie, w której dochodzi do przemocy.

Zasady funkcjonowania uregulowane są m.in. w art. 9a ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. Celem zespołu interdyscyplinarnego są działania profilaktyczne i pomoc rodzinom w przezwyciężaniu trudnych sytuacji życiowych. Zespół interdyscyplinarny

³³⁴ S. Spurek, op. cit., s. 24-26.

³³⁵ J. Śpiewak, *Dzieci, ludzie i ustawa*, „Niebieska Linia”, 2010, nr 2, s. 30-32.

posiada status podmiotu o charakterze wewnętrznym, działający w gminie w ramach jej zadań własnych, a także określa szczegółowo przedstawicieli wchodzących w jego skład. Ustawa nie określa wprost statusu prawnego zespołu interdyscyplinarnego, wskazuje jedynie, iż powoływany jest przez wójta, burmistrza albo prezydenta miasta. Zespół ma działać nie na podstawie uchwały rady gminy, lecz porozumień zawieranych między wójtem a podmiotami, o których mowa w art. 9a ust. 3 lub 5 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (których przedstawiciele wchodzi w skład zespołu).

Zgodnie z art. 9a ust. 15 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, ustawodawca powierzył radom gmin kompetencje do określania (w drodze uchwały) trybu i sposobu powoływania oraz odwoływania członków zespołu interdyscyplinarnego, a także szczegółowych warunków jego funkcjonowania. Podkreślić jednak należy, że przepisy ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie nie upoważniają rad gmin do określania katalogu podmiotów, których przedstawiciele wchodzi w skład zespołu interdyscyplinarnego. Celem uchwały podjętej na podstawie art. 9a ust. 15 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie jest unormowanie procedury powoływania w skład zespołu interdyscyplinarnego oraz odwoływania jego członków. Należy przy tym zwrócić uwagę na fakt, że o możliwości uczestniczenia w pracach zespołu stanowi art. 9a ust. 3 i 4 ustawy. Przepis ten zastrzegł konieczność powoływania w skład zespołu przedstawicieli określonych podmiotów, czyli jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, policji, oświaty, ochrony zdrowia, organizacji pozarządowych, a także kuratorów sądowych. Zgodnie z treścią art. 9a ust. 15, wybór przewodniczącego jest kwestią wewnętrzną i to zespół decyduje o tym, kto będzie jego przewodniczącym. Rada nie jest uprawniona do regulowania tej kwestii, ani do stanowienia w przedmiocie poszerzenia składu osobowego zespołu interdyscyplinarnego. Uchwała podjęta na podstawie art. 9a ust. 15 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie ze względu na generalny i abstrakcyjny charakter regulacji zawartych w jej treści jest aktem prawa miejscowego. Takie uregulowanie powoduje, że działalność zespołu interdyscyplinarnego jest dość „elastyczna”. Mimo że to rada gminy ma kompetencje do określania trybu i sposobu powoływania oraz odwoływania członków zespołu interdyscyplinarnego, to sam zespół ma swobodę w uregulowaniu zasad podejmowania własnych działań w wewnętrznym regulaminie lub stworzonych zasadach pracy. W praktyce jednak duży wpływ na sposób podejmowania działań przez zespół interdyscyplinarny mają wojewodowie, którzy przekazują zespołom pewne „sugestie” jako efekt przeprowadzanych kontroli. Zdarza się, że „sugestie” te są nie do pogodzenia z realiami pracy zespołu i tematyką tak wrażliwą jak praca z rodziną. Co więcej, ustawodawca

umożliwił zespołom interdyscyplinarnym powoływanie w skład grupy roboczej (albo przynajmniej zapraszanie na poszczególne posiedzenia) w zasadzie każdego rodzaju specjalisty (w tym także np. psychiatry czy prokuratora). W praktyce jednak przedstawiciele niektórych profesji nie chcą zgodzić się na udział w pracach grup roboczych – mimo że są do tego zobowiązani przepisami prawnymi. Dotyczy to w szczególności prokuratorów. Jednocześnie członkowie zespołów interdyscyplinarnych (w tym także przewodniczący) nie mają wystarczającej wiedzy specjalistycznej (w szczególności prawnej), aby wyegzekwować obowiązek uczestniczenia w pracach grup roboczych od specjalistów, którzy nie chcą tego obowiązku wypełnić.

W kwestii funkcjonowania zespołu interdyscyplinarnego należy przyjąć, że uchwała rady gminy ma doprecyzować regulacje ustawowe, zawarte w art. 9a ust. 7, ust. 10-14, a więc określać, w jaki sposób zespół będzie pracował. Ustawa gminna ma zatem określać normy dotyczące zespołu i ewentualnych uczestników jego postępowań. Należy wskazać, że art. 9a ust. 9 ustawy nakłada na ośrodek pomocy społecznej obowiązek zapewnienia obsługi organizacyjnotechnicznej zespołu interdyscyplinarnego, co jest obecnie przedmiotem krytyki ze strony tych jednostek. Bardzo często nie mają one bowiem możliwości ani technicznych, ani osobowych by sprostać tym wymaganiom. Co istotne, ustawa nie wymaga by członkowie gminnego zespołu interdyscyplinarnego byli osobami niekaranymi za przestępstwo umyślne czy umyślne przestępstwo skarbowe³³⁶.

Warto podkreślić, że zgodnie z art. 9c ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie członkowie zespołu interdyscyplinarnego oraz grup roboczych w zakresie niezbędnym do realizacji swych zadań mogą przetwarzać dane osób dotkniętych przemocą w rodzinie i osób stosujących przemoc w rodzinie, dotyczące: stanu zdrowia, nałogów, skazań wyrokiem sądowym, orzeczeń o ukaraniu, a także innych orzeczeń wydanych w postępowaniu sądowym lub administracyjnym, bez zgody i wiedzy osób, których dane te dotyczą. Niektóre organizacje pozarządowe proponowały, aby zespół interdyscyplinarny był zobowiązany uzyskiwać zgodę na przetwarzanie danych osobowych nie tylko od ofiary, ale również od sprawcy przemocy. Tymczasem w zespołach zasiadają policjanci, pracownicy socjalni i kuratorzy sądowi, którzy te dane nie tylko mogą, ale i muszą przetwarzać oraz gromadzić niejako z urzędu. Nie można ich zatem pozbawiać tego prawa. Jak wskazuje Jan Śpiewak chodziło prawdopodobnie o ograniczenie uprawnień zasiadających w zespołach

³³⁶Na ten temat zobacz też: A. Olszewska, *Prawne zasady funkcjonowania zespołów interdyscyplinarnych*, „Niebieska Linia” 2012, nr 1, s. 20-22.

przedstawicieli organizacji pozarządowych. W efekcie jednak te organizacje, które naprawdę pomagają ofiarom, musiałyby zawiesić działalność albo wyłączyć się z pracy zespołów³³⁷.

Poza powołaniem zespołów interdyscyplinarnych, ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie prowadzi do realnego zwiększenia ochrony i bezpieczeństwa ofiar przemocy przez uzupełnienie dotychczasowych procedur postępowania działaniami poszczególnych służb i instytucji. Zgodnie z art. 11a ust. 1 i 2 u.p.p.r. *Jeżeli członek rodziny wspólnie zajmujący mieszkanie, swoim zachowaniem polegającym na stosowaniu przemocy w rodzinie czyni szczególnie uciążliwym wspólne zamieszkiwanie, osoba dotknięta tą przemocą może żądać, aby sąd, w postępowaniu nieprocesowym, zobowiązał go do opuszczenia wspólnie zajmowanego mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia lub zakazał zbliżania się do mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia. Przepis ten stosuje się również w przypadku, gdy:*

- 1) osoba dotknięta przemocą w rodzinie opuściła wspólnie zajmowane mieszkanie z powodu stosowania wobec niej przemocy w tym mieszkaniu;*
- 2) członek rodziny stosujący przemoc w rodzinie opuścił wspólnie zajmowane mieszkanie;*
- 3) małżonek, wstępny, zstępny, rodzeństwo, powinowaty w tej samej linii lub stopniu, osoba pozostająca w stosunku przysposobienia oraz jej małżonek, a także osoba pozostająca we wspólnym pożyciu oraz inna osoba stosująca przemoc w rodzinie, okresowo lub nieregularnie przebywa w mieszkaniu wspólnie z osobą dotkniętą przemocą w rodzinie.*

Postanowienie staje się wykonalne z chwilą ogłoszenia i może być zmienione, lub uchylone w przypadku zmiany okoliczności (a więc np. zobowiązanie do opuszczenia mieszkania trwa tak długo, jak długo postanowienie nie zostanie zmienione lub uchylone). Do wykonania obowiązku orzeczonego na podstawie ust. 1 stosuje się odpowiednio przepisy o egzekucji obowiązku opróżnienia lokalu służącego zaspokajaniu potrzeb mieszkaniowych dłużnika.

Art. 11a ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie znacznie poszerza też uprawnienia ofiar przemocy, ponieważ dotyczy wszystkich form prawnych korzystania z lokalu, niezależnie od tego, czy osoba domagająca się eksmisji sprawcy przemocy ma tytuł prawny do lokalu. Tym samym przepis pozwala na wydanie nakazu opuszczenia mieszkania nawet wobec wyłącznego właściciela lokalu bez utraty tytułu własności, co oznacza, iż sprawca przemocy zostaje pozbawiony uprawnienia do korzystania z przedmiotu własności na okres przejściowy. Z punktu widzenia ofiar przemocy istotne znaczenie ma art. 17 ustawy z dnia 21 czerwca 2001 roku o ochronie praw lokatorów, mieszkaniowym zasobie gminy i o

³³⁷ J. Śpiewak, op. cit., s. 30-32.

zmianie Kodeksu cywilnego³³⁸, ponieważ jako priorytetową traktuje ochronę ofiar przemocy. Mianowicie, gdy powodem opróżnienia lokalu jest stosowanie przemocy w rodzinie, opuszczającemu lokal sprawcy przemocy nie przysługuje ochrona przed eksmisją w okresie zimowym ani uprawnienie do otrzymania lokalu socjalnego³³⁹.

Ustawa nałożyła także w art. 12 ust. 1 obowiązek prawny niezwłocznego zawiadomienia policji lub prokuratora na osoby, które wykonując swoje obowiązki służbowe lub zawodowe powzięły podejrzenie o popełnieniu ściganego z urzędu przestępstwa z użyciem przemocy w rodzinie. Przepis jest regulacją szczególną wobec obowiązującego równolegle obowiązku prawnego wobec organów państwowych i samorządowych, wynikającego z art. 304 k.p.k. Brak wypełnienia tego obowiązku w przypadku zobowiązania prawnego skutkować może odpowiedzialnością karną za jego niedopełnienie. Jak podkreślił Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 3 sierpnia 1962 roku³⁴⁰, obowiązek zawiadomienia ciąży na instytucji, przez którą należy rozumieć przede wszystkim jej kierownictwo (zarząd), ale także każdy jej organ powołany do czuwania nad prawidłowością działania tej instytucji. Tak więc, prawny obowiązek zawiadomienia o przestępstwie ciąży przede wszystkim na osobie pełniącej w danej instytucji funkcję kierowniczą bądź ponoszącą z innego tytułu szczególną odpowiedzialność. Pozostałe osoby zatrudnione w danej instytucji nie są obciążone takim obowiązkiem, choć z punktu widzenia obowiązku służbowego powinny zawiadomić przełożonego o popełnieniu przestępstwa. W sytuacji nieprzekazania przez podwładnego informacji o podejrzeniu popełnienia przestępstwa może to skutkować odpowiedzialnością dyscyplinarną dla tej osoby. Niedopełnienie obowiązku w postaci złożenia zawiadomienia, o którym mowa w art. 304 § 2 k.p.k., dla funkcjonariusza publicznego może skutkować odpowiedzialnością karną na mocy art. 231 § 1 k.k. Przez niedopełnienie obowiązku należy rozumieć całkowite zaniechanie spełnienia obowiązku (czyli brak działania), jaki ciąży na danym podmiocie z racji pełnienia funkcji publicznej, bądź też na wykonanie obowiązku niezgodnie z jego treścią.

Postępowanie karne uruchamiane jest przez złożenie zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa na policji albo w prokuraturze – ustnie bądź w formie pisemnej. O tym czy na skutek zawiadomienia zostało wszczęte postępowanie, czy też nie, zawiadamiający powinien zostać poinformowany. Jeśli informacje zawarte w zawiadomieniu uzasadniają podejrzenie popełnienia przestępstwa, to zostaje wszczęte postępowanie karne. Składa się ono z dwóch etapów: postępowania przygotowawczego i sądowego. Faktyczną podstawą wszczęcia

³³⁸ Dz.U. 2005 nr 31 poz. 266 z późn. zm.

³³⁹ K. Krzekotowska, *Przemoc domowa a spokojne mieszkanie*, „Niebieska Linia”, nr 2/73/2011.

³⁴⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 03.08.1962 roku, III K 1044/61, RPEiS IV/63.

postępowania przygotowawczego jest – zgodnie z art. 303 k.p.k. – uzasadnione podejrzenie popełnienia przestępstwa. W sprawach związanych z dziećmi należy też często rozważyć zasadność wystąpienia do sądu rodzinnego z odpowiednimi wnioskami³⁴¹.

Nowelizacja ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie wprowadziła także liczne zmiany w innych aktach prawnych. W Kodeksie karnym wprowadzono jako środki karne obowiązek powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, zakaz kontaktowania się z określonymi osobami, zakaz zbliżania się do określonych osób lub zakaz opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu, a także nakaz opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym. Sąd może orzec wymienione środki w przypadku skazania za:

- przestępstwo przeciwko wolności seksualnej lub obyczajności popełnione na szkodę małoletniego,
- inne przestępstwo przeciwko wolności i w przypadku skazania za umyślne przestępstwo z użyciem przemocy, w tym przemocy przeciwko osobie najbliższej.

Wspomniany obowiązek lub zakaz może być połączony z obowiązkiem zgłaszania się do policji lub innego wyznaczonego organu w określonych odstępach czasu (art. 41a § 1 k.k.). Sąd obligatoryjnie orzeka wymienione rozwiązania, jeżeli kara pozbawienia wolności jest bez warunkowego zawieszenia wykonania, za przestępstwo przeciwko wolności seksualnej lub obyczajności na szkodę małoletniego (art. 41a § 2 k.k.). W przypadku ponownego skazania sprawcy w warunkach określonych powyżej sąd może orzec omawiane obowiązki lub zakazy na zawsze. Jeżeli sąd orzeka zakaz zbliżania się do określonych osób, to wskazuje odległość od osób chronionych, którą skazany jest zobowiązany zachować (art. 41a § 3 k.k.).

Sąd orzekając o warunkowym umorzeniu postępowania karnego, a także w przypadku zawieszenia wykonania kary wobec sprawcy przestępstwa popełnionego z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej wobec osoby najbliższej, wydając nakaz opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym, obligatoryjnie określa także sposób kontaktu sprawcy z pokrzywdzonym (art. 67 § 3 zd. 2 k.k. oraz art. 72 § 1a k.k.).

Zawieszając wykonanie kary, sąd może zobowiązać skazanego do poddania się leczeniu, w szczególności odwykowemu lub rehabilitacyjnemu, albo oddziaływaniom terapeutycznym, także do uczestnictwa w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych oraz do powstrzymania się od kontaktowania się z pokrzywdzonym lub innymi osobami w określony sposób, albo zbliżania się do pokrzywdzonego lub innych osób (art. 72 § 1 k.k.). Jeżeli

³⁴¹ A. Olszewska, Procedura „Niebieskie Karty” – najczęściej zadawane pytania, „Niebieska Linia” nr 4/81/2012, s. 6-9.

skazany w okresie próby rażąco narusza porządek prawny, ponownie używając przemocy lub groźby bezprawnej wobec osoby najbliższej lub innej osoby małoletniej zamieszkujących wspólnie ze sprawcą, sąd zarządza wykonanie kary (art. 75 § 1a k.k.). Niestosowanie się do orzeczonego przez sąd obowiązku powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, nakazu opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym, zakazu kontaktowania się z określonymi osobami, zakazu zbliżania się do określonych osób lub zakazu opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu jest przestępstwem, zagrożonym karą pozbawienia wolności do lat 3 (art. 244 k.k.). Jak wynika z powyższego, na etapie orzekania sąd karny ma szerokie możliwości prawne, aby zapewnić osobie doświadczającej przemocy jak najlepszą ochronę i odseparować sprawcę, który nadal może stanowić zagrożenie.

W Kodeksie postępowania karnego wprowadzono następujące zmiany. Policja ma prawo zatrzymać osobę podejrzaną, jeżeli istnieje uzasadnione przypuszczenie, że popełniła ona przestępstwo z użyciem przemocy na szkodę osoby wspólnie zamieszkującej, a zachodzi obawa, że ponownie popełni przestępstwo z użyciem przemocy wobec tej osoby, zwłaszcza gdy popełnieniem takiego przestępstwa grozi. Policja zatrzymuje osobę podejrzaną, jeśli przestępstwo, o którym mowa powyżej, zostało popełnione przy użyciu broni palnej, noża lub innego niebezpiecznego przedmiotu, a zachodzi obawa, że ponownie popełni ona przestępstwo z użyciem przemocy wobec osoby wspólnie zamieszkującej, zwłaszcza gdy popełnieniem takiego przestępstwa grozi (art. 244 k.p.k.).

Po drugie tytułem środka zapobiegawczego można nakazać oskarżonemu o przestępstwo popełnione z użyciem przemocy na szkodę osoby wspólnie zamieszkującej opuszczenie lokalu mieszkalnego zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym, jeżeli zachodzi uzasadniona obawa, że oskarżony ponownie popełni przestępstwo z użyciem przemocy wobec tej osoby, zwłaszcza gdy popełnieniem takiego przestępstwa groził. W postępowaniu przygotowawczym środek ten stosuje się na wniosek policji albo z urzędu. Jeżeli wobec oskarżonego, zatrzymanego na podstawie art. 244 § 1a lub 1b, zachodzą podstawy do zastosowania środka zapobiegawczego przewidzianego w § 1, policja niezwłocznie, nie później niż przed upływem 24 godzin od chwili zatrzymania, występuje z wnioskiem do prokuratora o zastosowanie tego środka zapobiegawczego. Wniosek powinien być rozpatrzony przed upływem 48 godzin od chwili zatrzymania oskarżonego. Omawiany środek stosuje się na okres nie dłuższy niż 3 miesiące. Jeżeli nie ustały przesłanki jego stosowania sąd pierwszej instancji właściwy do rozpoznania sprawy, na wniosek prokuratora, może przedłużyć jego stosowanie na dalsze okresy, nie dłuższe jednak niż 3 miesiące. Sąd wydając

postanowienie o nakazie opuszczenia przez oskarżonego lokalu mieszkalnego może, na wniosek oskarżonego, wskazać mu miejsce pobytu w placówkach zapewniających miejsca noclegowe. Placówkami wskazanymi do umieszczenia oskarżonego nie mogą być oczywiście placówki pobytu ofiar przemocy w rodzinie (art. 275a k.p.k.).

W Kodeksie karnym wykonawczym, ustawodawca wprowadził obowiązek odwołania przez sąd penitencjarny warunkowego zwolnienia, jeżeli zwolniony, skazany za przestępstwo popełnione z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej wobec osoby najbliższej lub innej osoby małoletniej zamieszkującej wspólnie ze sprawcą, w okresie próby rażąco narusza porządek prawny, ponownie używając przemocy lub groźby bezprawnej wobec osoby najbliższej lub innej osoby małoletniej zamieszkującej wspólnie ze sprawcą (art. 160 § 2 k.k.w.). Ponadto w przypadku orzeczenia obowiązku powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, zakazu kontaktowania się z określonymi osobami, zakazu zbliżania się do określonych osób, nakazu opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym lub zakazu opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu, sąd przesyła odpis wyroku jednostce policji, a także odpowiedniemu organowi administracji rządowej lub samorządu terytorialnego, właściwemu dla miejsca pobytu skazanego. Nadzór nad wykonywaniem obowiązku powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, zakazu kontaktowania się z określonymi osobami, zakazu zbliżania się do określonych osób, nakazu opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym lub zakazu opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu został powierzony zawodowemu kuratorowi sądowemu. W sprawach związanych z wykonywaniem obowiązku powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, zakazu kontaktowania się z określonymi osobami, zakazu zbliżania się do określonych osób, nakazu opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym lub zakazu opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu właściwy jest sąd rejonowy, ze względu na miejsce pobytu skazanego (art. 181a k.k.w.).

Przeciwnicy ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie twierdzą, że ten akt prawny ma charakter antyrodzinny³⁴². Argumentują, że władza państwa powinna kończyć się u drzwi ich domów. Wprowadzenie zakazu stosowania kar cielesnych wobec dzieci interpretują jako zakaz wychowywania ich, zaś przepis o odbieraniu dzieci usprawiedliwiają jedynie sytuacją, w której rodzina znajduje się w złej sytuacji materialnej. Zwolennicy ustawy twierdzą natomiast, że ta ustawa jest ona jedną z najbardziej prorodzinnych, gdyż pozwala

³⁴² Zob.: <https://prawo.gazetaprawna.pl/artykuly/402426,kep-ustawa-o-przeciwdzialaniu-przemocy-godzi-w-autonomie-rodziny.html>, data dostępu: 07.12.2021 r.

chronić i wzmacniać rodziny, w których dochodzi do przemocy³⁴³. Podkreślają duże znaczenie zespołów interdyscyplinarnych. Ich zaletą jest bowiem koordynowanie programów pomocy oferowanych przez różne placówki, co pozwala unikać powtarzania jednakowych działań podejmowanych przez różne instytucje, identyfikację dotychczas niezauważonych środowisk, możliwość przedyskutowania problemów z innymi specjalistami i spojrzenia na nie z innej perspektywy³⁴⁴.

Nie ulega wątpliwości, że ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, choć budzi wiele sprzecznych emocji, jest potrzebna. Jej uregulowania wprowadzają większą ochronę osób doświadczających przemocy, stanowią również pewnego rodzaju „bazę” definicyjną, ta ustawa jako jedyna podaje bowiem definicję przemocy w rodzinie. Należy jednak przyznać, że niektóre uregulowania są nieprecyzyjne i pozostawiają zbyt wiele swobody interpretacyjnej, przez co poszczególne służby i instytucje mają poważne problemy z jej właściwym stosowaniem. Poprzez wprowadzenie tych uregulowań wytworzył się również pewnego rodzaju dualizm prawny – z jednej strony ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie i procedura „Niebieskich Kart”, z drugiej strony postępowanie karne, wyrokowanie i środki, jakimi dysponuje procedura karna. Ta sytuacja prawna jest niejasna dla wielu osób zaangażowanych zawodowo w przeciwdziałanie przemocy w rodzinie, co również prowadzi do różnego stosowania przepisów prawnych – nawet przez organy ścigania.

3.4. Ustawa o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka

W dniu 15 grudnia 2014 roku Prezydent RP Bronisław Komorowski podpisał przygotowaną w Ministerstwie Sprawiedliwości ustawę o ochronie i pomocy dla świadka i pokrzywdzonego³⁴⁵. Ustawa zasadniczo weszła w życie w dniu 8 kwietnia 2015 roku art. z wyjątkiem art. 20 pkt 18 i 19, które weszły w życie z dniem 11 stycznia 2015 roku. Jej podstawą była konieczność wdrożenia dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 roku, ustanawiającej normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępującej decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW³⁴⁶ oraz dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/99/UE z dnia 13

³⁴³ J. Śpiewak, op. cit., s. 30-32.

³⁴⁴ P. Teisseyre, op. cit., s. 1-3.

³⁴⁵ Ustawa z dnia 28 listopada 2014 r. o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka, Dz.U. z dnia 7 stycznia 2015, poz. 21.

³⁴⁶ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25.10.2012 r., Dz.Urz. UE L 315 z 14.11.2012 r., s. 57.

grudnia 2011 roku w sprawie europejskiego nakazu ochrony³⁴⁷. Ustawa ta wprowadza do systemu ofiar przestępstw nowe rozwiązania zwane środkami ochrony i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka oraz osób im najbliższych. Tego rodzaju środki mogą być przyznane, jeśli w związku z toczącym się albo zakończonym postępowaniem karnym z udziałem pokrzywdzonego lub świadka albo w związku z postępowaniem karnym skarbowym z udziałem świadka istnieje zagrożenie dla ich życia lub zdrowia. Rozwiązania przyjęte w ustawie mogą być też zastosowane przed wszczęciem postępowania karnego lub karnego skarbowego, jeżeli w czasie podejmowanych czynności ujawni się zagrożenie życia lub zdrowia osoby pokrzywdzonej świadka bądź osób im najbliższych (w rozumieniu art. 115 § 11 k.k.)³⁴⁸. Jako środki ochrony i pomocy ustawa wskazuje: ochronę na czas czynności procesowej; ochronę osobistą oraz pomoc w zakresie zmiany miejsca pobytu.

Środki przewidziane w ustawie są udzielane przez Komendanta Wojewódzkiego (Stołecznego) Policji, w którego okręgu mają miejsce pobytu pokrzywdzony, świadek lub osoby im najbliższe. Ochrona na czas czynności procesowej może zostać udzielona w przypadku zagrożenia dla życia lub zdrowia osoby chronionej i polegać na obecności funkcjonariuszy policji w trakcie czynności procesowej z udziałem osoby chronionej, w drodze do miejsca przeprowadzenia czynności albo w drodze powrotnej. Ochrony osobistej udziela się w sytuacji wysokiego stopnia zagrożenia zdrowia lub życia osoby chronionej. Może ona polegać na stałej lub czasowej obecności funkcjonariuszy policji w otoczeniu osoby chronionej, czasowej obserwacji jej i otoczenia, wskazaniu bezpiecznego miejsca schronienia, a także ustalenia zakresu, warunków i sposobu kontaktowania się osoby chronionej z innymi osobami³⁴⁹. Jeżeli istnieje potrzeba długotrwałej ochrony, a inne środki są niewystarczające, to możliwe jest udzielenie pomocy związanej ze zmianą miejsca pobytu. Wsparcie to obejmuje udostępnienie tymczasowego lokalu mieszkalnego, zapewniającego podstawowe potrzeby życiowe oraz udzielenie pomocy w wynajęciu mieszkania, przeprowadzce lub zagospodarowaniu i załatwieniu spraw związanych ze zmianą miejsca zamieszkania. Jeżeli osoba chroniona nie posiada źródeł utrzymania i nie może podjąć pracy ze względu na zagrożenie, to można udzielić jej pomocy finansowej nieprzekraczającej miesięcznie 3 500 zł w przypadku osoby dorosłej i 2 000 zł w przypadku dziecka³⁵⁰. Ustawa daje również możliwość dostarczania korespondencji pocztowej osobie pokrzywdzonej i odbierania jej bezpośrednio z miejsca zamieszkania tej osoby. Środki ochrony i pomocy

³⁴⁷ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/99/UE z dnia 13.12.2011 r., Dz. Urz. UE L 338 z 21.12.2011 r., s. 2.

³⁴⁸ Ustawa z dnia 28 listopada 2014 r. o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka..., art. 1.

³⁴⁹ Ibidem, art. 2-5.

³⁵⁰ Ibidem, art. 7.

przewidziane w ustawie są udzielane przez właściwego komendanta policji na pisemny wniosek pokrzywdzonego lub świadka, złożony za pośrednictwem organu prowadzącego czynności, albo sądu, który może przedstawić pisemną opinię w przedmiocie wniosku. Możliwe jest również udzielenie tych środków na podstawie wniosku organu prowadzącego czynności albo sądu, złożonego za zgodą pokrzywdzonego lub świadka. Zarządzenie w kwestii udzielenia środków ochrony i pomocy wydaje właściwy komendant policji w terminie nie dłuższym niż 14 dni od dnia otrzymania wniosku³⁵¹. Niedopuszczalna jest jakakolwiek czynność dowodowa, która zmierza do ujawnienia okoliczności udzielenia i wykonywania środków ochrony i pomocy, a informacje dotyczące tego zagadnienia podlegają ochronie zgodnie z ustawą z dnia 5 sierpnia 2010 roku o ochronie informacji niejawnych³⁵².

3.5. Ustawa o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw z dnia 30 kwietnia 2020 r.

Ustawa o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw została uchwalona przez Sejm Rzeczypospolitej Polskiej dnia 30 kwietnia 2020 roku. Przyjęta została w dniu 6 maja 2020 roku przez Senat Rzeczypospolitej Polskiej bez poprawek. Została odpisana przez Prezydenta RP w dniu 19 maja 2020 roku. Natomiast w Dzienniku Ustaw została ogłoszona 29 maja 2020 roku. Ustawa z uwagi na jej cel oraz zawarte zmiany została nazwana potocznie ustawą antyprzemocową.

Jej celem – o czym można przeczytać w uzasadnieniu do projektu – jest wprowadzenie do prawnego porządku rozwiązań kompleksowych w kwestii niezwłocznego odizolowania osoby doświadczającej przemocy od osoby stosującej przemoc, głównie w sytuacji stwarzania zagrożenia dla życia, albo zdrowia domowników³⁵³.

Nowe przepisy wprowadzają zmiany w Kodeksie postępowania cywilnego (są to m.in. odrębne postępowania o zobowiązanie osoby przemocowej do opuszczenia lokalu wspólnie zajmowanego oraz bezpośredniego otoczenia mieszkania, jak również zakaz zbliżania się do mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia). Ponadto, wprowadzone zostały zmiany do takich ustaw, jak ustawa o Policji, Kodeks wykroczeń, ustawa o Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organach porządkowych, ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie,

³⁵¹ Ibidem, art. 10 i 12.

³⁵² Ustawa z dnia 5 sierpnia 2010 r. o ochronie informacji niejawnych., Dz.U. Nr 182, poz. 1228.

³⁵³ Projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, Druk nr 279 z dnia 11.03.2020 r., Warszawa 2020.

Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia oraz ustawa o kosztach sądowych w sprawach cywilnych.

Całkowicie nowym rozwiązaniem, które ma służyć skuteczniejszej ochronie ofiary przemocy jest nadanie policji i Żandarmerii Wojskowej uprawnień do wydawania nakazów natychmiastowego opuszczenia mieszkania zajmowanego wspólnie z ofiarą przemocy i bezpośredniego otoczenia lokalu, albo też zakazu zbliżania się do mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia. Co ważne podkreślenia, taki nakaz lub zakaz ma być wydawany w stosunku do osoby, która swoim zachowaniem czyli stosowaniu przemocy w rodzinie, stwarza zagrożenia dla życia lub zdrowia domowników. Taki środek jest natychmiast wykonalny i obowiązuje 14 dni. Dodatkowo nakaz i zakaz może być stosowane łącznie. Wydawać się może, że w praktyce, policja będzie mogła wydać taki nakaz i/lub zakaz np. podczas podjętej interwencji w lokalu zajmowanym przez rodzinę. Brak obecności osoby stosującej przemoc nie będzie przeszkodą do wykorzystania tych środków podczas wykonywania czynności policyjnych. Policja lub Żandarmeria Wojskowa, zgodnie z nowymi przepisami, będzie zobowiązana regularnie sprawdzać, czy sprawca przemocy stosuje się do zastosowanego środka, a w przypadku uznania, że sankcja nie jest przestrzegana – zastosować środki przymusu w celu wyegzekwowania nałożonego zobowiązania. W sytuacji nieprzestrzegania sankcji, osoba, która stosuje przemoc pociągnięta zostanie do odpowiedzialności w trybie przyspieszonym z Kodeksu wykroczeń w postaci kary aresztu, ograniczenia wolności lub grzywny.

Dokonane zmiany zakładają również, że ofiara przemocy lub jej przedstawiciel ustawowy może skorzystać z ustawowego zwolnienia z kosztów sądowych w sprawie o zobowiązanie sprawcy do opuszczenia wspólnie zajmowanego mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia lub też zbliżania się do wskazanych miejsc. Wniosek ten będzie można złożyć przy pomocy urzędowego formularza, jednakże nie będzie to konieczne, ponieważ samodzielne sporządzenie wniosku z pominięciem urzędowego formularza nie będzie wywoływać negatywnych skutków. Ustawa weszła w życie z dniem 30.11.2020 roku.

Ustawa ta może przynieść wiele korzyści, szczególnie dla osób będących ofiarami przemocy domowej. Rozszerza ona bowiem katalog możliwych środków ochrony wyżej wymienionych osób oraz przyspiesza sankcje dla osób wykazujących zachowania przemocowe³⁵⁴.

³⁵⁴ Ustawa z dnia 30 kwietnia 2020 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2020 r., poz. 956.

ROZDZIAŁ IV

ROLA MEDIACJI W PRZECIWDZIAŁANIU PRZEMOCY W RODZINIE

Analiza teorii, prawa i praktyki w systemie przeciwdziałania przemocy w rodzinie w Polsce nie może pominąć tematyki mediacji, ponieważ jej rolą jest wsparcie systemu sądownictwa we wszelkich rodzajach sporów, jakie toczą się w danej rodzinie. Mediacja pozwala efektywniej opracowywać propozycje rozwiązań w przypadku spraw rozwodowych (i pozwów z orzekaniem o winie lub bez), ustalania władzy rodzicielskiej, ustalania kontaktów rodzica z dziećmi, sposobu korzystania ze wspólnego mieszkania po rozwodzie, wysokości alimentów, czy spraw o podział majątku

Termin „mediacja” pochodzi z greki i oznacza medos – pośredniczący, neutralny, nieopowiadający się po żadnej ze stron³⁵⁵. W polskim ustawodawstwie po raz pierwszy przepis dotyczący mediacji pojawił się w ustawie z 23 maja 1991 roku o rozwiązywaniu sporów zbiorowych. Ustawa z 6 czerwca 1997 roku Kodeksu postępowania karnego wprowadziła mediację w postępowaniu karnym. W prawie cywilnym mediacja pojawiła się 28 lipca 2005 roku (Dz. U. nr 172, poz. 1438)³⁵⁶. Aktualnie mediację w polskim prawie normują przepisy Kodeksu postępowania cywilnego, Kodeksu postępowania karnego, ustawa z dnia 30 sierpnia 2002 roku Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi, ustawa z dnia 23 maja 1991 roku o rozwiązywaniu sporów zbiorowych oraz ustawa z dnia 26 października 1982 roku o postępowaniu w sprawach nieletnich. Regulację instytucji mediacji w sprawach cywilnych zawierają przepisy 183-18315 Kodeksu postępowania cywilnego.

Od wielu lat specjaliści poszukują alternatywnych sposobów rozwiązywania konfliktów, które pozwoliłyby uniknąć długotrwałych i żmudnych procesów sądowych. Coraz częściej w różnego rodzaju postępowaniach stosuje się mediację. Mediacja prowadzona jest w oparciu o zasady dobrowolności, bezstronności, poufności, neutralności oraz akceptowalności.

Najważniejszą zasadą postępowania mediacyjnego jest jego dobrowolność (art. 183 § 1 k.p.c.), która oznacza, że nikt nie może być zmuszony do uczestniczenia w mediacji, jej

³⁵⁵ J. Bodio, T. Demendecki, A. Jakubecki, O. Marcewicz, P. Telenga, M.P. Wójcik, op. cit.

³⁵⁶ Red. K. Pleszka, J. Czapska, M. Araszkiewicz, M. Pękała, *Mediacja. Teoria, normy, praktyka*, Wolters Kluwer, Warszawa 2017, s. 34.

kontynuowaniu i zawarciu ugody. Mediacje prowadzi się na podstawie umowy stron albo postanowienia sądu. Z zasady dobrowolności mediacji wynika, że mediacja powinna być prowadzona na podstawie umowy. Tok mediacji prowadzonej na podstawie zgodnego porozumienia stron zasadniczo jest autonomiczny w stosunku do postępowania cywilnego, stąd też mediacja może być prowadzona zarówno przed wszczęciem postępowania cywilnego, w jego trakcie (art. 183 k.p.c.), a także po zakończeniu (np. co do sposobu ugodowego dobrowolnego zaspokojenia wierzyciela przez dłużnika celem uniknięcia wszczęcia postępowania egzekucyjnego)³⁵⁷. Użyty w art. 1831 § 3 k.p.c. zwrot „mediację prowadzi się przed wszczęciem postępowania” nie może być rozumiany w ten sposób, że postępowanie mediacyjne stanowi obligatoryjne postępowanie przedsądowe, nieprawidłowy jest też wniosek wyprowadzony na podstawie rozumowania *a contrario*, że przed wszczęciem postępowania cywilnego mediacja mogłaby być prowadzona bez zgody stron. Wątpliwości budzi także charakter prawny umowy o mediację. Umowa ta nie została unormowana w Kodeksie cywilnym. Ustawa procesowa, szczerkowo regulująca umowę o mediację, nie zastrzega dla niej żadnej formy, jak również nie określa elementów przedmiotowo istotnych tej czynności prawnej, które pozwoliłyby na jednoznaczną jej kwalifikację oraz identyfikację w systemie czynności prawnych (systemie umów)³⁵⁸.

Zasada bezstronności mediatora (art. 183 § 3 k.p.c.) jest immanentną cechą mediacji, gdyż jego zadaniem jest doprowadzenie do porozumienia między stronami bez rozstrzygania sporu i narzucania własnych rozwiązań (mediator nie ma żadnych uprawnień władczych). Z powyższych względów ustawa nie ogranicza możliwości wyboru mediatora z uwagi na pokrewieństwo albo innego rodzaju stosunki łączące go z jedną ze stron. Ustawodawca nie przewidział również instytucji wyłączenia mediatora. Gdyby strony zawarły ugodę przed mediatorem, to kwestia bezstronności prowadzenia mediacji może być zbadana przez sąd w postępowaniu o jej zatwierdzenie³⁵⁹. Kierując strony do mediacji, sąd wyznacza mediatora, jednakże strony mogą wybrać inną osobę. Na zgodny wniosek stron sąd może upoważnić mediatora do zapoznania się z aktami sprawy (art. 183 § 9 k.p.c.).

Postępowanie mediacyjne nie jest jawne. Mediator ma obowiązek zachować w tajemnicy wszystkie fakty, o których dowiedział się w związku z prowadzeniem mediacji, chyba że strony zwolnią go z tego obowiązku. Bezskuteczne jest powoływanie się w toku postępowania przed sądem lub sądem polubownym na propozycje ugodowe, propozycje

³⁵⁷ P. Sobolewski., *Skutki prawne umowy o mediację*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2007, nr 8, s. 34.

³⁵⁸ J. Bodio, T. Demendecki, A. Jakubecki, O. Marcewicz, P. Telenga, M.P. Wójcik, op. cit

³⁵⁹ M. Wyrwiński, *Komentarz do ustawy z dnia 28.07.2005 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw*. LEX/el. 2006

wzajemnych ustępstw lub inne oświadczenia składane w postępowaniu mediacyjnym (art. 183 § 4 k.p.c.). Ujawnienie informacji osobie trzeciej, wykorzystanie ich we własnym lub cudzym interesie, w szczególności w związku z inną prowadzoną przez mediatora lub osobę trzecią działalnością jest niedozwolone. Obowiązek zachowania poufności nie ma jednakże charakteru absolutnego, ponieważ nie obejmuje informacji wskazujących na popełnienie przestępstwa w trakcie trwania postępowania mediacyjnego, w szczególności przeciwko bezpieczeństwu osób biorących udział w posiedzeniu mediacyjnym oraz w razie poważnego zagrożenia dobra dzieci lub zdrowia psychicznego i fizycznego innych osób³⁶⁰.

Mediacja nie jest nową formą pomocy dla stron w obszarze rozwiązywania konfliktów. Już w latach 60. XX wieku wprowadzono tak zwaną ADR w Wielkiej Brytanii – Alternative Dispute Resolution, która to metoda bardzo szybko stała się popularna także w USA i w Kanadzie³⁶¹. Przyczyniło się to do spadku liczby spraw zalegających w sądach przez wiele lat. Pojednawcze działanie przed sądem ma znaczenie dla szybszego rozwiązania konfliktu oraz niesie mniejszy bagaż obciążenia emocjonalnego dla osób będących stronami konfliktu. Sprawa sądowa jest traktowana, jako przede wszystkim „bycie na świeczniku” – kojarzy się z ostracyzmem społecznym, budzi lęk przed wykluczeniem. Mediacje zapewniają inną możliwość znalezienia rozwiązania. Strony same wybierają technikę prowadzenia sporu oraz w sposób odformalizowany dążą do znalezienia rozwiązania najlepszego dla nich. Mediacja pozwala wyjść poza obszar prawny i tym samym pozwala na rozwiązanie sporu w sposób, który będzie satysfakcjonował obie strony.

Najczęściej w Polsce mediacje prowadzi się w sprawach rodzinnych, gospodarczych, prawa pracy, sprawach karnych, sprawach nieletnich oraz przy pozwach zbiorowych. Są to przede wszystkim sprawy z obszaru prawa handlowego, prawa karnego i sprawy rodzinne. Pojęcie mediacji w prawie polskim nie ma jednolitej definicji w praktyce orzeczniczej oraz w teorii, co oznacza, że w zależności od tego, co jest przedmiotem sporu, pojawiają się różne okoliczności i sposoby mediacyjne. To, co łączy różne formy mediacji, niezależnie od przedmiotu mediacji, to jej cechy, Mediacja jest dobrowolna, poufna, pozasądowa i jej celem jest możliwe zawarcie ugody między stronami.

Kim jest mediator? Jest to asystent stron w czasie konfliktu. Wypracowane przez strony w obecności mediatora porozumienie musi być dla obu tych stron akceptowalne i satysfakcjonujące. Mediator ułatwia stronom porozumienie, stwarzając atmosferę

³⁶⁰ M. Koszowski, *Prawno-etyczne aspekty wykonywania zawodu mediatora z uwzględnieniem standardów europejskich*, Studia Prawno-Ekonomiczne 2008, nr 77, s. 29.

³⁶¹ L. Kula, *Mediacja jako alternatywna metoda rozwiązywania sporów w polskim systemie prawnym*, Studia Prawnicze. Rozprawy i Materiały, Warszawa 2015, s. 115.

bezpieczeństwa i poufałości. Nigdy nie narzuca swojego punktu widzenia oraz gotowych rozwiązań. Jest bezstronny – musi dbać o równowagę i równorzędność stron w trakcie mediacji. To bardzo ważne, ponieważ dzięki temu strony uzyskują poczucie kontroli i decydowania o swoich potrzebach. Strony mogą też wyznaczyć swoich pełnomocników, którzy będą brali udział w mediacjach³⁶². Mediator zapewnia stronom możliwość wypowiedzenia się, przedstawienia swoich racji, samodzielnego decydowania o sobie i wyrażenie swoich potrzeb. Powinien on charakteryzować się ważnymi cechami, które prowadzić będą do sukcesu. Są to: bezstronność, otwarta postawa, sprzyjająca komunikacji między stronami, akceptacja stanowisk stron, aktywne słuchanie, skierowane na strony, stwarzanie atmosfery bezpieczeństwa i bezwzględnego szacunku, brak faworyzowania którejsz ze stron, nienarzucanie swojego stanowiska, stawianie się w pozycji neutralnej, ale nigdy wyżej, niż pozycja stron. Mediator nie jest kimś lepszym, nie jest nauczycielem, prorokiem, który stoi w metapozycji wobec stron. Jest łącznikiem w komunikacji między stronami, jednak nie poucza, nie wykorzystuje swojej pozycji do manipulowania decyzjami stron oraz ich postawami³⁶³.

W Polsce mediacja może być prowadzona w postępowaniu nieprocesowym na podstawie umowy cywilnoprawnej z mediatorem, zamiast postępowania sądowego albo przed jego wszczęciem. Umowa o mediację nie jest unormowana w ustawie. Podstawowym elementem mediacji jest protokół jej przebiegu. Art. 183 k.p.c. nie określa, kto ma go sporządzić, co sprawia, że może tego dokonać każda osoba, uczestnicząca za zgodą obu stron w mediacji. Ranga protokołu zależy jednak jedynie od mediatora, to znaczy, że jedynie on ma prawo decydować, czy treść protokołu jest zgodna ze stanem faktycznym (czyli, czy w protokole nie doszło do manipulacji treścią, czy wszystkie kwestie sporne zostały w nim uwzględnione, czy przebieg mediacji został zapisany zgodnie z rzeczywistością). Mediacja zostaje zakończona porozumieniem – umową, którą także spisuje mediator i którą zatwierdza sąd. Taka zatwierdzona umowa ma moc prawną ugody zawartej przed sądem i tym samym kończy postępowanie. W przypadku spraw karnych oraz spraw z nieletnimi mediator spisuje sprawozdanie z przebiegu postępowania mediacyjnego oraz załącza ugodę podpisaną przez strony. To jednak nie kończy postępowania, natomiast sędzia przy orzeczeniu uwzględnia te treści.

³⁶² P. Sołtysiak, *Mediacja jako alternatywna metoda rozwiązywania sporów*, [w:] „Zeszyty Naukowe Instytutu Administracji w Częstochowie”, Częstochowa 2012, s. 45.

³⁶³ Ł. Błaszczak, *Mediacja a inne alternatywne formy rozwiązywania sporów* (wybrane zagadania), [w:] Kwartalnik ADR, Nr 2(18), s.14.

Mediacja jest procesem dobrowolnym, co oznacza, że żadna ze stron nie może zostać zmuszona do udziału w niej. Skonfliktowane strony próbują osiągnąć porozumienie w sposób akceptowalny dla nich obu, ale muszą wykazać się wolą i zgodą na takie rozwiązanie. Postępowanie mediacyjne polega na przekazaniu stronom procesu rozstrzygającego. Dzięki temu strony sporu mogą same kształtować rzeczywistość społeczno – prawną, jaka jest ich udziałem. Badania wskazują także, że spory kończone w sposób mediacyjny o wiele rzadziej wracają na wokandę, niż spory kończone na sali sądowej. Korzyścią mediacji jest też fakt, że pozwalają one na oszczędność czasu oraz pieniędzy dla stron. Przede wszystkim dzięki nim unika się przedłużających się czynności procesowych, angażowania świadków, powoływania biegłych. Zmniejszają się koszty postępowania sądowego. Najważniejszą jednak korzyścią jest uniknięcie przez podmioty konfliktu trudnego, niezrozumiałego często i obciążającego emocjonalnie procesu³⁶⁴.

Wyróżnia się dwa rodzaje mediacji. Mediacja pozasądowa, czyli umowna, prowadzona jest na wniosek co najmniej jednej ze stron oraz na podstawie umowy o przeprowadzenie mediacji, jaką zawierają strony z mediatorem. Mediacja sądowa – dochodzi do niej na podstawie skierowania sądu. Tu sąd wydaje postanowienie o skierowaniu stron do mediacji, którą wszczyna się w ramach procedury sądowej. Wszczęcie mediacji automatycznie przerywa bieg przedawnienia sprawy.

Jeśli dojdzie do podpisania ugody w mediacji umownej, ugoda ta pozostaje tylko do wiadomości stron bez skierowania do sądu o jej zatwierdzenie lub (art. 183 1 k.p.c.) na wniosek stron składana jest przez mediatora do właściwego sądu o jej zatwierdzenie. Zgodnie z tą regulacją ugoda zatwierdzona przez sąd ma moc umowy, jaka zostałaby zawarta przed sądem a także otrzymuje klauzulę wykonalności, jeżeli ma być wykonana w drodze egzekucji. Aby orzeczenie mogło zyskać status egzekucji, należy stwierdzić uprzednio, czy jest ono prawomocne, co rozważa sędzia przed nadaniem klauzuli wykonalności³⁶⁵.

Mediator nie może zeznawać w sądzie co do faktów, o których dowiedział się podczas mediacji, a także mówić na temat propozycji ugodowych lub innych oświadczeń, jakie w toku postępowania mediacyjnego, dokonane zostały przez strony. Jest tylko jedno ustępstwo od tej zasady – gdy strony postępowania dobrowolnie wyrażą zgodę na zwolnienie mediatora z obowiązku zachowania tajemnicy.

Zgodnie z treścią znowelizowanego art. 10 k.p.c. sąd powinien w każdym przypadku postępowania dążyć do ugodowego załatwienia sprawy, w której możliwe jest zawarcie

³⁶⁴ A. Gójska, R. Boch, *Obligatoryjna mediacja w sprawach rodzinnych – refleksje praktyków*, [w:] „Mediator”, nr 37, Warszawa 2014, s. 14.

³⁶⁵ A. Gorczyńska, *Mediacja w postępowaniu przygotowawczym*, [w:] „Prokuratura i Prawo”, Nr 6, 2017, s. 117.

ugody przed mediatorem. Ugodowe załatwienie sprawy jest bowiem najkorzystniejszym rozwiązaniem dla stron konfliktu. Jedyne mała część spraw nie może być przedmiotem ugody. Są to przykładowo: sprawy o ubezwłasnowolnienie, ustalenie ojcostwa lub macierzyństwa, sprawy z zakresu prawa osobowego, jak uznanie za zmarłego, stwierdzenie zgonu, sprawy z zakresu spadkowego, jak stwierdzenie nabycia spadku. Pozostałe sprawy mogą stanowić przedmiot mediacji. Można podzielić je na cywilne, rodzinne, gospodarcze i związane z prawem pracy.

4.1. Mediacja w sprawach cywilnych i rodzinnych

Sprawy rodzinne i cywilne są jednymi z najdłuższej trwających postępowań sądowych. Czasem konieczność przeprowadzenia wielu dowodów i wnikliwe rozpatrzenie sytuacji faktycznej trwa kilka lat. Alternatywą może być mediacja – zdecydowanie krótsza i pozwalająca stronom ustalić rozwiązanie wspólne, a nie arbitralnie narzucone przez sąd. Obecnie mediacja w sprawach rodzinnych wykorzystywana jest głównie w aspekcie ustalania zasad opieki nad dzieckiem w przypadku rozstania jego rodziców. Efektem mediacji w tym obszarze są tzw. „porozumienia wychowawcze”, które w bardzo szczegółowy sposób regulują zasady zajmowania się dzieckiem, reprezentowania go na co dzień, kontakty z nim, a także – czasami – zobowiązania alimentacyjne. W sprawach cywilnych do mediacji sięga się najczęściej przy procesach majątkowych.

W postępowaniu cywilnym wszczęcie mediacji przez stronę następuje z chwilą doręczenia mediatorowi wniosku o przeprowadzenie mediacji, z dołączonym dowodem doręczenia jego odpisu drugiej stronie. Mimo doręczenia wniosku mediacja nie zostaje wszczęta, jeżeli:

- stały mediator, w terminie tygodnia od dnia doręczenia mu wniosku o przeprowadzenie mediacji, odmówił przeprowadzenia mediacji,
- strony zawarły umowę o mediację, w której wskazano jako mediatora osobę niebędącą stałym mediatorem, a osoba ta, w terminie tygodnia od dnia doręczenia jej wniosku o przeprowadzenie mediacji, odmówiła przeprowadzenia mediacji,
- strony zawarły umowę o mediację bez wskazania mediatora i osoba, do której strona zwróciła się o przeprowadzenie mediacji, w terminie tygodnia od dnia doręczenia jej wniosku o przeprowadzenie mediacji, nie wyraziła zgody na przeprowadzenie mediacji albo druga strona w terminie tygodnia nie wyraziła zgody na osobę mediatora,
- strony nie zawarły umowy o mediację, a druga strona nie wyraziła zgody na mediację (art. 183 § 6 k.p.c.).

Sąd może skierować strony do mediacji aż do zamknięcia pierwszego posiedzenia wyznaczonego na rozprawę (przepisu tego nie stosuje się w sprawach rozpoznawanych w postępowaniu nakazowym i upominawczym), natomiast po jego zamknięciu tylko na zgodny wniosek stron. Sąd może też skierować strony do mediacji tylko raz w toku postępowania. Postanowienie może być wydane na posiedzeniu niejawnym. Mediacji nie prowadzi się, jeżeli strona w terminie tygodnia od dnia ogłoszenia lub doręczenia jej postanowienia o skierowaniu do mediacji nie wyraziła zgody na mediację (art. 183 § 8 k.p.c.).

Kierując strony do mediacji, sąd wyznacza czas jej trwania na okres do miesiąca, chyba że strony zgodnie wniosły o wyznaczenie dłuższego terminu na przeprowadzenie mediacji. W trakcie mediacji termin na jej przeprowadzenie może być przedłużony na zgodny wniosek stron. Przewodniczący wyznacza rozprawę po upływie terminu wyznaczonego na mediację, a przed jego upływem, jeżeli choć jedna ze stron oświadczy, że nie wyraża zgody na mediację (art. 183 § 10 k.p.c.). Mediator niezwłocznie ustala termin i miejsce posiedzenia mediacyjnego. Wyznaczenie posiedzenia mediacyjnego nie jest wymagane, jeżeli strony zgodzą się na przeprowadzenie mediacji bez posiedzenia mediacyjnego (art. 183 § 11 k.p.c.). Z przebiegu mediacji sporządza się protokół, w którym oznacza się miejsce i czas przeprowadzenia mediacji, dane osobowe stron i mediatora, a ponadto wynik mediacji. Protokół podpisuje mediator. Jeżeli strony zawarły ugodę przed mediatorem, ugodę zamieszcza się w protokole albo załącza się do niego. Strony podpisują ugodę. Ewentualna niemożność podpisania ugody mediator stwierdza w protokole. Mediator doręcza stronom odpis protokołu (art. 183 § 12 k.p.c.). Po zawarciu ugody mediator niezwłocznie składa protokół w sądzie, który byłby właściwy do rozpoznania sprawy według właściwości ogólnej lub wyłącznej. W razie skierowania przez sąd sprawy do mediacji mediator składa protokół w sądzie rozpoznającym sprawę (art. 183 § 13 k.p.c.). Obecnie sąd nie może stosować żadnych sankcji w celu przymuszenia mediatora do złożenia protokołu, a treść ugody – nawet jeśli nie zostałyby zatwierdzona przez sąd – musi być sądowi znana, choćby po to, aby ocenić zakres sprawy ugodzonej. Ogólny obowiązek niezwłocznego podejmowania przez mediatora działań w trakcie postępowania mediacyjnego nie jest skorelowany z konkretnym uprawnieniem sądu do dyscyplinowania mediatora w razie jego opieszałości³⁶⁶. Jeżeli strony dojdą do porozumienia, uгода może zostać zatwierdzona przez sąd i w takim przypadku ma moc prawną ugody zawartej przed sądem. Przepis ten nie uchybia przepisom o szczególnej formie

³⁶⁶ A. Antkiewicz, *Problemy w stosowaniu przepisów o mediacji w postępowaniu cywilnym*, „Radca Prawny” 2008, nr 6, s. 6.

czynności prawnej (art. 183 § 15 k.p.c.). Ugoda zawarta później powinna być traktowana jako zwykła ugoda i nie może być zatwierdzona przez sąd w tym trybie³⁶⁷.

Zawarcie ugody możliwe jest w większości przypadków, zarówno w sprawach cywilnych, jak i rodzinnych. W związku z powyższym w toku sprawy rozwodowej sąd może skierować strony do mediacji, jeżeli istnieją widoki na utrzymanie małżeństwa. Skierowanie to jest możliwe także wtedy, gdy postępowanie zostało zawieszono. Co bardzo istotne, przedmiotem mediacji może być także pojednanie małżonków. Jeżeli strony nie uzgodniły osoby mediatora, sąd kieruje je do stałego mediatora posiadającego wiedzę teoretyczną, w szczególności posiadającego wykształcenie z zakresu psychologii, pedagogiki, socjologii lub prawa oraz umiejętności praktyczne w zakresie prowadzenia mediacji w sprawach rodzinnych (art. 436 k.p.c.).

4.2. Mediacja w sprawach karnych

Mediacje w sprawach karnych regulują przepisy Kodeksu postępowania karnego (art. 23 a, 40-42, 107, 492-494, 619 § 2), Kodeksu karnego (art. 53, 66), Kodeksu wykroczeń (art. 45) oraz Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 07.05.2015 r. w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach karnych (Dz.U. 2015 poz. 716). Artykuły dotyczące mediacji w kodeksie postępowania karnego mówią, że:

- sąd albo prokurator w postępowaniu przygotowawczym, w porozumieniu z oskarżonym i pokrzywdzonym, może skierować ich na postępowanie mediacyjne (art. 23 a k.p.k.);
- sędzia, który przeprowadzał mediację stron, jest wyłączony z dalszego postępowania. Przepisy określają sposób dokonania owego wyłączenia (art. 40-42 k.p.k.);
- ugoda mediacyjna wypracowana w trakcie mediacji przez strony ma nadaną klauzulę wykonalności. Jednakże, w przypadku jej niezgodności z prawem lub zasadami współżycia społecznego, taka klauzula nie zostanie jej nadana (art. 107 k.p.k.);
- jeżeli w wyniku mediacji doszło do pojednania stron, postępowanie się umarza. Ponadto, dopuszczalne jest by za pomocą jednego postępowania mediacyjnego strony doszły do porozumienia w jednej niż jednej sprawie (art. 492-494 k.p.k.);
- koszty mediacji ponoszone są przez Skarb Państwa (art. 619 § 2 k.p.k.).

Natomiast, przepisy w kodeksie karnym, które dotyczą postępowania mediacyjnego przedstawiają, że przy wymierzaniu kary sprawcy, sąd bierze pod uwagę efekty

³⁶⁷ A. Antkiewicz, op. cit., s. 6.

przeprowadzonej mediacji albo osiągniętej ugody. Jak również, przedstawia jakie przesłanki mogą wpłynąć na warunkowe umorzenie postępowania (art. 53 i 66 k.k.). Przepis kodeksu wykroczeń związany z mediacjami informuje, że czasu trwania postępowania mediacyjnego nie wlicza się do okresu w jakim sprawa może się przedawnić (art. 45 k.w.).

Prowadzenie mediacji w sprawach związanych ze znęcaniem się nad rodziną staje się coraz bardziej popularne w wydziałach karnych sądów rejonowych. W ocenie niektórych mediatorów, a także specjalistów zajmujących się pracą z osobami doświadczającymi przemocy w rodzinie, nie jest to jednak całkowicie właściwe rozwiązanie. Należy pamiętać, że występowanie przemocy w rodzinie jest jednym z czynników, które powinny wyłączać zastosowanie mediacji. Wynika to z faktu, że osoba doświadczająca przemocy, będąca w zależności (również psychologicznej) od sprawcy przemocy, nie jest osobą świadomie i niezależnie podejmującą decyzje. W takim przypadku mamy również do czynienia z nierównowagą sił, która jest podstawową cechą charakterystyczną dla przemocy w rodzinie. Tymczasem główną cechą mediacji jest równowaga sił, a nie jedynie sprzeczność interesów. Wynik mediacji nie jest zatem w takim przypadku adekwatny do prawdziwych potrzeb i oczekiwań osoby doświadczającej przemocy. Zdarza się również, że zgoda, (podyktowana czasem lękiem przed sprawcą) pogarsza jeszcze i tak już złą sytuację prawną krzywdzonej osoby. Dlatego prowadzenie mediacji w takich sytuacjach powinno być dobrze przemyślane – także przez mediatora. Poza wymienionymi wątpliwościami w sprawach karnych duże znaczenie ma również kontekst cyklu i faz przemocy. Jeżeli mediacja odbywać się będzie w fazie “miodowego miesiąca”, to zazwyczaj zakończy się przebaczeniem sprawcy i wspólnym powrotem z nim do domu, a finałem sprawy karnej będzie co najwyżej warunkowe umorzenie postępowania. Rzecz jednak w tym, że w takim przypadku nie dochodzi do prawdziwego pojednania i zrozumienia przez sprawcę nieprawidłowości swojego postępowania i rzeczywistej skruchy czy żalu. Jest to wyłącznie mechanizm psychologiczny, który w zdecydowanej większości przypadków spowoduje, że sytuacja się nie zmieni, a osoba doświadczająca przemocy pozostanie z poczuciem winy, że dała się oszukać i uwierzyła (najczęściej po raz kolejny), że sprawca rozumie, że postępował niewłaściwie i chce się zmienić. Z tych powodów prowadzenie mediacji w sprawach karnych związanych z przemocą w rodzinie w ocenie autorki nie powinno mieć miejsca jako zasada.

Postępowanie mediacyjne między sprawcą a pokrzywdzonym jest obecnie prowadzone:

- **w sprawach z oskarżenia publicznego**, na podstawie postanowienia prokuratora, sądu lub organu Policji, z inicjatywy organu procesowego, strony albo za zgodą stron (art. 23a k.p.k., art. 339 § 4 k.p.k., art. 325 i § 2 k.p.k.);
- **w sprawach z oskarżenia prywatnego**, na podstawie postanowienia sądu, na wniosek lub za zgodą stron, zamiast posiedzenia pojednawczego (art. 489 § 2 k.p.k.);
- **w sprawach dotyczących wykonania bezwzględnej kary pozbawienia wolności**, na podstawie postanowienia sądu penitencjarnego, na wniosek przedstawiciela administracji zakładu karnego, sądowego kuratora zawodowego, zgodnie z wnioskiem skazanego lub pokrzywdzonego albo z urzędu³⁶⁸.

Koszty postępowania mediacyjnego w sprawach karnych ponosi Skarb Państwa (art. 618 § 1 pkt 8 k.p.k. w zw. z art. 619 § 2 k.p.k.).

Rekomendacja Rady Europy nr R(99) 19 wskazuje kryteria, jakimi należy się kierować przy doborze spraw do mediacji. Są to:

- zdolność i przewidywalna gotowość stron do mediacji – w praktyce zdarza się, że postępowanie w sprawach o drobne czyny jest umarzane bez żadnego skutku. Jednakże ze względu na możliwość występowania w tych sprawach bardzo poważnych konfliktów, wymagających rozwiązania, wskazane jest, aby strony wiedziały o możliwości mediacji (obecne przepisy nie przewidują stosowania mediacji w sprawach o wykroczeniach);
- nie jest konieczne przyznanie się sprawcy do winy – Rekomendacja wymienia przyznanie sprawcy się co do faktów związanych z czynem karalnym lub przestępstwem;
- strony wyrażają dobrowolną zgodę na postępowanie mediacyjne – w tym celu niezbędne jest, żeby strony otrzymały odpowiednie wyjaśnienia zarówno od mediatora, jaki i od funkcjonariuszy policji, prokuratorów, sędziów, przed którymi strona może wyrazić zgodę na mediację;
- w mediacji mogą uczestniczyć tylko „osoby, które są władne podejmować samodzielne decyzje oraz są odpowiedzialne za realizację zawartych porozumień” – mediacja nie jest możliwa, jeżeli jedna ze stron nie jest w stanie zrozumieć jej sensu, np. z powodu zaburzeń osobowościowych czy z powodu uzależnienia od alkoholu lub narkotyków³⁶⁹.

³⁶⁸ Art. 162 § 1 k.k.w., przepisy art. 23a k.p.k. stosuje się odpowiednio na podstawie art. 1 § 2 k.k.w.

³⁶⁹ A. Rękas, *Mediacja, w polskim prawie karnym*, Ministerstwo Sprawiedliwości, Warszawa 2011.

Mediacja w sprawach karnych – w tym także w sprawach związanych ze znęcaniem się nad rodziną – jest coraz częściej postrzegana przez organy ścigania jako najlepsza z metod sprawiedliwości naprawczej. W świetle zależności psychologicznej osób doświadczających przemocy od sprawców takie działania budzą kontrowersje – nie tylko wśród prawników, ale także samych mediatorów.

Aby mediacje w sprawach związanych z przemocą domową były wspierające ofiarę należy pamiętać o mechanizmie jakim może być kierowana ofiara. Dlatego mediator powinien uzyskać przed rozpoczęciem mediacji jak najwięcej informacji o cyklu przemocy, zdolności zaobserwowania stopnia i rodzaju przemocy. Również niezbędna jest wiedza i umiejętność mediatora w prowadzeniu mediacji podczas występowania nierównowagi sił, co wiąże się niejako z koniecznością podnoszenia pozycji strony osłabionej ale przy zachowaniu szacunku do sprawcy. Przydatna będzie także wiedza na temat systemowego ujęciu rodziny i roli dziecka w rodzinie przemocowej³⁷⁰.

4.3. Rola mediacji w przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie

Celem mediacji nie jest ustalenie, kto ma rację w sporze, ale wypracowanie wspólnego rozwiązania satysfakcjonującego strony konfliktu, natomiast w sprawach karnych naprawienie wyrządzonych przestępstwem szkód materialnych i moralnych³⁷¹. Mediację należy odróżnić od postępowania polubownego (arbitrażowego), w którym strony upoważniają arbitrów do rozstrzygnięcia ich sporu z wyłączeniem drogi sądowej. Kodeks postępowania cywilnego odróżnia ponadto mediację od postępowania pojednawczego, które jest przedprocesowym postępowaniem sądowym. Mediacja, inaczej niż postępowanie pojednawcze, może być prowadzona także w sprawach nieprocesowych³⁷².

Mediacja zapewnia harmonię społeczną i formowanie prawidłowych relacji międzyludzkich przez zapewnienie równorzędnych pozycji wszystkim stronom konfliktu i zaspokojenie ich potrzeby opowiedzenia o swojej krzywdzie i poczuciu niesprawiedliwości. Zwiększa gwarancje trwałego zlikwidowania konfliktu, jaki zaistniał pomiędzy stronami, ponieważ prowadzi do wypracowania przez strony akceptowalnego rozwiązania problemu,

³⁷⁰ M. Grudziecka, J. Książek, *Stosowanie mediacji w sprawach związanych z przemocą*, [w:] Międzynarodowa konferencja – Mediacja w sprawach karnych jako instytucja dla pokrzywdzonego. Warszawa, 7-8 grudnia 2009 roku, Warszawa 2009, s. 81-82.

³⁷¹ Z. Czwartosz, E. Dobielewska, A. Gnys, A. Gójska, M. Grodziecka, C. Jezierski, K. Kowalska, (red.) A. Rękas, *Czy tylko sąd rozstrzygnie w sporze? Mediacja i sądownictwo polubowne. Informator o alternatywnych sposobach rozwiązywania sporów*, Ministerstwo Sprawiedliwości, Warszawa 2010, s. 19.

³⁷² J. Bodio, T. Demendecki, A. Jakubecki, O. Marcewicz, P. Telenga, M.P. Wójcik, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, wyd. 3, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2012.

które jest dostosowane do ich indywidualnych potrzeb i oczekiwań, a tym samym zapewnienia wyższą skuteczność realizowania zawartych porozumień. Jako alternatywny sposób rozwiązywania konfliktów realizuje konstytucyjną zasadę prawa do sądu, przy czym skraca czas trwania i obniża koszty związane z postępowaniem sądowym³⁷³. Ugoda zawarta przed mediatorem, po jej zatwierdzeniu przez sąd, ma moc prawną ugody zawartej przed sądem. Ponadto zatwierdzenie mediacji przez nadanie jej klauzuli wykonalności jest tytułem wykonawczym (art. 185 § 1 k.p.c.).

Mediacja zapewnia rozwiązywanie problemów poza sądem w sposób skuteczny – w USA zaledwie 5% spraw zgłoszonych do sądu kończy się procesem, resztę udaje się rozwiązać właśnie dzięki mediacjom³⁷⁴. Mediacje można prowadzić zarówno w sprawach sądowych, jak sprawach prywatnych – gdy ktoś nie radzi sobie z jakimś konfliktem i potrzebna staje się pomoc w przyjaznej atmosferze, która sprzyja wysłuchaniu stron. Celem mediacji jest jak najszybsze wypracowanie rozwiązania, które będzie odpowiadać stronom konfliktu, a nie udowadnianie racji którejs z stron. Mediator łagodzi konflikt, eliminuje go i eliminuje zagrożenia kolejnymi konfliktami w przyszłości. Nigdy nie orzeka i nie narzuca, w jaki sposób spór może zostać rozwiązany. Jego zadanie to skutecznie przeprowadzić strony przez mediację i doprowadzić je do zawarcia ugody. Dzięki temu w przyszłości strony będą mogły dalej komunikować się ze sobą.

Mediacja w sprawach karnych polega na wypracowaniu dobrowolnego porozumienia pomiędzy pokrzywdzonym i sprawcą w celu naprawienia wyrządzonych szkód materialnych i moralnych, przy pomocy bezstronnej i neutralnej osoby, jaką jest mediator. Pozwala pokrzywdzonemu na wyrażenie jego uczuć, oczekiwań i potrzeb, natomiast sprawca ma możliwość przyjęcia odpowiedzialności za skutki przestępstwa oraz podjęcie związanych z nią działań. Postępowanie mediacyjne sprzyja trwałemu zakończeniu konfliktu między stronami lub jego złagodzeniu. Jego podstawą jest sprawiedliwość naprawcza, w której łamanie prawa wyrównuje się przez naprawienie szkody, a pokrzywdzony w sposób aktywny uczestniczy w podjęciu decyzji. W centrum uwagi znajdują się problemy i potrzeby pokrzywdzonego.

W praktyce orzeczniczej mediacja jest wykorzystywana w szczególności ze względów pragmatycznych, ponieważ przyczynia się do skrócenia czasu rozpoznania sprawy, dzięki czemu następuje sprawne orzekanie w wymiarze sprawiedliwości, gwarantuje konstytucyjne

³⁷³ Z. Czwartosz, E. Dobielewska, A. Gnys, A. Gójska, M. Grodziecka, C. Jeziński, K. Kowalska, (red.) A. Rękas, op. cit., s. 19-21.

³⁷⁴ A. Rękas, op.cit., s.139.

wolności i prawa obywatelskie oraz pozwala na spełnienie międzynarodowych standardów w zakresie ochrony praw człowieka³⁷⁵.

Mediacje w postępowaniu karnym związanym z przemocą domową mają zazwyczaj dwie role. Pierwsza prowadzi do podjęcia terapii przez osoby biorące udział w postępowaniu. Ma to miejsce w sytuacji gdy strony nie chcą się ze sobą rozstać a wyrażają chęć zmiany swojego związku i obowiązujących w nim reguł. Podczas mediacji strony razem ustalają jakie mają w stosunku do siebie oczekiwania i co może im pomóc ten cel osiągnąć m.in. zastanawiają się nad rodzajem terapii jaką powinni podjąć. Co ważne w tym przypadku, ofiary przemocy w rodzinie zauważają, że mają wpływ na kształt związku oraz ich decyzje także są kluczowe w dalszym rozwoju wydarzeń. Druga zaprowadzić ma do ustalenia dogodnych warunków separacji/rozvodu. Mediator ma za zadanie prowadzić mediacje w taki sposób by warunki rozstania były korzystne i akceptowalne dla obu stron³⁷⁶. Istnieje jednak ryzyko, że sprawca jest na tyle sprytny, by zmanipulować swoją ofiarę, zaś mediator uwierzy w to, co widzi na pierwszy rzut oka. Dlatego niezwykle ważne jest wszechstronne przygotowanie mediacyjne – od strony znajomości psychologii klinicznej, psychopatologii, interwencji kryzysowej, ale także komunikacji interpersonalnej, psychologii motywacji, psychologii emocji, umiejętności odczytywania komunikacji niewerbalnej. Tylko tak dobrze przygotowany mediator jest w stanie uchronić się przed podjęciem decyzji, wynikających z manipulacji podejmowanych przez sprawcę przemocy.

³⁷⁵ Art. 6 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z dnia 04.11.1950 r. (Dz.U. 1993 nr 61, poz. 284 z późn. zm).

³⁷⁶ Ibidem, s. 83.

ROZDZIAŁ V

ROZWIĄZANIA SYSTEMOWE W PRZECIWDZIAŁANIU PRZEMOCY W RODZINIE W POLSCE

System prawa jest definiowany w prawoznawstwie jako zbiór norm prawnych obowiązujących na danym terytorium i w danym czasie³⁷⁷. Między tymi normami zachodzą rozmaite relacje: natury treściowej (treść jednych norm prawnych uzupełnia i rozwija treść innych), formalnej (jedne normy stanowią formalną podstawę do obowiązywania innych), wynikające z hierarchii aktów prawnych (normy wyższego rzędu uzasadniają obowiązywanie norm niższego rzędu i jednocześnie wyznaczają ich treść). System prawa powinien być zupełny (zasady usuwania luk w prawie) oraz niesprzeczny (stosowanie reguł derogacyjnych)³⁷⁸.

A. Lipowska – Teutsch definiuje przemoc, jako spójną całość, tj. ciąg zachowań o charakterze zamierzonym i instrumentalnym. W związku z tym podkreśla konieczność tak zwanej systemowej pracy z rodziną, doświadczającą przemocy³⁷⁹. To cały system rodzinny wymaga podjęcia postępowania naprawczego, ponieważ każde pojedyncze zachowanie sprawcy z czegoś wynika i powoduje konkretne skutki, prowadzące do dalszych zachowań przemocowych. W psychologii nazywa się to spiralą agresji i przemocy. Terapia systemowa zakłada pracę z każdym podsystemem rodzinnym. Rodzina składa się z takich podsystemów: podsystem rodziców, podsystem matka – dzieci, ojciec – dzieci, rodzeństwo. W rodzinie przemocowej każdy z tych łańcuchów relacji wpływa na inne. Terapia systemowa, czy też rozwiązania systemowe, zakładają poprawę całości wydolności systemu rodzinnego wraz z poprawą motywacji do zmiany w obszarze każdego z podsystemów. Postępowanie systemowe w sytuacji przemocy w rodzinie obejmuje: interwencję w kryzysie, psychoterapię dla ofiar przemocy i terapię rodzinną. Celem pracy z każdym podsystemem jest zniwelowanie utrudnień, które przeszkadzają w dokonaniu zmian zachowania, myślenia i motywacji u każdego z członków rodziny – sprawcy i ofiar³⁸⁰.

³⁷⁷ J. Helios, W. Jedlecka, *Pojęcia prawa i prawodawstwa*, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 2018, s. 56.

³⁷⁸ *Ibidem*, s. 59.

³⁷⁹ R. Izdebski, W. Szaszkiwicz, *Terapia systemowa rodziny z przemocą*, Collegium Medicum UJ, Kraków 2019, s. 5.

³⁸⁰ *Ibidem*, s. 9.

Na system przeciwdziałania przemocy w rodzinie składa się kilka elementów, które powiązane ze sobą, mają doprowadzić do zapewnienia skutecznej ochrony ofiarom przemocy w rodzinie. Należy do nich zaliczyć przede wszystkim politykę państwa, nadającą kierunek działaniom w całym systemie przeciwdziałania przemocy i wpływającą na pozostałe jego elementy. Następnie normy powszechnie obowiązującego prawa, które określają definicje przemocy, ustanawiają sankcje karne za jej stosowanie oraz dają podstawę działania poszczególnych instytucji. Dopełnieniem systemu są procedury postępowania w przypadku stwierdzenia przemocy w rodzinie. Systemowe rozwiązania pomocy rodzinie są koniecznością, ponieważ przemoc domowa to zjawisko wieloaspektowe. Jedynie kompleksowe podejście do problemu przemocy, pozwala ocenić sytuację danej rodziny oraz możliwe perspektywy dla niej z metapoziomu. Zaczynając od polityki, a kończąc na konkretnych procedurach postępowania, uruchomienie działań na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie w różnych obszarach ma szansę wnieść poprawę sytuacji polskich rodzin. System przeciwdziałania przemocy w rodzinie powinien wypełniać luki w przestrzeni edukacyjnej, operacyjnej, kompensacyjnej i prewencyjnej, które opisuje B. Kowalczyk³⁸¹. Rodzina powinna otrzymywać od państwa pomoc w postaci rozwiązań prawnych (ustawy) oraz działań bezpośrednich, nakierowanych na rodzinę, dotkniętą przemocą. W praktyce ważną rolę pełni w tym pomoc społeczna na obszarze gminy, w której obrębie żyje dana rodzina. To właśnie pracownicy socjalni stoją najbliżej danej rodziny – znając jej problemy i potrzeby. Państwo daje zabezpieczenie prawne rodzinie, jednak to pracownicy socjalni działają na rzecz rodziny „w terenie”.

Badanie Bedyńskiej, przeprowadzone w 2016 roku, potwierdza, że rodziny korzystające ze wsparcia pomocy społecznej na szczeblu gminnym o 33% częściej brały udział w działaniach edukacyjnych na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie, niż rodziny nie korzystające z niego³⁸². Rozwiązanie systemowe jest – zdaniem autorki – jedynym skutecznym rodzajem wsparcia, jakie może otrzymać rodzina przemocowa. Regulacje prawne zapewniają spójność i koordynację działań wszelkich podmiotów, zaangażowanych w postępowaniem wobec osób dotkniętych przemocą. Poszczególne systemy interdyscyplinarne oraz jednostki pomocy społecznej, jakie zostały opisane poniżej, prowadzą działania praktyczne na rzecz rodziny. W systemowym podejściu, rodzina jako system wewnętrzny, jest sprężona z systemem zewnętrznym, czyli otoczeniem. Jej sytuacja nie pozostaje bez wpływu na ten system i jednocześnie to ten system zewnętrzny warunkuje

³⁸¹ B. Kowalczyk, *Analiza skuteczności systemowego przeciwdziałania przemocy w rodzinie z perspektywy pomocy społecznej*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 2018, s. 50.

³⁸² Ibidem, s. 56.

sytuację rodziny. Otrzymywane wsparcie, świadomość, że rodzina ze swym problemem nie jest pozostawiona sama sobie, budzi motywację do zmiany. Dlatego rozwiązania systemowe są koniecznością w procesie przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

O potrzebie budowania systemu pomocy osobom doświadczającym przemocy zaczęto w naszym kraju dyskutować dopiero pod koniec XX wieku. Szczególnie ważny etap przypada na lata dziewięćdziesiąte. Powstało wówczas wiele placówek pomagających ofiarom przemocy, które w późniejszych latach znacznie rozwinęły swoją działalność. W ciągu 25 lat zrealizowano przedsięwzięcia, które w realny sposób przyczyniły się do zmiany trudnej rzeczywistości ofiar przemocy. W latach dziewięćdziesiątych XX wieku swoją działalność rozpoczęło kilka organizacji pozarządowych, które do dziś stanowią ważny filar polskiego systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie. W 1991 roku w Krakowie powstał pierwszy w Polsce krakowski Ośrodek Interwencji Kryzysowej. W tym samym roku zarejestrowana została Fundacja Dzieci Niczyje (obecnie Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę), a w 1995 roku swoją działalność rozpoczęło Centrum Praw Kobiet oraz Pogotowie dla Ofiar Przemocy w Rodzinie. Wraz z Pogotowiem uruchomiony został bezpłatny Ogólnopolski Telefon dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia” Instytutu Psychologii Zdrowia 9 dzięki któremu mieszkańcy całej Polski mogli porozmawiać o swoich doświadczeniach przemocy w rodzinie ze specjalistami (psychologami i prawnikami). Ponadto, Pogotowie dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia” Instytutu Psychologii Zdrowia PTP prowadzi projekty autorskie oraz zlecone skierowane do osób doświadczających obecnie lub w przeszłości przemocy w rodzinie, m.in.:

- realizuje zadanie Ministerstwa Sprawiedliwości – Ośrodek Pomocy Osobom Pokrzywdzonym Prześstępstwem;
- poza telefonem zaufania prowadzone są konsultacje osobiste i e-mailowe (prawnik, psycholog, psychiatra);
- prowadzona jest grupa wsparcia dla osób doświadczających przemocy i grupa edukacyjna – otwarta, edukująca o prawnych i psychologicznych aspektach przemocy;
- prowadzone są szkolenia dla policjantów z patroli interwencyjnych;
- „Galopem po Moc” – autorski projekt z wykorzystaniem koni. Projekt jest adresowany do dzieci z rodzin przemocowych i do dorosłych doświadczających przemocy;
- prowadzony jest trening asertywności dla kobiet;
- „Rozwinąć skrzydła” – projekt dla osób, które mają związek przemocowy za sobą i przeszły pracę z psychologiem;
- „Wystarczająco dobry rodzic” – dla rodziców z rodzin z problemem przemocy;

- „Policjant, który mi pomógł” – konkurs dla policjantów, realizowanych wspólnie z Policją. Nagrody są wręczane co roku w trakcie obchodów Święta Policji;
- co dwa miesiące wydawane jest specjalistyczne czasopismo dla profesjonalistów „Niebieska Linia” pracujących w obszarze przeciwdziałania przemocy w rodzinie;
- certyfikowanie superwizorów pracy z przemocą w rodzinie;
- SPPwR – Studium Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie.

Bardzo ważnym punktem na drodze budowania skutecznie działającego polskiego systemu wsparcia ofiar przemocy było uchwalenie w 2005 roku ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. Podstawowym celem, jaki przyświecał ustawodawcy, było „zwiększenie skuteczności przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz inicjowania i wspierania działań polegających na podnoszeniu świadomości społecznej w zakresie przyczyn i skutków przemocy w rodzinie” (Dz.U. Nr 180, poz. 1493). Na mocy ustawy od 2006 roku jest realizowany wspomniany wcześniej Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie. W 2015 roku Polska podpisała Konwencję Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej.

W grudniu 1996 roku powstało Ogólnopolskie Porozumienie Osób, Organizacji i Instytucji Pomagających Ofiarom Przemocy „Niebieska Linia”. Skupiło ono instytucje, organizacje i osoby, które postanowiły pracować na rzecz przeciwdziałania przemocy w Polsce. Głośnym echem odbiła się w całym kraju kampania medialna z 1997 roku, „Powstrzymać przemoc domową” z cytowanymi do dzisiaj hasłami spotów reklamowych: „Bo wyglądała zbyt atrakcyjnie”, „Bo musiał jakoś odreagować” i w końcu – „Bo zupa była za słona”. Celem kampanii była zmiana świadomości społecznej na temat przemocy domowej. Później pojawiły się także inne kampanie medialne zwracające uwagę na problem przemocy w rodzinie i przemocy wobec dzieci. By wymienić tylko te najbardziej znane: kampania „Dzieciństwo bez przemocy”, „Zobacz, usłysz, powiedz”, „Zły dotyk”, „Przełam przemoc”, „Stop przemocy w rodzinie”, „Kocham, nie biję”, „Kocham, reaguję”, „Słowa ranią na całe życie”.

Podstawą funkcjonowania systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie w Polsce jest Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie. Program jest skorelowany z [ze](#) Krajowym Programem Działań na Rzecz Kobiet, Programem Zapobiegania Niedostosowaniu Społecznemu i Przystępczości wśród Dzieci i Młodzieży, Narodowym Planem Działań na Rzecz Dzieci, Rządowym Programem „Świetlica, praca i staż – socjoterapia w środowisku wiejskim” oraz Narodowym Programem Profilaktyki i Rozwiązywania Problemów Alkoholowych. Badanie zrealizowane w 2019 roku na zlecenie Ministerstwa Rodziny Pracy i

Polityki Społecznej pt. „Ogólnopolska diagnoza zjawiska przemocy w rodzinie” pokazało, że zwiększa się świadomość Polaków co do zjawiska przemocy oraz mechanizmów, jakie kierują i sprawcą i ofiarami tejże przemocy. Okazuje się, że 90% Polaków potrafi rozpoznać zachowania przemocowe, chociaż nadal 13% mężczyzn i 5% kobiet zgadza się z tym, że rodzice mają prawo bić swoje dzieci. Spada również liczba osób, które zgadzają się ze stwierdzeniem, że ofiara ponosi winę za swoją sytuację (30% ankietowanych w 2018 roku i 9% ankietowanych w 2021 roku)³⁸³. Wynik badania i wzrost świadomości obywateli na temat zjawiska przemocy oraz jej konsekwencji, to efekt wielu programów społecznych, realizowanych na rzecz Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie.

Zadania Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie są w Polsce realizowane od 2006 roku. Załącznik nr 1 do programu określa sposób i termin realizacji określonych działań nałożonych na jednostki samorządu terytorialnego – szczebel gminny we współpracy z organizacjami pozarządowymi, są to zatem:

1) działania interwencyjne

- a) strategię pomocowe kierowane do ofiar przemocy w rodzinie (zadanie stałe, realizowane od 2006 roku) to: rozwój sieci instytucji wspierających ofiary przemocy w rodzinie; stworzenie warunków umożliwiających ofiarom przemocy otrzymanie w pierwszej kolejności mieszkań socjalnych; udostępnienie do publicznej wiadomości informatorów o instytucjach udzielających pomocy w sytuacjach doświadczania przemocy w rodzinie oraz zwiększenie zakresu działania telefonu zaufania „Niebieska Linia”;
- b) strategię interwencyjne kierowane do sprawców przemocy w rodzinie (zadanie stałe, realizowane od 2007 roku) to izolowanie sprawców od ofiar na podstawie odrębnych przepisów oraz stosowanie procedury „Niebieskie Karty”;

2) działania wspierające – strategię terapeutyczne polegają na wzmocnieniu ochrony ofiar przemocy w rodzinie (zadanie stałe, realizowane od 2006 roku) przez: opracowywanie i realizację programów ochrony ofiar przemocy z udziałem policji, prokuratury, kuratorów sądowych; opracowywanie i realizacja programów terapeutycznych dla ofiar przemocy w rodzinie, a także zabezpieczenie odpowiednich warunków do przesłuchań dzieci (tzw. „niebieskie pokoje”) oraz w miarę możliwości dorosłych ofiar przemocy w rodzinie;

³⁸³ Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na rok 2021, Załącznik do uchwały nr 16 Rady Ministrów z dnia 1 lutego 2021 r. (poz. 235), s. 11.

- 3) działania korekcyjno-edukacyjne skierowane do sprawców przemocy w rodzinie – strategii ukierunkowane na zmianę zachowań i postaw osób stosujących przemoc w rodzinie (zadanie stałe, realizowane od 2006 roku) to: opracowanie wytycznych do tworzenia modelowych programów korekcyjno-edukacyjnych dla sprawców przemocy w rodzinie; opracowanie i wdrożenie do realizacji programów korekcyjno-edukacyjnych dla sprawców przemocy w rodzinie; realizacja programów korekcyjno-edukacyjnych dla sprawców przemocy w rodzinie oraz wykonywanie przez sprawców przemocy w rodzinie prac społecznie użytecznych przy jednoczesnym uczestnictwie w programach korekcyjno-edukacyjnych.

Załącznik nr 2 zawiera wytyczne do tworzenia modelowych programów korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie.

Ponadto Narodowa Strategia Integracji Społecznej dla Polski (NSIS), powstała w 2004 roku z inicjatywy ówczesnego Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej, Jerzego Hausnera wskazuje, że wykluczenie społeczne dotyczy m.in. osób, rodzin lub grup ludności, które są przedmiotem niszczącego działania innych osób, na przykład przemocy. NSIS jest dokumentem programowym, który ma określić propozycje kierunków polityki społecznej na najbliższe lata. Celem NSIS jest pomoc w procesie włączania się Polski w realizację drugiego z celów Strategii Lizbońskiej UE, który zakłada modernizację europejskiego modelu socjalnego, inwestowanie w ludzi oraz zwalczanie wykluczenia społecznego. NSIS promuje zintegrowane działania wszystkich partnerów społecznych na rzecz przeciwdziałania ubóstwu i wykluczeniu społecznemu³⁸⁴.

Ujęcie systemowe zakłada konieczność niesienia pomocy przez odpowiednie instytucje, powołane do jej ofiarowania. Ustawa o pomocy społecznej przewiduje, że pomocy społecznej udziela się osobom i rodzinom w szczególności z powodu przemocy w rodzinie (art. 7 pkt. 7 ustawy o pomocy społecznej). Art. 2 ustawy definiuje pomoc społeczną, jako instytucję polityki społecznej państwa, mającą na celu umożliwienie osobom i rodzinom przezwyciężanie trudnych sytuacji życiowych, których nie są w stanie pokonać, wykorzystując własne uprawnienia, zasoby i możliwości³⁸⁵. Matki z małoletnimi dziećmi oraz kobiety w ciąży dotknięte przemocą lub znajdujące się w innej sytuacji kryzysowej mogą w ramach interwencji kryzysowej znaleźć schronienie i wsparcie w domach dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży. Do tych domów mogą być również przyjmowani ojcowie z małoletnimi dziećmi albo inne osoby sprawujące opiekę prawną nad dziećmi (art.

³⁸⁴ Tekst dokumentu dostępny jest na stronie internetowej: www.mpips.gov.pl/userfiles/File/mps/NSIS.pdf (dostęp w dniu 21.04.2018 r.).

³⁸⁵ I. Sierpowska, *Pomoc społeczna. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2017, s.24.

47 ust. 4 ustawy o pomocy społecznej). Ustawa mówi o fundamentalnej zasadzie niesienia pomocy społecznej, jaką jest subsydiarność, tj. pomocniczość (art.2). W rozumieniu tej definicji państwo powinno wspomagać obywateli oraz instytucję rodziny, ale nie przejmując zadań, które mogą oni wykonywać samodzielnie. Wsparcie i pomoc wobec obywateli powinny wykazywać jednostki administracyjne, które działają możliwie jak najbliżej obywateli, ale nie wyręczając tychże obywateli w działaniach, mających na celu ich dobro. „Należy umacniać pierwszeństwo i autonomię jednostki oraz pozycję wspólnot niższych wobec wyższych. Z zasady tej wynika nie tylko zachęta do działania, ale wręcz dezaprobata dla pasywności i nadopiekuńczości państwa”³⁸⁶.

W myśl ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie osobie dotkniętej taką przemocą udziela się bezpłatnego wsparcia, w szczególności w formie: poradnictwa medycznego, psychologicznego, prawnego, socjalnego, zawodowego i rodzinnego; interwencji kryzysowej i wsparcia; ochrony przed dalszym krzywdzeniem, przez uniemożliwienie osobom stosującym przemoc korzystania ze wspólnie zajmowanego z innymi członkami rodziny mieszkania oraz zakazanie kontaktowania się i zbliżania się do osoby pokrzywdzonej; zapewnienia osobie dotkniętej przemocą w rodzinie bezpiecznego schronienia w specjalistycznym ośrodku wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie; badania lekarskiego w celu ustalenia przyczyn i rodzaju uszkodzeń ciała związanych z użyciem przemocy oraz wydania w związku z tym zaświadczenia lekarskiego; zapewnienia osobie dotkniętej przemocą w rodzinie, która nie ma tytułu prawnego do zajmowanego wspólnie ze sprawcą przemocy lokalu, pomocy w uzyskaniu mieszkania (art. 3 ust. 1 u.p.p.r.).

Wobec osób stosujących przemoc w rodzinie stosuje się przewidziane w niniejszej ustawie środki mające na celu zapobieganie ich kontaktowaniu się z osobami pokrzywdzonymi oraz oddziaływanie korekcyjno–edukacyjne (art. 4 u.p.p.r.). Zadania w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie są realizowane przez organy administracji rządowej i jednostki samorządu terytorialnego na zasadach określonych w przepisach ustawy o pomocy społecznej lub ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi, chyba że przepisy niniejszej ustawy stanowią inaczej (art. 6 ust. 1 u.p.p.r.). Do zadań własnych gminy należy w szczególności tworzenie gminnego systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie, w tym opracowanie i realizacja gminnego programu przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz ochrony ofiar przemocy w rodzinie; prowadzenie poradnictwa i interwencji w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie – w szczególności poprzez działania edukacyjne służące wzmocnieniu opiekuńczych i

³⁸⁶ Ibidem, s. 26.

wychowawczych kompetencji rodziców w rodzinach zagrożonych przemocą w rodzinie; zapewnienie osobom dotkniętym przemocą w rodzinie miejsc w ośrodkach wsparcia oraz tworzenie zespołów interdyscyplinarnych (art. 6 ust. 2 u.p.p.r.).

Organy administracji rządowej i samorządowej współdziałają z organizacjami pozarządowymi oraz kościołami i związkami wyznaniowymi w zakresie udzielania pomocy osobom dotkniętym przemocą, oddziaływania na osoby stosujące przemoc oraz podnoszenia świadomości społecznej na temat przyczyn i skutków przemocy w rodzinie. Organy administracji rządowej lub samorządowej mogą zlecać realizację zadań określonych w ustawie w trybie przewidzianym w ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 roku o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie.³⁸⁷ Zgodnie z art. 9a ust. 8 u.p.p.r. wójt, burmistrz albo prezydent miasta zawiera porozumienia z podmiotami, o których mowa w ust. 3 lub 5 u.p.p.r., czyli z przedstawicielami jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, gminnych komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, policji, oświaty, ochrony zdrowia, organizacji pozarządowych, podmiotów innych niż określone powyżej, działających na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

Do nowych elementów polityki społecznej realizowanej w ramach strategii rozwiązywania problemów społecznych na poziomie gminy należy zaliczyć oddziaływania i programy o charakterze profilaktycznym. Zgodnie z art. 6 ust. 2 pkt. 1 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie do zadań własnych gminy należy w szczególności tworzenie gminnego systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie, w tym prowadzenie poradnictwa i interwencji w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie, w szczególności przez działania edukacyjne służące wzmocnieniu opiekuńczych i wychowawczych kompetencji rodziców w rodzinach zagrożonych przemocą w rodzinie³⁸⁸. Art. 9 u.p.p.r. pozwala organom administracji rządowej i samorządowej na współdziałanie z organizacjami pozarządowymi oraz kościołami i związkami wyznaniowymi w zakresie udzielania pomocy osobom dotkniętym przemocą, oddziaływania na osoby stosujące przemoc oraz podnoszenia świadomości społecznej na temat przyczyn i skutków przemocy w rodzinie³⁸⁹. W tym celu organy administracji rządowej lub samorządowej mogą zlecać realizację zadań określonych w ustawie w trybie przewidzianym w ustawie o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. Zespół interdyscyplinarny realizuje działania określone w gminnym programie przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz ochrony ofiar przemocy w rodzinie w

³⁸⁷ t. jedn. Dz.U. 2010, nr 234, poz. 1536 z późn. zm

³⁸⁸ P. Antoniak, P. Hartman, *Postępowanie w związku z wystąpieniem przemocy w rodzinie. Przewodnik dla pracowników ochrony zdrowia*, Instytut Psychologii Zdrowia, Warszawa 2015, s. 10.

³⁸⁹ Ibidem, s. 11.

szczegółności poprzez rozpowszechnianie informacji o instytucjach, osobach i możliwościach udzielenia pomocy w środowisku lokalnym (art. 9b ust. 1 i 2 u.p.p.r.).

W ramach systemu istnieją rozmaite programy wsparcia i edukacji dedykowane także sprawcom przemocy, jak program Duluth. Jednym z jego głównych założeń jest pomoc sprawcy w zaprzestaniu stosowania przemocy poprzez edukację. Ma ona na celu uświadomić mu, czym jest przemoc i jak jego działania wpływają na jego bliskich, a także nabyć nowe umiejętności służące rozwiązywaniu konfliktów bez agresji³⁹⁰.

System przeciwdziałania przemocy w rodzinie opiera się także na innych aktach prawnych o doniosłym dla tej tematyki znaczeniu. Należy tu wyróżnić w szczególności ustawę z dnia 26 października 1982 roku o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (Dz.U. 2012, poz. 1356 z późn. zm., ustawę z dnia 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej oraz ustawę o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie.

Zgodnie z ustawą o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi, zadania w zakresie przeciwdziałania alkoholizmowi realizuje się przez odpowiednie kształtowanie polityki społecznej, w szczególności przeciwdziałanie przemocy w rodzinie (art. 2 ust. 1 pkt. 7). W ustawie przewidziano instrumenty prawne, takie jak: leczenie odwykowe oraz organizowanie i prowadzenie izb wytrzeźwień.

Wyniki w zasadzie większości badań prowadzonych w celu diagnozy zjawiska przemocy w rodzinie prowadzą do wniosku, że w rodzinach z problemem alkoholowym (bądź innymi uzależnieniami) częściej dochodzi do sytuacji przemocy niż tam, gdzie takie problemy nie występują. Oczywiście nie oznacza to, że można postawić znak równości między uzależnieniem od alkoholu a stosowaniem przemocy. Obowiązujące przepisy prawne umożliwiają podjęcie działań prawnych wobec osób uzależnionych, jednak ich skuteczność jest niewielka. Leczenie odwykowe osób uzależnionych od alkoholu w postaci świadczeń stacjonarnych i całodobowych oraz ambulatoryjnych prowadzą podmioty lecznicze w rozumieniu przepisów o działalności leczniczej. Poddanie się leczeniu odwykowemu jest co do zasady dobrowolne (art. 21 ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi). Wyjątkiem od zasady dobrowolności jest zobowiązanie do poddania się leczeniu odwykowemu, nie jest to jednak to samo co leczenie przymusowe, które obowiązywało do roku 1982, w związku z ustawą o zwalczaniu alkoholizmu z 1956 roku. Ograniczenie zasady dobrowolności polega na tym, że po pierwsze postanowienie wydane przez sąd w przedmiocie zobowiązania do poddania się leczeniu odwykowemu nakłada na

³⁹⁰ Red. B. Czarnecka – Działuk, *W poszukiwaniu skutecznych reakcji na przestępczość*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2017, s. 54.

osobę zobowiązaną prawny obowiązek poddania się leczeniu w wyznaczonym trybie oraz placówce, a po drugie zastępuje zgodę na udzielenie tej osobie świadczenia zdrowotnego³⁹¹.

Tym samym osoby, które w związku z nadużywaniem alkoholu powodują rozkład życia rodzinnego, demoralizację małoletnich, uchylają się od pracy albo systematycznie zakłócają spokój lub porządek publiczny, będą zmuszone do ukończenia odwyku na wniosek gminnej komisji ds. rozwiązywania problemów alkoholowych³⁹². Należy przy tym zwrócić uwagę, że do orzeczenia przymusowego leczenia odwykowego konieczne jest zaistnienie kumulatywnie przesłanki medycznej (nadużywanie alkoholu) oraz jednej ze wskazanych przesłanek społecznych wymierzonych w bezpieczeństwo i porządek publiczny, względnie w prawa i wolności innych osób³⁹³, co uzasadnia wprowadzenie ograniczeń w sferę jej samodzielnego decydowania o sobie³⁹⁴.

W sytuacji, gdy w stosunku do osoby, której postępowanie dotyczy, brak jest opinii biegłego w przedmiocie uzależnienia od alkoholu, sąd zarządza poddanie tej osoby odpowiednim badaniom. Sąd może, jeżeli na podstawie opinii biegłego uzna to za niezbędne, zarządzić oddanie badanej osoby pod obserwację w zakładzie leczniczym na czas nie dłuższy niż 2 tygodnie. W wyjątkowych wypadkach, na wniosek zakładu leczniczego, sąd może termin ten przedłużyć do 6 tygodni. Przed wydaniem postanowienia sąd wysłuchuje osoby, której postępowanie dotyczy. Na postanowienie zarządzające oddanie pod obserwację do zakładu przysługuje zażalenie³⁹⁵. W razie zarządzenia przez sąd badania przez biegłego lub oddania pod obserwację w zakładzie leczniczym osoba, której postępowanie dotyczy, obowiązana jest poddać się badaniom psychologicznym i psychiatrycznym oraz zabiegom niezbędnym do wykonania podstawowych badań laboratoryjnych pod warunkiem, że dokonywane są przez uprawnionych do tego pracowników służby zdrowia z zachowaniem wskazań wiedzy lekarskiej i nie zagrażają zdrowiu tej osoby³⁹⁶.

Orzeczenie o obowiązku poddania się leczeniu zapada po przeprowadzeniu rozprawy, która powinna odbyć się w terminie jednego miesiąca od dnia wpływu wniosku³⁹⁷. Orzekając o obowiązku poddania się leczeniu sąd może ustanowić na czas trwania tego obowiązku nadzór kuratora. Osoba, wobec której ustanowiony został nadzór, ma obowiązek stawiania się

³⁹¹ K. Dąbrowska, K. Łukowska, *Zobowiązanie do poddania się leczeniu odwykowemu – praktyczne wskazówki dla realizatorów*, „Świat Problemów” 2012, nr 2, s. 31-32.

³⁹² Ibidem, art. 24-25.

³⁹³ Postanowienie Sądu Najwyższego z 28.11.2012 r., III CSK 17/12.

(<https://www.saos.org.pl/judgments/99827>)

³⁹⁴ K. Dąbrowska, K. Łukowska, op. cit.

³⁹⁵ Ibidem, art. 27.

³⁹⁶ Ibidem, art. 28 ust. 1.

³⁹⁷ Ibidem, art. 29.

na wezwanie sądu lub kuratora i wykonywania ich poleceń, dotyczących takiego postępowania w okresie nadzoru, które może się przyczynić do skrócenia czasu trwania obowiązku poddania się leczeniu³⁹⁸. Sąd wzywa osobę, w stosunku do której orzeczony został prawomocnie obowiązek poddania się leczeniu odwykowemu, do stawienia się dobrowolnie w oznaczonym dniu we wskazanym zakładzie leczenia odwykowego w celu poddania się leczeniu, z zagrożeniem zastosowania przymusu w wypadku uchylania się od wykonania tego obowiązku. Osoba, w stosunku do której orzeczony został obowiązek poddania się leczeniu odwykowemu, związanemu z pobytem w stacjonarnym zakładzie leczenia odwykowego, nie może opuszczać terenu tego zakładu bez zezwolenia kierownika.

Z analizy z wymiaru sprawiedliwości i z placówek leczenia odwykowego, przeprowadzonej przez Państwową Agencję Rozwiązywania Problemów Alkoholowych wynika, że spośród wszystkich osób zobowiązanych leczenie podejmuje zaledwie nieco ponad połowa, a mniej niż połowa z nich kończy podstawowy program terapii, co oznacza, że zaledwie co czwarty zobowiązany kończy leczenie na poziomie programu podstawowego, co rzecz jasna nie jest równoznaczne z dalszym utrzymywaniem trzeźwości³⁹⁹. Jako najczęstsze powody niepodejmowania terapii wskazywane są: niedostateczna motywacja do zmiany (nie dostrzeganie problemów z piciem albo brak wiary, że próba wprowadzenia zmiany może zakończyć się sukcesem), gniew z powodu zmuszania do terapii oraz brak przyjęcia odpowiedzialności za picie i związane z tym zachowanie uciążliwe dla otoczenia⁴⁰⁰.

Członkowie rodziny osoby uzależnionej od alkoholu, dotknięci następstwami nadużywania alkoholu przez osobę uzależnioną, uzyskują w podmiotach leczniczych prowadzących leczenie odwykowe bezpłatne świadczenia zdrowotne w zakresie terapii i rehabilitacji współuzależnienia oraz profilaktyki. Dzieci osób uzależnionych od alkoholu, dotknięte następstwami nadużywania alkoholu przez rodziców, uzyskują bezpłatną pomoc psychologiczną i socjoterapeutyczną w podmiotach leczniczych prowadzących leczenie odwykowe i publicznych poradniach specjalistycznych oraz placówkach opiekuńczo-wychowawczych i resocjalizacyjnych. Pomoc niesiona dzieciom przez osoby lub instytucje może być udzielona wbrew woli rodziców lub opiekunów, będących w stanie nietrzeźwym⁴⁰¹.

³⁹⁸ Ibidem, art. 30.

³⁹⁹ *Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na rok 2021*, Załącznik do uchwały nr 16 Rady Ministrów z dnia 1 lutego 2021 r. (poz. 235), s. 51.

⁴⁰⁰ K. Dąbrowska, K. Łukowska, op. cit.

⁴⁰¹ Ibidem, art. 23.

5.1. Procedura „Niebieskie Karty”

Istotnym narzędziem, służącym do przeciwdziałania przemocy w rodzinie jest procedura „Niebieskie Karty”. W 1997 roku została uruchomiona z inicjatywy Państwowej Agencji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych⁴⁰². Na początku była ona procedurą interwencyjną policji, ale z biegiem czasu, po licznych modyfikacjach (2002 roku, 2008 roku 2011 roku) do realizacji procedury zostały zobowiązane różne służby, a wśród nich: policja, pomoc społeczna, oświata, służba zdrowia i komisje rozwiązywania problemów alkoholowych.

Początkowo przepisy regulujące interwencje wobec przemocy w rodzinie były zawarte w zarządzeniu nr 21 Komendanta Głównego Policji z dnia 31 grudnia 2002 roku: w sprawie sposobu przeprowadzania interwencji domowej wobec przemocy w rodzinie pod nazwą „Niebieskie Karty” (Dz.Urz. KGP z 2002 r. Nr 14, poz. 111). Od 1 marca 2008 roku weszło w życie zarządzenie nr 162 Komendanta Głównego policji z dnia 19 lutego 2008 roku: w sprawie metod i form wykonywania przez policję zadań w związku z przemocą w rodzinie w ramach procedury „Niebieskie Karty” (Dz.Urz. KGP Nr 4, poz. 30), które zostało uchylone 7 grudnia 2011 roku. Zmiana dotychczasowych uregulowań wynikała z potrzeby dostosowania przepisów resortowych do wymogów zawartych w ustawie o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz konieczności zapewnienia pełniejszej ochrony ofiarom przemocy, zwłaszcza małoletnim⁴⁰³.

Procedura „Niebieskie Karty” powstała w efekcie współpracy Państwowej Agencji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych z policją i miała polegać na zaangażowaniu instytucji i organizacji w działania na rzecz rodzin dotkniętych przemocą. Dokumentowanie interwencji związanej z przemocą w rodzinie i powiadamianie o zaistniałej przemocy innych służb uruchamiałyby te podmioty (służby, instytucje, organizacje i fundacje) do udzielania wszechstronnego wsparcia i pomocy ofiarom. Początkowo opieranie tej procedury na działaniach związanych z rozwiązywaniem problemów alkoholowych było pomocą, jednakże szybko stało się przeszkodą w jej rozwoju. Statystyki prowadzone od 1995 roku przez Ogólnopolskie Pogotowie dla Ofiar Przemocy w Rodzinie pokazują, że systematycznie rośnie procent zgłaszanych przypadków przemocy, w których alkohol nie odgrywa żadnej roli – w

⁴⁰² Tytuł Rozporządzenia z dnia 13.09.2011 roku (Dz.U. Nr 209 poz. 1245) brzmi: *Rozporządzenie Rady Ministrów (...) w sprawie procedury „Niebieskie Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta”*. Zgodnie z § 1 Rozporządzenie określa procedurę „Niebieskie Karty” oraz wzór formularzy „Niebieska Karta”. Mówiąc zatem o procedurze za słuszne należy przyjąć używanie liczby mnogiej tj. „Niebieskie Karty”, odnosząc się jednak do samego druku można używać liczby pojedynczej, mówiąc o „Niebieskiej Karcie”.

⁴⁰³ I. Szulc, *Niebieskie Karty oczyma policji*, „Niebieska Linia 2008”, nr 2, s. 17-19.

połowie lat 90. XX w. było to zaledwie kilkanaście procent przypadków, a już 10 lat później – ponad 60%⁴⁰⁴.

Podejmowanie interwencji środowiskowych wobec rodziny dotkniętej przemocą odbywa się w oparciu o procedurę „Niebieskie Karty” i nie wymaga zgody osoby dotkniętej przemocą. Procedura obejmuje ogół czynności podejmowanych i realizowanych przez przedstawicieli jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, gminnych komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, policji, oświaty i ochrony zdrowia, w związku z uzasadnionym podejrzeniem zaistnienia przemocy w rodzinie⁴⁰⁵. Przedstawiciele wymienionych powyżej podmiotów realizują procedurę „Niebieskie Karty” w oparciu o zasadę współpracy i przekazują informacje o podjętych działaniach przewodniczącemu zespołu interdyscyplinarnego (art. 9b ust. 1 i 2 u.p.p.r. oraz art. 9d u.p.p.r.).

Procedurę „Niebieskie Karty” reguluje Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 roku w sprawie procedury „Niebieskie Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta”, wydanym jako akt wykonawczy na podstawie art. 9d ust. 5 u.p.p.r.

Wszczęcie procedury następuje przez wypełnienie formularza „Niebieska Karta A” przez przedstawiciela jednego z podmiotów wymienionych w art. 9d ust. 2 u.p.p.r. (czyli policji, komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, oświaty, ochrony zdrowia, pracownika ośrodka pomocy społecznej), w obecności osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie. w przypadku powzięcia, w toku prowadzonych czynności służbowych lub zawodowych, podejrzenia stosowania przemocy wobec członków rodziny lub w wyniku zgłoszenia dokonanego przez członka rodziny czy przez osobę będącą świadkiem przemocy w rodzinie. w przypadku podejrzenia stosowania przemocy w rodzinie wobec dziecka, czynności podejmowane i realizowane w ramach procedury przeprowadza się co do zasady w obecności rodzica, opiekuna prawnego lub faktycznego. Jeżeli to właśnie te osoby są podejrzewane o stosowanie przemocy wobec dziecka, to działania z udziałem dziecka przeprowadza się w obecności pełnoletniej osoby najbliższej (w rozumieniu art. 115 § 11 k.k.). Zgodnie z tym przepisem osoba najbliższa to współmałżonek, wstępni, zstępni, rodzeństwo i powinowaci, a także osoby pozostające w faktycznym wspólnym pożyciu z osobą pokrzywdzoną. Działania z udziałem dziecka, co do którego istnieje podejrzenie, że jest dotknięte przemocą w rodzinie w miarę możliwości, powinny być prowadzone w obecności psychologa. w praktyce rzadko zdarza się, żeby „Niebieska Karta” była założona wyłącznie w stosunku do dziecka. Zazwyczaj przemoc

⁴⁰⁴ R. Durda, D. Sasal-Gaszyńska, *Sukcesy i porażki „Niebieskich Kart”. Dwugłos o historii i przyszłości*, „Niebieska Linia” 2007, nr 4, s. 19-22.

⁴⁰⁵ Ibidem.

wobec dzieci jest traktowana jako występująca „obok” przemocy wobec osoby dorosłej. Zespoły interdyscyplinarne odnotowują, że najmniej „Niebieskich Kart” wypełniają przedstawiciele oświaty. Ma to najczęściej związek z tym, że pedagodzy w pierwszej kolejności zawiadamiają ośrodki pomocy społecznej bądź sąd rodzinny zapominając, że również obowiązuje ich wszczęcie procedury „Niebieskie Karty”.

Po wypełnieniu formularza „Niebieska Karta A” osobie, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, przekazuje się formularz „Niebieska Karta B”. Jeżeli podejrzenie dotyczy dziecka, formularz „Niebieska Karta B” przekazuje się rodzicowi, opiekunowi prawnemu lub faktycznemu albo osobie, która zgłosiła to podejrzenie. Po wypełnieniu formularza „Niebieska Karta A” należy niezwłocznie przekazać go do przewodniczącego zespołu interdyscyplinarnego, nie później niż w terminie 7 dni od dnia wszczęcia procedury. Kopię wypełnionego formularza „Niebieska Karta A” pozostawia się u wszczynającego procedurę. Przewodniczący zespołu interdyscyplinarnego po otrzymaniu formularza „Niebieska Karta A” niezwłocznie, lecz nie później niż w ciągu 3 dni od dnia jego otrzymania przekazuje formularz członkom zespołu interdyscyplinarnego. Dalsze prace związane z tą procedurą odbywają się również w samym zespole interdyscyplinarnym bądź już w grupie roboczej, która może zostać utworzona w celu rozwiązania problemów związanych z wystąpieniem przemocy w rodzinie w indywidualnym przypadku. W skład takich grup wchodzi przedstawiciele jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, policji, oświaty i ochrony zdrowia. Mogą to być również kuratorzy sądowi, a także przedstawiciele innych podmiotów, specjaliści w dziedzinie przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Członkowie zespołu interdyscyplinarnego oraz grup roboczych wykonują zadania w ramach obowiązków służbowych lub zawodowych. Prace w ramach grup roboczych są prowadzone w zależności od potrzeb zgłaszanych przez zespół interdyscyplinarny lub wynikających z problemów występujących w indywidualnych przypadkach. Do zadań grup roboczych należy w szczególności: opracowanie i realizacja planu pomocy w indywidualnych przypadkach wystąpienia przemocy w rodzinie; monitorowanie sytuacji rodzin, w których dochodzi do przemocy oraz rodzin zagrożonych wystąpieniem przemocy, a także dokumentowanie działań podejmowanych wobec tych rodzin oraz efektów tych działań (art. 9a ust. 10-14 u.p.p.r. oraz art. 9b ust. 3 u.p.p.r.). W toku dalszej procedury „Niebieskie Karty” zespół bądź grupa robocza wypełnia formularz „Niebieska Karta C” na posiedzeniu, w obecności zaproszonej osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie. Na posiedzenie zespołu interdyscyplinarnego lub grupy roboczej nie zaprasza się dziecka, jeśli to jego dotyczy

procedura. Osoba dotknięta przemocą w rodzinie nie ma jednak obowiązku stawienia się na spotkanie. Nie grozi jej za to żadna sankcja. Taka sytuacja nie wstrzymuje jednak prac zespołu. w dalszej kolejności członkowie zespołu bądź grupy roboczej wypełniają formularz „Niebieska Karta D” w obecności osoby, wobec której istnieje podejrzenie, że stosuje przemoc w rodzinie, która zostaje wezwana na posiedzenie zespołu bądź grupy roboczej. w następnej kolejności obowiązkiem zespołu bądź grupy roboczej jest wnikliwe przeanalizowanie sprawy, przygotowanie planu pomocy rodzinie i realizowanie go w dalszej części procedury. Zakończenie działań jest możliwe w dwóch przypadkach. Jeśli przemoc w rodzinie ustanie i jest uzasadnione przypuszczenie, że taka sytuacja się nie powtórzy. Zakończenie działań jest również możliwe kiedy zrealizowany zostanie indywidualny plan pomocy. Drugą podstawą zakończenia procedury jest ustalenie, że dalsze podejmowanie działań jest bezzasadne. Zakończenie procedury wymaga zawsze udokumentowania w formie protokołu podpisanego przez przewodniczącego zespołu interdyscyplinarnego. Protokół ten powinien zawierać następujące informacje: dane dotyczące osób, wobec których realizowana była procedura, datę rozpoczęcia i zakończenia procedury oraz opis podjętych w ramach procedury działań. o zakończeniu procedury oczywiście powiadamia się podmioty w niej uczestniczące⁴⁰⁶.

Z praktycznego punktu widzenia jedną z podstawowych trudności, z jaką spotyka się zespół, jest nazwanie problemów oraz wyodrębnienie tych najistotniejszych, które powinny być rozwiązane w pierwszej kolejności. Zwłaszcza że każdy przedstawiciel zespołu może kierować się odmienną hierarchią spraw, wynikającą ze specyfiki jego miejsca pracy. Wyzwaniem dla zespołów jest także określenie form działania, a zwłaszcza kwestii relacji między zespołem a rodziną⁴⁰⁷.

Członkowie zespołu interdyscyplinarnego oraz grup roboczych zobowiązani są do zachowania poufności wszelkich informacji i danych, które uzyskali przy realizacji swoich zadań. Obowiązek ten rozciąga się także na okres po ustaniu członkostwa w zespole interdyscyplinarnym czy w grupach roboczych. Przed przystąpieniem do wykonywania czynności, członkowie zespołu interdyscyplinarnego oraz grup roboczych składają wójtowi, burmistrzowi albo prezydentowi miasta oświadczenie o następującej treści: „Oświadczam, że zachowam poufność informacji i danych, które uzyskałem przy realizacji zadań związanych z przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie oraz że znane mi są przepisy o odpowiedzialności karnej za udostępnienie danych osobowych lub umożliwienie do nich dostępu osobom

⁴⁰⁶ Por. też: A. Olszewska, op. cit., s. 20-22.

⁴⁰⁷ P. Teisseyre, *Interdyscyplinarne pomaganie*, „Niebieska Linia”, 2011, nr 5, s. 1-3.

nieuprawnionym” (art. 9c u.p.p.r.). Art. 100 ustawy o pomocy społecznej w postępowaniu w sprawie świadczeń z pomocy społecznej nakazuje kierować się przede wszystkim dobrem osób korzystających z pomocy społecznej i ochroną ich dóbr osobistych. W szczególności nie należy podawać do wiadomości publicznej nazwisk osób korzystających z pomocy społecznej oraz rodzaju i zakresu przyznanego świadczenia. W zakresie niezbędnym do przyznawania i udzielania świadczeń z pomocy społecznej można przetwarzać dane osób ubiegających się i korzystających z tych świadczeń dotyczące: pochodzenia etnicznego, stanu zdrowia, nałogów, skazań, orzeczeń o ukaraniu, a także innych orzeczeń wydanych w postępowaniu sądowym lub administracyjnym. Przepisy ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie nie wymagają zgody osoby, której dane są przetwarzane, a także pozwalają na przetwarzanie danych wrażliwych, dlatego nie wszystkie przepisy ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 roku o ochronie danych osobowych będą miały zastosowanie w przypadku danych osobowych gromadzonych na podstawie przepisów u.p.p.r. Według zasad przetwarzania danych osobowych administrator powinien dołożyć szczególnej staranności w celu ochrony interesów osób, których dane dotyczą, a w głównej mierze jest obowiązany zapewnić, aby dane te były:

- przetwarzane zgodnie z prawem;
- zbierane dla oznaczonych, zgodnych z prawem celów i niepoddawane dalszemu przetwarzaniu, niezgodnemu z tymi celami – z tym zastrzeżeniem, że dane mogą być przetwarzane w celu innym niż ten, dla którego zostały zebrane, jeżeli nie narusza to praw i wolności osoby, której dane dotyczą, oraz następuje w celach badań naukowych, dydaktycznych, historycznych lub statystycznych, z zachowaniem przepisów art. 23 i 25 u.o.d.o.;
- merytorycznie poprawne i adekwatne w stosunku do celów, w jakich są przetwarzane;
- przechowywane w postaci umożliwiającej identyfikację osób, których dotyczą, nie dłużej jednak niż jest to niezbędne do osiągnięcia celu przetwarzania (art. 26 u.o.d.o.).

Ze względu na fakt, że dane osobowe zbierane i przetwarzane przez zespół interdyscyplinarny są danymi wrażliwymi gromadzonymi nawet wbrew woli osób, których procedura dotyczy, ich administrator ma obowiązek stosować środki techniczne i organizacyjne zapewniające ochronę przetwarzanych danych – adekwatną do zagrożeń oraz kategorii danych objętych ochroną. Dotyczy to w szczególności zabezpieczenia danych przed ich udostępnieniem osobom nieupoważnionym, zabranieniem, przetwarzaniem z naruszeniem ustawy czy zmianą, utratą, uszkodzeniem lub zniszczeniem (art. 36 u.o.d.o.). Do przetwarzania danych mogą być dopuszczone wyłącznie osoby posiadające upoważnienie nadane przez administratora danych (art. 37 u.o.d.o.). Gromadzenie danych, o których mowa,

ma szczególne znaczenie w przypadku wszczęcia postępowania karnego przeciwko sprawcy przemocy, gdyż stanowi źródło materiału dowodowego.

Przepisem, który wzbudził prawdopodobnie najwięcej kontrowersji oraz negatywnych reakcji opinii społecznej, jest art. 12a znowelizowanej ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie⁴⁰⁸. Zgodnie z tym przepisem, w przypadku bezpośredniego zagrożenia życia lub zdrowia dziecka w związku z przemocą w rodzinie, pracownik socjalny wykonujący obowiązki służbowe ma prawo odebrać dziecko z rodziny i umieścić je u innej, niezamieszkującej wspólnie, osoby najbliższej (w rozumieniu art. 115 § 11 k.k.), w rodzinie zastępczej lub w placówce opiekuńczo-wychowawczej. Zgodnie z art. 115 § 11 k.k. osobą najbliższą są małżonek, wstępny, zstępny, rodzeństwo, powinowaty w tej samej linii lub stopniu, osoba pozostająca w stosunku przysposobienia oraz jej małżonek, a także osoba pozostająca we wspólnym pożyciu (art. 115 § 11 k.k.). Tryb umieszczania dzieci w rodzinie zastępczej lub w całodobowej placówce opiekuńczo-wychowawczej regulują przepisy ustawy z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (art. 12a ust. 2 u.p.p.r.). Decyzję w sprawie odebrania dziecka z rodziny pracownik socjalny podejmuje **wspólnie** z funkcjonariuszem policji, a także z lekarzem lub ratownikiem medycznym, pielęgniarką. Pracownik socjalny jest zobowiązany niezwłocznie powiadomić sąd opiekuńczy, nie później niż w ciągu 24 godzin, o odebraniu dziecka z rodziny i umieszczeniu go u niezamieszkującej wspólnie osoby najbliższej, w rodzinie zastępczej lub w placówce opiekuńczo-wychowawczej. Do umieszczenia dziecka u osoby najbliższej niezamieszkującej wspólnie stosuje się odpowiednio przepisy dotyczące umieszczenia dziecka w rodzinie zastępczej lub w placówce opiekuńczo-wychowawczej. Minister właściwy do spraw wewnętrznych w porozumieniu z ministrem właściwym do spraw zabezpieczenia społecznego został upoważniony do określenia, w drodze rozporządzenia, procedury postępowania policji przy wykonywaniu czynności, o których mowa powyżej oraz sposobu dokumentowania przeprowadzonych przez policję czynności, uwzględniając konieczność udzielenia dzieciom skutecznej pomocy (art. 12a ust. 3-6 u.p.p.r.). Aktem prawnym regulujący tę kwestię jest Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 31 marca 2011 roku w sprawie procedury postępowania przy wykonywaniu czynności odebrania dziecka z rodziny w razie bezpośredniego zagrożenia życia lub zdrowia dziecka w związku z przemocą w rodzinie (Dz.U. Nr 81, poz. 448.). Rozporządzenie to szczegółowo określa jaka procedura policji powinna być zachowana przy wykonywaniu czynności odebrania dziecka z rodziny

⁴⁰⁸ Aktualnie w brzmieniu nadanym Ustawą z dnia 09.06.2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz.U. 2011 nr 149, poz. 887).

przez pracownika socjalnego i umieszczenia go u innej niezamieszkującej wspólnie osoby w trybie art. 12a ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, a także przy podejmowaniu decyzji o odebraniu dziecka z rodziny w takiej sytuacji, a także sposób dokumentowania tych czynności.

Na odebranie dziecka rodzicom, opiekunom prawnym lub faktycznym przysługuje zażalenie do sądu opiekuńczego. Sąd rozpatruje zażalenie niezwłocznie, nie później jednak niż w ciągu 24 godzin. W razie uznania bezzasadności lub nielegalności odebrania dziecka sąd zarządza natychmiastowe przekazanie dziecka rodzicom, opiekunom prawnym lub faktycznym, od których dziecko zostało odebrane. Jeżeli sąd stwierdzi bezzasadność, nielegalność lub nieprawidłowość odebrania dziecka, zawiadamia o tym przełożonych osób, które dokonały takiego odebrania (art. 12b u.p.p.r.). O prawie do złożenia zażalenia, wraz ze wskazaniem sądu opiekuńczego właściwego miejscowo do jego rozpatrzenia, pracownik socjalny lub funkcjonariusz policji poucza rodziców, opiekunów prawnych lub faktycznych dziecka. Pouczenie to należy wręczyć na piśmie (art. 12c u.p.p.r.).

Ze sprawozdania za rok 2019 wynika, że liczba Niebieskich Kart wyniosła 74 313 i wzrosła w stosunku do roku 2018,-co oznacza, że szeroko zakrojone działania profilaktyczne są skuteczne. W 2020 roku liczba ta spadła do 72 601, co wynika z pandemii Covid oraz lockdownu, który na długi czas zamknął obywateli w domach – szukanie pomocy stało się trudniejsze, podobnie jak możliwość sprawowania pieczy nad ofiarami przemocy ze strony odpowiednich służb⁴⁰⁹. W 2020 roku nastąpił wzrost liczby wypełnionych formularzy w województwie dolnośląskim (o 2 637 formularzy w stosunku do 2019), wielkopolskim (o 871) oraz mazowieckim (o 232). Największy spadek formularzy nastąpił w Lublinie (o 1690), Bydgoszczy (o 527) i Olsztynie (o 491)⁴¹⁰.

5.2. Kompensata dla osób pokrzywdzonych przestępstwem

W dniu 29 kwietnia 2004 roku Rada UE uchwaliła dyrektywę dotyczącą kompensaty przysługującej ofiarom przestępstw. Ta dyrektywa nałożyła na każde państwo członkowskie Unii Europejskiej obowiązek wprowadzenia systemu kompensacyjnego do dnia 1 lipca 2005 roku. Natomiast dostosowanie prawa wewnętrznego do dyrektywy miało nastąpić w terminie do dnia 1 stycznia 2006 roku⁴¹¹. Do przestępstw popełnionych na terytorium Rzeczypospolitej

⁴⁰⁹ Ibidem, s. 14.

⁴¹⁰ *Informacja dotycząca realizacji przez Policję procedury „Niebieskie Karty” w 2020 roku*, Biuro Prewencji KGP, Wydział Prewencji, Warszawa 2021 r., s. 13.

⁴¹¹ M. Niełacznna, *Kompensata dla ofiar przestępstw. Analiza Prawna*, „Analizy. Raporty. Ekspertyzy” 2007, nr 3, s. 1-57.

Polskiej na szkodę osoby mającej obywatelstwo polskie lub obywatelstwo innego państwa członkowskiego Unii Europejskiej od dnia 1 lipca 2005 roku ma zastosowanie ustawa z dnia 7 lipca 2005 roku o państwowej kompensacie przysługującej ofiarom niektórych przestępstw⁴¹². W 2015 roku ustawa o państwowej kompensacie przysługującej ofiarom niektórych przestępstw została znowelizowana za sprawą RPO Adama Bodnara oraz prof. Ireny Lipowicz, którzy podkreślili, że instytucja kompensaty jest wykorzystywana zbyt rzadko. Podniesiona została górna granica kwoty kompensaty, umożliwiono jej przyznanie także w przypadku niewykrycia sprawcy przestępstwa, zaś pokrzywdzonego zwolniono od kosztów postępowania cywilnego⁴¹³.

Na mocy tej ustawy osoby uprawnione mogą ubiegać się o przyznanie kompensaty, pokrywającej utracone zarobki lub inne środki utrzymania, koszty leczenia i rehabilitacji oraz koszty pogrzebu, będące skutkiem popełnienia przestępstwa, w wyniku którego doszło do śmierci albo naruszenia czynności narządu ciała lub rozstroju zdrowia określonego w art. 156 § 1 lub art. 157 § 1 k.k.⁴¹⁴. Mowa tu o takich przestępstwach, jak np. zabójstwo, pobicie ze skutkiem śmiertelnym lub ciężkim uszczerbkiem na zdrowiu, zgwałcenie, napad rabunkowy. Warunkiem przyznania kompensaty jest zatem, aby ofiara doznała ściśle określonych, bardzo poważnych lub poważnych następstw w postaci ciężkiego uszczerbku na zdrowiu (utruty wzroku, słuchu, mowy, zdolności płodzenia albo innego ciężkiego kalectwa, ciężkiej choroby nieuleczalnej lub długotrwałej, choroby realnie zagrażającej życiu, trwałej choroby psychicznej, całkowitej lub znacznej trwałej niezdolności do pracy w zawodzie lub trwałego, istotnego zeszpecenia lub zniekształcenia ciała) albo innego naruszenia czynności narządu ciała lub rozstroju zdrowia trwającego powyżej 7 dni⁴¹⁵.

Kompensatę przyznaje się tylko wtedy i w takiej wysokości, w jakiej osoba uprawniona nie może uzyskać pokrycia utraconych zarobków, innych środków utrzymania lub kosztów, o których mowa w ustawie. Może być uzyskana od sprawcy lub sprawców przestępstwa, z tytułu ubezpieczenia, ze środków pomocy społecznej albo z innego źródła lub tytułu, niezależnie od tego, czy sprawca lub sprawcy przestępstwa zostali wykryci, oskarżeni lub skazani⁴¹⁶. Wysokość kompensaty nie może przekroczyć 12.000 zł⁴¹⁷.

⁴¹² Ustawa z dnia 07.07.2005 roku o państwowej kompensacie przysługującej ofiarom niektórych przestępstw (Dz.U. 2005 nr 169, poz. 1415 z późn. zm.), zwana dalej: ustawą o kompensacie.

⁴¹³ Zob.: <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-kompensata%C2%A0dla-ofiar-przestepstw-wciaz-za-malo-wykorzystywana>, data dostępu: 12.12.2021 r.

⁴¹⁴ Ibidem, art. 3.

⁴¹⁵ E. Bieńkowska, L. Mazowiecka, *Prawa ofiar przestępstw*, Warszawa 2009.

⁴¹⁶ Ibidem, art. 5.

⁴¹⁷ Ibidem, art. 6.

Organem właściwym w sprawach o przyznanie kompensaty jest sąd rejonowy miejsca zamieszkania osoby uprawnionej. Rozpoznanie wniosku następuje z odpowiednim zastosowaniem przepisów Kodeksu postępowania cywilnego o postępowaniu nieprocesowym⁴¹⁸. Wniosek o kompensatę składa się do organu orzekającego w terminie 2 lat od dnia popełnienia przestępstwa, pod rygorem wygaśnięcia uprawnienia do żądania kompensaty. Uczestnikiem postępowania obok osoby uprawnionej jest prokurator⁴¹⁹.

Kompensatę przyznaje się, jeżeli wszczęto postępowanie karne albo organy ścigania odmówiły jego wszczęcia z przyczyn przewidzianych w art. 17 § 1 pkt 4, 5, 8, 10 i 11 k.p.k.m 420. Wymienione artykuły ustawy stanowią, że sprawca nie podlega karze, oskarżony zmarł, sprawca nie podlega orzecznictwu polskich sądów karnych, brak wymaganego zezwolenia na ściganie lub wniosku o ściganie pochodzącego od osoby uprawnionej, chyba że ustawa stanowi inaczej albo zachodzi inna okoliczność wyłączająca ściganie. Kompensaty nie przyznaje się pomimo wszczęcia postępowania karnego, jeżeli zostało ono następnie umorzone gdy: czynu nie popełniono albo brak jest danych dostatecznie uzasadniających podejrzenie jego popełnienia, czyn nie zawiera znamion czynu zabronionego albo ustawa stanowi, że sprawca nie popełnia przestępstwa, społeczna szkodliwość czynu jest znikoma, postępowanie karne co do tego samego czynu tej samej osoby zostało prawomocnie zakończone albo wcześniej wszczęte toczy się albo brak skargi uprawnionego oskarżyciela. Osoba, której przyznano kompensatę, jest obowiązana ją wówczas zwrócić⁴²¹.

Liczba wniosków składanych o kompensatę spada. W 2014 roku wyniosła 139 (sądy przyznały wówczas 47 kompensat na łączną kwotę 315 000 zł). W 2015 roku było to 103 wnioski – również przyznano 47 kompensat na łączną kwotę 197 000 zł. W 2016 roku złożono 100 wniosków – przyznano 28 kompensat na kwotę 197 000 zł, jak w roku poprzedzającym. W roku 2017 złożono 79 wniosków – przyznano 26 kompensat na kwotę 365 000 zł. W 2018 roku było to 111 wniosków. Przyznano 34 kompensat na kwotę 332 000 zł. W 2019 roku złożono 88 wniosków – przyznano 16 kompensat na kwotę 321 000 zł. W 2020 roku złożono 54 wnioski – przyznano 11 kompensat na kwotę 198 000 zł⁴²². Spadek liczby składanych wniosków oraz liczby przyznawanych kompensat, jak można przypuszczać, wynika z braku powszechnej wiedzy na temat możliwości uzyskania tego świadczenia. Z jednej strony osoby uprawnione prawdopodobnie nie wiedzą o

⁴¹⁸ Ibidem, art. 8 ust. 1.

⁴¹⁹ Ibidem, art. 8 ust. 5 i 6.

⁴²⁰ Ibidem, art. 7 ust. 1.

⁴²¹ Ibidem, art. 13 ust. 1 i 2.

⁴²² Zob.: <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-kompensata%C2%A0dla-ofiar-przestestw-wciaz-za-malo-wykorzystywana>, data dostępu: 12.12.2021 r.

przysługującym im prawie, z drugiej zaś możliwe jest, że uprawnieni nie są wystarczająco informowani o warunkach jej uzyskania pomimo kontaktu z organami państwowymi lub innymi instytucjami, które dysponują wiedzą w zakresie kompensaty. W związku z powyższym, w Ministerstwie Sprawiedliwości podjęto działania zmierzające do upowszechnienia wiedzy na temat kompensaty przez zamieszczenie stosownych informacji w druku pouczenia dla pokrzywdzonych o przysługujących im prawach oraz na stronach internetowych resortu⁴²³.

Na liczbę składanych wniosków (oprócz poruszanej już kwestii wpływu na sytuację przemocową rodzin polskich pandemii COVID-19) wpływa stosunek polskiego rządu do tematyki przemocy rodzinnej. 31 grudnia 2019 roku pojawił się na stronach Rządowego Centrum Legislacji projekt ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. Wnioskodawcą była minister Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, Elżbieta Rafalska. Projekt definiował sprawcę, jako osobę, która stosuje przemoc powtarzającym się działaniem. Do tej pory sprawcą był ktoś, kto nawet jednorazowo dopuścił się czynów, narażających prawa osoby najbliższej. Ta propozycja zmiany odbiła się w mediach szerokim echem⁴²⁴. Społeczeństwo dostało informację, że ofiary zostaną pozostawione same sobie, co skutecznie wpłynęło na demotywację ofiar i ich środowiska obrony do walki o sprawiedliwość. Ustawa nie została finalnie zmieniona.

5.3. Zasady przyznawania odszkodowania za wyrządzoną szkodę

Niewątpliwie doznawanie przemocy ze strony osoby najbliższej prowadzi to do powstania szkód. Szkody te dotyczą zarówno zdrowia fizycznego, jak i psychicznego. Podstawową zasadą odpowiedzialności cywilnej jest wina sprawcy szkody (art. 415 k.c.). Co oznacza, że za szkodę odpowiada osoba, której zawinione zachowanie jest źródłem powstania tej szkody, przy czym zdarzeniem sprawczym może być zarówno działanie, jak i zaniechanie czynienia w sytuacji, gdy na sprawcy ciąży obowiązek czynnego działania, którego nie dopełnił. Jednocześnie czyn sprawcy, pociągający za sobą odpowiedzialność cywilną, musi wykazywać pewne cechy niewłaściwego postępowania odnoszącego się do strony przedmiotowej, określane mianem bezprawności czynu oraz do

⁴²³ M. Mazur, *Kompensata dla ofiar przestępstw. Co sprawdzone, a co wymaga poprawy?*, „Na Wokandzie”, nr 10, 2011 r.

⁴²⁴ Zob.: <https://prawo.gazetaprawna.pl/artykuly/1389977,zmiany-w-utawie-o-przeciwdzialaniu-przemocy-w-rodzinie.html>, data dostępu: 10.12.2021 r.

strony podmiotowej, określanej pojęciem winy w znaczeniu subiektywnym⁴²⁵. Zachowanie jest bezprawne, gdy popada w kolizję z istniejącym porządkiem prawnym, przez który należy rozumieć przede wszystkim nakazy i zakazy wynikające z obowiązujących przepisów prawnych, a także wytworzone w społeczeństwie zasady współżycia społecznego⁴²⁶. Bezprawność zaniechania następuje zaś wówczas, gdy istniał nakaz działania (współdziałania), zakaz zaniechania czy też zakaz sprowadzenia skutku, jaki przez zaniechanie może nastąpić⁴²⁷. Jedynie czyn bezprawny może być rozważany w kategoriach winy, czyli podjęcia przez człowieka nagannej decyzji o dopuszczeniu się bezprawnego czynu (wina w znaczeniu subiektywnym). W obszarze deliktów prawa cywilnego rozróżnia się dwa rodzaje winy: umyślną i nieumyślną. Prawo cywilne nie definiuje tych pojęć, dlatego w doktrynie i orzecznictwie korzysta się z prawnokarnej definicji winy. Tym samym przy winie umyślnej sprawca ma świadomość szkodliwego skutku swego zachowania i przewiduje jego nastąpienie, celowo do niego zmierza lub co najmniej na wystąpienie tych skutków się godzi, natomiast w przypadku winy nieumyślnej (niedbalstwa) sprawca wprawdzie przewiduje możliwość wystąpienia szkodliwego skutku, lecz bezpodstawnie przypuszcza, że zdoła go uniknąć albo też nie przewiduje możliwości nastąpienia tych skutków, choć powinien i może je przewidzieć. Pojęcie winy przy odpowiedzialności deliktowej i kontraktowej jest tożsame, jednakże inny jest zakres odpowiedzialności sprawcy. W ramach odpowiedzialności deliktowej stopień winy ma znaczenie drugorzędne, co oznacza, że sprawca odpowiada w razie istnienia choćby lekkiego niedbalstwa, czyli niezachowania staranności wymaganej w stosunkach danego rodzaju, niezbędnej do uniknięcia skutku, którego sprawca nie chciał wywołać⁴²⁸.

Ponadto pomiędzy zdarzeniem wywołującym szkodę, a samą szkodą, konieczne jest istnienie związku przyczynowego, bez którego, pomimo istnienia uszczerbku, odpowiedzialność cywilna deliktowa nie materializuje się w osobie sprawcy szkody⁴²⁹. Istnienie związku przyczynowego ma bezpośredni wpływ na ustalenie odszkodowania, ponieważ stanowi przesłankę odpowiedzialności, czyli decyduje o tym, czy dana osoba ponosi odpowiedzialność za szkodę i jakie są granice tej odpowiedzialności⁴³⁰. Pierwotne znaczenie ma ustalenie istnienia normalnego związku przyczynowego, a ocena, czy określony

⁴²⁵ G. Bieniek (w:) Komentarz do kodeksu cywilnego, Księga trzecia, Zobowiązania, tom 1, wyd. 6., Warszawa 2006,

⁴²⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13.10.1999 r., II CKN 499/98, LEX nr 462993.

⁴²⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 19.07.2003 r., V CKN 1681/00, LEX nr 121742.

⁴²⁸ Ibidem.

⁴²⁹ Ibidem.

⁴³⁰ Wyrok Sądu Rejonowego dla m.st. Warszawy w Warszawie z dnia 17.11.2008 r., sygn. akt II C 1132/06, niepublikowany.

skutek jest „normalny” (typowy, występujący w zwykłej kolejności rzeczy) zawsze powinna być dokonana na podstawie całokształtu okoliczności konkretnej sprawy, przy uwzględnieniu zasad doświadczenia życiowego⁴³¹.

Zakres odpowiedzialności sprawcy szkody wskazuje art. 361 k.c. Zgodnie z tym przepisem zobowiązanie do zapłaty odszkodowania obejmuje tylko normalne następstwa działania lub zaniechania, z którego szkoda wynikła. Naprawienie szkody obejmuje zarówno wyrównanie strat, które poszkodowany poniósł, jak i utracone korzyści, które mógłby osiągnąć gdyby mu szkody nie wyrządzono (art. 361 k.c.). Szkodę stanowi zatem różnica pomiędzy stanem majątkowym poszkodowanego, który powstał po nastąpieniu zdarzenia powodującego uszczerbek, a stanem, jaki by w jego majątku istniał, gdyby zdarzenie nie nastąpiło. Zmniejszenie majątku poszkodowanego następuje wbrew jego woli, jednakże samo określenie rozmiaru szkody nie przesądza jeszcze o wysokości odszkodowania⁴³², choć oczywiste jest, iż szkodą jest wszystko to, co stracił poszkodowany, a więc nie tylko zmniejszenie aktywów, ale i zwiększenie pasywów⁴³³.

W przypadku uszkodzenia ciała bądź wywołania rozstroju zdrowia, pozbawienia człowieka wolności, a także za skłonienie za pomocą podstępem, gwałtu lub nadużycia stosunku zależności do poddania się czynowi nierządному poszkodowanemu przysługuje roszczenie o zadośćuczynienie, polegające na przyznaniu mu odpowiedniej sumy pieniężnej za doznaną krzywdę (art. 445 k.c.), czyli jednorazowego świadczenia pieniężnego mającego na celu naprawienie szkody niemajątkowej. Odpowiednia kwota pieniężna ma w pośredni sposób złagodzić cierpienia fizyczne i psychiczne osoby poszkodowanej. Wysokość zadośćuczynienia oraz kryteria ich oceny ustala sąd, uwzględniając m.in. wiek poszkodowanego, rozmiar, długotrwałość i stopień natężenia doznanych cierpień fizycznych i psychicznych, negatywne zmiany w psychice. Indywidualne podejście w stosunku do osoby, która doznała krzywdy, pozwala na spełnienie przez zadośćuczynienie funkcji kompensacyjnej, która ma polegać na wynagrodzeniu krzywdy przez zaspokojenie w większym zakresie potrzeb poszkodowanego.

W tym celu poszkodowany powinien otrzymać od osoby odpowiedzialnej za szkodę sumę pieniężną odpowiednią do okoliczności, żeby za jej pomocą mógł zatrzeć lub co najmniej złagodzić odczucie krzywdy i odzyskać równowagę psychiczną⁴³⁴. Należy także

⁴³¹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20.02.2002 r., V CKN 908/00, (niepublikowany).

⁴³² Uchwała Sądu Najwyższego z 18.05.2004 r., III CZP 24/04, (niepublikowany).

⁴³³ Wyrok Sądu Rejonowego dla m.st. Warszawy w Warszawie z dnia 17.11.2008 r., sygn. akt II C 1132/06, (niepublikowany).

⁴³⁴ Uchwała Pełnego Składu Izby Cywilnej Sądu Najwyższego z dnia 08.12.1973 r., III CZP 37/73, OSNCP 1974, z. 9, poz. 145.

zwrócić uwagę na fakt, iż przyznane zadośćuczynienie powinno uwzględniać nie tylko krzywdę istniejącą w chwili orzekania, ale również taką, którą poszkodowany będzie w przyszłości na pewno odczuwać oraz krzywdę dającą się z dużym stopniem prawdopodobieństwa przewidzieć⁴³⁵ (np. stopień i trwałość kalectwa będące wynikiem doznanego uszczerbku na zdrowiu). Żądanie zadośćuczynienia związane jest z odpowiedzialnością *ex delicto* i jest niezależne od podstawy tej odpowiedzialności.

Zakres obowiązku naprawienia szkody w przypadku uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia obejmuje wszelkie wynikające z tego powodu koszty. Na żądanie poszkodowanego, zobowiązany do naprawienia szkody powinien wyłożyć z góry sumę potrzebną na koszty leczenia, a jeżeli poszkodowany stał się inwalidą, także sumę potrzebną na koszty przygotowania do innego zawodu. w przypadku utraty całkowitej lub częściowej zdolności do pracy zarobkowej albo w przypadku zwiększenia się potrzeb lub zmniejszenia widoków powodzenia na przyszłość poszkodowanego, może on żądać od zobowiązanego do naprawienia szkody odpowiedniej renty (art. 444 k.c.). w celu uzyskania renty należy zatem wykazać, że zachodzi przynajmniej jedna z wymienionych powyżej przesłanek, a mianowicie utrata całkowita lub częściowa zdolności do pracy zarobkowej poszkodowanego, zwiększenie się jego potrzeb lub zmniejszenie widoków powodzenia na przyszłość. Sama tylko utrata zdrowia i ewentualność poniesienia w związku z tym przez poszkodowanego uszczerbku majątkowego nie jest wystarczająca dla przyjęcia, że zasadne jest żądanie renty, ponieważ nie jest spełniony wymóg realności szkody, czyli rzeczywistej utraty zdolności zarobkowania i widoków na przyszłość, a także rzeczywistego zwiększenie się potrzeb poszkodowanego jako następstwo wywołania uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia⁴³⁶. Z ważnych powodów sąd może na żądanie poszkodowanego przyznać mu zamiast renty lub jej części, odszkodowanie jednorazowe. Dotyczy to w szczególności wypadku, gdy poszkodowany stał się inwalidą, a przyznanie jednorazowego odszkodowania ułatwi mu wykonywanie nowego zawodu (art. 447 k.c.).

Roszczenie o naprawienie szkody, która wynika ze zbrodni lub występku, ulega przedawnieniu z upływem lat dwudziestu od dnia popełnienia przestępstwa – bez względu na to, kiedy poszkodowany dowiedział się o szkodzie i o osobie obowiązanej do jej naprawienia. w razie wyrządzenia szkody na osobie, przedawnienie nie może się skończyć wcześniej niż z upływem lat trzech od dnia, w którym poszkodowany dowiedział się o szkodzie i o osobie obowiązanej do jej naprawienia. Przedawnienie roszczeń osoby małoletniej o naprawienie

⁴³⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 10.03.2006 r., IV CSK 80/05, OSNC 2006, z.10, poz. 175.

⁴³⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 07.05.1998 r., III CKU 18/98, ProkiPr - dodatek 1998, Nr 11-12, poz. 35.

szkody na osobie nie może skończyć się wcześniej niż z upływem lat dwóch od uzyskania przez nią pełnoletności (art. 442 ust. 1 k.c.).

Jako że omawiana odpowiedzialność odszkodowawcza dotyczy sytuacji, w której powstaje szkoda, w przypadku wystąpienia przemocy w rodzinie (a już z pewnością przestępstwa znęcania się nad rodziną) mamy do czynienia z zawinionym działaniem powodującym szkodę. Mimo iż istnieje prawna droga uzyskania rekompensaty finansowej w takim przypadku, tego rodzaju sprawy z powództwa cywilnego pojawiają się niezwykle rzadko. z obserwacji z pracy zawodowej autorka zauważyła, że osoby doświadczające przemocy w rodzinie najczęściej uzasadniają swój brak aktywności w tym zakresie długotrwałymi postępowaniami sądowymi, brakiem motywacji do działania na polu sądowym, negatywnymi doświadczeniami w kontaktach z wymiarem sprawiedliwości, a także małą wiarą w możliwość egzekucji zasądzonych świadczeń.

5.4. Prawo uzyskania zaświadczenia i obdukcji przez osoby doświadczające przemocy w rodzinie – obowiązki ochrony zdrowia

Konstytucja RP gwarantuje każdemu prawo do ochrony zdrowia. Władze publiczne mają obowiązek zapewnić wszystkim obywatelom, niezależnie od ich sytuacji materialnej, równy dostęp do świadczeń opieki zdrowotnej finansowanej ze środków publicznych (art. 68 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej). Konsekwencją powyższego uregulowania jest ustawowy zakaz odmawiania udzielenia świadczenia zdrowotnego przez podmiot leczniczy osobie, która potrzebuje natychmiastowego udzielenia takiego świadczenia ze względu na zagrożenie życia lub zdrowia⁴³⁷, a także obowiązek udzielenia pomocy lekarskiej w każdym przypadku, gdy zwłoka w jej udzieleniu mogłaby spowodować niebezpieczeństwo utraty życia, ciężkiego uszkodzenia ciała lub ciężkiego rozstroju zdrowia oraz w innych przypadkach niecierpiących zwłoki⁴³⁸.

Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie nałożyła na przedstawicieli służby zdrowia nowe obowiązki, takie jak udzielenie bezpłatnej pomocy osobie dotkniętej przemocą w rodzinie, w szczególności w formie poradnictwa medycznego oraz badania lekarskiego w celu ustalenia przyczyn i rodzaju uszkodzeń ciała związanych z użyciem przemocy w rodzinie oraz wydania zaświadczenia lekarskiego w sprawie obrażeń, jakie w chwili badania ma osoba doświadczająca przemocy (art. 3 ust. 1 u.p.p.r.). Tym samym wydanie bezpłatnego

⁴³⁷ Art. 15 ustawy z dnia 15.04.2011 r. o działalności leczniczej (Dz.U. 2011 nr 112, poz. 654 z późn. zm.), zwanej dalej: ustawą o działalności leczniczej.

⁴³⁸ Art. 30 ustawy z dnia 05.12.1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentysty (Dz.U. 2008 nr 136, poz. 857 z późn. zm.), zwanej dalej: ustawą o zawodzie lekarza.

zaświadczenia lekarskiego o przyczynach i rodzaju uszkodzeń ciała związanych z użyciem przemocy w rodzinie⁴³⁹ jest obowiązkiem każdego lekarza, zatem niedopełnienie go, może skutkować zarówno odpowiedzialnością dyscyplinarną, jak i odpowiedzialnością karną. Zaświadczenia lekarskie dla ofiar przemocy w rodzinie mają często kluczowe znaczenie w postępowaniu karnym, gdyż na ich podstawie organy ścigania mają obowiązek dopuścić dowód z opinii biegłego lekarza sądowego (zaświadczenie lekarskie nie jest tożsame z obdukcją).

Instytucja biegłego sądowego to instytucja prawa sądowego procesowego, która została ustanowiona dla zapewnienia należytego funkcjonowania organów wymiaru sprawiedliwości i zabezpieczenia warunków prawidłowego wypełniania przez te organy ich zadań ustawowych⁴⁴⁰. Biegły sądowy jest organem pomocniczym sądu w wypadkach wymagających wiadomości specjalnych, jego wiedza w zakresie ustanowienia musi być niepodważalna, a organy wymiaru sprawiedliwości, dla których biegły ma sporządzać swoje opinie, muszą mieć absolutne zaufanie do osoby biegłego w zakresie jego wiedzy. Jego opinia jest dowodem w postępowaniu przed sądami oraz innymi władzami i organami wymiaru sprawiedliwości⁴⁴¹.

Wprowadzenie obowiązku wystawiania zaświadczenia lekarskiego przez każdego lekarza jest bardzo ważną możliwością prawną dla osób doświadczających przemocy w rodzinie. Do 2010 roku jedyną dostępną formą udokumentowania doznanych obrażeń było uzyskanie płatnej obdukcji. Takie rozwiązanie stwarzało poważne problemy osobom doświadczającym przemocy w rodzinie zarówno z powodów technicznych, jak i materialnych. Nie każdy był w stanie ponieść koszty obdukcji, a w małych miejscowościach w ogóle nie byli dostępni lekarze mający uprawnienia do sporządzania opinii sądowych. Ponadto organy ścigania najczęściej wymagały od osób doświadczających przemocy zawiadamiających o przestępstwie dołączania do materiału dowodowego obdukcji uzyskanych we własnym zakresie. Takie działanie należy uznać przede wszystkim za niezgodne z prawem, gdyż to organ ścigania ma obowiązek powołać biegłego i ponieść koszty opinii. W przypadku żadnego innego przestępstwa nie wymaga się tego rodzaju działań od osób pokrzywdzonych, a nawet przeciwnie – opinie uzyskane od biegłych we własnym zakresie mają w postępowaniu sądowym mniejszą wartość dowodową.

⁴³⁹ Wzór zaświadczenia jest określony w rozporządzeniu Ministra Zdrowia z 22.10.2010 r. w sprawie wzoru zaświadczenia lekarskiego o przyczynach i rodzaju uszkodzeń ciała związanych z użyciem przemocy w rodzinie (Dz.U. 2010 nr 201, poz. 1334).

⁴⁴⁰ Art. 8 i 126 ustawy z dnia 20.06.1985 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. 1994 nr 7, poz. 25 z późn. zm.), art. 278-291 k.p.c. oraz art. 193-203 i art. 318 k.p.k.

⁴⁴¹ Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 04.06.2001 r., II SA 1434/00, LEX nr 41281.

Wprowadzenie zatem tego rodzaju obowiązku jak wystawienie zaświadczenia przez każdego lekarza jest z pewnością właściwym rozwiązaniem. Z moich obserwacji wynika jednak, że mimo upływu lat od wprowadzenia tego przepisu, świadomość lekarzy odnośnie do tego nowego obowiązku jest znikoma, a same zaświadczenia wydawane są bardzo niechętnie, gdyż lekarze obawiają się powoływania na świadków w ewentualnie toczącym się postępowaniu przygotowawczym bądź sądowym.

5.5. Sieć Pomocy Ofiarom Przestępstw

Przepisy prawa polskiego (zwłaszcza Konstytucja RP) oraz zalecenia wypracowane przez społeczność międzynarodową, kształtujące politykę postępowania z ofiarami przemocy, (zwłaszcza Decyzja Ramowa Rady Unii Europejskiej 2001/220/WSiSW z dnia 15 marca 2001 roku w sprawie pozycji ofiar w postępowaniu karnym) zaważyły na potrzebie stworzenia kompleksowego programu pomocowego dla ofiar przestępstw, uwzględniającego wszelkie kategorie pokrzywdzonych. Art. 13 Decyzji nakłada na państwa członkowskie zadanie stworzenia systemu pomocy ofiarom przestępstw, który zapewni im pomoc zarówno na wstępnym, jak i późniejszym etapie postępowania. System ten mają tworzyć zarówno służby publiczne, jak i uznawane oraz finansowane organizacje pozarządowe, które bezpłatnie wspierają pokrzywdzonych przestępstwami i działając w odpowiednich warunkach, uzupełniają działania państwa w tym zakresie. Głównym założeniem jest nawiązanie współpracy interdyscyplinarnej pomiędzy instytucjami zajmującymi się pomocą ofiarom i przywrócenie im stanu emocjonalnego sprzed popełnienia przestępstwa, co ma być osiągnięte przez ułatwienie dostępu do specjalistów z różnych dziedzin.

W związku z powyższym Ministerstwo Sprawiedliwości w dniu 1 sierpnia 2008 roku zawarło z Komisją Europejską umowę o dofinansowanie projektu pod nazwą Sieć Pomocy Ofiarom Przestępstw w ramach programu „Zwalczanie i Zapobieganie Przestępczości 2007”⁴⁴². Budowa Sieci polegała na wykorzystaniu zasobów i bazy lokalowej ośrodków działających w ramach pomocy prawnej, psychologicznej i społecznej do budowy systemu wspierania pokrzywdzonych, opartego na interdyscyplinarnych działaniach wymiaru sprawiedliwości, organów ścigania, służb społecznych, medycznych, edukacyjnych i organizacji pozarządowych. Podstawowym ogniwem sieci są ośrodki pomocy dla osób pokrzywdzonych przestępstwem (OPOPP) działające na terenie całego kraju. Ich działanie do

⁴⁴² Projekt realizuje postanowienia Decyzji Ramowej Rady Unii Europejskiej 2001/220/WSiSW z dnia 15.03.2001 r. w sprawie pozycji ofiar w postępowaniu karnym oraz m. in. Zalecenia Rady Europy z 1985 r. Nr R (85)11 w sprawie pozycji ofiary w prawie karnym i Zalecenia Rady Europy z 1985 r. Nr R (85)21 w sprawie zapobiegania wiktyimizacji i pomocy dla ofiar przestępstw.

kwietnia 2010 roku finansowane było ze środków unijnych, których bezpośrednim beneficjentem było Ministerstwo Sprawiedliwości.

Minister Sprawiedliwości, jako dysponent funduszu, ogłasza konkurs ofert na realizację zadania oraz udziela dotacji celowej z funduszu⁴⁴³. Środki funduszu przeznacza się m.in. na udzielanie pomocy osobom pokrzywdzonym przestępstwem oraz członkom ich rodzin przez:

- organizowanie i finansowanie pomocy prawnej, w tym alternatywnych metod rozwiązywania konfliktów;
- pokrywanie kosztów związanych z psychoterapią lub pomocą psychologiczną, w tym organizowanie i finansowanie pomocy przez osobę pierwszego kontaktu;
- pokrywanie kosztów świadczeń zdrowotnych, wyrobów medycznych, w tym przedmiotów ortopedycznych oraz środków pomocniczych, jeżeli jest to niezbędne w procesie leczniczym doznanego uszczerbku na zdrowiu wynikającego z przestępstwa lub jego następstw;
- pokrywanie kosztów związanych z edukacją ogólnokształcącą i zawodową, także na zasadach indywidualnego kształcenia, odpowiednio do wieku i potrzeb edukacyjnych osób uprawnionych;
- pokrywanie kosztów czasowego zakwaterowania lub udzielania schronienia;
- finansowanie okresowych dopłat do bieżących zobowiązań czynszowych za lokal mieszkalny, do którego osoba uprawniona posiada tytuł prawny, a lokal mieszkalny nie jest użytkowany przez inne osoby;
- dostosowanie lokalu mieszkalnego lub budynku mieszkalnego do potrzeb osoby pokrzywdzonej przestępstwem – w przypadku gdy utrata sprawności fizycznej nastąpiła w wyniku przestępstwa;
- finansowanie przejazdów środkami komunikacji publicznej lub pokrywanie kosztów transportu związanych z uzyskiwaniem świadczeń i regulowaniem spraw określonych w pkt 1-7;
- pokrywanie kosztów żywności lub bonów żywnościowych;
- pokrywanie kosztów zakupu odzieży, bielizny, obuwia, środków czystości i higieny osobistej⁴⁴⁴.

⁴⁴³ § 2 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 06.02.2014 r. w sprawie Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej (Dz.U. 2014, poz. 189).

⁴⁴⁴ § 25 ust. 1 rozporządzenia w sprawie Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej.

Środki funduszu, w łącznej wysokości nieprzekraczającej 20% sumy tych środków, mogą być przeznaczone na realizację zadań dysponenta i podległych mu jednostek wymiaru sprawiedliwości w zakresie pomocy osobom pokrzywdzonym przestępstwem oraz członkom ich rodzin, takich jak realizacja zadań służących tworzeniu, wzmocnieniu i rozbudowie sieci pomocy ofiarom przestępstw⁴⁴⁵.

Ośrodki pomocy są zlokalizowane przy organizacjach pozarządowych świadczących pomoc osobom pokrzywdzonym przestępstwem z wykorzystaniem ich bazy lokalowej. Wszystkie ośrodki zostały zobowiązane do utworzenia jednej filii lub dwóch punktów pomocy na szczeblu powiatowym w celu zapewnienia ogólnodostępności. Od 2016 roku działa 57 ośrodków, filii i punktów pomocy. Ośrodki działają na podstawie ujednoliconych standardów pracy wynikających z umowy z Ministerstwem Sprawiedliwości. Ich zadaniem jest zapewnienie wsparcia w uzyskaniu bezpłatnej i profesjonalnej pomocy prawnej, psychologicznej, socjalnej i innych świadczeń osobom pokrzywdzonym przestępstwem, a także dyskretności w zakresie świadczonej pomocy. Rodzaj udzielonej pomocy oraz jej zakres zależy od ośrodka. Ponadto ośrodki prowadzą bazę danych podmiotów działających na rzecz przezwyciężania skutków przestępstwa oraz udzielają informacji na temat możliwości uzyskania pomocy specjalistycznej.

Pomoc świadczona jest wyłącznie osobom pokrzywdzonym przestępstwem. Zgodnie z definicją zawartą w decyzji za pokrzywdzonego uważa się osobę fizyczną, która doznała krzywdy, włączając w to uszkodzenia ciała lub szkodę psychiczną, cierpienie emocjonalne lub stratę ekonomiczną, spowodowane bezpośrednio przez działania lub zaniechania stanowiące naruszenie prawa karnego państwa członkowskiego⁴⁴⁶. Zgodnie z polską definicją pokrzywdzonego do grupy osób pokrzywdzonych zalicza także osoby prawne, instytucje państwowe, samorządowe lub społeczne (choćby nie posiadały osobowości prawnej) oraz zakład ubezpieczeń (art. 49 k.p.k.). Podmioty te zostały wyłączone spod działania sieci pomocy ofiarom przestępstw, gdyż w zakresie swoich praw i obowiązków reprezentowane są przez profesjonalne podmioty świadczące pomoc prawną.

Ośrodki współpracują ze specjalistami z zakresu prawa i psychologii w celu zapewnienia profesjonalnego świadczenia pomocy osobom pokrzywdzonym przestępstwem. Dzięki konsultacjom prawnym osoby pokrzywdzone przestępstwem mogą uzyskać informację o obowiązujących przepisach prawnych w zakresie gwarancji bezpieczeństwa i obowiązujących procedur. Pomoc psychologiczna natomiast ma na celu przede wszystkim

⁴⁴⁵ Ibidem, § 26.

⁴⁴⁶ Art. 1 lit. (a) Decyzji Ramowej Rady Unii Europejskiej 2001/220/WSiSW z dnia 15.03.2001 w sprawie pozycji ofiar w postępowaniu karnym.

wzmocnienie poczucia własnej wartości u pokrzywdzonego przestępstwem oraz pokonanie poczucia strachu i bezsilności. Specjaliści pod kierunkiem koordynatora projektu sprawują nadzór nad działalnością i pracą wolontariuszy, na których w znacznej mierze opiera się praca ośrodków. Zadaniem wolontariuszy jest pełnienie funkcji opiekuna pokrzywdzonego, dlatego w miarę możliwości każdy z wolontariuszy powinien mieć możliwość kontaktu ze specjalistą w celu omówienia danej sprawy czy też wypracowania odpowiednich reguł postępowania. Od opiekuna nie wymaga się szczególnych kwalifikacji. Powinna to być osoba, która daje należyte gwarancje wykonywania powierzonych jej obowiązków oraz ochrony interesów pokrzywdzonego, a także wyróżniająca się cechami osobowości pozwalającymi na zdobycie zaufania pokrzywdzonego. Ministerstwo Sprawiedliwości zapewnia szkolenia zarówno dla specjalistów, jak i dla wolontariuszy–opiekunów pokrzywdzonych w celu podnoszenia ich kompetencji oraz wymiany doświadczeń i najlepszych praktyk w zakresie pomocy osobom pokrzywdzonym⁴⁴⁷.

Opiekuna pokrzywdzonego wyznacza koordynator projektu w zależności od rodzaju sprawy i potrzeb osoby doznającej przemocy, zwłaszcza dla osób małoletnich, starszych oraz nieporadnych życiowo. Opiekun pokrzywdzonego udziela porady w szczególności pokrzywdzonym przestępstwem przeciwko życiu, przestępstwem przemocy domowej oraz przestępstwem popełnionym na tle seksualnym.

Zadaniem opiekuna jest zapewnienie osobie pokrzywdzonej przestępstwem pomocy w niezbędnym zakresie - świadczonej poza ośrodkiem, np. przez osobiste towarzyszenie jej w załatwieniu formalności urzędowych, udzielanie informacji o sposobie i miejscu uzyskania dalszej pomocy oraz wsparcie w zależności od indywidualnych potrzeb. Opiekun działa przez czas nieokreślony, jego rola nie kończy się wraz z zakończeniem postępowania sądowego. W miarę potrzeby powinien on przebywać z pokrzywdzonym do czasu, dopóki jego obecność jest konieczna. Opiekun kieruje indywidualnym procesem pomocy, ponieważ pokrzywdzony przestępstwem często nie jest w stanie sam pokierować swoim postępowaniem po zdarzeniu.

Każda osoba, która doświadczyła przestępstwa lub zna kogoś, kto znalazł się w takiej sytuacji, może uzyskać w ośrodku bezpłatną pomoc prawną (w tym drogą elektroniczną), psychologiczną oraz socjalną. Istnieje również możliwość przydzielenia tzw. opiekuna osoby pokrzywdzonej przestępstwem, którego zadaniem jest towarzyszenie osobie pokrzywdzonej przestępstwem w sytuacjach związanych z procedurą procesową, a także opiekuna dziecka pokrzywdzonego przestępstwem (przygotowuje dziecko psychologicznie do udziału w

⁴⁴⁷ Jednolite standardy pracy Ośrodków Pomocy dla Osób Pokrzywdzonych Przystępstwem (OPOPP) w ramach Ogólnopolskiej Sieci Pomocy Ofiarom Przystępstw zalecane i rekomendowane przez Ministerstwo Sprawiedliwości – dokument wewnętrzny Ośrodków Pomocy Osobom Pokrzywdzonym Przystępstwem.

procedurach prawnych). Ośrodki mogą również pokrywać koszty żywności, świadczeń zdrowotnych, wyrobów medycznych i środków pomocy, a także związanych z edukacją ogólnokształcącą i zawodową, czasowym zakwaterowaniem lub udzieleniem schronienia. Możliwe jest także finansowanie okresowych dopłat czynszowych, dostosowanie lokalu lub budynku mieszkalnego do potrzeb osoby pokrzywdzonej przestępstwem oraz finansowanie przejazdów środkami komunikacji publicznej lub pokrywanie kosztów związanych z uzyskiwaniem świadczeń i regulowanie powyższych spraw⁴⁴⁸.

Sieć pomocy osobom pokrzywdzonym przestępstwem na terenie całego kraju jest duża i cały czas się rozrasta. Obecnie na terenie Polski dostępnych jest 54 takich ośrodków oraz punkty lokalne. Najwięcej punktów lokalnych znajduje się na terenie województwa śląskiego (42), a najmniej na terenie województwa zachodnio-pomorskiego (5)⁴⁴⁹.

Najdłużej w Polsce funkcjonuje (uruchomiona w 2009 roku przez Ministerstwo Sprawiedliwości) strona internetowa www.pokrzywdzeni.gov.pl, stanowiąca źródło informacji o polskim systemie prawnym oraz o dostępnych formach pomocy pokrzywdzonym przestępstwem. Na stronie zamieszczono informacje na temat projektu „Sieć Pomocy Ofiarom Przestępstw” oraz bezpłatny „Informator dla pokrzywdzonego”, zawierający podstawowe informacje prawne oraz zbiór praktycznych porad dotyczących praw przysługujących pokrzywdzonym przestępstwem.

5.6. Tydzień Pomocy Ofiarom Przestępstw

Od 2000 roku w związku z Międzynarodowym Dniem Ofiar Przestępstw obchodzonym w dniu 22 lutego, Ministerstwo Sprawiedliwości organizuje w lutym „Tydzień Pomocy Ofiarom Przestępstw”. Inicjatywa ta ma na celu zwrócenie szczególnej uwagi na potrzeby i prawa osób pokrzywdzonych przestępstwem⁴⁵⁰. W obchody „Tygodnia Pomocy Ofiarom Przestępstw” od 2009 roku włączyły się jednostki podległe Ministrowi Zdrowia, a mianowicie Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, Krajowe Centrum ds. AIDS, Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii i Biuro Rzecznika Praw Pacjenta. Jest to coraz bardziej rozwijająca się i rozpoznawalna społecznie inicjatywa. Każdej edycji towarzyszy inne hasło przewodnie. Co roku organizowana jest także konferencja związana z głównym tematem podejmowanych działań.

⁴⁴⁸ Materiały szkoleniowe Ministerstwa Sprawiedliwości dla wolontariuszy Ośrodków Pomocy Osobom Pokrzywdzonym Przestępstwem.

⁴⁴⁹ Według: www.funduszsprawiedliwosci.gov.pl/pl/znajdz-osrodek-pomocy, (dostęp z dnia 30.04.2020 r.)

⁴⁵⁰ W Polsce dzień 22 lutego jest również ustanowiony Dniem Ofiar Przestępstw na mocy ustawy z dnia 12.02.2003 r. o ustanowieniu 22 lutego Dniem Ofiar Przestępstw (Dz.U. 2003 nr 59, poz. 517).

Od roku 2011 formuła obchodów tygodnia została skoncentrowana na działalności Ośrodków Pomocy dla Osób Pokrzywdzonych Przepęstwem, które organizowały i koordynowały dyżury na terenie swoich placówek, co dzięki zaangażowaniu wielu podmiotów nadało im charakter interdyscyplinarny⁴⁵¹. Od czasu kiedy Ośrodki Pomocy Osobom Pokrzywdzonym Przepęstwem przestały formalnie funkcjonować brakuje jednej wizji konkretnego pomysłu na realizację tej działalności. W 2021 roku Tydzień Pomocy trwał od 22 do 28 lutego i w tym czasie każda zainteresowana osoba mogła bezpłatnie uzyskiwać informacje w prokuraturze regionalnej, okrękowej i rejonowej o swoich uprawnieniach w postępowaniu przygotowawczym i sądowym. W organizację obchodów włączyło się środowisko prawnicze – asystenci sędziów, referendarze, adwokaci, radcy prawni, psychologowie sądowi, kuratorzy, policjanci i inni specjaliści. Dzięki nim ofiary przemocy oraz jej świadkowie mogli bezpłatnie uzyskać od ręki potrzebną wiedzę na temat swoich praw, możliwych scenariuszy i rozwiązań trudnych sytuacji, związanych z doświadczaną przemocą. To bardzo ważna inicjatywa, ponieważ wielu ofiar przemocy nie stać na pomoc prawną, na uzyskanie porady, co bardzo często zamyka im możliwości uwolnienia się od sprawy. W 2022 Tydzień Pomocy przypadać będzie na okres od 21 lutego do 27 lutego⁴⁵².

5.7. Specjalistyczne ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie (SOW)

W celu udzielania pomocy ofiarom przęstw, na podstawie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, utworzony został także system specjalistycznych ośrodków wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie (SOW), które realizują zadania wynikające z Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie. Zapewnienie osobie dotkniętej przemocą w rodzinie bezpiecznego schronienia w specjalistycznym ośrodku wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie jest jedną z podstawowych form udzielenia bezpłatnej pomocy tym osobom (art. 3 ust. 4 u.p.p.r.).

Tworzenie i prowadzenie ośrodków specjalistycznych należy do zadań z zakresu administracji rządowej realizowanych przez powiat⁴⁵³. Osoby kierujące ośrodkami wsparcia muszą posiadać co najmniej 3-letni staż pracy w pomocy społecznej oraz specjalizację z zakresu organizacji pomocy społecznej. Wymogi te nie dotyczą osób kierujących placówkami rodzinnymi. Szkolenie specjalizacyjne z zakresu organizacji pomocy społecznej mogą realizować jednostki prowadzące kształcenie lub doskonalenie zawodowe po uzyskaniu zgody

⁴⁵¹ Według: www.ms.gov.pl (dostęp w dniu 06.12.2021 r.).

⁴⁵² <https://www.funduszsprawiedliwosci.gov.pl/pl/aktualnosciglowne/>, data dostępu: 12.12.2021 r.

⁴⁵³ Ibidem, art. 6 ust. 4.

ministra właściwego do spraw zabezpieczenia społecznego (art. 122 ust. 1-3 ustawy o pomocy społecznej). W 2021 roku obowiązywały normy, jakie muszą spełniać ośrodki, określone w Rozporządzeniu Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 22 lutego 2011 roku w sprawie standardu podstawowych usług świadczonych przez specjalistyczne ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie, kwalifikacji osób zatrudnionych w tych ośrodkach, szczegółowych kierunków prowadzenia oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie oraz kwalifikacji osób prowadzących oddziaływanie korekcyjno-edukacyjne⁴⁵⁴. W Polsce, na terenie całego kraju w 2021 roku było 38 takich ośrodków⁴⁵⁵. Rozporządzenie dotyczące ich funkcjonowania dotąd nie zostało jeszcze znowelizowane, choć w 2017 roku RPO podjął ten temat, wskazując konieczność wprowadzenia zmian.

Specjalistyczne ośrodki wsparcia przyjmują osoby, które doświadczają przemocy, z całego kraju. Nie wymagają żadnych skierowań ani decyzji administracyjnych. Pracują w systemie całodobowym, co oznacza, że można się do nich zgłosić po pomoc w każdej chwili. Realizują one standardy, jakie wyszczególnia Rozporządzenie, takie jak⁴⁵⁶:

- zapewnienie schronienia ofierze przemocy, bez względu na dochód ofiary, bez skierowania do ośrodka, na okres 3 miesięcy od momentu rozpoczęcia procesu udzielania schronienia;
- zapewnienie schronienia dzieciom ofiarom przemocy, które pozostają pod jej opieką;
- zapewnienie ochrony ofiary przed sprawcą przemocy;
- udzielenie natychmiastowej pomocy psychologicznej, medycznej i prawnej;
- rozpoznanie sytuacji ofiary oraz ocenienie ryzyka w zakresie zagrożenia jej bezpieczeństwa lub bezpieczeństwa jej dzieci;
- udzielenie poradnictwa medycznego, prawnego, socjalnego, specjalistycznego, terapeutycznego;
- ocenienie sytuacji dzieci ofiary;
- udzielenie konsultacji wychowawczych.

Zgodnie z raportem Agencji Praw Podstawowych UE z 2019 roku, około 13 milionów kobiet w Europie doświadczyło w 2019 roku przemocy domowej, przy czym 1 na 3 kobiety doświadczyła jej, będąc poniżej 15 roku życia⁴⁵⁷. Najwięcej zgłoszeń do ośrodków wsparcia zarejestrowano w tymże roku w Danii, Finlandii i Szwecji. Najniższy odsetek zgłoszeń

⁴⁵⁴

⁴⁵⁵ Według: www.gov.pl/web/rodzina/baza-kontaktowa-specjalistyczne-osrodki-wsparcia-dla-ofiar-przemocy, (dostęp w dniu 30.04.2020 r.).

⁴⁵⁶ Zob.: <http://www.starysacz.naszops.pl/przeciwdzialanie/specjalistyczne-osrodki-wsparcia-dla-ofiar-przemocy>, data dostępu: 11.12.2021 r.

⁴⁵⁷ Ibidem.

zarejestrowano w Słowenii, na Węgrzech i w Polsce⁴⁵⁸. Ukazuje to pewną tendencję – w krajach mających najwyższy w Europie wskaźnik równouprawnienia płci, ten odsetek jest wyższy. Dlaczego? W krajach skandynawskich społeczeństwo ma większą świadomość na temat przemocy i jej skutków. Więcej kobiet zgłasza się po pomoc, co przyczynia się także do tego, że działania państwa muszą być w tym obszarze bardziej transparentne. Powstaje więcej ośrodków wsparcia. W Danii od 1997 roku działa Krajowe Obserwatorium Przeciwdziałania Przemocy wobec Kobiet, która nadzoruje pracę ośrodków wsparcia. Rocznie ich utrzymanie (dane za rok 2020) kosztuje 66 mln PLN⁴⁵⁹. Schroniska dla kobiet są zarządzane przez gminy i można dostać w nich zakwaterowanie nie tylko w przypadku doświadczanej pomocy, ale także w przypadku doświadczania kryzysu w relacjach rodzinnych (wówczas kobieta sama decyduje, kiedy powrócić do domu). Takich ośrodków w Danii działa ponad 200 (dane za rok 2020)⁴⁶⁰.

W Polsce specjalistyczne ośrodki wsparcia przede wszystkim mają mniejsze wsparcie finansowe. W większości utrzymują się głównie dzięki pomocy darczyńców, ponieważ środki z państwa są niewystarczające. W 2018 roku głośno było o sprawie zamknięcia domu wsparcia dla ofiar przemocy na warszawskiej Białołęce, ponieważ zabrakło funduszy na zakup węgla potrzebnego do ogrzewania domu⁴⁶¹. Wówczas to mieszkańcy Warszawy zorganizowali zbiórkę funduszy na węgiel. Darczyńcy wspierają domy pomocy ubraniami, żywnością, środkami higienicznymi⁴⁶². Problemem jest również brak personelu psychologicznego i dramatyczna sytuacja w polskiej służbie zdrowia psychicznego – pensja psychologa zatrudnionego w domu wsparcia często wynosi tyle, ile najniższa krajowa⁴⁶³. Pieniądze za nadgodziny nie są wypłacane – dlatego wielu specjalistów nie decyduje się na taką formę pracy. Pozostają wolontariusze, którzy zdobywają kwalifikacje tylko dzięki wsparciu niezależnych fundacji i stowarzyszeń oraz inicjatyw społecznych.

⁴⁵⁸ A. Graduszyńska, *Występowanie przemocy wobec kobiet w Europie w dobie pandemii COVID-19*, Uniwersytet Medyczny w Warszawie, Warszawa 2021, s. 45.

⁴⁵⁹ Ibidem, s. 47.

⁴⁶⁰ Ibidem.

⁴⁶¹ <https://warszawa.naszemiasto.pl/dramatyczny-apel-o-pomoc-dom-samotnej-matki-na-bialolece/ar/c8-4559648>, data dostępu: 12.12.2021 r.

⁴⁶² Ibidem.

⁴⁶³ J. Cieśla, *Znikające kozetki. Dlaczego psycholog nie pracuje w zawodzie?*, [w:] „Polityka”, nr z 12 października 2021 r., s. 22.

ROZDZIAŁ VI

SPRAWCY, OFIARY, RODZAJE PRZEMOCY DOMOWEJ I SYSTEM JEJ ZAPOBIEGANIA W POLSCE – W ŚWIETLE BADAŃ WŁASNYCH

6.1. Przedmiot i cel przeprowadzonych badań

Przedmiotem badań w prezentowanej pracy są doświadczenia ofiar przemocy w rodzinie związane ze stosowaniem przepisów prawa przez instytucje i służby zajmujące się pomocą ofiarom przemocy w rodzinie; opinie osób doświadczających przemocy na temat przepisów prawnych i procedur związanych z przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie; wiedza pracowników instytucji i służb wspierających na temat zjawiska przemocy oraz przepisów prawnych i procedur związanych z przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie; opinie pracowników instytucji i służb wspierających na temat przepisów prawnych i procedur związanych z przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie.

Celem badań było ustalenie, jaki jest obraz zjawiska przemocy w rodzinie w świetle danych statystycznych instytucji specjalizujących się w udzielaniu pomocy osobom doświadczającym takiej przemocy oraz z jakimi trudnościami w pracy z osobami doświadczającymi przemocy spotykają się pracownicy służb i instytucji wspierających. Badania miały też przynieść odpowiedź na pytanie, jak osoby doświadczające przemocy i pracownicy instytucji wspierających oceniają rolę i skuteczność pracy następujących służb: ośrodków pomocy społecznej, policji, komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, oświaty i służby zdrowia w systemie przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Celem było także wskazanie jak osoby doświadczające przemocy i pracownicy służb i instytucji wspierających oceniają skuteczność obowiązujących przepisów prawnych oraz procedurę „Niebieskie Karty” w świetle obowiązujących przepisów prawnych.

6.2. Pytania badawcze

Postawione zostały następujące pytania badawcze:

1) Jaki jest obraz zjawiska przemocy w rodzinie w świetle danych statystycznych instytucji specjalizujących się w udzielaniu pomocy osobom doświadczającym takiej przemocy?

2) Z jakimi trudnościami w pracy z osobami doświadczającymi przemocy spotykają się pracownicy służb i instytucji wspierających?

3) Czy pracownicy służb i instytucji wspierających są przygotowani merytorycznie do pracy (w tym pracy interwencyjnej) z osobami doświadczającymi przemocy w rodzinie?

4) Jak osoby doświadczające przemocy i pracownicy instytucji wspierających oceniają rolę i skuteczność pracy następujących służb: ośrodków pomocy społecznej, policji, komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, oświaty i służby zdrowia w systemie przeciwdziałania przemocy w rodzinie?

5) Jak osoby doświadczające przemocy i pracownicy służb i instytucji wspierających oceniają skuteczność obowiązujących przepisów prawnych oraz procedurę „Niebieskiej Karty” w świetle obowiązujących przepisów prawnych?

6.3. Metody, techniki, narzędzia badawcze

Autorka zdecydowała o wybraniu metody sondażu diagnostycznego oraz analizy treści dokumentów⁴⁶⁴. W ramach analizy zastosowała metodę analizy treści dokumentów cyfrowych. Metody te zostały opisane w dalszej części rozdziału.

Do realizacji badań autorka wykorzystwała następujące narzędzia badawcze:

- cyfrowe dokumenty statystyczno-sprawozdawcze z pracy telefonu zaufania „Niebieska Linia” prowadzonego przez Ogólnopolskie Pogotowie dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia” Instytutu Psychologii Zdrowia PTP. Jest to rodzaj ankiety elektronicznej, do której dostęp mają jedynie zalogowani w systemie informatycznym konsultanci „Niebieskiej Linii”. Ankieta zawiera wiele szczegółowych danych (z wyjątkiem danych osobowych) związanych z pozycją społeczno-zawodową osoby dzwoniącej oraz sytuacją osobistą, w jakiej się znalazła;
- kwestionariusze ankiety dla osób doświadczających przemocy – w formie papierowej. O jej osobiste wypełnienie proszone były osoby doświadczające przemocy, korzystające z pomocy Pogotowia „Niebieska Linia” IPZ. Treść kwestionariusza zawarta jest w Aneksie nr 1 do niniejszej pracy;

⁴⁶⁴ M. Łobocki, *Metody i techniki badawcze*, PWN, Warszawa 2016, s. 41.

- kwestionariusz ankiety dla pracowników służb i instytucji wspierających (test wiedzy). Jest to test składający się z 15 pytań jednokrotnego wyboru. Pytania obejmują zakres wiedzy prawnej niezbędnej w codziennej pracy specjalistów zajmujących się zawodowo udzielaniem pomocy i wsparcia osobom doświadczającym przemocy w rodzinie. Treść testu stanowi Aneks nr 2 do niniejszej pracy;
- scenariusz wywiadu z osobami doświadczającymi przemocy;
- scenariusz wywiadu z pracownikami służb i instytucji wspierających.

W ramach sondażu diagnostycznego autorka zastosowała następujące techniki badawcze:

- ankietę w grupie osób doświadczających przemocy,
- wywiad z osobami doświadczającymi przemocy,
- ankietę dla pracowników służb i instytucji wspierających (test wiedzy),
- wywiad z pracownikami instytucji i służb wspierających zajmujących się pomocą ofiarom przemocy w rodzinie.

Badania zostały przeprowadzone na terenie województwa mazowieckiego, ponieważ Ogólnopolskie Pogotowie dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia” Instytutu Psychologii Zdrowia PTP świadczy nieodpłatną pomoc dla osób z województwa mazowieckiego. Do placówki stacjonarnej zgłaszają się mieszkańcy tego województwa, stąd zawężenie badań do wymienionego obszaru.

Badania dokumentów przeprowadzono na terenie Ogólnopolskiego Pogotowia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia” Instytutu Psychologii Zdrowia PTP przy ulicy Korotyńskiego 13 w Warszawie. Podstawowym celem działalności Instytutu jest innowacyjne stosowanie wiedzy i metod psychologicznych do rozwiązywania problemów osobistych, społecznych i zdrowotnych. Realizacja związanych z tym zadań obejmuje działalność psychoterapeutyczną, szkoleniową, badawczo-wdrożeniową oraz poszukiwanie i sprawdzanie nowych metod pomocy psychologicznej na terenie całego kraju. Działania są adresowane głównie do specjalistów pracujących z osobami uzależnionymi od substancji psychoaktywnych i patologicznych zachowań (hazard, Internet, seks itd.) oraz rodzin, w których występuje przemoc.

Pogotowie „Niebieska Linia” IPZ zajmuje się kompleksowo zjawiskiem przemocy w rodzinie. Jedną z najważniejszych form pomocy realizowaną w placówce jest pomoc psychologiczna oraz prawna. W ramach struktury Pogotowia „Niebieska Linia” działa poradnia środowiskowa, internetowa oraz Centrum Informacji o Przemocy w Rodzinie. Oprócz bezpośredniej pomocy świadczonej ofiarom i świadkom przemocy ważnym zadaniem

„Niebieskiej Linii” jest wspieranie osób oraz organizacji pomagających krzywdzonym. Ogólnopolskie Pogotowie dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia” Instytutu Psychologii Zdrowia PTP pełni również funkcję Ośrodka Pomocy dla Osób Pokrzywdzonych Przepęstwem (OPOPP) na terenie woj. mazowieckiego. Od początku istnienia działalność OPOPP pozwala na zapewnienie bezpłatnego dostępu osobom pokrzywdzonym i ich rodzinom pomocy psychologicznej i prawnej w formie bezpośredniej, telefonicznej i e-mailowej, a także przez informacje i treści edukacyjne zamieszczane na stronie internetowej (www.niebieskalinia.pl). Od 2013 roku w ramach OPOPP udzielane są także inne formy wsparcia i pomocy. W latach 2012-2013 prowadzone były także dwie filie ośrodka na terenie województwa mazowieckiego (w Ząbkach i Zakroczymiu) w ramach współpracy z Ministerstwem Sprawiedliwości w projekcie „Wzmacnianie i rozbudowa Sieci Pomocy Ofiarom Przepęstw w Polsce”, realizowanym w ramach programu „Wymiar Sprawiedliwości w sprawach karnych” (*Criminal Justice* 2007-2013). W 2013 roku OPOPP udzielił pomocy bezpośredniej (prawnej i/lub psychologicznej), ponad 500 osobom, ponad 3 tys. osób w ramach poradni telefonicznej dla osób pokrzywdzonych przepęstwem, oraz ponad 2,5 tys. osób w ramach poradni e-mailowej. W Pogotowiu „Niebieska Linia” IPZ są obecnie realizowane następujące projekty:

- „Rozwinąć skrzydła” – projekt przeznaczony jest dla kobiet doznających przemocy w rodzinie, które potrzebują specjalistycznego wsparcia w podjęciu działań zmierzających do jej zatrzymania oraz zmiany swojej sytuacji życiowej;
- Grupa edukacyjna dla osób doświadczających przemocy
- „Galopem po moc” – zajęcia terapeutyczne z wykorzystaniem koni, realizowane przez psycholożkę będącą jednocześnie instruktorką jazdy konnej
- Grupa wsparcia dla osób doświadczających przemocy
- Pomoc specjalistyczna dla dorosłych ofiar i świadków przemocy w rodzinie – Pogotowie dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia” Instytutu Psychologii Zdrowia PTP;
- Ośrodek Pomocy dla Osób Pokrzywdzonych Przepęstwem, który realizuje pomoc psychologiczną i prawną oraz o charakterze socjalnym;
- Poradnia Telefoniczna dla Osób Dorosłych w Kryzysie Emocjonalnym, która udziela pomocy psychologicznej osobom samotnym, cierpiącym z powodu depresji, żałoby, choroby własnej czy osób bliskich, chronicznego stresu itd.;
- Poradnia Telefoniczna dla osób cierpiących z powodu uzależnień behawioralnych, tj. uzależnienia od hazardu, Internetu, seksu itd.;

- Dwumiesięcznik poświęcony problematyce przemocy interpersonalnej „Niebieska Linia”.

Instytut Psychologii Zdrowia od 29 lat realizuje statutowe zadania w ramach współpracy merytorycznej i finansowej z różnymi podmiotami, w tym: Państwową Agencją Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, miastem stołecznym Warszawa, regionalnymi centrami polityki społecznej w całym kraju, Ministerstwem Sprawiedliwości, Ministerstwem Pracy i Polityki Społecznej, Pełnomocnikiem Rządu ds. Równego Traktowania. Od 1995 roku IPZ prowadzi Ogólnopolskie Pogotowie dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia” Instytutu Psychologii Zdrowia PTP, a od 2003 roku NZOZ Ośrodek Psychoterapii i Promocji Zdrowia „Ogród”. Ponadto w ramach działalności gospodarczej prowadzone są specjalistyczne szkolenia: Studium Pomocy Psychologicznej, Studium Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie, Studium Poradnictwa i Interwencji Kryzysowej, Studium Terapii Uzależnień, Profesjonalna Szkoła Psychoterapii, Dział Wydawnictw. Łączna liczba pracowników placówki to 20 osób etatowych (w tym 3 osoby w dziale księgowości), 50 stałych współpracowników (umowy cywilno-prawne) i 20 osób współpracujących na zasadzie porozumień oraz ponad 20 wolontariuszy, którzy obsługują telefon zaufania dla osób dorosłych w kryzysie emocjonalnym oraz ok. 10 wolontariuszy współpracujących z Pogotowiem „Niebieska Linia” IPZ⁴⁶⁵.

Jedną z form pracy z klientami realizowaną przez pogotowie „Niebieska Linia” jest prowadzenie poradni telefonicznej. Pod numerem telefonu 22 668 70 00 dyżurują specjaliści – prawnicy i psycholodzy. W latach 2007-2014 Poradnia była czynna w dni powszednie od poniedziałku do piątku w godzinach 14.00-22.00. Tak ustalone godziny pracy pozwalały na korzystanie z pomocy osobom jej potrzebującym poza standardowymi godzinami działania innych instytucji. Dwa razy w tygodniu, we wtorki i piątki w godzinach 18.00-22.00 przy telefonie dyżurował prawnik. Praca konsultantów poradni telefonicznej polega m.in. na:

- udzielaniu wsparcia psychologicznego osobom dzwoniącym,
- udzielaniu porad psychologicznych, pedagogicznych oraz prawnych,
- edukacji w zakresie zjawiska przemocy w rodzinie oraz innych problemów z nią związanych (alkohol, narkotyki, zaburzenia zdrowia psychicznego, trudności wychowawcze). W czasie dyżurów prawnych osoby dzwoniące otrzymywały pełną wiedzę prawną w zakresie przedstawianego problemu, a także informowane były o

⁴⁶⁵ www.niebieskalinia.pl

możliwościach podejmowania działań zmierzających do poprawy ich sytuacji prawnej, bądź rozwiązania zaistniałego problemu natury prawnej,

- kierowania do lokalnych placówek pomocowych specjalizujących się w danej dziedzinie.

Osoby dyżurujące w telefonie po każdej rozmowie telefonicznej zapisywały podstawowe dane statystyczne dotyczące klientów telefonu i tematyki rozmów w formularzu elektronicznym, dzięki specjalnie zaprojektowanej do tego celu bazie danych telefonu „Niebieska Linia”. W formularzu elektronicznym było miejsce na kilka kategorii danych. Na początku każdej rozmowy konsultant dokonywał identyfikacji tematu rozmowy, jaki przedstawia osoba dzwoniąca. Jeśli dotyczył on przemocy w rodzinie, zaznaczał odpowiednie miejsce w ankiecie. Pozostałe możliwości to „inne” i „żarty”⁴⁶⁶. Podczas rozmowy konsultant określał również rodzaj wykonanej „usługi” na rzecz klienta, wybierając spośród następujących kategorii: informacja, porada prawna oraz pomoc psychologiczna. W dalszej kolejności określana była rola osoby dzwoniącej w relacji przemocy (ofiara, sprawca, świadek). Jeżeli osoba była świadkiem, to doprecyzowywano tę kwestię (czy dzwoniący świadek był członkiem rodziny, osobą obcą prywatną – sąsiadem, przyjacielem czy osobą obcą – pracownikiem jakiegoś urzędu bądź instytucji).

Zapisywane były również następujące informacje o klientach:

- wiek dzwoniącego (dorosły/dziecko);
- płeć dzwoniącego (kobieta/mężczyzna);
- służby i instytucje wspierające, z pomocy których osoba telefonująca korzystała;
- sąd cywilny (tu możliwe jest określenie kategorii spraw sądowych: eksmisja, podział majątku, wgląd w sytuację wychowawczą, sprawa opiekuńcza, sprawa o rozwód, sprawa o separację, sprawa o alimenty),
- prokuratura (zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa, wszczęcie postępowania, areszt tymczasowy, dozór policji, poręczenie majątkowe, akt oskarżenia został skierowany do sądu, umorzenie sprawy),
- pomoc społeczna (pomoc materialna i niematerialna),
- organizacje pozarządowe,
- dana osoba nigdzie nie zwracała się o pomoc,
- lekarz (obdukcja, konsultacja lekarska, hospitalizacja),

⁴⁶⁶ Na potrzeby niniejszej pracy autorka dokonuje analizy wyłącznie rozmów dotyczących przemocy, pomijając pozostałe kategorie rozmów.

- kontakt z policją (policjanci nie przyjechali na wezwanie, nie udzielili pomocy, odmówili wypełnienia „Niebieskiej Karty”, wypełnili „Niebieską Kartę”, wypełnili „Niebieską Kartę” po raz kolejny, zabrali sprawcę, brak kontaktu po interwencji, dzielnicowy przychodzi do domu, uruchomienie postępowania przygotowawczego),
- gminna/miejska komisja rozwiązywania problemów alkoholowych (GKRPA; MKRPA),
- sąd karny (sprawa warunkowo umorzona, sprawca skazany warunkowo, sprawa w toku, sprawca uniewinniony, sprawca skazany na karę bezwzględnego pozbawienia wolności),
- szkoła (psycholog, pedagog, inny pracownik szkoły),
- inne (sąsiedzi, przyjaciele, znajomi),
- płeć i wiek ofiary;
- płeć i wiek sprawcy;
- informacje czy sprawca był pod wpływem alkoholu, czy mamy do czynienia z „trzeźwą przemocą”, czy występują inne uzależnienia lub choroba psychiczna;
- rodzaj przemocy (psychiczna, fizyczna, ekonomiczna, seksualna, wyrzucanie z mieszkania, zaniedbywanie);

Na potrzeby przeprowadzonych badań autorka dokonała analizy rozmów, jakie przeprowadzili konsultanci w okresie od czerwca 2007 (początek funkcjonowania telefonu w swojej obecnej formie) do końca grudnia 2012 roku. Po tym czasie telefon zaufania Niebieskiej Linii funkcjonował w różnym kształcie – w zależności od aktualnie realizowanych projektów. Obecnie telefon zaufania Niebieskiej Linii działa w dalszym ciągu, jednakże w zmienionej strukturze. Rozmowy konsultantów nie są już poddawane analizie statystycznej, nie są także nigdzie odnotowywane.

W badaniu ankietowym dla osób doświadczających przemocy wzięło udział łącznie 75 osób. Wszystkie badane osoby były kobietami pozostającymi pod opieką psychologiczną lub prawną Ogólnopolskiego Pogotowia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia” Instytutu Psychologii Zdrowia PTP.

Na potrzeby niniejszej pracy autorka stworzyła ankietę pt. „Funkcjonowanie ofiar przemocy w rodzinie na tle obowiązujących przepisów prawnych”. Jej zawartość konsultowana była z prof. Beatą Gruszczyńską, która była wówczas między innymi Ekspertem Rady Europy.

W grupie specjalistów zajmujących się zawodowo problematyką przeciwdziałania przemocy w rodzinie zostały przeprowadzone wywiady pogłębione z wykorzystaniem przygotowanego do tego celu kwestionariusza wywiadu.

Autorka zrealizowała badania na terenie województwa mazowieckiego. Za najważniejsze kryterium doboru miejscowości autorka przyjęła liczbę mieszkańców danego miasta – podzieliła miasta województwa mazowieckiego na 5 kategorii:

- do 5 tys. mieszkańców,
- 5-25 tys. mieszkańców,
- 25-50 tys. mieszkańców,
- 50-100 tys. mieszkańców,
- powyżej 100 tys. mieszkańców.

Następnie dokonała losowania (po jednym mieście w danej kategorii). Ostatecznie do badań zakwalifikowała 6 miast z poszczególnych kategorii: Ciechanów, Ostrołęka, Ożarów Mazowiecki, Warszawa, Zakroczym, Żąbki. W każdym mieście autorka dążyła do przeprowadzenia wywiadu z przedstawicielami służb: policji, ośrodków pomocy społecznej, oświaty, ochrony zdrowia, gminnej/miejskiej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, a także Ośrodków Interwencji Kryzysowej, czy Zespołów Interdyscyplinarnych. W związku z problematyką niniejszej pracy ważnym kryterium doboru respondentów były doświadczenia w realizacji procedury „Niebieskie Karty”. W pierwszej turze autorka przeprowadziła 19 anonimowych wywiadów ze specjalistami. Wywiady pogłębione ze specjalistami zostały przeprowadzone ponownie w roku 2020 w celu porównania wyników – rozmowy odbyły się z 17 specjalistami.

Wywiady pogłębione z osobami doświadczającymi przemocy w rodzinie autorka przeprowadziła w tych samych miastach, które zostały wylosowane do badania specjalistów. Osoby te rekrutowała przez ośrodki pomocy społecznej, punkty konsultacyjne dla osób doświadczających przemocy w rodzinie, policję. Wywiady przeprowadzała osobiście. Przeanalizowała również sytuację 18 osób doświadczających przemocy w rodzinie.

Test wiedzy został przygotowany przez autorkę pracy. Kwestionariusze testu wiedzy wręczane były osobiście specjalistom, pracującym na co dzień z osobami doświadczającymi przemocy w rodzinie. Test składał się z 15 pytań z zakresu prawa odnoszących się do podstawowych zagadnień ściśle związanych z problematyką przemocy w rodzinie. Specjaliści biorący udział w teście wiedzy rekrutowali się z województwa mazowieckiego. Pod uwagę należy wziąć fakt, że specjaliści z danego obszaru mogą posiadać inną wiedzę (psycholog, prawnik). Kwestionariusz badający poziom wiedzy stanowi aneks nr 1.

ROZDZIAŁ VII

WYNIKI BADAŃ WŁASNYCH

Z badań przeprowadzonych przez Biuro Pomocy i Projektów Społecznych w 2011 roku wynika, że 80% klientek placówek wspierających oczekiwało od specjalistów wsparcia psychologicznego, a 54% wsparcia prawnego⁴⁶⁷. Natomiast innych form pomocy, takich jak miejsce schronienia, pomoc dla dzieci czy terapia małżeńska, oczekiwało jedynie 8% klientek, a informacji o instytucjach wspierających i procedurach działania policji tylko po 6% pań. Zgodnie z oczekiwaniami klientek, niemal 80% z nich otrzymało wsparcie psychologiczne, a 46% pomoc prawną. Oznacza to, że 8% klientek, które potrzebowały pomocy prawnej jej nie otrzymały. Osoby, które otrzymały pomoc w placówkach wspierających, konsultacje prawne w kontakcie indywidualnym uznały za najbardziej skuteczną w ich przypadku formę pomocy, zaraz po indywidualnej pomocy psychologicznej. Można więc uznać, że pomoc prawna w ocenie klientów jest, obok pomocy psychologicznej, drugim ważnym filarem systemu pomocy w placówkach specjalizujących się w udzielaniu pomocy osobom doświadczającym przemocy w rodzinie. Badanie przeprowadzone przez Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich w 2019 roku wskazuje, że posiadanie przez pracownika socjalnego wiedzy prawnej budzi wzrost zaufania wobec niego u 74% osób, które zgłaszają się po pomoc. Poziom zaufania koreluje z poziomem wiary w możliwość zmiany w swojej sytuacji rodzinnej u 86% badanych, którzy pokładają zaufanie w wiedzy prawnej pracownika socjalnego. Wiedzę prawną z obszaru przeciwdziałania przemocy w rodzinie powinny posiadać osoby zawodowo zajmujące się udzielaniem wsparcia osobom doświadczającym przemocy w rodzinie – w szczególności funkcjonariusze policji, ale również pracownicy socjalni, przedstawiciele ochrony zdrowia, oświaty i placówek specjalistycznych zajmujących się przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie. Jeśli założymy, że osoby doświadczające przemocy oczekują pomocy prawnej w placówkach wspierających, a te osoby, które ją otrzymały, oceniają ją dość wysoko, to jest to przyczynkiem do działań zmierzających do zagwarantowania tej formy pomocy w ofercie wszystkich placówek zajmujących się udzielaniem wsparcia ofiarom przemocy w rodzinie. Moje doświadczenia w pracy zawodowej z osobami doświadczającymi przemocy, a także doświadczenia

⁴⁶⁷ Niepublikowane materiały Biura Pomocy i Projektów Społecznych Miasta Stołecznego Warszawy, w posiadaniu autorki.

współpracowników realizujących dyżury telefoniczne dla ofiar przemocy w rodzinie w Pogotowiu „Niebieska Linia” IPZ wskazują, że:

- wiedza prawna przekazywana klientom nie zawsze jest zgodna z faktycznym i aktualnym stanem prawnym: *Prawnik pracujący w tej organizacji był już taki trochę starszy i podał mi informacje, które są już nieaktualne, bo prawo się zmieniło, o niektórych możliwościach mi w ogóle nie powiedział, no i jeszcze zapomniał dodać, że na odwołanie się mam kilka dni. No i wszystko przepadło;*

- prawnicy (z racji wykonywanego zawodu) nie zawsze potrafią przekazywać wiedzę prawną w sposób zrozumiały dla osób znajdujących się w sytuacji kryzysowej: *Wszyscy mówili, że ten prawnik jest dobry, ale on mi w ogóle nie pomógł, ciągle się denerwował, że mu głupie pytania zadaję, no i w ogóle jakoś tak się go bałam. Ale ja przecież poszłam do niego właśnie dlatego, że nie wiedziałam jak się do tej sprawy zabrać. Wydaje mi się, że on mi powinien to wszystko spokojnie wytłumaczyć, a nie tak się denerwować na mnie;*

- liczba bezpłatnych konsultacji prawnych oferowanych przez organizacje udzielające wsparcia nie zawsze jest wystarczająca: *Tak, oczywiście, pomoc prawna jest w tej organizacji, ale kolejki są też do tej pani prawnik bardzo długie. Zanim ja się tam do niej dostanę, to już mi wszystkie terminy się skończą;*

- psychologowie i terapeuci udzielający wsparcia nie zawsze dysponują wiedzą prawną, która pozwala w realny sposób wesprzeć osoby doświadczające przemocy: *Na stronie internetowej tej organizacji było napisane, że oni udzielają pomocy prawnej, ale potem okazało się, że tej pomocy udziela taka młoda pani psycholog, która nie tylko w poradach prawnych, ale w ogóle w swojej pracy psychologicznej nie ma zbyt dużego doświadczenia. A mi był potrzebny taki prawnik, który byłby w stanie rozgryźć taki ciężki kaliber sprawy jak mój przypadek;*

- szczególne trudności w dotarciu do konsultacji prawnych mają osoby doświadczające przemocy mieszkające w małych miejscowościach, w których brakuje prawników mających doświadczenie w pracy z ofiarami przemocy w rodzinie: *Tak, u nas jest pomoc prawna w ośrodku pomocy społecznej, ale tam pracuje taki prawnik, który w naszym miasteczku z wszystkimi dyrektorami wódkę pił. A mój mąż jest dyrektorem takiej sporej firmy i na konferencjach się z tym prawnikiem spotykali.*

Porady prawne? Jakie porady prawne? Teoretycznie są, ale w praktyce to nikt tego prawnika u nas nie widział. Jak się pytałam o porady prawne, to się ta pani tak dziwnie uśmiechnęła i

*powiedziała, że sama by chętnie z porad prawnych skorzystała, ale nie ma. Po prostu nie ma i już*⁴⁶⁸.

Powyższe wypowiedzi świadczą o tym, że pomoc prawna dla osób doświadczających przemocy nie jest prowadzona zgodnie z ich potrzebami, a tymczasem wiedza prawna na temat obowiązujących procedur jest ważnym elementem podnoszącym potencjał tych osób w procesie radzenia sobie z przemocą w rodzinie.

Omawiane w rozprawie badania autorka prowadziła w latach 2013-2020. Obejmowały one ankietę dla osób doświadczających przemocy w rodzinie, analizę danych zgromadzonych w trakcie rozmów za pośrednictwem telefonu zaufania Ogólnopolskiego Pogotowia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia” Instytutu Psychologii Zdrowia PTP, wywiady pogłębione z osobami doświadczającymi przemocy w rodzinie oraz specjalistami zajmującymi się zawodowo przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie, a także test wiedzy prawnej przeprowadzony wśród specjalistów. Pogotowie dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia” Instytutu Psychologii Zdrowia PTP, dzięki któremu autorka dotarła do grupy badawczej z badań ankietowych, świadczy pomoc psychologiczną, terapeutyczną, prawną w swojej siedzibie oraz poprzez telefon zaufania poradnię e-mailową. Jak już autorka wskazywała wcześniej, w badaniu telefonu zaufania w okresie od 01.05.2007 roku do 31.12.2012 roku wzięło udział łącznie 4 476 osób, w tym 3 727 kobiet i 1 029 mężczyzn. Wśród dzwoniących było 2 465 ofiar przemocy, 74 sprawców i 1 997 świadków przemocy. Z kolei do badania ankietowego z 1 230 teczek klientów Pogotowia zarejestrowanych od 01.03.2007 roku do 31.12.2012 roku autorka zakwalifikowała ostatecznie 696 osób, z czego ankiety wypełniło 75 osób. Szukając odpowiedzi na postawione pytania, autorka przeprowadziła również wywiady pogłębione zarówno z osobami doświadczającymi przemocy w rodzinie, jak i ze specjalistami, których praca jest związana z udzielaniem takim osobom wsparcia i ochrony.

7.1. Rodzaj i czas trwania przemocy doświadczanej przez osoby pokrzywdzone.

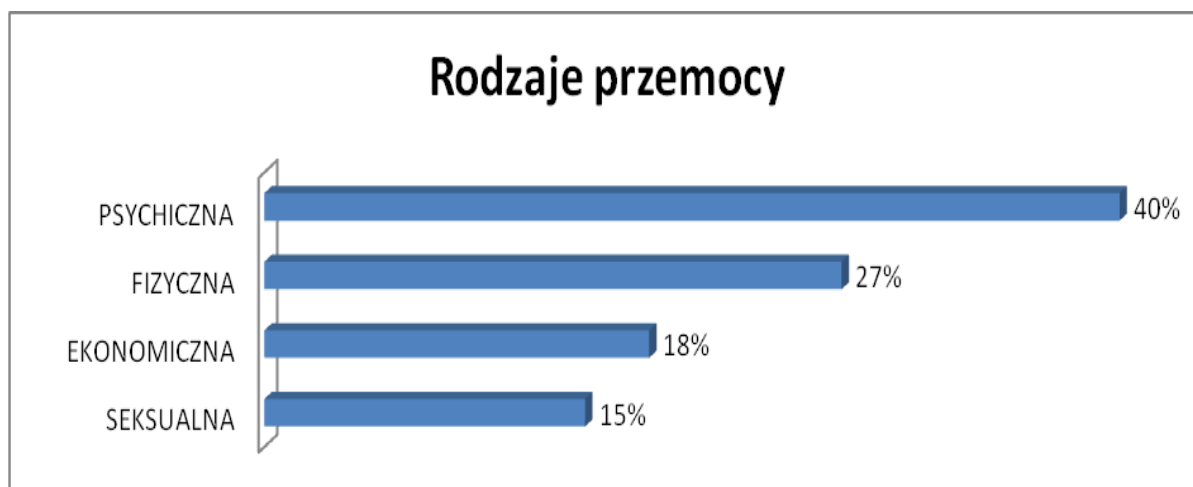
Rodzaje przemocy

W badaniu ankietowym przeprowadzonym przez autorkę, respondentki wskazywały najczęściej, że doświadczyły przemocy psychicznej (41%), następnie fizycznej (27%),

⁴⁶⁸ Zebrane wypowiedzi osób korzystających w telefoniu zaufania „Niebieska Linia”, prowadzonego przez Ogólnopolskie Pogotowie dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia” Instytutu Psychologii Zdrowia PTP.

ekonomicznej (18%) i seksualnej (15%). Podobne wyniki autorka uzyskała, analizując rozmowy przeprowadzone za pośrednictwem telefonu zaufania „Niebieska Linia”. Z ankiety wynika, że osoby doświadczające przemocy najczęściej sygnalizują przemoc psychiczną, następnie fizyczną, ekonomiczną i seksualną. Podobny rozkład rodzajów przemocy wynika z danych uzyskanych w wywiadach pogłębionych z ofiarami przemocy oraz wywiadów ze specjalistami, zajmującymi się tą tematyką. To ustalenie jest istotne, bowiem stoi w sprzeczności ze stereotypem, zgodnie z którym dominującą formą przemocy jest przemoc fizyczna.

Wykres nr 18. Rodzaje przemocy.

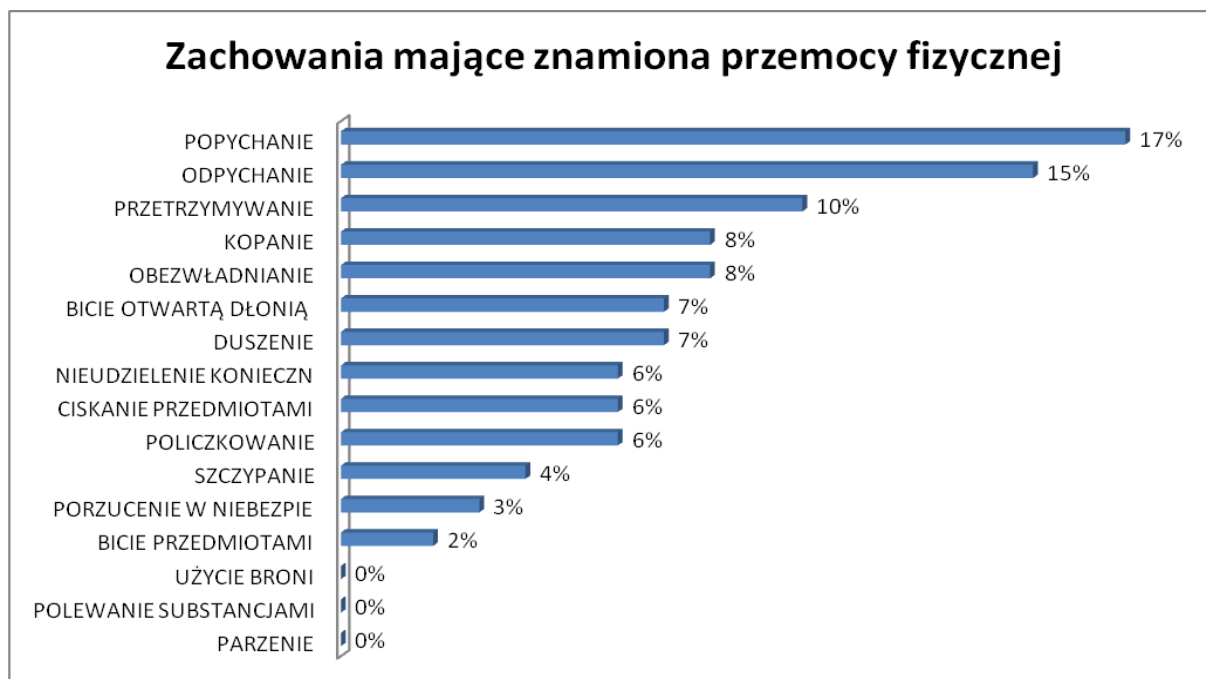

Źródło: Badanie własne.

Rodzaje doświadczanych zachowań z obszaru przemocy fizycznej

Wśród doświadczanej przemocy fizycznej najwięcej respondentek doświadcza popychania (17%) i odpychania (15%). Kolejne wskazane zachowania to przetrzymywanie (10%), obezwładnianie (8%), kopanie (8%), duszenie (7%), bicie otwartą dłońią i pięściami (7%), policzkowanie (6%), ciskanie przedmiotami (6%), nieudzielenie koniecznej pomocy (6%), szczypanie (4%), porzucenie w niebezpiecznej okolicy (3%) i bicie przedmiotami (2%).

Wykres nr 19. Zachowania mające znamiona przemocy fizycznej

Źródło: Badanie własne

Rodzaje doświadczanych zachowań z obszaru przemocy psychicznej

Wśród zachowań będących przemocą psychiczną badane wskazywały najczęściej stałą krytykę (8%), narzucanie własnych poglądów (8%), poniżanie (8%), wyzywanie, upokarzanie i zawstydzanie (każdą z tych odpowiedzi zaznaczyło 7% badanych), naśmiewanie się z poglądów jako gorszych (7%), domaganie się posłuszeństwa, karanie przez odmowę szacunku i wmawianie choroby psychicznej (po 6%), stosowanie gróźb (6%), ograniczanie kontaktu z innymi, kontrolowanie (po 5% badanych), naśmiewanie się z pochodzenia (3%).

Wykres nr 20. Zachowanie mające znamiona przemocy psychicznej.

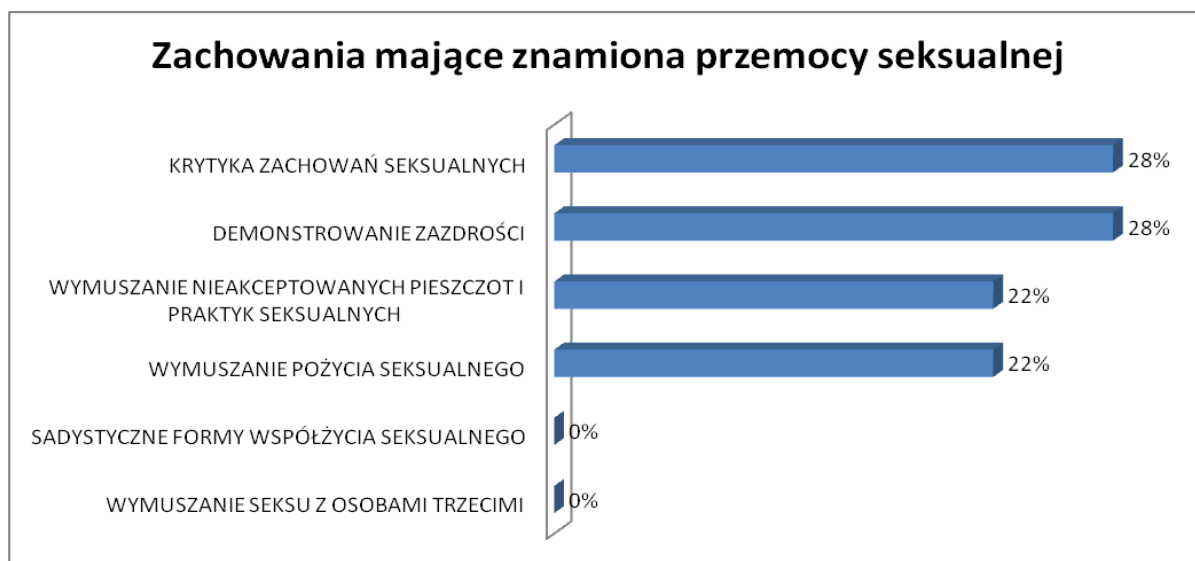

Źródło: Badanie własne.

Rodzaje doświadczanych zachowań z obszaru przemocy seksualnej

Wśród doświadczanych zachowań z zakresu przemocy seksualnej respondentki najczęściej przyznawały, że doświadczyły krytyki zachowań seksualnych i demonstrowania zazdrości, a w dalszej kolejności wymuszania pożycia seksualnego i nieakceptowanych praktyk seksualnych (po 7 odpowiedzi – 22%). Jak widać, przemoc seksualna wskazywana przez badanych jest ściśle związana z zachowaniami mającymi cechy przemocy psychicznej. Żadna z badanych osób nie wskazała sadystycznych form przemocy seksualnej.

Wykres nr 21. Zachowania mające znamiona przemy seksualnej.

Źródło: Badanie własne.

Rodzaje doświadczanych zachowań z obszaru przemy ekonomicznej

W zakresie przemy ekonomicznej badane najczęściej wskazywały niezaspakajanie podstawowych potrzeb materialnych pozostałych członków rodziny (52%), następnie uniemożliwienie podjęcia pracy zarobkowej (34%) oraz odbieranie zarobionych pieniędzy (14%).

Wykres nr 22. Zachowania mające cechy przemy ekonomicznej.

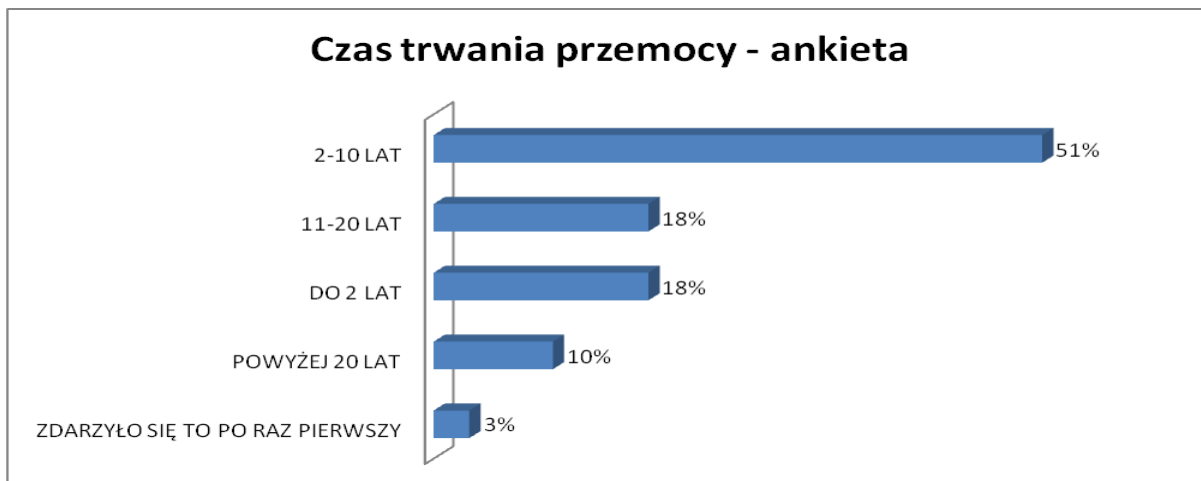
Źródło: Badanie własne.

Czas trwania przemy

Osoby badane wskazywały najczęściej, że przemoc trwa od 2 do 10 lat (51%). W dalszej kolejności do 2 lat oraz od 11 do 20 lat (po 13 odpowiedzi – 18%), powyżej 20 lat (10%) i pierwszorazowe zdarzenie – 3%. Podobne wyniki zostały uzyskane po

przeanalizowaniu rozmów telefonu zaufania „Niebieska Linia” – czas trwania przemocy osoby dzwoniące wskazywały w obszarze od 2 do 10 lat, następnie do 2 lat, od 10 do 20 lat i powyżej 20 lat. Wyniki obu rodzajów badań są zatem ze sobą zgodne.

Wykres nr 23. Czas trwania przemocy – ankieta.

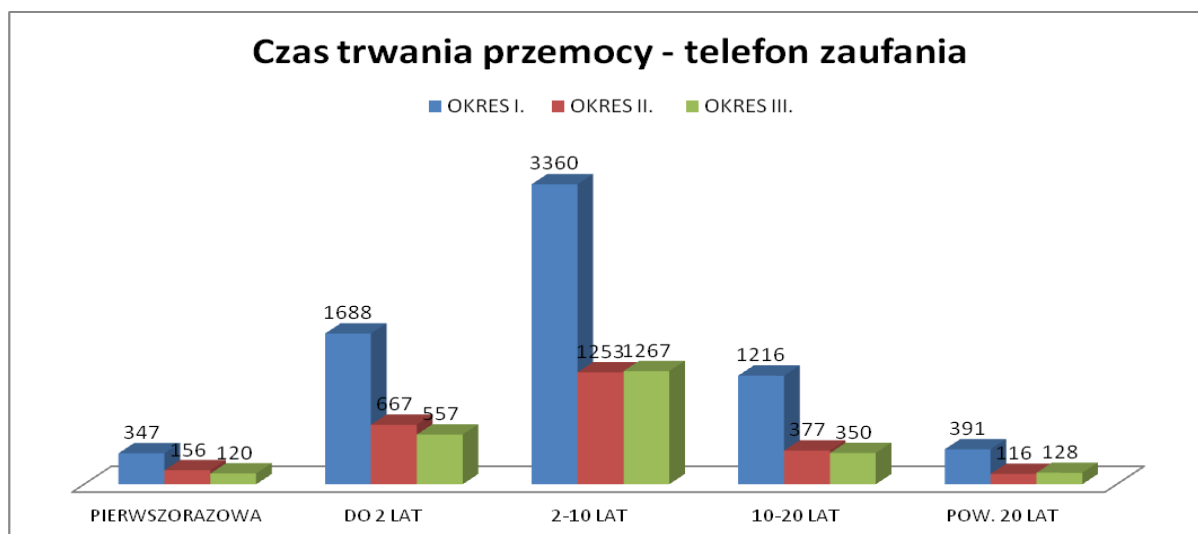

Źródło: Badanie własne.

Podsumowując można stwierdzić, że osoby ankietowane doświadczały najczęściej przemocy psychicznej (przeważnie wskazywały na stałą krytykę, narzucanie własnych poglądów, poniżanie, wyzywanie i upokarzanie), następnie fizycznej (tu najczęściej ankietowane mówiły o popychaniu, odpychaniu, przytrzymywaniu i obezwładnianiu) ekonomicznej (niezaspokajanie podstawowych potrzeb rodziny, uniemożliwianie podjęcia pracy zarobkowej, odbieranie zarobionych pieniędzy) i seksualnej (krytyka zachowań seksualnych, demonstrowanie zazdrości). Przemoc najczęściej trwała od 2 do 10 lat.

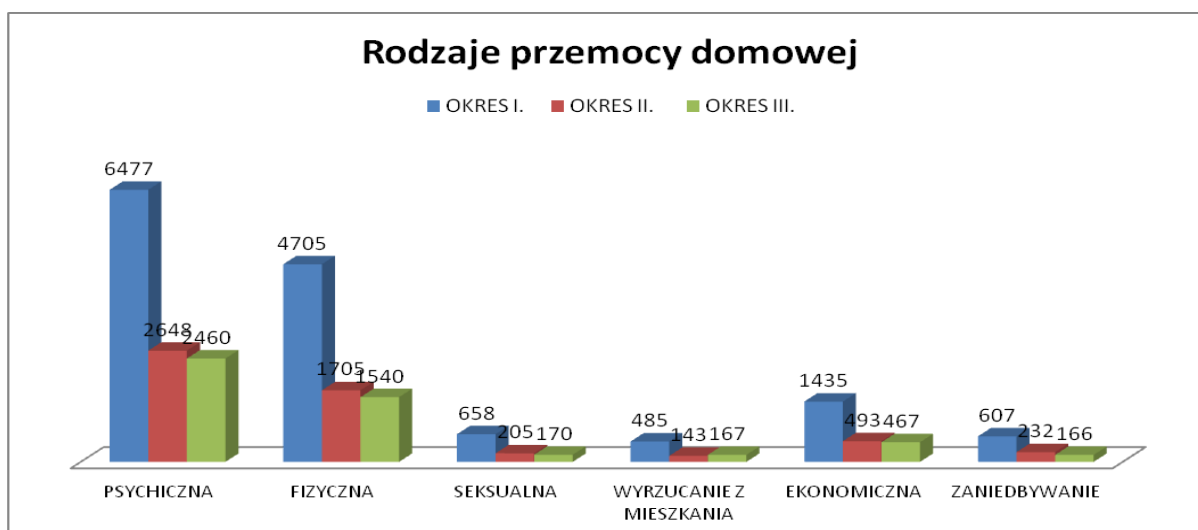
Z analizy rozmów przeprowadzonych przez telefon zaufania „Niebieska Linia” wynika również, że najczęściej przemoc trwa od 2 do 10 lat. Jest to zazwyczaj przemoc psychiczna i fizyczna, w dalszej kolejności była wymieniana przemoc ekonomiczna, zaniedbywanie, wyrzucanie z mieszkania i przemoc seksualna.

Wykres nr 24. Czas trwania przemocy - telefon zaufania.

Źródło: Badanie własne.

Wykres nr 25. Rodzaje przemocy domowej.

Źródło: Badanie własne.

Wyniki uzyskane po przeanalizowaniu wywiadów z osobami doświadczającymi przemocy wskazują, że najczęściej przemoc ta trwa od 2 do 10 lat oraz od 11 do 20 lat (po 8 odpowiedzi), dwie osoby spośród badanych wskazały, że przemoc ta trwa powyżej 20 lat.

Wywiady bezpośrednie z osobami doświadczającymi przemocy również wykazały, że wszystkie one doznawały przemocy psychicznej (20 osób), następnie fizycznej (16 osób), ekonomicznej (5 osób) i seksualnej (3 osoby).

Można zatem przyjąć, że wyniki wszystkich badań przeprowadzonych przez autorkę są w tym zakresie spójne i wzajemnie się uzupełniają. Pozostają również w zgodzie z

badaniami, które były przeprowadzane na zlecenie Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, oraz innymi prowadzonymi w tym obszarze.

Ogólnopolskie badania zrealizowane na zlecenie Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, w ramach projektu „*Diagnoza i porównanie skali zjawiska przemocy w rodzinie oraz ocena efektywności działań podejmowanych na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie*” w 2014 roku, wskazują, że świadkowie przemocy częściej deklarowali wiedzę o przypadkach przemocy wobec kobiet niż wobec mężczyzn. Co istotne, przed zapoznaniem respondentów z definicjami czterech rodzajów przemocy ujętych w badaniu, skłonni byli oni nie traktować przejawów przemocy psychicznej jako przemoc. Blisko połowa badanych zna w swoim otoczeniu rodziny, w których występuje przemoc wobec dzieci, najczęściej w formie zaniedbania. W przypadku przemocy wobec osób starszych i niepełnosprawnych stosunkowo często wymieniano przemoc ekonomiczną. Przemoc seksualną wskazywano niezwykle rzadko, co może częściowo wynikać z niechęci do poruszania trudnego tematu. Blisko połowa (47,1%) respondentów odpowiedziała twierdząco na pytanie, czy zna w swoim otoczeniu przypadki przemocy wobec dzieci. Spośród 4 rodzajów przemocy wobec dzieci najczęściej (30,6%) wskazywano na przypadki zaniedbania. Rzadziej wskazywano przemoc psychiczną (26,4%), fizyczną (25,7). Znacząco więcej respondentów wskazywało na wiedzę o przypadkach przemocy fizycznej wobec dzieci niż wobec kobiet i mężczyzn. O przypadkach przemocy seksualnej wobec dzieci wiedziało tylko 4,2% badanych. Ponad ¼ (26%) respondentów odpowiedziała, że zna przypadki przemocy wobec osób starszych i niepełnosprawnych. Najczęściej wskazywali oni na przemoc psychiczną (15%) i ekonomiczną (13,4%). O przemocy fizycznej mówiło 10% badanych, zaś o przemocy seksualnej sporadycznie (2,1%)⁴⁶⁹. Badanie dotyczące wiedzy na temat konsekwencji fizycznych, psychicznych i zdrowotnych doświadczanej przemocy, przeprowadzone w 2019 roku przez MOPR-y w Białymstoku, Suwałkach i Łomży ujawniło bardzo niski poziom wiedzy na temat przemocy u mieszkańców Podlasia⁴⁷⁰. 40% ofiar przemocy nie wykazuje wiedzy na temat psychicznych konsekwencji przemocy, jakiej doświadczą. 22% badanych wskazało, że przemoc wpływa na pogorszenie nastroju, ale nie wiąże tego z konsekwencjami psychicznymi. Zdaniem 80% badanych konsekwencje zdrowotne są jedynymi, na jakie narażana jest ofiara przemocy. 56% badanych wskazało, że najczęstszymi konsekwencjami są ból głowy, brzucha i karku. 34% badanych wskazało, jako konsekwencję zdrowotną

⁴⁶⁹ *Diagnoza i porównanie skali zjawiska przemocy w rodzinie oraz ocena efektywności działań podejmowanych na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie – Raport z Badań Ogólnopolskich. Wyniki badań PSDB dla Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, 2014r., s. 20-23.*

⁴⁷⁰ K. Stanek, *Konsekwencje przemocy domowej a wiedza na ich temat u ofiar przemocy, korzystających ze wsparcia socjalnego punktów konsultacyjnych i ośrodków interwencji kryzysowej*, Białystok 2020, s. 45.

przemocy w rodzinie bezsenność, zaś 43% uszkodzenia ciała⁴⁷¹. Ani bezsenność, ani zaburzenia somatyczne nie zostały wskazane, jako konsekwencja psychiczna doznawanej przemocy. Wynik ten pokazuje niski poziom wiedzy u badanych i tym samym ujawnia konieczność uruchamiania procesów edukacyjnych i wspierających rozwój wiedzy u ofiar przemocy w ośrodkach społecznej pomocy.

7.2. Obraz osób doświadczających przemocy w świetle przeprowadzonych badań empirycznych

Analiza starych danych pokazuje, jaka ewolucja nastąpiła w obszarze wiedzy na temat przemocy w rodzinie, jej ofiar, sprawców oraz skutków. Warto więc przyjrzeć się tym historycznym badaniom, by móc uświadomić sobie długą drogę zmian kulturowych, psychologicznych, społecznych, jakie nastąpiły w Polsce na przestrzeni ostatnich 15 lat. Badania przeprowadzone przez TNS OBOP dla Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej w roku 2007 wykazały, że osobami, które deklarowały, iż przynajmniej raz doświadczyły przemocy w rodzinie – niezależnie od tego, jaką przybierała ona formę – częściej były kobiety (39%) niż mężczyźni (32%). Kobiet było też dwukrotnie więcej wśród osób, które wiele razy były ofiarami przemocy (14% w stosunku 7%). Nie występowały istotne różnice w rozpowszechnieniu przemocy ze względu na wiek ofiar, jedynie wśród najstarszych respondentów (w wieku 60 lat i więcej) przemoc była zgłaszana nieco rzadziej (32%). Do doświadczania przemocy częściej przyznają się mieszkańcy miast (38%), w szczególności największych (42% w miastach powyżej 500 tys. mieszkańców) niż mieszkańcy wsi (33%). Przemoc w rodzinie częściej dotyczyła gospodarstw domowych w złej sytuacji materialnej (44%) niż tych w dobrej sytuacji materialnej (33%). Stosunkowo najrzadziej przemoc dotykała osoby żonate bądź zamężne (32%), a zdecydowanie najczęściej doświadczyły jej osoby rozwiedzione lub w separacji (71%), co wiązało się zapewne z sytuacjami będącymi przyczyną rozpadu związku lub też występowały w trakcie prowadzonego postępowania⁴⁷².

Wyniki badań TNS OBOP dla Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej przeprowadzone w listopadzie 2010 roku pokazują, że wśród ogółu ofiar przemocy w rodzinie 61% stanowią kobiety, a 39% mężczyźni. O doznawaniu przemocy fizycznej w rodzinie częściej mówiły kobiety (63%), rzadziej mężczyźni (37%). W przypadku przemocy psychicznej 64% ofiar stanowiły kobiety, a 36% - mężczyźni. Wśród ofiar przemocy

⁴⁷¹ Ibidem.

⁴⁷² *Polacy wobec zjawiska przemocy w rodzinie*, s. 30.

ekonomicznej było 70% kobiet i 30% mężczyzn. Kobiety najczęściej padały ofiarami przemocy seksualnej w rodzinie (90% ogółu ofiar). 39% z kobiet i 28% mężczyzn zdarzyło się przynajmniej raz doznać przemocy ze strony najbliższych. Największą liczbę pokrzywdzonych stanowiły ofiary przemocy psychicznej (33% kobiet i 21% mężczyzn). Nieco mniej osób doświadczało przemocy fizycznej ze strony innego członka gospodarstwa domowego (19% kobiet i 12% mężczyzn)⁴⁷³.

O przynajmniej jednorazowym doświadczeniu przemocy ze strony innego członka gospodarstwa domowego mówiły najczęściej kobiety między 30 a 39 rokiem życia (46%), będące po rozwodzie lub w separacji (80%) bądź też żyjące w konkubinacie (55%). Do doznawania przemocy w rodzinie najrzadziej przyznawały się najmłodsze respondentki (33% poniżej 30. roku życia), panny (36%) i mężatki (35%). Wykształcenie i wielkość miejscowości, w której zamieszkują osoby badane, nie różnicowały w sposób istotny deklaracji kobiet na temat choćby jednorazowego doświadczenia zachowań spełniających kryteria przemocy psychicznej, ekonomicznej, fizycznej czy seksualnej. Najczęściej o przynajmniej jednorazowym doświadczeniu przemocy ze strony osoby najbliższej mówili mężczyźni mieszkający w ponad 500- tys. aglomeracjach (34%), będący po rozwodzie lub w separacji (48%) bądź żyjący w konkubinacie (49%), zaś najrzadziej – mężczyźni mieszkający w średniej wielkości miastach (22% w miastach ok. 20-100 tys. mieszkańców), żonaci (25%)⁴⁷⁴.

Badania dowiodły, że przemoc w rodzinie jest bardzo silnie powiązana ze statusem ekonomicznym respondentów. Kobiety i mężczyźni oceniający swoją sytuację materialną jako złą, zdecydowanie częściej niż inne osoby przyznawali, że zdarzyło się im doświadczyć przemocy ze strony innego członka gospodarstwa domowego – problem przemocy w rodzinie dotyczy przeszło połowy kobiet (53%) i jednej trzeciej mężczyzn (35%) oceniających sytuację materialną swojego gospodarstwa domowego jako złą. Nie oznacza to, że przemoc nie dotyczy dobrze sytuowanych – pojawia się (przynajmniej na poziomie deklaracyjnym), jednak rzadziej niż wśród tych, którzy mają niski status materialny. O doświadczeniu przemocy ze strony osoby najbliższej mówiło znacznie mniej osób, w przypadku kobiet 34%, a w przypadku mężczyzn 25%⁴⁷⁵.

Z analizy wyników badań przeprowadzonych w 2011 roku przez Millward Brown SMG/KRC dla Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej wynika, że w społeczeństwie polskim występuje dużo większe przyzwolenie społeczne na stosowanie przemocy przez

⁴⁷³ *Diagnoza zjawiska przemocy w rodzinie w Polsce wobec kobiet i wobec mężczyzn... Część I*, s. 9, s. 59 - 64.

⁴⁷⁴ *Ibidem*.

⁴⁷⁵ *Ibidem*.

kobiety w stosunku do mężczyzn, niż na stosowanie przemocy przez mężczyzn w stosunku do kobiet. Wśród badanych 29% uważa, że istnieją sytuacje, w których konieczne jest zastosowanie wobec dziecka kary fizycznej, a 20% ogółu badanych przyjmuje klótnie, rękoczyn i wyzwiska za normalne zachowania występujące w niemal każdym domu i nie dostrzega w nich niczego niewłaściwego. Osoby, które przyznały, że stosowały przemoc fizyczną w rodzinie, zdecydowanie częściej (21%) niż pozostałe analizowane grupy uważają, że silne zdenerwowanie usprawiedliwia użycie obraźliwych, upokarzających wyzwisk wobec członka rodziny. Respondenci w znacznej większości (90%) uważają, że w przypadku bycia świadkiem przemocy w czyjejś rodzinie należy zareagować, choć jednocześnie dopuszczają brak reakcji w pewnych sytuacjach, jak np. brak możliwości jednoznacznego wskazania, kto ma rację bądź obawiają się, że sami będą mieli potem kłopoty. Co czwarty (27%) badany doświadczył kiedykolwiek przemocy fizycznej ze strony członka swojej rodziny, a 38% badanych doświadczyło przemocy psychicznej, natomiast 16% respondentów przyznaje się do zastosowania kiedykolwiek przemocy fizycznej wobec członka swojej rodziny, a 26% do zastosowania przemocy psychicznej. W ocenie badanych doświadczenie przemocy psychicznej nie jest zjawiskiem incydentalnym, ale powtarzającym się kilkakrotnie. Najmniejszy odsetek społeczeństwa przyznaje się zarówno do stosowania, jak i doświadczenia przemocy seksualnej (5% dorosłych badanych zadeklarowało, że doświadczyło kiedykolwiek przemocy seksualnej w rodzinie, a 1% społeczeństwa przyznaje się do zastosowania kiedykolwiek przemocy seksualnej wobec członka rodziny)⁴⁷⁶.

W 2014 roku 24,7% respondentów deklarowało, że w ciągu swojego życia osobiście doświadczyło co najmniej jednej z 4 form przemocy. Większość badanych mówiła o jednej formie przemocy (64%), znacznie mniej badanych było ofiarą dwóch form przemocy (28,2%). Kobiety istotnie częściej niż mężczyźni przyznawały się do doświadczenia przemocy (odpowiednio 26,8% i 22,3%). Badani najczęściej mówili o doświadczeniu przemocy psychicznej (17,3%). Rzadziej wskazywali na przemoc fizyczną (15,8%). Przemoc seksualna i ekonomiczna pojawiały się w odpowiedziach sporadycznie (odpowiednio 1,5%, 4,3%). Kobiety istotnie częściej niż mężczyźni deklarowały doświadczenie przemocy psychicznej i seksualnej. W przypadku przemocy ekonomicznej i fizycznej nie było istotnych statystycznie różnic między kobietami i mężczyznami. Ponad 1/3 wszystkich respondentów (33,7%) udzieliła odpowiedzi o całkowitym braku kontaktu z jakąkolwiek formą przemocy. Mężczyźni istotnie rzadziej niż kobiety nie mieli żadnego kontaktu z przemocą w rodzinie

⁴⁷⁶ *Diagnoza dotycząca osób stosujących przemoc w rodzinie: przemoc w rodzinie z perspektywy dorosłej populacji Polski*, op. cit., s. 9-12.

(32,5% do 34,7%). Przemoc najczęściej stosowana była wobec kobiet, które też w większym stopniu narażone były na wielokrotne akty przemocy. Ofiary przemocy to najczęściej osoby młode - 18-29 lat i 30-39lat. Najrzadziej wskazywano na osoby najstarsze (powyżej 60. roku życia) i najmłodsze (poniżej 18 r. ż.). Można wysnuć przypuszczenie, że wśród najstarszych respondentów dużo niższa była gotowość do przyznawania się do bycia ofiarą przemocy. Ofiary przemocy najczęściej deklarowały posiadanie wykształcenia średniego (35,1%) i wyższego (31,0%) w czasie, gdy doszło do sytuacji przemocy. Istotnie mniejsza grupa badanych wskazywała na niższe poziomy wykształcenia – podstawowe/gimnazjalne (10,7%) i zasadnicze zawodowe (12,3%). Wśród ofiar przeważały osoby pozostające w związku małżeńskim, w drugiej kolejności respondenci charakteryzowali ofiary jako pannę bądź kawalera. Badanie wykazało, że przemoc w rodzinie, zarówno wobec osób dorosłych, jak i dzieci ma miejsce najczęściej w gospodarstwach domowych niewyróżniających się negatywnie sytuacją materialną, ani pozycją społeczno-zawodową jego członków. Obraz, jaki wyłania się z badania to tzw. „typowe” rodziny, w których dochodzi do zdarzeń przemocowych⁴⁷⁷.

Badanie Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej na temat diagnozy i oceny efektywności wsparcia ofiar przemocy, przeprowadzone w 2017 roku wskazało, że 64,9% badanych uznaje za najbardziej efektywne punkty konsultacyjne, 26% ośrodki interwencji kryzysowej, 5% specjalistyczne ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy, 2% ośrodki wsparcia dla uzależnionych ofiar wsparcia, zaś pozostali (1,66%) domy dla matek z małoletnimi dziećmi. Badanie wskazało również, że najmniejszą wiedzę na temat doświadczanej przemocy i jej mechanizmów (18,7%) mają mieszkańcy Podlasia i Małopolski, gdzie nie istniał wówczas żaden punkt konsultacyjny⁴⁷⁸.

Wynik ten koreluje z wynikiem przytoczonego wcześniej badania z 2019 roku na temat świadomości konsekwencji przemocy u jej ofiar. Mieszkańcy Podlasia zdają się mieć dużo mniej wsparcia, niż mieszkańcy innych części Polski. Dla przykładu – największą świadomość na temat przemocy oraz na temat możliwości jej przeciwdziałania, mieli badani z Łodzi (56%) i Poznania (53,7%), gdzie znajduje się największa sieć ośrodków interwencji kryzysowej oraz punktów konsultacyjnych w kraju – w województwie łódzkim 58 ośrodków i punktów wsparcia, zaś w województwie wielkopolskim 28⁴⁷⁹. Badanie ujawnia obraz osoby

⁴⁷⁷ *Diagnoza i porównanie skali zjawiska przemocy w rodzinie oraz ocena efektywności działań podejmowanych na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie – Raport z Badań Ogólnopolskich. Wyniki badań PSDB dla Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, 2014r., s.*

⁴⁷⁸ *Rodzina polska wolna od przemocy. Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie – Raport dla PSDB dla Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, 2017, s. 34.*

⁴⁷⁹ *Ibidem, s. 36.*

doświadczającej przemocy, jako bezradnej, zaniedbanej przez system, który powinien ją wspierać. Mieszkańcy najbiedniejszych województw mają najmniej możliwości. Dla porównania, w samej Warszawie w 2019 roku działało 39 punktów konsultacyjnych i ośrodków interwencji kryzysowej⁴⁸⁰.

Badanie zrealizowane przez Szczecińskie Towarzystwo Socjologiczne pt. „Identyfikacja form przemocy doświadczanych przez mieszkanki wsi i miast oraz stan wiedzy na temat instytucjonalnej oferty pomocy w tym obszarze” w 2018 roku wskazuje, że 86% mieszkanek miast powyżej 50 000 mieszkańców jest gotowa przyznać publicznie, że doświadcza przemocy i zwrócić się o pomoc⁴⁸¹. W przypadku mieszkanek miast liczących od 10 000 do 50 000 mieszkańców jest to już 26%, zaś w przypadku miejscowości poniżej 10 000 mieszkańców – 16,7%. Ofiary przemocy będące mieszkankami dużych miast mają wyższą świadomość na temat przemocy i – jak wskazuje badanie J. Celińskiej „Pomoc osobom dotkniętym przemocą”, przeprowadzone na zlecenie NIK w 2018 roku, odczuwają mniejszy lęk przed ostracyzmem społecznym, wynikającym ze statusu ofiary – 46,9% mieszkanek Warszawy, 42% mieszkanek Krakowa, 42% mieszkanek Gdańska i 41,03% mieszkanek Poznania deklaruowało, że opinia środowiska nie miała wpływu na ich działania, związane z przerywaniem spirali przemocy, jakiej badane doświadczały⁴⁸². To samo zadeklarowało jedynie 11% mieszkanek Suwałk, 11% mieszkanek Siedlec i 6% mieszkanek podmiejskiej miejscowości Łosice. Badanie TNS OBOP przeprowadzone dla Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej w 2018 roku wskazało, że najczęściej przemocy doświadczają kobiety (42,4%). Przemoc najczęściej pojawia się w rodzinach o złej sytuacji materialnej (51%). Najczęściej jej ofiarą padają kobiety, które są w trakcie separacji z partnerem (46%)⁴⁸³.

Płeć osób doświadczających przemocy

Z analizy rozmów przeprowadzonych za pośrednictwem telefonu zaufania „Niebieska Linia” wynika, że osoby doświadczające przemocy domowej to w większości kobiety. Jest to

⁴⁸⁰ *Ogólnopolska diagnoza infrastruktury wsparcia dla ofiar przemocy oraz ocena skuteczności stosowanych form pomocy* – Raport Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, 2018, s. 44.

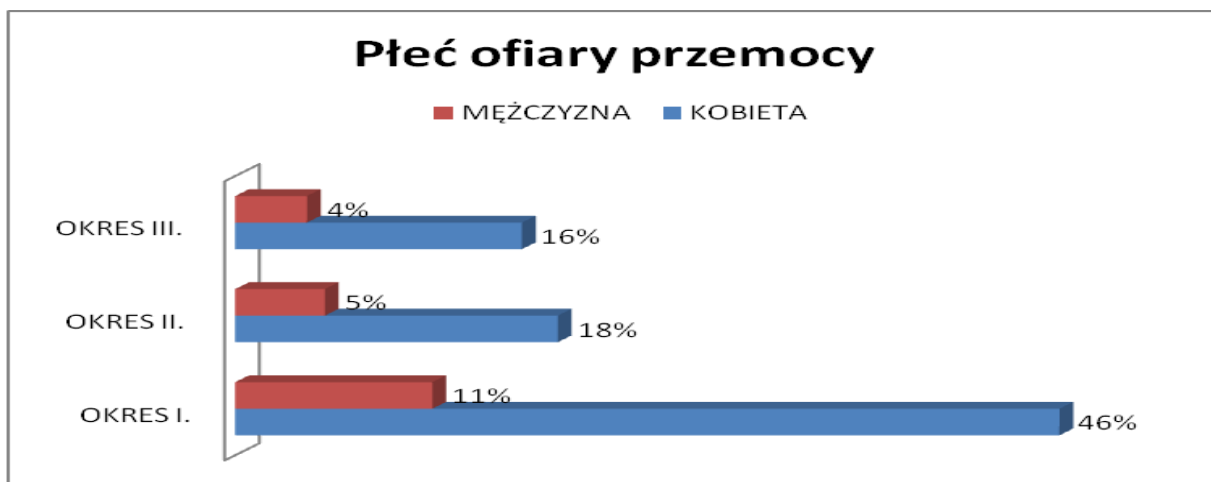
⁴⁸¹ *Identyfikacja form przemocy doświadczanych przez mieszkanki wsi i miast oraz stan wiedzy na temat instytucjonalnej ofert pomocy w tym obszarze* – Raport dla Szczecińskie Towarzystwo Socjologiczne, 2018, s. 45.

⁴⁸² J. Celińska, *Pomoc osobom dotkniętym przemocą* – Raport dla NIK, 2018, s. 24.

⁴⁸³ *Ibidem*, s. 27.

wynik zgodny z wynikami badań prowadzonych na zlecenie Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej w celu diagnozy zjawiska przemocy w rodzinie.

Wykres nr 1. Płeć ofiary przemocy domowej – badanie ankietowe

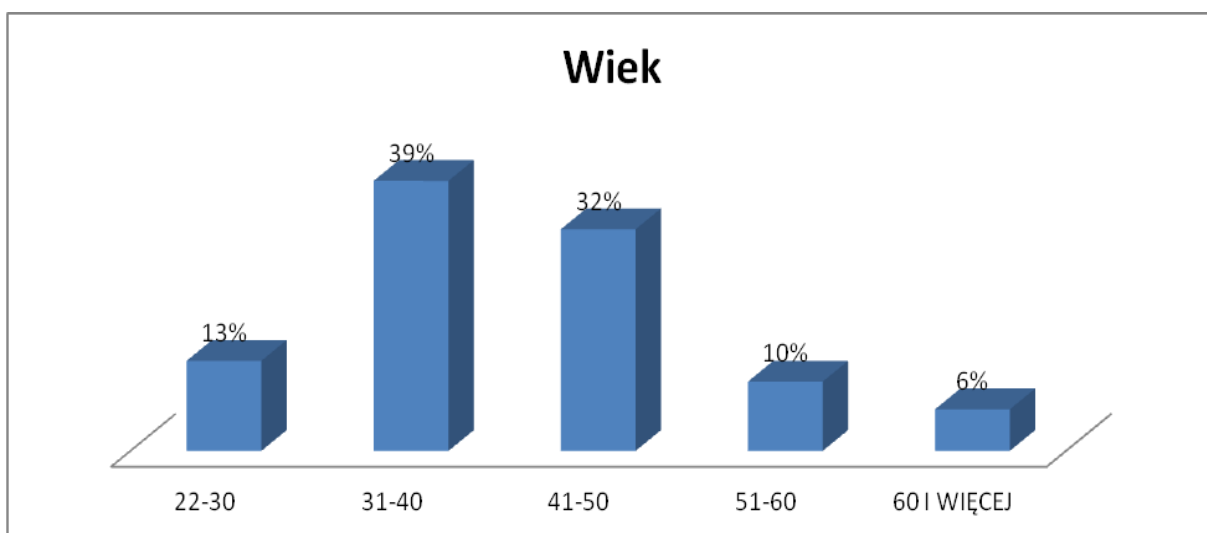

Źródło: Badanie własne

Wiek osób doświadczających przemocy

Badania ankietowe wykazały, że zdecydowana większość osób doświadczających przemocy to osoby w wieku 31- 40 lat (39%), następnie 41- 50 lat (32%), 22- 30 lat (13%), oraz 60 i więcej lat (6%).

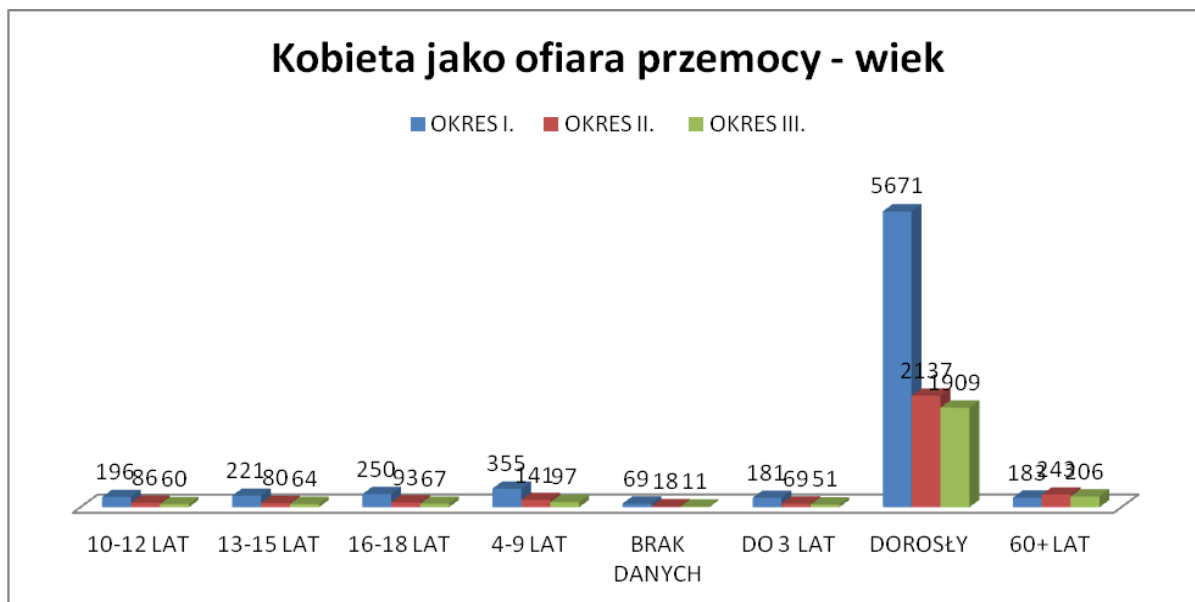
Wykres nr 2. Wiek respondentów – badanie ankietowe.

Źródło: Badanie własne.

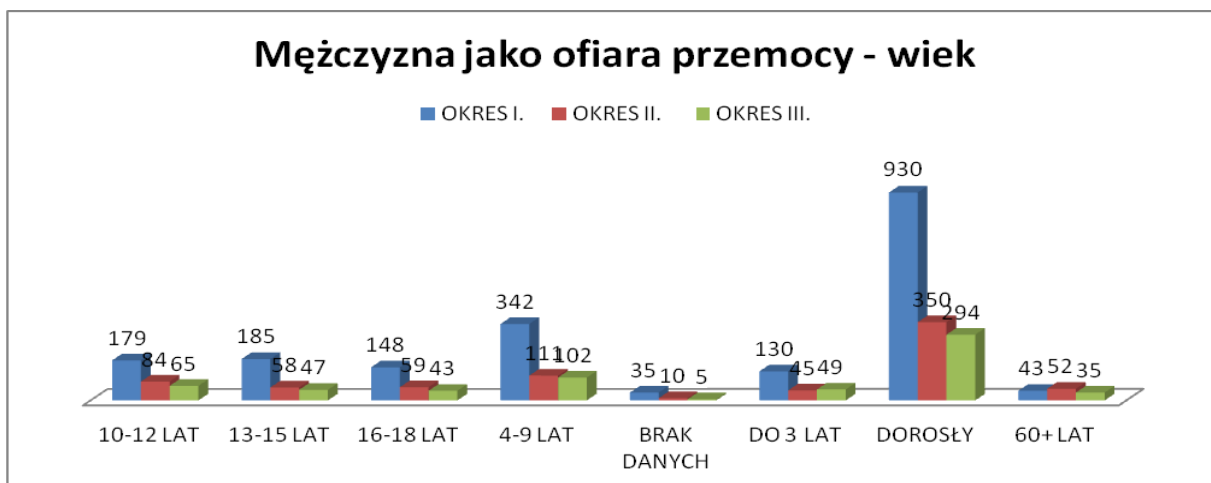
Z analizy rozmów wynika, że osoby dzwoniące informowały najczęściej o przemocy wobec osób dorosłych, rzadziej dzieci. Wynik ten nie był zależny od płci osoby doświadczającej przemocy.

Wykres nr 3. Wiek kobiet doświadczających przemocy w rodzinie – analiza rozmów telefonu zaufania „Niebieska Linia” IPZ.

Źródło: Badanie własne.

Wykres nr 4. Mężczyzna jako ofiara przemocy – wiek – analiza rozmów telefonu zaufania „Niebieska Linia” IPZ.

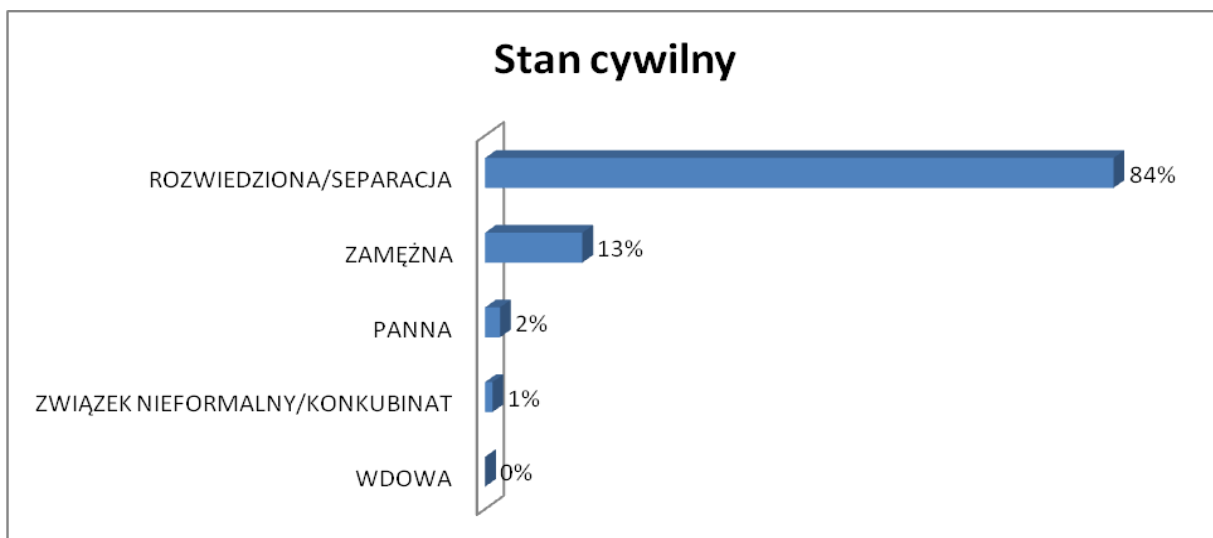
Źródło: Badanie własne.

Stan cywilny

Z przeprowadzonej ankiety wynika, że większość respondentów uczestniczących w badaniu dla osób doświadczających przemocy, była rozwiedziona bądź pozostawała w separacji (84%), zamężnych osób było 13%, w 2% przypadków osoba doświadczająca

przemocy była panną, a w 1% doświadczenie przemocy miało miejsce w związku nieformalnym.

Wykres nr 5. Stan cywilny osób doświadczających przemocy – badanie ankietowe

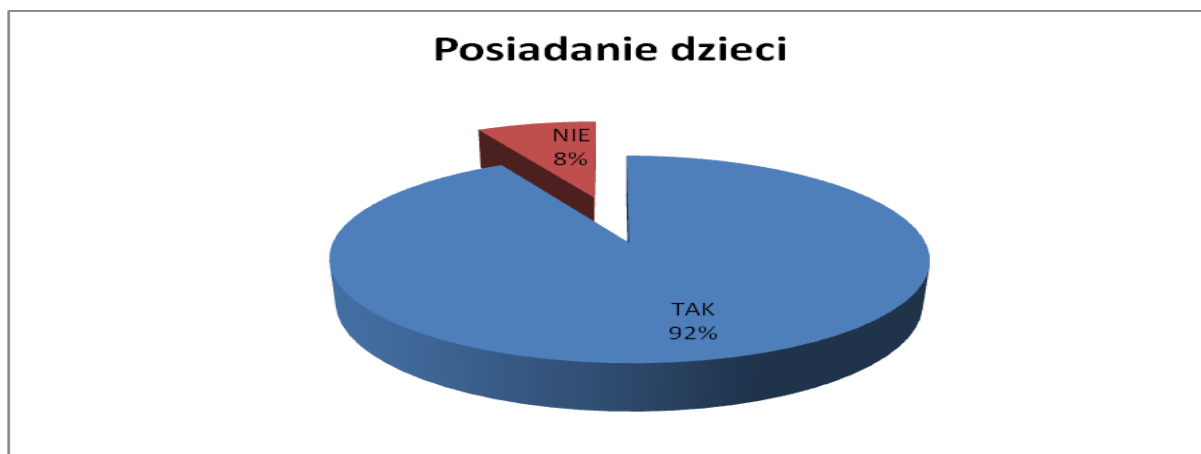

Źródło: Badanie własne.

Potomstwo

Zdecydowana większość ankietowanych (92%) posiadała dzieci. Wynika z tego, że w tak wielu przypadkach dzieci są lub były w przeszłości świadkami przemocy, przez co pośrednio same jej doświadczały.

Wykres nr 6. Posiadanie dzieci – badanie ankietowe.

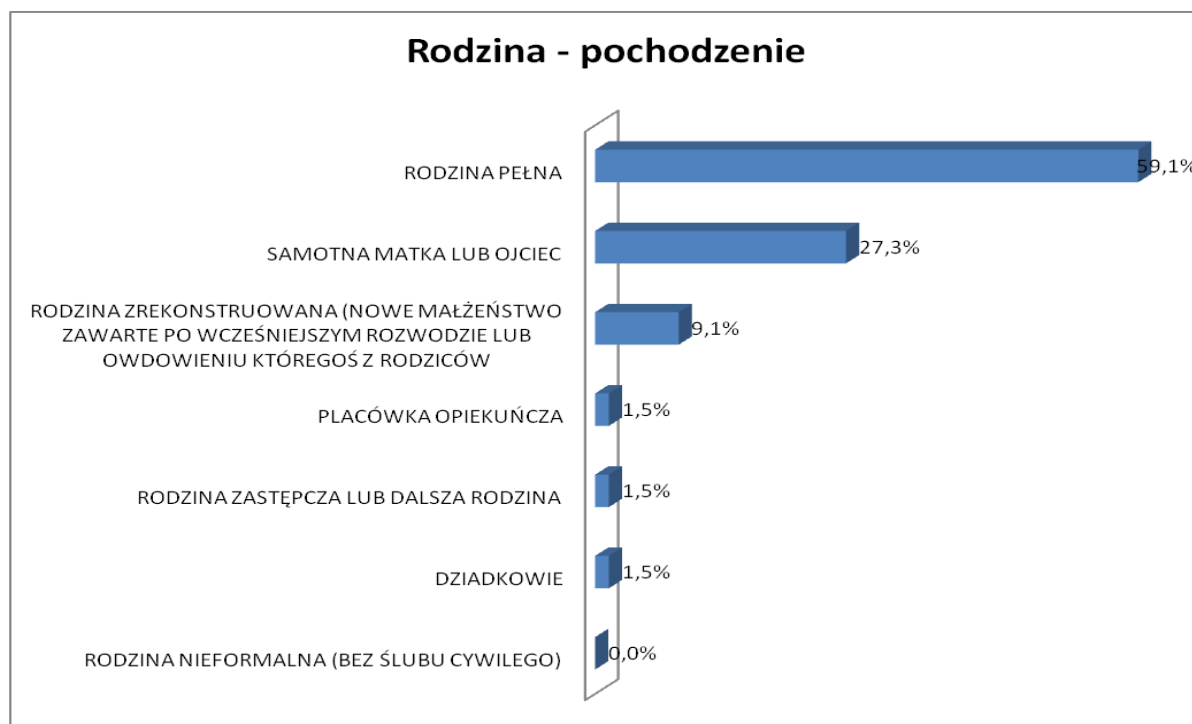

Źródło: Badanie własne.

Rodzina pochodzenia

Zdecydowana większość osób ankietowanych wychowała się w pełnej rodzinie (59%), w 27% przypadków była to rodzina niepełna – samotna matka lub ojciec. Taki wynik badań przeczy powszechnym, społecznym przekonaniom na temat zjawiska przemocy, zgodnie z którym przemoc jest domeną środowisk z tzw. „marginesu społecznego”, rodzin rozbitych. W dalszym ciągu można się spotkać z przekonaniem społecznym, że przemoc jest niejako „dziedziczona” i ma związek głównie z patologią społeczną.

Wykres nr 7. Rodzina pochodzenia – badanie ankietowe.

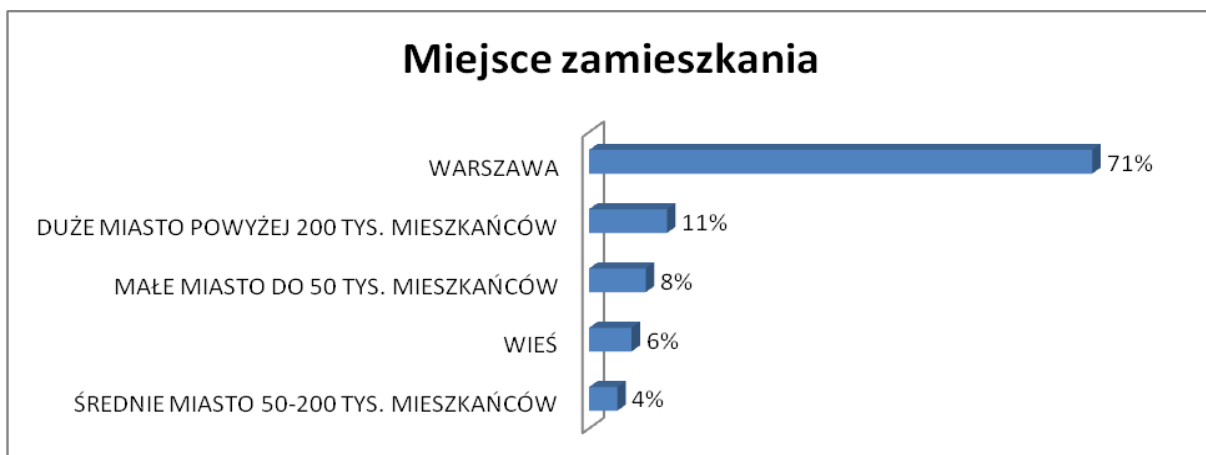
Źródło: Badanie własne.

Miejsce zamieszkania

Ankietowani w większości przypadków pochodzili z Warszawy (71%), a w dalszej kolejności z dużego miasta powyżej 200 tys. mieszkańców (11%), z małego miasta do 50 tys. mieszkańców (8%), wsi (6%). Natomiast 5% respondentów deklarowało, że pochodzi, ze średniego miasta (50-200 tys. mieszkańców). Podobny wynik badań przyniosła analiza rozmów przeprowadzonych przez telefon zaufania „Niebieska Linia” IPZ – w większości przypadków miejsce zamieszkania to województwo mazowieckie oraz Warszawa. Taki wynik (szczególnie w przypadku telefonu zaufania, który ma zasięg ogólnopolski) może świadczyć

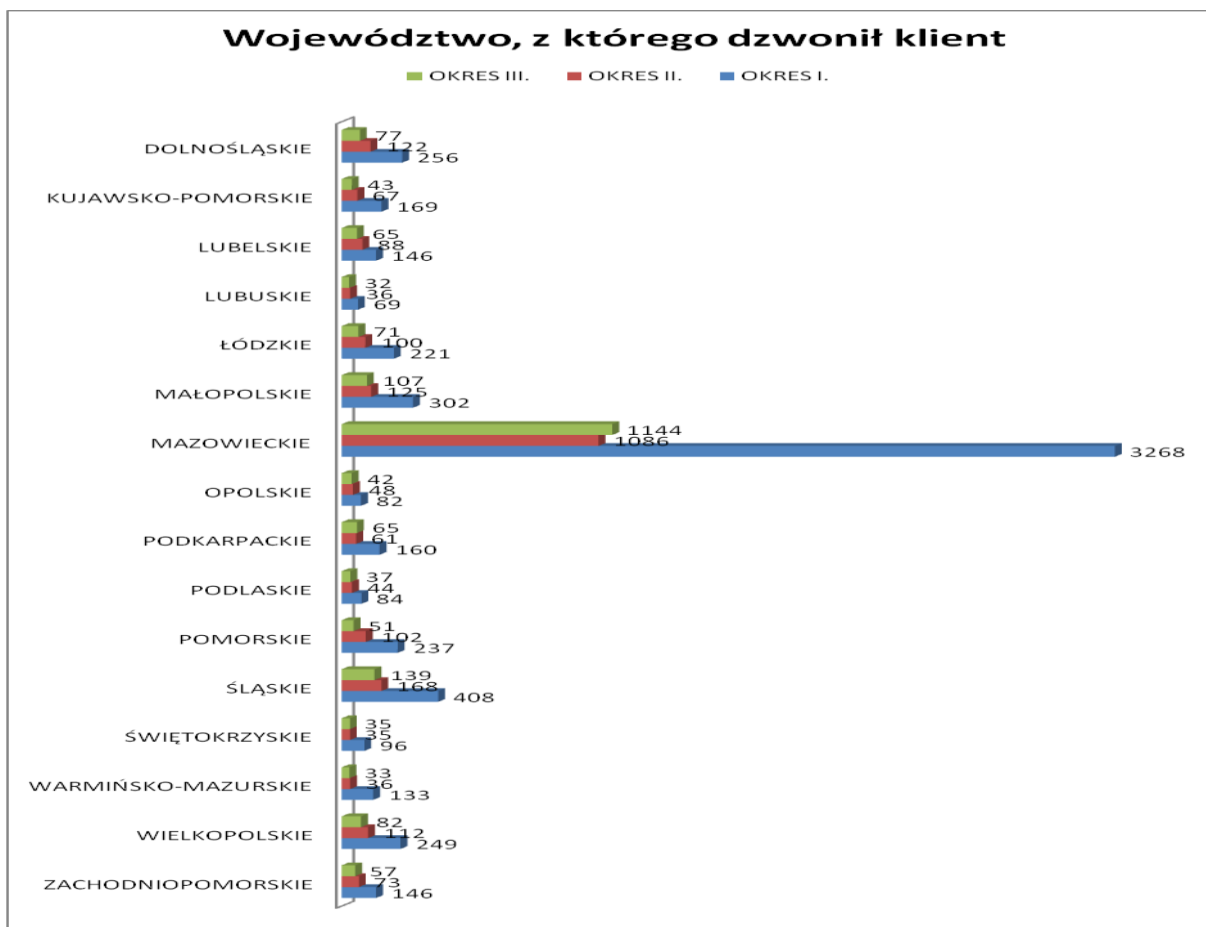
o tym, że osoby mieszkające w dużych miastach mają większą świadomość możliwości poszukiwania pomocy w przypadku doświadczania przemocy w rodzinie.

Wykres nr 8. Miejsce zamieszkania – badanie ankietowe.

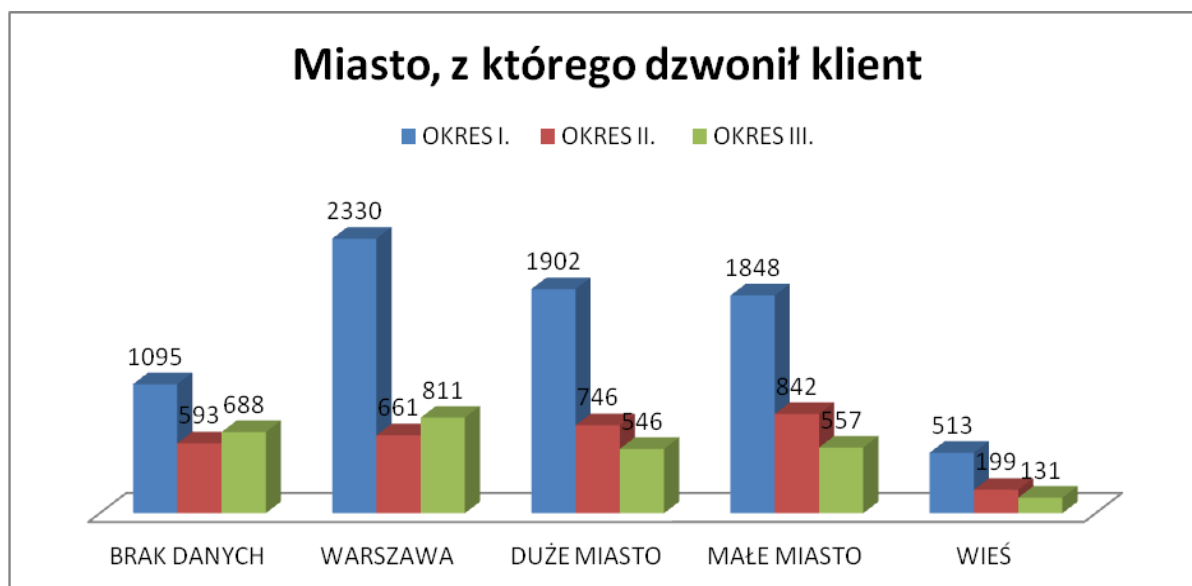
Źródło: Badanie własne.

Wykres nr 9. Miejsce, z którego dzwonił klient – analiza rozmów telefonu zaufania „Niebieska Linia” IPZ.

Źródło: Badanie własne.

Wykres nr 10. Miasto, z którego dzwonił klient – analiza rozmów telefonu zaufania „Niebieska Linia” IPZ.

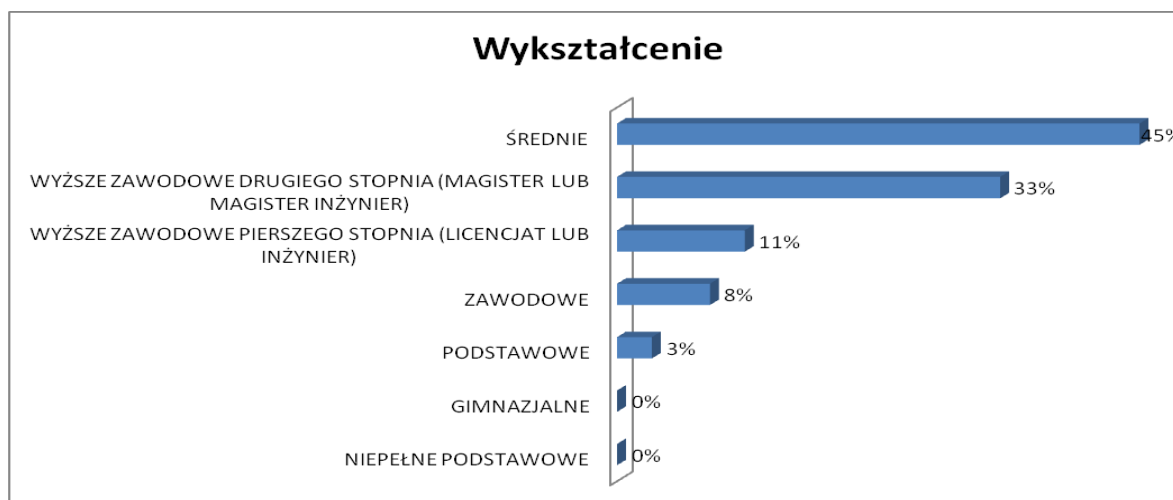

Źródło: Badanie własne.

Wykształcenie

Osoby ankietowane w większości przypadków posiadały średnie wykształcenie (45%), następnie wyższe wykształcenie drugiego stopnia (33%) oraz pierwszego stopnia (11%), zawodowe (8%) i podstawowe (3%). Wyniki te pokazują, że wykształcenie osób doświadczających przemocy przeczy stereotypom i wcale nie jest niskie, wprost przeciwnie – ponad jedną czwartą ankietowanych posiada wykształcenie wyższe drugiego stopnia.

Wykres nr 11. Wykształcenie osób badanych – badanie ankietowe.

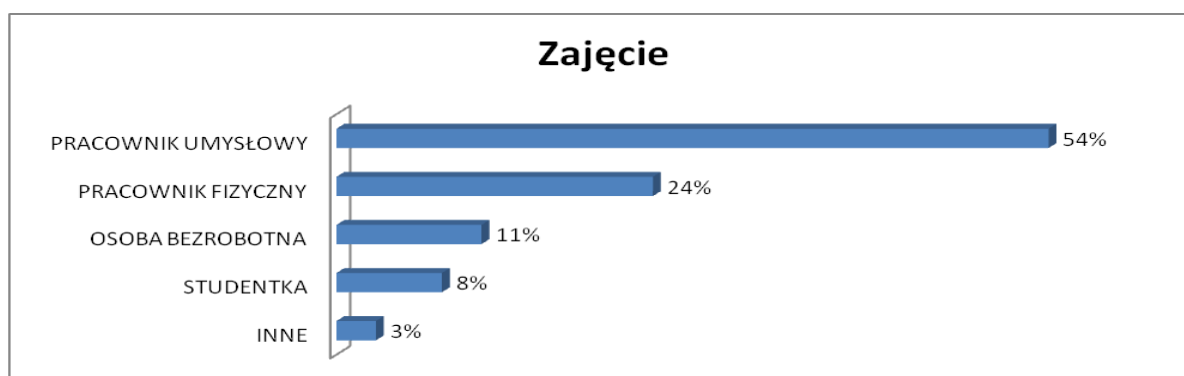

Źródło: Badanie własne.

Rodzaj wykonywanej pracy

Większość ankietowanych wykonywała pracę umysłową (55%), natomiast fizyczną 24%. Wśród badanych osób doświadczających przemocy osoby bezrobotne stanowiły 11%, a studenci 8%.

Wykres nr 12. Rodzaj wykonywanej pracy – badanie ankietowe.

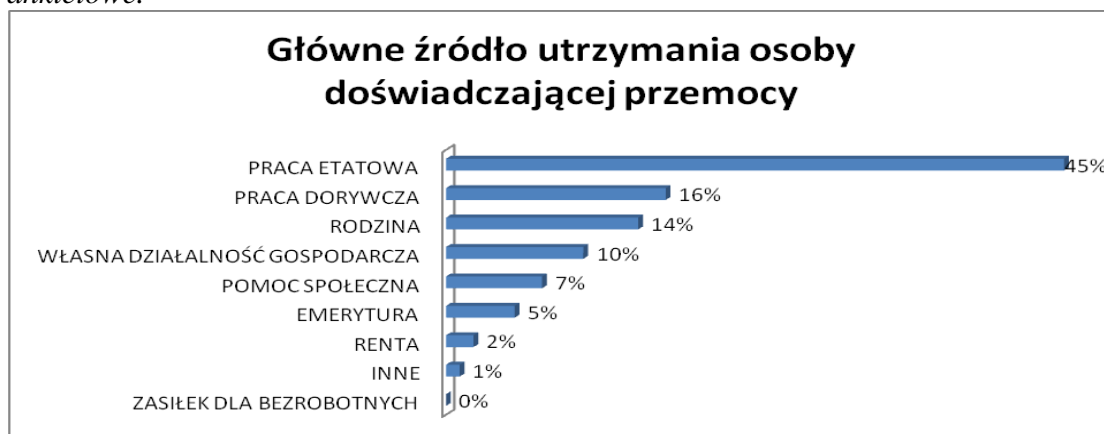

Źródło: Badanie własne.

Źródła utrzymania osób doświadczających przemocy w rodzinie

Jako główne źródło utrzymania osoby ankietowane podawały najczęściej pracę etatową (45%), następnie pracę dorywczą (16%), pomoc rodziny (14%), własną działalność gospodarczą (10%), pomoc społeczną (7%), emeryturę (5%), rentę (2%). Podkreślenia wymaga fakt, że część osób ankietowanych wskazywała więcej niż jedno źródło utrzymania, co może świadczyć o konieczności poszukiwania środków finansowych w kilku miejscach, jednakże zdecydowana większość osób doświadczających przemocy w rodzinie wskazała, że posiada pracę stałą, etatową.

Wykres nr 13. Główne źródło utrzymania osoby doświadczającej przemocy – badanie ankietowe.

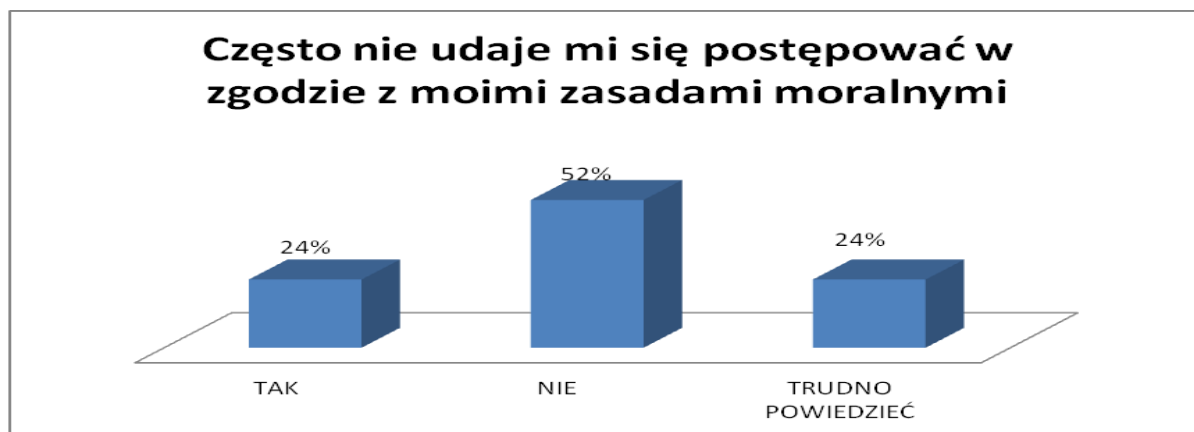

Źródło: Badanie własne.

Zgodność zachowań osoby doświadczającej przemocy z jej osobistymi zasadami moralnymi

Jak wynika z przeprowadzonych badań własnych, najwięcej osób doświadczających przemocy uznaje, że ich postępowanie jest zgodne z osobistymi zasadami moralnymi (52%). Niemal jedna czwarta badanych (24%) wskazała, że często zdarza się im nie postępować zgodnie z tymi zasadami oraz że trudno im ocenić swoje postępowanie. Wyniki te pokazują, że osoby doświadczające przemocy, mimo pozostawania w trudnej sytuacji osobistej, w zdecydowanej większości deklarują postępowanie zgodnie z preferowanymi zasadami moralnymi.

Wykres nr 14. Zgodność zachowań osoby doświadczającej przemocy z zasadami moralnymi.

Źródło: Badanie własne.

Poczucie atrakcyjności fizycznej osób badanych

Zdecydowana większość respondentek (64%) przyznała, że czasami czują się atrakcyjne fizycznie. Częste odczucia tego rodzaju wskazało 19% badanych, 4% zawsze, a 13% nigdy. Wyniki te świadczą o tym, że osoby doświadczające przemocy w rodzinie oceniają swoją atrakcyjność raczej pozytywnie. Jednak 13% osób badanych nie czuło się atrakcyjnie. Wpływ na tę sytuację może mieć wiele czynników, np. kompleksy, niskie poczucie własnej wartości, doświadczana przemoc psychiczna.

Wykres nr 15. Poczucie atrakcyjności fizycznej osób badanych – badanie ankietowe.

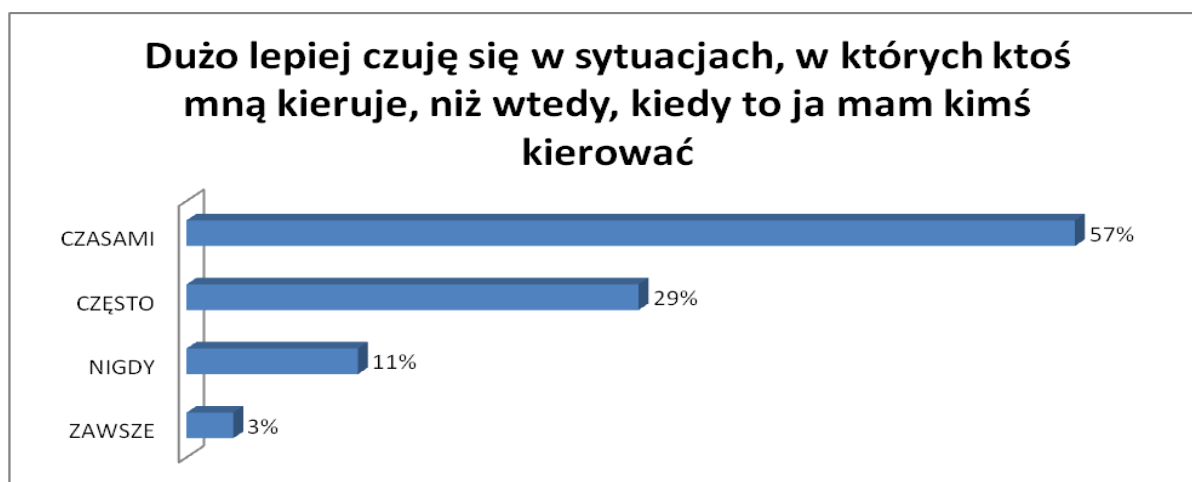

Źródło: Badanie własne.

Wpływ na podejmowanie decyzji

Zdecydowana większość respondentek (58%) przyznała, że czasami czuje się lepiej, gdy ktoś nimi kieruje. Odpowiedź „często” zaznaczyło 29% badanych, „nigdy” – 11%, a „zawsze” – 3%. Wyniki te mogą świadczyć o tym, że większość osób badanych woli nie podejmować decyzji samodzielnie. Charakterystyczne jest więc to, iż poczucie samodzielności w grupie badanych jest na niskim poziomie. Większość osób ankietowanych nie ma w pełni wykształconego poczucia sprawstwa.

Wykres nr 16. Posiadanie wpływu na podejmowanie decyzji – badanie ankietowe.

Źródło: Badanie własne.

Poczucie wsparcia i bliskości

Wśród badanych kobiet 51% przyznało, że często czują się niekochane i samotne. Odpowiedź „zawsze” zaznaczyło 7% badanych, „czasami” – 37%, a „nigdy” – 6%. Wyniki te pokazują, że osobom ankietowanym brakuje poczucia bliskości i wsparcia ze strony partnera. Można założyć, że poczucie samotności w relacji jest skutkiem doświadczania przemocy w związku. Przemoc pogłębia poczucie opuszczenia i niezrozumienia.

Wykres nr 17. Samopoczucie osób doświadczających przemocy – badanie ankietowe.

Źródło: Badanie własne.

Jak wynika z przedstawionych powyżej badań własnych, osoba doświadczająca przemocy w rodzinie to najczęściej kobieta, uznająca, że w codziennym życiu postępuje zgodnie z własnymi zasadami moralnymi, która czasem czuje się lepiej, gdy ktoś nią kieruje, odczuwająca samotność i brak uczuć ze strony partnera. Ponadto najczęściej jest to kobieta w wieku 31- 40 lat, wychowana w pełnej rodzinie, rozwiedziona bądź pozostająca w separacji, posiadająca dzieci, pochodząca z Warszawy bądź innego dużego miasta, legitymująca się średnim wykształceniem, wykonująca pracę umysłową, jako główne źródło utrzymania wskazująca pracę etatową. Z badań jednak wynika, iż istnieje również grupa kobiet (11%), która ma chęć kierowania własnym życiem oraz grupa 6% nie mająca poczucia opuszczenia.

Częstotliwość pracy z ofiarami przemocy u różnych grup pracowników socjalnych i społecznych

Badani przyznali, że w codziennej pracy zawodowej spotykają się ze zjawiskiem przemocy w rodzinie, jednakże w zależności od wykonywanego zawodu różna może być

częstotliwość bezpośredniego stykania się z tym problemem. Przemoc w rodzinie jest jednym z głównych elementów pracy pracowników socjalnych i kuratorów sądowych, którzy spotykają się z wieloma przypadkami różnych form przemocy w rodzinie. Pracownicy socjalni przeważnie zaangażowani są w pracę z rodziną na wielu etapach i w wielu aspektach. Ponadto pozostają przez, dłuższy czas w kontakcie z osobami, których sytuacje monitorują, a dodatkowo ten kontakt jest bezpośredni i często długotrwały. Zazwyczaj dysponują też bogatą wiedzą na temat rodziny, znają jej środowisko, potrafią uchwycić problemy w szerszej perspektywie. W ich odczuciu największym ograniczeniem jest ilość obowiązków, która nie zawsze pozwala w każdym przypadku poświęcić ofierze przemocy tyle czasu, ile uważają za potrzebne i właściwe. Trudnością w realizacji zadań pracowników socjalnych są ich godziny pracy. To popołudnia i wieczory są szczególnie newralgicznymi porami dnia. Z tego względu z nadzieją oczekują oni pomocy asystentów rodzinnych, którzy mają kontakt ze swoimi podopiecznymi właśnie wieczorami.

Pracownicy komisji rozwiązywania problemów alkoholowych również bardzo często spotykają się z problemem przemocy w rodzinie, mimo że ich codzienne zadania związane są z problemami osób uzależnionych. Zdaniem badanych osób problem przemocy w rodzinie często powiązany jest z alkoholem.

Mówiąc o kontaktach przedstawicieli służb z rodzinami, w których występuje przemoc, nie można pominąć funkcjonariuszy policji. Zazwyczaj oni jako pierwsi kontaktują się z rodziną w związku ze zgłoszeniem dokonany przez świadka. Interweniujący funkcjonariusze czasami ograniczają się do sporządzenia protokołu lub założenia „Niebieskiej Karty”, natomiast bardziej regularny kontakt z rodziną mają dzielnicowi, którzy starają się ją poznać i w celu udzielenia pomocy współpracują z pracownikami socjalnymi i kuratorami. Policjanci spotykają się z trudnymi sytuacjami, gdy na przykład podczas interwencji okazuje się, że wszyscy dorośli domownicy są pod wpływem alkoholu. Bardzo często wówczas osoby będące pod wpływem alkoholu są agresywne i dochodzi do słownych utarczek.

Najbardziej incydentalny kontakt z problemem przemocy w rodzinie wydają się mieć pracownicy ochrony zdrowia, którzy udzielają pomocy medycznej ofiarom, jednakże później nie monitorują całej sytuacji. Ponowny kontakt z osobą doświadczającą przemocy może nastąpić dopiero po kolejnym pobiciu. Doświadczenia osób pracujących na ostrym dyżurze bywają szczególnie trudne, bowiem nie zawsze te osoby wiedzą, jak postępować z ofiarami przemocy. Z przemocą wobec osób starszych najczęściej spotykają się wśród pracowników służby zdrowia pielęgniarki środowiskowe, które opiekują się tym samym pacjentem przez dłuższy czas. Często osoby starsze są zaniedbane i pozostawione same sobie. Świadczenia

pieniężne, zamiast na wykupienie leków i środków higienicznych, są przeznaczane przez współmałżonków lub dorosłe dzieci na zaspokojenie nałogu.

Trudności wynikające z pracy z ofiarami przemocy

Niektórzy respondenci wskazywali, że ich praca zawodowa wiąże się z przykrymi, a nawet traumatycznymi doświadczeniami. Lata praktyki wykształcają u nich pewne mechanizmy obronne, niemniej przyznają, że nigdy nie należy zobojętnieć na ludzką krzywdę. Wrażliwość zaś wiąże się z koniecznością radzenia sobie z bardzo trudnymi emocjami. Niektórzy z badanych profesjonalistów wspominali o pewnych ambiwalentnych odczuciach wobec ofiar przemocy w rodzinie. Trudno im zrozumieć osobę, która nie broni swojej integralności i godności, a ponadto nie podejmuje żadnych działań, by zadbać o swoich najbliższych. Pracownik socjalny czy terapeuta, którzy starają się pomóc czy wręcz wskazują rozwiązania, mogą odczuwać frustrację, a nawet złość, kiedy pomimo ich pracy i zaangażowania ofiary wracają do zakłętego kręgu przemocy. Część respondentów wspomniało również o trudnym problemie niskiego prestiżu społecznego i braku uznania, z jakim wiąże się wykonywanie ich zawodów. Pracownicy socjalni wspominali że, szczególnie po medialnym nagłośnieniu nowelizacji ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie z dnia 10 czerwca 2010 roku⁴⁸⁴ często spotykali się z niechęcią wobec nich i obawami, że działają tylko w celu zabrania dzieci z rodziny. Z niechęcią czy lękiem spotykają się także policjanci i kuratorzy sądowi. Natomiast pracownicy ochrony zdrowia przyznają, że sprawcy przemocy w rodzinie grożą im konsekwencjami w przypadku zgłoszenia przez nich sytuacji na policję lub innym instytucjom. Niektórzy respondenci wspomnieli o trudnościach w znalezieniu punktu równowagi między obiektywizmem a zaangażowaniem. Policjanci nierzadko spotykają się z sytuacjami, kiedy zgłoszenie aktu przemocy w rodzinie i chęć założenia „Niebieskiej Karty” jest formą manipulacji, pogrążenia męża i nadziei na uzyskanie korzystnych warunków rozwodu, dlatego zadaniem funkcjonariusza jest zbadanie faktycznego stanu rzeczy. Wiąże się to najczęściej z zadawaniem pytań, rozmową z sąsiadami, a także z samym sprawcą. Obowiązek skonfrontowania zeznań spotyka się z brakiem zrozumienia ze strony ofiar. W podobnej sytuacji znajdują się kuratorzy sądowi, a nawet lekarze. Bywa tak, że na oddział ratunkowy trafiają jednocześnie osoba doznająca przemocy i stosująca przemoc,

⁴⁸⁴ Ustawa z dnia 10.06.2010 roku o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2010 nr 125, poz. 842),

a ofiara nie może znieść myśli, że tak samo pomaga się jej, jak i oprawcy. W takich przypadkach osoby doświadczające przemocy są skłonne postrzegać takie działanie jako pewnego rodzaju zdradę, podważanie ich z trudem podjętych decyzji dotyczących zgłoszenia przestępstwa.

Respondenci przyznają, że nie zawsze jest łatwo określić czy w rodzinie występuje przemoc. Zdarza się, że dopiero po dłuższym czasie i wielu osobistych spotkaniach można zdiagnozować problemy z którymi boryka się dana rodzina. Zdaniem większości badanych osób, najłatwiej jest zdiagnozować przemoc fizyczną, szczególnie, jeśli są widoczne ślady na ciele ofiary. Jednak coraz częściej można spotkać się przypadkami, kiedy przemoc przybiera bardziej wyrafinowane formy i choć jest co najmniej tak samo dotkliwa, nie pozostawia żadnych dowodów, śladów, które można dostrzec gołym okiem. Z badania wynika, że przemoc psychiczna jest najczęściej doświadczaną formą przemocy (doświadczyło jej 40% respondentek z grupy ofiar przemocy). Dla wielu ofiar przemocy to zmiana zachowania dzieci jest pierwszym sygnałem, że rodzina ma poważne problemy. Mimo że niekoniecznie mówią o kłopotach wprost, mogą dawać pewne pozawerbalne sygnały, np. poparcie określonego zachowania czy postawy, zamknięcie się w sobie, gorsze wyniki w szkole.

Zdaniem badanych specjalistów bardzo trudno określić, czy w rodzinie występuje przemoc seksualna. Czasami podejrzenie rodzi się w wyniku analizy sytuacji w rodzinie, np. rodzina żyje w bardzo trudnych warunkach, mężczyzna jest alkoholikiem, kobieta jest w bardzo złym stanie zdrowia, kilka osób mieszka w jednym pokoju, a mimo to pojawiają się kolejne dzieci⁴⁸⁵.

Wyniki innego badania specjalistów zajmujących się zawodowo pomocą osobom doświadczającym przemocy, również przeprowadzonego w 2010 roku przez TNS OBOP dla Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej pokazały, że zdecydowana większość tych specjalistów nie zgodziła się ze stereotypowymi opiniami bagatelizującymi zachowania świadczące o przemocy w rodzinie i akceptującymi je jako normalne zjawisko. Najsilniej odrzucanym stereotypem było stwierdzenie dotyczące przemocy seksualnej w rodzinie wobec kobiety. Aż 94% pracowników ochrony zdrowia oraz 100% uczestniczących w badaniu kuratorów nie zgodziło się ze stwierdzeniem, że nie istnieje zgwałcenie w małżeństwie żony przez męża. Jednak już stwierdzenie dotyczące przemocy seksualnej w rodzinie wobec mężczyzny spotykało się z odrzuceniem już nieco rzadziej (od 83% wśród pracowników ochrony zdrowia do 99% wśród kuratorów). Każdorazowo zwolennicy stereotypowych opinii znajdowali się w zdecydowanej mniejszości, jednak najczęściej akceptowane były

⁴⁸⁵ Wyniki badania TNS OBOP w ramach projektu ilościowo-jakościowego..., s. 18-22, 25.

zachowania stanowiące o przemyśle fizycznej, a dotyczące sytuacji, kiedy jednemu ze współmałżonków, partnerów „zdarzy się uderzyć” drugiego. Specjaliści zawodowo zajmujący się udzielaniem wsparcia osobom doświadczającym przemocy niemal powszechnie (od 58% do 100%, w zależności od grupy zawodowej respondentów i formy przemocy) uważają, że sprawcami przemocy w rodzinie częściej są mężczyźni niż kobiety. Co więcej, większość badanych stwierdza, że mężczyźni są sprawcami najczęściej, a ofiarami prawie wyłącznie kobiety (od 68% do 99% w zależności od grupy zawodowej respondentów i formy przemocy). W przypadku przemocy psychicznej i ekonomicznej niektóre grupy respondentów stosunkowo często (do 34% odpowiedzi pracowników ochrony zdrowia odnośnie do przemocy psychicznej) wskazują na podobną liczbę sprawców wśród kobiet i mężczyzn oraz że przedstawiciele obu płci są ofiarami równie często (do 25% odpowiedzi pracowników ochrony zdrowia odnośnie przemocy psychicznej). Respondenci, pracujący jako konsultanci pierwszego kontaktu z przemocą w rodzinie dostrzegają zwiększenie się zarówno liczby ofiar, jak i sprawców niezależnie od ich płci oraz formy przemocy (psychicznej, ekonomicznej i fizycznej) z wyjątkiem przemocy seksualnej (w tym przypadku liczba ofiar i sprawców nie zmieniła się). Warto zauważyć, że jeśli respondenci mówią o znacznym wzroście liczby, to najczęściej dotyczy to relacji kobieta ofiara i mężczyzna sprawca⁴⁸⁶.

Przeprowadzone przez autorkę wywiady bezpośrednie ze specjalistami, których zadaniem jest pomoc osobom doświadczającym przemocy w rodzinie, szczególnie przez rozpoczęcie i prowadzenie procedury „Niebieskie Karty” korelują z wyżej wskazanymi wynikami badania przeprowadzonymi na zlecenie Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej. Wykazały, że specjaliści uważają kontakt z osobami doświadczającymi przemocy za trudny i bardzo specyficzny. Według badanych specjalistów, pracujących z ofiarami przemocy, osoby doświadczające przemocy boją się, wstydzą, nie chcą współpracować, często rezygnują z wcześniej podjętych działań i decyzji, brak im konsekwencji w działaniu, „nie wiedzą czego chcą” (P), „odmawiają składania zeznań, nie chcą występować w sądzie i być świadkami” (P), nie widzą wyjścia z sytuacji, są uzależnione od partnerów (materialnie), często powielają wzorce z dzieciństwa, obawiają się kontaktu ze specjalistami i służbami – szczególnie jeżeli wcześniejsze kontakty nie przyniosły oczekiwanych rezultatów. Boją się też, że zgłoszenie przemocy spowoduje odebranie im dzieci, nie widzą możliwości odizolowania się od sprawcy. W ocenie badanych osoby doświadczające przemocy starają się bronić sprawców. „Inaczej wygląda rozmowa w obecności sprawcy, a zupełnie inaczej jak go nie ma. „tylko Pani nie mówi mężowi” (OPS). W ponownym badaniu, w roku 2020, zdania specjalistów

⁴⁸⁶ *Diagnoza zjawiska przemocy w rodzinie w Polsce wobec kobiet i wobec mężczyzn...*, s. 8-9.

były podobne: *Uwzględniając mechanizmy przemocy określić można, że są w swoistym potrzasku, gdyż przejmują odpowiedzialność, czują się winne oraz przeżywają paraliżujący wstyd z powodu przemocy. To osoby potrzebujące mądrego wsparcia (KK). Uważam, że osoby doświadczające przemocy w rodzinie często trwają w relacjach z osobami, które ją stosują z różnych, złożonych pobudek, braku wsparcia ze strony najbliższych, swego rodzaju współzależnienia itp. Niejednokrotnie bez impulsu i pomocy osób z zewnątrz trudno jest im podjąć jakiegokolwiek działania zmierzające do zmiany ich sytuacji (KK). Uważam, że z uwagi na współzależnienie nie potrafią/nie mogą zmienić swojej sytuacji i tkwią w patologicznej relacji niekiedy wciągając w swoją sytuację osoby postronne, instytucje etc. i ciężko jest dotrzeć do takich osób z realną pomocą (KK). Osoby doświadczające przemocy są mało aktywne, zastraszone, chcą aby to instytucje za nich wszystko załatwiały bez ich udziału, nie chcą korzystać z porad specjalistów (OPS). Osoby doświadczające przemocy nie wiedzą od czego mają zacząć, gdzie szukać pomocy. Są zamknięte w „swoim świecie” do którego nie chcą wpuszczać obcych osób (OPS). Są to osoby z dużymi problemami psychicznymi, sfrustrowani a jednocześnie nie do końca chcą podjąć działania, które zmieniłyby ich sytuację (OPS). Są to najczęściej osoby z dużymi deficytami zasobów własnych (braki w umiejętnościach prospołecznych; zaburzony system wartości; niekonstruktywne radzenie sobie z sytuacjami trudnymi; problemy w komunikacji i radzeniu sobie z emocjami- czasami związanymi z niedojrzałością psychiczną i problemami z realizacją w różnych rolach społecznych; itp.), kierujące się mitami i stereotypowym myśleniem nabytym w drodze wychowania w rodzinach (na różnych płaszczyznach) dysfunkcyjnych (rodzina niepełna; rodzice nieobecni; problem uzależnienia; także występujące sytuacje przemocowe itp.) (OIK), To osoby często całkowicie bezradne, głęboko skrzywdzone, nie widzące perspektywicznie swojego życia, zależne. Bywa, że w dzieciństwie zostały pokrzywdzone przez przemoc w rodzinie pochodzenia. Ale też zdarza się, że bywają agresywne, zaczepne, nadmiernie kontrolujące. Ważne dla nich, ich bezpieczeństwa i ich poczucia sprawiedliwości wydaje się nie tylko dobre, egzekwowalne prawo- czyli ochrona ze strony państwa, ale też zmiana ich partnerów-sprawców oraz kompensata krzywd (P-ZI). Bezradne, zastraszone, z niską samooceną, poczuciem winy, zewnątrzsterowne, zależne, z niewielką wiedzą na temat swoich praw i bez znajomości przepisów prawa, opierające swoją wiedzę na mitach i stereotypach. Pomimo wszystko, niesamowicie silne, zdeterminowane, walczące o dzieci, dźwigające na swoich barkach mnóstwo obowiązków, czasem irytujące (OPS). Często te osoby są zastraszone, w obawie o swoje bezpieczeństwo i dzieci ukrywają sprawcę, nie chcą współpracować (KRPA). Osoby te mają swój wpływ na to, że współtworzą związek przemocowy, jako osoby ukształtowane przez*

środowisko rodziny, w której się wychowywały. Osobowość zależna, zaburzenia przywiązania (przywiązanie ambiwalentne), dysfunkcyjne wzorce związane z pełnieniem ról społecznych, przemoc międzypokoleniowa – to niektóre z problemów, które za tym stoją (OZ). Dzieci są często szczegółowo instruowane, jakich odpowiedzi mają udzielać służbom na pytania o rodzinę. Osoby doświadczające przemocy są nieporadne, zastraszone, trudniej do nich dotrzeć. Wiele osób doświadczających przemocy nie zdaje sobie sprawy z tego, że działania, których doświadczają, są przemocą. Na proces radzenia sobie z przemocą potrzeba bardzo dużo czasu. Jeden z badanych policjantów wskazał, że zdarza się, że policjanci muszą sami pokierować pokrzywdzoną. Osoby doświadczające przemocy nie zawsze chcą współpracować. Na 14 prowadzonych procedur „Niebieskie Karty” było prowadzonych 8 postępowań karnych z art. 207 k.k. Badani podkreślali również, że jeżeli zgłaszający chcą coś uzyskać przez zgłoszenie przemocy, ale realnie nie dochodzi, to wówczas osoby zgłaszające dysponują dużą wiedzą na temat procedur i wiedzą, czego oczekują od służb. Badani podkreślali jednak, że na przestrzeni ostatnich lat obserwuje się wzrost świadomości (w tym prawnej) wśród osób doświadczających przemocy w rodzinie.

7.3. Obraz sprawców przemocy w rodzinie na podstawie przeprowadzonych badaniach empirycznych

Wyniki badania „Polacy wobec zjawiska przemocy w rodzinie oraz opinie ofiar, sprawców i świadków o występowaniu i okolicznościach występowania przemocy w rodzinie”, przeprowadzonego przez TNS OBOP dla Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej w 2007 roku wykazały, że do stosowania przemocy w stosunku do swojej rodziny częściej przyznają się mężczyźni (24%) niż kobiety (15%), przy czym wiek respondentów nie ma istotnego znaczenia. Jedynie wśród najstarszych badanych (60 lat i więcej) odsetek przyznających się do tego rodzaju czynów jest stosunkowo najniższy, bo wynosił 16%. Osób przyznających się do stosowania przemocy jest więcej wśród respondentów z wykształceniem wyższym (25%) niż wśród tych z wykształceniem podstawowym (15%), częściej przyznają się mieszkańcy miast (21%) niż wsi (17%). Osoby rozwiedzione i w separacji (24%) oraz kawalerowie i panny (23%) częściej przyznają się do stosowania przemocy niż osoby pozostające w związkach małżeńskich (18%)⁴⁸⁷.

⁴⁸⁷ Polacy wobec zjawiska przemocy w rodzinie oraz opinie ofiar, sprawców i świadków o występowaniu i okolicznościach występowania przemocy w rodzinie – Raport TNS OBOP dla Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, 2007, s. 35-36.

Ofiary przemocy, zapytane o sprawcę, najczęściej wskazywały na mężczyznę – męża albo ojca. Przemocy ze strony męża doświadczyło 60% ofiar w przypadku przemocy seksualnej, 45% w przypadku przemocy ekonomicznej, 35% w przypadku przemocy fizycznej bądź psychicznej. Na ojca, jako sprawcę wskazywało 35% ofiar przemocy fizycznej, 28% psychicznej, 24% ekonomicznej i 4% seksualnej. Rzadziej zdarzało się, żeby sprawcą przemocy była kobieta, ale w takim przypadku była to przede wszystkim matka lub żona. O sprawstwie matki mówiło 15% ofiar przemocy fizycznej, 9% psychicznej, 7% ekonomicznej i mniej niż co setna – przemocy seksualnej. Z kolei na żonę, jako sprawcę przemocy wskazywało 12% ofiar przemocy seksualnej, 10% ofiar przemocy ekonomicznej oraz 8% przemocy psychicznej. Żonę jako sprawcę najrzadziej wymieniano w kontekście przemocy fizycznej.

Stosunkowo często, w porównaniu z innymi członkami rodziny (z wyłączeniem rodziców i współmałżonków), przemoc była stosowana przez rodzeństwo. Badani wskazują na sprawcę – brata w przypadku 8% ofiar przemocy fizycznej, 6% psychicznej, 3% ekonomicznej oraz 1% seksualnej. Z kolei siostra była odpowiedzialna za przemoc wobec 2% ofiar przemocy psychicznej i fizycznej oraz 1% ofiar przemocy ekonomicznej. W niektórych rodzinach sprawcami przemocy są dzieci. W przypadku przemocy psychicznej 4% ofiar doświadczyło jej ze strony syna, a 2% ze strony córki. Jeśli chodzi o przemoc ekonomiczną, jest to odpowiednio 2% i 1%, a gdy chodzi o przemoc fizyczną 1% i mniej niż co setna. Rzadziej sprawcami przemocy są według ofiar partner lub partnerka, dziadkowie, teściowie oraz inne osoby prowadzące wspólne gospodarstwo domowe – spokrewnione i niespokrewnione. Ogólnie rzecz biorąc, przemocy najczęściej dopuszczają się współmałżonkowie albo rodzice wobec dzieci⁴⁸⁸.

Zgodnie z opiniami specjalistów wyrażonymi w badaniach przeprowadzonych przez TNS OBOP w 2010 roku sprawca przemocy w rodzinie to przede wszystkim osoba z zaburzeniami i deficytami osobowościowymi, zazwyczaj postać rozdwojona, kreująca inny swój wizerunek na zewnątrz, a inny w środowisku domowym. Niektórzy podkreślali, że sprawca przemocy w rodzinie to osoba działająca intencjonalnie. Działając na pokaz, jest zazwyczaj bardzo grzeczny, serdeczny, a nawet szarmancki. Natomiast wobec najbliższych staje się zaczepny, zazdrosny, chce mieć decydujący głos w każdej sprawie, często przerzuca odpowiedzialność na drugą osobę twierdząc, że to ona go sprowokowała, zawiniła⁴⁸⁹.

⁴⁸⁸ Ibidem, s. 36.

⁴⁸⁹ Wyniki badania TNS OBOP w ramach projektu ilościowo-jakościowego..., s. 39-41.

Zgodnie ze statystykami TNS OBOP z 2010 roku, wśród sprawców przemocy w rodzinie (ogółem – niezależnie od formy przemocy) 70% stanowią mężczyźni, a 30% kobiety. Sprawcami przemocy psychicznej w rodzinie w 70% przypadków są mężczyźni, a 30% kobiety. Wśród sprawców przemocy ekonomicznej w rodzinie 68% stanowią mężczyźni, a 32% kobiety. Jeżeli chodzi o sprawców przemocy fizycznej w rodzinie to 75% stanowią mężczyźni, a 25% kobiety. Wśród ogółu sprawców przemocy seksualnej w rodzinie 91% stanowili mężczyźni, a 9% kobiety. Z kolei do stosowania przemocy wobec innej osoby w gospodarstwie domowym przyznało się 17% kobiet i 19% mężczyzn. Stosunkowo najwięcej osób mówiło o zachowaniach spełniających kryteria przemocy psychicznej (12% kobiet i 13% mężczyzn), nieco mniej – o zachowaniach świadczących o przemocy fizycznej (po 8% wśród przedstawicieli obu płci). Do stosowania przemocy ekonomicznej przyznało się 3% kobiet i 4% mężczyzn, natomiast nieliczni mówili o sprawstwie przemocy seksualnej. W przypadku deklaracji dotyczących doznawania przemocy ze strony osoby najbliższej udało się dostrzec wyraźne zróżnicowanie ze względu na płeć ofiar, zaś w przypadku osób przyznających się do sprawstwa, te różnice nie są już widoczne. Z relacji osób doświadczających przemocy wynika, że sprawcami przemocy w rodzinie są najczęściej współmałżonkowie i rodzice (niemal dwa razy częściej ojcowie niż matki). Sporadycznie badani mówili o przemocy ze strony dziadków, częściej – ze strony dzieci, a jeszcze częściej – ze strony rodzeństwa. Wśród kobiet, które przyznały się do doświadczenia przemocy ze strony osoby najbliższej przeszło połowa (aż 54%) wskazała na męża, natomiast dwukrotnie mniej mówiło o przemocy ze strony ojca (25%). Odsetek kobiet wskazujących na przemoc ze strony matki był dwukrotnie niższy (12%) niż ze strony ojca. Z kolei mężczyźni, którzy choćby raz doświadczyli przemocy ze strony innego członka gospodarstwa domowego (i przyznali się do tego w badaniu) pytani o sprawcę, najczęściej wskazywali na ojca (36%), a dopiero na drugim miejscu na żonę (26%). Warto zauważyć, że niewiele mniej osób niż na żonę wskazywało na matkę (20%)⁴⁹⁰.

Kolejne badania przeprowadzone na zlecenie Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej w 2011 roku, tym razem przez Millward Brown SMG/KRC, pokazały, że w społeczeństwie dominuje pogląd, iż przemoc w rodzinie dotyczy od 20% do 39% rodzin. Skalę zjawiska szacuje w ten sposób co trzeci badany (33%). Tego samego zdania najczęściej są również osoby, które przyznają się do stosowania przemocy we własnych rodzinach. Na uwagę zasługuje fakt, że przemoc psychiczna jest częściej zauważaną formą przemocy w rodzinie niż przemoc fizyczna. Czterech na dziesięciu (43%) dorosłych badanych deklaruje,

⁴⁹⁰ *Diagnoza zjawiska przemocy w rodzinie w Polsce wobec kobiet i wobec mężczyzn*..., s. 10-12, s. 97-105.

że wie o istnieniu w swoim najbliższym otoczeniu rodzin, w których stosowana jest przemoc psychiczna. Natomiast w grupie osób, które stosowały przemoc w rodzinie (59% stosujących przemoc fizyczną oraz 57% stosujących przemoc psychiczną) dostrzegało zjawisko przemocy w swoim otoczeniu. Blisko siedmiu na dziesięciu (69%) badanych uważa, że na przestrzeni ostatnich 5 lat przemoc psychiczna w rodzinach zdarzała się częściej niż we wcześniejszym okresie. Pogląd ten dokładnie pokrywa się z percepcją skali tego zjawiska u osób, które przyznały się do stosowania przemocy w rodzinie. Grupie 38% dorosłych badanych zdarzyło się doświadczyć przemocy psychicznej ze strony członka rodziny. Zdecydowanie częściej przemocy psychicznej doświadczyły osoby, które same stosowały przemoc w rodzinie – odpowiednio 79% osób, które stosowały przemoc psychiczną oraz 69% sprawców przemocy fizycznej. Najczęściej doświadczenie przemocy psychicznej nie jest zjawiskiem incydentalnym, ale powtarzającym się kilka razy. Co czwarty respondent (26%) przyznaje, że zastosował kiedykolwiek przemoc psychiczną wobec członka swojej rodziny. Z kolei 69% osób, które stosowały przemoc fizyczną w rodzinie, co najmniej raz zastosowały wobec swojej rodziny również przemoc psychiczną. Zarówno przemoc psychiczna, jak i przemoc fizyczna, kierowane są najczęściej do współmałżonków.

Sprawcy przemocy zdecydowanie wskazują na większą częstotliwość występowania przemocy fizycznej, a nie psychicznej, co pozostaje w sprzeczności z wynikami badania przeprowadzonego na ofiarach przemocy. Z czego może wynikać ta różnica? Sprawcy przemocy przede wszystkim dostrzegają jej skutki, widoczne „gołym okiem” – siniaki, zadrapania, otarcia, złamania. Jako osoby stosujące przemoc, bardzo często mają problemy z poziomem empatii oraz trudności w odczytywaniu emocji innych. Może to wynikać na przykład z tego, że ich płaty czołowe, odpowiedzialne za umiejętność rozpoznawania emocji innych ludzi oraz za regulację poziomu agresji, są uszkodzone (na skutek doświadczania przemocy we wczesnym dzieciństwie albo na skutek stosowania przez matkę używek w okresie prenatalnym)⁴⁹¹. W związku z tym przemoc psychiczna jest dla sprawców trudniejsza do rozpoznania. Tym bardziej, że ofiara boi się sprawcy, więc nie komunikuje swoich uczuć, odcina je. Przemoc fizyczna jest łatwiejsza do zaobserwowania. Stąd różnica w postrzeganiu jej częstotliwości u ofiar i sprawców. Co drugi (48%) badany podziela pogląd, że na przestrzeni ostatnich 5 lat obserwuje się częstsze występowanie zjawiska przemocy fizycznej w rodzinach niż w poprzednim okresie. Podobnego zdania są osoby, które stosowały przemoc w rodzinie (45%). Z kolei niemal czterech na dziesięciu badanych (38%) zna w swoim najbliższym otoczeniu co najmniej jedną rodzinę, w której występuje przemoc fizyczna.

⁴⁹¹ J. Kalat, *Biologiczne mechanizmy zachowań ludzkich*, PWN, Warszawa 2019, s. 321.

Wśród osób, które stosowały przemoc w rodzinie odsetek ten jest znacznie wyższy i wynosi odpowiednio 55% osób, które stosowały przemoc fizyczną i 49% osób, które stosowały przemoc psychiczną. Co czwarty badany doświadczył (27%) kiedykolwiek przemocy fizycznej ze strony członka swojej rodziny. Zarówno sprawcy przemocy fizycznej, jak i psychicznej w rodzinie, istotnie częściej niż ogół respondentów sami doświadczali przemocy fizycznej ze strony członków swojej rodziny – odpowiednio 70% osób, które stosowały przemoc fizyczną, oraz 46% sprawców przemocy psychicznej. Do zastosowania kiedykolwiek przemocy fizycznej wobec członka swojej rodziny przyznaje się 16% populacji. Blisko połowa osób (47%), które stosowały przemoc psychiczną w rodzinie, co najmniej raz zastosowała wobec swojej rodziny również przemoc fizyczną. Osoby, które dopuściły się przemocy fizycznej w rodzinie kilkanaście razy lub więcej, stanowią 6% osób w grupie, stosującej przemoc fizyczną w rodzinie. Ponadto trzech na dziesięciu (29%) badanych uważa, że są sytuacje, w których konieczne jest zastosowanie wobec dziecka kary fizycznej. Akceptacja stosowania przemocy fizycznej wobec dzieci jest większa wśród osób, które stosowały przemoc w rodzinie – zwłaszcza wśród stosujących przemoc fizyczną. Ponadto 20% ogółu badanych uważa, że kłótnie, rękoczynny i wyzwiska są normalnymi zachowaniami występującymi w niemal każdym domu i nie dostrzega w nich znamion anomalii. Osoby, które stosowały przemoc fizyczną w rodzinie, zdecydowanie częściej (21%) niż pozostałe analizowane grupy uważają, że silne zdenerwowanie usprawiedliwia użycie obraźliwych, upokarzających wyzwisk wobec członka rodziny.

Przemoc seksualna w rodzinie jest formą przemocy, do której zarówno doświadczenia, jak i stosowania, przyznaje się najmniejszy odsetek społeczeństwa. Mimo to, co trzeci (32%) badany uważa, że zjawisko to nasiliło się w ciągu ostatnich 5 lat. Grupa 5% badanych zadeklarowała, że doświadczyła kiedykolwiek przemocy seksualnej w rodzinie. Przemoc seksualna powoduje u ofiary mechanizm wyparcia. Zgodnie z teoriami psychodynamicznymi, wyparcie traum z dzieciństwa w dorosłości powodować może nieświadomą chęć kompensacji, rewanżu za doznane krzywdy⁴⁹². Można tego uniknąć tylko w momencie, gdy ofiara wykorzystania seksualnego w dzieciństwie, jako osoba dorosła podejmie terapię. Zwykle jednak w rodzinach, w których wzorzec przemocowy przenosi się z pokolenia na pokolenie, terapia nie jest rozwiązaniem oczywistym. Uświadomienie sobie własnego doświadczenia następuje zawsze, choć często nawet po kilkudziesięciu latach. Wówczas, skoro mechanizm obronny wyparcia przestaje działać, ofiara przemocy – teraz już dorosła –

⁴⁹² N. Antoszewska, *Mechanizmy obronne w ujęciu psychoanalitycznym*, GWP, Gdańsk 2017, s. 45.

zaczyna stosować inny mechanizm, zwany przeniesieniem⁴⁹³. Mechanizm przeniesienia pozwala znaleźć uzasadnienie dla stosowania przemocy seksualnej wobec innych. W myśl zasady: ja tego doświadczyłem i żyję, tak musi być, tak jest w naszej rodzinie, tak jest zawsze. Jest to rozpaczliwa i nieświadomiona próba racjonalizacji czynów haniebnych. Nie wynika jednak – z psychologicznego punktu widzenia – z wyrafinowania, ale z poczucia niemocy⁴⁹⁴. Mechanizmy obronne mają na celu uchronić człowieka przed popadnięciem w obłąd w wyniku doznanej traumy. Racjonalizacja i przeniesienie pozwalają utrzymać przekonanie, że nie spotkało mnie nic nienormalnego, że wszystko jest w porządku. Do tego dodać należy warunkowanie instrumentalne. Dziecko, które jest wykorzystywane seksualnie przez rodzica, które boi się, ale jednocześnie kocha, uczy się, że przemoc seksualna jest okazywaniem przez rodzica uczuć: złości, miłości, uważności⁴⁹⁵. Nie zna innego wzorca okazywania uczucia dziecku, dlatego – racjonalizując – wychodzi z założenia, że jest to sposób słuszny na okazywanie dziecku uwagi⁴⁹⁶. Zdecydowanie częściej osobami, które kiedykolwiek doświadczyły przemocy seksualnej w rodzinie, są stosujący przemoc – 7% sprawców przemocy psychicznej oraz 9% sprawców przemocy fizycznej. Z kolei do zastosowania kiedykolwiek przemocy seksualnej wobec członka rodziny przyznaje się 1% społeczeństwa. Osoby, które stosowały wobec bliskich przemoc fizyczną, znacząco częściej niż ogół respondentów przyznają się również do stosowania w rodzinie przemocy seksualnej (3%).

Jako czynnik powodujący się do występowania przemocy w rodzinie, we wszystkich analizowanych grupach zdecydowanie najczęściej wskazywano nadużywanie alkoholu. Respondenci, którzy stosowali przemoc w rodzinie, wskazywali na to w ponad 90% odpowiedzi. Kolejnymi istotnymi przyczynami występowania przemocy (60% wskazań) są cztery główne obszary problematyczne: nadużywanie alkoholu i stosowanie innych środków odurzających, problemy związane z sytuacją materialno-zawodową, problemy w relacjach z najbliższymi oraz bycie ofiarą przemocy w rodzinie (obecnie lub w przeszłości)⁴⁹⁷. Zarówno ogół respondentów, jak i osoby same stosujące przemoc w rodzinie, są zgodne (liczba wskazań powyżej 90%), że będąc świadkiem przemocy w czyjejś rodzinie należy zareagować. Jednocześnie badani dopuszczają w pewnych sytuacjach brak reakcji, który usprawiedliwiają, np. brakiem wiedzy, kto ma rację czy też obawą, że sami będą mieli potem kłopoty. Trzech na czterech (74%) badanych uważa, że osoby, które stosują przemoc w

⁴⁹³ M. Beisert, *Kazirodztwo. Rodzice w roli sprawców*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2018, s. 83.

⁴⁹⁴ Ibidem, s. 84.

⁴⁹⁵ Ibidem, s. 83.

⁴⁹⁶ Ibidem, s. 85.

⁴⁹⁷ *Diagnoza zjawiska przemocy w rodzinie w Polsce wobec kobiet i wobec mężczyzn...*, s. 97-105.

rodzinie, powinny być poddane karze pozbawienia wolności. Jednocześnie ta forma walki ze zjawiskiem przemocy w rodzinie uzyskała najmniejsze poparcie zarówno wśród ogółu społeczeństwa, jak i wśród osób, które stosowały przemoc w rodzinie⁴⁹⁸.

Autorzy przytoczonych badań w komentarzu do wyników podkreślili, że oddziaływania interwencyjne i prawne mogą mieć wpływ na zmianę zachowania sprawcy przemocy w rodzinie oraz ukaranie go za popełnione przestępstwo. Jest to spowodowane faktem, iż dla sprawcy stosowanie przemocy jest często normalnym sposobem radzenia sobie w życiu, dlatego ważne jest, aby reakcja na przemoc w rodzinie była szybka i stanowcza, a sprawca zrozumiał, z jakiego powodu jest karany – tak aby mógł uświadomić sobie problem i podjąć działania mające na celu zmianę postawy i zachowania. W raporcie z badań postulowano monitorowanie i analizę skuteczności środków zapobiegawczych, karnych i probacyjnych, w tym programów oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych, które są uznawane za jeden z najskuteczniejszych środków probacyjnych. Programy powinny obejmować jak największą liczbę sprawców. Zdaniem części uczestników badania, udział w programie powinien być obligatoryjny dla osób skazywanych za stosowanie przemocy w rodzinie. Przy obecnym stanie prawnym jest to możliwe w warunkach próby – w przypadku orzekania kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonywania czy warunkowego przedterminowego zwolnienia z odbywania kary pozbawienia wolności. Wskazano także, że wyniki analizy skuteczności programów oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wraz z opisem działania mogą być jedną z form przekonywania sędziów i innych uczestników postępowania o celowości ich prowadzenia⁴⁹⁹.

W kolejnym ogólnopolskim badaniu z 2014 roku do stosowania przemocy przyznało się 9,3% badanych (8,7% kobiet i 10,0% mężczyzn). Respondenci najczęściej deklarowali bycie sprawcą przemocy psychicznej. Według odpowiedzi ofiar i świadków przemocy, sprawca przemocy w rodzinie to najczęściej mężczyzna w wieku 30-49 lat. Najrzadziej dopuszczały się przemocy osoby najmłodsze (w przedziale 18 lat i poniżej – 1,2%; 18-29 lat – 10,5%) i najstarsze (w wieku 60 lat i powyżej – 11,9%). Starsi sprawcy przemocy dopuszczali się aktów przemocy z większą częstotliwością. Jeśli chodzi o wykształcenie sprawcy, to ofiary przemocy i świadkowie najczęściej wskazywali na wykształcenie zasadnicze zawodowe lub średnie (ofiary – 24,4% i 36,7%; świadkowie – 29,4% i 32,6%), natomiast sami sprawcy zdecydowanie częściej wykazywali wykształcenie wyższe w momencie ostatniego zdarzenia przemocy (40,2% wobec 20,5% - ofiary, 15,2% - świadkowie). Blisko

⁴⁹⁸ *Diagnoza zjawiska przemocy w rodzinie w Polsce wobec kobiet i wobec mężczyzn...*, s. 97-105.

⁴⁹⁹ *Ibidem*, s. 12.

trzy czwarte wszystkich sprawców (72,2%) wykonywało pracę odpłatną, 11,9% było na emeryturze lub rencie, 9,9% było bezrobotnych, a tylko 2,5% uczyło się⁵⁰⁰.

Rodzaj relacji osoby doświadczającej przemocy ze sprawcą oraz płeć i wiek sprawcy przemocy

Z badań ankietowych przeprowadzonych przez autorkę wśród osób doświadczających przemocy wynika, że sprawcą przemocy w rodzinie jest najczęściej partner – mężczyzna (77%), rzadziej były partner (7%), matka (7%), partnerka – kobieta (3%), ojciec bądź dziecko pełnoletnie (3%). Wyniki te pozostają w zgodzie z badaniami prowadzonymi w zakresie zjawiska przemocy w rodzinie. Mimo iż liczba mężczyzn-ofiar przemocy sukcesywnie wzrasta, to nadal przemocy doświadczają głównie kobiety. Z analizy rozmów przeprowadzonych w telefonie zaufania „Niebieska Linia” wynika również, że najczęściej sprawcą przemocy jest partner-mężczyzna, w następnej kolejności ojciec, matka i były partner. Uwagę zwraca także znaczna liczba wskazań na pełnoletnie dziecko jako na sprawcę przemocy. Wywiady z osobami doświadczającymi przemocy wykazały, że sprawcą przemocy jest najczęściej partner (17 odpowiedzi), następnie były partner (2 odpowiedzi), ojciec i dziecko pełnoletnie (po jednej odpowiedzi).

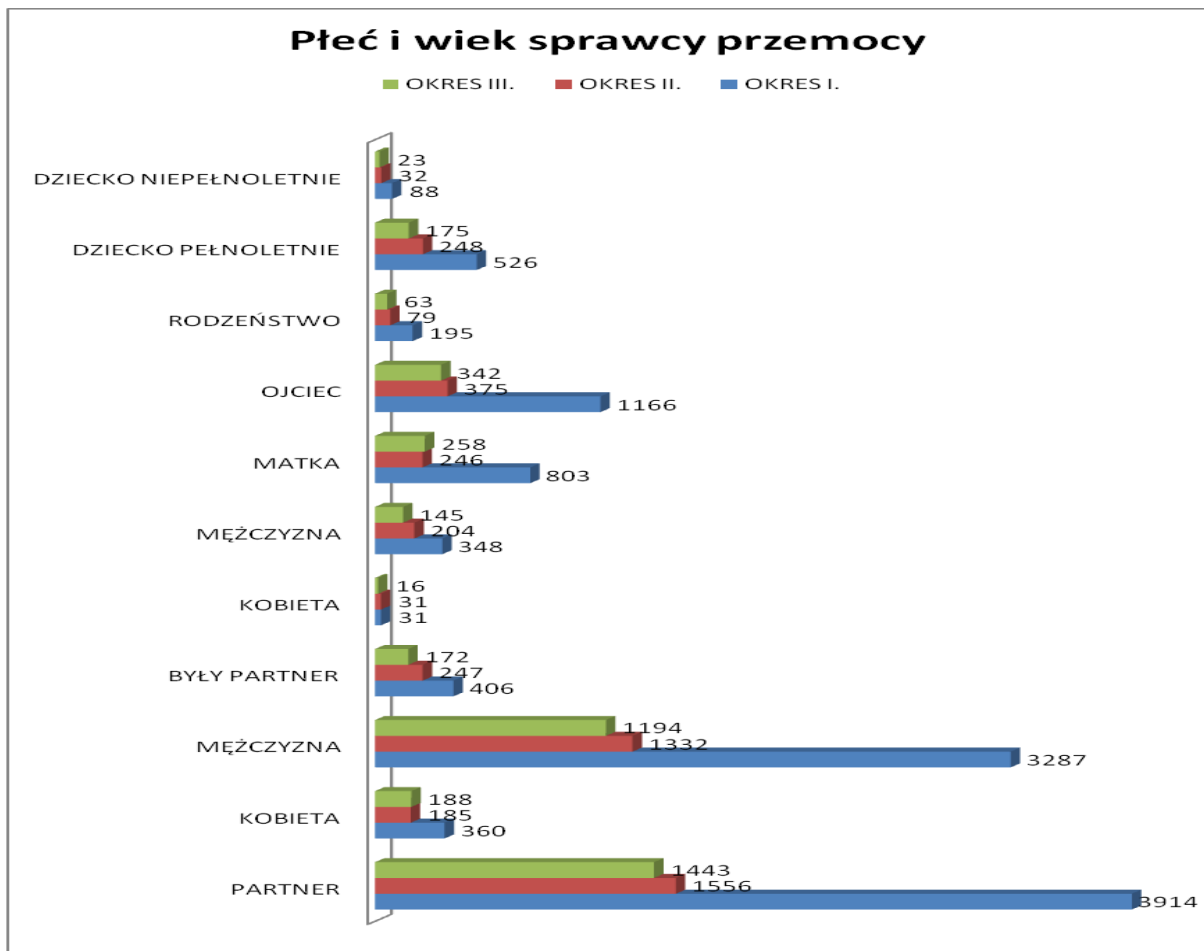
Wykres nr 26. Rodzaj relacji ze sprawcą przemocy.

Źródło: Badanie własne.

⁵⁰⁰ Diagnoza i porównanie skali zjawiska przemocy w rodzinie oraz ocena efektywności działań podejmowanych na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie – Raport Z Badań Ogólnopolskich. Wyniki badań PSDB dla Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, 2014r, s. 20-24.

Wykres nr 27. Płeć i wiek sprawcy przemocy.

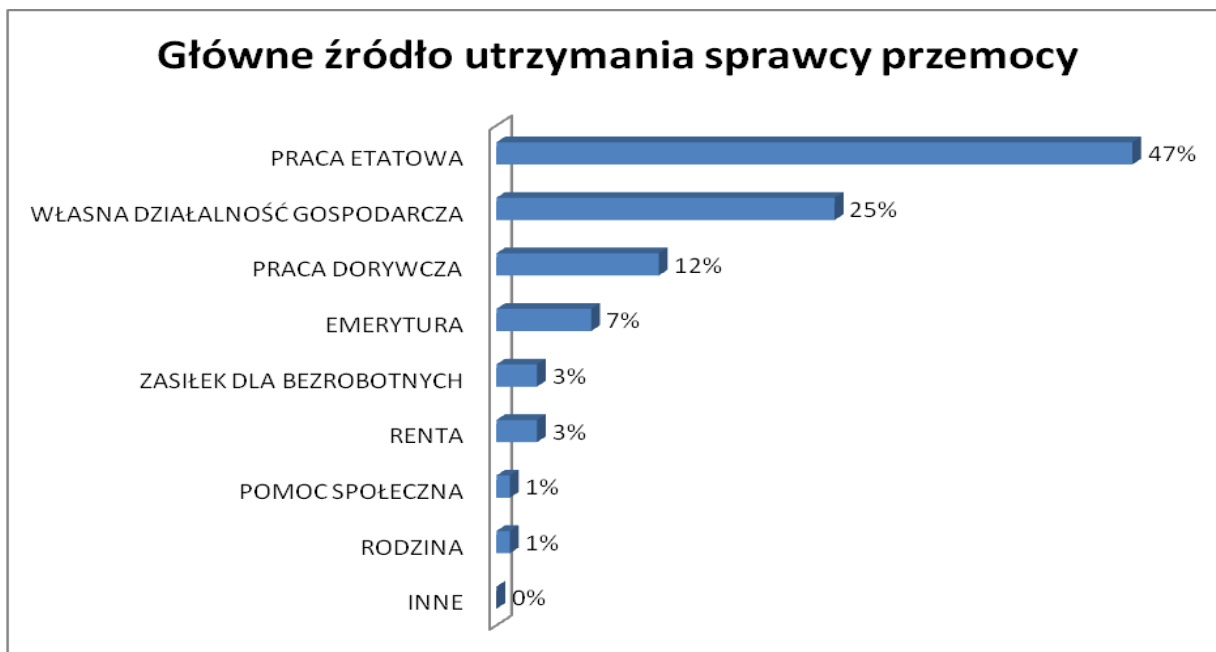

Źródło: Badanie własne.

Źródło utrzymania sprawcy przemocy

Z przeprowadzonych przez autorkę badań ankietowych wynika, że główne źródło utrzymania sprawcy przemocy to najczęściej praca etatowa (47%), a następnie własna działalność gospodarcza (25%), praca dorywcza (12%), w dalszej kolejności emerytura (7%), świadczenia z pomocy społecznej (7%), renta (3%), zasiłek dla bezrobotnych (3%), pomoc rodziny (1%). Sprawcy przemocy są zatem w większości samodzielni i stabilni zawodowo. W omawianych sytuacjach stosowanie przemocy nie ma więc bezpośredniego związku z brakiem środków finansowych do utrzymania rodziny.

Wykres nr 28. Główne źródło utrzymania sprawcy przemocy.

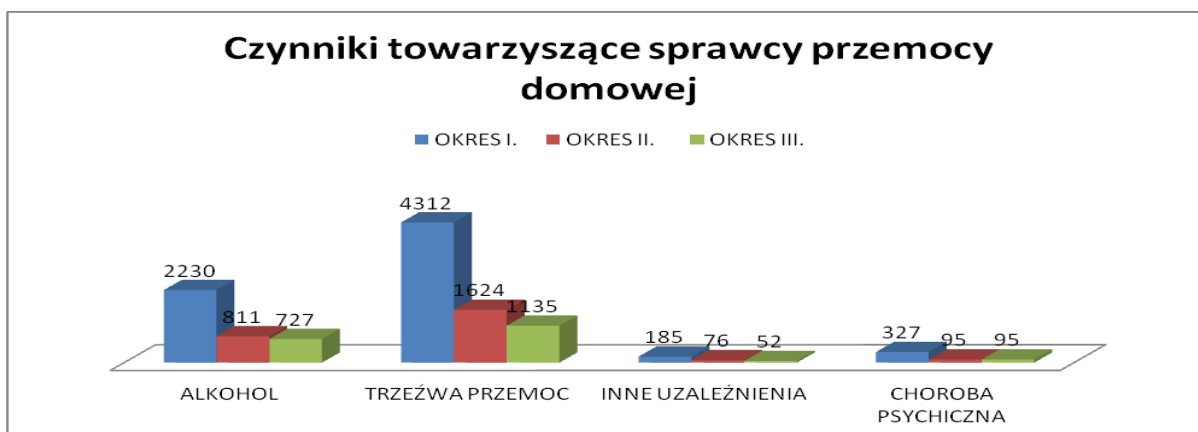

Źródło: Badanie własne.

Obraz sprawców przemocy w oczach specjalistów z obszaru przeciwdziałania przemocy w rodzinie

Z informacji zebranych podczas dyżurów telefonu zaufania „Niebieska Linia” IPZ wynika, że zdecydowana większość sprawców przemocy dokonywała aktów przemocy nie będąc pod wpływem alkoholu. W dalszej kolejności aktom przemocy towarzyszyło spożycie alkoholu, choroba psychiczna bądź inne uzależnienia.

Wykres nr 29. Czynniki towarzyszące sprawcy przemocy domowej.

Źródło: Badanie własne.

Wywiady z osobami doświadczającymi przemocy przeprowadzone w roku 2015 pokazały, że sprawcą przemocy jest najczęściej partner (17 odpowiedzi), następnie były partner (2 odpowiedzi), ojciec i dziecko pełnoletnie (po 1 odpowiedzi). Zdanie specjalistów na temat sprawców przemocy jest zróżnicowane. Najczęściej wskazywali, że sprawcy przemocy są trzeźwi (najwyższy wskaźnik we wszystkich trzech okresach badawczych). Sprawcy mówią, że to ofiara sprowokowała ich zachowanie, *gdyby żona nie zaczęła to by nie dostała* (O). Zdarza się, że przyznają, że pobili partnerki. Interwencja z zewnątrz, np. policji powoduje retorsje ze strony sprawcy. *Zdarzyło się, że po wizycie sprawca tak się darł na żonę, że słyszałam na dole bloku [ale badana nie wróciła na miejsce i nie wezwała policji]*⁵⁰¹ (OPS). Sprawcy *kombinują, unikają odpowiedzi, są przemili* (KRPA). Zdaniem specjalistów, potrafią wszystko wytłumaczyć. Uważają swoje zachowanie za normalne, twierdzą że są prowokowani, zmuszani. *Nie tylko nie czują się winni prawnie, ale także moralnie. Uważają swoje zachowanie za normalne* (P). Zdarza się, że nie mają świadomości, że ich zachowanie jest stosowaniem przemocy (szczególnie, jeżeli chodzi o przemoc psychiczną).

W każdym z okresów badawczych ujawniła się tendencja sprawców do kontrolowania otoczenia przy jednoczesnym braku poczucia odpowiedzialności za powodowane krzywdy. Jeśli już rozumieją, że ich zachowanie nie jest właściwe, to czują się bezkarni, uważają że mają prawo wyegzekwować posłuszeństwo znanymi im i dostępnymi środkami. Sprawcy przemocy w rodzinie często nie popełniają innych przestępstw, więc nie są dobrze znani policji. Specjaliści zwracali również uwagę na obecne stereotypy w społeczeństwie *mężczyzna ma władzę w domu, rządzi, nawet, jeżeli oznacza to stosowanie przemocy* (P). Praca ze sprawcami jest w ocenie specjalistów bardzo trudna ze względu na ich problemy w komunikacji z innymi, a także poczucie, że mają prawo stosować przemoc. Niełatwe jest oparcie się stosowanym przez nich manipulacjom. Jedna ze specjalistek wskazała, że sprawca, z którym miała zawodowo do czynienia był w trakcie przygotowywania pracy naukowej – pisał pracę o psychomanipulacji.

Po pięciu latach od pierwszego badania, w 2020 roku, specjaliści podtrzymywali w większości opinię, że sprawcy mają dużo większą potrzebę kontroli, niż osoby niestosujące przemocy: *Osoby stosujące przemoc dla zapewnienia sobie bezpiecznego funkcjonowania potrzebują kontrolować i podporządkowywać sobie otoczenie, w tym osoby najbliższe. Ta patologiczna potrzeba wynika niejednokrotnie z urazów, traum i wielokrotnych przekroczeń granic, których sami doświadczyły w swoim przeszłym życiu* (KK). *Sprawcy to często osoby słabe emocjonalnie, o niskim poczucie własnej wartości, które z uwagi na własne przemocowe*

⁵⁰¹ przyp. Autorki - A.O.

przekonania używają przemocy żeby kontrolować partnera. Z zasady zaprzeczają używaniu przemocy dlatego ciężko dotrzeć do nich z pomocą (KK). Są to najczęściej osoby z dużymi deficytami zasobów własnych (braki w umiejętnościach prospołecznych; zaburzony system wartości; niekonstruktywne radzenie sobie z sytuacjami trudnymi; problemy w komunikacji i radzeniu sobie z emocjami- czasami związanymi z niedojrzałością psychiczną i problemami z realizacją w różnych rolach społecznych; itp.), kierujące się mitami i stereotypowym myśleniem nabytym w drodze wychowania w rodzinach (na różnych płaszczyznach) dysfunkcyjnych (rodzina niepełna; rodzice nieobecni; problem uzależnienia; także występujące sytuacje przemocowe itp.) (OIK). To również bardzo często osoby mocno skrzywdzone w dzieciństwie, nie wierzące ani sobie ani innym. Mają niską samoocenę, duże wymagania wobec członków rodziny, nie radzą sobie z napięciem. Nie potrafią kontrolować swojej złości, są agresywne i dążą do podporządkowania sobie członków rodziny. Niestety wobec dużego przyzwolenia na „wolność Tomku w swoim domku”-mają poczucie bezkarności. Nie szanują często systemu prawnego, znają słabe strony sądownictwa i organów ścigania. Bagatelizują swoje zachowania obarczając odpowiedzialnością za przemoc swoje ofiary. Bywa, że społecznie i ,zawodowo funkcjonują bardzo dobrze, zwłaszcza gdy posiadają dobre wykształcenie, piastują wysokie funkcje lub stanowiska-dbają o swój wizerunek (P-ZI). Statystycznie w 90% są to mężczyźni. Posiadają nieracjonalne przekonania na temat roli kobiety i mężczyzny w rodzinie, przekonani o swojej sile, opierający swoje relacje w rodzinie nie na autorytecie a na władzy i kontroli, z niskimi kompetencjami w zakresie umiejętności psychospołecznych, często posiadający własne doświadczenia bycia ofiarą w dzieciństwie, często uzależnieni od alkoholu i innych środków psychoaktywnych. Niechętnie korzystający ze wsparcia i pomocy psychologicznej, funkcjonują w mechanizmach zaprzeczeń, minimalizują swoje zachowania przemocowe (OPS). Sprawcy przemocy to osoby, które szukają do związku (najczęściej nieświadomie) osób zależnych, podporządkowanych, dających się łatwo kontrolować w imię wartości związanych z budowaniem i trwaniem rodziny. Sprawcy przemocy w rodzinie, podobnie jak ich partnerki, zostali ukształtowani przez środowisko rodzinne. Problemy dotyczące ofiar przemocy, dotyczą również sprawców, tylko w „odbiciu lustrzanym”. Osobowość dys socjalna, zaburzenia przywiązania (przywiązanie unikowe), dysfunkcyjne wzorce związane z pełnieniem ról społecznych, przemoc międzypokoleniowa – to podobnie jak u ofiar, niektóre problemy uzasadniające wchodzenie we wzorzec sprawcy przemocy (OZ)⁵⁰².

⁵⁰² Badania własne

Zmotywowanie sprawców do podjęcia terapii jest trudne, ale możliwe. Specjaliści wskazywali, że znane są im przypadki ukończenia terapii – związanej z uzależnieniem, bądź ze stosowaną przemocą i w konsekwencji poprawy sytuacji w rodzinie, choć motywacją podejmowania takich działań jest najczęściej strach przed konsekwencjami (w tym prawnymi).

7.4. Ocena procedury „Niebieskie Karty” przez osoby doświadczające przemocy w rodzinie oraz specjalistów wszczynających i prowadzących tę procedurę w świetle obowiązujących przepisów prawnych

W grudniu 2012 roku Instytut Badawczy Millward Brown SMG/KRC dokonał diagnozy dotyczącej realizacji zadań wynikających z ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, wykonywanych przez zespoły interdyscyplinarne i grupy robocze, a także realizacji procedury „Niebieskie Karty” w oparciu o rozporządzenie w sprawie tej procedury. Badania zostały przeprowadzone na podstawie informacji dotyczących 1666 zespołów interdyscyplinarnych ds. przeciwdziałania przemocy w rodzinie (z 65% gmin w Polsce). Większość z tych zespołów funkcjonuje w gminach wiejskich (63%), blisko jedna czwarta w gminach miejsko-wiejskich (24%), a pozostałe w gminach miejskich (13%). Rozkład liczby badanych zespołów ze względu na województwo jest analogiczny do rozkładu liczby gmin w Polsce w podziale na województwa. Zdecydowaną większość respondentów reprezentujących badane zespoły interdyscyplinarne stanowili ich przewodniczący (ponad 90% wskazań). Byli oni najczęściej przedstawicielami jednostki organizacyjnej pomocy społecznej (ponad 80% wskazań). Ponad połowa ankietowanych była nie tylko przewodniczącymi zespołu interdyscyplinarnego, ale także członkami grupy roboczej (56%)⁵⁰³.

Większość badanych zespołów interdyscyplinarnych powstała w 2011 roku (75%). W przypadku 79% badanych zespołów były to pierwsze zespoły interdyscyplinarne powołane w danej gminie. Tryb i sposób powoływania oraz odwoływania członków zespołu interdyscyplinarnego, a także szczegółowe warunki jego funkcjonowania zostały określone na drodze uchwały rady gminy w 98% badanych zespołów. Według deklaracji respondentów w przypadku 90% badanych zespołów interdyscyplinarnych na terenie gminy, w której funkcjonują, opracowany został gminny program przeciwdziałania przemocy w rodzinie i ochrony ofiar przemocy w rodzinie, a w przypadku 98% spośród nich ten program na terenie

⁵⁰³ *Diagnoza realizacji zadań wynikających z ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, realizowanych przez zespoły interdyscyplinarne i grupy robocze – Raport Instytutu Millward Brown SMG/KRC, 2012, s. 50.*

samorządu gminnego jest realizowany. Poradnictwo i interwencja w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie prowadzone są na terenie gminy w przypadku 79% badanych zespołów. W większości przypadków zostały zawarte porozumienia o współpracy z instytucjami przez wójta, burmistrza lub prezydenta miasta⁵⁰⁴.

W skład badanych zespołów interdyscyplinarnych wchodzi przedstawiciele jednostek organizacyjnych pomocy społecznej (100%), policji (100%), gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych (100%), oświaty (99%) i ochrony zdrowia (94%), a także kuratorzy sądowi (88%), przedstawiciele organizacji pozarządowych (48%), innych instytucji (25%) oraz przedstawiciele prokuratury (16%). 90% badanych zespołów interdyscyplinarnych tworzy grupy robocze, w skład których zawsze lub w większości przypadków wchodzi przedstawiciele jednostek organizacyjnych pomocy społecznej (100%), policji (97%) oraz gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych (80%). W 60% badanych zespołów powołujących grupy robocze zawsze lub w większości przypadków wśród członków grupy roboczej są przedstawiciele oświaty, a w przypadku 30% przedstawiciele ochrony zdrowia. Kurator sądowy zawsze lub w przeważającej liczbie sytuacji jest członkiem grup roboczych w przypadku 41% badanych zespołów tworzących grupy robocze. W przypadku niemal wszystkich badanych zespołów członkowie zespołu (96%) oraz grup roboczych (97%) wykonują swoje zadania bezpłatnie w ramach obowiązków służbowych lub zawodowych⁵⁰⁵.

Zdecydowana większość badanych zespołów interdyscyplinarnych realizuje swoje zadania ustawowe. Podobnie w zdecydowanej większości przypadków grupy robocze zawsze lub przeważnie realizują wszystkie nałożone na nie zadania wynikające z ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. W 2012 roku procedurę „Niebieskie Karty” realizowało 96% badanych zespołów interdyscyplinarnych, najczęściej z inicjatywy funkcjonariuszy policji (94%) i pracowników jednostek organizacyjnych pomocy społecznej (67%). Zdaniem respondentów zgłoszenia o przemocy w rodzinie najczęściej trafiają do przedstawicieli tych właśnie instytucji. Rzadziej badani wskazywali przedstawicieli innych uprawnionych podmiotów (przedstawiciele oświaty 25%, gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych – 13%, ochrony zdrowia – 10%). Zdaniem respondentów rzadko trafiają do nich zgłoszenia dotyczące przemocy w rodzinie. Jeżeli chodzi o zawiadomianie organów ścigania o prowadzonych sprawach, to połowa (51%) badanych zespołów interdyscyplinarnych, realizujących procedurę „Niebieskie Karty” robi to zawsze, 13% w

⁵⁰⁴ Ibidem, s. 50.

⁵⁰⁵ Ibidem, s. 50.

około trzech czwartych przypadków, 12% w około połowie przypadków, 16% w około jednej czwartej przypadków, a 5% nigdy. Zdecydowana większość (90%) badanych oceniła podejmowane przez swój zespół interdyscyplinarny działania pomocowe dla osób dotkniętych przemocą w rodzinie jako skuteczne, a 8% jako nieskuteczne. Z kolei ponad połowa badanych (60%) oceniła prowadzone przez swój zespół interdyscyplinarny oddziaływania wobec osób stosujących przemoc w rodzinie jako skuteczne, a ponad jedna trzecia (37%) jako nieskuteczne⁵⁰⁶.

Jako najbardziej skuteczne sposoby przeciwdziałania przemocy w rodzinie respondenci wskazywali najczęściej współpracę różnych instytucji w ramach zespołów interdyscyplinarnych (93% wskazań jako „skuteczne”), możliwość zgłoszenia organom ścigania przypadków stosowania przemocy w rodzinie przez każdego (89%), dostępność bezpłatnego poradnictwa psychologicznego dla rodzin w zakresie rozwiązywania konfliktów (81%) oraz orzekanie dozoru kuratora sądowego dla osób stosujących przemoc w rodzinie (80%). Wymienione rozwiązania umożliwiają stosunkowo szybkie, sprawne, spójne i konsekwentne działania mające na celu udzielenie pomocy osobom dotkniętym przemocą w rodzinie oraz oddziaływanie na sprawców w taki sposób, aby zaprzestali jej stosowania. W opinii uczestniczących w badaniu przedstawicieli zespołów interdyscyplinarnych i grup roboczych stosunkowo najmniej skutecznymi sposobami przeciwdziałania przemocy w rodzinie są te, które najtrudniej wyegzekwować, a ich oddziaływanie na sprawców jest niewystarczające, a zatem sądowe nakazywanie powstrzymywania się od nadużywania alkoholu (64% wskazań jako „nieskuteczne”), sądownie nałożony obowiązek przeproszenia osoby pokrzywdzonej (61%) w ramach obowiązków probacyjnych czy sądowy nakaz powstrzymywania się od kontaktowania się z osobą pokrzywdzoną (61%)⁵⁰⁷.

Jako najważniejsze korzyści pracy interdyscyplinarnej wskazano kompleksowe, wieloaspektowe udzielanie pomocy rodzinie dotkniętej przemocą (47%), wzajemne uczenie się, dzielenie wiedzą i doświadczeniami (46%) oraz lepszą koordynację działań służb i instytucji w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie (38%). Wśród największych trudności przy realizacji zadań nałożonych na zespół interdyscyplinarny lub grupę roboczą najczęściej wskazywano konieczność pogodzenia obowiązków i ograniczeń czasowych wielu osób w celu odbycia spotkania (74%) oraz ograniczenia budżetowe (51%) zarówno środków finansowych przeznaczonych na działalność zespołu, jak i na gratyfikacje czy szkolenia dla jego członków. Ponadto wskazywano na braki w zasobach po stronie instytucji

⁵⁰⁶ Ibidem, s. 51.

⁵⁰⁷ Ibidem, s. 52.

zaangażowanych do pracy w zespole interdyscyplinarnym (47%), brak instrumentów do egzekwowania podjętych wspólnie decyzji (41%) i utrudnienia biurokratyczne (34%) związane między innymi z prowadzeniem obszernej dokumentacji⁵⁰⁸.

W tym samym badaniu, respondenci jako najmocniejsze strony badanych zespołów interdyscyplinarnych wskazywali: fakt, że członkowie reprezentują różne instytucje (61%), sprawną komunikację i przepływ informacji między członkami (45%), skoordynowane działania, ustalone cele i zasady pracy zespołu (44%) oraz fakt, że członkowie są kompetentni, posiadają wiedzę i doświadczenie (43%). Natomiast jako najslabsze strony zespołów wskazano brak przedstawicieli niektórych instytucji wśród członków (32%), niezajmowanie przez członków decyzyjnych stanowisk w swoich instytucjach (30%), brak poparcia kierownictwa instytucji, których przedstawiciele wchodzi w skład zespołu (24%), niewystarczające kompetencje, wiedzę i doświadczenie członków zespołu (20%). Większość respondentów było zdania, że powoływanie zespołów interdyscyplinarnych jest dobrym rozwiązaniem, które zdecydowanie usprawni pracę wielu specjalistów w obszarze przeciwdziałania przemocy w rodzinie i umożliwi lepszą koordynację działań w celu zatrzymania przemocy. Część specjalistów miała już praktykę w podobnych zespołach, które powołali z własnej inicjatywy. Działania oceniane są jako szczególnie skuteczne, ponieważ konkretne decyzje podejmowane są przez wszystkie zaangażowane osoby, a nie narzucane przez przełożonych. Jednakże część respondentów wyraziła zaniepokojenie tendencją do dalszej formalizacji pewnych działań – o ile większości badanych podoba się pomysł tworzenia zespołów interdyscyplinarnych, o tyle obawiają się zwiększenia zakresu obowiązków bez jednoczesnego wzrostu wynagrodzenia oraz dodatkowego wypełniania i kontrolowania dużej liczby procedur i dokumentów. Osoby biorące udział w badaniu wskazywały także na pewne ryzyko związane z rozmyciem odpowiedzialności, czyli sytuacje, kiedy przedstawiciel jednej instytucji jest przekonany, że dana czynność powinna być wykonana przez inną osobę i ostatecznie nikt nie robi tego, co jest bezwzględnie konieczne⁵⁰⁹.

Czy procedura wprowadzenia formalizacji w postaci procedury „Niebieskiej Kart” faktycznie przyczyniła się do zwiększenia zakresu obowiązków specjalistów, związanego z większą ilością dokumentów i tym samym większymi obowiązkami kontroli? Przeprowadzone badanie własne wskazuje, że nie. Zarówno ofiary przemocy, jak i specjaliści pełniący rolę w tworzeniu „Niebieskich Kart” nie potwierdziły spełnienia się obaw, wskazanych przez respondentów w 2012 roku. Ofiary przemocy odpowiadały najczęściej, że

⁵⁰⁸ Ibidem, s. 52.

⁵⁰⁹ Ibidem, s. 53.

procedura „Niebieskiej Karty” jest im znana i w ich ocenie bardzo potrzebna. Tylko jedna badana osoba odpowiedziała, że nie zna tej procedury oraz tylko jedna wskazała, że nie może się skontaktować z dzielnicowym, do którego została w tej sprawie skierowana. Jedna respondentka przyznała, że po uruchomieniu tej procedury poprawił się kontakt z dzielnicowym (wizyty stały się częstsze i bardziej regularne). Osoby badane wskazywały również, że procedura ma wiele zalet (jedna z osób doświadczających przemocy powiedziała: *„na spotkaniu grupy czułam, że specjaliści naprawdę chcą mi pomóc, że jestem traktowana poważnie, a moja sprawa nie jest bagatelizowana, można przedstawić sytuację kilku specjalistom jednocześnie bez konieczności wielokrotnego powtarzania tego samego”*)⁵¹⁰, ale jest też stresująca (trudny jest kontakt z grupą roboczą – z wieloma specjalistami jednocześnie). Osoby badane nie widziały jednak zmian w zachowaniu sprawcy po wszczęciu procedury „Niebieskie Karty”, choć na uwagę zasługuje fakt, że wszystkie wskazywały na wzrost poczucia własnego bezpieczeństwa. Z wyżej przedstawionych opisów wynika, że procedura jest raczej dobrze oceniana przez osoby doświadczające przemocy w rodzinie, mimo że osoby te twierdzą, iż nie wpłynęła ona na zmianę zachowania sprawcy przemocy.

Ofiary przemocy na pytanie o to, co rozumieją przez „skuteczną pomoc” odpowiadały przede wszystkim, że oznacza to dla nich pomoc szybką. W ich ocenie jest to zarówno szybki przyjazd policji na interwencję, jak i pilne zajęcie się sprawą rodziny przez zespół interdyscyplinarny. Osoby badane wskazywały również na podjęcie działań związanych z takimi zagadnieniami, jak: przymus leczenia na wniosek poszkodowanego, obowiązkowe badania lekarskie związane z psychicznym stanem zdrowia sprawcy, surowe karanie sprawców, obowiązkowa terapia sprawcy i monitorowanie sytuacji w domu osoby doświadczającej przemocy. W dalszej kolejności badani oczekiwali odseparowania sprawcy przemocy od ofiary, wzmocnienia osoby doświadczającej przemocy przez osoby trzecie w jej postanowieniach, szybkie i zdecydowane działania służb oraz konsekwencji i stanowczości w ich działaniu, podejmowanie działań, a nie tylko poprzestanie na deklaracjach. Oczekiwania wobec policji to przede wszystkim szybsza, bardziej konkretna reakcja. Badani zauważali konieczność udzielenia pomocy psychologicznej rodzinie, udzielanie jej równoległe z uruchomieniem procedur prawnych oraz zapewnienie bezpłatnej pomocy prawnej dla osób doświadczających przemocy w rodzinie. Respondenci spodziewali się ponadto ustania przemocy, wprowadzenia w życie środków prowadzących do przerwania tej sytuacji, zerwania kontaktów ze sprawcą przemocy, wieloaspektowych, interdyscyplinarnych działań,

⁵¹⁰ Badania własne.

„wyspecjalizowanych” sędziów w sprawach przemocy, pomocy innych organizacji oraz tworzenia grup wsparcia.

Na pytanie o ocenę procedury „Niebieskie Karty” i pracy zespołów interdyscyplinarnych specjaliści zajmujący się procedurą ich przyznania, odpowiadali w większości przypadków, że procedura jest dobra (lepsza od poprzedniej) i potrzebna. Jako plusy wskazywali, że dzięki procedurze i zespołom interdyscyplinarnym mają okazję do lepszego poznania pracy poszczególnych służb. Wówczas współpraca przebiega zdecydowanie sprawniej i jest dużo łatwiejsza. Bezcenna jest też wymiana informacji (okazuje się, że każda ze służb dysponowała innymi informacjami o rodzinie). Rozszerzono także współpracę ze szkołami, a wszystkie instytucje pracują razem w sposób interdyscyplinarny. Nie ma już wymiany pism i biurokracji, jest szersza możliwość pomocy, skoordynowania działań, które mogą być podejmowane jednocześnie. Badani pozytywnie odnieśli się do włączenia do procedury „Niebieskie Karty” przedstawicieli ochrony zdrowia i oświaty, chociaż przedstawiciele oświaty w większości przypadków twierdzili, że nigdy o tej procedurze nie słyszeli. Wskazane również zostały minusy głównie w obszarze techniczno-prawnym.

W ocenie specjalistów ofiary i sprawcy nie przychodzą na spotkania i w związku z tym rodzą się pytania: jak w takiej sytuacji postąpić, jak dalej pracować z rodziną? Ponadto trudnością jest fakt, że ofiary nadal pozostają ze sprawcą w jednym lokalu i zdarza się, że włączenie służb do życia rodziny powoduje większą agresję ze strony sprawcy. Zdaniem badanych nie ma realnych możliwości oddzielenia ofiary od sprawcy nakazy opuszczenia mieszkania nie są w praktyce stosowane. Badani zwracali również uwagę na to, że wprowadzenie procedury w pewnym stopniu przyczyniło się do zablokowania różnych dobrych praktyk, funkcjonujących w niektórych obszarach. W ocenie niektórych badanych procedura mija się z celem. Jeżeli zakładamy, że w rodzinie występuje przemoc, to poza procedurą powinno być wszczęte postępowanie karne. W ocenie funkcjonariuszy policji działania podejmowane w ramach procedury są „złem koniecznym”, nie mieszczą się w statystykach, *zakładamy „Niebieską Kartę”, ale nic z tego nie wynika. Ofiary przemocy proszą o „Niebieską Kartę”, a później nie chcą żadnych działań. I co wtedy możemy zrobić? Wtedy działania w zasadzie nie są podejmowane. Z nowymi „Niebieskimi Kartami” jest bardzo dużo roboty. Strasznie dużo papierów, ale nie możemy przecież tak naprawdę nic zrobić. Nie mam jeszcze zdania, gdyż nie wiadomo do końca, jak te przepisy stosować, jak pracować z rodziną (KRPA).* Inny specjalista wskazał, że procedura ta oznacza: *dużo biurokracji. Jest tendencja do niezakładania kart, nawet jeżeli jest potrzeba, bo przemoc*

istnieje. Ze służby zdrowia nie było żadnej odpowiedzi, jeżeli chodzi o ZI. Nie chcą się w ogóle w to włączać. Brak jest w OPS psychologa na etacie, tak na co dzień, żeby pomóc w sytuacjach nagłych. W grupie roboczej często jest tylko OPS i policja. I to się mija z celem. Idea tej pracy jest świetna, ale zbyt dużo biurokracji (OPS). W ocenie specjalistów procedura „Niebieskie Karty” jest dobra, ale nie wszyscy są wystarczająco przygotowani do jej stosowania. Policja ma problemy z rozróżnianiem występujących form przemocy, a co za tym idzie – z właściwymi interwencjami. Założenie sposobu pracy zespołów interdyscyplinarnych jest dobre, ale w praktyce nie zawsze udaje się zastosować przepisy i działać sprawnie zgodnie z procedurą. Wszystko zależy od podejścia osób, które są związane z konkretną sytuacją. Były również odpowiedzi sugerujące, że praca zespołów interdyscyplinarnych nie powinna mieć charakteru pracy dodatkowej, tylko specjaliści powinni być oddelegowani na stałe do wykonywania podobnych obowiązków. Konieczność bycia na posiedzeniach często powoduje niemożność wykonywania innych działań. Zdarza się, że spotkania są wyznaczane poza godzinami pracy (P). Jedna ze specjalistek wskazywała, że z jej doświadczenia wynika, że policja traktuje procedurę niepoważnie: nie chcą wypełniać „Niebieskiej Karty”; panie, które idą na komisariat, czekają bardzo długo, bo nikt się nimi nie chce zająć. Przy interwencji nie chcą wypełniać – wysyłają do dzielnicowego. Podczas interwencji często mówią np. sprawcy, że jak chce to też może sobie wypełnić NK na żonę (KRPA).

Specjaliści, zapytani o zdanie na temat „skutecznej pomocy” odpowiadali najczęściej, że skuteczna pomoc to przede wszystkim sytuacja, w której przemoc ustanie, sprawca zostanie odseparowany, a rodzinie zostanie udzielone wsparcie psychologiczne:

- *Skuteczna pomoc jest wtedy, kiedy tych ludzi można od siebie odseparować. Inne pomysły to tylko półśrodki. Skutecznie będzie wtedy, kiedy uda się odseparować sprawcę – w tej chwili są trudności natury prawnej (np. koszty eksmisji) (KRPA).*
- *Skuteczna pomoc to wsparcie ofiary. Zbudowanie jej poczucia własnej wartości. Wskazanie możliwości wyjścia z tej sytuacji. Pomoc prawna. Rodziny takiej nie da się uzdrowić w 100% (OPS).*
- *Skuteczna pomoc to doprowadzenie do zaprzestania stosowania przemocy. Oczekiwania ofiar to oczekiwania na „przemianę”, ofiary nie chcą się rozstać z partnerami (P).*
- *Skuteczna pomoc – poznać oczekiwania ofiary przemocy i je spełnić. Jeśli potrzeby ofiary są zaspokojone, to jest to pomoc skuteczna. Często sam zarzut nie wystarczy, bo przemoc i tak będzie trwała nadal. Zarzuty i postępowanie karne to rzecz drugorzędna. Jest to też pomoc dla sprawcy, jeżeli tego chce. Potrzeby poznaje się w*

trakcie pracy z rodziną. Czyli jest to praca z ofiarą nad jej oczekiwaniami. Często żądają wiele, ale same nic nie chcą zrobić [ofiary - A.O]. Np. sprawca uzależniony idzie na terapię, a ofiara nie chce korzystać, np. z terapii związanej ze współzależnieniem (P).

- Osoba doświadczająca przemocy powinna przejść swoją terapię, sprawca – swoją, a później oboje powinni przejść terapię rodzinną. Tylko to gwarantuje pełną pomoc, chyba że oczywiście sprawca i ofiara się rozstaną (O).
- Skuteczna pomoc to zatrzymanie przemocy. Metody to rzecz wtórna – czy izolacja sprawcy czy inne pomysły, ale chodzi o to, żeby zatrzymać przemoc. Może się np. okazać, że sprawca nie potrzebuje izolacji, tylko terapii (OZ).
- Skuteczna pomoc to fizyczne odseparowanie sprawcy od ofiary. Dopiero później podejmowanie jakichś działań. Przynajmniej na czas postępowania przygotowawczego i sądowego. Łatwiej by było też w takiej sytuacji zbierać dowody (P).
- Skutecznie to znaczy tak zmotywować rodzinę, żeby zaczęła myśleć trzeźwo. Wzmacniać, być z rodziną w kontakcie, sprawować pewnego rodzaju nadzór. Pomóc rozwiązywać bieżące problemy, aby rodzina podniosła się z „dołka”. Skutecznie pomóc to pomóc w rozwiązaniu bieżących problemów (KRPA).
- Skuteczną pomocą jest zmiana na lepsze – przede wszystkim w rozumieniu ofiary przemocy. Największym problemem jest niemożność przeciwstawienia się przez ofiary przemocy działaniom sprawcy. Instrumenty prawne są, tylko ciężko zmotywować ofiary do jakiegoś działania, które często jest niezbędne (OPS).
- Żeby można było uznać pomoc za skuteczną, trzeba wyeliminować przyczyny tej przemocy (P).
- Jak ofiara przychodzi i mówi, że czuje się spokojna, bezpieczna, że sytuacja się poprawiła. Wyznacznikiem jest zdanie ofiary przemocy na ten temat (KRPA).
- Ofiara przemocy udział w terapii, sprawca przemocy również terapia (nawet jeśli zostałby do tego zmuszony), kurator dla sprawcy, pomoc z OPS udzielona rodzinie (również materialna, jeżeli byłaby taka potrzeba). Traktowanie tych spraw przez policję poważnie, a nie jako zło konieczne. Być może jakaś baza sprawców przemocy, do której policja mogłaby się odwołać? (OZ)⁵¹¹.

W 2020 specjaliści wskazywali następujące wytyczne efektywnej pomocy ofiarom:

⁵¹¹ Badania własne

- *To taka pomoc, która pozwoli osobom uwikłanym w przemoc na rozwiązanie problemu w taki sposób, który zgodny jest z ich potrzebami. Skuteczna pomoc sprzyja zatrzymaniu przemocy, wzmocnieniu osoby doświadczającej przemocy, zmianie zachowania osoby stosującej przemoc. Osiągnięcie chociażby jednego z wymienionych celów świadczy o skutecznej pomocy (KK).*
- *Przede wszystkim odizolowanie osoby stosującej przemoc w rodzinie i zapewnienie bezpieczeństwa osobie/osobom jej doświadczającym, w szczególności jeśli są to dzieci. Zaś w dalszej kolejności podjęcie długofalowych działań zmierzających do całkowitego zniwelowania tego zjawiska w rodzinie (KK).*
- *Skuteczna pomoc w sytuacji przemocy to szybkie działanie policji i ukaranie sprawcy bez dodatkowych czynności i wypełniania stosu dokumentów (OPS)*
- *Odizolowanie sprawcy od osoby doświadczającej przemocy. Skuteczną pomocą jest również praca ze sprawcą, który realizuje swoje zobowiązania, zaprzestaje przemocy (KRPA)*

Podsumowując, z analizy wskazanych wyżej wypowiedzi wynika, że w ocenie specjalistów zajmujących się przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie skuteczna pomoc to przede wszystkim sytuacja, w której przemoc ustanie, uda się odseparować sprawcę od osoby doświadczającej przemocy i zostanie udzielone rodzinie odpowiednie wsparcie psychologiczne. Warto również podkreślić, że coraz częściej specjaliści pracujący z osobami doświadczającymi przemocy podkreślają, że tak naprawdę gdyby nie było sprawców przemocy to nie byłoby też ofiar. Stąd niezwykle istotne są wszelkie formy pracy ze sprawcami. W Polsce głównie są to zajęcia korekcyjno – edukacyjne w modelu Duluth, oraz terapia indywidualna.

7.5. Rola organów kontroli społecznej (ośrodki pomocy społecznej, policja, komisje rozwiązywania problemów alkoholowych, oświata, służba zdrowia) w skutecznym przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie

Przemoc w rodzinie to sytuacja niezwykle stresująca dla osoby, która jej doświadcza, mająca swoje poważne konsekwencje psychologiczne, a nierzadko również psychiatryczne. U osób narażonych w sposób długotrwały na psychiczne i fizyczne ataki ze strony sprawcy z czasem pojawia się głębokie przekonanie o tym, że żadne z podjętych przez nie działań nie odniosą oczekiwanego rezultatu, że nie warto starać się o zmianę sytuacji, gdyż niczego to nie zmieni. W psychologii podobny mechanizm nazywa się „wyuczoną bezradnością”. W konsekwencji permanentnego lęku o własne życie oraz dzieci dochodzi do pojawienia się zaburzeń psychicznych, wymagających leczenia nie tylko farmakologicznego, ale często

również hospitalizacji. Najczęściej są to depresja i zaburzenia lękowe. W takiej sytuacji jedynie pomoc wyspecjalizowanych służb może dać osobie doświadczającej przemocy wsparcie i motywację do zmiany swojej sytuacji, a także ochronę i bezpieczeństwo.

Z badania „Polacy wobec zjawiska przemocy w rodzinie oraz opinie ofiar, sprawców i świadków o występowaniu i okolicznościach występowania przemocy w rodzinie”, przeprowadzonego przez TNS OBOP dla Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej w 2007 roku wynika, że z pomocy różnych instytucji i organizacji najczęściej korzystały rodziny, w których wystąpił problem przemocy fizycznej (20%) i psychicznej (19%). Niewiele rzadziej po pomoc zgłaszały się rodziny, w których doszło do przemocy seksualnej (17%), natomiast najrzadziej – rodziny dotknięte przemocą ekonomiczną (14%). Tylko nieliczne rodziny dotknięte problemem przemocy (łącznie co piąta) zgłaszały się po pomoc instytucjonalną. Zdecydowana większość (80%) pozostawała bez żadnej formy pomocy. Natomiast wśród ogółu społeczeństwa 10% rodzin korzystało z pomocy w związku z przemocą w rodzinie (8% ze względu na przemoc psychiczną, 5% przemoc fizyczną, 2% przemoc ekonomiczną, 1% przemoc seksualną). O korzystaniu z pomocy różnych instytucji i organizacji częściej mówiły kobiety i ich rodziny (29% z rodzin dotkniętych przemocą) niż mężczyźni (11%). Po pomoc częściej zgłaszały się rodziny w złej (34%) niż w dobrej sytuacji materialnej (16%). Zazwyczaj wsparcie, z jakiego korzystają rodziny dotknięte przemocą, ogranicza się do zwrócenia się do policji (14% rodzin, w których występuje przemoc fizyczna, 12% rodzin, w których występuje przemoc psychiczna, 10% gdy w grę wchodzi przemoc seksualna oraz 7% w przypadku przemocy ekonomicznej). Poza tym stosunkowo często zapewniana jest pomoc kuratora, sądu czy prokuratury – w zależności od rodzaju przemocy korzysta z niej od 4% do 5% rodzin, natomiast od 1% do 3% rodzin korzysta z pomocy prawnej lub konsultacji prawnych. Z pomocy terapeutycznej lub psychologicznej respondenci z rodzin dotkniętych przemocą korzystają bardzo rzadko (od 2% do 5% rodzin). Dwie na sto (2%) rodzin, w których występowała przemoc psychiczna oraz trzy na sto (3%), w której występowała przemoc ekonomiczna, fizyczna lub seksualna, korzystało z pomocy pracownika socjalnego, ośrodka pomocy rodzinie itp. Natomiast od 1% do 2% rodzin w zależności od rodzaju przemocy, jaką są dotknięte, korzystało z pomocy polegającej na uruchomieniu procedury zobowiązującej do leczenia odwykowego. Niezwykle rzadko zdarzało się, że respondenci brali udział w spotkaniach grup wsparcia dla ofiar lub sprawców przemocy w rodzinie, korzystali z telefonu zaufania, uruchamiano wobec nich procedurę „Niebieskie Karty”, pomocy udzielał ksiądz lub organizacje kościelne. Pomoc lekarską

angażowano zaledwie w 2% sytuacji przemocy fizycznej i w co setnym przypadku przemocy seksualnej⁵¹².

Również z części I „Diagnozy zjawiska przemocy w rodzinie w Polsce wobec kobiet i wobec mężczyzn” przeprowadzonej w 2010 roku przez TNS OBOP dla Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej wynika, że jedynie mniejsza liczba rodzin (26%), w których dochodziło do przemocy, korzystała w związku z tym z pomocy jakiejś instytucji lub organizacji. Korzystanie z pomocy częściej deklarują kobiety (14%) niż mężczyźni (5%). Rodziny dotknięte przemocą najczęściej zwracają się o pomoc do policji, dzielnicowego (14%), a w dalszej kolejności korzystają z poradnictwa medycznego, psychologicznego, prawnego, socjalnego, rodzinnego i zawodowego (9%), z pomocy kuratora, sądu, prokuratury oraz z pomocy terapeutycznej (6%), z pomocy wynikającej z procedury zobowiązania do leczenia odwykowego (3%), z pomocy w ramach grup wsparcia lub grup samopomocowych dla ofiar (2%), z pomocy szkoły lub świetlicy, placówki środowiskowej, socjoterapeutycznej dla dzieci (2%), z pomocy polegającej na uruchomieniu procedury „Niebieskie Karty” (2%), z pomocy organizacji kościelnych, księdza, proboszcza parafii (1%) oraz z pomocy lekarskiej, medycznej (1%). Wiele dostępnych form pomocy jest bardzo rzadko wykorzystywany przez osoby z rodzin dotkniętych przemocą. Mniej niż co setny respondent deklaruje korzystanie z: programów korekcyjno-edukacyjnych dla sprawców przemocy w rodzinie, telefonu zaufania, pobytu w placówkach dla ofiar przemocy, pomocy materialnej z innych instytucji, organizacji. 3% respondentów korzystało z innych niż wymienione form pomocy. Odsetek osób deklarujących korzystanie przez rodzinę z pomocy w bardzo niewielkim stopniu uzależniony jest od rodzaju przemocy, do której dochodziło w gospodarstwie domowym (17% respondentów z rodzin dotkniętych przemocą ekonomiczną, po 20% z rodzin, w których dochodziło do przemocy fizycznej i seksualnej, oraz 21% z rodzin dotkniętych przemocą psychiczną)⁵¹³.

Natomiast wyniki badań własnych pokazały, że ankietowane ofiary przemocy wskazywały, iż o większości przypadków doświadczanej przez nich przemocy była informowana policja (63%).

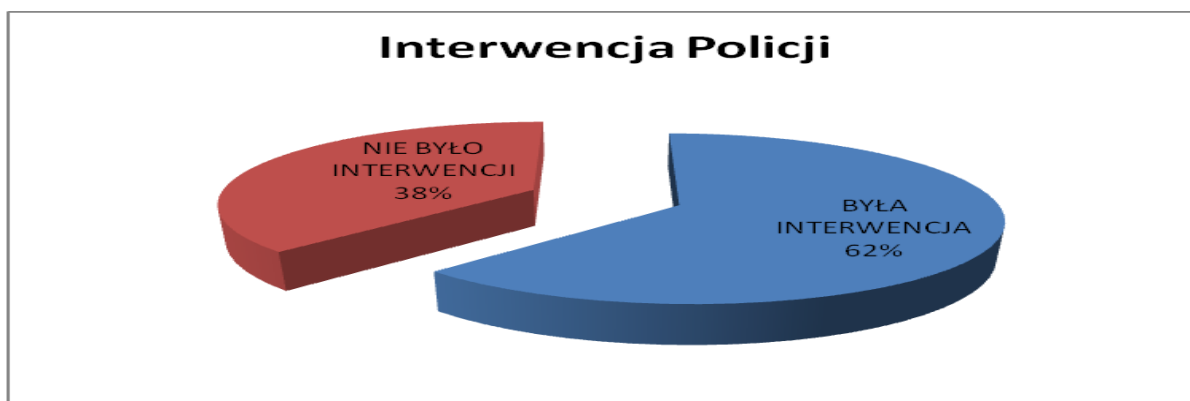
⁵¹² *Polacy wobec zjawiska przemocy w rodzinie...*, s. 47-48.

⁵¹³ *Diagnoza zjawiska przemocy w rodzinie w Polsce wobec kobiet i wobec mężczyzn...*, s. 143-154.

Liczba interwencji policyjnych, osoba wzywająca policję, oraz czas oczekiwania na interwencję.

Ofiary przemocy uczestniczące w badaniu podawały, że najczęściej na interwencję była wzywana policja (62% przypadków).

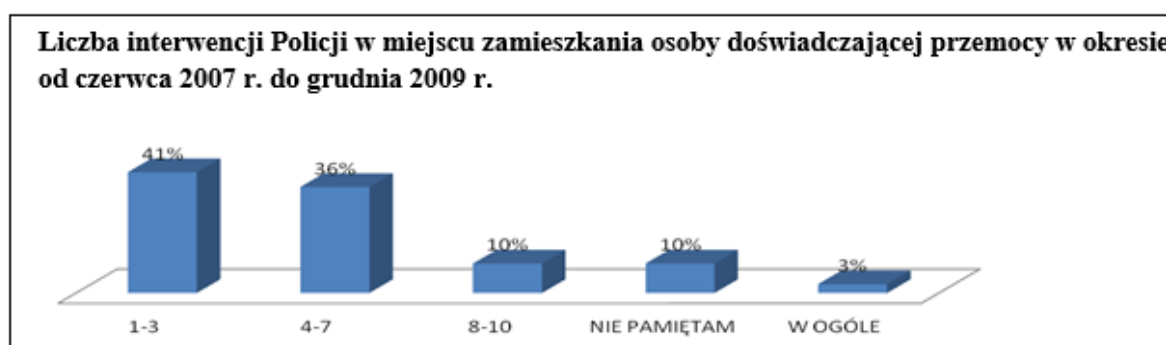
Wykres nr 30. Interwencja policji.

Źródło: Badanie własne.

W większości przypadków osoby badane wskazywały, że w ich sytuacji policja interweniowała 1-3 razy (41%), następnie 4-7 razy (36%), 8-10, oraz odpowiedzi „nie pamiętam” – po 10%. W 3% przypadków policja ogóle nie interweniowała.

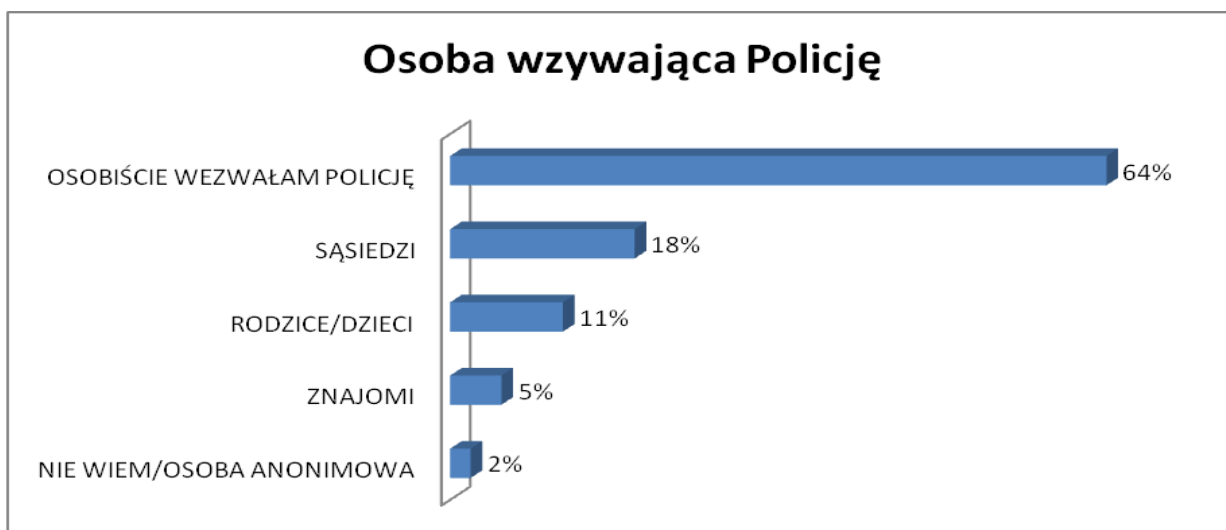
Wykres nr 31. Liczba interwencji policji w miejscu zamieszkania osoby doświadczającej przemocy w okresie od czerwca 2007 roku do grudnia 2012 roku.

Źródło: Badanie własne.

Policja była wzywana zazwyczaj przez osoby doświadczające przemocy (64%), w dalszej kolejności inicjatorami interwencji byli sąsiedzi (18%), rodzice/dzieci (11%), znajomi (5%) i osoby anonimowe (2%).

Wykres nr 32. Osoba wzywająca policję.

Źródło: Badanie własne.

Na przyjazd patrolu osoby doświadczające przemocy czekały najczęściej do 1 godziny (53%), kolejno – do 15 minut (36%) i powyżej jednej godziny (11%).

Wykres nr 33. Czas oczekiwania na przyjazd patrolu interwencyjnego.

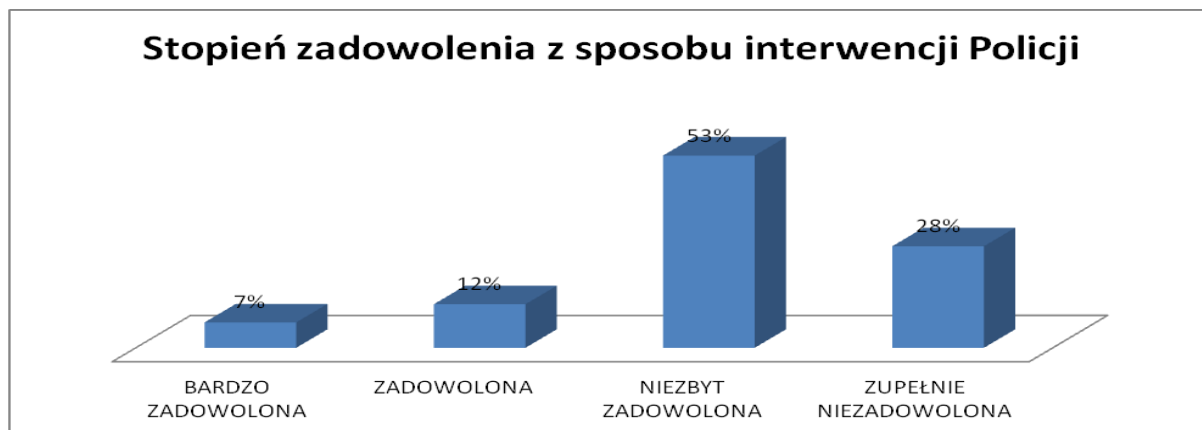
Źródło: Badanie własne.

Stopień zadowolenia i oczekiwania wobec interwencji policyjnych

Z badań przeprowadzonych przez autorkę wynika, że kontakt z policją nie w pełni satysfakcjonował osoby doświadczające przemocy w rodzinie i nie spełniał ich oczekiwań

(53%). Zupełnie niezadowolonych było 28% badanych, a bardzo zadowolonych – 7%. Wyniki badania pokazują, że satysfakcjonujące kontakty z policją są dla osób doświadczających przemocy w rodzinie są rzadkością.

Wykres nr 34. Stopień zadowolenia z sposobu interwencji policji.

Źródło: Badanie własne.

7.6. Efektywność i skuteczność działań organów kontroli społecznej w przypadku przemocy w rodzinie

W badaniu „Polacy wobec zjawiska przemocy w rodzinie oraz opinie ofiar, sprawców i świadków o występowaniu i okolicznościach występowania przemocy w rodzinie”, przeprowadzonym przez TNS OBOP dla Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej w 2007 roku respondenci zazwyczaj oceniali pomoc otrzymaną w sytuacjach przemocy w rodzinie jako przynajmniej częściowo skuteczną. Jako w pełni skuteczną oceniło ją 42% osób korzystających z pomocy różnych organizacji w związku z wystąpieniem przemocy seksualnej, 39% gdy chodziło o przemoc psychiczną, 36% w sytuacjach przemocy fizycznej oraz 34% przypadkach przemocy ekonomicznej. Za pomoc częściowo skuteczną uznało 37% osób korzystających z pomocy w związku z przemocą fizyczną i seksualną, 35% korzystających z pomocy przy przemocy psychicznej oraz 33% w przypadku występowania przemocy ekonomicznej. Od 12% respondentów w sytuacji doświadczania przemocy seksualnej do 30% w przypadku przemocy ekonomicznej uznało udzieloną im pomoc za w ogóle nieskuteczną⁵¹⁴.

Z kolei wyniki części I „Diagnozy zjawiska przemocy w rodzinie w Polsce wobec kobiet i wobec mężczyzn” przeprowadzonej 3 lata później pokazują, że większość osób, które

⁵¹⁴ Polacy wobec zjawiska przemocy w rodzinie..., s. 50.

osobiście lub których rodziny skorzystały z pomocy w związku z przypadkami przemocy w gospodarstwie domowym ocenia, że była ona przynajmniej częściowo skuteczna. Kobiety nieco rzadziej od mężczyzn, a ofiary przemocy rzadziej od jej sprawców potwierdzają skuteczność otrzymanej pomocy. Co trzeci (32%) respondent deklaruje, że udzielona pomoc była w pełni skuteczna i problem został rozwiązany. Ponadto 45% badanych ocenia otrzymaną pomoc jako częściowo skuteczną, jednak w ich przypadku problem nie został definitywnie rozwiązany. Co piąta osoba (20%), w której rodzinie skorzystano z pomocy, stwierdza, że nie była ona w ogóle skuteczna. Kobiety (22%) częściej od mężczyzn (13%) dostrzegają nieskuteczność pomocy, z której skorzystały one lub ich rodziny w związku z przemocą w rodzinie. Całkowita skuteczność pomocy najczęściej jest deklarowana w odniesieniu do przemocy seksualnej (42%), rzadziej do przemocy psychicznej (35%) i fizycznej (30%), a najrzadziej w przypadku przemocy ekonomicznej (21%). Za całkowicie nieskuteczną uważa ją 8% badanych, którym udzielono jej w związku z przemocą seksualną, 20% z przemocą psychiczną, 21% ekonomiczną i 22% fizyczną⁵¹⁵.

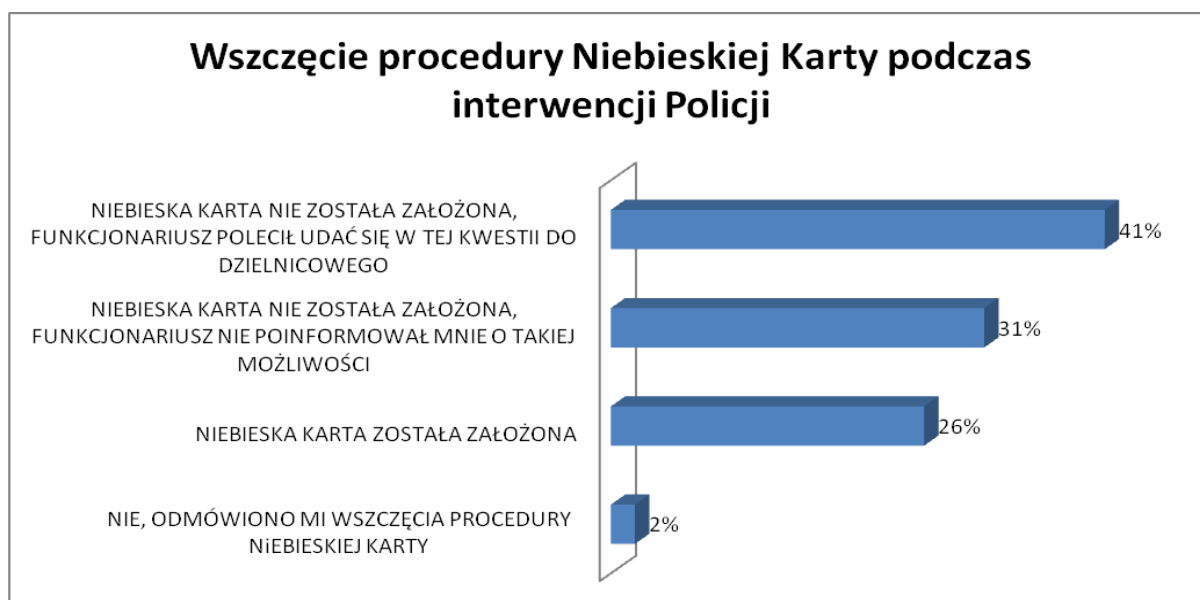
W kolejnych badaniach ogólnopolskich przeprowadzonych w roku 2014 respondenci wskazali, że większość badanych (ok. $\frac{3}{4}$ wszystkich uczestników sytuacji przemocy w rodzinie - 78,0% dla przemocy seksualnej, 77,5% dla ekonomicznej, 74,7% dla psychicznej, 73,7% dla fizycznej) nigdy nie zwróciło się o pomoc z zewnątrz. W przypadku doświadczania przemocy psychicznej i fizycznej, badani, którzy zdecydowali się na skorzystanie z pomocy, najczęściej zwracali się do policji (odpowiednio 13,0% i 18,1%), a także korzystali z pomocy terapeutycznej i psychologicznej (odpowiednio 11,6% i 7,6%). Tylko niewielka część respondentów (5,1% dla przemocy psychicznej, 5,8% dla przemocy fizycznej) zwracała się o pomoc do instytucji służb społecznych, takich jak ośrodki pomocy społecznej, powiatowe centra pomocy rodzinie, czy ośrodki interwencji kryzysowej. Podobnie wyglądała sytuacja w zakresie korzystania z pomocy kuratorów sądowych i społecznych oraz prokuratury (odpowiednio 4,2% i 4,3%). W sytuacji doświadczania przemocy ekonomicznej badani najczęściej zwracali się o pomoc terapeutyczną i psychologiczną (11,3%) i pomoc policji (10,2%). Stosunkowo wysoki odsetek respondentów wskazał też na poszukiwanie pomocy prawnej (8,8%), służb społecznych – OPS, PCPR, OIK (7,0%), kuratorów i prokuratury (6,8%). Większość korzystających z pomocy w sytuacji przemocy psychicznej i fizycznej uznało udzieloną pomoc za w jakimś stopniu skuteczną. Mimo to w przypadku obu tych form przemocy znaczący był odsetek osób postrzegających udzieloną pomoc jako całkowicie

⁵¹⁵ *Diagnoza zjawiska przemocy w rodzinie w Polsce wobec kobiet i wobec mężczyzn...*, s. 143-154.

nieskuteczną. W odniesieniu do przemocy seksualnej i ekonomicznej trudno o formułowanie jednoznacznych wniosków ze względu na bardzo małą ilość odpowiedzi respondentów⁵¹⁶.

Dla porównania wyniki badań własnych pokazały, że w większości przypadków podczas interwencji nie została założona „Niebieska Karta”, a interweniujący polecił udać się w tej sprawie do dzielnicowego (41%). W 30% przypadków w ogóle nie poinformowano osób pokrzywdzonych o takiej możliwości. Procedurę „Niebieskie Karty” wszczęto w 26% przypadków, w 2% odmówiono w ogóle. Jak wynika z powyższego, w większości omawianych przypadków policja nie stosowała procedur zgodnie z obowiązującymi przepisami prawnymi.

Wykres nr 35. Wszczęcie procedury „Niebieskie Karty” podczas interwencji policji.

Źródło: Badanie własne.

Na pytanie, co powinien zrobić interweniujący policjant, żeby można było uznać interwencję za skuteczną i właściwą, osoby badane najczęściej odpowiadały, że w trakcie interwencji powinna być założona „Niebieska Karta” (26%), dalej: zabrać sprawcę (21%), pouczyć o przysługujących prawach (19%), przekazać sprawę dzielnicowemu (15%), wszczęć postępowania karne (13%), wezwać pogotowie (6%).

⁵¹⁶ Diagnoza i porównanie skali zjawiska przemocy w rodzinie oraz ocena efektywności działań podejmowanych na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie – Raport Z Badań Ogólnopolskich. Wyniki badań PSDB dla Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, 2014r., s.10-24.

Wykres nr 36. Oczekiwania osób doświadczających przemocy wobec interwencji policyjnych.

Źródło: Badanie własne.

Z przeprowadzonych przez autorkę wywiadów osobistych z ofiarami przemocy wynika, że wśród instytucji zajmujących się problematyką przeciwdziałania przemocy w rodzinie główną rolę powinna odgrywać policja (odpowiedziało tak 13 badanych), następnie psycholog (4 odpowiedzi), ośrodek pomocy społecznej, oświata, gminna komisja rozwiązywania problemów alkoholowych (po 2 odpowiedzi), a następnie służba zdrowia, prokuratura, sąd i Kościół (po 1 odpowiedzi). Ocena osób badanych dotycząca pracy tych służb jest zróżnicowana. Skrajne są wypowiedzi na temat pracy policji – oto przykłady ocen bardzo pozytywnych:

- *Pomocy udzieliła mi policja. Funkcjonariusze okazali się fantastyczni (szczególnie dzielnicowy). Przestałam się bać mówić o tym, co dzieje się w moim domu;*
- *Mi pomogła policja – sami założyli „Niebieską Kartę”, pracują dobrze, z dużą uwagą na ofiarę przemocy;*
- *Pomaga mi policja i miejska komisja rozwiązywania problemów alkoholowych. Często przychodzi do mnie dzielnicowy, często są też interwencje policjantów z patroli interwencyjnych;*
- *Policja – działania w porządku (stały kontakt z dzielnicowym w trakcie procedury „Niebieskie Karty”), pomoc w trakcie sprawy karnej (zeznania policjantów), dzielnicowy wspierał mnie i umacniał w przekonaniu, że powinnam dążyć do ukarania sprawcy, przeprowadzone zostało prawidłowo postępowanie z art. 207 k.k., nigdy nie odmówiono przyjazdu na interwencję, zdarzało się, że mąż był zatrzymywany.*
- *Dzielnicowy pomógł w założeniu „Niebieskiej Karty”, monitoruje problematykę przemocy w rodzinie poprzez comiesięczne wizyty.*

W odpowiedziach udzielanych przez respondentów występują również zróżnicowane oceny pracy dzielnicowego i pionu patrolowo-interwencyjnego: *wielokrotne interwencje podczas awantur domowych, stała opieka i zainteresowanie ze strony dzielnicowego, doprowadzenie męża na posiedzenie sądu w sprawie zarządzenia wykonania kary pozbawienia wolności za znęcanie się nad rodziną. Współpraca z dzielnicowym była w porządku, ale policjanci z działu patrolowo – interwencyjnego przez długi czas nie wierzyli, kiedy wzywałam pomoc policji. Przy mężu informowali, że właściwie nic nie mogą zrobić. Utwierdzali go w przekonaniu, że posiadanie meldunku czyni go wręcz „nietykalnym”. Sytuacja poprawiła się dopiero po złożeniu przeze mnie zawiadomienia o przestępstwie z art. 207 w prokuraturze, a nie na policji. Zaczęli podejmować czynności, gdy sprawą zajął się prokurator. Zupełnie nie potrafili odróżnić konfliktu od przemocy (wmawiali mi, że jestem osobą konfliktową i roszczeniową). Nikt nie pouczył mnie o przysługujących prawach (mimo że mąż był dwukrotnie skazany za znęcanie się nade mną). Wobec męża zbyt spolegliwi, za dużo dyskutowali, nie byli konkretni i stanowczy podczas interwencji.*

Zdarzało się, że osoby ankietowane zdecydowanie negatywnie oceniły pracę funkcjonariuszy policji:

- *Nie interesuje się osobami doświadczającymi przemocy;*
- *Działa zbyt wolno, często zgłoszenia są lekceważone, interwencje nie zawsze są podejmowane, bagatelizowana jest zupełnie przemoc psychiczna („niby pani wzywa policję na męża, a my widzieliśmy panią razem z mężem na mieście”). Zupełnie nie znają mechanizmu choroby alkoholowej, nie ma przepływu informacji i współpracy między policją a prokuraturą. Namawiają osoby doświadczające przemocy, żeby wycofywały zeznania, gdy zawiadomienie jest złożone po raz pierwszy. Policja nie jest odpowiednio przygotowana do pracy z przemocą w rodzinie; Działa opieszale i nie rozumie specyfiki przemocy w rodzinie, nie przyjeżdża na wezwania;*
- *Pracownicy służb – głównie policji są nieprzygotowani i stronniczy;*
- *Wezwani policjanci raz zaproponowali mężowi kolację przy świecach.*

Respondentki dobrze oceniały pracę ośrodków pomocy społecznej i komisji rozwiązywania problemów alkoholowych:

- *KRPA – dwukrotnie podejmowano procedurę skierowania męża klientki na leczenie orzeczone przez sąd. Dwukrotnie było skierowanie do leczenia ambulatoryjnego pod nadzorem kuratora (dla badanej ma to duże znaczenie, gdyż kurator działa na męża dyscyplinująco – mąż ogranicza picie). Umożliwiono kontakt z prawnikiem, gdzie*

udało się sędownie uzyskać alimenty i wypłacanie wynagrodzenia do rąk żony, a także pomoc w sprawie karnej;

- *KRPA uruchomiła procedurę leczenia na postanowienie sądu, umożliwiono mi też korzystanie z bezpłatnej pomocy prawnej. Policja bez zarzutu. KRPA zrobiła, co mogła, ale ich działania nie przyniosły rezultatu, gdyż mąż nie chce poddać się leczeniu. Jestem bardzo zadowolona z umożliwienia mi bezpłatnej pomocy prawnej;*
- *Kontakt z psychologiem i prawnikiem w KRPA był dla mnie motorem do działania, bardzo pomógł.*

Specjaliści proszeni o wskazanie przykładów, w których pomoc udzielona osobie doświadczającej przemocy była w ich ocenie skuteczna, odpowiedzieli:

- *Sprawca przemocy w recydywie. Założono „Niebieską Kartę”, gdy jeszcze był na wolności. Natychmiast wkroczył kurator, który złożył wniosek o zarządzenie wykonania kary. Ofiara przemocy dostała pomoc prawną i podjęła wiele działań – zastosowano nakaz opuszczenia mieszkania (sąd karny). Sprawca nie jest z ofiarą (rozwód w toku).*
- *Ojciec nadużywał alkoholu, czworo dzieci (jedno niepełnosprawne), zła sytuacja finansowa. Najstarsza córka w klasie maturalnej zaszła w ciążę. Mąż obwiniał żonę o całą sytuację w rodzinie. Zostali wezwani po założeniu „Niebieskiej Karty”. Ostatecznie skierowano sprawę do prokuratury o znęcanie się. Sprawca podjął leczenie, ograniczył picie i zmienił stosunek do rodziny. Rodzina jest pod monitoringiem, ale sytuacja jest opanowana;*
- *Sprawca stosował przemoc fizyczną. Został aresztowany tymczasowo i odseparowany od rodziny;*
- *Udało się odseparować sprawcę od ofiary, chociaż to ofiara się wyprowadziła. Nawet udało się ustalić kontakty ojca z dzieckiem, które ojciec respektuje;*
- *Mąż chory psychicznie i pił. Po lekach i alkoholu stawał się bardzo agresywny. Nawet rzucał się na żonę z niebezpiecznymi przedmiotami. Pomogła rodzina – zabrali kobietę z dziećmi. Rozwiodła się. Dobra dokumentacja prawna (policyjna). Był zatrzymywany na 48h. Policja go nękała, ale sąd nigdy nie chciał zastosować tymczasowego zatrzymania;*
- *Przypadek bicia dziecka – pomocny był zespół interdyscyplinarny. Sprawcą był ojciec. Powiadomiono sąd rodzinny w porozumieniu ze szkołą, przyznano kuratora. Okazało się, że ojciec otrzymał opiekę nad dzieckiem po nagłej śmierci matki i nie wiedział, co z nim zrobić, nie radził sobie z sytuacją;*

- *Zaczęło się od przyścia ofiary przemocy do terapeuty. Zaczęła uczęszczać na grupę. Zgłosiła męża do KRPA w celu przymusowego leczenia. Wyniosła się z sypialni, wzywała policję na interwencję nawet kilka razy dziennie, odnotowywała w kalendarzu wszystkie przemocowe sytuacje. Wszczęła procedurę NK. Ostatecznie mąż zaproponował mediacje i na mediacjach zdecydował o podjęciu leczenia. Obecnie jest bardzo widoczna zmiana, ofiara przemocy widzi poprawę. Były podjęte kroki o rozwód, ale obecnie jest szansa na uratowanie rodziny.*

Jako przykłady nieskutecznego działania zostały wskazane następujące historie:

- *Po interwencji policji i założeniu „Niebieskiej Karty” był wniosek o leczenie odwykowe, ofiara wyprowadziła się z córką. Żona była chora na nowotwór. Oskarżała męża o nadużywanie alkoholu. Mąż strasznie przeżył wyprowadzkę żony (był też chory na serce). Skończyło się tak, że on zmarł na zawał serca. Miesiąc po jego śmierci zmarła jego matka, a na koniec żona. W tej historii pytana córka wyraża pewnego rodzaju poczucie winy, że służby i jej matka przyczyniły się do śmierci pana.*
- *Rodzina, gdzie mąż był agresywny tylko po alkoholu. Pracował, sprawy toczą się do dziś. Pan nie chce się rozwieść. Żona najpierw złożyła pozew o rozwód, walczą o podział majątku;*
- *Dwie osoby chore psychicznie. Wprowadził się do nich syn, stosował wobec nich przemoc i doprowadził do tego, że przenieśli się do instytucji, a syn został w mieszkaniu, do tego jak odwiedzają syna to zdarza się, że ich okrada;*
- *Ofiara przemocy nie jest konsekwentna – nie chce podejmować działań. Pani zgłosiła się do szpitala z połamaną nogą. Szpital nie zawiadomił policji, nie założono NK. KRPA założyła NK. Było wszczęte postępowanie karne, chyba zakończyło się wyrokiem w zawieszeniu. W kolejnym akcie przemocy ofiara została ugodzona nożem. Nie zastosowano żadnych nakazów opuszczenia mieszkania, ani zakazów zbliżania.⁵¹⁷*

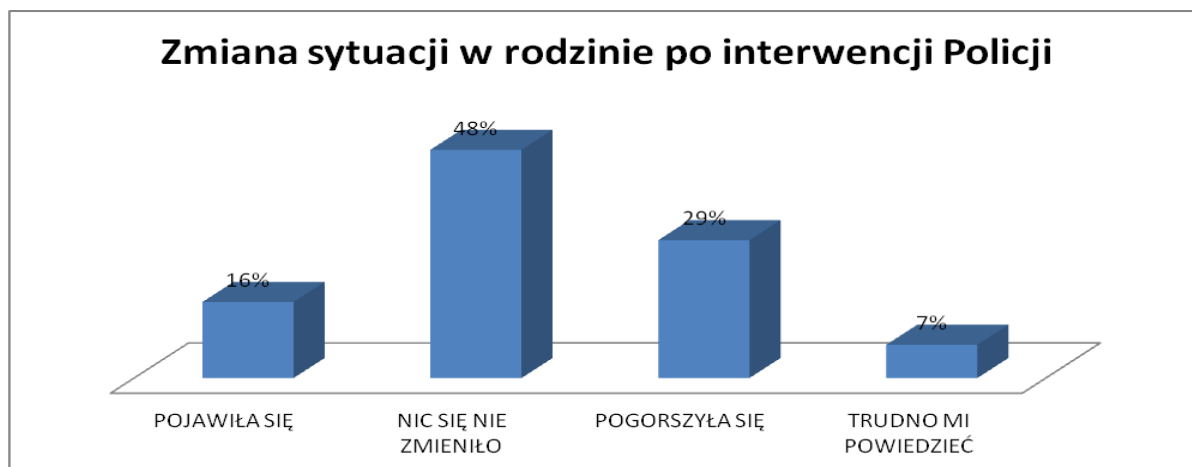
Wśród przedstawicieli grup społecznych, które z racji wykonywanego zawodu mają obowiązek złożenia zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa, niektórzy badani wskazywali, że w ich ocenie każda podejmowana pomoc jest skuteczna (2 osoby); bądź każda była nieskuteczna (6 osób). Jedna z przedstawicielek oświaty powiedziała: *nie znam takich spraw. W szkole możemy mówić tylko o zaniedbaniu, nie o przemocy. Zaniedbanie to nie przemoc.*

Wyniki badań pokazały, że w 48% przypadków interwencja policji niczego nie zmieniła. W sytuacji zaistnienia przemocy 30% osób badanych odpowiedziało, że sytuacja

⁵¹⁷ Wyniki badań własnych

pogorszyła się, w 16% przypadków sytuacja poprawiła się, a 7% przypadków osoby badane nie umiały odpowiedzieć na to pytanie.

Wykres nr 37. Zmiana sytuacji w rodzinie po interwencji policji.

Źródło: Badanie własne.

Badani w 19% przypadków udzielili odpowiedzi, że po interwencji policji dzielnicowy monitorował sytuację w domu, gdzie była przemoc. W 18% przypadków podczas interwencji odmówiono wypełnienia „Niebieskiej Karty”, następnie kolejno: nie udzielono pomocy (13%), brak było kontaktu Policji po interwencji (13%), uruchomiono postępowanie przygotowawcze (13%), wypełniony został formularz „Niebieska Karty” (10%), „Niebieska Karta” została wypełniona po raz kolejny (8%).

Wykres nr 38. Reakcja policji na wezwanie przez osobę doświadczającą przemocy.

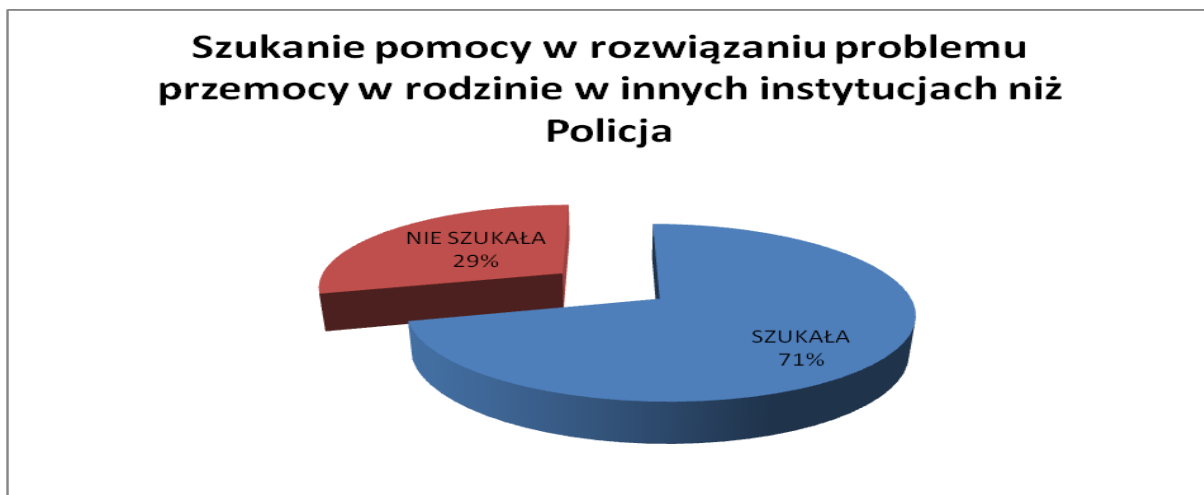

Źródło: Badanie własne.

W 71% przypadków ankietowani zgłaszali się po pomoc do innych instytucji niż policja. Innych form pomocy nie szukało 21% osób badanych. Dowodzi to faktu, iż mimo że

nie zawsze wyrażano się pochlebnie na temat pracy policji, to właśnie u przedstawicieli tej służby osoby doświadczające przemocy najczęściej szukają pomocy.

Wykres nr 39. Szukanie pomocy w rozwiązaniu problemu przemocy w rodzinie w innych instytucjach niż policja.

Źródło: Badanie własne.

Wśród innych instytucji, w których ankietowani szukali pomocy najczęściej wskazywano organizacje pozarządowe (49%), a następnie ośrodki pomocy społecznej (24%), ośrodek zdrowia (18%) oraz gminną/miejską komisję rozwiązywania problemów alkoholowych (8%). Z analizy tych danych wynika, że osoby doświadczające przemocy dużym zaufaniem darzą organizacje pozarządowe i w takich miejscach szukają wsparcia w dalszej kolejności po interwencjach policyjnych.

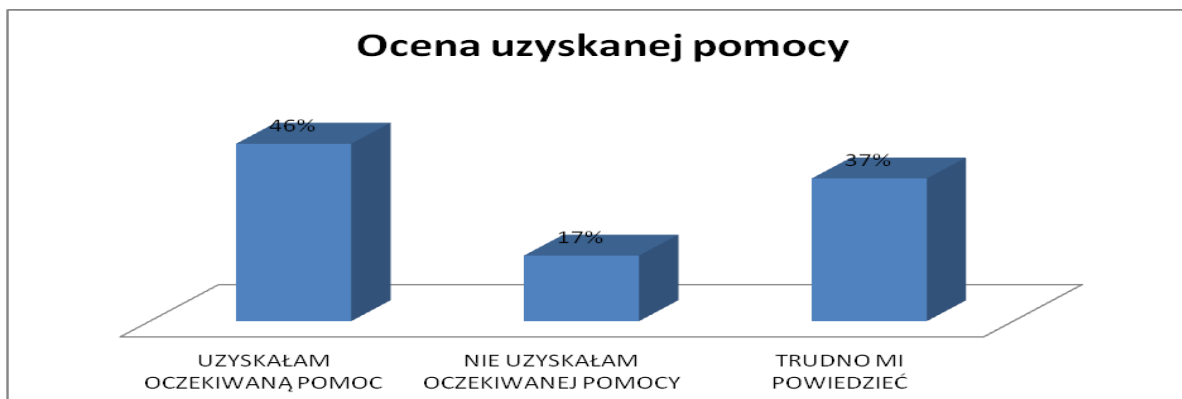
Wykres nr 40. Instytucje, do jakich ofiary przemocy zgłosiły się o pomoc.

Źródło: Badanie własne.

W 46% przypadków ankietowani uznali, że otrzymali pomoc, jakiej oczekiwali, w 37% przypadków udzielono odpowiedzi „trudno powiedzieć”, a w 17% ankietowanych odpowiedziało, że nie uzyskało oczekiwanej pomocy.

Wykres nr 41. Ocena uzyskanej pomocy.

Źródło: Badanie własne.

W zdecydowanej większości przypadków nie zostało wszczęte postępowanie karne przeciwko osobie stosującej przemoc w rodzinie (61%). Wszczęto postępowanie w 39% przypadków. Taki wynik może świadczyć o tym, że mimo faktu, iż przestępstwo znęcania się nad rodziną jest przestępstwem ściganym z urzędu, to organy odpowiedzialne za prowadzenie postępowania karnego nie stosują się do zasad przewidzianych przez Kodeks postępowania karnego.

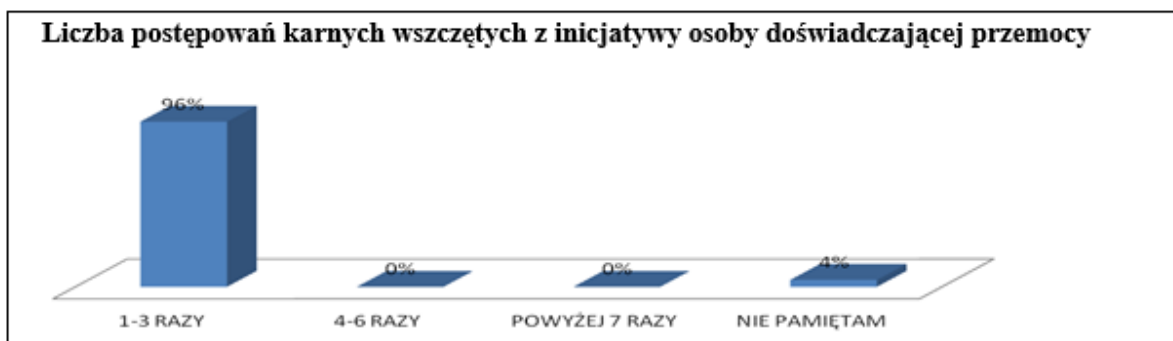
Wykres nr 42. Wszczęcie postępowania karnego przeciwko sprawcy przemocy z inicjatywy osoby doświadczającej przemocy.

Źródło: Badanie własne.

Ankietowani najczęściej odpowiedzieli, że postępowanie karne wszczynane było od 1 do 3 razy (96%), odpowiedzi „nie pamiętam” udzieliło 4% ankietowanych.

Wykres nr 43. Liczba postępowań karnych wszczętych z inicjatywy osoby doświadczającej przemocy.

Źródło: Badanie własne.

W większości przypadków wszczęte postępowanie karne zakończyło się umorzeniem (44%), w 36% przypadków akt oskarżenia przeciwko sprawcy przemocy został skierowany do sądu. W 12% sytuacji odmówiono wszczęcia postępowania. W 4% przypadków osoba ankietowana „wycofała” złożone przez siebie zeznania.

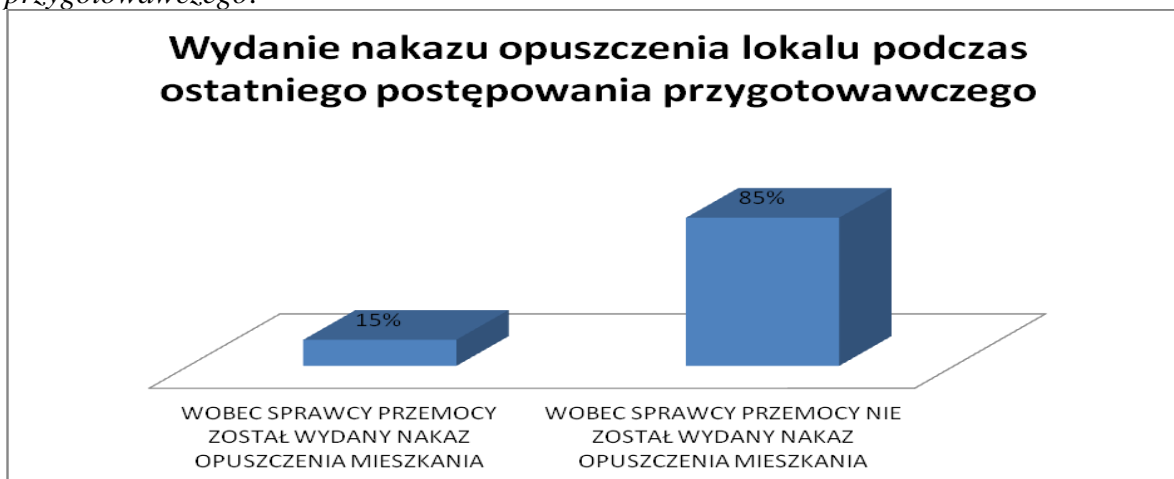
Wykres nr 44. Sposób zakończenia ostatniego postępowania przygotowanego przeciwko sprawcy.

Źródło: Badanie własne.

W 85% przypadków wobec sprawcy przemocy nie zastosowano nakazu opuszczenia mieszkania, w 15% przypadków skorzystano z takiego środka.

Wykres nr 45. Wydanie nakazu opuszczenia lokalu podczas ostatniego postępowania przygotowawczego.

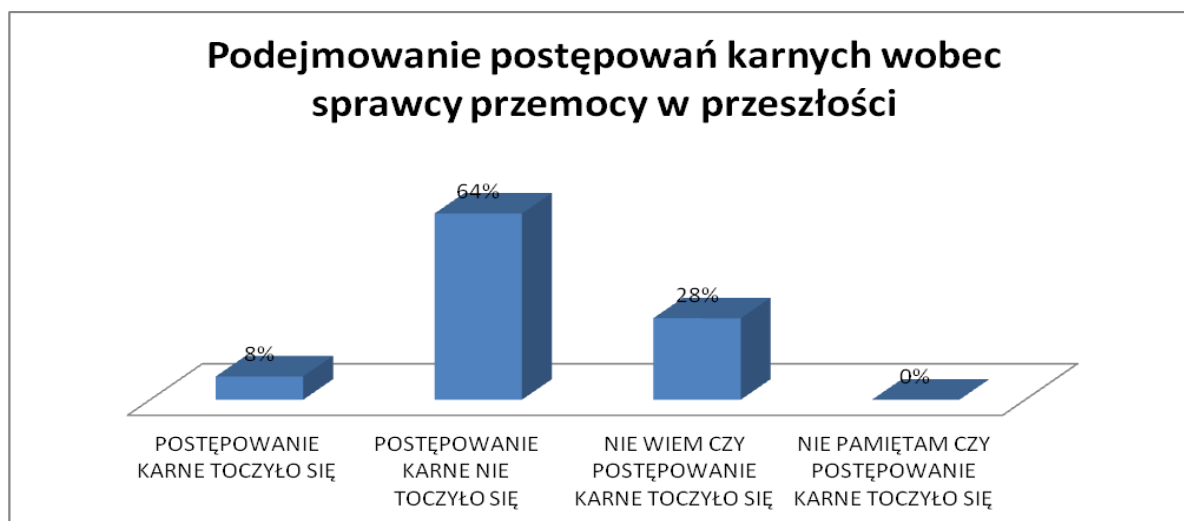

Źródło: Badanie własne.

W większości przypadków podstawą umorzenia postępowania karnego był brak dostatecznych dowodów, aby skazać sprawcę przemocy (43%). W 36% przypadków ankietowani nie znali przyczyny umorzenia, w dalszej kolejności była to niska szkodliwość społeczna czynu (7%), wycofanie oskarżenia (7%), a także brak obdukcji (7%). W przypadku zakończenia postępowania karnego skazaniem sprawcy, sąd najczęściej nie nakładał na sprawcę żadnych obowiązków lub nakazów (83%), a w 17% przypadków sąd skorzystał z takiej możliwości. W zdecydowanej większości sytuacji osoby doświadczające przemocy nie starały się o orzeczenie eksmisji wobec sprawcy przemocy (85%), tylko w 14% przypadków podjęto taką próbę. W połowie przypadków wniesionych spraw o eksmisję sprawca przemocy nadal mieszka z osobą, wobec której stosuje przemoc. W 25% przypadków sprawa zakończyła się eksmisją. Pozostałe 25% to sprawy znajdujące się w toku postępowania. Badani wskazywali, że po wydaniu wyroku skazującego wobec sprawcy przemocy przemoc ustała (100%) – były to jednak tylko dwie odpowiedzi.

64% badanych wskazywało, że w przeszłości nie toczyło się postępowanie karne przeciwko sprawcy przemocy żadnej wiedzy na ten temat nie miało 28% badanych, a 8% udzieliło odpowiedzi twierdzącej.

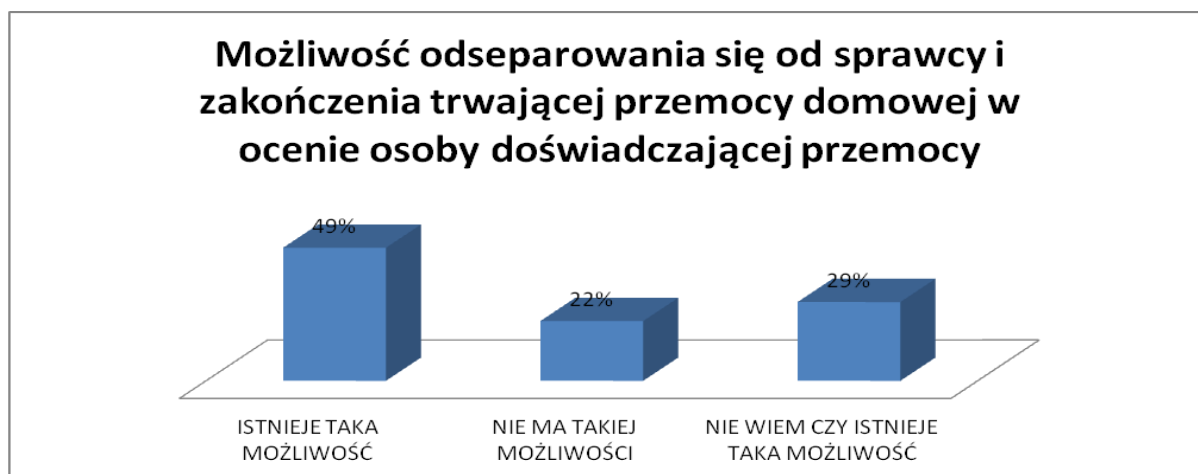
Wykres nr 46. Podejmowanie postępowań karnych wobec sprawcy przemocy w przeszłości.

Źródło: Badanie własne.

W 49% przypadków ankietowani widzą realne szanse odseparowania się od sprawcy i zakończenia trwającej przemocy domowej. Nie widzi takiej możliwości 22% ankietowanych, a w 24% przypadków udzielili odpowiedzi „nie wiem”.

Wykres nr 47. Możliwość odseparowania się od sprawcy i zakończenia trwającej przemocy domowej w ocenie osoby doświadczającej przemocy.

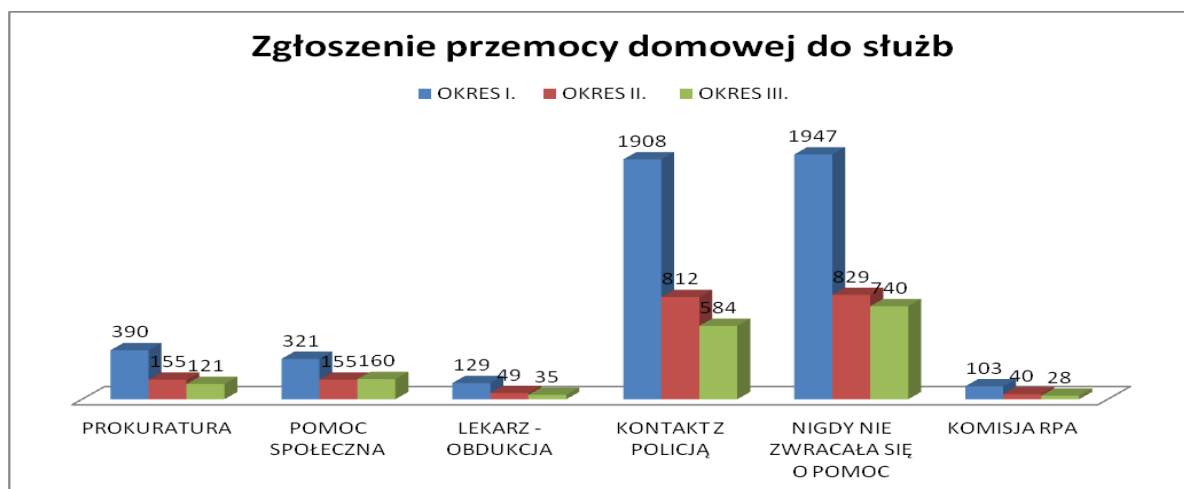

Źródło: Badanie własne.

Z rozmów przeprowadzonych za pośrednictwem telefonu zaufania z osobami doświadczającymi przemocy wynika, że w większości przypadków osoby te nie zwracały się o pomoc do żadnych instytucji, a jeżeli już taka sytuacja miała miejsce to najczęściej był to kontakt z policją, w mniejszym stopniu z przedstawicielami pomocy społecznej i prokuratury. Funkcjonariusze policji, którzy byli wzywani przez osoby doświadczające

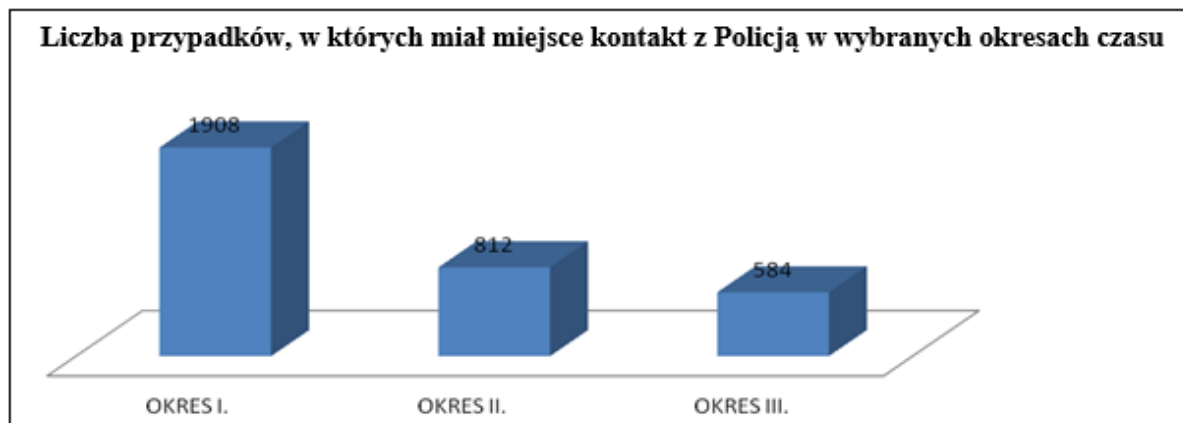
przemocy w ich ocenie najczęściej nie udzielili w ogóle pomocy. W dalszej kolejności padały odpowiedzi dotyczące braku kontaktu po interwencji, wypełnieniu przez policjantów formularza „Niebieskie Karty” oraz uruchomienie postępowania przygotowawczego. Sporadyczne były sytuacje, kiedy sprawca został zatrzymany. Zdarzało się również, że policja odmówiła przyjazdu na interwencję. Obrazuje to wykres nr 48.

Wykres nr 48. Zgłoszenie przemocy domowej służbom udzielającym pomocy.

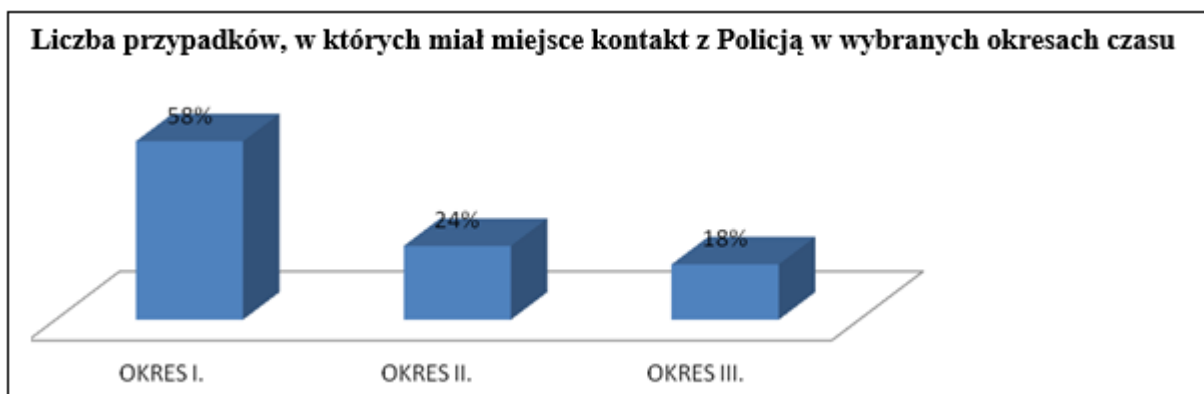
Źródło: Badanie własne.

Wykres nr 49. Liczba przypadków, w których miał miejsce kontakt z policją w wybranych okresach czasu (w liczbach).

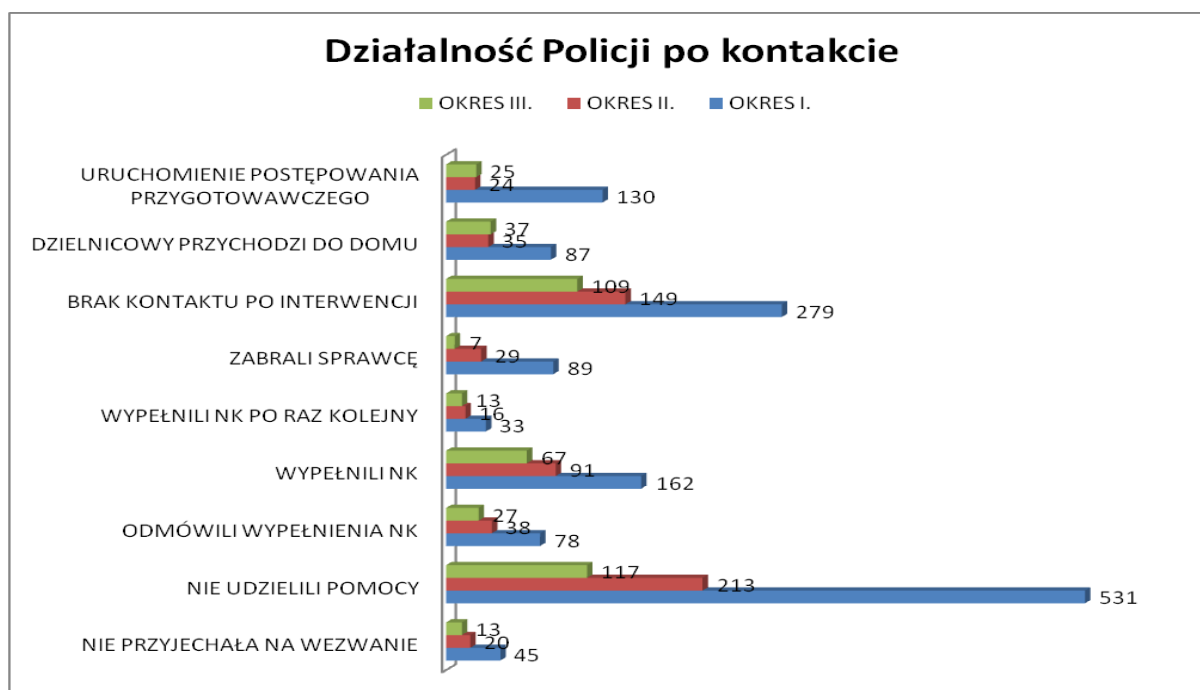
Źródło: Badanie własne.

Wykres nr 50. Liczba przypadków, w których miał miejsce kontakt z policją w wybranym czasie (w procentach).

Źródło: Badanie własne.

Wykres nr 51. Działania policji po interwencji w sytuacji zaistnienia przemocy w wybranym czasie (w liczbach).

Źródło: Badanie własne.

Analiza wyników badania prowadzi do jednoznacznych wniosków: liczba interwencji służb odpowiedzialnych za pomoc ofierze przemocy, spada. W roku 2020 łącznie kontakt z Policją nastąpił czterokrotnie rzadziej, niż w roku 2015. Jakże są przyczyny spadku liczby zgłoszeń? Badane ofiary przemocy podkreślały, co zostało już przytoczone, że Policja często odmawiała podjęcia interwencji. W wybranych okresach czasu badani najczęściej wskazywali, że Policja po kontakcie nie udzielała im pomocy. Tendencja do nieudzielania pomocy w badanych okresach czasu pogłębia się. Zwiększa się również liczba zaniechań

kontakty z ofiarami przemocy po interwencji. W 2015 roku wskazało ten problem 109 badanych, zaś w 2020 już 279. Zachowania Policji na przestrzeni badanych okresów czasu zmieniają się względem ofiary na gorsze. Zwiększa się wprawdzie liczba wypełnionych przez Policję „Niebieskich Kart” (w 2015 wskazało to działanie 67 badanych, zaś w 2020 już 162), ale jednocześnie zwiększa się liczba sytuacji odmowy przez Policję wypełnienia NK. W 2015 taką sytuację wskazało 27 badanych, zaś w 2020 już 78.

Być może w związku z tymi niespójnościami zachowań Policji, motywacja do podejmowania próby kontaktu z nią spada. Warto tu również podkreślić wątek ogólnego spadku zaufania społecznego do tej instytucji, który nasila się w ostatnich trzech latach. W 2020 roku nastąpił spadek zaufania o 21,3% w stosunku do roku 2017⁵¹⁸. Jest to efekt reakcji społeczeństwa na zachowania Policji na demonstracjach Straju Kobiet. Społeczeństwo utożsamia Policję z ochroną przedstawicieli rządu, jak dom Jarosława Kaczyńskiego na warszawskim Żoliborzu, czy Beata Szydło, której kierowca doprowadził do wypadku, w wyniku którego oskarżono innego kierowcę, co – zdaniem opinii publicznej – oświęcimska Policja zatuszowała. Polska Policja traci zaufanie społeczne, co zdaniem J. Artymowskiego będzie się pogłębiać⁵¹⁹. Społeczeństwo może utożsamiać Policję z ochroną przedstawicieli władzy, jeżeli media informują o zaangażowaniu funkcjonariuszy w ochronę domu Jarosława Kaczyńskiego, czy okolicznościach wypadku premier Beaty Szydło.

7.7. Obowiązujące przepisy prawne oraz ich przestrzeganie w ocenie osób doświadczających przemocy w rodzinie i specjalistów pracujących z takimi osobami.

Badanie przeprowadzone w 2018 roku na nauczycielach opolskich gmin wiejskich, dotyczące stanu wiedzy na temat obowiązujących przepisów prawnych w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie, wykazało, że niemal połowa nauczycieli – 49,6% ocenia swoją wiedzę na temat prawa, jako przeciętną. Nauczyciele wskazali, że nie wiedzą, jakiej pomocy mogą udzielić uczniowi, który doświadcza przemocy domowej (46%). Zaledwie 12,9% badanych wie, do jakiego specjalisty się zgłosić, by uczeń doświadczający przemocy uzyskał pomoc. 100% badanych w pierwszej kolejności wezwałoby Policję, jednak aż 48% najpierw skonsultowałoby konieczność interwencji z rodzicem dziecka i 100% z

⁵¹⁸ J. Artymowski, *Spadek zaufania do Policji jest radykalny*, [w:] „Wprost”, 16.12.2020 r., s. 31.

⁵¹⁹ Ibidem.

dyrekcją szkoły⁵²⁰. Jeżeli tak niski jest stan wiedzy wśród nauczycieli, a zatem osób wykształconych, stojących na straży bezpieczeństwa dzieci, to jaką wiedzę ma posiadać ofiara przemocy, często pozbawiana przez sprawcę możliwości swobodnego kontaktu z otoczeniem?

Badanie przeprowadzone przez Ośrodek Pomocy Społecznej w Tłuszczu w 2016 roku, diagnozujące świadomość na temat przemocy w rodzinie wśród dzieci i młodzieży, zamieszkujących gminę Tłuszcz, wskazało, że 16% badanych nie wiedziałoby, komu zgłosić sytuację przemocy, gdyby jej doświadczyło. 46% badanych bałoby się, że trafi do Domu Dziecka. 26% odczuwałoby lęk przed utratą zaufania pozostałych członków rodziny, więc nie zgłaszałoby faktu przemocy nikomu⁵²¹.

Inne badanie, przeprowadzone przez J. Helios i W. Jedlecką dla Uniwersytetu Wrocławskiego w 2017 roku na próbie dwustu mieszkanek Wrocławia wskazuje, że posiadana przez ofiary przemocy świadomość prawna jedynie nieznacznie wpływa na podejmowanie decyzji o potrzebie interwencji – 31% ofiar przemocy nie decyduje się na pomoc. 26% badanych nie decyduje się na pomoc prawną, ponieważ obawia się, że nie przyniesie to rezultatu, a jedynie pogorszy ich sytuację rodzinną⁵²².

Przytoczone badania wskazują na to, jak niski nadal jest stan wiedzy ofiar i świadków przemocy na temat możliwości uzyskania pomocy prawnej w sytuacji wystąpienia przemocy. Przedstawione powyżej wyniki badań stały się tłem dla moich badań. Na zadane przez autorkę w wywiadach pogłębionych pytanie dotyczące zdania na temat obowiązujących przepisów prawnych związanych z przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie tylko jedna osoba oceniła przepisy jako całkowicie dobre, uzasadniając swoją ocenę: *Dobre rozwiązania, gdyż proponują inne rozwiązania walki z przemocą niż więzienna izolacja, dają szansę uniknięcia kary więzienia*⁵²³.

Część badanych osób oceniła przepisy jako „dobre”, zwracając jednocześnie uwagę na okoliczności, które sprawiają, że nie są one starannie i skutecznie egzekwowane:

- *Przepisy są w porządku, ale służby nie umieją z nich korzystać. Może o nich nie wiedzą?*

⁵²⁰ Wiedza na temat obowiązujących przepisów prawnych w obszarze przeciwdziałania przemocy w rodzinie wśród opolskich nauczycieli gmin wiejskich – Raport przygotowany dla Gminy Niemodlin przez Illustro DSC, Opole 2018, s. 45.

⁵²¹ *Diagnoza na temat świadomości przemocy w rodzinie wśród dzieci i młodzieży, zamieszkujących teren gminy Tłuszcz*, Ośrodek Pomocy Społecznej w Tłuszczu, 2016, s. 7.

⁵²² J. Helios, W. Jedlecka, *Współczesne oblicza przemocy*, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 2017, s. 140.

⁵²³ Badania własne.

- *Są dobre, ale zbyt rzadko się z nich korzysta. Policja i prokuratura właściwie w ogóle nie pouczają o tym, jakie możliwości prawne ma osoba doświadczająca przemocy;*
- *Przepisy dobre, ale trudne do wykonania;*
- *Przepisy są dobre, jeżeli się je rzeczywiście stosuje to chronią osoby doświadczające przemocy. Niestety, z tego co wiem i sama doświadczyłam, są stosowane bardzo rzadko (nakaz opuszczenia mieszkania zastosowano dopiero na etapie postępowania sądowego, a przesłanki były dużo wcześniej, prokurator podstaw nie widział);*
- *Uważam, że są wystarczające, poza regulacjami związanymi z usunięciem sprawcy z domu. W chwili obecnej bez wyroku sądu praktycznie jest to niemożliwe;*
- *Są dobre, ale nie są stosowane.⁵²⁴*

W kilku odpowiedziach badani nie dokonali wprost oceny przepisów, ale z treści wypowiedzi osób doświadczających przemocy wynika, że uważają je za niezbyt dobre:

- *Są za bardzo łagodne wobec sprawcy. Powinien być przymus leczenia;*
- *Ofiary przemocy dalej mają zbyt mało praw;*
- *Policja niekoniecznie chce wystawiać „Niebieską Kartę”, nic o tym się nie dowiedziałam po wezwaniu policji. Dopiero tutaj – myślę, że dla ofiary przemocy może być pomocna; [„Niebieskie Karty”- A.O.]*
- *Przepisy istnieją, ale są często „martwą literą prawa”. Nie ma konsekwencji i „poczucia” społecznego realizowania Karty.⁵²⁵*

Zdecydowana większość badanych osób wskazała, że nie zna lub słabo zna takie przepisy:

- *Nie znam tych przepisów, ale uważam, że o przemocy mówi się stanowczo za mało. Wiele osób tak jak ja nie wie, że to czego doświadczą to jest przemoc, jak się już dowiedzą, to nie wiedzą gdzie szukać pomocy. Mi pomogła sąsiadka, która podpowiedziała, gdzie mogę zwrócić się o pomoc;*
- *Nie wiedziałam, że są jakieś specjalne przepisy chroniące osoby doświadczające przemocy w rodzinie;*
- *Nie znam przepisów, które chronią ofiary przemocy; Nie znam obowiązujących przepisów;*
- *Słabo je znam, pierwszy raz miałam tu z nimi do czynienia. Dla zwykłego „Kowalskiego” bez pomocy w interpretacji mogą być niejasne⁵²⁶.*

⁵²⁴ Badania własne.

⁵²⁵ Badania własne.

⁵²⁶ Badania własne.

Tylko jedna osoba doświadczająca przemocy oceniła sama przepisy prawne negatywnie.

Osobom doświadczającym przemocy zadałam pytanie poruszające kwestię wszczęcia postępowania karnego z powodu znęcania się nad rodziną. W 12 przypadkach osoby doświadczające przemocy odpowiedziały „nie”, natomiast w 7 przypadkach odpowiedź była twierdząca (w tym w 3 przypadkach sprawca został skazany wyrokiem sądu karnego, a w 4 przypadkach sprawa była w toku). Na pytanie o wydanie nakazu opuszczenia mieszkania bądź zakazu zbliżania się do członków rodziny oraz zastosowaniu innych procedur prawnych tylko dwie osoby doświadczające przemocy odpowiedziały, że takie działanie miało miejsce. Osoby, z którymi autorka rozmawiała, udzielały takich szczegółowych wyjaśnień:

- *Nie zastosowano żadnych zakazów i nakazów mimo, że o to wnioskowałam. Udało się zająć wynagrodzenie męża, uzyskać alimenty i uzyskać dla męża sądowe zobowiązanie do leczenia;*
- *Nie zastosowano nakazu opuszczenia mieszkania choć, o to wnosiłam. Prokurator zachował się zachowawczo, mimo że istniało zagrożenie mojego życia. Mąż w zakładzie karnym uczestniczy w zajęciach korekcyjno-edukacyjnych, uzyskałam rozwód z wyłącznej winy męża i sąd pozbawił go władzy rodzicielskiej nad małoletnią córką⁵²⁷.*

Z powyższych wypowiedzi wynika, że mimo dużego prawdopodobieństwa istnienia ku temu przesłanek, przepisy mające na celu ochronę osób doświadczających przemocy nie zostały zastosowane przez zobowiązane do tego prawnie organy ścigania.

Specjaliści zapytani o to, co sądzą o obowiązujących przepisach prawnych dotyczących przeciwdziałania przemocy w rodzinie, udzielali następujących odpowiedzi:

- *12a nie jest stosowany w naszym mieście. Ta procedura wyrządzi dużo krzywdy, jeżeli trafi na niewłaściwego pracownika. Prokurator w ogóle nie stosuje nakazów, mimo że w wielu przypadkach uważam je za konieczne. Nawet w sytuacjach, kiedy sprawcy zostają skazani, nie stosuje się nakazu. Sądy na naszym terenie stosują ten środek coraz częściej. Prokuratorzy nie stosują, sądy dużo lepiej. Sądy stosują zakaz zbliżania i kontaktowania. Cywilnych nakazów ofiary nie chcą składać (KRPA);*
- *W naszym mieście nakazy opuszczenia mieszkania nie działają. Eksmisje nie są egzekwowane. Nie spotkałam się z zakazem zbliżania. Nie było interwencyjnego odebrania dziecka z art. 12a (OPS);*

⁵²⁷ Badania własne.

- *Rzadko prokuratura stosuje nakaz opuszczenia mieszkania. Prokurator jest ekspertem i to on powinien w ramach nadzoru nad postępowaniem stosować taki nakaz. Policja tylko prowadzi postępowanie. Zakaz kontaktów jest rzadko stosowany, ale bywa. Obok dozoru jest spotykany zakaz zbliżania i to jest ok. Odebranie dziecka z 12a bardzo rzadko – nie spotkałem się z tym (P);*
- *Powinny być bezwzględnie wykorzystywane, szczególnie jeżeli chodzi o nakazy opuszczenia mieszkania. Działa dużo więcej prawnych rozwiązań niż kiedyś. Przede wszystkim w ogóle o przemoc się mówi, a kiedyś tego nie było (KRPA);*
- *Powinny być osobne domy dla sprawców przemocy, tak żeby móc ich odseparować od ofiar. Przepisy są niedopracowane, np. odbieranie dzieci w ogóle nie powinno mieć miejsca. Często, jeżeli byłaby odpowiednia pomoc, to można by pomóc. Nieważne jaka rodzina, ale to zawsze rodzina. Odbiera się dzieci z przyczyn materialnych (informacje z mediów) (O);*
- *Przepisy są dobre, ale nie są stosowane. Większą pracę powinni wykonywać dzielnicowi jako osoby pierwszego kontaktu. Powinni pouczać o procedurach, o możliwościach. Najważniejsze, żeby uzyskać zawiadomienie. Czemu przemoc nie jest równoznaczna z przestępstwem znęcania? Po co robi się różnicę? Czemu nie korzysta się z wariografu? Powinien być badany sprawca i ofiara (P);*
- *W zespołach interdyscyplinarnych panuje bardzo duży chaos. Gdyby było dofinansowanie, zaangażowanie ZI bardzo by wzrosło. Nie jest dobrze, że wszystko jest przerzucane na grupy robocze, a ZI traci kontakt ze sprawcą. Procedura NK jest dobra, ale nie wszyscy są wystarczająco przygotowani do jej stosowania. Policja ma problemy z rozróżnianiem przemocy, z właściwymi interwencjami. Karta jest bardzo obszerna, część specjalistów „odpytuje” osoby, z którymi rozmawia, co nie jest dobre. Powinna być luźna rozmowa (KRPA).*
- *Przepisy są bardzo złe, chociaż właściwie to chodzi o ich realizację – służby tego nie wiedzą (OPS).*
- *Praca ZI nie powinna być dodatkowa, tylko oddelegowana na stałe. Inaczej to wszystko się rozmywa. Jest zbyt dużo obowiązków. Może powinno być na wzór KRPA. Powinno być dofinansowanie za uczestnictwo. Konieczność bycia na posiedzeniach często powoduje niemożność wykonywania innych działań. Zdarza się, że spotkania są wyznaczane poza godzinami pracy. Lepiej niż było. Kompetencje zebrane w jednym miejscu. ZI nie powinny być na dokładkę, tylko normalną pracą (P);*

- *Prowadzenie spraw zostało przekazane większej liczbie służb – jest zaangażowanych wiele instytucji i ta pomoc jest dużo szersza. Zakazów, nakazów (zakaz zbliżania, nakaz opuszczenia) w zasadzie nie ma. Co w sytuacji, gdy jest nakaz zbliżania na „odległość bezpieczną”, a mieszkają na 30 m²? Procedury odebrania dziecka – wydział ds. nieletnich. To co jest powinno się dotrzeć i będzie ok (P);*
- *Przy odbieraniu dzieci poza przepisami jest potrzebny zdrowy rozsądek. Niektóre oskarżenia – szczególnie rodziców wobec siebie – zdarzają się fałszywe. I wtedy można doprowadzić do tragedii. W ogóle w stosowaniu tych nowych przepisów trzeba mieć zdrowy rozsądek (O);*
- *Obowiązujące przepisy nie mają spójności. Jest ustawa, ale mnóstwo odesłań. Są sprzeczności z innymi ustawami. Służby nie znają wielu przepisów, nie umieją ich stosować, dlatego często boją się podjęcia decyzji. Chociaż przepisów jest dużo i problem nie jest w samych przepisach, ale z ich rozpowszechnianiem i znajomością (OZ);*
- *Dzieci nie są tak katowane, że trzeba by było to zgłaszać. Klaps? – to nic złego. Trudno rodzicom zakazywać klapsów. Wiemy, że rodzice stosują przemoc psychiczną wobec dzieci, ale trudno o tym mówić i coś z tym zrobić. Rodzice nie uważają tego, co robią za przemoc. Obowiązujące przepisy są nierealne do stosowania. Ofiara przemocy nie jest chroniona. Tych przepisów w ogóle się nie stosuje. Jest tylko więcej biurokracji i nic więcej. Sprawcy nie są izolowani i karani. W naszym mieście nigdy nie został zastosowany nakaz opuszczenia mieszkania przez sprawcę. Ustawa jest niemożliwa do stosowania (KRPA);*
- *Odbieranie dzieci – nigdy nie było takiej sytuacji, żeby trzeba było z tego skorzystać. Było na ten temat szkolenie. Według mnie nie ma na to jasnej procedury. Gdyby pojawiła się taka sytuacja, to nie wiedziałabym co zrobić, jeżeli ktoś nas nie wpuści do domu. A jeżeli po 16.00, to co? OPS pracuje tylko do 16.00. Ten przepis źle przedstawia OPS medialnie, psuje wizerunek. Na pewno jest ważne, że tej decyzji nie trzeba podjąć samemu. Nakazy opuszczenia mieszkania są dobrym pomysłem. W naszym mieście nie słyszałam, żeby była taka procedura zastosowana (OPS);*
- *Stosowanie klapsów nie jest niczym złym. To jest normalna metoda. Rodzice mają w wielu przypadkach zbyt wielkie aspiracje wobec dzieci, co prowadzi do przemocy psychicznej. Sprawcy nie są izolowani. Ale przecież jak można wyrzucić człowieka z domu? Przecież to też człowiek. Nie może przecież zamarznąć. Nie da się stosować tych przepisów (O);*

- *Nigdy się nie zdarzyło, żeby był w naszym mieście zastosowany nakaz opuszczenia mieszkania. Sporadycznie na naszym terenie są sprawcy przemocy, którzy byli skazani za znęcanie się nad rodziną. Działania prawne są uzależnione w większości od dobrej woli ofiar przemocy. Zdarzyło się, że wszczęto postępowanie wbrew woli ofiary przemocy (P);*
- *Przepisy są dobre. Nakazy opuszczenia mieszkania i zakazy zbliżania są świetnie, ale u nas raczej niestosowane. Przypominam sobie, że jeden nakaz był zastosowany, ale jeszcze w 2008 roku. Od tamtej pory nie słyszałam o zastosowaniu przez prokuratora takiego nakazu. Przepisy są dobre, tylko stosowanie tych przepisów pozostawia wiele do życzenia (KRPA);*
- *Nie wiem, czy przepisy są stosowane, nie znam tych, które dotyczą przeciwdziałania przemocy w rodzinie (OZ);*
- *Przepisy nie są złe, ale ich stosowanie nie jest właściwe. W zasadzie w ogóle nie są stosowane (OPS)⁵²⁸.*

Z powyższych wypowiedzi wynika, że większa część specjalistów zajmujących się przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie nie orientuje się w wystarczającym stopniu w obowiązujących przepisach prawnych. Wiele wypowiedzi świadczy również o tym, że wiara w skuteczność obowiązujących procedur jest znikoma. Może to skutkować brakiem działań prawnych z uwagi na przekonanie o ich nieskuteczności. Z przedstawionych powyżej badań wynika również, że organy ścigania, mimo jasnych przepisów prawnych nakazujących wszczęcie postępowania karnego z urzędu w przypadku przestępstwa znęcania się nad rodziną, nie podejmują takich działań, bezpodstawnie oczekując na aktywność ze strony osób doświadczających przemocy. Wprowadzają również te osoby w błąd, informując je o możliwości „wycofania” złożonych zawiadomień o przestępstwie, mimo że takich możliwości nie przewidują obowiązujące przepisy prawne.

W czasie wywiadów, które autorka przeprowadziła w roku 2020 wypowiedzi okazały się podobne:

- *Poszczególne przepisy tworzą bardzo przyzwoity system przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Za każdym przepisem i procedurą stoi jednak człowiek (specjalista), od wiedzy, umiejętności, przekonań, empatii i wrażliwości którego zależy efektywne ich stosowanie (KK)*

⁵²⁸ Badania własne.

- *W mojej ocenie rozwiązania prawne z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie są wystarczające. W niewystarczającym stopniu są one jednak wykorzystywane przez przedstawicieli poszczególnych instytucji (KK)*
- *W mojej ocenie przepisy są wystarczające jednak brak jest ujednolicenia działań. Często interpretacja tych samych przepisów jest odmienna w różnych instytucjach a nawet między poszczególnymi osobami w danej instytucji. Brak jest szczegółowych uzgodnień dot. Współpracy (OPS)*
- *Jak większość przepisów polskich są bardzo lakoniczne i w sytuacji gdy dochodzi do działania nie wiadomo jak postąpić a na szkoleniach też różnie przepisy są interpretowane (OPS)*
- *Są dość jasno sprecyzowane, przy pełnym zaangażowaniu służb i ofiar przemocy mogą być skuteczne (OPS)*
- *Uważam, że są niezłe, dobrze że są, ale wiele do życzenia pozostawia kwestia stosowania się do nich i egzekwowania ich (OPS)⁵²⁹.*

W wywiadach przeprowadzonych w roku 2020 zdecydowanie więcej specjalistów deklarowało znajomość obowiązujących przepisów prawnych. Źródłem wiedzy o przygotowaniu specjalistów jest doświadczenie osobiste ofiar. Ofiara przemocy daje specjalistom informacje, które stanowią najważniejszy czynnik weryfikacji założeń teoretycznych w obszarze przeciwdziałania przemocy. Dzięki niej specjalista ma możliwość skuteczniej pomóc ofiarom przemocy w przyszłości – jakich działań unikać, na co kłaść nacisk.

Analizując dane statystyczne pochodzące z organów ścigania widać wyraźnie, że sytuacja związana ze stosowaniem konkretnych środków prawnych zmienia się na przestrzeni lat. Jeśli chodzi o lata 1999-2019 to liczba skazanych za przestępstwo znęcania się nad rodziną określone w art. 207 § 1 k.k. przedstawiała się następująco:

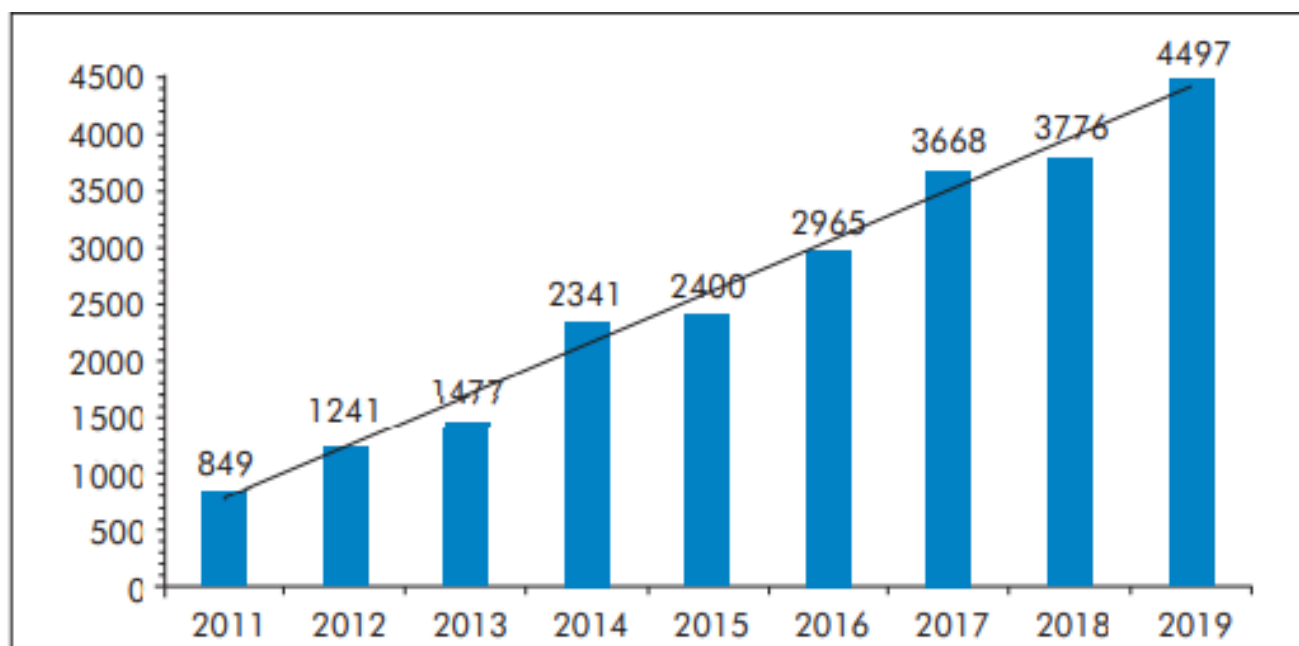
Rok	Liczba skazanych w Sądach Rejonowych
1999	13379
2000	13052
2001	12799
2002	13170
2003	13730

⁵²⁹ Badania własne

2004	16931
2005	16029
2006	17171
2007	16850
2008	15236
2009	14506
2010	13569
2011	13588
2012	12877
2013	11890
2014	12699
2015	11935
2016	10673
2017	11018
2018	11015
2019	11341

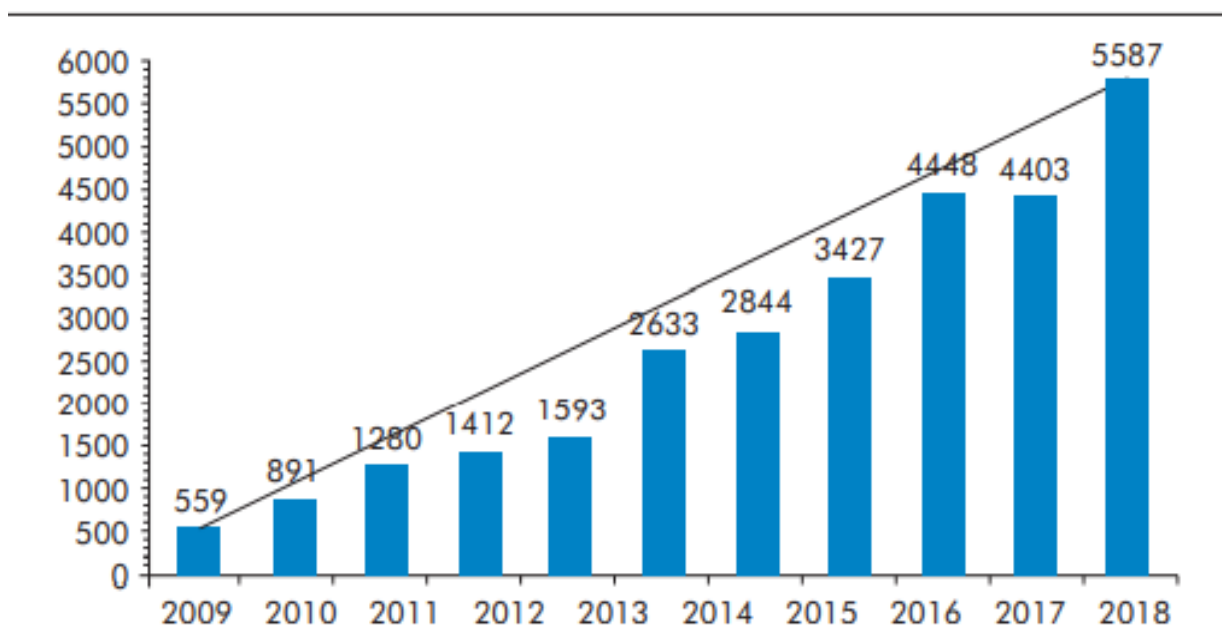
Źródło: M. Lewoc, „Temida a przemoc w rodzinie – statystyki za 2019 rok” w: Niebieska Linia nr. 6/131/2020

Z powyższego wyraźnie wynika tendencja spadkowa jeśli chodzi o ilość skazań. Czy są to informacje, które będą pomocne dla specjalisty Jeśli chodzi o stosowanie środka zapobiegawczego w postaci nakazu okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym, to liczba podejrzanych, wobec których zastosowano ten środek w latach 2011-2019 przedstawia się następująco:

Źródło: M. Lewoc, „Temida a przemoc w rodzinie – statystyki za 2019 rok” w: *Niebieska Linia* nr. 6/131/2020

Jeśli natomiast chodzi o liczbę podejrzanych, wobec których zastosowano dozór policji z jednoczesnym zobowiązaniem do powstrzymania się od kontaktu z pokrzywdzonym, to w latach 2009-2019 przedstawia się to następująco:

Źródło: M. Lewoc, „Temida a przemoc w rodzinie – statystyki za 2019 rok” w: *Niebieska Linia* nr. 6/131/2020

Dane statystyczne dotyczące środków karnych stosowanych przez sądy powszechne przedstawiają się następująco:

Rodzaj środka	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
obowiązek powstrzymywania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach (art. 39 pkt 2b k.k.)	64	113	94	98	181	140	184
zakaz kontaktowania się z określonymi osobami (art. 39 pkt 2b k.k.)	573	646	1168	1434	2130	2495	3426
zakaz zbliżania się do określonych osób (art. 39 pkt 2b k.k.)	311	575	904	1647	2557	3100	4365
zakaz opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu (art. 39 pkt 2b k.k.)	12	18	14	17	12	17	13
nakaz opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym (art. 39 pkt 2e k.k.)	288	482	365	509	696	839	1124

Źródło: M. Lewoc, „Temida a przemoc w rodzinie – statystyki za 2019 rok” w: *Niebieska Linia nr. 6/131/2020*

Jak wynika z powyższego środki karne, które mogą być stosowane w przypadku spraw związanych ze stosowaniem przemocy w rodzinie są coraz chętniej stosowane przez sądy powszechne. Jeśli chodzi o obowiązki probacyjne, to statystyka przedstawia się następująco:

Rodzaj obowiązku	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
powstrzymanie się od nadużywania alkoholu lub używania innych środków odurzających (art. 72 § 1 pkt 5 k.k.)	14236	13677	12796	10571	10955	10578	10750
poddanie się leczeniu, w szczególności odwykowemu lub rehabilitacyjnemu albo oddziaływaniom terapeutycznym (art. 72 § 1 pkt 6 k.k.)	2642	2877	2740	2376	1855	1791	1633
uczestnictwo w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych (art. 72 § 1 pkt 6b k.k.)	578	981	1063	1092	962	952	875
uczestnictwo w terapii (art. 72 § 1 pkt 6a k.k.)	-	-	-	343	451	487	549
powstrzymanie się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach (art. 72 § 1 pkt 7 k.k.)	245	242	238	260	368	293	383
powstrzymanie się od kontaktowania się z pokrzywdzonymi lub innymi osobami w określony sposób (art. 72 § 1 pkt 7a k.k.)	1149	1319	1293	1233	1341	1324	1223
powstrzymanie się od zbliżania się do pokrzywdzonego lub innych osób (art. 72 § 1 pkt 7a k.k.)	437	600	702	836	819	876	1006
opuszczenie lokalu mieszkalnego zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym (art. 72 § 1 pkt 7b k.k.)	445	522	575	424	481	439	433

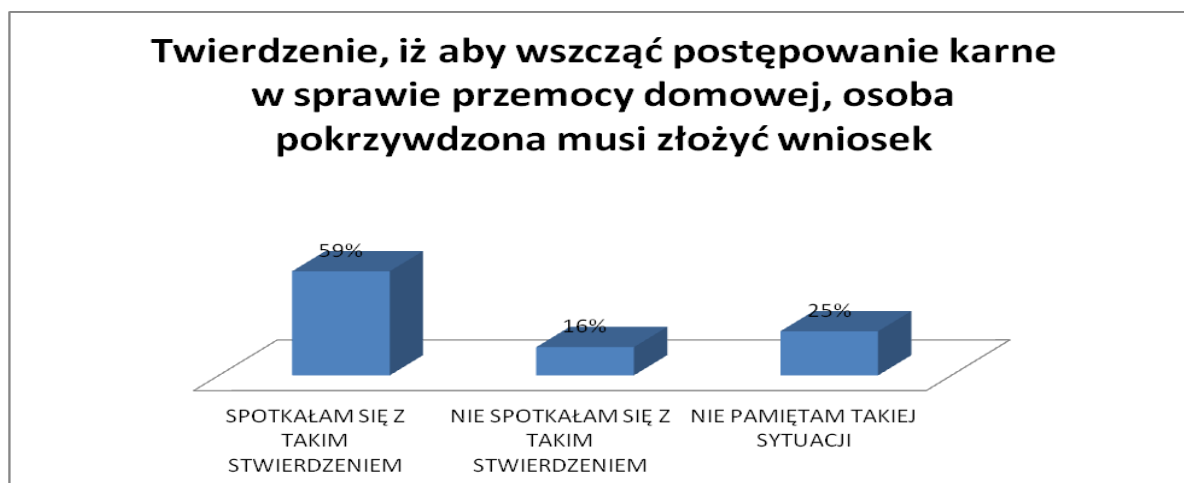
Źródło: M. Lewoc, „Temida a przemoc w rodzinie – statystyki za 2019 rok” w: *Niebieska Linia nr. 6/131/2020*

Jak wynika z powyższego, zarówno środki karne, jak i obowiązki probacyjne są coraz chętniej stosowane przez sądy powszechne. Na szczególną uwagę zasługuje obowiązek w postaci uczestnictwa w oddziaływaniach korekcyjno -edukacyjnych. Zarówno Zespoły Interdyscyplinarne, jak i specjaliści pracujący w obszarze przeciwdziałania przemocy w rodzinie wskazują na zasadność i celowość stosowania tego rodzaju obowiązku. Wiadomym jest, że dyskusyjna jest skuteczność działań o charakterze terapeutycznym w formie przymusu, jednakże zajęcia korekcyjno – edukacyjne dla sprawców przemocy są specyficznym rodzajem oddziaływań, gdzie przymus nie zawsze powoduje brak skuteczności.

7.8. Przygotowanie merytoryczne specjalistów pracujących w systemie przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

Badane ofiary przemocy w większości przypadków wskazywały, że otrzymywały od specjalistów informację, że aby wszcząć postępowanie karne w związku ze znęcaniem się nad rodziną, niezbędne jest złożenie przez nie wniosku o ściganie (59%). Taka informacja pozostaje w sprzeczności z obowiązującymi przepisami prawnymi, zgodnie z którymi przestępstwo znęcania się nad rodziną jest przestępstwem ściganym z urzędu.

Wykres nr 52. Przekonanie, że aby wszcząć postępowanie karne w sprawie przemocy domowej, osoba pokrzywdzona musi złożyć wniosek do sądu.

Źródło: Badanie własne.

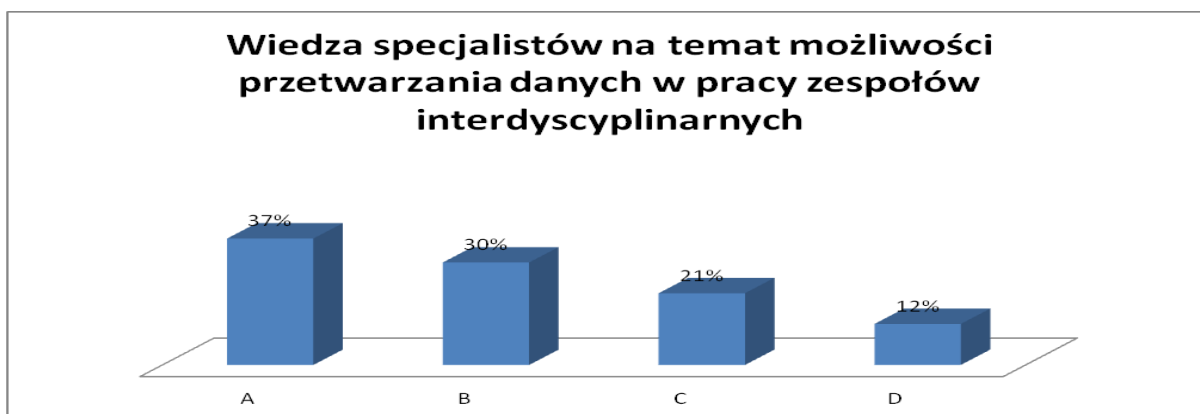
W trakcie wywiadów pogłębionych specjaliści zajmujący się pomocą ofiarom przemocy wskazywali, że co do zasady regularnie uczestniczą w szkoleniach, w tym w

szkoleniach prawnych zarówno z zakresu procedury „Niebieskie Karty”, jak i przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

Test wiedzy prawnej przeprowadzony wśród specjalistów zajmujących się przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie (w szczególności w ramach prac w zespołach interdyscyplinarnych i grupach roboczych) wykazał, że podstawowa wiedza prawna tych specjalistów jest zdecydowanie niewystarczająca, aby mogli oni udzielać skutecznej pomocy prawnej. Test zawierał 15 pytań z podstawowych zagadnień prawnych, które na co dzień towarzyszą członkom zespołów interdyscyplinarnych oraz grup roboczych.

Pyt. 1 miało za zadanie sprawdzić wiedzę o zakresie przetwarzania danych niezbędnych do realizacji zadań. Prawidłowa odpowiedź informowała, że członkowie zespołu mogą przetwarzać dane osób dotkniętych przemocą w rodzinie i osób stosujących przemoc w rodzinie bez zgody i wiedzy tych osób (odpowiedź B). Wynikała ona z art. 9c ust. 1 u.p.p.r. i jej udzieliło 30% specjalistów. Odpowiedzi A, C i D wprowadzały w błąd.

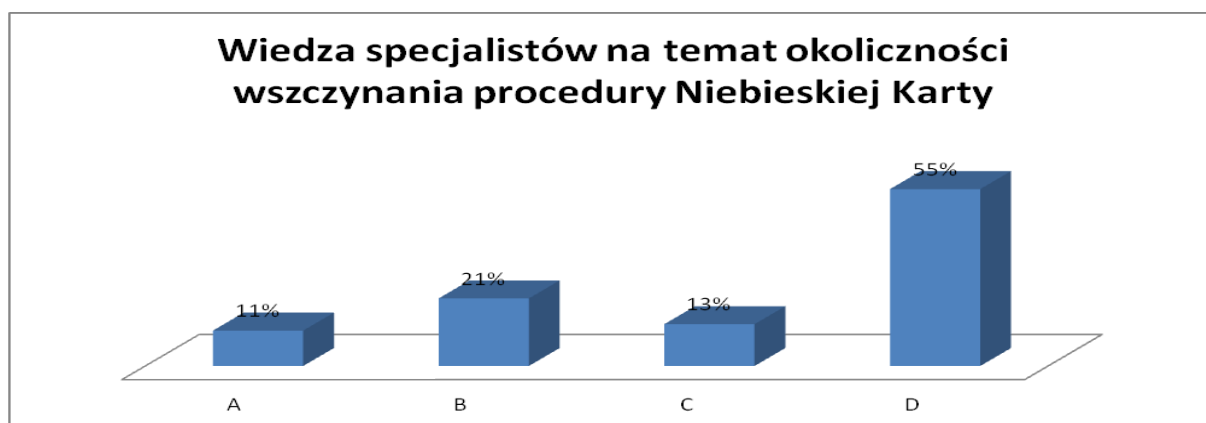
Wykres nr 53. Wiedza specjalistów na temat możliwości przetwarzania danych w pracy zespołów interdyscyplinarnych.

Źródło: Badanie własne.

Pyt. 2 dotyczyło wiedzy specjalistów na temat okoliczności wszczęcia procedury „Niebieskie Karty”, która następuje przez wypełnienie formularza „Niebieska Karta”. Prawidłowa odpowiedź wynikała z art. 9d ust. 4 u.p.p.r. i zawierała informacje, że w przypadku powzięcia, w toku prowadzonych czynności służbowych lub zawodowych, podejrzenia stosowania przemocy wobec członków rodziny lub w wyniku zgłoszenia dokonanego przez członka rodziny lub przez osobę będącą świadkiem przemocy w rodzinie specjalista ma obowiązek wypełnienia takiego formularza. Prawidłowej odpowiedzi udzieliło 55% specjalistów.

Wykres nr 54. Wiedza specjalistów na temat okoliczności wszczynania procedury „Niebieskie Karty”.

Źródło: Badanie własne.

Pyt. 3 miało za zadanie ukazać wiedzę na temat podmiotów podejmujących i realizujących procedurę „Niebieskie Karty”. Prawidłowa odpowiedź wynikająca z art. 9d ust. 2 u.p.p.r. informowała, że takimi jednostkami organizacyjnymi jest pomoc społeczna, policja, gminne komisje rozwiązywania problemów alkoholowych, oświata i ochrona zdrowia. Prawidłowej odpowiedzi udzieliło 64% specjalistów.

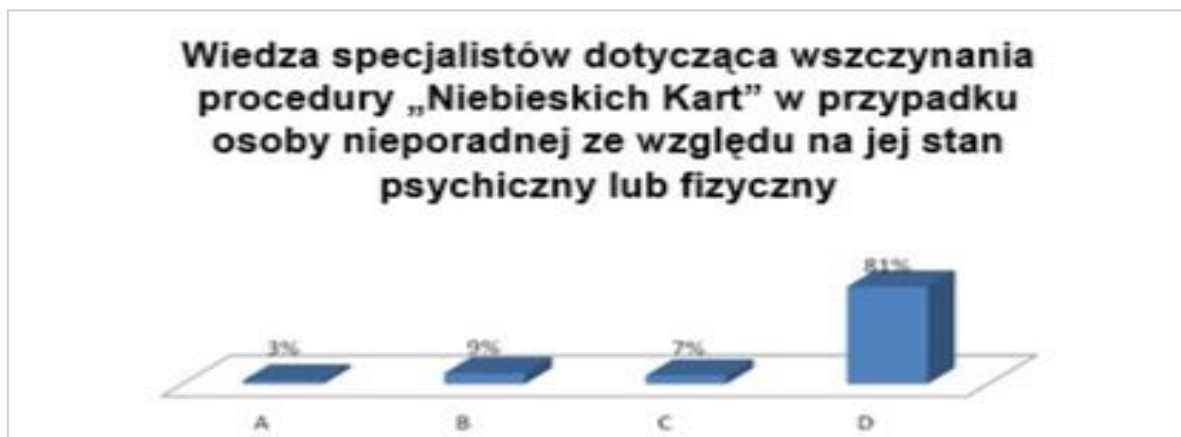
Wykres nr 55. Wiedza specjalistów na temat służb mających uprawnienia do wszczynania procedury „Niebieskie Karty”.

Źródło: Badanie własne.

Pyt. 4 sprawdzało wiedzę na temat wszczynania procedury „Niebieskie Karty” w przypadku, gdy osobą dotkniętą przemocą w rodzinie jest osoba nieporadna ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny. Prawidłowa odpowiedź wynikająca z § 2 ust. 3 rozporządzenia w sprawie procedury „Niebieskie Karty” zakłada nie wszczynanie procedury, jeżeli nie wyrazi na to zgody przedstawiciel faktyczny lub prawny osoby. Takiej odpowiedzi udzieliło 81% badanych.

Wykres nr 56. Wiedza specjalistów dotycząca wszczynania procedury „Niebieskie Karty” w przypadku osoby nieporadnej ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny.

Źródło: Badanie własne.

Pyt. 5 sprawdzało wiedzę z zakresu działania interwencyjnego pracownika socjalnego w przypadku zabezpieczania dziecka w przypadku bezpośredniego zagrożenia jego zdrowia lub życia. Właściwa odpowiedź, wynikająca z art. 12a ust. 1 u.p.p.r mówiła, iż pracownik socjalny ma prawo, ale nie obowiązek zabezpieczyć dziecko u rodziny niezamieszkującej wspólnie osoby najbliższej, w rodzinie zastępczej albo w placówce opiekuńczo-wychowawczej. Prawidłowej odpowiedzi udzieliło 19% specjalistów.

Wykres nr 57. Wiedza specjalistów na temat obowiązków pracownika socjalnego w przypadku interwencyjnego odebrania dziecka z rodziny.

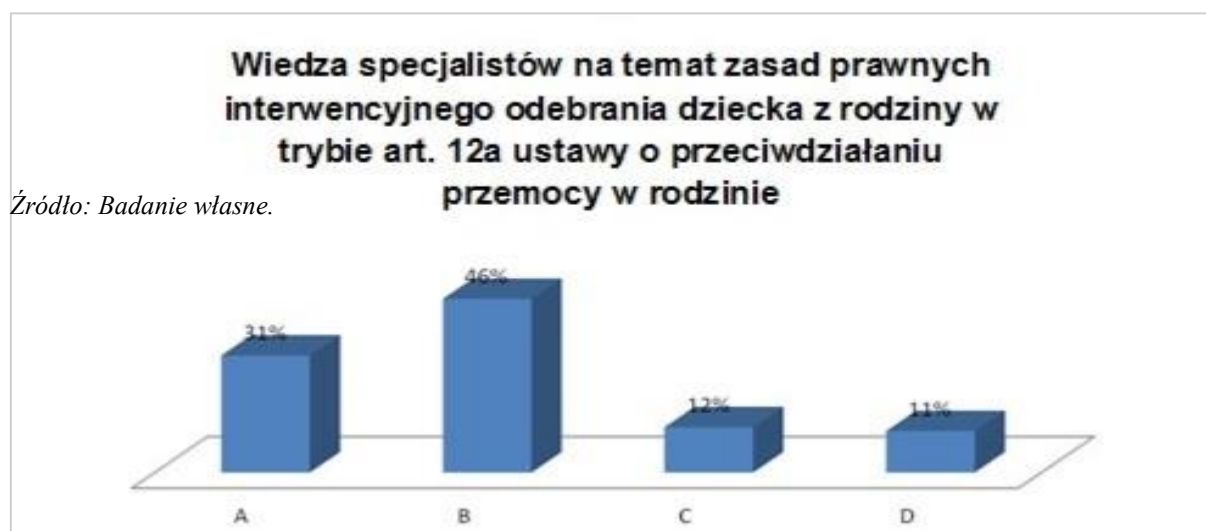

Źródło: Badanie własne.

Pyt. 6 również dotyczyło działań interwencyjnych pracownika socjalnego w przypadku interwencyjnego odebrania dziecka z rodziny w trybie ustawy o przeciwdziałaniu

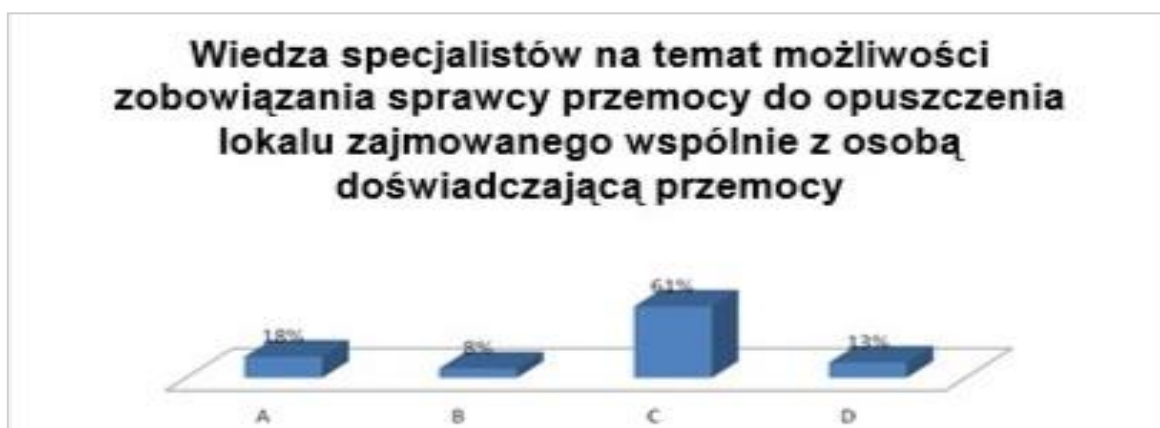
przemocy w rodzinie. Odpowiedzią na to pytanie było wskazanie odpowiedniego postępowania w trakcie tych działań. Zgodnie z art. 12a ust. 4 u.p.p.r. pracownik socjalny ma obowiązek niezwłocznego powiadomienia sądu opiekuńczego, nie później niż w ciągu 24 godzin, o odebraniu dziecka z rodziny oraz wręczenia rodzicom, opiekunom prawnym lub faktycznym dziecka pisemnego pouczenia o prawie do złożenia zażalenia, wraz ze wskazaniem sądu opiekuńczego właściwego miejscowo do jego rozpatrzenia. Takiej odpowiedzi udzieliło 46% badanych.

Wykres nr 58. Wiedza specjalistów na temat zasad prawnych interwencyjnego odebrania dziecka z rodziny w trybie art. 12a ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie.

Pyt. 7 dotyczyło sankcji w stosunku do członka rodziny będącego sprawcą przemocy w rodzinie. Art. 41a k.k oraz art. 11a ust. 1 u.p.p.r zakładają, że wobec takiej osoby sąd może orzec nakaz opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym i osoba dotknięta przemocą może żądać zobowiązania takiej osoby przez sąd do opuszczenia mieszkania. Właściwa była odpowiedź c), która oznaczała prawidłowość powyższych odpowiedzi.

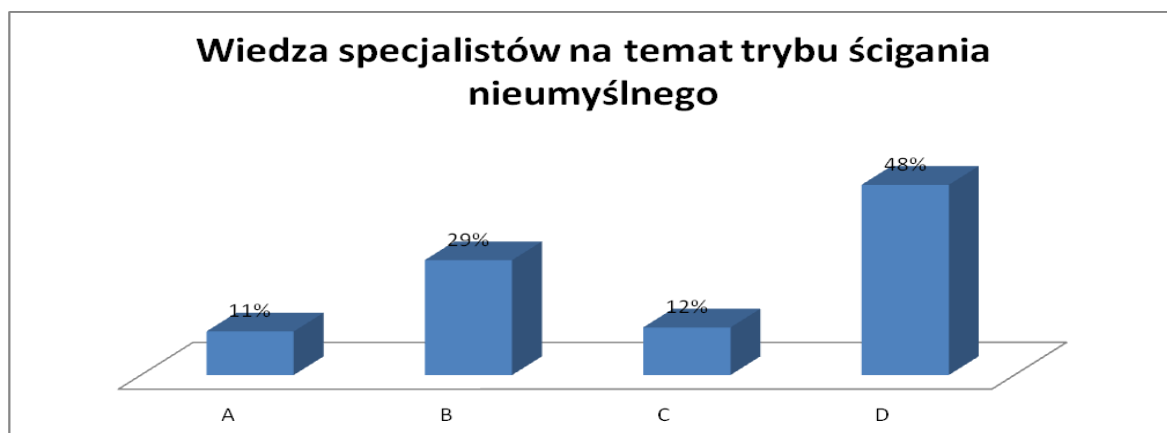
Wykres nr 59. Wiedza specjalistów na temat możliwości zobowiązania sprawcy przemocy do opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z osobą doświadczającą przemocy.

Źródło: Badanie własne.

W Pyt. 8 autorka chciała sprawdzić wiedzę dotyczącą ścigania nieumyślnego spowodowania naruszenia czynności narządu ciała lub rozstroju zdrowia osoby najbliższej, jeżeli naruszenie czynności narządu ciała lub rozstrój zdrowia nie trwał dłużej niż 7 dni. Idąc za art. 157 § 5 k.k. jest to przestępstwo ścigane na wniosek. Odpowiedź prawidłowa pojawiła się u 48% badanych osób.

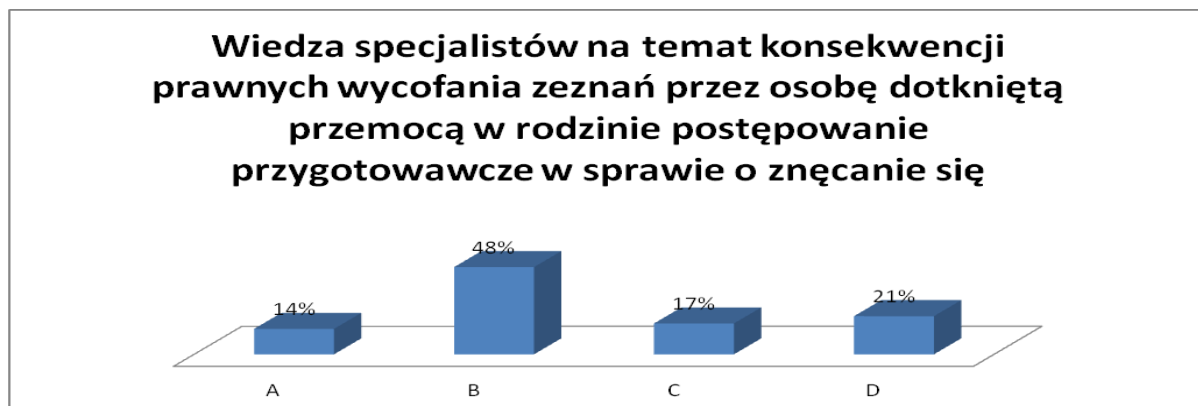
Wykres nr 60. Wiedza specjalistów na temat trybu ścigania nieumyślnego.

Źródło: Badanie własne.

Pyt. 9 poruszało kwestię wycofania zeznań przez osobę dotkniętą przemocą w rodzinie postępowanie przygotowawcze w sprawie o znęcanie się. Według art. 322 § 1 k.p.k. zeznania takie podlegają umorzeniu, gdy materiał dowodowy zebrany w toku postępowania nie daje podstaw do wniesienia aktu oskarżenia. Prawidłowej odpowiedzi udzieliło 48% specjalistów.

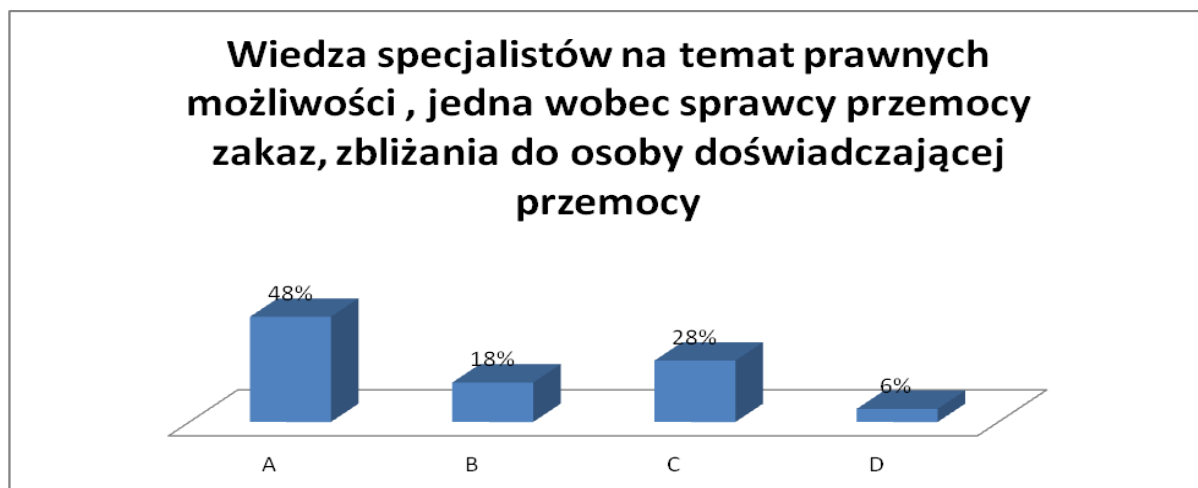
Wykres nr 61. Wiedza specjalistów na temat konsekwencji prawnych wycofania zeznań przez osobę dotkniętą przemocą w rodzinie postępowanie przygotowawcze w sprawie o znęcanie się.

Źródło: Badanie własne.

Pyt. 10 miało sprawdzić wiedzę o zakazie zbliżania się do określonych osób wydanego przez sąd. Zgodnie z art. 41a k.k. sąd może orzec taki zakaz wobec osoby skazanej za umyślne przestępstwo z użyciem przemocy, w tym przeciwko osobie najbliższej. 48% badanych znało prawidłową odpowiedź na to pytanie.

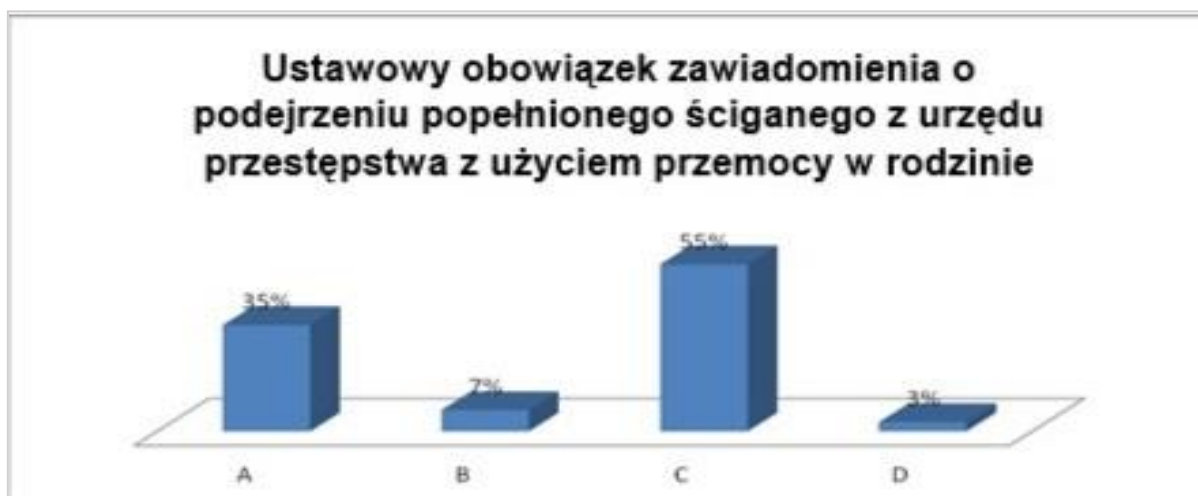
Wykres nr 62. Wiedza specjalistów na temat prawnych możliwości wobec sprawcy przemocy-zakaz zbliżania do osoby doświadczającej przemocy.

Źródło: Badanie własne.

Pyt. 11 zawierało kwestię ustawowego obowiązku zawiadomienia o podejrzeniu popełnienia ściganego z urzędu przestępstwa z użyciem przemocy w rodzinie. Art. 12 ust. 1 u.p.p.r. mówi, iż taki obowiązek spoczywa na osobach, które powzięły podejrzenie w związku z wykonywaniem swoich obowiązków służbowych lub zawodowych. W taki sposób na pytanie odpowiedziało 35% specjalistów.

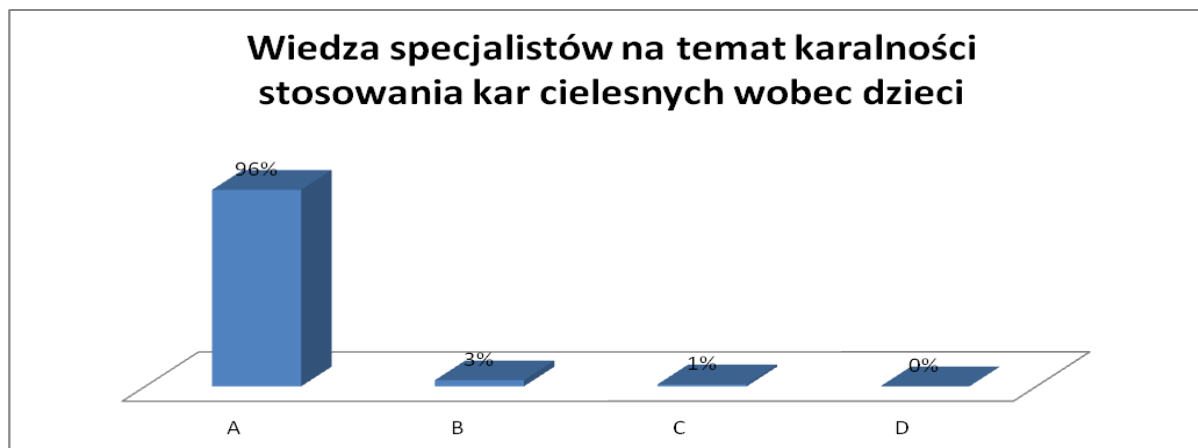
Wykres nr 63. Ustawowy obowiązek zawiadomienia o podejrzeniu popełnionego przestępstwa ściganego z urzędu z użyciem przemocy w rodzinie.

Źródło: Badanie własne.

W pyt. 12 autorka zapytała o kwestię stosowania kar cielesnych. Zgodnie z art. 96 ust. 1 k.r.o. kary cielesne są zabronione przez prawo. 96% specjalistów odpowiedziało właśnie w ten sposób.

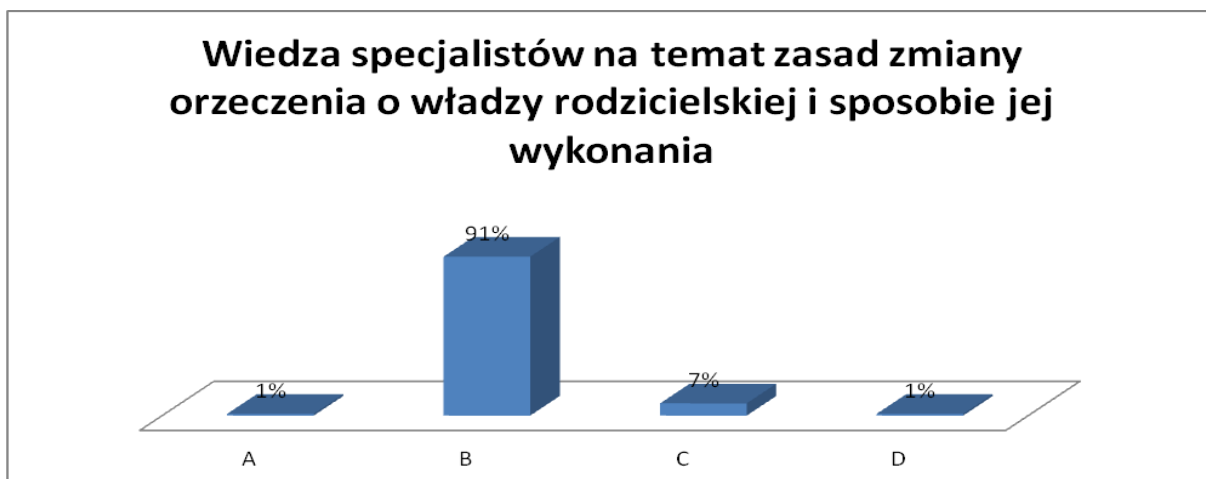
Wykres nr 64. Wiedza specjalistów na temat karalności stosowania kar cielesnych wobec dzieci.

Źródło: Badanie własne.

Pyt. 13 dotyczy orzeczekania o władzy rodzicielskiej i sposobie jej wykonywania oraz wprowadzaniu zmian w orzeczeniu. Art. 106 k.r.o. informuje, że może być ono zmienione jeżeli wymaga tego dobro dziecka. 91% badanych odpowiedziało prawidłowo na pytanie. Co przedstawia poniższy wykres.

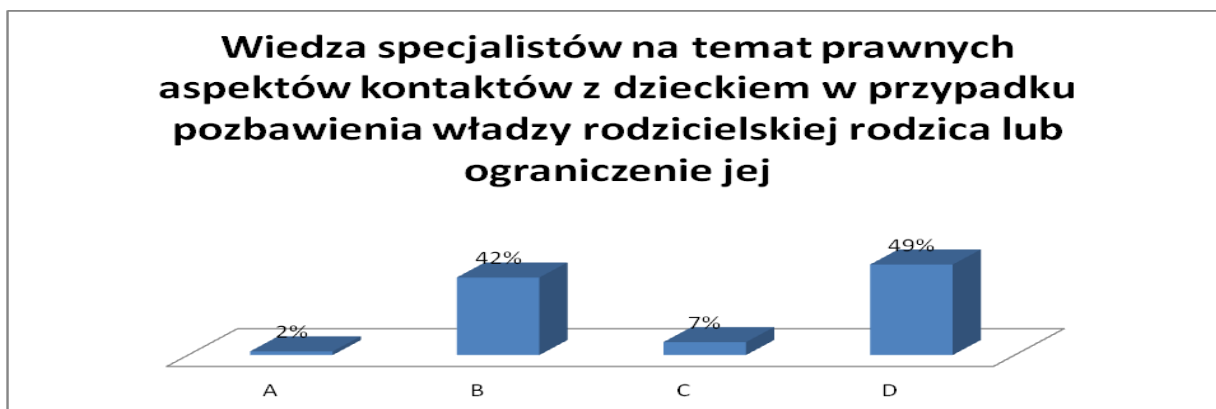
Wykres nr 65. Wiedza specjalistów na temat zasad zmiany orzeczenia o władzy rodzicielskiej i sposobie jej wykonania.

Źródło: Badanie własne.

Pyt. 14 dotyczyło kwestii kontaktów rodzica, który ma ograniczoną władzę rodzicielską lub jest jej pozbawiony z dzieckiem. Art. 113 § 1 k.r.o. informuje, że ma prawo do kontaktu z dzieckiem. Wiedzą w tym zakresie wykazało się 42% badanych specjalistów.

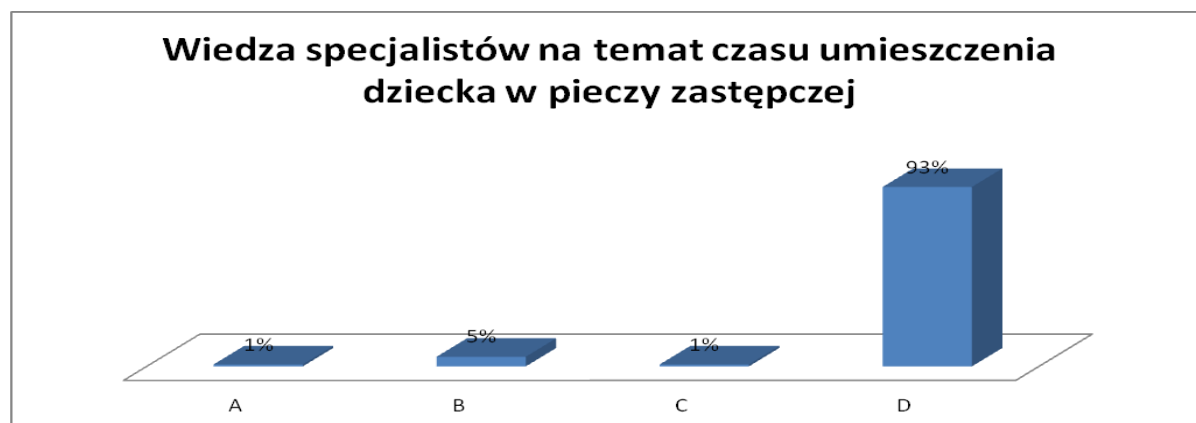
Wykres nr 66. Wiedza specjalistów na temat prawnych aspektów kontaktów z dzieckiem w przypadku pozbawienia władzy rodzicielskiej rodzica lub jej ograniczenie.

Źródło: Badanie własne.

15 pyt. dotyczyło czasu przebywania dziecka w pieczy zastępczej. Zgodnie z art. 112 ust. 4 k.r.o dziecko przebywa w pieczy zastępczej do czasu zaistnienia warunków umożliwiających jego powrót do rodziny albo umieszczenia go w rodzinie przysposabiającej. Takiej odpowiedzi udzieliło 93% spośród badanych.

Wykres nr 67. Wiedza specjalistów na temat czasu umieszczenia dziecka w pieczy zastępczej.

Źródło: Badanie własne.

Z analizy powyższych badań wynika, że wiedza prawna wśród osób zajmujących się zawodowo przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie nie jest wystarczająca. Większość badanych specjalistów ma niepełną wiedzę dotyczącą ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. Przede wszystkim brakuje specjalistów, którzy zajmują się pomocą rodzinie. Niekorzystne warunki pracy (niskie pensje, prace na nadgodziny) nie zachęcają do pracy na stanowisku pracownika socjalnego. Zgodnie z raportem NIK z 2019 roku „Organizacja i warunki pracy pracowników socjalnych” pracowników socjalnych brakuje, są obciążeni pracą, co powoduje stres⁵³⁰. Jednocześnie bardzo często są narażeni na agresję ze strony osób, które zwracają się o pomoc. W 2019 roku w ośrodkach świadczących pomoc specjalistyczną na poziomie gminnym pracowało 19,6 tys. pracowników, zaś samych ośrodków w Polsce było 2,5 tys⁵³¹. Liczba zadań przekracza możliwości kadrowe i finansowe. To przekłada się na jakość pracy. Pracownicy przede wszystkim nie mają czasu na doszkalanie się, zwiększanie swojej wiedzy i kompetencji. 64,6% badanych, spośród 468 pracowników socjalnych, oceniło, że jest przeciążonych rozbudowaną sprawozdawczością, która utrudnia utrzymanie jakości pracy⁵³². W 85% badanych ośrodków pomocy socjalnej i społecznej na jednego pracownika przypada 150 rodzin⁵³³. Taki nadmiar pracy przekłada się na wiedzę i możliwości jej aktualizacji. Aby udzielić pomocy ofierze przemocy w sposób, który będzie właściwy, pracownik specjalizujący się w pracy socjalnej, powinien mieć stały dostęp do aktualnych informacji. Tymczasem 84% badanych wskazuje, że praca biurowa zajmuje tyle czasu, że jakakolwiek edukacja jest niemożliwa⁵³⁴. Brak wiedzy prawnej u osób zajmujących

⁵³⁰ *Organizacja i warunki pracy pracowników socjalnych* – Raport NIK, 2019, s. 23.

⁵³¹ *Ibidem*, s. 24.

⁵³² *Ibidem*, s. 26.

⁵³³ *Ibidem*, s. 27.

⁵³⁴ *Ibidem*, s. 28.

się zawodowo przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie jest zatem konsekwencją trudnej sytuacji zawodowej tychże pracowników. Dodać należy, że zdaniem 90% pracowników socjalnych ich wynagrodzenie jest zbyt niskie i demotywujące, bardzo często niższe, niż świadczenia socjalne, jakie otrzymują beneficjenci. Te czynniki niekorzystnie wpływają na poziom wiedzy prawnej. Jest to problem, którym państwo powinno się zająć, ponieważ brak odpowiedniego wsparcia ze strony specjalistów ds. przemocy w rodzinie pogłębia dramatyczną sytuację ofiar. 90% badanych ośrodków nie prowadzi żadnego poradnictwa i szkoleń w obszarze przeciwdziałania przemocy w rodzinie⁵³⁵. Nikt z badanych nie wskazał, że prowadzone są superwizje ich pracy.

7.9. Prawne aspekty pracy specjalistów z uzależnionymi i chorymi psychicznie sprawcami przemocy w rodzinie.

Wśród badanych doświadczających przemocy ponad połowa wskazała, że sprawca spożywa alkohol (56%), w tym 44% spożywa alkohol codziennie lub prawie codziennie. Respondenci w 36% przypadków wskazali, że codziennie lub prawie codziennie w ciągu ostatniego roku sprawca będąc pod wpływem alkoholu zachowywał się w sposób niewłaściwy – w szczególności popychał, bił, szarpał, awanturował się, wyzywał. W 77% przypadków osoby doświadczające przemocy nie zwróciły się o pomoc do komisji rozwiązywania problemów alkoholowych. Takiej pomocy szukało 23% badanych. Jeżeli komisja podjęła postępowanie, to w 50% przypadków nie zakończyło się to skierowaniem sprawy do sądu z wnioskiem o zobowiązanie do leczenia odwykowego w trybie ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi. Wniosek został skierowany w 42% przypadków, przy czym w postępowaniu sądowym wniosek komisji został oddalony w 67% przypadków. Jeżeli sąd podjął decyzję o skierowaniu osoby stosującej przemocna przymusowe leczenie, to w 57% przypadków decyzja ta nie została wykonana.

⁵³⁵ Ibidem, s. 29.

Wykres nr 68. Spożywanie alkoholu przez sprawcę przemocy.

Źródło: Badanie własne.

Problem spożywania alkoholu przez sprawcę przemocy dotyczy 56% badanych, przy czym 44% badanych sprawców deklaruje regularne spożycie codziennie lub prawie codziennie, zaś 33% dwa – cztery razy w tygodniu. Regularne spożycie alkoholu, nawet w niewielkich ilościach, sprawia, że osoba pijąca zmienia się. Zmieniają się funkcje poznawcze, takie jak spostrzeganie, uwaga, koncentracja i pamięć. Błędym jest przekonanie, że jedynie duże ilości mocnego alkoholu destrukcyjnie wpływają na zdrowie i pracę mózgu. Alkohol spożywany regularnie, nawet w niewielkich ilościach sprawia, że procesy poznawcze ulegają degradacji. Jest udowodnione naukowo, że zmiany w procesach poznawczych zaczynają być odczuwalne już po 4 tygodniach spożywania regularnego⁵³⁶. Braki koncentracji, rozkojarzenie, problemy z pamięcią i spostrzeganiem powodują wzrost kortyzolu, zwanego hormonem stresu. To przyczynia się do zachowań agresywnych. Osoba spożywająca alkohol zaczyna mieć dosyć otoczenia – czuje złość, frustrację, niechęć i zmęczenie. Łatwo jest ją wyprowadzić z równowagi. Alkohol jest rozwiązaniem, które daje złudne poczucie „wyciszenia problemów”. To narzędzie do tłumienia trudnych emocji, z którymi pijący nie potrafi sobie poradzić. Emocje i problemy jednak tak naprawdę nie opuszczają pijącego. Nasilają się w momencie, gdy ten nie pije (więc musi się napić), albo gdy już się napił. Nieumiejętność radzenia sobie z nimi towarzyszy wielu sprawcom przemocy. Często mówią oni, że nie wiedzą, dlaczego zareagowali tak gwałtownie, że sami nie spodziewali się, że mogą zrobić bliskiej osobie krzywdę. Mylne jest założenie, że przemocy dopuszczają się

⁵³⁶ L. Cierpiąłkowska, *Uzależnienie od alkoholu*, PWN, Warszawa 2020, s. 178.

jedynie osoby, które spożywają duże ilości alkoholu – tu nie chodzi o ilość, ale o częstotliwość spożycia⁵³⁷.

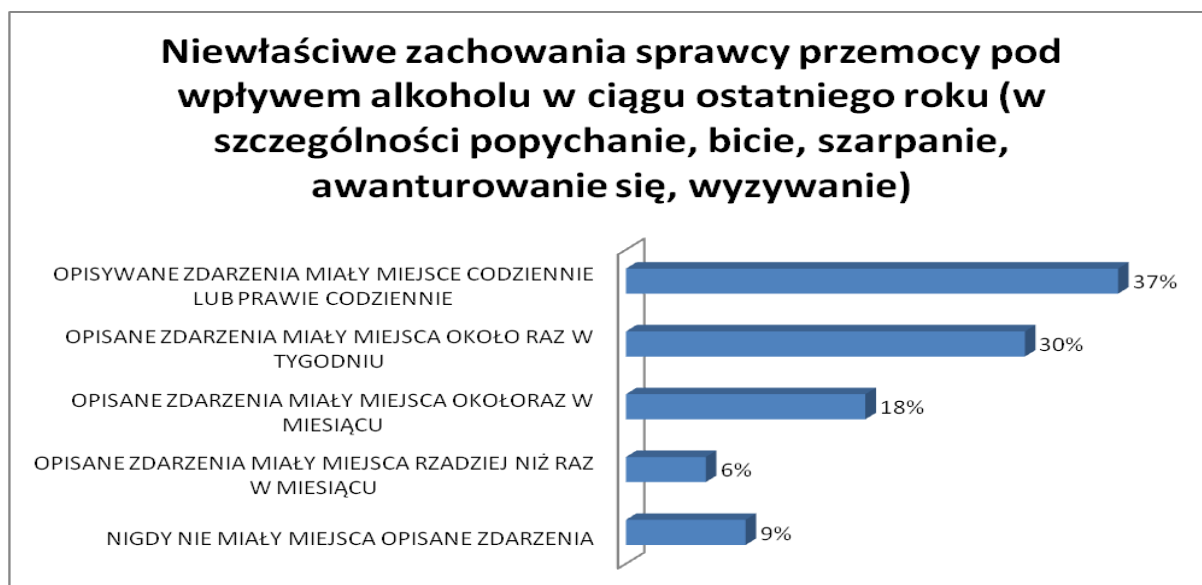
Wykres nr 69. Częstotliwość spożywania alkoholu przez sprawcę przemocy.

Źródło: Badanie własne.

37% badanych przez autorkę sprawców przemocy deklarowało, że dopuściło się zachowań niewłaściwych, takich jak popychanie, bicie, szarpanie, awantury lub wyzwiska codziennie lub prawie codziennie, zaś 30% raz w tygodniu. To koreluje z deklaracją codziennego, regularnego spożycia alkoholu i pokrywa się z ustaleniami Cierpialkowskiej i Grace.

Wykres nr 70. Niewłaściwe zachowania sprawcy przemocy pod wpływem alkoholu w ciągu ostatniego roku (w szczególności popychanie, bicie, szarpanie, awanturowanie się, wyzywanie).

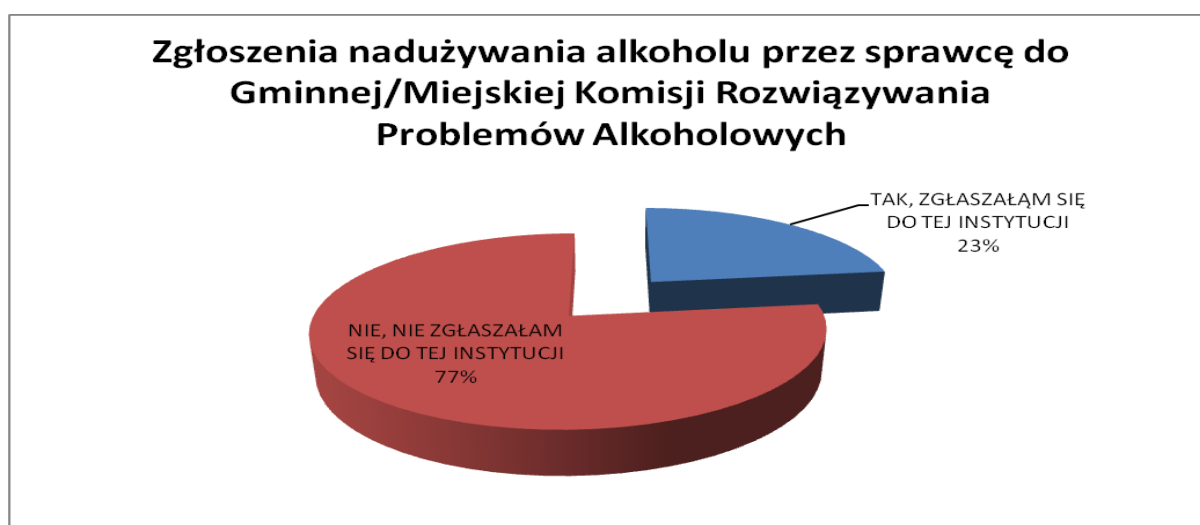

Źródło: Badanie własne.

⁵³⁷ A. Grace, *Obnażony umysł*, Sensus, Katowice 2020, s. 120.

77% badanych sprawców, deklarujących spożycie alkoholu, nie zgłaszało się do żadnej instytucji, która zajmuje się rozwiązywaniem problemów alkoholowych. I tu znowu autorka odniesie się do stereotypów - częste spożywanie niewielkich ilości alkoholu daje mylne wrażenie, że to nie alkohol jest odpowiedzialny za problem przemocy i że nie stanowi on problemu. Jeżeli pijący chodzi do pracy, dba o siebie, nie łączy swoich problemów z alkoholem. Tymczasem od 2010 istnieje w klasyfikacji chorób ICD termin „alkoholizmu wysokofunkcjonującego” – HFA⁵³⁸. Badania amerykańskiego Narodowego Instytutu ds. Alkoholizmu dowiodły, że 28% zachowań przemocowych w amerykańskich rodzinach, jest popełnianych przez osoby z syndromem HFA, które nie są świadome związku alkoholu spożywanego przez nie z własnym życiem⁵³⁹. Dlatego nie zgłaszają się po pomoc do odpowiednich instytucji. HFA to także syndrom trudny do rozpoznania przez pracowników socjalnych, ale również przez same ofiary przemocy. Zdarza się, że nawet przez kilka lat nie łączą one „niewinnego” picia szklanki whisky wieczorem z wybuchami agresji partnera.

Wykres nr 71. Zgłoszenia nadużywania alkoholu przez sprawcę do gminnej/miejskiej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych.

Źródło: Badanie własne.

50% badanych sprawców przemocy, deklarujących uzależnienie od alkoholu, nie zostało skierowanych na przymusowe leczenie przez Gminną/Miejską Komisję Rozwiązywania Problemów Alkoholowych. Nakazem przymusowego leczenia objęto 33% badanych. Postanowienia Sądu zobowiązujące do przymusowego leczenia zostały wykonane w 29% przypadków. Temat konsekwencji spożycia alkoholu przez sprawcę przemocy domowej jest zatem w znacznym stopniu bagatelizowany, co może łączyć się z moimi

⁵³⁸ M. Abramowicz, *Wzorce konsumpcji alkoholu. Studium socjologiczne*, UAM, Poznań 2018, s. 49.

⁵³⁹ Ibidem, s. 51.

wnioskami, że alkoholizm wysokofunkcjonujący daje złudne wrażenie, że ~~nie~~ alkohol nie stanowi problemu, nad którym warto się pochylić.

Wykres nr 72. Skierowanie do sądu przez gminną/miejską komisję rozwiązywania problemów alkoholowych wniosku o zastosowanie wobec sprawcy przymusowego leczenia.

Źródło: Badanie własne.

Wykres nr 73. Wydanie nakazu przymusowego leczenia w ośrodku leczenia uzależnień wobec sprawcy przemocy.

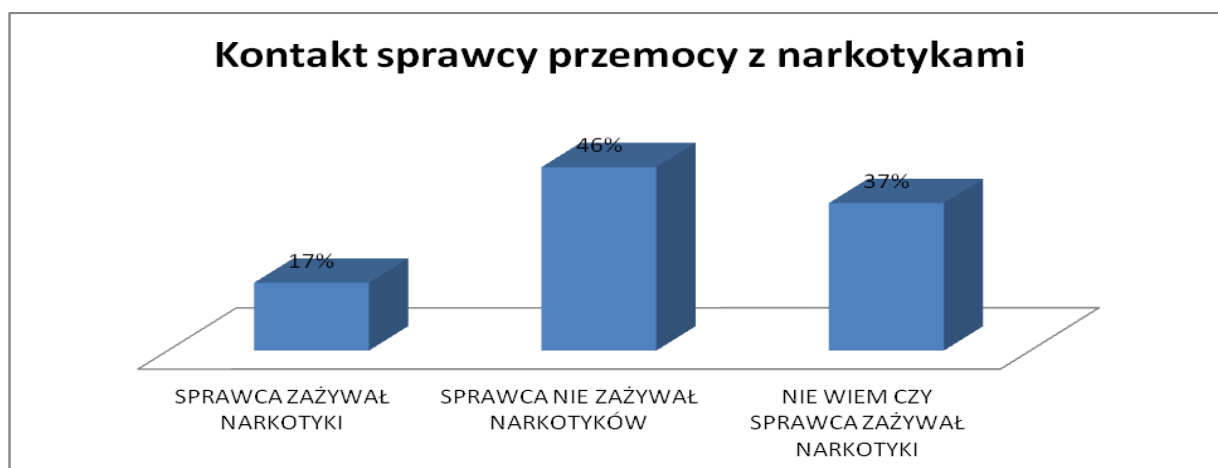
Źródło: Badanie własne.

Wykres nr 74. Wykonanie postanowienia sądu zobowiązującego do przymusowego leczenia.

Źródło: Badanie własne.

Wykres nr 75. Kontakt sprawcy przemocy z narkotykami.

Źródło: Badanie własne.

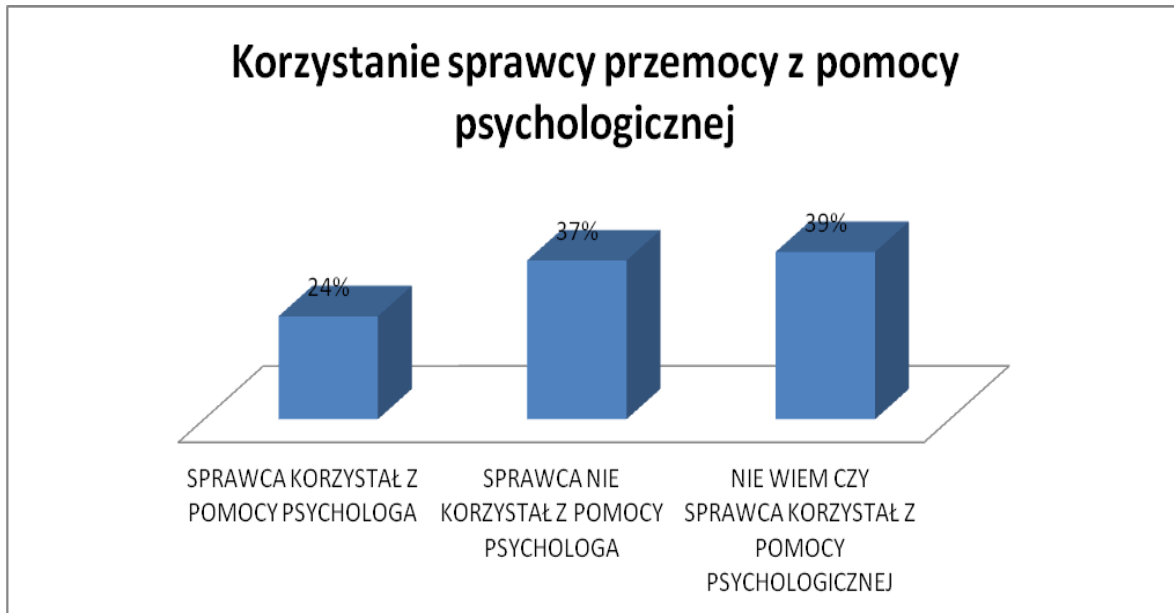
Ankietowane osoby doświadczające przemocy wskazywały, że sprawca przemocy raczej nie pozostawał pod wpływem narkotyków (46%). Odpowiedzi twierdzącej udzieliło 17% badanych.

Korzystanie przez sprawców przemocy w rodzinie z pomocy psychologicznej

Większość badanych ofiar przemocy nie wie, czy sprawca korzystał w przeszłości z pomocy psychologicznej (39%) – bez względu na przyczynę. Odpowiedzi „nie” udzieliło 37% ankietowanych, a twierdząco odpowiedziało 24% z nich. Jeżeli sprawca szukał takiej pomocy i osoba ankietowana wiedziała o tym, to najczęściej pomoc ta trwała krócej niż dwa miesiące (30%), a jeżeli dochodziło do konsultacji psychologicznych, to było to związane z

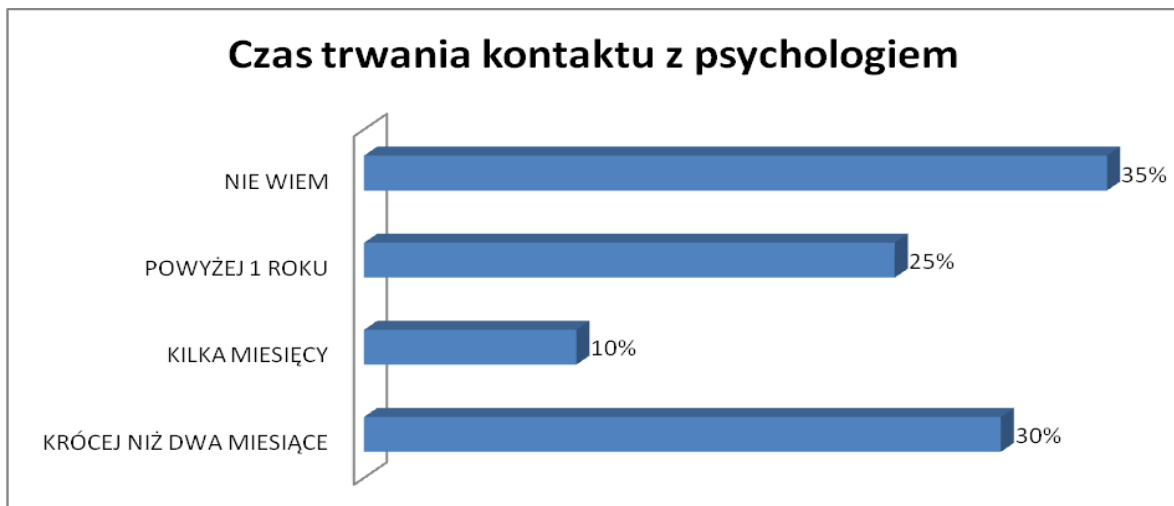
zaburzeniami psychicznymi, np. depresją, bezsennością, fobią, histerią, lękiem, nerwicą, schizofrenią bądź zaburzeniami seksualnymi (33%). Sprawcy nie poszukiwali pomocy w związku z brakiem panowania nad własnym zachowaniem i stosowaniem przemocy.

Wykres nr 76. Korzystanie sprawcy przemocy z pomocy psychologicznej.

Źródło: Badanie własne.

Wykres nr 77. Czas trwania pomocy psychologicznej.

Źródło: Badanie własne.

Wykres nr 78. Przyczyna korzystania przez sprawcę przemocy z pomocy psychologa.

Źródło: Badanie własne.

Jak pokazują wyniki moich badań specjaliści są zgodni, że praca z osobami uzależnionymi lub chorymi psychiatrycznie jest bardzo trudna i często służby nie widzą realnych możliwości na udzielenie pomocy. Specjaliści udzielali m.in. następujących odpowiedzi:

- *Uzależnienia i choroby utrudniają bardzo pracę. Wynika to m.in. z niewiedzy medycznej, jak np. pracować z osobą chorą psychicznie. Nie było przypadku gdy sprawca był niepoczytalny w rozumieniu prawa karnego. Jedna sprawa ze sprawcą zaburzonym jest w toku w grupie. Ale sytuacja jest patowa – nie do końca wiedzą, co z nim zrobić? (KRPA);*
- *Był przypadek, że chora psychicznie nadużywała alkoholu i nie pozwalała funkcjonować innym. Osoba chora nie rozumie logicznie swojego postępowania. Nie było przypadku niepoczytalności sprawcy. Jeżeli osoby chore psychicznie nie chciały się leczyć zdarza się, że załatwia się to przez OPS. Były takie 2-3 przypadki (OPS);*
- *Alkohol utrudnia – jeżeli jest uzależnienie. Jest trudny kontakt. Bardzo trudno umieścić osoby chore w zakładzie leczniczym. Zdarzyło się, że policja zawiozła chorego szalejącego po mieszkaniu do szpitala, a lekarz wypuścił i nie widział problemu. Problem z zapobieganiem tym problemom. Decyduje jeden lekarz, który nie jest nieomylny (P);*
- *Przy chorych psychicznie jest problem, bo rodzina nie chce podejmować działań, szczególnie gdy sprawcą przemocy jest np. syn, a ofiarą matka. Leczenie przymusowe*

uzależnień to fikcja. Bez zgody uzależnionego nie ma jak pomóc tak realnie. Najpierw trzeba leczyć uzależnionych, a później dopiero praca nad przemocą (KRPA);

- *Mamy słabe prawo. Najpierw trzeba ubezwłasnowolnić taką osobę, a dopiero później można coś zrobić. Alkoholika nie można leczyć przymusowo. Nawet zobowiązanie sądowe niewiele daje (O);*
- *Przepisy nie są złe, są jasne i konkretne. Sposób stosowania jest niewłaściwy. Zbyt duże przyzwolenie i lekkie traktowanie tych problemów. Zbyt rzadko te osoby są umieszczane w placówkach zamkniętych (P);*
- *W przepisach jest bardzo dużo luk – czytanie samej ustawy nic nie daje. Dopiero szkolenia pogłębiające wiedzę są w stanie sprecyzować przepisy. Brak jest warsztatów i terapii dla sprawców. Ustawę też ciężko interpretować (KRPA);*
- *Praca z uzależnionymi i chorymi psychicznie jest dużo trudniejsza, gdyż nie ma jak ich zmusić do leczenia odwykowego czy psychiatrycznego. System na to nie pozwala (OPS);*
- *Taka praca jest trudniejsza. Kiedy np. jest też problem alkoholowy, wszyscy skupiają się na nim, zapominając o problemie przemocy. Sprowadza się wszystko do tego, żeby rozwiązać problem alkoholowy. Z osobami zaburzonymi trudno się w ogóle porozumieć (OZ);*
- *Mechanizmy uzależnienia/choroby często uniemożliwiają racjonalną pracę z rodziną. To „syzyfowa praca”. Te osoby nie chcą pomocy. Mała wiara w pracę KRPA – nie widać rezultatów, ciężko nawet kierować, bo wiadomo, że to nic nie pomoże. Często te osoby zobowiązują się do podjęcia terapii, „odfajkowują” się na listach i dalej robią to samo. Brak jest skutecznych mechanizmów prawnych (OPS);*
- *Problem jest taki że osoba zaburzona/uzależniona nie widzi problemu, gdyż działają chorobowe mechanizmy obronne. Bardzo ciężko jest urealnić im sytuację. Większość osób stosujących przemoc ma problemy z uzależnieniami. Ofiary przemocy też bywają uzależnione i wtedy praca z nimi jest podwójnie trudna. Jeżeli ofiara jest uzależniona, to słyszy np. że sama jest sobie winna, bo pije, że jakby miała taką żonę, to też by jej nic nie pasowało. W takich sytuacjach dochodzi bardzo często do przemocy seksualnej (KRPA);*
- *Jeśli ofiara jest uzależniona od alkoholu, w zasadzie nie zgłasza niczego. A jeżeli już, to jest traktowana niepoważnie. Spotkałem ofiarę przemocy, która była uzależniona i miała zaburzenia lękowe. Próbowala informować policję, ale nie chcieli jej pomóc – „nie interweniujemy w awanturach domowych” (OZ);*

- *Osoby chore psychiatrycznie są przekonane, że nikt im nie uwierzy. Nie są traktowane poważnie, są spychane na marginesy społeczeństwa. To powoduje, że nie zawsze otrzymują pomoc, jakiej w rzeczywistości wymagają, a nieodpowiednie zachowania rodziny często traktowane są jako wyraz trudności w codziennym funkcjonowaniu z osobą chorą psychicznie (OPS).*

Pomoc psychologiczna dla sprawcy przemocy jest tematem trudnym, ponieważ bardzo często przemocy towarzyszą takie czynniki, jak złe warunki materialne, obniżona sprawność intelektualna, zaburzenia emocjonalne, uzależnienia, zaburzenia psychotyczne i choroby psychiczne. Złożoność czynników czyniących daną osobę sprawcą przemocy sprawia, że terapia psychologiczna powinna być rozbudowana – często musi objąć i terapię uzależnień i terapię behawioralno-poznawczą i elementy psychoanalizy, czy też terapii psychodynamicznej. Badania Spinneta i Rigglera z 2018 roku wskazują, że 10% sprawców przemocy ujawnia cechy psychopatologiczne, których podłoże znajduje się we wczesnym dzieciństwie sprawcy⁵⁴⁰. Stan polskiej psychologii jest – co już było poruszane w mojej pracy – trudny. Zamykane są oddziały dziennej pomocy, brakuje personelu i środków na utrzymanie oddziałów i szpitali psychiatrycznych. To sprawia, że osoba obciążona wieloma problemami, wymagająca szczególnego wsparcia, bardzo często pozostaje pozostawiona bez wsparcia. Jeśli w przypadku przemocy w rodzinie dodatkowo pojawia się problem uzależnienia (szczególnie od alkoholu) oraz choroby psychicznej, to osoby doświadczające przemocy mają poczucie bezsilności, nie widzą szansy na wyjście z sytuacji. Podkreślenia wymaga fakt, że podobne zdanie prezentują specjaliści zawodowo zajmujący się przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie. Tego rodzaju analizy są niezwykle trudne, gdyż zdarza się często, że oczekiwania osób doświadczających przemocy wobec służb pomocowych są niemożliwe do spełnienia. W pracy zawodowej autorka często spotyka się z oczekiwaniem ze strony osób doświadczających przemocy, aby przedstawiciele instytucji udzielających pomocy wzięły na siebie odpowiedzialność za zmianę zachowania sprawcy. W wielu przypadkach te oczekiwania są daleko idące – zmiana powinna dotyczyć sprawcy jako człowieka, co – niestety – nie pozostaje w gestii żadnej służby czy instytucji. W Polsce „rodzinę” traktuje się jako zupełnie odrębną instytucję w społeczeństwie, w funkcjonowanie której nikt nie ma prawa ingerować i poddawać obowiązujących w niej zasad krytyce.

⁵⁴⁰ M. Pilczek, *Sprawca przemocy – obraz psychopatologiczny i złożoność problemu pomocy*, [w:] „Psychiatria Polska” 2018, tom LX, s. 913.

Wnioski końcowe

Przemoc w rodzinie jako zjawisko wielowymiarowe jest poważnym problemem nie tylko w wymiarze społecznym i psychologicznym, ale także w wymiarze prawnym. Celem niniejszej rozprawy było możliwie kompleksowe ujęcie problematyki, zarówno od strony normatywnej, jak i praktyki. Diagnoza wybranych zagadnień dotyczących zjawiska przemocy w rodzinie, przeprowadzona w ubiegłych latach przez TNS OBOP na zlecenie Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, jak i inne instytucje badawcze pokazała, że zjawisko przemocy w rodzinie dotyczy około połowy rodzin w Polsce⁵⁴¹. Wyniki te wskazują, jak ważnym tematem jest problematyka przeciwdziałania przemocy w rodzinie i uzasadniają celowość badania tego obszaru.

Większość dostępnych publikacji skupia się na psychologicznych bądź prawnych aspektach przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Niniejsza rozprawa łączy te dwa aspekty, a ponadto odnosi się do praktyki stosowania prawa. W niniejszej pracy autorka szukała odpowiedzi na pytania związane z obrazem zjawiska przemocy w rodzinie w świetle danych statystycznych instytucji specjalizujących się w pomocy osobom doświadczającym przemocy, przygotowania merytorycznego do pracy pracowników służb i instytucji wspierających (w tym do pracy interwencyjnej) z osobami doświadczającymi przemocy w rodzinie. Kolejną kwestią poruszaną w rozprawie było to, jak osoby doświadczające przemocy i pracownicy służb i instytucji wspierających oceniają skuteczność obowiązujących przepisów prawnych oraz jak osoby doświadczające przemocy w rodzinie i pracownicy służb i instytucji wspierających oceniają procedurę „Niebieskie Karty” w świetle obowiązujących przepisów prawnych.

Środowisko życia wpływa na gotowość ofiary przemocy domowej do zwracania się po pomoc. Zgromadzone w toku badań dane dotyczące motywacji decydującej o poszukiwaniu pomocy oraz konsekwencji przez osoby doznające przemocy w rodzinie pozwalają stwierdzić, że należą one do tej grupy, która jest świadoma przysługujących im praw oraz zdeterminowana do zakończenia sytuacji przemocowej, w której się znalazła. Osoby te zostały skierowane przez odpowiednie instytucje do organizacji pozarządowej świadczącej potrzebną im pomoc terapeutyczną, psychologiczną oraz prawną. Potwierdzeniem tej tezy są wyniki badań przeprowadzonych przez autorkę – w 49% przypadków ankietowani widzą

⁵⁴¹ Ibidem

realne szanse odseparowania się od sprawcy i zakończenia trwającej przemocy domowej. Takiej możliwości nie dostrzega 22% ankietowanych, a w 24% przypadków badani nie byli pewni co do istniejących realnych szans na zmianę sytuacji i udzielili odpowiedzi „nie wiem”. Te dane pokazują, że w percepcji osób doświadczających przemocy w rodzinie istnieje szansa na poprawę sytuacji. Często jednak nie dochodzi do realnej zmiany, najczęściej z powodu bierności lub opieszałości organów ścigania i innych służb związanych z przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie, ale przyczyn tej sytuacji należy także upatrywać w bierności lub niechęci samych osób doświadczających przemocy (co często uniemożliwia udzielenie realnej, skutecznej i trwałej pomocy).

Policja nie oferuje dostatecznego wsparcia w procesie przeciwdziałania przemocy domowej. Z rozmów przeprowadzonych przez konsultantów telefonu zaufania wynika, że w większości przypadków osoby dzwoniące nie zwracały się nigdzie po pomoc, a jeżeli już taka sytuacja miała miejsce, najczęściej był to kontakt z policją. W badaniach przeprowadzonych przez autorkę w 71% przypadków ankietowani zgłaszali się po pomoc do innych instytucji niż policja – najczęściej wskazywano na organizacje pozarządowe (49%), następnie ośrodki pomocy społecznej (24%), ośrodki zdrowia (18%) oraz komisje rozwiązywania problemów alkoholowych (8%). Zdecydowana większość osób badanych wskazała, że nie do końca była zadowolona z przeprowadzonej przez policję interwencji (53%); lub była zupełnie niezadowolona (28%). Zadowolonych i bardzo zadowolonych respondentek było w sumie 21%, mimo że po interwencji policji sytuacja poprawiła się w tylko 16% przypadków (7% osób badanych nie umiało odpowiedzieć na to pytanie).

Instytucje specjalizujące się w udzielaniu pomocy osobom doświadczającym przemocy domowej nie wywiązują się ze swych zadań w sposób, który zabezpieczałby ofiary przemocy przed sprawcą w sposób gwarantujący poprawę sytuacji. Świadczy o tym fakt, że spośród 20 osób, z którymi autorka przeprowadziła wywiady pogłębione, 13 wskazało, że wśród instytucji zajmujących się problematyką przeciwdziałania przemocy w rodzinie dominująca rola powinna przyspaść policji. Różnice w poziomie zadowolenia z udzielonej pomocy występujące pomiędzy członkami zespołów interdyscyplinarnych a osobami doświadczającymi przemocy nie są znaczne, wynoszą ok 10%, co oznacza, że osoby doświadczające przemocy w rodzinie oceniają pracę zespołów interdyscyplinarnych podobnie jak sami specjaliści zawodowo związani z zespołami interdyscyplinarnymi. Zdecydowana większość (90%) badanych członków zespołów interdyscyplinarnych oceniło podejmowane przez zespół działania pomocowe dla osób dotkniętych przemocą w rodzinie jako skuteczne, a

8% – jako nieskuteczne⁵⁴².

Respondenci badań TNS OBOP w większości stwierdzali, że udzielona im pomoc była w pełni skuteczna i problem został rozwiązany (32%) lub częściowo skuteczna, jednak w ich przypadku problem nie został definitywnie rozwiązany (45%). Jedynie co piąta osoba (20%) w rodzinie, której skorzystano z pomocy, stwierdza, że nie była ona w ogóle skuteczna⁵⁴³.

Wyniki przeprowadzonej przez autorkę ankiety są w tym zakresie zbliżone do wyników ogólnokrajowych – w 46% przypadków ankietowane przez autorkę osoby uznały, że otrzymały pomoc jakiej oczekiwały, w 37% przypadków udzielono odpowiedzi „trudno powiedzieć”, a 17% ankietowanych odpowiedziało, że nie uzyskało oczekiwanej pomocy.

Pracownicy służb i instytucji zajmujących się przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie nie mają wystarczającej orientacji w obowiązujących przepisach prawnych, by efektywnie pomagać ofiarom przemocy została potwierdzona. Specjaliści, z którymi autorka przeprowadziła wywiady wskazywali, że najslabiej przeszkoloną i poinformowaną grupą zawodową uczestniczącą w procedurze są przedstawiciele oświaty i ochrony zdrowia, chociaż pozostali specjaliści oceniają pozytywnie rozszerzenie podmiotów zajmujących się problematyką przeciwdziałania przemocy o te dwie grupy.

Ofiary przemocy oceniają procedurę „Niebieska Karta”, jako niewystarczająco często wdrażaną przez Policję. Ofiary przemocy w rodzinie wskazywały na niewystarczającą wiedzę służb odpowiedzialnych za procedurę „Niebieskie Karty” i twierdziły, że nie uzyskały żadnych informacji (np. 30% ofiar podczas interwencji policji nie została poinformowana o możliwości wszczęcia procedury „Niebieskie Karty”) lub przekazane im informacje były nieprawdziwe (np. błędnie pouczano ofiary co do trybu postępowania karnego). Ten brak wiedzy niekorzystnie wpływa na działania, które mogłyby wpłynąć na zmniejszenie zjawiska przemocy.

Ofiary przemocy oceniają działania służb i instytucji zajmujących się przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie, jako nieskuteczne. Przeprowadzony przez autorkę w toku badań własnych test wiedzy prawnej wśród specjalistów zajmujących się przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie (w szczególności w ramach prac w zespołach interdyscyplinarnych i grupach roboczych) wykazał, że ich podstawowa wiedza prawna jest zdecydowanie niewystarczająca. W badaniu ogólnopolskim profesjonaliści byli sami tego

⁵⁴² *Diagnoza dotycząca realizacji zadań wynikających z ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie...*, s. 18-21, 50.

⁵⁴³ *Diagnoza zjawiska przemocy w rodzinie w Polsce wobec kobiet i wobec mężczyzn...*, s. 143-154.

świadomi, kiedy mówili o trudnościach przy realizacji zadań nałożonych na zespół interdyscyplinarny i wskazywali na ograniczenia budżetowe (51%), między innymi dotyczące środków finansowych przeznaczonych na szkolenia. Nie może zatem dziwić, że dla 20% badanych najsłabszą stroną w funkcjonowaniu zespołów są niewystarczające kompetencje, wiedza i doświadczenie ich członków⁵⁴⁴.

Ofiary przemocy, oceniają obowiązujące przepisy prawne, związane z przeciwdziałaniem przemocy, jako nieskuteczne. Trzeba jednak pamiętać, że nie-fachowcy patrzą na te regulacje rzez pryzmat własnych doświadczeń, bardzo często negatywnych, a nie jest to ocena wynikająca z pogłębionej analizy konkretnych rozwiązań. Zgromadzone dane potwierdzają niejako to negatywne, społeczne odczucia dotyczące skuteczności polskiego prawa. Zdecydowana większość badanych (81%) przez TNS OBOP słyszała, co prawda, o wejściu w życie nowelizacji ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. Jednak 18% wiedziało o wszystkich zmianach, o które pytano, 16% badanych uznało, że pomimo wprowadzenia nowelizacji sytuacja ofiar przemocy w rodzinie nie ulegnie zmianie, a 3% spodziewało się wręcz, że ulegnie ona pogorszeniu. Ponad połowa respondentów (58%), którzy nie spodziewają się poprawy sytuacji ofiar przemocy w rodzinie w związku z wprowadzoną nowelizacją ustawy, argumentuje, że polskie prawo jest nieskuteczne (twierdzi tak 62% mężczyzn i 51% kobiet)⁵⁴⁵.

Z drugiej strony należy wskazać, że zarówno osoby doświadczające przemocy w rodzinie, jak i pracujący z nimi specjaliści, we wszystkich badaniach zgodnie stwierdzili, że procedura „Niebieskie Karty” jest potrzebnym instrumentem, a obecny jej kształt jest lepszy od poprzedniego. Specjaliści oceniali jako najtrudniejsze te sytuacje, gdy ofiara nie współpracuje z instytucjami pomocowymi i organami ścigania lub sprawca jest osobą chorą psychicznie, bądź uzależnioną od alkoholu czy innych substancji psychoaktywnych. Z przeprowadzonych przez autorkę badań ankietowych wynika, że na 39% przypadków wszczęcia postępowania karnego 4% było umarzanych z powodu wycofania zeznań przez ofiary, zaś na 36% przypadków skierowania aktu oskarżenia do sądu 7% postępowań było umarzanych z powodu wycofania oskarżenia.

W badaniu ogólnopolskim, przeprowadzonym przez TNS OBOP spośród osób wskazujących małą efektywność wprowadzonej nowelizacji 21% uważa, że ofiary przemocy w rodzinie nie chcą żadnej pomocy. Badani, którzy sami nie są ofiarami, ani sprawcami

⁵⁴⁴ *Diagnoza dotycząca realizacji zadań wynikających z ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie...*, s. 18-21, 50.

⁵⁴⁵ *Diagnoza zjawiska przemocy w rodzinie w Polsce wobec kobiet i wobec mężczyzn...*, s. 159-165.

przemocy, ale dochodzi do niej w ich rodzinach, częściej od innych byli przekonani, że ofiary przemocy w rodzinie nie chcą żadnej pomocy (31%)⁵⁴⁶.

Sprawcy przemocy nie są obejmowani w wystarczającym stopniu wsparciem psychologicznym. Prowadzone przez zespół interdyscyplinarny działania wobec osób stosujących przemoc w rodzinie ponad połowa badanych specjalistów (60%) oceniła jako skuteczne, a ponad jedna trzecia (37%) jako nieskuteczne⁵⁴⁷. Profesjonaliści jako jeden z głównych problemów wskazują na brak dobrych rozwiązań w sytuacji, gdy sprawca jest chory psychicznie, ale nie stwierdzono niepoczytalności. Specjaliści opisywali przypadki, w których policja zawiozła osobę chorą, która miotła się po mieszkaniu do szpitala, natomiast lekarz ją wypuścił, ponieważ nie widział ku temu przeciwwskazań. Takie sytuacje najczęściej blokują działania zespołu interdyscyplinarnego lub grupy roboczej. Jednym z podejmowanych rozwiązań jest skierowanie sprawcy na przymusowe leczenie za pośrednictwem ośrodka pomocy społecznej. Sami sprawcy wskazują również na brak udzielanej im profesjonalnej pomocy psychologicznej.

Problem alkoholizmu sprawców przemocy jest najczęściej bagatelizowany przez odpowiednie służby. Nadużywanie alkoholu było wskazywane zarówno przez ofiary, świadków, jak i samych sprawców jako czynnik przyczyniający się do występowania przemocy w rodzinie. Respondenci, którzy stosowali przemoc w rodzinie, wskazywali na ten czynnik w ponad 90% odpowiedzi⁵⁴⁸. Tymczasem w badaniu własnym autorki wśród osób ankietowanych doświadczających przemocy ponad połowa respondentów wskazała, że sprawca spożywa alkohol (56%), z czego 44% spożywa alkohol codziennie lub prawie codziennie, ale jedynie w 23% przypadków osoby doświadczające przemocy zwróciły się o pomoc do komisji rozwiązywania problemów alkoholowych. Jeżeli komisja podjęła postępowanie, to w 42% przypadków sprawa była kierowana do sądu z wnioskiem o zobowiązanie do leczenia odwykowego w trybie ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi. W postępowaniu sądowym wnioski komisji został oddalony w 67% przypadków. Jeżeli sąd podjął decyzję o skierowaniu na leczenie przymusowe, to w 57% przypadków decyzja ta nie została wykonana.

Jak już była o tym mowa w części teoretycznej, z badań ogólnopolskich wynika, że znaczna część społeczeństwa uznawała za normalne przejawy agresji podczas kłótni w rodzinie – obrażanie i wyzwiska (24%), a także popychanie i szarpanie (18%). Według 16%

⁵⁴⁶ Ibidem, s. 164.

⁵⁴⁷ *Diagnoza dotycząca realizacji zadań wynikających z ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie...*, s. 18-21, 50.

⁵⁴⁸ *Diagnoza dotycząca osób stosujących przemoc w rodzinie...*, s. 8-12.

badanych dopiero siniaki i rany na ciele ofiary mogły być powodem do zaniepokojenia sytuacją w rodzinie. Z kolei ponad dwie piąte Polaków (44%) znało przynajmniej jedną rodzinę, w której dochodzi do przemocy wobec dzieci, przy czym w 2008 roku jedna czwarta (24%) społeczeństwa aprobowała stosowanie kar cielesnych wobec dziecka, a 22% respondentów było przekonanych, że kłótnie i rękoczynny zdarzają się w każdym domu. Co jedenasty respondent zgodził się ze stwierdzeniem, że nie istnieje coś takiego, jak wykorzystywanie seksualne dzieci w rodzinie. 37% badanych, wobec których w dzieciństwie stosowano jakąkolwiek formę przemocy, 35% z nich jako rodzice przynajmniej raz zastosowali przemoc wobec swoich dzieci⁵⁴⁹. Ponadto około 50% respondentów stwierdziło, że znane są im przypadki przemocy fizycznej, ekonomicznej i psychicznej w rodzinie wobec osób starszych, natomiast ponad 30% respondentów przyznało, że znane są im przypadki przemocy wobec osób niepełnosprawnych⁵⁵⁰. Dominująca grupa respondentów będących ofiarami (aż 52%) doświadcza wszystkich czterech rodzajów przemocy⁵⁵¹.

Przytoczone powyżej najważniejsze dane jasno świadczą, że przemoc w rodzinie jest poważnym problemem społecznym, dotyczącym połowy rodzin w Polsce. Najczęściej osobami doznającymi przemocy są kobiety⁵⁵², dzieci, starsi oraz niepełnosprawni, u których często dochodzi do złożonego zespołu stresu pourazowego (PTSD), charakteryzującego się stanami nadmiernego pobudzenia, poczucia bezradności, wtargnięcia, odcięcia od własnych emocji, poczucia niskiej wartości, winy i wstydu, skłonnościami autodestrukcyjnymi i postawą nieufności wobec ludzi. Przytoczone objawy, powodują że osoby doświadczające przemocy w rodzinie są najczęściej rozchwiane emocjonalnie, mają problemy z podejmowaniem decyzji, są bierne i nie wierzą w możliwość zmiany sytuacji, co może podważać ich wiarygodności. W 2013 roku Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej na zlecenie Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej przeprowadziła badania osób zgłaszających się z prośbą o pomoc do placówek i instytucji lokalnego systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz innych organizacji zajmujących się tym

⁵⁴⁹ *Badanie dotyczące zjawiska przemocy w rodzinie wobec dzieci...*, s. 30.

⁵⁵⁰ *Przemoc w rodzinie wobec osób starszych i niepełnosprawnych...*, s. 5.

⁵⁵¹ S. Bedyńska, G. Sędek, K. Łukowska, M. Malinowska, I. Pilchowska, *Ewaluacja lokalnego systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie – doświadczenia dotyczące sposobów pomagania i nasilenia stresu pourazowego (PTSD) z perspektywy osób dotkniętych przemocą w rodzinie*, Raport z badania, SWPS, 2013, s. 16.

⁵⁵² Wśród ogółu osób doświadczających przemocy w rodzinie, zgłaszających się do placówek i instytucji lokalnego systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie 96% stanowią kobiety, dane za: S. Bedyńska, G. Sędek, K. Łukowska, M. Malinowska, I. Pilchowska, *Ewaluacja lokalnego systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie...*, op. cit., s. 15.

problemem⁵⁵³. Autorzy tych badań zauważają, że obecność objawów PTSD wiąże się z obniżeniem funkcjonowania w wielu obszarach życia: społecznego i zawodowego, więc obejmuje koszty społeczne i ekonomiczne. Koszty ekonomiczne wynikają z trudności w zdobyciu i utrzymaniu pracy, ale także z kosztów pomocy lekarskiej, w tym hospitalacji osób doświadczających przemocy w rodzinie⁵⁵⁴. Uzyskane dane wskazują, że wysokie nasilenie objawów stresu pourazowego jest powiązane z częstością doświadczania przemocy oraz wysokim zagrożeniem wszystkimi wyróżnionymi rodzajami przemocy (fizyczną, seksualną, psychiczną, ekonomiczną). Im więcej współwystępujących form przemocy dana osoba doświadcza, tym większe jest nasilenie objawów stresu pourazowego⁵⁵⁵.

Z tego samego badania wynikają również inne wnioski, interesujące z punktu widzenia niniejszej rozprawy. Otóż, osoby młodsze częściej dostrzegają problem przemocy w rodzinie, niż te w średnim wieku i starsze. Podobnie osoby z dużych miast oceniają częstość doświadczanej przemocy jako wyższą, niż robią to respondentki ze wsi i małych miast⁵⁵⁶. Wynik ten wskazuje na wzrost społecznej świadomości na temat zjawiska przemocy w rodzinie, będący efektem edukowania społeczeństwa poprzez zakrojone na szeroką skalę kampanie społeczne. Należy przy tym zwrócić szczególną uwagę na fakt, że jako najczęściej występujące formy przemocy fizycznej wskazano popychanie i szarpanie⁵⁵⁷, co w 2007 roku jedna piąta społeczeństwa uważała za normalny przejaw agresji podczas kłótni w rodzinie. Badania SWPS wykazały także, że im bardziej ktoś akceptuje społeczne przekonania dotyczące stosowności stosowania kar cielesnych wobec dzieci, (klapsy czy policzkowanie), tym częściej stosuje przemoc fizyczną i psychiczną wobec dziecka⁵⁵⁸.

Z badań przywoływanych przez autorkę w pracy wynika, że osoby rozwiedzione lub w separacji najczęściej (70% przypadków) wskazują, że sprawcą przemocy w rodzinie jest małżonek mimo rozvodu lub separacji. Dzieje się tak szczególnie wtedy, gdy mimo rozvodu bądź prawnej separacji, byli małżonkowie nadal ze sobą mieszkają. Oznacza to prawdopodobnie, jak wskazują sami autorzy badania, że ochrona takich osób przed sprawcami (byłymi małżonkami) jest nieefektywna. Także wsparcie otrzymane od znajomych i rodziny otrzymało umiarkowaną ocenę jako skuteczna pomoc⁵⁵⁹. Badani zostali zapytani również o ocenę jakości pomocy udzielonej przez poszczególne instytucje i ta pomoc

⁵⁵³ Ibidem, s. 16.

⁵⁵⁴ *Ewaluacja lokalnego systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie...*, s. 12.

⁵⁵⁵ Ibidem, s. 18.

⁵⁵⁶ Ibidem, s. 16.

⁵⁵⁷ Ibidem, s. 15.

⁵⁵⁸ Ibidem, s. 17.

⁵⁵⁹ Ibidem, s. 17.

generalnie została oceniona pozytywnie. Co trzeci badany przyznał, że otrzymał wsparcie o jakie mu chodziło. Tyle samo respondentów zauważyło, że jest coraz więcej placówek udzielających pomocy ofiarom przemocy⁵⁶⁰. Najlepiej wypadły ośrodki interwencji kryzysowej, a pozostałe placówki wypadły stosunkowo dobrze: specjalistyczny ośrodek wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie, powiatowe centrum pomocy rodzinie, inne całodobowe placówki, ośrodki wsparcia oraz punkty informacyjno–konsultacyjne dla ofiar przemocy w rodzinie. Najniższą ocenę otrzymała policja oraz gminna komisja rozwiązywania problemów alkoholowych. Wiąże się to niewątpliwie z faktem, że czynnością najczęściej podejmowaną przez policję było pouczenie sprawcy⁵⁶¹, choć jednocześnie to właśnie policja była instytucją, która najczęściej uruchamiała procedurę „Niebieskie Karty”. Respondenci wskazywali też, że najbardziej oczekiwaną przez nich formą wsparcia jest czasowe miejsce schronienia oraz interwencje policyjne, a w następnej kolejności pomoc prawna oraz mediacje rodzinne. Najmniej oczekiwaną formą pomocy okazały się informacje o działaniu prokuratury i sądu oraz o procedurach policyjnych⁵⁶².

Respondenci wszystkich omówionych badań uważają, że prawo w niedostatecznym stopniu chroni osoby doznające przemocy w rodzinie. Być może wpływ na to stanowisko ma fakt, że specjaliści działający w ramach zespołów interdyscyplinarnych oraz grup roboczych nie mają bogatej i aktualnej wiedzy na temat procedur przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Świadczą o tym dane zebrane w grudniu 2012 roku przez Instytut Badawczy Millward Brown SMG/KRC na podstawie informacji dotyczących 1 666 zespołów interdyscyplinarnych ds. przeciwdziałania przemocy w rodzinie (z 65% gmin w Polsce). Jak wynika z tego badania, specjaliści jako najbardziej skuteczne sposoby przeciwdziałania przemocy w rodzinie wskazywali najczęściej możliwość zgłoszenia organom ścigania przypadków stosowania przemocy w rodzinie przez każdego (89%) oraz orzekanie dozoru kuratora sądowego dla osób stosujących przemoc w rodzinie (80%), podczas gdy 13% badanych zespołów interdyscyplinarnych realizujących procedurę „Niebieskie Karty” zawiadamia organy ścigania o prowadzonych sprawach mniej więcej w trzech czwartych przypadków, 12% mniej więcej w połowie przypadków, 16% mniej więcej w jednej czwartej przypadków, a 5% nigdy⁵⁶³. Oznacza to, że albo połowa (51%) badanych zespołów interdyscyplinarnych realizujących

⁵⁶⁰ Ibidem, s. 19.

⁵⁶¹ Ibidem, s. 18.

⁵⁶² Ibidem, s. 19.

⁵⁶³ *Diagnoza dotycząca realizacji zadań wynikających z ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie...*, s. 18–21, 50.

procedurę „Niebieskie Karty” nadużywa tej możliwości (zaznaczono odpowiedź „zawsze”), albo druga połowa (49%) nie jest w stanie skutecznie wykorzystać narzędzi prawnych pozwalających na izolację sprawcy od ofiary oraz nie realizuje obowiązku nałożonego na nie w art. 12 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. Obie sytuacje są nieprawidłowe i świadczą o błędnym rozumieniu (albo braku zrozumienia) obowiązujących przepisów. Wprawdzie celem pracy socjalnej z osobą doznającą przemocy w rodzinie jest udzielenie jej pomocy w samodzielnym podejmowaniu odpowiednich kroków, które mają w rezultacie poprawić jej sytuację życiową, to trudno uwierzyć, aby tylko 5% zespołów interdyscyplinarnych radziło sobie z motywowaniem osób doznających przemocy w rodzinie w każdym przypadku, a 51% w ogóle nie radziło sobie z tą sytuacją.

Należy także mieć na względzie, że znęcanie się nad osobą najbliższą jest przestępstwem ściganym z urzędu, stąd obowiązek zawiadamiania organów ścigania w przypadku powzięcia podejrzenia o popełnieniu przestępstwa z użyciem przemocy w rodzinie. O tym fakcie zdają się jednak zapominać przedstawiciele organów ścigania. Gdy osoba doznająca przemocy w pierwszej kolejności żąda wszczęcia procedury „Niebieskie Karty”, a następnie nie chce żadnych działań albo w przypadku wszczęcia postępowania karnego wycofuje zeznania (często pod wpływem sprawcy czy jego rodziny), sprawy są po prostu zamykane, co zazwyczaj bardzo negatywnie oddziałuje na dalsze losy osób krzywdzonych. W swojej praktyce zawodowej autorka wielokrotnie spotkała się z przypadkami, że ofiary próbują wszcząć „ponownie” postępowanie, które zostało już umorzone, składając zawiadomienia obejmujące nie tylko nowe zdarzenia, lecz także te, które dotyczyły umorzonego postępowania. Moim zdaniem, w sytuacji, gdy istnieją inne dowody, poza zeznaniami samej ofiary, postępowanie powinno być kontynuowane bez względu na wolę osoby doświadczającej przemocy – nie bez podstaw ustawodawca uczynił przestępstwo znęcania publicznoskargowym.

Niewątpliwie istnieje luka prawna, która rodzi wiele problemów w pracy z rodziną dotkniętą przemocą, polegająca na nieprzyznaniu zespołom interdyscyplinarnym odpowiednich instrumentów prawnych w sytuacji, gdy sprawca nie przychodzi na spotkanie grupy roboczej. Jest to największy problem, z którym spotykają się specjaliści, co często paraliżuje pracę całego zespołu i uniemożliwia szybkie udzielenie pomocy. Jest to częsty przypadek, a wiele zespołów nie radzi sobie z tą sytuacją (co mogłoby w pewnym stopniu tłumaczyć rozbieżne statystyki odnoszące się do zawiadamiania organów ścigania o popełnionym przestępstwie). W ocenie autorki kwestia ta powinna zostać uregulowana z wykorzystaniem dotychczasowego doświadczenia i wypracowanej procedury lokalnej.

Niezbędne jest przede wszystkim dodanie w Rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 roku w sprawie procedury „Niebieskie Karty” po § 17 ust. 1 ustępu 1a o brzmieniu analogicznym do § 8 ust. 5 o treści: „Niestawiennictwo osoby, co do której istnieje podejrzenie, że stosuje przemoc w rodzinie, nie wstrzymuje prac zespołu interdyscyplinarnego lub grupy roboczej”. W takich przypadkach dobrym rozwiązaniem byłoby również zawiadamianie przez zespoły interdyscyplinarne o podejrzeniu popełnienia przestępstwa, ponieważ brak współpracy ze strony osoby podejrzanej o stosowanie przemocy przemawia na jej niekorzyść.

Pomimo zapewnienia prawnych możliwości, nakazy opuszczania mieszkania nie są w praktyce stosowane. Przedstawiciele organów ścigania i sędziowie przechodzą szkolenia w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie, jednak być może powinno ich być więcej lub o bardziej rozbudowanej tematyce (nie tylko prawnej, lecz także psychologicznej i socjologicznej). To pozwoliłoby na głębsze poznanie specyfiki tego przestępstwa i skuteczniejszą ochronę osób doznających przemocy. Wprawdzie zespół interdyscyplinarny, składający zawiadomienie o podejrzeniu przestępstwa, nie jest stroną postępowania, jednakże w uzasadnionych sytuacjach mógłby składać także wniosek o rozważanie możliwości zastosowania środka zapobiegawczego – nakazu opuszczenia lokalu mieszkalnego zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym, który w postępowaniu przygotowawczym stosuje prokurator na wniosek policji albo z urzędu (art. 275a k.p.k.). Taki wniosek złożony przez grupę specjalistów mógłby być dodatkowym impulsem sugerującym o prawdopodobieństwie ponownego popełnienia przestępstwa z użyciem przemocy wobec danej osoby.

Podsumowując, należy stwierdzić, że przemoc w rodzinie jako zjawisko wielowymiarowe od lat pozostaje w sferze zainteresowań ustawodawcy, który wprowadza coraz to nowe rozwiązania prawne w celu zapewnienia osobom doświadczającym przemocy jak najlepszego wsparcia i pomocy. Na przestrzeni ostatnich dziesięciu lat obserwujemy zdecydowany postęp w nowelizowaniu obowiązujących przepisów prawnych i tworzeniu nowych rozwiązań, aby ta pomoc była skuteczna i trwała.

Pracownicy służb i instytucji zajmujących się przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie czerpią wiedzę na temat możliwości realnego udzielania pomocy od ofiar przemocy, nie z profesjonalnych szkoleń i merytorycznego wsparcia odgórnego. Badania przeprowadzone przez autorkę, jak i te przytaczane za instytucjami badawczymi, pokazują jednak, że przygotowanie (w szczególności w zakresie wiedzy prawnej) specjalistów pracujących w obszarze przeciwdziałania przemocy i przedstawicieli instytucji pomocowych nie jest

wystarczające. Wiedza prawna osób zawodowo związanych z problematyką przeciwdziałania przemocy w rodzinie jest zbyt wybiórcza i niewystarczająca, często nie widzą także realnych możliwości egzekwowania przyjętych rozwiązań prawnych, co przekłada się na ich ocenę prawa jako nieskutecznego. Zmienia się również stereotypowe postrzeganie osoby doświadczającej przemocy – to już nie jest tylko rodzina biedna, z problemem uzależnienia od alkoholu, ale coraz częściej rodzina o wysokim statusie społecznym, materialnym i intelektualnym.

Z danych, które udało się uzyskać autorce, wynika, że obraz osoby doświadczającej przemocy w rodzinie jako pobitej, z niskim wykształceniem, bezrobotnej ofiary jest tylko stereotypem, mimo że nadal bardzo żywym w polskim społeczeństwie. Przemoc jest obecna w każdym środowisku – zarówno wśród osób o niskim statusie materialnym, uzależnionych, z deficytami społecznymi, jak i w środowiskach o wysokim statusie materialnym i społecznym. To z kolei wymaga zweryfikowania sposobu pracy z osobą doświadczającą przemocy w rodzinie oraz unikania ulegania stereotypom dotyczącym przemocy w rodzinie, czego w wielu sytuacjach specjaliści zdają się nie dostrzegać.

Jako wskazówki do dalszych działań podejmowanych na rzecz osób doświadczających przemocy w rodzinie należałoby wskazać przede wszystkim edukowanie przedstawicieli instytucji zajmujących się przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie – szczególnie w zakresie aspektów prawnych tego zjawiska. Równie ważne wydaje się dynamiczne dostosowywanie obowiązujących przepisów prawnych do bieżących potrzeb, w szczególności do nowo podejmowanych zobowiązań międzynarodowych w obszarze przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Należałoby także rozważyć wprowadzenie obowiązku dodatkowych szkoleń dla sędziów i prokuratorów dotyczących zjawiska przemocy w rodzinie – przede wszystkim z psychologicznego punktu widzenia, tak aby osoby doświadczające przemocy w rodzinie nie były poddawane wtórnej wiktymizacji w trakcie składania zeznań oraz na sali sądowej. Jest to szczególnie ważne w przypadku ofiar przemocy seksualnej.

Mimo iż dużo jeszcze pozostaje w tym obszarze do zrobienia, to niewątpliwie jesteśmy na najlepszej drodze do tego, aby przemoc w rodzinie stała się zjawiskiem nieakceptowanym społecznie, a przedstawiciele instytucji pomocowych i organy ścigania dysponowały narzędziami prawnymi, które umożliwiałyby jej skuteczne zwalczanie.

Mimo iż z każdym rokiem pojawiają się kolejne, doskonalsze uregulowania prawne, których celem jest jak najlepsza ochrona osób doświadczających przemocy w rodzinie, nadal w Polsce kobiety nie mają poczucia bezpieczeństwa, a istniejące procedury nie znajdują pozytywnego odzwierciedlenia w praktyce ich stosowania. Świadczą o tym między innymi

także badania ogólnopolskie, jak i badania o mniejszym zasięgu, przeprowadzone przez autorkę, których wyniki przytoczone zostały w prezentowanej rozprawie. W opinii autorki kluczowym elementem poprawy sytuacji osób doświadczających przemocy jest edukacja na temat mechanizmów przemocy oraz przysługujących tym osobom praw, ale także zwiększenie zakresu wiedzy prawnej personelu placówek wspierających. Warto, aby były prowadzone podobne badania w różnych typach placówek wspierających, zarówno w grupie klientów, jak i wśród personelu. Szczególną uwagę należy zwrócić na ocenę poziomu wiedzy prawnej przedstawicieli instytucji, które zostały powołane do realizacji procedury „Niebieskie Karty” oraz powoływane są do pracy w zespołach interdyscyplinarnych i grupach roboczych. Informacje na temat poziomu świadomości praw ofiar przemocy, a także ocena poziomu ich wiedzy prawnej pozwoli w przyszłości lepiej zaprojektować kampanie informacyjne i szkolenia zwiększające poziom tej wiedzy, a tym samym ich zdolność do radzenia sobie z doświadczaną przemocą ze strony najbliższych.

Bibliografia

Literatura przedmiotu:

1. *15-lecie Pekinńskiej Platformy Działania*, Warszawa 2010.
2. Ackerman J. Robert, Pickering E. Susan, *Zanim będzie za późno*, Gdańsk 2004,
3. Antkiewicz Andrzej, *Problemy w stosowaniu przepisów o mediacji w postępowaniu cywilnym*, „Radca Prawny” 2008, nr 6.
4. Bach-Golecka Dobrochna, Banasiuk Joanna, Jaśkiewicz Anna Maria, Roguska Zofia, Skórzyńska Anna (red.) J. Banasik, *Czy Polska powinna ratyfikować Konwencję Rady Europy o zapobieganiu i przeciwdziałaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej?* Warszawa 2014.
5. Badura-Madej Wanda, Dobrzyńska-Masterhazy Agnieszka, *Przemoc w rodzinie. Interwencja kryzysowa i psychoterapia*, Kraków 2000 r
6. Bauer Joachim, *Granica bólu. O źródłach agresji i przemocy*, tłum. M. Skalska, Słupsk 2015
7. Bieniek Gerard (w:) *Komentarz do Kodeksu cywilnego, Księga trzecia, Zobowiązania*, tom 1, wyd. 6, Warszawa 2006.
8. Bieńkowska Ewa, Mazowiecka Lidia, *Prawa ofiar przestępstw*, Warszawa 2009.
9. Bińczycka Jadwiga, *Sprawca przemocy*, [w:] *Przemoc dzieci i młodzieży w perspektywie polskiej transformacji ustrojowej*, (red.) J. Papież, A. Płukis, Toruń 2003.
10. Carson C. Robert., Butcher N.James, Mineka Susan, *Psychologia zaburzeń*, Gdańsk 2006.
11. Czerwińska-Górz Bożena, *Kobieta w stadle rodzinnym w XVII w.*, (w:) *Rodzina. Historia i współczesność*, (red.) W. Korzeniowska, U. Szuścik, Kraków 2006.
12. Czwartosz Zbigniew, Dobielewska Elżbieta, Gnys Anna, Gójska Agata, Grodziecka Magdalena, Jezierski Cezary, Kowalska Katarzyna, Rękas Agnieszka, *Czy tylko sąd rozstrzygnie w sporze? Mediacja i sądownictwo polubowne. Informator o alternatywnych sposobach rozwiązywania sporów*, (red.) A. Rękas, Warszawa 2010.
13. Dąbrowska Joanna, Łukowska Katarzyna, *Zobowiązanie do poddania się leczeniu odwykowemu – praktyczne wskazówki dla realizatorów*, „Świat Problemów” 2012, nr 2.
14. Dominiczak Andrzej, Nowakowska Urszula, Sękowska-Kozłowska Katarzyna *„Temida pod lupą stereotypy w sądzie w sprawach dotyczących przemocy wobec kobiet”*, Centrum Praw Kobiet, Warszawa 2016
15. Drewicz Marcin, *Glosa do wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 09.06.2009 r. (skarga nr 33401/02)*, „Przegląd Sejmowy”, 2010, nr 3.
16. Dudka Katarzyna, *Środki zapobiegawcze stosowane wobec sprawców przemocy w rodzinie*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy 2006”, nr 2.
17. Durda Renata, Sasal Gaszyńska Dorota, *Sukcesy i porażki Niebieskich Kart. Dwugłos o historii i przyszłości*, „Niebieska Linia” 2007, nr 4.
18. Emerson Dobash R., Dobash P.R., *Violence Against Wives*, New York 1979.
19. Gajda Jarosław, *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 05.012001 r., V CKN 915/00*.
20. Gardocki Lech, *Prawo karne*, Warszawa 2001.
21. Grudziecka Magdalena, Książek Joanna, *Stosowanie mediacji w sprawach związanych z przemocą*, [w:] *Międzynarodowa konferencja- Mediacja w sprawach karnych jako*

- instytucja dla pokrzywdzonego*. Warszawa, 7-8 grudnia 2009 roku, Warszawa 2009
22. Gruszczyńska Beata, *Przemoc wobec kobiet w Polsce. Aspekty kryminologiczne*, Warszawa 2007
 23. Herman Judith Lewis, *Przemoc. Uraz psychiczny i powrót do równowagi*, Gdańsk 2000.
 24. Herman Judith Lewis., *Przemoc. Uraz psychiczny i powrót do równowagi*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2000,
 25. *Historia ojców i ojcostwa*, (red.), Delumeau Jeanu, Roche Daniel, tłum. J. Radożycki, M. Paloetti-Radożycka, Warszawa 1995.
 26. Hołda Joanna, Hołda Zbigniew, Ostrowska Dorota, Rybczyńska Julita Agnieszka, *Prawa człowieka, zarys wykładu*, Warszawa 2004.
 27. Kądziała Katarzyna *Jaka ustawa jest nam potrzebna?*, „Prawo i Płeć” 2008, nr 10.
 28. Kłębicka Hanna, *Konwencja Rady Europy w sprawie zapobiegania i zwalczania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej jako nowy instrument w polityce prewencyjnej*, „Niebieska Linia” 2011, nr 6.
 29. Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do art. 117-277 kodeksu karnego, (red.) A. Zoll, Kraków 1999.
 30. *Kodeks karny. Komentarz*, (red.) T. Bojarski, Warszawa 2011.
 31. *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, (red.) prof. dr. hab. A. Jakubecki, Warszawa 2012.
 32. *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, (red.) K. Piasecki, Warszawa 2006.
 33. *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, (red.) K. Piasecki, Warszawa 2009.
 34. Kordaczuk-Wąs M., *Działania profilaktyczne Planowanie i realizacja*, Wydawnictwo Drugie, 2019
 35. Koszowski Maciej, *Prawno-etyczne aspekty wykonywania zawodu mediatora z uwzględnieniem standardów europejskich*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2008, nr 77.
 36. Krawiec Sabina, *Niektóre uwarunkowania przemocy w Polsce. Aspekty socjologiczne (w:) Socjologiczne i psychopedagogiczne aspekty przemocy*, (red.), Wawrzyniak J., Łódź 2007.
 37. Krzekotowska Krystyna, *Przemoc domowa a spokojne mieszkanie*, „Niebieska Linia”, 2011, nr 2.
 38. Kuźniar Roman, *Prawa człowieka. Prawo, instytucje, stosunki międzynarodowe*, Warszawa 2004.
 39. Lattanzi Massimo, Skarżyńska-Sernaglia Justyna, *Od wielbiciela do zabójcy*, „Niebieska Linia” 2009, nr 5.
 40. Lewoc M, „Temida a przemoc w rodzinie – statystyki za 2019 rok” w: Niebieska Linia nr. 6/131/2020
 41. Łopatka Adam, *Jednostka. Jej prawa człowieka*, Warszawa 2002.
 42. Łopatka Adam, *Międzynarodowe prawo praw człowieka*, Warszawa 1998.
 43. Majewska Ewa, *Przemoc wobec kobiet w rodzinie i relacjach intymnych. Podstawowe informacje*, Warszawa 2005.
 44. Marek Andrzej, *Komentarz do kodeksu karnego. Część szczególna*, Warszawa 2000.
 45. Marek Andrzej, *Prawo karne*, Warszawa 2001.
 46. Mazur Jadwiga, *Przemoc w rodzinie. Teoria i rzeczywistość*, Warszawa 2002.
 47. Mazur Marzena, *Kompensata dla ofiar przestępstw. Co sprawdzone, a co wymaga poprawy?*, „Na Wokandzie” 2011, nr 10, <https://nawokandzie.ms.gov.pl/numer-10/pokrzywdzeni-a-wymiar-sprawiedliwosci/kompensata-dla-ofiar-przestepstw-co-sprawdzone-a-co-wymaga-poprawy.html> (dostęp w dniu 20.04.2019 r.).
 48. Mellibruda Jerzy, *O zjawisku krzywdzenia dzieci w rodzinie, czyli długa historia krzywdzenia, krótka historia pomagania*, „Niebieska Linia” 2001, nr 2.
 49. Mellibruda Jerzy, *Wybrane problemy patologii życia rodzinnego*. [w:] Psychologia.

- Podręcznik akademicki. Jednostka w społeczeństwie i elementy psychologii stosowanej, (red.) J. Strelau, Gdańsk 2002.
50. Miłoszowska Katarzyna, Różyńska Joanna, *Przemoc wobec kobiet w rodzinie*, Warszawa 2006.
 51. Motyka Krzysztof, *Prawa człowieka. Wprowadzenie. Wybór źródeł*, Lublin 2004.
 52. Mroziak Agnieszka, Rutkowska Ewa, Stefańczyk Iwona, *Kogo chronimy przed przemocą? Dwa lata ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie – raport krytyczny*, Warszawa 2007.
 53. Musialik Wanda, *Pozycja mężczyzny w rodzinie (od historii ku współczesności)* (w:) *Rodzina. Historia i współczesność*, (red.) W. Korzeniowska, U. Szuścik, Kraków 2006.
 54. Naja-Pasek Edyta, *Policyjne „Niebieskie Karty”*, „Niebieska Linia” 2007, nr 1.
 55. Niełacznna Maria, *Kompensata dla ofiar przestępstw. Analiza Prawna*, „Analizy. Raporty. Ekspertyzy” 2007, nr 3.
 56. Nowakowska Urszula, *Nie tracimy nadziei. Nowelizacja ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie na tle standardów międzynarodowych*, „Prawo i Płeć” 2009/2010, wydanie specjalne.
 57. Polanowski Jarosław, *Prawo w ochronie ofiar przemocy*, (w:) *Przewodnik do realizacji ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie*, Warszawa 2005.
 58. Popularna Encyklopedia Powszechna, Kraków 2002.
 59. Pospiszyl Irena, *Razem przeciw przemocy*, Warszawa 1999
 60. Pragłowska Ewa, Popiel Agnieszka, *Przemoc jako trauma wielomodalna [w:] Mapa pomagania. Jak rozpoznać przemoc w rodzinie i skutecznie jej przeciwdziałać*, Warszawa 2009.
 61. *Rada Europy w walce z przemocą wobec kobiet. Przemoc wobec kobiet zagrożeniem dla podstawowych wartości Europy*, „Prawo i Płeć”, 2008, nr 9.
 62. Ranschburg Jenő, *Lęk, gniew, agresja*, Warszawa 1980.
 63. Rękas Agnieszka, *Mediacja, w polskim prawie karnym*, Warszawa 2011.
 64. Różycka-Jarosz Sylwia, *Karcenie dzieci – czyn zabroniony czy okoliczność uchylająca bezprawność?* (w:) *Prace Instytutu Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji Uniwersytetu Warszawskiego*, (red.) Kwaśniewski J., Warszawa 2011.
 65. Różyńska Joanna, *Przemoc wobec kobiet w rodzinie. Niezbędnik pracownika socjalnego*, Warszawa 2007.
 66. Sajkowska Monika, Szymańska Joanna, *Międzynarodowe standardy ochrony ofiar przestępstw*, „Dziecko Krzywdzone” 2004, nr 6.
 67. Sasal Hanna Dorota, „*Niebieskie Karty*”. *Przewodnik do procedury interwencji wobec przemocy w rodzinie. Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych*, Warszawa 2006.
 68. Siwik Zdzisław, *Komentarz do art. 207 k.k.* (w:) *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2010.
 69. Skorny Zbigniew, *Psychologiczna analiza agresywnego zachowania się*, Warszawa 1969.
 70. Sobolewski Piotr, *Skutki prawne umowy o mediację*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2007, nr 8.
 71. Sosnowska Danuta Joanna, *Przestępstwo znęcania się*, „Państwo i Prawo” 2008, z. 3.
 72. Spurek Sylwia, *Izolacja sprawcy od ofiary*, Warszawa 2013.
 73. Spurek Sylwia, *Prawa człowieka w preambule*, „Niebieska Linia” 2010, nr 4.
 74. Stożek Maria, *Nowela ustawy*, „Niebieska Linia” 2008, nr 4.
 75. Stożek Maria, *Przemoc w rodzinie. Zapobieganie w świetle przepisów prawa*, Warszawa 2009.
 76. Szymkiewicz Bogna, *Zniewolenie i kontrola. Przemoc domowa jako łamanie praw człowieka*, „Niebieska Linia” 2009, nr 5.

77. Śpiewak Jakub, *Dzieci, ludzie i ustawa*, „Niebieska Linia” 2010, nr 2.
78. Teisseyre Piotr, *Interdyscyplinarne pomaganie*, „Niebieska Linia” 2011, nr 5.
79. Tomaszewska Ludmiła, *Przemoc wobec kobiet w rodzinie. Niezbędnik psychologa*, Warszawa 2007.
80. Tomaszewski Tadeusz, *Wstęp do psychologii*, Warszawa 1963.
81. Walker Leonore., *The Battered Woman*, New York 1979.
82. Waszak Marcin, Zbieranek Jarosław, *Propozycja obniżenia wieku czynnego prawa wyborczego do lat 16. Wybrane zagadnienia*, Warszawa 2010.
83. Wojciszke Bogdan, *Człowiek wśród ludzi*, Warszawa 2002,
84. „Prawo i Płeć”, *Efekt przemocy w rodzinie*, 2005, nr 1.
85. Wyrwiński Michał, *Komentarz do ustawy z dnia 28 lipca 2005 r. o zmianie ustawy. Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw*, Warszawa 2006.

Orzeczenia sądów polskich

86. Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 05.03.1947 r., II C. 1043/46, OSN 1947, poz. 59.
87. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 05.05.2000 r., II CKN 761/00.
88. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 12.01.2000 r., III CKN 834/99.
89. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 12.09.2000 r., III CKN 1143/00.
90. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 17.11.1998 r., II CKN 893/97, OSP 2001/3/46.
91. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 28.04.2000 r., II CKN 452/00.
92. Postanowienie Sądu Najwyższego z 09.11.2007 r., V CSK 241/07, OSNC-ZD 2009/1/1.
93. Postanowienie Sądu Najwyższego z 28.11.2012 r., III CSK 17/12
94. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 07.11.2000 r., I CKN 1115/00, OSNC 2001/3/50.
95. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 13.09.2000 r., II CKN 1141/00.
96. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 15.10.1970 r., III CRN 275/70, OSNCP 1971, nr 6, poz. 108.
97. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 20.11.1975 r., VI KZP 26/76, OSNPG 1976, nr 1-2, poz. 4.
98. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 26.11.2009 r., III CZP 96/09, LEX nr 560491.
99. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 27.10.1997 r., III CKN 321/97.
100. Postanowienie Sądu Najwyższego-Izba Cywilna z dnia 07.06.1967 r., III CR 84/67, OSNCP 1968/2 poz. 21.
101. Uchwała Pełnego Składu Izby Cywilnej Sądu Najwyższego z dnia 08.12.1973 r., III CZP 37/73, OSNCP 1974 z. 9, poz. 145.
102. Uchwała Pełnego Składu Izby Cywilnej z dnia 09.06.1976 r. III CZP 46/75, OSNCP 1976, nr 9, poz. 184.
103. Uchwała Pełnego Składu Izby Karnej Sądu Najwyższego z dnia 09.06.1976 r. VI KZP 13/75 OSNKW 1976/7-8, poz. 86.
104. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 18.05.2004 r., III CZP 24/04, (nieopublikowany).
105. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 20.09.1990 r., III CZP 53 /90, OSNCP 1991, nr 4, poz. 43.
106. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 26.09.1983 r., III CZP 46/83, OSNC 1984/4/49.
107. Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 04.06.2001 r., II SA 1434/00.
108. Wyrok Sadu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 12.03.2010 r., I ACa 35/10.
109. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 09.08.2013 r., I ACa 355/13, LEX nr 1362665.
110. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 02.10.2008 r., II AKa 281/2008, ProkiPr.

- 2009, nr 9, poz. 38, dodatek.
111. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 12.03.2010 r., I ACa 51/10, LEX nr 1120376.
 112. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 13.05.2005 r., I ACa 2184/04, LEX nr 151748.
 113. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 13.11.2008 r., II AKa 303/2008, Orzecznictwo Sądu Apelacyjnego w Katowicach i Sądów Okręgowych 2009/1 poz. 7, str. 7.
 114. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 22.06.2006 r., II AKa 199/06, KZS 2006/11, poz. 59.
 115. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 25.03.1998 r., II AKa 40/98, KZS 1998/4-5, poz. 53.
 116. Wyrok Sądu Najwyższego- Izba Wojskowa z dnia 9.01.2001 r. WA 43/2000.
 117. Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 08.02.1982 r., II KR 5/82, OSNPG 1982/8-9, poz. 114, s. 11.
 118. Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 08.05.1972 r., III KR 53/72, OSNPG 1972/9-10 poz. 153, s 19.
 119. Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 09.12.1937 r, 1 K. 1263/37.
 120. Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 11.02.2003 r., IV KKN 312/99, ProkiPr – dodatek 2003/9, poz. 3.
 121. Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 12.12.2006 r., IV KK 397/2006, OSNK 2006, poz. 2413.
 122. Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 21.10.1999 r. V KKN 580/97, ProkiPr – dodatek 2000/2, poz. 7.
 123. Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 22.02.1938 r., 3 K. 1697/37.
 124. Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Wojskowa z dnia 06.08.1996 r., WR 102/96, KZS 1997/2-3, poz. 44.
 125. Wyrok Sądu Najwyższego - Izba Wojskowa z dnia 16.11.1999 r. WA 16/99.
 126. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27.10.2006 r., I CSK 190/96, (nieopublikowany).
 127. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 03.06.2004 r., V KK 13/2004, OSNSK 2004, poz. 1067.
 128. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 03.08.1962 r., III K 1044/61, RPEiS IV/63.
 129. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 07.05.1998 r., III CKU 18/98, ProkiPr - dodatek 1998 nr 11-12, poz. 35.
 130. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 10.03.2006 r., IV CSK 80/05, OSNC 2006/10/175.
 131. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13.09.2005 r., WA24/2005, OSNK 2005 poz. 1655.
 132. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13.10.1999 r., II CKN 499/98.
 133. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17.08.1970 r., IV KR 146/70, OSPiKA 1971, nr 2, poz. 41.
 134. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 19.07.2003 r., V CKN 1681/00.
 135. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20.02.2002 r., V CKN 908/00, (nieopublikowany).
 136. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 21.03.2003 r., II CKN 1270/00, LEX nr 78843.
 137. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23.02.1995 r., II KRN 6/95, Orz. Prok. i Pr. 1995, nr 6, poz. 5.
 138. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25.03.1975 r., IV KR 16/75, (nieopublikowany).
 139. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 26.03.2003 r., II CK 91/02.
 140. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 30.09.1980 r., II CR 277/80, LEX nr 8270
 141. Wyrok Sądu Rejonowego dla m.st. Warszawy w Warszawie z dnia 17.11.2008 r., sygn. akt II C 1132/06, nieopublikowany.
 142. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 04.07.2006 r., K 43/05.
 143. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 05.04.2011 r., P 6/2010, „Krakowskie Zeszyty

- Sądowe” 2011 nr 4, poz. 3.
144. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 08.11.2001 r. sygn. akt P. 6/2001 (Dz. U. 2001 nr 131, poz. 1478).
145. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11.10.2011 r., K 16/10.
146. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 28.04.2003 r., K 18/02.

Orzeczenia sądów zagranicznych

147. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 09.06.2009 r., sygn. 33401/02
148. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 30.10.2012 r., skarga nr 57375/08

Akty prawne polskie

149. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 02.04.1997 r. (Dz.U. 1997 nr 78, poz. 483 z późn. zm.).
150. Projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, Druk nr 279 z dnia 11.03.2020 r.
151. Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 22.02.2011 r. w sprawie standardu podstawowych usług świadczonych przez specjalistyczne ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie, kwalifikacji osób zatrudnionych w tych ośrodkach, szczegółowych kierunków prowadzenia oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie oraz kwalifikacji osób prowadzących oddziaływanie korekcyjno-edukacyjne (Dz.U. 2011 nr 50, poz. 259).
152. Rozporządzenie Ministra Zdrowia z 22.10.2010 r. w sprawie wzoru zaświadczenia lekarskiego o przyczynach i rodzaju uszkodzeń ciała związanych z użyciem przemocy w rodzinie (Dz.U. 2010 nr 201, poz. 1334).
153. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11.07.1932 r. Kodeks karny (Dz.U. 1932 nr 60, poz. 571 z późn. zm.).
154. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13.09.2011 r. w sprawie procedury „Niebieskie Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta” (Dz.U. 2011 nr 209, poz. 1245).
155. Ustawa z dnia 05.12.1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentystry (Dz.U. 2008 nr 136, poz. 857 z późn. zm.).
156. Ustawa z dnia 06.01.2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka (Dz.U. 2000 nr 6, poz. 69 z późn. zm.).
157. Ustawa z dnia 06.06.1997 r. Kodeks karny (Dz.U. 1997 nr 88, poz. 553 z późn. zm.).
158. Ustawa z dnia 06.06.1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. 1997 nr 90, poz. 557, z późn. zm.).
159. Ustawa z dnia 06.06.1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U. 1997 nr 89, poz. 555 z późn. zm.).
160. Ustawa z dnia 07.07.2005 r. o państwowej kompensacie przysługującej ofiarom niektórych przestępstw (Dz.U. 2005 nr 169, poz. 1415 z późn. zm.).
161. Ustawa z dnia 30.04.2020 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2020 r., poz. 956).
162. Ustawa z dnia 10.06.2010 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2010 nr 125, poz. 842).
163. Ustawa z dnia 12.02.2003 r. o ustanowieniu 22 lutego Dniem Ofiar Przestępstw (Dz.U.

- 2003 nr 59, poz. 517).
164. Ustawa z dnia 12.03.2004 r. o pomocy społecznej (t. jedn. Dz.U. 2013 poz. 182 z późn. zm.).
165. Ustawa z dnia 15.04.2011 r. o działalności leczniczej (Dz.U. 2011 nr 112, poz. 654 z późn. zm.).
166. Ustawa z dnia 17.11.1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. 1964 nr 43, poz. 296 z późn. zm.).
167. Ustawa z dnia 19.04.1969 r. Kodeks karny (Dz.U. 1969 nr 13, poz. 94 z późn. zm.).
168. Ustawa z dnia 20.06.1985 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. 1994 nr 7, poz. 25 z późn. zm.).
169. Ustawa z dnia 23.04.1964 r. Kodeks cywilny (Dz.U. 1964 nr 16, poz. 93 z późn. zm.).
170. Ustawa z dnia 25.02.1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. 2012 nr 0, poz. 788 z późn. zm.).
171. Ustawa z dnia 26.05.1995 r. o zmianie ustawy Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (t.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 1359).
172. Ustawa z dnia 26.10.1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (Dz.U. 2012 poz. 1356, z późn. zm.).
173. Ustawa z dnia 28 listopada 2014 r. o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka (Dz.U. 2015 poz. 21).
174. Ustawa z dnia 29.07.2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz.U. 2005 nr 180, poz. 1493 z późn. zm.).
175. Ustawa z dnia 29.08.1997 r. o ochronie danych osobowych (t. jedn. Dz.U. 2002 nr 101, poz. 926 z późn. zm.).
176. Zarządzenie nr 162 Komendanta Głównego policji z dnia 19.02.2008 r. w sprawie metod i form wykonywania przez policję zadań w związku z przemocą w rodzinie w ramach procedury „Niebieskie Karty”, (Dz.Urz. KGP Nr 4, poz. 30).
177. Zarządzenie nr 21 Komendanta Głównego Policji z dnia 31.12.2002 r. w sprawie sposobu przeprowadzania interwencji domowej wobec przemocy w rodzinie pod nazwą „Niebieskie Karty”, (Dz.Urz. KGP z 2002 r. Nr 14, poz. 111).

Akty prawne międzynarodowe

178. Decyzja Ramowa Rady Unii Europejskiej z dnia 15.03.2001 r. w sprawie pozycji ofiary w postępowaniu karnym (2001/220/WSiSW), (Dz.Urz. UE z 22.03.2001 r., L82/1)
179. Deklaracja o Eliminacji Przemocy wobec Kobiet uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych-rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 48/104 z 20.12.1993 r.
180. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępująca decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW (Dz.Urz. UE L 315 z 14.11.2012, s. 57).
181. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25.10.2012 r. ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw (Dzienniki Unii Europejskiej „Seria L” z 14.11.2012).
182. Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/99/UE z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie europejskiego nakazu ochrony (Dz.Urz. UE L 338 z 21.12.2011, s. 2).
183. Europejska Karta Społeczna z 18.10.1961 r. (Dz.U. 1999 nr 8, poz. 67).
184. Europejska Konwencja o przysposobieniu dzieci, sporządzona w Strasburgu dnia 24.04.1967 r. (Dz.U. 1999 nr 99, poz. 1157).

185. Europejska Konwencja o statusie prawnym dziecka pozamałżeńskiego, sporządzona w Strasburgu dnia 15.10.1975 r. (Dz.U. 1999 nr 79, poz. 888).
186. Europejska Konwencja o uznawaniu i wykonywaniu orzeczeń dotyczących pieczy nad dzieckiem oraz o przywracaniu pieczy nad dzieckiem, sporządzona w Luksemburgu dnia 20.05.1980 r. (Dz.U. 1996 nr 31, poz. 134).
187. Europejska Konwencja o wykonywaniu praw dzieci, sporządzona w Strasburgu dnia 25.01.1996 r. (Dz.U. 2000 nr 107 poz.1128).
188. Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej (2007/C 303/01), (Dz.Urz. UE z 14.12.2007 r., C 303/1).
189. Konwencja dotycząca cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę, sporządzona w Hadze dnia 25.10.1980 r. (Dz.U. z 1995 r. Nr 108, poz. 528).
190. Konwencja nr 100 Międzynarodowej Organizacji Pracy dotycząca jednakowego wynagrodzenia dla pracujących mężczyzn i kobiet za pracę jednakowej wartości, przyjęta w Genewie dnia 29.06.1951 r. (Dz.U. 1955 nr 38, poz. 238).
191. Konwencja Nr 111 Międzynarodowej Organizacji Pracy dotycząca dyskryminacji w zakresie zatrudnienia i wykonywania zawodu przyjęta w Genewie dnia 25.06.1958 r. (Dz.U. 1961 nr 62, poz. 218).
192. Konwencja o ochronie dzieci i współpracy w dziedzinie przysposobienia międzynarodowego, sporządzona w Hadze dnia 29.05.1993 r. (Dz.U. 2000 nr 39, poz. 448).
193. Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z dnia 04.11.1950 r. (Dz.U. 1993 nr 61, poz. 284 z późn. zm.).
194. Konwencja ONZ o prawach dziecka z dnia 20.11.1989 r. (Dz.U. 1991 nr 120 poz. 526).
195. Konwencja ONZ o prawach politycznych kobiet z dnia 31.03.1953 r. (Dz.U. 1955 nr 16, poz. 86).
196. Konwencja ONZ w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne NZ 18.12.1979 r, obowiązująca od 3.09.1981 r. Polska ratyfikowała Konwencję (Dz.U. 1982 nr 10, poz. 71) oraz protokół dodatkowy (Dz.U. 2003 nr 41, poz. 347).
197. Konwencja ONZ w sprawie zgody na zawarcie małżeństwa, najniższego wieku małżeńskiego i rejestracji małżeństw otwarta do podpisu w Nowym Jorku w dniu 10.12.1962 r. (Dz.U. 1965 nr 9, poz. 53).
198. Konwencja ONZ w sprawie zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty sporządzona w Paryżu dnia 15.12.1960 r. (Dz.U. 1964 nr 40, poz. 268), weszła w życie dnia 15.12.1964 r.
199. Konwencja ONZ w sprawie zwalczania handlu ludźmi i eksploatacji prostytutki z dnia 02.12.1949 r. (Dz.U. 1952 nr 41 poz. 278). Ratyfikowana została na podstawie ustawy z dnia 29.02.1952 r. (Dz.U. Nr 13, poz. 78).
200. Konwencja Rady Europy w sprawie zapobiegania i zwalczania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, sporządzona w Stambule 11 maja 2011 r. (Dz.U. 2015 poz.961)
201. Międzynarodowa Konwencja o zwalczaniu handlu kobietami i dziećmi podpisana w Genewie 30.09.1921 r., ratyfikowana zgodnie z ustawą z dnia 13.02.1924 r. (Dz.U. R. P. nr 20, poz. 211), (Dz.U. 1925 nr 125, poz. 893).
202. Międzynarodowa Konwencja z dnia 04.05.1910 r., podpisana w Paryżu, dotycząca zwalczania handlu żywym towarem. Rząd Polski zgłosił w dniu 12.01.1921 r. swoje przystąpienie do Międzynarodowego Porozumienia z dnia 18.05.1904 r. i do Międzynarodowej Konwencji z dnia 04.05.1910 r., wraz z uzupełniającym ją protokołem zamknięcia z dnia 04.05.1910 r., podpisanych w Paryżu, dotyczących zwalczania handlu żywym towarem. Fakt ten ogłoszono w Oświadczeniu Rządowym z dnia 08.09.1922 r. Porozumienie i konwencja zostały ogłoszone w Dz.U. 1922 nr 87, poz. 783, sprostowane

- w Dz.U. 1929 nr 62, poz. 487.
203. Powszechna deklaracja praw człowieka przyjęta i proklamowana przez rezolucję Zgromadzenia Ogólnego ONZ 217 A (III) w dniu 10 grudnia 1948 r.
204. Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 10.02.2010 r. w sprawie zwalczania handlu ludźmi (2010/C 341 E/05), (Dz.Urz. UE z 16.12.2010 r., C341 E/18).
205. Traktat o Unii Europejskiej z 07.02.1992 r. (Dz. U. 2004 nr 90, poz. 864/30 z późn. zm.).
206. Zalecenia Rady Europy z 1985 r. Nr R (85)11 w sprawie pozycji ofiary w prawie karnym.
207. Zalecenia Rady Europy z 1985 r. Nr R (85)21 w sprawie zapobiegania wiktyimizacji i pomocy dla ofiar przestępstw.

Materiały źródłowe:

208. *Badanie dotyczące zjawiska przemocy w rodzinie wobec dzieci. Opinie kuratorów, policjantów, pracowników socjalnych, pracowników służby zdrowia oraz pedagogów szkolnych o występowaniu i okolicznościach występowania przemocy w rodzinie wobec dzieci.*, Raport z badania TNS OBOP dla Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa, lipiec 2008.
209. *Broszury Daphne: Problemy i doświadczenia związane ze zwalczaniem przemocy wobec dzieci, młodzieży i kobiet. Przemoc w rodzinie.* Kane J. we współpracy z zespołem odpowiedzialnym za Program Daphne Komisji Europejskiej, Komisja Europejska, DG ds. Sprawiedliwości, Wolności i Bezpieczeństwa. Program Daphne, B-1049 Bruksela 2008.
210. *Diagnoza dotycząca osób stosujących przemoc w rodzinie: komentarz do wyników badań.* Raport z badania eksperckiego IDEABLOG, zrealizowanego na zamówienie Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej przez Instytut Badawczy Millward Brown SMG/KRC, Warszawa 2011.
211. *Diagnoza dotycząca osób stosujących przemoc w rodzinie: przemoc w rodzinie z perspektywy dorosłej populacji Polski.* Raport z badania zrealizowanego dla Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej przez Instytut Badawczy Millward Brown SMG/KRC, Warszawa 2011.
212. *Diagnoza dotycząca realizacji zadań wynikających z ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie wykonywanych przez zespoły interdyscyplinarne/grupy robocze; a także realizacji procedury „Niebieskie Karty” w oparciu o rozporządzenie w sprawie procedury „Niebieskie Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta”.* Raport z badań zrealizowanych na zamówienie Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej przez Instytut Badawczy Millward Brown SMG/KRC, Warszawa 2012.
213. *Diagnoza zjawiska przemocy w rodzinie w Polsce wobec kobiet i wobec mężczyzn, część I – Raport z badań ogólnopolskich,* Wyniki badań TNS OBOP dla Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2010.
214. *Diagnoza zjawiska przemocy w rodzinie w Polsce wobec kobiet i wobec mężczyzn, część II – Raport z badań profesjonalistów,* Wyniki badań TNS OBOP dla Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2010.
215. *Europejska strategia na rzecz dzieci,* raport Komitetu ds. socjalnych, zdrowia i rodziny, Strasburg, 10.11.1995 r.
216. *Ewaluacja lokalnego systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie – doświadczenia dotyczące sposobów pomagania i nasilenia stresu pourazowego (PTSD) z perspektywy osób dotkniętych przemocą w rodzinie.* Raport z badania, Warszawa 2013.
217. *Informacja o wynikach kontroli: Pomoc osobom dotkniętym przemocą domową,* Najwyższa Izba Kontroli, 2016 r.,

218. *Jednolite standardy pracy Ośrodków Pomocy dla Osób Pokrzywdzonych Przepęstwem (OPOPP)* w ramach Ogólnopolskiej Sieci Pomocy Ofiarom Przepęstw zalecane i rekomendowane przez Ministerstwo Sprawiedliwosci – dokument wewnętrzny Ośrodków Pomocy Osobom Pokrzywdzonym Przepęstwem.
219. Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2006-2016, uchwalony uchwałą Rady Ministrów nr 162/2006 z dnia 25.09.2006 r.
220. *Materiały informacyjne o programie Daphne III na lata 2007-2013* – Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji Departament Bezpieczeństwa Publicznego, Warszawa 2007.
221. *Materiały szkoleniowe Ministerstwa Sprawiedliwosci dla wolontariuszy Ośrodków Pomocy Osobom Pokrzywdzonym Przepęstwem*, Warszawa
222. *Polacy wobec zjawiska przemocy w rodzinie oraz opinie ofiar, sprawców i świadków o występowaniu i okolicznościach występowania przemocy w rodzinie*,
223. Wyniki badań TNS OBOP dla Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2007.
224. *Postęę dla wszystkich. Równe prawa, równe szanse dla kobiet i mężczyzn*, Materiały informacyjne Ośrodka Informacji ONZ w Warszawie, 2010.
225. *Program Daphne II 2004 – 2008 na rzecz zapobiegania i zwalczania przemocy wobec dzieci, młodzieży i kobiet oraz ochrony ofiar i grup ryzyka. Przewodnik po operacyjnym, administracyjnym i finansowym zarządzaniu projektem Daphne II 2006-I*, Komisja Europejska, DG Ds. sprawiedliwosci, wolności i bezpieczeństwa, Dyrektoriat C: Sprawiedliwość społeczna, prawa i obywatelstwo, Jednostka C4: Finansowe wsparcie sprawiedliwosci, praw i obywatelstwa.
226. *Przemoc w rodzinie wobec osób starszych i niepełnosprawnych, Część I – raport z badania ogólnopolskiego*, Polska Akademia Nauk Instytut Psychologii, Warszawa 2009.
227. *Raport częstkowy Badania porówawcze oraz diagnoza skali występowania przemocy w rodzinie wśród osób dorosłych i dzieci, z podziałem na poszczególne formy przemocy wraz z opisem charakterystyki ofiar i sprawców, 2009- 2014*, pod przewodnictwem Moniki Miedzik, Justyny Godlewskiej-Szurkowej, we współpracy z Jakubem Rutkowskim, s. 10
228. *Rozwiązywanie problemów przemocy z perspektywy europejskiej*. Materiały informacyjne Międzynarodowej Konferencji pod patronatem Izabeli Jarugi-Nowackiej, Warszawa 08.12.2009 r.
229. Wyniki badania TNS OBOP w ramach projektu ilościowo-jakościowego, którego celem było poznanie opinii na temat przemocy wobec kobiet i mężczyzn osób, które zawodowo są związane z tym problemem. W ramach badania odbyły się 4 grupowe wywiady pogłębione oraz 20 indywidualnych wywiadów pogłębionych. Badania jakościowe zostały przeprowadzone w Lublinie, Gdańsku, Warszawie i Toruniu w 2010 roku.

Adresy internetowe

230. Dostępne sprawozdania za lata 2006-2011 oraz analiza i wnioski z realizacji przez wymiar sprawiedliwosci Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie za lata 2010- 2011, do których nawiązuję w części opisującej przeprowadzone przez autorkę badania, www.ms.gov.pl/pl/dzialalnosc/przeciwdzialanie-przemocy-w-rodzinie/krajowy-program-przeciwdzialania-przemocy-w-rodzinie, (dostęp w dniu 21.04.2018 r.).
231. *Informacja dotyczęca realizacji przez Policję procedury „Niebieskie Karty” w 2019 r.*, Warszawa 2019, s. 14, www.statystyka.policja.pl/st/wybrane-tatystyki/przemoc-rodzinie/137709,Sprawozdania-z-realizacji-procedury-quotNiebieskie-Kartyquot, (dostęp w dniu 11.04.2018 r.).
232. Informacje dotyczęce Deklaracji ochrony praw dzieci z 1990 roku, www.un-

- documents.net/wsc-dec.htm#opportunity, (dostęp w dniu 10.04.2018 r.)
233. Informacje dotyczące konferencji Pekin 2015
www.unic.un.org.pl/rownouprawienie/konf_pekina15.php, (dostęp w dniu 05.04.2018 r.)
234. Informacje dotyczące planu działania w sprawie wprowadzenia Deklaracji ochrony praw dzieci z 1990 roku, www.unicef.org/wsc/plan.htm, (dostęp w dniu 10.04.2018 r.).
235. Informacje na temat międzynarodowej organizacji non-profit, która podejmuje działania na rzecz równości kobiet i mężczyzn oraz eliminacji wszelkich form przemocy wobec kobiet, www.womenlobby.org, (dostęp w dniu 08.04.2018 r.).
236. Informacje na temat sieci ośrodków w Polsce pomocy osobom pokrzywdzonym przemocą domową, www.funduszsprawiedliwosci.gov.pl/pl/znajdz-osrodek-pomocy, (dostęp z dnia 30.04.2020 r.)
237. Informacje na temat specjalistycznych ośrodków wsparcia SOW na terenie Polski, www.gov.pl/web/rodzina/baza-kontaktowa-specjalistyczne-osrodki-wsparcia-dla-ofiar-przemocy, (dostęp w dniu 30.04.2020 r.).
238. Informacje o projekcie *Wzmacnianie i Rozbudowa Sieci Pomocy Ofiarom Przestępstw w Polsce*, w ramach programu *Wymiar sprawiedliwości w sprawach karnych*, www.ms.gov.pl, (dostęp w dniu 15.04.2018 r.).
239. M. Lewoc, *Diagnoza skali zjawiska przemocy w rodzinie w Polsce*, www.ms.gov.pl/pl/probacja/2014, (dostęp w dniu 21.03.2016 r.)
240. M. Stępień, *Kodeks Hammurabiego*, wersja elektroniczna, www.zrodla.historyczne.prv.pl, (dostęp w dniu: 03.04.2018 r.).
241. M. Obara, Informacje na temat ratyfikowania przez prezydenta konwencji antyprzemocowej, www.gazetaprawna.pl/artykuly/865037,prezydent-ratyfikowal-konwencje-antyprzemocowa.html, (dostęp w dniu: 06.04.2018 r.).
242. Oficjalna strona statystyczna Komendy Głównej Policji, www.statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przemoc-w-rodzinie/50863,Przemoc-w-rodzinie, (dostęp w dniu 22.04.2020 r.)
243. Prawomocnie skazani dorośli z oskarżenia publicznego na podstawie art.190a par. 1-3 Kodeksu Karnego w latach 2011- 2018- czyn główny, www.isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie, (dostęp w dniu 20.04.2019 r.)
244. *Raport roczny Amnesty International 2013. Sytuacja praw człowieka na świecie* www.amnesty.org.pl/uploads/media/AIR13_Raport_roczny_pl_01.pdf, (dostęp w dniu.08.04.2018 r.).
245. Uchwała w sprawie udzielenia zgody na podpisanie Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, sporządzonej w Stambule z 11.05.2011 r., przedłożoną przez pełnomocnika rządu do spraw równego traktowania, www.premier.gov.pl/wydarzenia/decyzje-rzadu/uchwale-w-sprawie-udzielenia-zgody-na-podpisanie-konwencji-rady-europy-o.html, (dostęp w dniu: 05.04.2018 r.).
246. Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (druk sejmowy nr 3639), www.orka.sejm.gov.pl/proc4.nsf/opisy/3639.htm, (dostęp w dniu: 08.04.2018 r.).
247. W. Tochman, *Ostry sprzeciw polskich biskupów po podpisaniu konwencji o zapobieganiu przemocy wobec kobiet*, www.wyborcza.pl/1,75478,13069943,Ostry_sprzeciw_polskich_biskupow_po_podpisaniu_konwencji.html#ixzz2YIIRebuq, (dostęp w dniu: 06.04.2018 r.).
248. W. Knysz, *Kobiety nieuległy Gowinowi*, www.wyborcza.pl/1,76842,12027803,Kobiety_nie_ulegly_Gowinowi.html#TRrelSST, (dostęp w dniu: 05.04.2018 r.)

Aneksy

Aneks nr 1

TEST WIEDZY DLA SPECJALISTÓW, KTÓRZY PRACUJĄ Z OFIARAMI PRZEMOCY DOMOWEJ

- w teście prawidłowa może być tylko 1 odpowiedź

1. Członkowie zespołu interdyscyplinarnego oraz grup roboczych w ramach realizacji zadań:
 - A) mogą przetwarzać dane osób dotkniętych przemocą w rodzinie i osób stosujących przemoc w rodzinie bez zgody osób, których dane te dotyczą, ale za uprzednim poinformowaniem tych osób o sposobie, celu i miejscu przetwarzania tych danych;
 - B) mogą przetwarzać dane osób dotkniętych przemocą w rodzinie i osób stosujących przemoc w rodzinie bez zgody i wiedzy osób, których dane te dotyczą;
 - C) nie mogą przetwarzać danych osób dotkniętych przemocą w rodzinie i osób stosujących przemoc w rodzinie bez zgody i wiedzy osób, których dane te dotyczą;
 - D) nie mogą przetwarzać danych osób dotkniętych przemocą w rodzinie i osób stosujących przemoc w rodzinie.
2. Wszczęcie procedury „Niebieskie Karty” następuje przez wypełnienie formularza „Niebieska Karta”:
 - A) w przypadku powzięcia w toku prowadzonych czynności służbowych lub zawodowych podejrzenia stosowania przemocy wobec członków rodziny;
 - B) w wyniku zgłoszenia dokonanego przez osobę dotkniętą przemocą w rodzinie;
 - C) w przypadku powzięcia w toku prowadzonych czynności służbowych lub zawodowych podejrzenia stosowania przemocy wobec członków rodziny lub w wyniku zgłoszenia dokonanego przez osobę dotkniętą przemocą w rodzinie;
 - D) w przypadku powzięcia w toku prowadzonych czynności służbowych lub zawodowych podejrzenia stosowania przemocy wobec członków rodziny lub w wyniku zgłoszenia dokonanego przez członka rodziny lub przez osobę będącą świadkiem przemocy w rodzinie.
3. Procedurę „Niebieskie Karty” podejmują i realizują przedstawiciele:
 - A) jednostek organizacyjnych pomocy społecznej i policji;
 - B) jednostek organizacyjnych pomocy społecznej prokuratury i gminnych komisji rozwiązywania problemów alkoholowych;
 - C) jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, policji, gminnych komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, oświaty i ochrony zdrowia;
 - D) jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, prokuratury, gminnych komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, oświaty i ochrony zdrowia.
4. W przypadku gdy osoba dotkniętą przemocą w rodzinie jest osobą nieporadną ze względu na stan psychiczny lub fizyczny:
 - A) nie wszczyna się procedury „Niebieskie Karty”;
 - B) nie wszczyna się procedury „Niebieskie Karty”, jeżeli nie wyrazi na to zgody przedstawiciel faktyczny lub prawny takiej osoby;
 - C) nie wszczyna się procedury „Niebieskie Karty”, jeżeli nie wyrazi na to zgody sąd opiekuńczy;
 - D) wszczyna się procedurę „Niebieskie Karty” niezależnie od tych okoliczności.

5. W związku z przemocą w rodzinie pracownik socjalny wykonujący obowiązki służbowe:
- A) w razie bezpośredniego zagrożenia życia lub zdrowia dziecka ma prawo odebrać dziecko z rodziny i umieścić je u innej niezamieszkującej wspólnie osoby najbliższej, w rodzinie zastępczej lub w placówce opiekuńczo-wychowawczej;
 - B) w razie bezpośredniego zagrożenia życia lub zdrowia dziecka ma obowiązek odebrać dziecko z rodziny i umieścić je u innej niezamieszkującej wspólnie osoby najbliższej, w rodzinie zastępczej lub w placówce opiekuńczo-wychowawczej;
 - C) w razie bezpośredniego zagrożenia życia lub zdrowia dziecka ma prawo odebrać dziecko z rodziny i umieścić je w rodzinie zastępczej, w placówce opiekuńczo-wychowawczej lub przekazać Policji;
 - D) w razie zagrożenia życia lub zdrowia dziecka ma prawo odebrać dziecko rodzinie i umieścić je u osoby najbliższej, w rodzinie zastępczej lub w placówce opiekuńczo-wychowawczej.
6. W przypadku interwencyjnego odebrania dziecka rodzinie w trybie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie:
- A) funkcjonariusz policji ma obowiązek niezwłocznie powiadomić sąd opiekuńczy, nie później niż w ciągu 24 godzin, o odebraniu dziecka a także ma obowiązek wręczenia rodzicom, opiekunom prawnym lub faktycznym dziecka pisemnego pouczenia o prawie do złożenia zażalenia, wraz ze wskazaniem sądu opiekuńczego właściwego miejscowo do rozpatrzenia tego zażalenia;
 - B) pracownik socjalny ma obowiązek niezwłocznie powiadomić sąd opiekuńczy, nie później niż w ciągu 24 godzin, o odebraniu dziecka a także ma obowiązek wręczenia rodzicom, opiekunom prawnym lub faktycznym dziecka pisemnego pouczenia o prawie do złożenia zażalenia, wraz ze wskazaniem sądu opiekuńczego właściwego miejscowo do rozpatrzenia tego zażalenia;
 - C) kurator sądowy ma obowiązek niezwłocznego powiadomienia sądu opiekuńczego, nie później niż w ciągu 24 godzin, o odebraniu dziecka z rodziny oraz wręczenia rodzicom, opiekunom prawnym lub faktycznym dziecka pisemnego pouczenia o prawie do złożenia zażalenia, wraz ze wskazaniem sądu opiekuńczego właściwego miejscowo do rozpatrzenia tego zażalenia;
 - D) pracownik socjalny ma obowiązek niezwłocznego powiadomienia sądu opiekuńczego, nie później niż w ciągu 24 godzin, o odebraniu dziecka z rodziny, natomiast asystent rodziny ma obowiązek wręczenia rodzicom, opiekunom prawnym lub faktycznym dziecka pisemnego pouczenia o prawie do złożenia zażalenia, wraz ze wskazaniem sądu opiekuńczego właściwego miejscowo do rozpatrzenia tego zażalenia.
7. Wobec członka rodziny będącego sprawcą przemocy w rodzinie:
- A) sąd może orzec nakaz opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym;
 - B) osoba dotknięta przemocą może żądać, aby sąd zobowiązał go do opuszczenia mieszkania;
 - C) obie odpowiedzi są prawidłowe;
 - D) żadna odpowiedź nie jest prawidłowa.
8. Nieumyślne spowodowanie naruszenia czynności narządu ciała lub rozstroju zdrowia

osoby najbliższej, jeżeli naruszenie czynności narządu ciała lub rozstrój zdrowia nie trwał dłużej niż 7 dni:

- A) nie jest karane;
- B) jest wykroczeniem;
- C) jest przestępstwem ściganym z urzędu;
- D) jest przestępstwem ściganym na wniosek.

9. W przypadku gdy osoba dotknięta przemocą w rodzinie skorzysta z prawa do odmowy zeznań, postępowanie przygotowawcze w sprawie o znęcanie się:

- A) zawsze podlega umorzeniu;
- B) podlega umorzeniu, gdy materiał dowodowy zebrany w toku postępowania nie daje podstaw do wniesienia aktu oskarżenia;
- C) podlega zawieszeniu do czasu wydania opinii przez zespół interdyscyplinarny;
- D) podlega zawieszeniu do czasu dokonania kolejnego zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa znęcania przez tego samego oskarżonego.

10. Sąd może orzec zakaz zbliżania się do określonych osób:

- A) w razie skazania za umyślne przestępstwo z użyciem przemocy, w tym przemocy przeciwko osobie najbliższej;
- B) w sprawie z powództwa osoby dotkniętej przemocą w rodzinie;
- C) na każdy wniosek osoby dotkniętej przemocą w rodzinie;
- D) na każdy wniosek przewodniczącego zespołu interdyscyplinarnego.

11. Ustawowy obowiązek zawiadomienia o podejrzeniu popełnienia ściganego z urzędu przestępstwa z użyciem przemocy w rodzinie spoczywa na:

- A) osobach w związku z wykonywaniem swoich obowiązków służbowych lub zawodowych, które powzięły podejrzenie;
- B) osobach będących świadkami przemocy w rodzinie;
- C) wszystkich obywatelach;
- D) nie ma takiego obowiązku.

12. Stosowanie kar cielesnych w stosunku do dziecka:

- A) jest zabronione przez prawo;
- B) nie jest zabronione przez prawo;
- C) jest dozwolone wyłącznie dla rodziców dziecka;
- D) jest dozwolone wyłącznie dla rodziców dziecka, którzy nie zostali pozbawieni władzy rodzicielskiej.

13. Orzeczenie o władzy rodzicielskiej i sposobie jej wykonywania:

- A) nie podlega zmianom;
- B) może być zmienione, jeżeli wymaga tego dobro dziecka;
- C) może być zmienione, jeżeli rodzic złoży taki wniosek;
- D) może być zmienione, jeżeli od wydania orzeczenia upłynie co najmniej 5 lat.

14. Rodzic, który jest pozbawiony władzy rodzicielskiej:

- A) nie ma prawa kontaktowania się z dzieckiem;
- B) ma prawo kontaktowania się z dzieckiem;
- C) ma prawo kontaktowania się z dzieckiem, ale tylko za zgodą drugiego rodzica;
- D) ma prawo kontaktowania się z dzieckiem, ale tylko za zgodą sądu.

15. Dziecko umieszcza się w pieczy zastępczej:

- A) na zawsze;
- B) do czasu uzyskania przez dziecko pełnoletniości;
- C) do czasu zawarcia przez rodziców porozumienia wychowawczego;
- D) do czasu zaistnienia warunków umożliwiających jego powrót do rodziny albo do czasu umieszczenia go w rodzinie przysposabiającej

Aneks nr 2

Scenariusz wywiadów z osobami doświadczającymi przemocy.

1. Jakiego rodzaju przemocy Pani/Pan doświadcza?
2. Od jak dawna doświadcza Pani/Pan przemocy?
3. Kto jest sprawcą przemocy wobec Pani/Pana?
4. Która instytucja Pani/Pana zdaniem powinna szczególnie zajmować się w problematyką przeciwdziałania przemocy w rodzinie?
5. Czy zgłaszał/a Pan/Pani problem przemocy w którejś z instytucji: policja, OPS, komisja rozwiązywania problemów alkoholowych, szkoła (przedszkole), służba zdrowia?
6. Czy któraś z wyżej wymienionych służb udzieliła Pani/Panu pomocy? Jeśli tak, proszę wskazać która?
7. Co Pani /Pan sądzi o pracy wskazanych wyżej służb?
8. Co Pani /Pan sądzi o obowiązujących przepisach prawnych dotyczących przeciwdziałania przemocy w rodzinie?
9. Co Pani/Pan sądzi o funkcjonowaniu zespołów interdyscyplinarnych i procedurze „Niebieskie Karty”?
10. Co Pani/Pan rozumie przez skuteczną pomoc w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie?
11. Czy w przypadku Pani/Pana sprawy zostało wszczęte postępowanie karne z powodu znęcania się nad rodziną?
12. Czy wobec sprawcy wydano nakaz opuszczenia mieszkania bądź zakaz zbliżania się do członków rodziny? Czy zastosowano inne procedury prawne? Jakież?

Aneks nr 3

Pytania do wywiadu ze specjalistami zajmującymi się przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie.

1. Czy według Pani/Pana skala problemu przemocy w rodzinie w województwie azowieckim?
2. Co Pani/Pan sądzi o osobach doświadczających przemocy w rodzinie?
3. Co Pani/Pan sądzi o sprawcach przemocy w rodzinie?
4. Która instytucja zdaniem Pani/Pana powinna odgrywać dominującą rolę w problematyce przeciwdziałania przemocy w rodzinie?
5. Niektórzy eksperci uważają, że choroby psychiczne i zaburzenia, a także uzależnienia (po stronie sprawcy jak i ofiary) utrudniają pracę z danym przypadkiem. Co Pani/Pan o tym sądzi?
6. Co Pani/Pan sądzi o obowiązujących przepisach prawnych związanych z przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie?
7. Co Pani/Pan sądzi o funkcjonowaniu zespołów interdyscyplinarnych i procedurze „Niebieskie Karty”?
8. Co Pani/Pan rozumnie przez skuteczną pomoc w sytuacji występowania przemocy w rodzinie?
9. Czy przypomina sobie Pani/Pan przypadek skutecznej i nieskutecznej pomocy udzielonej ofierze przemocy w rodzinie? Proszę je opisać.
10. Czy i jakie szkolenia przechodziła Pani/Pan w ostatnim czasie w związku z zajmowanym przez siebie stanowiskiem? Proszę wskazać orientacyjne daty i tematykę szkoleń.

Aneks nr 4

Ankieta „Funkcjonowanie oraz sytuacja prawna ofiar przemocy domowej”. Test jednokrotnego wyboru.

Ankieta ta została skonstruowana w celu zebrania materiału badawczego na potrzeby rozprawy doktorskiej przygotowywanej pod kierunkiem prof. dra hab. Zbigniewa Lasocika. Badania są anonimowe, a dane które będą gromadzone nie są i nie będą odsprzedawane ani też udostępniane osobom trzecim. Po zgromadzeniu odpowiedniej liczby danych, zostaną one poddane analizie, a następnie przedstawione w rozprawie doktorskiej.

Instrukcja: Poniżej znajduje się kilka pytań. Przy każdym stwierdzeniu proszę zaznaczyć, znakiem **X** odpowiedź, która opisuje Panią /Pana. Bardzo proszę o pełną szczerłość w udzielaniu odpowiedzi.

Poniższe pytania dotyczą osoby ankietowanej (wypełniającej ankietę)

Metryczka

1. Płeć

- Kobieta
 Mężczyzna

2. Wiek

- 21-30
 31-40
 41-50
 51-60.

3. Jaki jest Pani/Pana stan cywilny?

- Kawaler/panna
 Żonaty/zamężna
 Wdowiec/wdowa
 Rozwiedziony (a)/separacja
 Związek nieformalny/Konkubinat

4. Czy ma Pani/Pan dzieci?

- Tak
 Nie

5. Jaki był status Pani/Pana rodziny?

- Rodzina pełna
- Samotna matka lub ojciec
- Wychowywany przez dziadków
- Rodzina zastępcza
- Rodzina zrekonstruowana
- Rodzina nieformalna
- Placówka opiekuńcza

6. Miejsce zamieszkania:

- Warszawa
- Miasto wojewódzkie
- Duże miasto pow. 200 tys.
- Średnie miasto 50–200 tys.
- Małe miast do 50 tys.
- Wieś

7. Wykształcenie:

- Bez wykształcenia
- Podstawowe
- Gimnazjalne
- Zawodowe
- Średnie
- Licencjat
- Wyższe magisterskie
- Inne (jakie?).....

8. Rodzaj wykonywanej pracy:

- Student/studentka
- Pracownika umysłowy
- Pracownik fizyczny
- Osoba bezrobotna
- Inne (jakie?)

9. Jakie jest główne źródło utrzymania Pani /Pana rodziny?

- Praca etatowa
- Samodzielna działalność gospodarcza
- Praca dorywcza
- Rodzina
- Emerytura
- Renta
- Zasiłek dla bezrobotnych
- Pomoc społeczna
- Inne (jakie?).....

Ankieta

1. Często nie udaje mi się być w zgodzie z własnymi zasadami moralnymi.

- Tak
- Nie
- Nie wiem

2. Prawie zawsze czuje się atrakcyjny (a) fizycznie.

- Tak
- Nie
- Czasami
- Nigdy

3. Zazwyczaj dużo lepiej czuje się w sytuacjach, w których ktoś mną kieruje, niż wtedy, kiedy to ja mam kimś kierować.

- Tak
- Nie
- Czasami
- Nigdy

4. Czy zdarza się, że czuje się Pan/Pani niekochany(a) i samotny(a)?

- Tak
- Nie
- Czasami
- Nigdy

5. Czy w Pani/Pana związku dochodzi do jakichś z poniższych zachowań?

- Popychanie, odpychanie, obezwładnianie, przetrzymywanie, policzkowanie,

szczypanie, kopanie, duszenie, bicie otwartą ręką i pięściami, bicie przedmiotami, ciskanie przedmiotami, parzenie, polewanie substancjami żrącymi, użycie broni, porzucenie w niebezpiecznej okolicy, nieudzielanie koniecznej pomocy.

- Wyśmiewanie poglądów, religii, pochodzenia, narzucanie własnych poglądów, karanie przez odmowę uczuć, zainteresowania, szacunku, stała krytyka, wmawianie choroby psychicznej, izolacja społeczna (kontrolowanie i ograniczanie kontaktów z innymi osobami), domaganie się posłuszeństwa, ograniczanie snu i pożywienia, degradacja werbalna (wyzywanie, poniżanie, upokarzanie, zawstydzanie), stosowanie gróźb.
- Wymuszanie pożycia seksualnego, wymuszanie nieakceptowanych pieszczot i praktyk seksualnych, wymuszanie seksu z osobami trzecimi, sadystyczne formy współżycia seksualnego, demonstrowanie zazdrości, krytyka zachowań seksualnych kobiety.
- Odbieranie zarobionych pieniędzy, uniemożliwianie podjęcia pracy zarobkowej, niezaspakajanie podstawowych potrzeb materialnych rodziny.
- Inne (jakie?).....

6. Czy w związku z zachowaniami przedstawionymi w punkcie 5 w miejscu Pani/Pana zamieszkania interweniowała policja?

- Tak
- Nie

Jeśli odpowiedział(a) Pani/Pan na pytanie „nie”, proszę przejść do pytania nr 12.

7. Kto wezwał policję na interwencję do Pani/Pana miejsca zamieszkania?

- Osobiście wzywałam/łem policję
- Rodzice, dzieci
- Znajomi
- Sąsiedzi
- Nie wiem/osoba anonimowa

8. Jaki był okres oczekiwania na przyjazd patrolu interwencyjnego?

- Do 15 minut
- Do 1 godziny
- Powyżej 1 godziny
- Nie pamiętam

9. Czy policjant interweniujący w Pani/Pana domu założył na miejscu „Niebieską Kartę”?

- Tak
- Nie, nie poinformował mnie o takiej możliwości
- Nie, zlecił mi udanie się w tej sprawie do dzielnicowego

10. Ile było interwencji policji w Pani/Pana miejscu zamieszkania?

- 1 - 3
- 4 - 7
- 8 - 10
- Nie pamiętam

11. Czy po interwencji policji sytuacja w rodzinie uległa zmianie?

- Tak
- Nie
- Czasami było lepiej, czasami było gorzej
- Trudno mi powiedzieć

12. Czy zgłaszał(a) się Pani/Pan do innych instytucji o pomoc? Jeśli tak to do jakich?

- Ośrodek Pomocy Społecznej
- Gminna/miejska komisja rozwiązywania problemów alkoholowych
- Ośrodek zdrowia
- Organizacje samorządowe
- Inne (jakie?)
- Nie dotyczy

13. Czy uzyskał(a) Pani/Pan oczekiwaną pomoc?

- Tak
- Nie
- Trudno mi powiedzieć
- Inne

14. Czy wiedział(a) Pan/Pani, że aby wszcząć postępowanie karne w sprawie przemocy domowej, osoba pokrzywdzona musi złożyć wniosek?

- Tak
- Nie
- Nie pamiętam

15. Czy kiedykolwiek wszczywał(a) Pani/Pan postępowanie karne przeciwko sprawcy?

- Tak
- Nie

16. Jeśli tak, to proszę podać ile razy.

- 1-3
- 4-6
- Powyżej 7
- Nie pamiętam

17. Jak zakończyło się pierwsze postępowanie przygotowawcze przeciwko sprawcy?

- Odmową wszczęcia postępowania
- Umorzeniem postępowania
- Skierowaniem aktu oskarżenia do sądu
- Wycofałam/em oskarżenie przeciwko sprawcy, dałam/em jemu/jej drugą szansę
- Wycofałam/em oskarżenie przeciwko sprawcy, bo obawiam się o swoje życie
- Nie wiem

(Pytanie 19 i 20 - jedno do wyboru, w zależności od wyniku postępowania karnego)

18. Jeżeli pierwsza sprawa została umorzona, to na jakiej podstawie?

- Nie wiem
- Proszę napisać

.....

19. Jeżeli pierwsza sprawa zakończyła się wyrokiem skazującym, to czy na sprawcę nałożono inne zakazy bądź obowiązki, np.: zakaz zbliżania się lub nakaz powstrzymania się od określonych zachowań?

- Tak
 Nie

(Jeśli Pan/Pani odpowiedział/a na pytanie 19, proszę następnie przejść do pytania 24)

20. Jeżeli sprawa została zakończona wyrokiem skazującym, to czy starał/a się Pani/Pan o orzeczenie eksmisji wobec sprawcy?

- Tak
 Nie

21. Jaki jest status złożonego przez Panią/Pana orzeczenia o eksmisję wobec sprawcy?

- Sprawa zakończyła się eksmisją sprawcy
 Sprawa jest nadal w toku
 Sprawca nadal mieszka z ofiarą

22. Czy po orzeczeniu wyroku skazującego wobec sprawcy, przemoc w Pani/Pana domu ustała?

- Tak
 Nie

23. Czy wobec sprawcy w przeszłości toczyło się postępowanie karne związane ze stosowaniem przemocy wobec najbliższych członków rodziny?

- Tak
 Nie
 Nie wiem
 Nie pamiętam

24. Jak często sprawca przemocy pije napoje zawierające alkohol?

- Nigdy
 Raz w miesiącu lub rzadziej,
 Dwa do czterech razy w miesiącu,
 Dwa lub trzy razy w tygodniu
 Cztery lub więcej razy w tygodniu

(Jeżeli wybrał/a Pan/i odpowiedź „nigdy”, proszę pominąć pytania 26-29).

25. Jak często w ciągu ostatniego roku z powodu picia alkoholu sprawca zrobił coś niewłaściwego, co naruszyło ogólnie przyjęte normy postępowania?

- Nigdy
- Rzadziej niż raz w miesiącu
- Około raz w miesiącu
- Około raz w tygodniu
- Codziennie lub prawie codziennie

26. Jeżeli sprawca przemocy nadużywa substancji psychoaktywnych, to czy kiedykolwiek Pani/Pan zgłosił(a) ten fakt do gminnej/miejskiej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych?

27.

- Tak
- Nie

27. Czy gminna/miejska komisja rozwiązywania problemów alkoholowych złożyła wniosek do sądu o zastosowanie wobec sprawcy przymusowego leczenia w ośrodku leczenia uzależnień od alkoholu?

- Tak
- Nie

28. Jeżeli Sąd wydał obowiązek przymusowego leczenia sprawcy w ośrodku leczenia uzależnień od alkoholu, to czy postanowienie sądu zostało wykonane?

- Tak
- Nie
- Nie wiem
- Sprawca oczekuje na wolne miejsca w ośrodku

29. Czy sprawca zażywał substancje psychoaktywne lub dopalacze?

- Tak
- Nie
- Nie wiem

30. Czy sprawca w przeszłości korzystał z pomocy psychologa, psychoterapeuty lub psychiatry?

- Tak
- Nie
- Nie wiem

31. Jeśli sprawca korzystał z pomocy powyższych specjalistów, to dlaczego?

- Uzależnienie od alkoholu lub innych substancji psychoaktywnych

- Zaburzenia psychiczne np.: depresja, bezsenność, fobia, histeria, lęk, nerwica, schizofrenia, zaburzenia seksualne
- Problemy w kontaktach z innymi osobami
- Nie wiem
- Inne

32. Czy widzi Pani/Pan realne szanse odseparowania się od sprawcy i zakończenie trwającej przemocy?

- Tak
- Nie
- Nie wiem

33. Co należało by zrobić, aby ofiara przemocy domowej czuła się bezpiecznie?

.....

.....

.....

Serdecznie dziękuję za czas, poświęcony na wypełnienie ankiety.

Agnieszka Olszewska, Warszawa 2012

Spis wykresów

- Wykres nr 1. Płeć ofiary przemocy domowej – badanie ankietowe.
- Wykres nr 2. Wiek respondentów – badanie ankietowe.
- Wykres nr 3. Wiek kobiet doświadczających przemocy w rodzinie – analiza rozmów telefonu zaufania „Niebieska Linia”.
- Wykres nr 4. Mężczyzna jako ofiara przemocy (wiek) analiza rozmów telefonu zaufania „Niebieska Linia”.
- Wykres nr 5. Stan cywilny osób doświadczających przemocy – badanie ankietowe
- Wykres nr 6. Posiadanie dzieci – badanie ankietowe.
- Wykres nr 7. Rodzina pochodzenia – badanie ankietowe.
- Wykres nr 8. Miejsce zamieszkania – badanie ankietowe.
- Wykres nr 9. Miejsce, z którego dzwonił klient – analiza rozmów telefonu zaufania „Niebieska Linia”.
- Wykres nr 10. Miasto, z którego dzwonił klient – analiza rozmów telefonu zaufania „Niebieska Linia”.
- Wykres nr 11. Wykształcenie osób badanych – badanie ankietowe.
- Wykres nr 12. Rodzaj wykonywanej pracy – badanie ankietowe.
- Wykres nr 13. Główne źródło utrzymania osoby doświadczającej przemocy – badanie ankietowe.
- Wykres nr 14. Zgodność zachowań osoby doświadczającej przemocy z ogólnie przyjętymi normami.
- Wykres nr 15. Poczucie atrakcyjności fizycznej osób badanych – badanie ankietowe.
- Wykres nr 16. Posiadanie wpływu na podejmowanie decyzji – badanie ankietowe.
- Wykres nr 17. Samopoczucie osób doświadczających przemocy – badanie ankietowe.
- Wykres nr 18. Rodzaje przemocy.
- Wykres nr 19. Zachowania mające znamiona przemocy fizycznej.
- Wykres nr 20. Zachowanie mające znamiona przemocy psychicznej.
- Wykres nr 21. Zachowania mające znamiona przemocy seksualnej.
- Wykres nr 22. Zachowania mające znamiona przemocy ekonomicznej.
- Wykres nr 23. Czas trwania przemocy – ankieta.
- Wykres nr 24. Czas trwania przemocy - telefon zaufania.

- Wykres nr 25. Rodzaje przemocy domowej.
- Wykres nr 26. Rodzaj relacji ofiary ze sprawcą przemocy.
- Wykres nr 27. Główne źródło utrzymania sprawcy przemocy.
- Wykres nr 28. Płeć i wiek sprawcy przemocy.
- Wykres nr 29. Czynniki towarzyszące sprawcy przemocy domowej.
- Wykres nr 30. Interwencja policji.
- Wykres nr 31. Liczba interwencji policji w miejscu zamieszkania osoby doświadczającej przemocy w okresie od czerwca 2007 roku do grudnia 2012 roku.
- Wykres nr 32. Osoba wzywająca policję.
- Wykres nr 33. Czas oczekiwania na przyjazd patrolu interwencyjnego.
- Wykres nr 34. Stopień zadowolenia ze sposobu interwencji policji.
- Wykres nr 35. Wszczęcie procedury „Niebieskie Karty” podczas interwencji policji.
- Wykres nr 36. Oczekiwania osób doświadczających przemocy wobec interwencji policyjnych.
- Wykres nr 37. Zmiana sytuacji w rodzinie po interwencji policji.
- Wykres nr 38. Reakcja policji na wezwanie przez osobę doświadczającą przemocy.
- Wykres nr 39. Szukanie pomocy w rozwiązaniu problemu przemocy w rodzinie w innych instytucjach niż policja.
- Wykres nr 40. Instytucje, do których ofiary przemocy zgłosiły się o pomoc.
- Wykres nr 41. Ocena uzyskanej pomocy.
- Wykres nr 42. Wszczęcie postępowania karnego przeciwko sprawcy przemocy z inicjatywy osoby doświadczającej przemocy.
- Wykres nr 43. Liczba postępowań karnych wszczętych z inicjatywy osoby doświadczającej przemocy.
- Wykres nr 44. Sposób zakończenia ostatniego postępowania przygotowanego przeciwko sprawcy.
- Wykres nr 45. Wydanie nakazu opuszczenia lokalu podczas ostatniego postępowania przygotowawczego.
- Wykres nr 46. Podejmowanie postępowań karnych wobec sprawcy przemocy w przeszłości.
- Wykres nr 47. Możliwość odseparowania się od sprawcy i zakończenia trwającej przemocy domowej w ocenie osoby doświadczającej przemocy.
- Wykres nr 48. Zgłoszenie przemocy domowej służbom udzielającym pomocy.

- Wykres nr 49. Liczba przypadków, w których miał miejsce kontakt z policją w wybranych okresach (w liczbach).
- Wykres nr 50. Liczba przypadków, w których miał miejsce kontakt z policją w wybranych okresach (w procentach).
- Wykres nr 51. Działania policji po interwencji w sytuacji zaistnienia przemocy w wybranym czasie (w liczbach).
- Wykres nr 52. Twierdzenie, iż aby wszcząć postępowanie karne w sprawie przemocy domowej, osoba pokrzywdzona musi złożyć wniosek do sądu.
- Wykres nr 53. Wiedza specjalistów na temat możliwości przetwarzania danych osobowych przez zespoły interdyscyplinarne.
- Wykres nr 54. Wiedza specjalistów na temat okoliczności wszczynania procedury „Niebieskie Karty”.
- Wykres nr 55. Wiedza specjalistów na temat służb mających uprawnienia do wszczynania procedury „Niebieskie Karty”.
- Wykres nr 56. Wiedza specjalistów dotycząca wszczynania procedury „Niebieskie Karty” w przypadku osoby nieporadnej ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny.
- Wykres nr 57. *Wiedza specjalistów na temat obowiązków pracownika socjalnego w przypadku interwencyjnego odebrania dziecka z rodziny.*
- Wykres nr 58. Wiedza specjalistów na temat zasad prawnych warunkujących interwencyjne odebrania dziecka z rodziny w trybie art. 12a ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie.
- Wykres nr 59. *Wiedza specjalistów na temat możliwości zobowiązania sprawcy przemocy do opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z osobą doświadczającą przemocy.*
- Wykres nr 60. Wiedza specjalistów na temat trybu ścigania nieumyślnego.
- Wykres nr 61. Wiedza specjalistów na temat konsekwencji prawnych wycofania zeznań przez osobę dotkniętą przemocą w rodzinie w postępowaniu przygotowawczym w sprawie o znęcanie się.
- Wykres nr 62. Wiedza specjalistów na temat prawnych możliwości wobec sprawcy przemocy. Zakaz zbliżania do osoby doświadczającej przemocy.
- Wykres nr 63. Ustawowy obowiązek zawiadomienia o podejrzeniu popełnionego przestępstwa z użyciem przemocy w rodzinie.
- Wykres nr 64. Wiedza specjalistów na temat konsekwencji prawnych stosowania kar cielesnych wobec dzieci.
- Wykres nr 65. Wiedza specjalistów na temat zasad zmiany orzeczenia o władzy rodzicielskiej i sposobie jej wykonania.

- Wykres nr 66. Wiedza specjalistów na temat prawnych aspektów kontaktów z dzieckiem w przypadku pozbawienia lub ograniczenia władzy rodzicielskiej rodzica.
- Wykres nr 67. Wiedza specjalistów na temat czasu umieszczenia dziecka w pieczy zastępczej.
- Wykres nr 68. Spożywanie alkoholu przez sprawcę przemocy.
- Wykres nr 69. Częstotliwość spożywania alkoholu przez sprawcę przemocy .
- Wykres nr 70. Niewłaściwe zachowania sprawcy przemocy spowodowane alkoholem w ciągu ostatniego roku (w szczególności popychanie, bicie, szarpanie, awanturowanie się, wyzywanie).
- Wykres nr 71. Zgłoszenia nadużywania alkoholu przez sprawcę do gminnej/miejskiej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych.
- Wykres nr 72. Skierowanie do sądu przez gminną/miejską komisję rozwiązywania problemów alkoholowych wniosku o zastosowanie wobec sprawcy przymusowego leczenia.
- Wykres nr 73. Wydanie nakazu przymusowego leczenia w ośrodku leczenia uzależnień od alkoholu wobec sprawcy przemocy.
- Wykres nr 74. Wykonanie postanowienia sądu zobowiązującego do przymusowego leczenia.
- Wykres nr 75. Doświadczenia sprawcy przemocy z narkotykami.
- Wykres nr 76. Korzystanie przez sprawcę przemocy z pomocy psychologicznej.
- Wykres nr 77. Czas trwania pomocy psychologicznej.
- Wykres nr 78. Przyczyna korzystania przez sprawcę z pomocy psychologicznej.